

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

131974

1966

ZBORNIK SVOBODNA SLOVENIJA 1966

KAZALO

Posvetilo 2

RAZPRAVE — DOKUMENTI — RAZMISLJANJA

Dr. Milan Komar: Pot iz mrtvila	7
I. A.: Pred tretjo jugoslovansko petletko	13
Dr. Tine Debeljak: Ob smrti dr. Ivana Preglja	20
Dr. Frido Pogačnik: Na razpotju	31
Janko Hafner: VI. Vauhnik in bombardiranje Beograda	52
Dr. Tine Debeljak: Nekaj glos o Prešernovi vernosti	57
— Dr. Anton Korošec	56
Dr. Miha Krek: Ob 20-letnici smrti največjega slov. državnika dr. A. Korošca	66
— Ženevska pogodba	72
— Deklaracija po sklepu ženevskega dogovora	74
Dr. Miha Krek: Iz življenja in dela dr. A. Korošca	75
Joško Krošelj: Dr. Korošec in Hrvati .	87
— NO za Slovenijo — Namen naše narodne politike	104
— Splošna deklaracija človeških pravic	105
Dr. Ludovik Puš: Krščanska demokracija v svetu	109

NAŠA BESEDA

Marijan Marolt: Spomini vmret!	115
Vinko Beličič: Mlado vino	134
Tenč: Strah	136
Jože Krivec: Domovina sreče kraj	143

NAŠA PESEM

Marijan Jakopič: Zakaj me mučiš?, žetev na tujem	150
Njen obraz, Pojdiva, dekle	151
Slavko Srebrnič: Kdo je še z menoj?	151
Stanko Janežič: Prošnja za spravo	152
Slavko Srebrnič: Bedni barrio	152
Vladimir Kos: Oblaki na begu v Aomeri, Oprosti nam kapelica	153
Pesmi treh žena, še brez naslova,	
Dva trenutka, in več kakor da nas ni	154

DR. GREGORIJ ROŽMAN

Pavle Rant: Dr. Rožman — slovenski vladika	158
Dr. Celestin Jelenc: Kakor sem jaz videl škofa Rožmana	168

IZSELJENSKI LETOPIS

P. Bernard Ambrožič OFM: Mnenja o Avstraliji in njenih Slovencih	173
Franjo Sekolec: Pismo iz Anglije	181
Perez: Zapiski življenja in dela Slovencev v Kanadi	185
G. K.: Med Slovenci v Venezueli	190
J. K.: Ob Rožmanovem grobu na Lemontskem griču	192
— Slovenci v Čilu	194
Č. K.: Slovenci v Franciji	195
Ivan Vodovnik: Za narodne pravice koroških Slovencev	198
Ivan Vodovnik: Kulturno življenje koroških Slovencev	201
M. R.: Pet ^o zrno je dozorelo	204
— Uspeh slov. arhitekta v Abesiniji ..	206
Bivši internanec v Iserniji: In memo-riam dr. Agnelett ^o	207
Ruda Jurčec: Dr. Ivan Ahčin	210
M. Marolt: Umetnostna šola v Buenos Airesu	214
Tine Debeljak: Ob 10-letnici slov. planinskega društva	217
Jože Peterlin: Janez Benigar	222
J. K.: Slovenski grobovi	231
Zdravko Novak: Knjižne izdaje zamejskih Slovencev	232
Janko Hafner: Človek se odpravlja v vsemir	235

POGLED NA PRVIH 10 LET V IZSELJENSTVU

Zdravko Novak: Dramatsko društvo „Lilija“ v Clevelandu	249
Slovenski prizor v Indoneziji	253
Joško Krošelj: Društvo Slovencev ob 10-letnici	254
Oglasi	261
Koledar	267

**ZBORNIK
KOLEDAR**

SVOBODNE SLOVENIJE

1961

U R E D I L I

MILOŠ STARE - JOŠKO KROŠELJ - PAVLE FAJDIGA - SLAVIMIR BATAGELJ

131974

O P R E M A

Ovitek: IVAN BUKOVEC, Buenos Aires, Argentina

Zaglavja: Razprave, Dokumenti, Razmišljanja: Ivan Bukovec
Naša beseda in pesem, Škof dr. Gregorij Rožman: Andrej Makek
Našim malim, Izselsjenski letopis, Pogled na prvih deset let v izseljenstvu:
Tone Kržišnik

① 402/1965

Izdala in založila

SVOBODNA SLOVENIJA, Ramón Falcón 4158, Buenos Aires, Argentina

Natisnila tiskarna Vilko Čeč, Estados Unidos 425, Buenos Aires, Argentina

Pred letom dni smo pisali kot uvodne misli Zborniku-Koledarju posvetilo škofu dr. Gregoriju Rožmanu v počastitev njegovega tridesetletnega škofovskega jubileja. Dobra dve tedna za tem pa je udarilo med nas: Škof dr. Rožman je umrl.

Cenili in globoko spoštovali smo ga, ko je bil živ. Ob njegovi smrti pa smo občutili slovenski izseljenci tužno tesnobo osamelosti.

Že od svoje mladosti povezan z življenjem naroda, je škof dr. Rožman doživel z nami okupacijo, revolucijo in begunstvo. Zato je v polnem doumel odgovorno pot našega izseljenstva. Jasno je videl naloge, ki jih imamo, in cilje, ki jih moramo doseči. Poznal pa je do podrobnosti tudi težave in nevarnosti izseljenstva. Zato so njegovi nauki in očetovske besede, ki jih je govoril ali pisal, bogata dediščina, ki nam jo je zapustil: Varen kažipot so nam in rodovom, ki bodo za nami v izseljenstvu.

Iz te bogate zakladnice naj kot uvodno misel na pot temu Zborniku-Koledarju ponovimo tiste misli, ki nam jih je polagal na srce tedaj, ko je zaklical svetopisemske besede: „Gorje samemu.“ Nato pa je ljubeče in skrbno nadaljeval: „Držite se skupnosti! Za vsako ceno se je držite, da se boste ohranili in si med seboj pomagali. Nekateri so nanjo bolj, drugi zopet manj navezani. Naslonjen na skupnost pa naj bo sleherni, da se ne pretrga tista žila, ki teče iz slovenskega naroda v slehernega posameznika, v sleherni slovensko družino, v slovensko udejsvovanje in slovensko mišljenje. Držite se svojih društev, organizacij, berite slovenske knjige, slovenske časopise.“

Komaj mesec dni pred smrtjo pa je že z opombo, da težko piše, vendarle zapisal tele besede: „Drobci malega naroda smo, raztreseni po vsej zemeljski obli; nekaj nas je v večjih skupinah, še več pa je majhnih, ki kar zginejo v tujem svetu. Eno nas družijo in veže: Slovenci smo in kristjani. V teh točkah smo eno, ali nas je mnogo skupaj ali pa so le poedine družine in posamezniki.“

Izrekel in napisal je te besede naš škof, ki se je ves žrtvoval za tebe in mene, za vse slovenske izseljence in za lepšo bodočnost slovenskega naroda.

SVOBODNA SLOVENIJA

RAZPRAVE
DOKUMENTI
RAZMIŠLJANJA

Dr. MILAN KOMAR, Argentina

I. A., U. S. A.

Dr. TINE DEBELJAK, Argentina

Dr. FRIDO POGAČNIK, U. S. A.

JANKO HAFNER, Argentina

Dr. MIHA KREK, U. S. A.

JOŠKO KROŠELJ, Argentina

Dr. LUDVIK PUŠ, U. S. A.

NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO

ZDRUŽENI NARODI

*OB POZNANJU PRETEKLOSTI
IN RAZUMEVANJU SEDANJOSTI
PRAVILNO ZREMO
V BODOČNOST*

POT IZ MRTVILA

Pod varljivo masko zunanjega vrvenja in mrzličnosti se skriva v današnjem svetu veliko negibnosti, brezbržnosti, nepožrtvovalnosti in nedoraslosti. Vsi ti znaki kažejo na mrtvilo.

Mrtvilo je smrt, sicer ne telesna, ampak psihološka in družabna, a zato nič manj ža-

lostna. Kako preprečiti, da mrtvilo ne zajame naših družin, podjetij, gibanj, organizacij in okolij? Kaj storiti, če je mrtvilo že vdrlo vanje in sega po njih? Kakšni so vzroki mrtvila in kakšna je pot iz njega? Skušali bomo govoriti vsaj delno na ta vprašanja in v obrisih nakazati rešitev.

OKROG KOLA SE NIHČE NE ZBIRA

Kadar je več ljudi skupaj, se zgodi, da kdo izmed njih pove kako pametno besedo ali duhovit domislek, ali rabi kak posrečen izraz, ki je bolj točen in bolj jasen kot oni, ki se jih navadno poslužujemo, ali zavzame kako stališče, ki nam ugaja zaradi moškosti, preudarnosti ali učinkovitosti, ali pa se pokaže spreten, uren, iskren, zdrav, čuten in navdušen ter nas zato njegov zgled nekako potegne in preden smo se zavedli, smo si že notranje osvojili, to se pravi, naredili za svojo tisto držo, tisto kretnjo ali tisti pogled na stvari, ki nas je prepričal in se zato z njim istovetimo.

Ta notranja osvojitve ni isto, kakor posnemanje. Pri posnemanju ni treba vedno, da si človek notranje prisvoji stališče tistega, ki ga posnema. Kdor posnema, navadno ve, da samo posnema in da ni to, kar predstavlja. Posnemanje je zelo podobno igri. Posnemalec v bistvu le igra drugega, pa čeprav se živi vanj.

Kadar pa nas je drugi s svojim zadržanjem tako prepričal, da si želimo biti res taki kot on, nas ne zadovolji samo zunanje posnemanje in nam ni za to, da bi si nadeli le masko, ker bi radi dejansko v globini enako mislili, čustvovali ali delovali. Če pa nismo prišli tako daleč, pomeni, da si zgleđa nismo notranje osvojili, ker nas pač ni do take mere prepričal.

Človek zdravega duha je navadno zelo dostopen za primeren zgled, naravno teži za njim in tako rekoč nezavedno išče, kje bi

se notranje obogatil. Zato si rad prisvaja, kar ima za boljše, pravilnejše ali ustrežnejše od tega, kar je do sedaj počel. Čuti, da v takem neprestanem prisvajanju človeško raste in da ta rast odgovarja eni najglobljih teženj njegove narave. Človek zdravega duha je naravno učljiv. (1)

Površnež pa posnema le na zunaj, kar se mu zdi družabno učinkovito, a na znotraj se mu ne ljubi vezati. Z zavistjo in napuhom zastrupljen duh se pa zapira vase. Tuj zgled ga boli. Zdi se mu, kakor da bi ogrožal ali vsaj manjšal možnosti njegovega osebnega uveljavljanja. Tak človek reagira v sličnih primerih z nejevoljo. Hotel bi se izkazati sam še bolje in lepše brez tuje spodbude. Hotel bi prekriti in poraziti tuj zgled ter mu ubiti dinamizem, ki iz njega izhaja in kj ga je sam občutil. Napuh in zavist sta neučljiva ter zato nesocialna. Njima je treba pripisovati v prvi vrsti krivdo za napetosti med ljudmi, za trenja in za spletke.

Nj si mogoče misliti zdrave družbe brez vplivnih ljudi, ki izžarevajo svoj zgled v okolje tako, da je vedno dovolj spodbude, dovolj rasti, dovolj obtoka in življenja okrog njih. Brez vplivnih ljudi družba sploh ni mogoča

(1) Glede zgleđa in učljivosti primerjaj zanimiva izvajanja pri Ortega y Gassetu „La España invertibrada“ (Španija brez hrbtnice) II, 5-6. Ortega, ki je pogosto šibek in nezanesljiv v osnovah svoje filozofije, je večkrat nedosegljivo prodoren v analizi kultur, obdobj in ljudi.

in kjer je le-teh malo ali celo premalo, družbeno življenje znatno uplahne. Isto se zgodi, kadar ljudje niso odprti in dostopni za zgled, ki jim ga dajejo tisti, ki so boljši in sposobnejši od njih. Tukaj gre za osnoven družbenopsihološki zakon. V krepkem ritmu vplivanja in učljivosti utripa življenje družbe.

Ako ljudje ne trpe v svoji sredi močnejših osebnosti, navadno postavijo na vodilna mesta povprečneže, ki na nikogar ne mečejo sence. Takó ustoličeno povprečje je večkrat naravnost kruto do vsakogar, ki bi hotel motiti izenačenost in buditi rast in življenje. Takrat padajo glave in sposobni ter podjetni ljudje beže iz takega okolja. Toda kazni ni daleč. Živeti v takem vzdušju ni mogoče. Rutina in mrtvilo se naselijo v njem. Ker pa človek z vsemi silami išče življenja in ga odbija vse, kar ga spominja na smrt, ga tudi mrtvilo nikdar ne zadovolji. Neka zamolkla nezadovoljnost se širi v taki družbi in z njo nevreden razkroj. Nihče ne hodi rad v vas k mrzlim dušam in k zaspancem in nihče se ne zbira okrog kola. Vsi pa se radi zbiramo okrog ognja, ki je simbol topline in življenja. V družbi, kjer v središču plapola življenje, so vse težnje sredotežne: vse sili skupaj; kjer pa se je središča polastilo mrtvilo, so

vse težnje sredotežne: vse sili narazen. Tako so propadle in še propadajo mnoge družine, organizacije, gibanja, institucije, univerze, vlade in države sedaj in v prejšnjih časih.

Velika zmota je misliti, da se družba lahko ohrani in razvija le v vodoravni liniji (le kot *Neben-ordnung*, kakor pravijo nemški sociologi), kjer so vsi več ali manj enaki in je podrejenost skoraj izločena. Kjer ni rasti, to je, poti navzgor in izpopolnjevanja, tam zgolj vodoravni odnošaji kmalu zgube moč. Človeška narava tvori enoto in v njej sta težnja po družbi in težnja po rasti in popolnosti nerazdružljivo povezani. Če družba ovira človeku rast in razvoj, se človek v njej ne počuti dobro ter zato skuša iti drugam, če ne fizično, pa vsaj s srcem, kar je dovolj, da se vezi zrahljajo in izničijo.

Ker ljudje niso vsi enaki, ampak so eni boljši in drugi slabši, eni bolj zmogni in drugi manj zmogni, je treba, da pridejo na čelo zmognejši in boljši, da manj zmogne in slabše potegnejo za seboj. Če se to ne zgodi, postane družba podobna nedeljskemu sprehodu sirotišnice, kot ga še tu in tam lahko opazujemo: najprej gredo najmanjši, ki strašno počasi hodijo, med tem, ko večji zadaj nestrpnostno mendrajo ali pa se dolgočasijo.

VPRAŠANJE VPLIVA

Vplivamo predvsem po tem, kar smo. Kar kdo ima, to da, in česar nima, tega ne more dati. Zato je prazna utvara misliti, da je mogoče resno vplivati na druge ne glede na to, kaj in kdo v globini je. Kdor je površen, vpliva površno, pa čeprav govori o temeljitosti; kdor ne spoštuje bližnjega, bo širil okrog sebe nespoštovanje, čeprav se bo zavzemal za medsebojno spoštovanje. Stari sholastiki so to resnico izrazili z reko: „Operatio sequitur esse. — Delovanje sledi biti.“ Najprej nekdo je, potem deluje in njegovo delovanje poteka v skladu z njegovo bitjo. To pravilo velja za vso stvarnost, ne samo za človeka.

Pod vplivom raznih modernih miselnih struj in med temi zlasti Kantove filozofije je pozornost kulturnega sveta večkrat obtičala na odnošajih med pojavi, ki so ponekod postali izključen predmet znanstvenega raziskovanja, kakor da bi stvarnost obstajala zgolj v sistemu odnošajev brez bitij, ki jih, da se tako izrazimo, drže pokonci. Tako pojmovanje izhaja iz trditve, da človek v svojem spo-

znanju ne more priti dalje kot do pojavov in njihovih odnošajev, svet resničnega dejanstva pa je zanj zaprt. Zato za mnoge moderne reki „Operatio sequitur esse“ ne velja več. Delovanja, razmerja in odnošaji so se tako rekoč osvobodili vezi z bitjem. Kakor jih je mogoče preučevati ne glede na bitja, ki so njihovi nosilci, tako jih je tudi mogoče vzpostaviti same zase ne vpoštevaje njihove bitne opore. Iz filozofije in naravoslovnih ved je ta nazor prodril v psihologijo in sociologijo in tako smo dobili šole, ki preučujejo družbene odnošaje ne glede na resnično bistvo človekovo. Pri čitanju teh piscev se zdi, kakor da bi se zanje vse družbeno življenje skrčilo na nekako mehaniko stalno se menjajočih razmerij, v katerih bi resničen človek iz mesa in krvi igral zgolj drugotno vlogo.

Zato ni čudno, da si marsikdo umišlja, da bi bilo možno ustvariti vplivnostne sisteme in jih obdržati v življenju popolnoma neodvisno od konkretnih posameznikov. Potemtakem bi bilo čisto mogoče, kakor menda upajo nekateri tehniki „javnih odnošajev“ (public rela-

tions), pridobiti velik vpliv na javnost celo človeku brez močnega značaja in brez izrazite osebnosti.

To mišljenje je prodrlo tudi v politične in pravne vede. Po takih nazorih bi bil mednarodni mir zagotovljen, če bi se ustvarila učinkovita meddržavna pravna organizacija, ki bi se ne glede na ideološke in moralne čimnice dvignila do tehnične popolnosti. Mir bi bil tako tehnično zajamčen, ne da bi bilo kakor koli treba zahtevati od narodov kako prenovitev nravi ali kaj podobnega. Pravni in politični red bi se dal na isti način vzpostaviti tudi v notranjosti držav.

V skladu z omenjenim mišljenjem mir ne bi bil več, kot je učil Tomaž Akvinski, sad reda in red ne bi bil več sad ljubezni in pravice. Ti dve kreposti pač nista zgolj skupek „čistih“ odnošajev, ampak sta stalni razpoloženji, ki izvirata iz intimnosti človeških src. Človekova intimnost se v teh krepostih veže in zaveže napram bližnjemu in družbi. Če pa sta red in mir dosegljiva samo z učinkovitim tehničnim postopkom, se človeku v svoji notranjosti nikakor ni treba vezati: v srcu je lahko pohlepnež ali poštenjak, razuzdanec ali spokornik, na sistem socialnih odnošajev to nič ne vpliva. Družbeni red se tako lahko povsem loči od nramnega reda. V tem pogledu se more posameznik dokopati do popolne nevezanosti in svobode. Ni se mu treba bati, da bi njegovo intimno nramno zadržanje imelo neprijetne socialne posledice. Družba pa se spet s svoje strani lahko omeji samo na organizatorno in tehnično opravilo in brez skrbi za lastno trdnost lahko izloči iz svojega dela nadležne moralne in metafizične ozire, ki navadno povzročajo toliko preglavic. Obadva, človekova intimnost na eni strani in družbeni sestav na drugi po tem nazoru veliko pridobita. Obadva prideta do samozadostnosti.

Če pa nekoliko ostreje pogledamo v jedro tega mišljenja, bomo opazili v njem strahoten paradoks. Tako pojmovani družabni odnošaji ne vežejo ljudi, ampak jih izolirajo. Niso socialni, ampak asocialni. Tako pojmovana družba ni družba, beseda in pojem, ki prideta od glagola družiti, kar pomeni vezati z drugim. Tako pojmovana družba je mehaničen aglomerat osamljenih, vase zaprtih, neobčujočih poedincev.

V okvir istega mišljenja spadajo številni psihološki in pedagoški pisci, ki zreduci-

rajo veš vzgojni popravek na tehniko odnošajev med vzgojiteljem in vzgajancem, ne da bi kakor koli zahtevali od vzgojitelja, da se stvari notranje posveti. Pisci iste smeri podobno skušajo reševati težave zakonskega sožitja, ki imajo moralne korenine, zgolj z aplikacijo psiholoških tehnik in metod. Kjer bi bilo potrebno pravo moralno spreobrnjenje, upajo doseči vse od tehnike.

Vse to so prazne blodnje. Tehnika more človeku nuditi le sredstva, zajamčiti jim pa prave rabe ne more. Le-ta zavisi od svobodne človekove odločitve. Zato je tehnični napredek le napredek možnostj za dobro in za zlo. Tehnika le podaljša človeku roke, srca mu pa ne more nadomestiti. Zato je mogoče n. pr. s psihološko tehniko doseči prava čuda, če je srce na mestu, če pa ni, ista tehnika lahko povzroči veliko zla. Tehnike sociološkega značaja so pri današnji visoki stopnji družbenega razvoja brez dvoma potrebne in zato so tudi sistemi vplivanja neizogibni, toda človek je in ostane pri vseh teh konstrukcijah „principium ac terminus — začetek in konec“. Vsak tak vplivnostni proces se začne z nekim konkretnim človekom, ki misli in čuti, ter se konča enako z nekim drugim človekom, ki ravno tako misli in čuti. Ko govorimo v tej zvezi o človeku, mislimo na polnega človeka, ki ima duha in telo, zavest in svobodno voljo ter zato osebnost, in ne na kakega brezimnega in brezosebnega poedince, ki sestavlja socialni aglomerat, kakor si ga predstavljajo nekatere sociološke šole.

Beseda, ki ni prišla iz srca, ne pride do srca. Kar ne nosi pečat uma, umu malo pove. Tehnika vplivanja ne more ojačiti takih šibkih transmisij. Čeprav lahko privede ljudi do določenih dejanj in zadržanj s psihološkim pritiskom, vzbujanjem strasti in podobnimi stvarmi, tehnika sama notranje moči svojemu govorjenju ne more dati. Tako se vrnemo na izhodiščno točko: nihče ne more dati, česar nima.

Nemški sociolog Karl Mannheim, ki je pred leti raziskoval ustroj načrtno zgrajene družbe, je prišel do zaključka, da funkcionalna racionalizacija družbenih odnošajev, kakor jo opazujemo v močno industrializiranih krajih, ne pospešuje „substancialne racionalnosti“, to je, preudarnosti in razsodnosti poedincev. Nasprotno, poedinec, ki živi včlenjen v takem razumsko načrtno organiziranem sestavu, preudarja malo in sodi malo. Umsko in voljsko postane pasiven. Mannheim sicer

ne govori izrecno o tehniki vplivanja, niti o mrtvilu, a njegovi zaključki posredno veljajo tudi za naše vprašanje. (2)

Veliko tehnike pa malo osebnostnega živ-

ljenja je kakor šibka roka pa težko orodje. Ni v pomoč, ampak v breme. Že stara modrost je učila, da vsi neredi izvirajo iz zamešavanja sredstev s cilji.

DUH JE, KI OŽIVLJA

Za neomejenim zanašanjem na tehniko in organizacijo tiči med drugim tudi strah pred svobodo, ali točneje rečeno, strah pred rabo svobode. Človek rabi svobodo predvsem v odločitvi, ko med raznimi možnostmi, ki se mu nudijo in ki ga privlačijo, izbere eno in pusti druge: se od-loči. Odločanje nikakor ni lahko. Zahteva premisleka, zahteva žrtve. Ko se odločimo za kako stvar, damo slovo drugim in to boli. Kajti odločamo se vedno med stvarmi, ki nas vlečejo. Pri odločitvah se kaže na posebno jarek način človeška omejenost in končnost. Radi bi to in ono, a obojega ni moči doseči, zato je treba izbrati eno in žrtvovati drugo. Latinska beseda za odločiti „*decidere*“, kj pomeni dobesedno „popolnoma prerezati“, lepo ponazori to plat obravnavanega dejanja. Če ne žrtvujemo, ne moremo izbrati; z žrtvijo se plača napredek, kajti človekova volja in z njo osebnost se razvijata zlasti v odločitvah. „Ko človek izbere, sebe izbere,“ je dejal nek sodobni mislec. Vsaka odločitev je udarec z dletom v snov, iz katere si sami klešemo lastno podobo. Pri tem osnovnem opravi-lu je človek svoboden, to se pravi, je svoj gospod. (3)

Ta svoboda in z njo zvezana odgovornost pa človeka teži. „Obsojeni smo na svobodo,“ je dejal francoski ateistični filozof Jean Paul Sartre. Tudi takrat, kadar se nočemo odločiti, se vendar na nek način odločimo. Kdor namreč noče hoteti, hoče ne hoteti. Svoboda je neizogibna.

Če kdo beži pred odločitvamj in odgovor-

(2) Karl Mannheim, *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*, Leiden 1935. španski prevod: *Libertad y Planificación Social*, Fondo de Cultura Económica, México 1946, strani 63—65.

(3) Beseda „svoboda“ je sestavljena iz dveh korenov: „svoj“ in „bod“, ki ga najdemo tudi v besedi „gos-pod“, v grški besedi „des-pot-es (despot)“, v latinski besedi „pot-is“ (zmožen, močan), od koder izhajajo besede „posse“ (moči), „potior“ (polastiti se), „potentia“ (moč, zmožnost). Kdor je svoboden ima moč nad seboj, je sam svoj gospod. — Glej Walde-Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1949, II, str. 350, pod „potis“.

nostjo, se osebnostno ne razvija in ne dorašča. Samo preko izbir in odločitev osebnost napreduje in se izpopolnjuje.

Kadar prav izbiramo, izbiramo tisto, kar najbolj ustreza naši biti. Zato se v dobrih izbirah naši biti odpirajo potj razmaha. Preko prave rabe svobode odločanja je moči priti končno do tiste globlje svobode, ko človek sovпада vedno bolj s tem, kar zares je, in se vedno bolj osveščajo in ostvarjajo njegove resnične razsežnosti. (4) Ta njegova dejanska bit je človeku pogosto neznana in on sam jo često duši. Najnavadnejši obliki te dušitve sta beg pred odločitvijo in pa slaba, neprimerna izbira.

Duh je, ki oživlja in omogoča razmah. Brez duha ni življenja in ni razmaha. Duh pa živi od resnice, od dobrote in od doživetja svetega, kakor se je izrazil nedavno Romano Guardini, in to ne morda v kakem alegoričnem smislu, ampak v strogem in točnem pomenu besed. (5)

Mrtvilo se širi najprej, kjer ni resnice in ni stika z objektivno stvarnostjo. Ko stari realistični avtorji govore o razumu, razumnem delovanju, življenju po razumu, pojmujejo te izraze drugače kot mnogi moderni. Razumno je življenje, ki je v skladu s stvarnostjo, ker se ravna po pravi meri, ki jo stvarnost sama daje. Naloga razuma je predvsem odkrivati dejanstvo in se poglobljati vanj. Razum sam iz sebe brez sodelovanja z objektivno stvarnostjo ne more ničesar spočeti. Vsi miselni sestavi veljajo, kolikor so izvedeni iz luči, ki jo stvarnost daje. Ni razumnosti brez realizma.

Za moderne racionaliste in idealiste pa razumnost ne obstoji v skladju z objektivno stvarnostjo, ampak v logični neoporečnosti misli in miselnih sestavov, ki jih um spoče-

(4) O tej vrsti svobode pri sv. Bernardu primerjaj zanimivo študijo Aimé Foresta, *Actualité de Saint Bernard*, *Giornale di Metaffisica*, 1949, str. 591—596.

(5) Romano Guardini, *Die Macht*, Würzburg, 1951. Navajam po francoskem prevodu: *La Puissance*, Paris, Éditions du Seuil, 1954, str. 74—75.

nja iz sebe, ne glede na to, kar dejansko biva. To, kar mnogi moderni imenujejo življenje po razumu, bi stari imenovali življenje po fantaziji, ne sicer po poetični, pač pa po geometrični, toda zato nič manj fantaziji.

Zato ni dovolj planificirati in organizirati, ni dovolj gibati se v svetu načel, idej, shem in načrtov, treba je živeti v neprestanem stiku z objektivno stvarnostjo. Načela, ideje, sheme in načrti toliko veljajo, kolikor temelje v stvarnosti. Sodobno mišljenje se še daleč ni osvobodilo racionalizma in racionalistična hipoteza še strašno tišči navzdol sodobnega duha in mu duši življenje.

Iz povedanega nam bo jasno, zakaj se današnji človek večkrat tako malo zaveda, da trdnost njegovih stvaritev odvisi predvsem od njihove skladnosti z objektivnim redom. Volja po resnici današnjemu človeku žal malo pomeni. In vendar brez te trdne volje ni življenja duha. Duh se hrani z resnico in čeprav je v prvem trenutku nekako trpen, ko je učljiv in se prepušča ter podreja stvarnosti, ga stvarnost s svojo smiselnostjo obogati in razgiba, izostri njegov čut za splošno in za konkretno ter tako budi njegovo vsestransko dejavnost.

Stik s stvarnostjo daje umu svežino in prožnost. Stvarnost je preveč različna in pregloboka, da bi se dala vtakniti v naprej narejene kalupe in sheme. Človek je ne more nikdar čisto obvladati in posedovati ter je ravno zato prisiljen prenavljati se in napredovati, da ne izgubi koraka z njo. To pa nagiba k ponižnosti in učljivosti. Kadar so duhovi odprti in radoznali ter se obenem opirajo na trdna tla objektivne stvarnosti, ne primanjkuje jasnosti, reda, zanimanja, navdušenja in primernih pobud. Resnica daje duhu življenje.

Če se um ne dokoplje do resnice, volja težko prav hoče, je težko dobra. Dobrota namreč obstoji v volji, ki prav hoče, to je, hoče, kar je zares primerno. Kaj pa je komu primerno? Kar mu v skladu z njegovo naravo, njegovim položajem in okoliščinami gre.

ČUTNOST JE TRPNA

Življenje, ki nas pri pričujočem razmišljanju zanima, ni zgolj organsko, živalsko življenje, ampak življenje človeka, ki je duhovno telesno bitje. Ne samo telesno, pa tudi ne samo duhovno. Ko govorimo o tem, kako poživiti okolja in jih ubraniti mrtvila, moramo imeti pred očmi obe platj človeške narave, ki

Pravo mero daje, kakor so rekli stari sholastiki, ipsa res, stvar sama. Kdor ni pozoren na stvar, je težko primeren. Brez resnice ni dobrote. Pa tudi narobe velja: brez dobrote ni resnice. Če volja v korenini ni dobra, to se pravi, če ne išče predvsem, kar je prav in primerno, bo um težko razpolagal s potrebno pozornostjo, da odkrije, kaj komu zares gre.

Kakor um živi iz resnice, tako volja živi iz dobrote. Dobra volja je vir življenja za posameznika in za okolje. Kdor hoče dobro sebi in drugim, hoče, kar je primerno in ustrezno njemu in drugim ter tako ustvarja vzdušje, v katerem se počuti dobro on in drugi. Vsakdo na svojem zaživi močnejše, more dati več iz sebe, je manj razdvojen in lažje pristen. Dobra volja, ko hoče in išče, kar je vsakomur prav in primerno, vsakogar potrjuje in utrjuje v tem, kar mu resnično gre. Tako dobra volja postavlja stvari na svoje mesto, širi okrog sebe red in pravico ter budi zaupanje in življenje.

Pomanjkanje smisla za resnico in z njim združena nesposobnost za dobroto, ki ju tolikokrat opazujemo v današnjem svetu, sta v veliki meri posledica propadanja zavesti, da je stvarnost božje delo in da za stvarmi stoji Bog. Človek ne ustvarja iz nič kot Bog, ampak samo sodeluje z božjim stvarjenjem. Stvarstvo ne sme biti zanj kakor nekaj kup brezoblične gline, ki mu šele on s svojim oblikovanjem da neki smisel. Stvari imajo že od prej svoj neizčrpen smisel in jih veže mogočen red, ki ga človek ne sme razbijati, ampak s sodelovanjem dopolnjevati. Ker je v vseh stvareh pričujoča božja moč, so stvari svete in je sveto delo, ki se vrši v spoštovanju in ljubezni do stvarnega reda. „Deus est in omnibus rebus, et intime — Bog je pričujoč v vseh stvareh in sicer najbolj znotraj,“ je učil Tomaž Akvinski. Te zavesti brezbožni človek nima. Zato so stvari zanj redkokdaj globoke in vredne spoštovanja, občudovanja ter ljubezni. Kar pa po sebi ni globoko, ne vzbuja globokih misli niti globokih čustev.

sta združeni v globoko in skrivnostno enoto. Duh giblje telesno gmoto, a gmota lahko s svoje strani omeji možnosti duha. Zato je čisto mogoče, da so kdaj vzroki mrtvila predvsem organski. Na Dunaju ali v Ljubljani je bilo n. pr. včasih težko razgibati kake študente, ker so bili preslabo hranjeni, v Ar-

gentini se pa isto večkrat pripeti iz prav nasprotnega razloga: zaspanost in brezbržnost je posledica sitosti. Tudi podnebje lahko igra važno vlogo v tej zadevi. Vendar je tudi v teh primerih vloga duha zelo velika. V človeški sestavljeni naravi duh predstavlja dejavno počelo. Zato se mrtvilo duha hitro prevede v mrtvilo telesnosti in pri primeru, ki ga obravnavamo, poslabša že tako zmanjšane organske zmogljivosti.

Nasprotno pa tudi telesno zdravje, mladost, spočitost, prava hrana in primerno podnebje lahko povečajo dejavnost organizma tako, da se zdi, kot da bi bilo na razpolago več moči, več volje in več življenja. Vendar o pravem življenju v polnem človeškem pomenu besede še ne moremo govoriti. Če duh s svojo dejavnostjo ne vzpostavi reda v tej večji telesni zmogljivosti in je ne podredi svojemu višjemu življenju, se telesne sile utegnejo razmahniti na račun duha: močni instinkti, krepka čutnost, pa malo umske prodornosti, srčne dobrote in pravice, kar končno spet vodi v mrtvilo.

Naša čutna narava je namreč pasivna, če jo primerjamo z duhom. Latinski izraz za čutne strasti „*passiones*“ to lepo izrazi. „*Passio*“ pomeni strast ali čustvo, pomeni pa tudi trpljenje. Ne gre za dve različni besedi, ampak za eno samo: čutnost je trpna, ni dejavna. Kadar se človek ne dvigne nad čutnost, je nujno trpen. Pričakuje zagonov in izpodbud od zunaj. Ognji strasti lahko mnogo požgejo, a malo ustvarijo. V navalu čutnosti se zdi, kakor da bi človek posebej visoko zaživel, pa je to prevara. Ko se naval poleže, o tem višjem življenju ni sledu. Čutnost je tudi navadno toga, ni niti uvidevna, niti gibčna. Sili s svojo stvarjo naprej, če je primerno ali ne. Pomislimo le na kake zamere ali sovraštva, ki se vlečejo iz leta v leto in jih označuje slepa nepopustljivost. Strasti so ponavljavske, rinejo vedno v isto reč in na isti način ter ne poznajo pobude ter zavestnega obnavljanja.

Vendar človek te čutne sile nujno potrebuje. Človeška duša je najnižja v kraljestvu duhov in zato potrebuje telesnih sil v dopolnilo, ker ji lastne niso zadosti. (6) Zato člo-

veški um ne more spoznavati brez čutov in volja navadno ne more dovolj uspešno hoteti brez pomoči čutnih teženj. Moderni racionalizem je storil veliko slabega, ko je pojmoval človeka zgolj kot misleč um in ne kot enoto duše in telesa ali kot razumno žival, kakor se dosledno izražajo staroveški in srednjeveški misleci. Čutna narava pa pri človeku ni samostojna, kakor pri živalih, pri katerih se nagoni sami uravnavajo po naravnih zakonitostih (zato žival v svoji čutnosti nikdar ne izgubi prave mere), ampak je podrejena umu in volji ter brez njune pomoči ne more priti do reda in ravnovesja. Za čutne sile velja, kar pravi pregovor o ognju: dobro služijo, a slabo gospodarijo.

Te resnice je treba imeti pred očmi, ko govorimo o mrtvilo. Vsi ljudje iščejo razmah in napredek, vsi težijo za večjim in močnejšim življenjem. To velja tudi za tiste, ki so trpni, zaspani, brezbržni. Globoka težnja narave, ki sili vsakega človeka k izpopolnjevanju, se ne da udušiti. Jasno pa je kot beli dan, da ni razmaha za človeka, brez razmaha duha, to je brez rasti uma in volje. Kadar človek ne zna ali noče živeti iz sebe, zlasti iz rabe lastne svobode pri odločitvah in kadar se zapira pred objektivno resnico, se zgodi pogosto, da pričakuje, da mu večje in močnejše življenje pride od zunaj. Ko duh uplagne, čutnost prevlada in z njo trpnost. Povpraševanje po zunanjem zagonu in izpodbudi nadomesti odločitev in iniciativo. Zunanji udarec naj strese duha, ki se je vdal negibnosti in mu naj da občutek intenzivnega življenja. Hlastanje za emocijami, za izrednimi doživetji ima svoj izvor v trpnosti in uplahu duha.

Zato se mrtvilo ne da pobijati z razburkavanjem čustev, vprižarjanjem polemik in debat ali iskanjem novosti, ki naj razbijejo brezbržnost, s ponujanjem izrednih doživetij. Vse te stvari utegnejo pretresti in razgibati ljudi, a same po sebi niso zadostne. Ko se učinkj pretresa poležejo, navadno ostane vse pri starem. Zato je tako pogosto mogoče odkriti pod ostantativnim zunanjim vrvenjem notranjo negibnost. Pot iz mrtvila je le ena, zanesljiva in trdna: pot duhovnega razmaha, pot resnično človeka vredne rasti.

(6) Glede nauka Tomaža Akvinskega o tem vprašanju primerjaj Gilson, *El Tomismo*, Buenos Aires, Descleé, Drugi del, IV. poglavje.

PRED TRETJO JUGOSLOVANSKO PETLETKO

I.

Jugoslovanski parlament je na svojih dveh sejah v decembru 1957 postavil drugi petletki naslednje osnovne cilje:

omogočiti stalno naraščanje proizvodnje, posebno kmetijske, narodnega dohodka in delovne storilnosti;

omogočiti tako naraščanje in strukturo proizvodnje, ki bi hitro zmanjšali primanjkljaj v plačilni bilanci;

v okviru take proizvodnje omogočiti stalno naraščanje osebne potrošnje in družbenega standarda;

pomagati gospodarsko zaostalim pokrajinam do hitrejšega gospodarskega napredka, kiriti in krepiti socialistično gospodarstvo, razvijati delavsko samoupravo in ljudsko upravo v občinah in okrajih.

V okviru teh splošnih smernic naj bi gospodarski voditelji napeli vse sile, da razvijejo poljedelstvo, ki je močno zaostalo za drugimi gospodarskimi področji, da dvignejo proizvodnjo elektrike, premoga, nafte, plina in industrijskih surovin, da pomagajo do hitrejšega napredka v trgovini, prometu, obrti, gostinstvu in stavbarstvu. Obenem naj proizvodnjo usmerijo na predmete vsakdanje potrebe potrošnikov in skrbijo za to, da dežela ne bi zagazila v inflacijo.

Vsi ti cilji so bili združenj v gesla: več skladnosti v gospodarskem napredku, proizvodnji, blagovnem prometu, potrošnji, več udeležbe delovnemu človeku na narodnem dohodku, čim manj gospodarske odvisnosti od tujine!

Ta program je nalagal nove dolžnosti vsem gospodarskim panogam. Industrija naj ne oskrbuje samo domačega trga s potrošnim blagom, naj tudi izvažata in mehanizira, odnosno mehanizira druge gospodarske veje. Kmetijstvo naj osvobodj deželo od potrebe po uvozu hrane, naj začne zopet izvažati, naj poveča proizvodnjo industrijskih surovin ra-

stlinskega in živalskega porekla. Trgovina, obrt in stavbarstvo naj dvignejo življenjski standard delovnih ljudi, gostinstvo in promet naj razvijeta tujski promet.

Investicijska politika naj skrbi za pravilno investiranje v nova podjetja in za rekonstrukcije ter moderniziranje že obstoječih. Finančna politika naj oskrbi potrebne kapitale.

Ves ta načrt naj bo izvršen do konca leta 1961. Do takrat naj poklicani organi pripravijo nov gospodarski plan, ki bi trajal več kot 5 let, morda 10—25.

V tretjem letu druge petletke (1959) je Jugoslavija imela rekordno letino, kot je še ni bilo po zadnji svetovni vojni. To je komuniste opogumilo, da so sklenili končati drugo petletko že v 4 letih, to je do konca 1960, do takrat sestaviti novo, tretjo po vrstnem redu, ki naj bi trajala do konca leta 1965. S tem je bila pokopana tudi ideja o planu, ki naj bi trajal več kot 5 let. Morda je pri tem igral nekaj vloge tudi obzir na druge komunistične države, ki bodo svoje sedanje gospodarske plane končale tudi ob koncu leta 1965.

Koliko se je komunistom posrečilo, da dosežejo cilje druge petletke, se bo videlo šele med letom 1961, ko bodo znane vse številke o gospodarskem napredku zadnjih 4 let. Na katerih področjih so bili cilji vsaj deloma doseženi in na katerih ne, se pa da razbrati iz napovedj o tretji petletki, ki jih je vodstvo komunistične stranke dalo spomladi na lanskem kongresu Socialistične zveze delovnega ljudstva. O novi petletki so govorili vsi komunistični voditelji s Titom na čelu. Njihovih izjav gotovo ne bo preklical jugoslovanski parlament, ko bo ob koncu leta 1960 uzakonil novo petletko. Napovedi so zanimive zaradi tega, ker navajajo, kaj vse bo nova tretja petletka smatrala za važno. Primerjava napovedi z izjavamj iz leta 1957 pa pove, v čem je bila druga petletka uspešna in v čem ne.

II.

Komunistični voditelji so najprej trdili, da se osnovne značilnosti gospodarske politike z novo petletko ne bodo nič spremenile in da bodo bistveni elementi te politike prišli še bolj do veljave v prihodnjih 5 letih. Tudi v novi petletki bo režim hitro in intenzivno razvijal gospodarstvo in vnašal čim več skladnosti med posameznimi gospodarskimi področji. Načelo skladnosti mora biti posebno poudarjeno v proizvodnji, investicijski in potrošni politiki in pri delitvi narodnega dohodka. Skladnost mora vladati tudi v odnosih med delovno storilnostjo in življenj. standardom.

V okviru tega splošnega programa bo nova petletka posvečala vso pozornost nekaterim gospodarskim problemom, ki so za sedanjo stopnjo gospodarskega razvoja posebno važni. Razume se, dvig proizvodnje mora priti na prvo mesto, toda to ni zadosti. Treba bo tudi proizvajati čim ceneje, gledati na čim večjo izbiro potrošnega blaga, na njegovo kakovost in trpežnost. Proizvodnja ne sme zaostajati za sezonami, mora uporabljati čim več domačih surovin, stalno misliti na modernizacijo proizvodnih procesov.

Novega duha je treba vnesti tudi v investicijsko politiko. Ne več misliti na podjetja, ki dajejo hiter in velik dobiček, ampak na taka, ki rabijo domače surovine in se lahko razvijejo v izvozno industrije ali takim vsaj pomagajo s kooperacijo. Treba bo trezne presoje, kaj je pametneje, ali postavljati nova podjetja ali rekonstruirati že obstoječa in jih povečavati.

S tem pa poglavje o proizvodnji in investicijah še ni končano. V vsakem podjetju je treba pogledati, kako je z delovno storilnostjo. Ker je povprečno še na nizki stopnji, jo je treba dvigati s primerno mezdno politiko ali „nagrajevanjem po delu“, kot temu sedaj pravijo. Pri iskanju potov, ki naj vodijo do večje delovne storilnosti, je treba upoštevati tudi šibko strokovno usposobljenost in pomanjkljivo delovno disciplino in vse skupajboljšati. Pa ne samo to. V proizvodnji ni delovna storilnost edini odločilni element, enako važno vlogo igra racionalizacija obratovanja in mehanizacija proizvodnega procesa. Tudi na tem polju je še dosti „skritih rezerv“, to se pravi: v podjetjih je še dosti pomanjkanja sposobnosti in čuta za odgovornost v vodilnih kadrih, ki se obenem odlikujejo z zanikrnostjo in potratnostjo.

Poročila vodstva omenjajo še druge težave, ki bo nanje naletela nova petletka. Po

manjkanje sposobnih in izvežbanih delavcev je postalo že tako veliko, da že zavira gospodarski razmah. Zato bo vzgajanje novih delavskih kadrov med prvimi nalogami nove petletke. Hude preglavice dela komunistom tudi „socialističen trg“. Na tem trgu so cene še zmeraj pod več ali manj odkrito režimsko kontrolo. Režim včasih kar naravnost diktira cene, včasih odreja zgornjo in spodnjo mejo, včasih pa vpliva na kalkulacijo cen. Simbol režimskega vpliva na cene so uradi za cene, ki lahko zaustavijo gibanje cen za industrijske izdelke, med tem ko cene za deželne pridelke trpijo večja nihanja. Vkljub temu pa povprečna raven cen raste od leta do leta, čemur komunisti pravijo „pomanjkanje stabilnosti trga“, navadni ljudje pa inflacija. In ravno stabilnost trga bo tudi spadala med važne naloge nove petletke. Stabilnost hoče režim doseči v dveh smereh: znebil bi se rad vsakega vpliva na cene in jih prepustil svobodni igri ponudbe in povpraševanja; na drugi strani bi rad videl, da bi cene nihale le v malih razponih.

Petletka ima tudi nekaj konkretnih nalog. Poskrbeti mora, da bo postavljeno čim več elektrarn, odprto čim več novih rudnikov in naftnih polj, zboljšana živinoreja, popravljene napake v gozdarski politiki. Postaviti mora nova podjetja v nekaterih industrijskih panogah (metalurgiji, barvnih kovinah, kemični, strojni, električni). Več je treba investirati tudi v obrt, trgovino in promet.

Pri tem pa mora gledati, da ji ne bi zmanjkalo investicijskega kapitala, kajti nekatera novo projektirana podjetja bodo zrela za obratovanje šele v nekaj letih in bo v njih ležalo dosti kapitala mrtvega za daljšo dobo. Ta okolnost bo naložila petletki tudi novo kreditno in finančno politiko, ki bo koncem koncev omejila svobodo investiranja posameznih občin in podjetij. Stiska bo zahtevala nekaj svežega centralizma v odmerjanju in usmerjanju kreditov.

III.

Iz teh na hitro nametanih izjav komunističnega vodstva o tretji petletki so partijski ekonomisti skušali izluščiti bistvene cilje in jih zaenkrat odkrili pet:

ponovni intenzivni razvoj proizvodnih sil;
skladen razvoj na vseh gospodarskih področjih v bodočnosti in boj vsem neskladnostim iz pretekle dobe;

povečanje zaposlenosti, toda obenem tudi delovne storilnosti;

• nadaljevanje intenzivnega zboljševanja življenjskega standarda;

• izravnanje plačilne bilance.

Vidi se že na prvi pogled, da ti osnovni cilji niso novi in da so bili vključeni že v drugo petletko med mnoge druge, ki jih je režim smatral takrat tudi za izredno važne. Gori postavljeni cilji nam vsiljujejo sami po sebi nekaj vprašanj. Zakaj je tretja petletka omejila število ciljev? Zakaj je nabrala ravno gori navedene? Zakaj ne poudarja več ostalih? Ali se ji zdijo manj važni? Ali jih je že čisto dosegla ali samo deloma? Kaj je povod za očitno skromnost pri postavljanju ciljev za novo petletko?

Da bi mogli dati približen odgovor na postavljena vprašanja, si moramo podrobneje ogledati gori navedene cilje.

Ponovni intenzivni razvoj

Intenzivni razvoj proizvodnih sil pomeni prvenstveno proizvodnjo nad vsemi ostalimi gospodarskimi področji. V svobodnem svetu proizvodnja nima take veljave. Jo smatramo samo kot sredstvo, da pokrijemo našo potrošnjo, osebno in javno. Pri komunistih je proizvodnja nad potrošnjo. Verujejo, da je proizvodnja važnejša od potrošnje, kajti ne krije naj v prvi vrsti človekovih potreb, ampak potrebe, ki jih rodijo taki družbeni pojavi, kot so oboroževanje, propaganda, priprave na revolucije, ideološka napadalnost itd. Najlepše se to vidi na razliki med ruskim in ameriškim gospodarstvom. Kremelj odmerja samo toliko proizvodnje potrošnji ruskega človeka, kolikor to zahteva proizvodnja sama, ki vidi v človeku samo proizvodni stroj, in pa komunistična politika, vsa ostala proizvodnja gre v druge namene. V Ameriki je ravno narobe: največ proizvodnje gre za človekove potrebe, šele ostanek gre drugam.

Tudi jugoslovanski komunisti dajejo proizvodnji prvenstvo. Vsako gospodarsko vprašanje skušajo presojati v luči proizvodnje. Ves njihov gospodarski napredek temelji na napredku v proizvodnji. Proizvodnja pa lahko napreduje na različne načine: pri istem številu delavstva lahko bolje organiziraš proizvodni proces, lahko daš delavcem boljše stroje v roke, lahko jih pustiš delati nad osem ur, lahko jim pomagaš do boljše strokovne izobrazbe, lahko jim daš boljše surovine v obdelavo. Lahko pa postaviš nove delavce, izvežbane in neizvežbane, v starih tovarnah, ki jih primerno povečaš, lahko pa postaviš tudi nova podjetja

in jih tam zaposliš. Vsi ti načini povečane proizvodnje so vezani na dva pogoja: na razpolago mora biti potreben kapital; na razpolago morajo biti organizatorji proizvodnje s primernimi tehničnimi, administrativnimi, organizacijskimi sposobnostmi.

Pri obeh pogojih se začenjajo za komuniste težave, ki jih ni do sedaj premostila nobena petletka. Kapital, ki je potreben za proizvodnjo, normalno in povečano, se da vzeti samo iz prihrankov, svobodnih ali prisilnih, ki so del narodnega dohodka. Svobodnih prihrankov v obliki hranilnih vlog je tako malo v Jugoslaviji, da ni vredno govoriti o njih. Ostanejo prisilni v obliki predpisanih amortizacij, davkov, prispevkov, rezerv, ki se stekajo v razne investicijske, obratne, stavbne fonde itd. Ker je jugoslovanski narodni dohodek še zmeraj skromen, ni mogoče izločiti iz njega veliko kapitala brez nasilja nad osebno potrošnjo prebivalstva. Čim več gre narodnega dohodka v fonde, tem manj ga ostane na razpolago delovnim ljudem za njihovo osebno potrošnjo, javni upravi pa za kritje njenih potreb.

Tudi tretja petletka stoji pred odločitvijo: kam naj gre več narodnega dohodka, ali v fonde, ali v zasebno potrošnjo delovnega naroda. Ker je režim začel že pred leti propagando za višji življenjski standard in se je propaganda ljudi prijela, ne more sedaj povečavati fondov na račun raznih izdatkov v javnih proračunih, osebno potrošnjo pa pustiti neokrnjeno.

Ostal je nerešen tudi drugi pogoj: sposobno vodstvo za proizvodnjo. Ker jugoslovanski komunizem ne prizna zasebne iniciative, skuša najti nadomestek v kolektivni, to je v delavskih svetih in njihovih organizmih. Kolektivno vodstvo še kar dobro deluje, dokler je treba delati sklepe in načrte. Izvrševanje sklepov in načrtov mora pa biti v rokah sposobnih posameznikov in nobenih kolektivnih organov. Samo posamezniki lahko prevzamejo stoddostno odgovornost za izvrševanje sklepov. Tega komunistična doktrinarost ne prizna, prepušča izvrševanje sklepov kolektivom. Kolektivi pa ne morejo tako dobro voditi proizvodnje kot posamezniki. To so pokazale dosedanje petletke, to bo pokazala tudi tretja.

Nova petletka zagovarja dviganje proizvodnje za vsako ceno, kajti samo povečana proizvodnja more braniti gospodarstvo pred zastojem. Do zastoja pa ne sme priti, kajti kaj takega režim skoraj ne prenese več. Cena za tak način dviganja proizvodnje je pa visoka, višja kot v svobodnih gospodarstvih.

Povečanje proizvodnje

Povečanje proizvodnje za vsako ceno zaostri vprašanje odnosov med proizvodnjo in investicijsko politiko, ako je že treba odnose podrediti načelu skladnosti v napredovanju na vseh gospodarskih področjih. V kateri način povečavanja proizvodnje je treba usmeriti investicijski kapital? Načelen odgovor se glasi: Investicije morajo biti porazdeljene tako, da bodo vsa gospodarska področja napredovala; pri nekaterih naj bo napredek hitrejši, pri drugih počasnejši, da tako izginejo neskladnosti iz pretekle dobe in zavlada v bodočnosti skladnost v razvoju vsega gospodarskega udejstovanja.

Take skladnosti pa danes še ni in jo je treba šele ustvariti. Gozdarstvo, stavbarstvo, promet, trgovina, obrt in cele industrijske panoge (metalurgija, elektrarne, premogovniki, barvne kovine, strojna industrija, kemična, cementna, celulozna, sladkorna, stavbni material) so tako zaostale, da pomenijo pravo zavoro v splošnem gospodarskem napredku. Tudi v kmetijstvu je še polno lukenj, na primer v živinoreji, proizvodnji industrijskih surovin živalskega in rastlinskega porekla. Dodati je treba, da cela vrsta potrošnih industrij (tekstilna, oblačilna, čevljarska) čaka že dolga leta na priložnost, da bi vsaj obnovila to, kar je morala po vojni zanemariti na strojnem parku, rezervnih delih, novi opremi itd.

Človek se nehotе vpraša, kje je sploh bila dosežena kaka skladnost. Ali ni v vsem sedanjem gospodarskem sistemu več neskladnosti kot skladnosti?

Ako bi hotela nova petletka s samimi investicijami spraviti gospodarski razvoj v skladnost, bi morala imeti na razpolago ogromne vsote kapitala. Odkod naj ga vzame, ako že naprej izjavlja, da ga na tujem ne bo iskala. Pomanjkanje kapitala — ne poudarjajo namreč brez razloga komunisti sami potrebe po skrajni varčnosti v trošenju kapitala — bo prisililo režim, da bo gledal na vsak dinar, kam ga bo investiral. Ker uči skušnja, da podjetja in občine varčevati ne znajo ali nočejo, bo varčevanje prepuščeno centrali, ki bo zaradi tega morala omejiti investicijsko svobodo delavskim svetom in občinam. Centralizacija investicijske politike bo postala neobhodno potrebna, ako hoče režim vtakniti največ kapitala v take drage objekte, kot so elektrarne, rudniki, velika kemična in metalurgična podjetja, v gozdarstvo, promet itd. Lahko se pripeti, da bo v velika podjetja odšlo toliko in-

vesticijskega kapitala, da bodo potem trpele vse ostale gospodarske panoge. Bomo tam, kjer smo bili takoj po zadnji vojni, dodana bo samo še kriza, ki je prej niso poznali.

Dvomljive vrednosti je torej upanje, da bi se skladen napredek gospodarstva dal doseči samo s primerno investicijsko politiko. Že sedaj je jasno, da za tak cilj ne bo na razpolago dosti kapitala, ne investicijskega, ne obratnega.

Povečanje zaposlenosti

Režim želi povečati proizvodnjo z večjo delovno storilnostjo, večjo zaposlenostjo, racionalizacijo obratovanja in mehanizacijo proizvodnega procesa. Vsa ta sredstva za dviganje proizvodnje so dobro znana svobodnemu gospodarstvu, ki uporabo teh sredstev prepušča podjetniku in delavcu. Podjetnik se briga za racionalizacijo obratovanja in mehanizacijo proizvodnje in za zaposlitev novih delavcev, med tem, ko naj delavec s pomočjo vedno boljših strojev proizvaja ob neizpremenjenem naporu vedno več. Ta sistem je posebno razvit v Ameriki, kjer je v proizvodnji zmeraj manj težaških opravil in so na nekaterih gospodarskih področjih že izginila.

Jugoslovanski komunisti so obe funkciji naložili na delavske rame. Delavec naj bo obenem dober proizvajalec in dober podjetnik. Ko opravlja v podjetju odkazano mu delo, naj istočasno tudi premišljuje, kako je treba voditi podjetje, da bo čim več zaslužilo. To je res drzen gospodarsko-socialen poskus, ki se pa ni obnesel. Neuspeh je utemeljen v človekovi naravi.

Delavec in podjetnik imata čisto nasprotna pogleda na pomen dela in zaslužka. Podjetnik živi za podjetje in z njim, skrbi zanj noč in dan, se ne vpraša, koliko ur je treba delati in koliko bo na uro zaslužil. Kar ne rabi zaslužka za osebno potrošnjo, ga vtakne v svoje ali tuje podjetje. Delavec vidi v podjetju samo vir svojih dohodkov, za njegovo uso do se briga le takrat, kadar mu preti izguba kruha, ako namreč pride podjetje na rob propada. Delavec želi dalje čim več zaslužka pri čim manjšem delovnem naporu. Podjetnik razume delavčevo miselnost, zato mu skuša olajšati delo in mu daje v roke primerne stroje, da tako dvigne delavčevo storilnost s stroji in ne z večjimi telesnimi napori.

Komunistična logika je drugačna. Delavec naj čim bolj napenja svoje sile in se istočasno briga tudi za poslovanje podjetja. Odškodnina za njegove napore naj ne bo več plača

ali mezda, pač pa udeležba na poslovnem uspehu podjetja, merjena po njegovem stvarno opravljenem delu in doseženem dobičku celoga podjetja.

Življenje pa pove, da je komunistična logika na napačni poti. Laže dobiš na tisoče sposobnih delavcev kot enega samega sposobnega podjetnika. Kolektivna podjetnost nikoli ne odtehta osebne. Komunistična doktrinarnost ne vidi vsega tega. Upa, da je našla tak način odškodnine za delavčeve napore, da bo delavec postal tudi kolektiven podjetnik. Misli, da pomeni strokovna usposobljenost obenem tudi gospodarnost. Noče razumeti, da tehniki niso zmeraj dobri gospodarji. Ako bi tudi vsi delavci postali dobro izvežbani strokovnjaki, s tem podjetja še ne bi bila dobila dobrih gospodarskih vodstev. Tako uči življenjska skušnjava.

Delovna storilnost res povečuje proizvodnjo, toda delavec in podjetnik morata imeti vsak svoje vrste delovno storilnost. Kdor meče obe v en lonec, več škoduje kot koristi napredku v proizvodnji. Treba je ustvariti skladnost med podjetnikovo in delavčevo storilnostjo, potem se proizvodnja lahko nemoteno razvija. Komunizem vsega tega ne vidi, zato mu povečanje delovne storilnosti po njegovi formuli ne bo prineslo v proizvodnji tistih koristi, ki jih pričakuje.

Omeniti moramo še eno pot, ki vodi k povečani proizvodnji: zaposlitev novih delavcev. Tudi s to potjo računa nova petletka. Med tem, ko je v času preteklih petletk dobilo vsako leto v gospodarskih in izvangospodarskih panogah okoli 180.000 novih delovnih moči, bo z novo petletko to število povečano na okroglo 200.000. V tem številu ni samo všteti naravni prirastek prebivalstva, ampak tudi dotok tistih delavcev, ki živijo sedaj od poljedelstva in so tam v prikriti brezposelnosti. Nove delovne moči bodo vsaj v začetku delovni storilnosti bolj v breme kot v korist. Bodo to večinoma neizvežbani delavci, uporabni samo za najtežja dela. Da bi jim dali v roke primerne stroje, jih je treba najprej usposobiti za delo s stroji, poleg tega pa dati podjetjem več obratnega kapitala, poskrbeti delavska stanovanja, poskrbeti za takoimenovane komunalne uslužnostne obrate. Vse to pomeni velike nove investicije. Ne bomo se dosti motili, ako se pridružimo mnenju, da investicije za vsakega novega delavca, direktne in indirektne, znašajo okoli 5 milijonov dinarjev. Pri gori omenjenem letnem prirastku delovnih moči bi torej znašale

potrebne nove investicije do 1.000 milijard dinarjev. Tega kapitala ni, zato bo moralo gospodarstvo rabiti nove delavce samo za najbolj preprosta dela z nizko delovno storilnostjo, kar seveda ne bo dvignilo povprečja.

Načrt o povečani zaposlenosti in istočasni večji delovni storilnosti sloni torej na šibkih stebrih. Ni nobenega jamstva, da bo uresničen.

Pač pa bo imel svoje posledice za strukturo poljedelstva in poljedelskega stanu. Ker režim ne more drugače prisiliti svobodnega kmeta na kapitulacijo, mu skuša odtegniti mlade delovne moči. Vabi kmetško mladino v tovarne, trgovine, promet, gostinstvo itd. Osemurno delo in lahek zaslužek sta premočna vaba, da bi ji ne podlegla kmetška mladina. Kmetijam manjka delavcev, režim pa s pritiskom sili kmete najprej na „kooperacijo“, kar je samo prva stopnja do stapljanja v kolhoze. Kmetijski stan propada najbolj v Sloveniji; boj za obstanek svobodnega kmeta je v polnem razmahu, to se ne da tajiti.

Ali bo imela od tega kmetška proizvodnja trajno korist, se še ne da trditi. Socializirani del kmetijstva res povečuje proizvodnjo, toda ne pozna gospodarnosti. Kar pridelala, je predrago za potrošnike. Režim zakriva to resnico z različnimi gospodarskimi ukrepi: cenejši kmetijski stroji, cenejša gnojila, garantirane cene za deželne pridelke, ceneni krediti, podpore, nizki davki, vse to drži socializirano poljedelstvo pokoncu. S takimi sredstvi se ne da racionalizirati in poceniti nobena proizvodnja, tudi kmetška ne; še manj pa se dajo doseči primerna kakovost deželnih pridelkov, pravočasna dobava in stalen dotok blaga na trge.

Zboljševanje življenjskega standarda

Tretja petletka naj tudi hitro dviga življenjski standard.

Življenjski standard vsega prebivalstva se je čisto gotovo popravil od prve do druge petletke. Uspeh je bil dosežen ne toliko s spremembo gospodarskega sistema v l. 1950—1952 (nastopila je doba delavskih svetov in decentralizacije javne uprave) kot s spremembo gospodarske politike v l. 1955, ki je poudarila potrebo po skladnem razvoju gospodarstva in zboljšanju življenjskih pogojev. Nova smer gospodarske politike je najprej dvignila proizvodnjo industrijskega potrošnega blaga, potem pa še hrane vseh vrst. Potrošnik je prišel do boljše hrane, obleke, perila, obutve, kupil je lahko vsaj najnujnejše predmete dnevne uporabe za gospodinjstvo in za oseb-

no udobnost. Na vseh ostalih področjih je pa življenjski standard še zmeraj šepal in šepa še danes. O tem priča pomanjkanje stanovanj, slaba oprema stanovanj, slab mestni promet, pomanjkanje vodovodov, kanalizacije, električne mreže, plinskih napeljav, obrtnikov vseh vrst, dobro organizirane trgovine in gostinstva. Prosvetna in zdravstvena služba še zmeraj ne moreta zadovoljiti niti povprečnih potreb prebivalstva.

Nova petletka ima torej dosti nalog pred seboj. Ali jih bo zmogla?

Zboljšanje življenjskega standarda temelji na sledečih stebrih: stalno dviganje prejemkov delovnega ljudstva, stabilna kupna moč dinarja in izobilje razpoložljivega blaga in uslug.

Prejemki delovnega naroda izvirajo iz narodnega dohodka, ki pa mora obenem služiti tudi za nabiranje kapitala za investicije in za kritje potreb javne uprave. Čim več narodnega dohodka gre v investicije in za javne potrebe, tem manj odpade na prejemke delovnega naroda. Pri delitvi narodnega dohodka tréjjo torej skupaj interesi treh vrst. Interese investicij zastopa država in njeni organi. Ti branijo tudi izdatke za javno upravo. Interese delovnega ljudstva zastopajo delavski sveti, ki pa morajo skrbeti tudi za podjetje.

Delavski sveti imajo torej dvojno nalogo: dvigati prejemke zaposlenega osebja in skrbeti, da podjetja dobro poslušajo in napredujejo. To dvojno nalogo bi lahko vršili, ako bi jim režim odstopil dosti veliko udeležbo na dobičku v podjetjih. Režim jih pa drži na pičlem, leta 1958 jim je n. pr. dal povprečno samo 25% dobička. Delavski sveti so zmeraj v zadregi, komu naj oddelijo več, podjetju ali delavskemu kolektivu. Lahko razumemo, da delavski sveti mislijo bolj na delavce kot na podjetje in temu primerno razdeljujejo udeležbo na dobičku. Celo s tem ni zaposleno osebje vedno zadovoljno; želi zaslužiti več.

Režim jim prigovarja, naj dvignejo dobiček v podjetju z večjo delovno storilnostjo. Čim več bo dobička, tem več bo odpadlo na osebje pri isti odstotni udeležbi na dobičku. Dviganje delovne storilnosti pa ni lahka stvar, kot smo videli. Zato delavski sveti radi zagrabijo po drugih sredstvih, da zvišujejo dobiček: navijajo cene, ako morejo, skušajo najti luknje, kako dajati čim manj „družbeni skupnosti“. Dvig posameznih cen potegne ostale cene za seboj. Tako se posledice take poslovne politike pokažejo zelo hitro: rastejo prejemki delovnega naroda, rastejo pa tudi cene,

življenjski standard pa od take politike nima nobene koristi.

Tako je spodkopan drugi steber dviganja življenjskega standarda: stabilnost cen ali stabilna kupna moč dinarja. Življenjski standard bi pri taki politiki najbrže padal, ako ne bi režim umetno zadrževal naraščanja cen z administrativnimi ukrepi in s pomočjo urada za cene, ki kontrolira cene industrijskim izdelkom, deželnim pridelkom pa dovoljuje večja nihanja v smeri navzgor. Stabilnost cen ni torej prirodna, je diktirana po gospodarski politiki.

Režim sicer želi imeti svobodne tržne cene, toda se jih tudi boji, ker bi šle bliskoma navzgor in uničile sedanjo stopnjo življenjskega standarda. Sedanja prikrita inflacija bi se mahoma spremenila v odkrito. Kot znak za tako nevarnost služi nenavadno hitro naraščanje denarnega obtoka. To je tudi razlog, zakaj je tako močno nategnil vajeti v kreditni politiki. Dosedanja kreditna politika je namreč glavni vir inflacije.

Lepšo bodočnost ima ponudba blaga in uslug. Na tem področju se stanje popravlja, četudi le počasi. Ako bi bile cene za blago, domačega in tujega izvira, stabilne, bi naraščajoče količine blaga in uslug močno dvignile življenjski standard, kajti dviganje prejemkov se ne bo dalo zaustaviti, akoravno ne izvirajo iz veje delovne storilnosti.

Zdi se nam, da je usoda tretje petletke navezana ravno na uspeh pri izboljševanju življenjskega standarda. Propaganda za boljše življenjske pogoje je edino geslo, ki je res užgalo. Vse misli in govori samo o boljšem materialnem življenju. Ako se ne da doseči z eno samo zaposlitvijo, je treba vzeti še dodatno. Da pri tem trpi delovna storilnost v obeh, s tem nihče ne računa. Ljudje so tako zaverovani v življenjski standard, da jim za vse drugo ni dosti. Tudi proti režimu bi se ne pritoževali, ako bi jim jamčil od leta do leta za boljši kos kruha. Življenjski standard je tako postal bolj političen kot gospodarski problem in njemu bo moral režim žrtvovati po potrebi tudi vse ostale cilje tretje petletke.

Gospodarsko dviganje zaostalih pokrajin

Da bo slika popolna, moramo dodati, da bo tretja petletka skušala čim preje gospodarsko dvigniti Macedonijo, Črno goro, Kosovo in nekaj drugih ekonomsko zaostalih pokrajin. Ta načrt je bil vključen že v prejšnje

petletke. V novi petletki nameravajo doseči ta cilj s starim receptom: investirati čim več kapitala v najrazličnejša podjetja. Načrt se ne bo obnesel, kot se že do sedaj ni. Postavljati nova podjetja je lahko, ako imaš denar. Ne moreš pa na hitro roko izvežbat ljudi tudi takrat, kadar imaš denar. Režim bo lahko nasejal nova podjetja v vseh teh krajih. Kako bodo obratovala z neizvežbanimi delavci, ni težko uganiti. Treba je samo brati poročila o dosedanjih takih podjetjih in o njihovi proizvodnji.

Izravnava plačilne bilance

Tretja petletka ima končno tudi nalogo, da izravna plačilno bilanco. To je razumljivo, saj od ugodne plačilne bilance zavisi usoda vseh ostalih ciljev petletke. Proizvodnja je odvisna od uvoza opreme, rezervnih delov, industrijskih surovin in polizdelkov, življenski standard od uvoza potrošnega blaga. Delovna storilnost je navezana na stroje, ki v njih tiči delo iz tujine. Stabilnost trga ni mogoče ustvariti brez izravnane plačilne bilance.

Temu nasproti je jugoslovanska plačilna bilanca pasivna ves čas po vojni. Režim je pokrival letne primanjkljaje z darili iz tujine in posojili, ki jih je najemal za vsako ceno, kjerkoli se je dalo. Daril ni več, najemanje posojil pa od leta do leta težje, zato pa je treba plačevati obresti in zapadle obroke že najetih posojil. Pri vsem tem je zunanja trgovina stalno visoko pasivna in glavni razlog za neurejeno plačilno bilanco.

Treba je torej ali zmanjšati uvoz ali povečati izvoz. Na zmanjšanje uvoza nihče več ne misli. Proizvodnja in potrošnja sta življenjsko navezani na stalno naraščanje uvoza. Drugače bi nastopil zastoj v proizvodnji in pomanjkanje potrošnega blaga, kar bi pomenilo krizo na obeh področjih z vsemi gospodarskimi in političnimi posledicami. Na drugi strani pa prihodnost ne obeta hitrega napredka v izvozu. Strokovna nesposobnost izvoznih podjetij, slaba kakovost in slab ugled jugoslovanskega blaga, zanikrnost pri izvrševanju prevzetih obvez, preveč administrativno vmešavanje v izvozne posle, nizke cene, nepoznavanje tujih trgov in tehnike izvoznih poslov, pomanjkanje obratnega kapitala, vse to ovira razvoj izvoza. Današnji izvoz živi največ od tega, da mu režim plačuje za prigospodarjene valute večje devizne tečaje, kot je uraden. Živi torej od prikritih izvoznih premij ali bolje povedano od prikrite devalvacije dinarja. Režim sam ne upa, da bi bila

zunanja trgovina kmalu izravnana, zato upa, da bo dohodek iz tranzitnega in turističnega prometa pokrival deficit v plačilni bilanci.

Tako upanje je tvegano. Blagovni tranzitni promet že dalj časa stalno pada. Na bohinjski železnici je na primer padel od 1.500.000 ton v letu 1955 na 400.000 ton v l. 1959, torej na četrtino. Podoben je položaj na drugih progah. Razlog: slaba tehnična opremljenost železniških prog. Osebni tranzitni promet pada sam po sebi; ubijata ga avtomobil in letalo. Tudi turistični promet se razvija drugače kot so pričakovali. Turistov je sicer zmeraj več, toda bogatih je vedno manj. Kar pride v državo, se ne zadržuje, raje potuje, če le mogoče z avtomobilom. Taki turisti hitro obletajo, kar želijo videti. Razen prirodnih lepote ne najdejo razvedrila, ki bi jih privezalo na posamezne turistične točke. Za prirodne lepote je pa treba imeti smisel, ki ga sodobni turisti nimajo ravno preveč. Zato tudi devizni dotok po turistu pada od leta do leta. Da gre pri tem nekaj deviz na črno borzo, ni za plačilno bilanco nobena tolažba.

Turistični in tranzitni promet ne bosta torej mogla pokriti primanjkljaja, ki izvira iz zunanje trgovine in problem izravnave plačilne bilance bo ostal koncem tretje petletke tam, kjer je bil v njenem začetku.

* * *

Če primerjamo cilje druge in tretje petletke, vidimo, da so si v glavnem slični. Druga petletka jih torej ali ni dosegla ali samo deloma, kajti drugače bi jih tretja ne ponavljala. Ali jih bo dosegla? Proti pritrdilnemu odgovoru govori vedno občutnejše pomanjkanje kapitala in pa trmoglava doktrinarnost komunističnega režima. Režim govori kar naprej o potrebi po skladnosti v gospodarskem življenju, pa ne uvidi, da ima v njem potrošnja ravno tako važno besedo kot proizvodnja. Ubil je proizvajalcem v glavo, naj proizvajajo kar tja v en dan, da bo dosežen cilj „intenzivnega razvoja proizvodnih sil“, za kupce naj pa skrbi režimska gospodarska politika. Nastane torej vprašanje, s kakšnimi sredstvi naj režim vpliva na potrošnike, naj pokupijo vse producirano blago. Če ni šlo drugače, je doslej uporabljal v ta namen inflacijo. Kadar potrošnik beži od dinarja, je voljan, da kupuje vse, kar mu pride pod roke. V tem so si podjetja in posamezniki enakih misli. Inflacija je bila sredstvo, ki je pomagalo do delnega uspeha drugi petletki, verjetno bo morala pomagati tudi tretji.

OB SMRTI Dr. IVANA PREGLJA

(Spomin nanj, življenje in delo.)

Tako-le je Pregelj zapisal v Zdravniku Muzniku: „Velika je tolažba na zemlji: kakor je veselje lačen biti pa jesti, žejen biti in piti, kakor je veselje v tujcih biti in se vrniti domov, kakor je sreča jokati in biti potolažen, in sreča bati se in biti odrešen. Najvišja slast na zemlji pa je hoditi, truden biti pa priti in počivati. Hodil sem, truden sem bil, prišel bom in se odpočil... Le to mi je hudo, da prav nič ne vem, kje bom našel svoj grob...“

Zdaj ga je našel in ve: v Dravljah pri Ljubljani, v kateri je umrl 30. januarja 1960, v 77-tem letu starosti. Doživel je tako življenja na zemlji najvišjo slast: prišel je in zdaj počiva — v „Bogu, po katerem je hotel v umetnosti služiti domovini kot svečenik“. Ta svoj življenjski cilj si je zapisal sam in hotel bi ga videti vklesanega z zlatimi črkami na nagrobniku njegovega zadnjega bivališča.

SREČANJE Z NJIM

Nič ne vem o zadnjih petnajstih letih njegovega životarjenja v domovini, nič o njegovem umiranju ne o smrti, še manj o pogrebu in njega okoliščinah, nisem bral člankov v njegov spomin, le zaprl sem oči ob njegovi smrti in videl sem ga vsega, kakor se mi je razodeval od dne, ko sem ga prvič zagledal v Kranju in ga zadnjič pozdravil v Ljubljani.

Srednješolec sem še bil, nastopni sedmošolec, — če se ne motim, poleti leta 1920, — ko smo se škofjeloški študentje z izleta na Svetem Joštu ustavili v Kranju v gostilni na križpotju proti Naklemu. Kmalu za namj je „pritekel“ s šmarjetne gore prof. Pregelj. Majhen človek, z velikim naočniki, malimi brki, s potlačenim klobukom in rožami na njem, s palico v roki, s slabimi zobmi, ki jih je zakrival z roko. „Opletal“ je krog naše mize, bil manj prijazen s svojimi kranjskimi študenti, pa toliko bolj z nami, ki smo bili z drugih zavodov; veliko je govoril, kmalu pa začel peti z malo hripavim glasom, pa celo voditi naše petje... Hodil je tudj okrog drugih miz, (ni strpel na mestu), pa končno vendar le obsedel pri meni. Všeč mu je bilo, da sem poznal njegovo delo, pa tudi on me je menda poznal, kar je bilo dovolj, da mi je takoj tedaj ponudil — pobratimstvo. Profesor kranjske gimnazije, pisatelj prav tedaj izhajajočega Plebanusa Johannaesa, pa

meni šentviškemu zavodarju! Razlagati si morem to le iz spoštovanja do mojega profesorja dr. Breznika, o katerem sva tedaj mnogo govorila, pa zaradi tega, ker sem že sotrudnik lista, kateremu je bil on nekoč urednik; iz pripadnosti isti organizirani skupnosti — katoliškemu dijaštvu, kot naklonjenosti mojstra do naraščaja... pa seveda tudi vinske-mu razpoloženju, ki odpira srca in peditra pregraje... Prav ta trenutek najinega pobratimstva pred štiridesetimi leti mi je prišel tedaj pred oči, ko sem bral novico o njegovi smrti v domovini. In potem sem podoživljal še vsa tista mnoga „obiskovanja“, ko je odsej v počitnicah pripešačil tako rad v Škofjo Loko, se ustavil pri Pepetu, kamor me je dal poklicati, ali pa je grede mimo naše hiše naročil, naj pridem tja. Ob nekj taki priliki sem ga popeljal v nunski samostan, kjer ga je sprejela velika Slovanka mati Mihaela, ki mu je dala iz največjega spoštovanja najlepših planinskih rož s svojega vrtnega Triglava, pa jih je kavalirsko poklonil kelnarici pri Kozincu v Žabnici. Lepe so bile te poti, ko sva se spremljala ponoči iz Loke do Žabnice, pa spet on mene nazaj do Trate, kjer sem ga pustil, da se je odpeljal s prvim jutranjim vlakom v Kranj, — ali pa tudi ne. To so bila tavnja po Sorškem polju, kjer mi je razlagal svoj način pisanja, zabavljal čez mlade, da

ne poznamo barv in da smo nejasni; kjer mi je razodel, kako je sežgal svojega Bogovca Jerneja v prvi redakciji, v kateri je Sardenko našel 90 pohujšljivih mest, pa je s požigom najdražjega dela hotel prineati od svoje strani žrtev Bogu za srečno operacijo žene... Tudi, kako je glavarica v Kranju pripravljala literarni salon in ji je on hotel napisati v poklon posebno zbirko pesmi, pa ga je pozneje razočarala, ko je nekemu drugemu povedala, da ji „paca“ preproge s svojimi blatnimi čevlji... Največ pa sva govorila o Domu in svetu in njega ljudeh... Pozneje smo se vozili skupaj po železnici, ko je že poučeval v Ljubljani, pa se je vozil v Kranj: pešpota so zdaj zamenjale železniške vožnje, kot jih je pozneje opisal v Osmero pesmih. Pa tudi iz Ljubljane je večkrat „pritekel“ preko Sante Katarine v Loko, na kar sem ga spremljal do Sore; pa sem ga drugo jutro spet srečal v Medvodah, kjer je stopil v vlak, ko je prespal noč nekje pod kozolcem... Kako se je ta pot končala, ve povedati Velikonja v svojih Anekdotah... Meni so zdaj najjasneje v spominu prav ta srečanja s Pregljem iz njegovega najplodnejšega časa, ko so mu prav tako „tavanja“ v naravi vzpodbujala domišljijo in mu vezala njegove domisljice z življenjem, kajti on ni iz življenja jemal navdihov, temveč svojim mišlim je iskal življenjske oblike. In te je najlepše mogel oblikovati med hojo, samoto in opojem. Ko je prišel domov, je dal noge v kad in pisal... pisal... s trudom in mnogimi popravki...

Pozneje v Ljubljani se je umiril. Toda — ni dozorel v „manirah“, da bi bil vreden postati član PEN-kluba, reprezentativne organizacije slovenskih pisateljev v sklopu svetovne organizacije književnikov, čeprav je prav PEN-klub predlagal londonski centrali Plebanusa Johanna kot najvrednejšo slovensko literarno umetnino za prevod v svetovne jezike! Toda PEN-klub je bil — družabna ustanova z rednimi sestanki v najrazkošnejšem ljubljanskem salonu — v srebrni dvorani hotela Union, tam, kjer so zborovali samo še Rotarijci. Pregelj je bil „tolminski Čahej“. Srečavali smo se redno v kavarni Union. Tam smo prebirali svoje časopise in si izmenjavali misli največkrat pri starešinski mizi, kjer je že od nekdanj „delovalo“ slednje uredništvo Doma in sveta... Ko pa ga je leta 1938 zadela kap, je deloma ohromela noga, da je zdaj še bolj opletal z njo, desna roka pa mu je popolnoma odpovedala in je pisal odslej tež-

Ivan Pregelj v kavarni

ko le z levico, prav kakor njegov prijatelj Velikonja. Odslej so bila njegova romanja le še Golovec in Rožnik in komaj še Šmarna gora... in njegovo pisanje samo še paberkovanje po spominih, sled nekdanje zarje... na prošnjo, na primer, da me je podprl pri prepjemu Doma in sveta...

Odslej je le še odmiral svetu, živel zbiranju Zbranih spisov. Prošnji, da bi napisal avtobiografijo, se je hotel odzvati, pa ni prišel preko prve strani in je še to zavrgel. Odslej so bila njegova romanja res le pota v cerkve. K trem mašam na dan je hodil. Profesorsko službo so mu zamenjali za delo v muzeju, da nekako pričaka polna leta za pokojnino...

Oživel je za svojo šestdesetletnico, kar bom še omenil, ko mi je uspelo izdati pri Slovenčev knjižnici njegovo popravljeno Mlado Bredo in pri Velikonjevi Zimski pomoči idilo Na vakance in še kaj. Tedaj sem se namenil zbrati z njegovo pomočjo njegove avtobiografske leposlovne spomine in jih urediti v neko zapovrstnost z ozirom na njegove življenjske postojanke. Tokrat mi je odprl svoje predale v enem izmed stanovanj Rdeče hiše na Poljanskem nasipu v enem najvišjih nadstropij trakta, v katerem so pod njim stanovali tudi pisatelji Juš Kozak, Franc Al-

breht pa Anton Vodnik... In pri enem takem zadnjem obisku pri njem v pripravi za knjigo mi je rekla gospa: „Ah, vse noči samo strmi v zvezde...“

Tudi ta podoba, ena izmed zadnjih njegovih v življenju, mi je stopila tedaj pred oči. Med tema dvema trenutkoma — od prvega pred štiridesetimi leti do zadnjega pred petnajstimi — sem videl to njegovo skromno telesce, ki bi ustrezalo po videzu bolj brbljavemu tolminskemu krojaču (kar je bil njegov oče), kakor pa učenemu slovenskemu pisatelju, bohemu in profesorju, z „bratom hudičem“, v besedah pa asketu s čudovitim duhovnim življenjem. To dinamično romantično

postavo, ki je ustvarila novo poglavje v slovenski književnosti: religiozno ekspresivno pripovedništvo, baladno epiko... kj pa je vsebolj lirika... Vtisnil je naši književnosti svojo podobo tako silno in izrazito, da ne bo izbrisana iz spomina slovenske književne zgodovine tudi, če bi jo hoteli, kaj šele iz mojeg, ki mu bom do smrti hvaležen, da mi je bil vodnik, sotrudnik, prijatelj in pobratim.

In v zahvalo za tak njegov spomin pišem te vrstice o njegovem življenju in delu, da bi tudi mlajši rod slovenskih izseljencev spoznal njegovega duha in ga vzljubil, kakor smo ga ljubili in cenili mi, sodobniki njegovih „najvišjih dni“.

ZIVLJENJE

Pregelj je bil vse življenje ponosen, da je „pošten in Tolminec ostal“. Rodil se je namreč pri Sveti Luciji pri Tolminu, ki danes nosi staro ime Most na Soči, 27. 10. 1883, pri Lovrču, kamor se je priženil njegov oče Mohor, zaradi česar je sin prevzel pesniško ime „Mohorov“. Oče je bil krojač, pa mu je umrl nekaj mesecev pozneje kot njegova žena, Pregljeva mati, ko je imel pisatelj komaj osem let. Tako je postal zgodaj sirota. Ded Lovrč mu je umrl dve leti pozneje. Od desetelega leta naprej je skrbela zanj „mati matere njegove“ in župnik Fabijan. Tako je bil več v sosednjem župnišču kot doma. Bil je „farovski študent“. Kot takega ga je Fabijan poslal v šole, v goriško Alojzijevišče in pozneje Malo semenišče, kjer je bil malo preje rektor prav tedaj posvečeni krški škof dr. Mahnič, začetnik slovenskega katoliškega preporoda. Ne vem, če je bil kdaj njegov di-

rektni predstojnik, toda tradicija nanj je bila v zavodu živa, in jo je Pregelj vsrkaval v najmlajših dijaških letih. Leta 1903 je maturiral in stopil v bogoslovje. Vse je kazalo, da bo župnik Fabijan vzgojil novega tolminskega duhovnika. Sodeloval je že pri almanahu slovenskih bogoslovcev leta 1904 Za resnico. Toda po treh mesecih je že izstopil in vstopil v pisarno odvetnika dr. Franka za pisarja, odkoder ga je skoraj „nasilno“ odtrgal zopet župnik Fabijan in ga poslal na univerzo na Dunaj. Tako je Pregelj iz Tolminske stopil v veliki svet. (1)

Na Dunaju je Pregelj študiral slavistiko (pri prof. Jagiču) in germanistiko, živahno sodeloval pri akademskem društvu Danici, vodil njega literarni odsek in bil urednik Zore, kjer je sodeloval kot pesnik (Zoran) in kot pripovednik, pa tudi kot idejni člankar in

(1) Za to dobo od izstopa iz bogoslovja do končanja univerze sem imel v rokah zanimive dokumente: pisma župnika Fabijana župniku Plesničarju, ki je uglasbil prvo Pregljevo zbirčico Spomini na maj (1905). Fabijan mu sporoča, da je P. izstopil, ter dolži zato ravnatelja bogoslovja dr. Gabrijelčiča, ki je bil premalo strog z bogoslovci glede obiskov od zunaj. Tako je Pregelj izstopil zaradi neke Stjepaničeve. Župnik je z njim pretrgal zveze, toda — Plesničarju je pošiljal denar, naj kupi Preglju čevlje, pa naj mu ne pove, kdo mu jih pošilja. Oba sta zasledovala Pregljeve prve pisateljske začetke v Primorskem listu in verjela, da je „Pregelj rojen pisatelj... in je treba skrbeti, da si ga ohranimo.“ Ko pa je Fabijan v glasilu katoliškega dijaštva Zori na Dunaju v listnici uredništva zasledil, da je tudi tja poslal nekaj gradiva v objavo,

je z veseljem ugotovil: „Z Daničarji je že v zvezi!“ Ker je že prej napisal: „Tudi ona ga ne bo imela,“ namreč ženska, ki ga je spravila iz bogoslovja, je šel v Gorico, poklical k sebi Preglja, mu dal denar in ga spremil na vlak, da se je odpeljal na Dunaj. Tako ga je župnik Fabijan prav v mislih na njegov pisateljski talent rešil zakotnega kancljskega pisarstva, kjer bi verjetno pisal feljtone po lokalnih listih in se zapijal po goriških krčmah, ter mu odprl svet v klasične vrednote vseh dob, kar edino je moglo dati takega Preglja, kakor ga imamo. (Ta pisma so bila hranjena v škofovem zavodu sv. Stanislava in v prepisu pri meni do maja 1945. Kam so prešla, ne vem. Če so uničena, je to krivda dr. Lojzeta Udeta, ki je bil pravočasno obveščen o mojem literarno zgodovinskem arhivu, o čemer bom morda še kdaj govoril.)

vodja literarne šole. Za III. katoliški shod 1. 1906 je Zoro izdal v slavnostni obliki in jo posvetil „svojemu dobrotvoru župniku Fabijanu“. Toda jeseni je že izstopil iz Danice, in odslej živel ob njej. Leta 1908 je doktoriral na osnovi literarne zgodovinske razprave o baročnem slovenskem pisatelju Janezu Rogeriju Ljubljanskemu, se oženil s Frančiško Peršičevo iz Vižmarij pri Šent Vidu nad Ljubljano, ki je živela tedaj na Dunaju, in nastopil prvo službeno mesto kot suplent na gimnaziji, na kateri je pet let prej maturiral. Leta 1910 jeseni je bil že na gimnaziji v Pazinu v Istri; 1911 je odšel na višjo realko

v Idrijo kot pravi profesor, od koder je leta 1912 bil premeščen na gimnazijo v Kranj. Tam je ostal do leta 1925, ko je dobil mesto na klasični gimnaziji v Ljubljano. Tu bi ostal do svoje pokojnine, da ni obolel. Na pol hromega ga je zatekla druga svetovna vojna. Po njej je bil upokojen. Do smrti je živel v krogu družine, gospe Franice, sina prof. Bogomira in slikarja Márija, sedaj predsednika Zveze jugoslovanskih likovnih umetnikov, in hčera sodnice Nataše in zdravnice dr. Lije. Pokopan je bil na lastno željo v Dravlje. Nagrobni govor mu je govoril prof. dr. Franca Koblar, bivši urednik Doma in sveta.

DELO

1. Čas desetletnega zorenja

S Pregljem je umrl velik slovenski pisatelj. Morda dozda naš največji religiozni pisatelj. Zvestno katoliški. Vsekakor pisatelj, ki je dozorel polni umetnostni izraznosti ter postavil svojo osebnost z vodilnim pomenom v zgodovino slovenske književnosti novejšega časa.

Njegova zoritev v to pomembnost pa je bila počasna.

Zanimivo je morda to: prvo pesem v reviji mu je tiskal „liberalni“ Slovan, ki ga je urejeval naturalist Govekar in ta ga že ob teh začetkih priznal, dočim ga je pozneje kot katoliškega pisatelja podcenjeval. Kot dijak in bogoslovec ter odvetniški pisar je pisal feljtone v goriške liste v Meškovem smislu s poetičnim idealiziranjem naturalistične snovi, večkrat v smislu bogoslovskih Pomladnih glasov, le z večjim poudarkom religiozne romantike. Kot akademik je vložil mnogo napora v sistematično študiranje pesniških problemov, literarno zgodovinskih in estetsko-artističnih, ter se je predvsem vglabljal v barok, klasicizem in staro romantiko, kar je imelo zvezo z njegovo disertacijo. Njegova prva zbirčica pesmi Spomini na maj 1905 je sardenkovski cikel brez vrednosti, pa je dosegel takoj celotno Plesničarjevo rokopisno uglasbitev. Izšla je prvotno v Glasniku Srca Jezusovega, kjer je tudi izšel njegov pozabljeni sonetni venec BOGU VSEMOGOČNEMU — parafraza očenaša, — ki zasluži več pozornosti in je iskrena izpoved mladega grešnega človeka, v kateri je čutiti ognjeni žar pravega religioznega doživljanja. In ta se je moral upret; modernemu materializmu, tudi naturalizmu ter celo čutnemu razkošju dekadenc-

ce. Iz tega razloga je Pregelj segel v čas nazaj, iz časa nove romantike v staro romantiko srednjeveških meniških legend. Faust in Komedija in pa španski barok! V akademskih letih in prvih profesorskih je hotel realizirati prav nekaj takega v smislu teh klasikov, ki so bili tudi ideali tedanje mahničevske klasicistične estetike. To priča v rokopisu ostali zasnutek študenta iz Trente, ki naj bi bil slovenski Faust, nezakonski sin plemiča, ki pa postane organizator kmečkih uporov, da razruši fevdalizem iz osebnih razlogov. Veliko truda je vložil vanj, pa ga ni končal, le misel je dal Lovrenčiču, katerega je prav tedaj učil v osmi šoli, da ga je po svoje rešil. Pisal je Novo Commedio, filozofski ep, pisal legende itd. Iz tega je nastala njegova prva resna zbirka pesmi Romantika (1910), ki je pomenila nekaterim novo dobo v katoliški literaturi (Mazovec), drugim mlajšim pa je bila „preveč španska“ (Majcen); vsekakor pa je njena vrednota ta, da pomeni novi religiozni izraz mahničevske mladine, toda v zastareli in pesniško okorni obliki. Pomeni le vstop nove osebnosti v literaturo z izrazito katoliško dualistično problematiko razdora med telesom in dušo, z romantičnim doživljanjem in težnjo po zgodovinskih motivih in zgodovinskih slogih. In ta romantična osnova z Bogom in „bratom hudičem“ je ostala v dnu Pregljevega metafizičnega doživljanja sveta vse do konca njegovega pisateljevanja. Borba med materializmom in krščanskim idealizmom v globini duše. Izrazito religiozni svet, osebnostno doživljen, toda v tej zbirki še izražen v slogu kakega Gregorčiča, ki ga je tedaj v Mahničevem izboru prevajal v nemščino. (Adria Klänge).

Tako se je Pregelj v pesniških začetkih hotel uveljaviti predvsem kot „mahničevce“.

Toda preden je Pregelj dozorel v polnega umetnika, je šel še skozi eno, rekel bi — pripravljalno dobo: skozi **Krekovo ljudsko prosvetno delavnost** nekako po geslu svojega akademskega društva „Z Bogom za narod!“ In se je ta „narod“ v dobi Krekovega osvajanja kmetijskih množic razumeval predvsem kot „ljudstvo“. Slovenski katoliški umetnik naj gre za ljudsko snovjo med ljudstvo in naj ga estetsko in moralno dviga. Temu cilju je ustrezala tedaj umetnostna struja „domačijstva“, ki je zavestno proti naturalističnim snovem materialističnega meščanstva poudarjala potrebo idealističnih kmečkih problemov. Na akademskem shodu v Gorici je leta 1908 govoril o tem šilc, in so Preglja dvignili na rame ter ga postavili v simbol. Pregelj je v tem času mnogo govoril po ljudskih prosvetnih domovih tako predvsem v društvu Soča v domači vasi (ohranjeno imam v svojem arhivu vabilo na tako prireditve iz leta 1912 — prav pred petdesetimi leti — kjer so igrali Pregljevo spevoigro Ribičeva hči, tamburaški zbor pa skladbe mladega Marka Bajuka in kjer je pel konservatorist Rijavec, poznejši svetovni tenor). Tako v Gorici kakor v Pazinu (tam je v hrvaščini pisal v učiteljsko glasilo) in posebno v Idriji je deloval v tem smislu. Ko je odšel v Kranj, je dekan Arko v Gorenjcu Kranjčanom čestital, da bodo dobili v svojo sredo takega predavatelja, prosvetnega delavca. Izraz tega je bilo tudi njegovo pisateljstvo teh let (1910—1914). Ne samo tisto, kar je bilo napisano izrecno za take nastope, na pr. prigodnice, spevoigre, pri katerih je sodeloval tudi kot komponist in pevovodja, ampak tudi njegova resna literatura je imela pridih tega hotenja. Epika ljudskih zgodb, ki jih je priobčeval po mohorjevih koledarjih (Sosed, Vinograd, Jurko pastirček itd.), kakor tudi njegove pripovedne zgodbe (Rejenka, Pijančeva hči, itd. itd.) so izražale vse to hoteno vzgojno tendenco. So to zgodbe iz sodobnosti v verzih in prozi. Ta ljudski žanr je nadaljeval tudi v podlistkih kranjskega Gorenjca, ki jih je ponatisnil v treh brošuricah Gorenjčeve knjižnice. Če v tem pisanju ni polno uspel, je pa v podrobnostih. V liričnih intermezjih. V baladnih kontrastih. V mozaičnih sličicah. To delo je doseglo višek v mohorski povesti — prvi večji povesti Pregljevi — **Mlada Breda**, ki je izšla leta 1913 in pomeni večji uspeh kot pa **Romantika**. Prvi pomembni uspeh

Preglja — **pripovednika**. Pozna se mu Dikensova šola, široka koncepcija vaškega kolektiva, sočno opisovanje sicer še ne krajevno označene pokrajine, toda že močno individualno dišečega okolja, z globokimi prizori porajanja in umiranja, ljubezni in sovraštva, toda preveč kompliciranega za ilustracijo preprostega motiva iz narodne pesmi. Če je prvi del epično zasnovan, je v drugem delu čutili še vedno način mohorske tedence. Na drugi strani pa prav ta drugi del dviga naturalistično vaško zgodbo v svet duhovne problematike in postavlja Preglja v vrsto pisateljev, ki oblikujejo snov ne iz nje same navzven, temveč iz prvotne zamisli, iz ideje, ki jo skuša potem odeti v kosti in meso. Poudarek pa je še vedno v duši oblikovanega in v duhovnem smislu zgodbe kot take. Mlada Breda je prvi skoraj zreli plod Pregljevega pisateljstva, v kateri je najbolj premagal tendenco vzgajanja, se najbolj približal epiki, kakor potem nikdar več. Mlada Breda je zaključek Pregljevega zorenja, začetne dobe „mahničevstva“ in „krekovstva“, to je: Zorine romantike in mohorskega vzgajanja, pa oznanilo nove, katero bi analogno prejšnjima lahko imenovali dobo „izidorstva“ ali njegove „dominsvetovske“ dobe, ki je šele Pregljeva zrela doba, njegov višek in umetnostno najbolj pomembna. Ta je šele dala to, kar pod Pregljem-pisateljem zdaj splošno razumujemo.

2. Čas dvajsetletnega mojstrstva

Z mohorskima črticama iz časa škofa Hrena in sv. bratov (1913) je Pregelj segel prvič v zgodovinsko snov, in rečemo lahko — uspešno, kajti v teh dveh je prišla manj do veljave vzgojna tendenca. S prvima črticama, s katerima je vstopil v Dom in svet (Stari Lovrč in Ožep, 1913, 1914) je iz svojih spominov podal prvič zavestno **tolminsko** vzdušje, tipično in individualno. S temi je oznanil svojo novo pot: **tolminstvo** v oseh in krajih, pa vrženo v zgodovinsko projekcijo. Domačinstvo — iz zgodovine. Brezbarvna pokrajina prejšnjih „zgodb“ vključno z Bredo je zdaj dobila ime in geografsko omejitve, oznako, da si jo lahko poiskal na karti. Tolminstvo, ki ga je istočasno odkril 1908 L. Remeč (Veliki punt), je pri Preglju dobilo novo barvo in nov relief v zemlji in ljudeh, pa tudi v času. S prvo svetovno vojno se je rodilo Pregljevo literarno tolminstvo in njegov historizem.

Vojna, ki mu je z laško bombo ubila v svetolucijakem župnišču varuha župnika Fabijana leta 1916, o katerem se je Pregelj v nekrologu izrazil, da je ni napisal besede, da ne bi pomislil, „če mu bo napisana ugajala“, ga je sprostila tudi vseh ljudsko prosvetnih in vzgojnih ozírov, tako da se je čudno drzno takoj razvil v vodilnega pripovednika — svoje dobe.

V času, ko je Ivan Cankar, tedanji literarni prvak, pisal svoje Podobe iz sanj, la bodjo svojo pesem, višek in konec svoje dobe, je Pregelj začel svoje široke tekste iz zgodovine. Začenja jih roman Tlačani (1916) poznejši Tolminci, ki je močnejša kolektivna povest kot Mlada Breda, pa manj epična, temveč bolj mozaična in poetična: ni dickensovsko zasnovana, temveč so rubensovsko barvita platna teles, zamaknjenj, mučenj, krutosti in svetosti, pod mistično svetlobo zadnjih resnic: smrti in Boga. Sodobnost vojne je podvržena v krutost punta in maščevanja gosposke. Povest je postala baročna zmes naturalizma in duhovnosti. Nova, neslutena moč Pregljeve besedne in oblikovne umetnosti. Osnovna njegova romantika, ki se ni mogla sprostíti v zgodbah sodobnih snovi, se je naenkrat razmahnila v zgodovinskem času kakor ob zgledu Handel-Mazzettijeve in dala močno zgodovinsko lirično tragično balado kolektivnega tolminstva v mističnem času upornega tlačanstva in fevdalskega zatora. Trentarski študent je dobil oblike Petra Duše, nezakonskega sina plemiške kaste, ki se maščuje z organizacijo upora tlačanov. Verz se je umaknil prozi, epika mozaičnj freski, privzeti naturalizem je dobil baročno osvetlitev, idealizem metafizično globino mučenih duš. Če je Cankar pisal podobe iz sanj, je Pregelj stal trdno v času in kraju kot še nikdar, in pisal iz preteklosti in iz mistične vere pa v nenavadni potenciranosti in individualnj gledanosti, da se je s tem rodil pri nas nov slog: ne samo domačinsko zgodovinsko leposlovje, temveč že prava — ekspresionistična proza.

Takoj drugo leto 1918 je prinesel Dom in svet že novo povest Zadnji upornik istega značaja in celo nadaljevanje prejšnje, kajti glavni junak Štefan Golja je sin v Tlačanih umorjenega upornika. Ni več kolektivna povest, temveč boj med dvema oblastema (duhovske in svetne) prenesen v dušo junaka. Kot da iz baročne zmedenosti teles prehaja v jasnejšo gotško enostavnost, še bolj v duhovno problematiko. Ne gre več za ostanek

Marij Pregelj: Portret očeta iz leta 1953

socialnega upora očetov, poudarek pa je že na religioznej plati: upor cerkveni disciplini in ureditev z vestjo. In prav ta Pregljev zgodovinski problem je bil duhovni problem novega rodu, ki je rasel iz vojnega prevrednotenja vrednot in v porast cene človeške individualnosti. Ta je Preglja na mah razumel kot svojega predhodnika, literarnega glasnika in celo predstavnika. Poleg tega je povest posvečena še pravkar umrlemu dr. Kreku, voditelju tedanje jugoslovanske revolucionarnosti, in je zato bil Pregelj še bolj last novega rodu. Ko je ob koncu leta umrl še Ivan Cankar, je ta mladina, med katero štejem tudi sebe, jasno čutila, da je zdaj predstavníštvo slovenskega pripovedništva prešlo na Preglja, ne morda na Ivana Tavčarja, ki je prav tedaj pisal svoje najlepše umetnine Cvetje v jeseni in Visoško kroniko. Morda prav zaradi te metafizične žeje in sodobne problematike, ki je v Tavčarju ni bilo. Pri Tavčarju romantična mirna prosvetljenaka epika, pri Preglju razgibana dinamika, metafizična baladnost, poezija v poantiranosti, sodobna nemirnost in dramatična kratkost. Morda je Tavčar podajal večje umetnine, toda bolj časovno naše so bile Pregljeve.

To je potrdila tudi tretja povest iz tega tolminskega cikla Plebanus Johannes (leta 1920), v kateri je še manj socialnega punta nja, še manj materialnega gradiva, temveč gre le za notranjo podobo duhovnika Potre-

buježa, ki — kot sodobni hlapec Jernej — išče duhovne pravice pri italijanski svetni in cerkveni gosposki, proti katerima obema se punta. Njihova pravica po črki se ne vjema z njegovo v duši. Bori se za svojo podobo Boga. In „bogoiskateljstvo“ je bila ena glavpline. Živeti svojemu individualnemu religiozemu imperativu v sebi, se pravi, iskati Boga. In „Bogoiskateljstvo“ je bila ena glavnih notranjih oznak novega povojnega rodu. Plebanus je še bolj gotski kot Golja (lepo primerjavo Pregljevega Križanega z gotsko umetnostjo je napisal tedaj Velikonja), bolj duhoven, bolj psihološko poglobljen in bolj uravnovešen: baročna patetičnost in nabrekliost Tlačanov se je umaknila mirnosti in globini. Veličastna podoba doječe matere, ki reši duhovnika sle in dvigne materinstvo v svetost, da duhovnik po vročični notranji mučenosti dozori v mirnost asketa. Našel je svojega Boga. (2)

Te tri povesti predstavljajo njegovo tolminsko trilogijo, najvažnejšo njegovo zgodovinsko domačijsko stvaritev, ki jo je odslej samo še dopolnjeval in spopolnjeval z novimi manjšimi tolminskimi novelami in črticami, z govori in baladami, ki imajo svoje posebne lepote in vrednote. Tudi slogovne, kajti Pregelj, ogromni načitanec klasičnih literatur, erudit, je jemal motive in sloge iz vseh strani, pa jih vcepljal v slovensko motivnost, in na drugi strani slovensko motivnost oblikoval z zgodovinskimi slogi. Zlasti v poznejših letih. K tem tolminskim motivom spadajo legendarna Matkove Tine čudežno romanje, katere motiv je vzet morda iz Mistralove Mireje in je ena najlepših njegovih črtic (čeprav jo je prevel goriški nadškof

(2) Povest je posvečena „Bratom, ki jih še ni doma“. Kot dijak sem si razlagal, da je posvetilo namenjeno tistim našim vojakom, ki še niso prišli iz svetovne vojne domov in so še vedno v ruskem ujetništvu, med njimi mnogo Pregljevih prijateljev. Ne vem, zakaj sem živel v tej veri, v katero nisem podvomil niti, ko sem pisal komentar v Moj svet in čas. Toda dr. Kacin me v svoji oceni moje knjige (Meddobje, II (1956), 320) prepričljivo popravlja, da gre tu za — Primorce, ki jih še ni doma, to je — v Jugoslaviji. Temu da ustreza tudi notranji problem, ki da ima tako tudi drugotni sodobni pomen upora proti italijanski zasedbeni oblasti. V to zadnje verujem manj, dočim nikakor več ne vzdržujem svojega še srednješolsko-naivnega mnenja.

Sedej v latinščino, da bi jo predlagal za — v indeks). Enako legenda Gospoda Matije zadnji gost, ki v mnogočem napoveduje Pregljevo umirjenost zadnjih let. Ali baročne pridige Rutariusus Cristianus, pridige gospoda Skočirja itd. Runje so rokokojevska kabinetna podoba grajske romantike. Toda te novele so bile pisane že z rutino, ki si jo je pridobil z zgornjimi večjimi povestmi. Prava razvojna linija Pregljevega duhovnega in pisateljskega razvoja pa gre od Plebanusa k Bogovcu Jerneju (DS 1923), ki je še bolj vsemu zunanemu odmaknjen duhovni lik protestantskega pridigarja Jerneja Knaflja iz Kranja, kot pa je Potrebujež. In to, kar je bilo katoliškemu vikarju v odrešitev (materinstvo dekleta), je bilo protestantskemu pridigarju v padeč (znamenje otročnice). Bogovec Jernej je najgloblji, najbolj duhovni Pregljev lik, samo še gola duša na simbolnem ozadju stilizirane pokrajine in časa. Za današnji čas abstrakcije morda njegova naj-sodobnejša umetnina. Nadaljevanje problematike med protestantstvom in katolištvom je Sin pogubljenja (DS 1925), ki je ena najglobljih njegovih črtic.

Ob značilna Pregljeva dela moram imenovati tudi njegovo dramatikoto tega desetletja. Sanjski hauptmannovski otroški prizor Za mamico (1917), predvsem pa tri njegove enodejanke, groteskno dramatične, začetke slovenskega dramskega ekspresionizma. Katastrofa (tragedija ob kinu), Berači (poboj beračev pred brezjansko cerkvijo) in V Emaus (razlaga Prešernovega samomorilnega poizkusa po spominu kovača Gogala ob Prešernovem pogrebu v Kranju). Mojstrska odrska razpoloženja z grotesknimi poantami.

Prav svojska pa je svetopisemska drama Azazel (1921), problem Magdalene in Judeža ob Kristusu. Drama je v tem, da je Kristus enemu v padeč, in drugi v dvig. Polna ekso-tične pokrajine, svojske besednosti ritma in poezije, folklorna polnost, pod katero teče kot čist vir globoka drama. Svoj čas je veljala za knjižno dramo, kajti prva predstava (Skrbinškova) se ni posrečila (1923), druga (1943) že bolj, vsekakor pa je bila najboljša Willempartova v Buenos Airesu (1955). Odrsko pa še ni preizkušena poznejša drama iz ljubljanskega jezuitskega časa Salve, mater Catherina ali Ljubljanski študentje, ki ponazarja dobro čas ljubljanskih jezuitskih šol, manj pa morda dramo, ki se odigrava med to zgodovinsko draperijo. Vsekakor pa bi bil že čas, da se že iz zgodovinskih razlogov po-

izkusi dati odrska oblika, da se vidi, ali morda ni drama odrsko delo, ali pa oder ni dozorel njeni vrednosti.

Bogovec Jernej je že postava iz slovenske kulturne zgodovine, ki je služila Preglju za ponazoritev najglobljih duhovnih razlik med protestantizmom in katolištvom, čeprav ni bil morda to zgodovinsko Knafljev problem. Ko je pisal „biografski“ roman o pesniku Simonu Jenku Šmonca (DS 1924), je tudi bolj pisal sebe kot zgodovinski lik pesnika. Iskal je v dušo Sorškega polja in njegovih ljudi, kakor si ju je umislil sam. Krajevni podatki in literarno zgodovinska snov mu je samo v oporo za njegovo ekspresivno študijo o pesniku na sploh. Kot taka ima svojo vrednost, ne pa kot biografski roman, kot jih poznamo iz drugih literatur.

Podoben motiv je tudi osem voženj z vlakom goriškega prof. Orešca, kot jih je opisal v *Osmero pesmih* (DS 1925/6) v času, ko se je že iz Kranja vozil v Ljubljano.

Osmero idil, slednja v svojem slogu: škofjeloška v slogu kapucinskega grotesknega baroka, kamniška, radovljiška, kranjska zopet v drugačnem, rokokojevskem, prosvetljenjskem, romantičnem itd. Čudno mojstrstvo v besedi in domisljici. (3)

Vse to je napisal Pregelj v kranjskem desetletju po letu 1916 do 1926. Te vršinske povesti kažejo razvojno pot Preglja pisatelja bolj kot drugo njegovo ogromno delo, ki ga je pisal še mimogrede, toda bolj iz rutine kakor iz psihološke ali stilistične problematike. To je vsa tista njegova proza (pesmi ne štejem), ki jo je še vedno pisal za ljudske založbe, za Mohorjevo, za goriški Čolnič, za orlovsko Mladost, za žensko Slovenko, za Ilustrirani glasnik, za dijaški Mentor, za Mladiko itd. itd. Toda kljub temu, da je pisal zavedno ljudsko, ni nikdar več padel v tako vzgojnost kakor v svojem začetništvu, kajti vzgojnost je bila odslej že v snovi sami in je izviralala nujno iz oseb samih. Tu mislim na take povesti, kakor so: Peter Pavel Glavar, ali Zdravnik Muznik, Peter Markovič, Virago victrix, njegove ženske povesti Dom matere Serafine, Gozd, Lilija mogota, Slovenska legenda, in morda najsočnejša med

(3) Novela bi vodila skoraj do tožbe, kajti prelat msgr. Tomo Zupan, tedaj že skoraj stoletnik, je menil, da je on model prof. Orešca ter je pobudil polemiko v Jutru: Žaljava idila. Nesporazum sem zakrivil jaz z oceno v Slovincu, pa ga tudi popravil v DS

njimi *Otroci sonca*, edina njegova sodobna povest iz tega časa, pa še ona postavljena v polpreteklost (skoraj v dobo čitalništva). Tudi istrska povest *Božji mejniki* (že trikrat prevedena v hrvaščino). Niso to malovredna njegova dela, nekatera so še vedno živa, toda pisana so bolj iz manire kakor notranje potrebe, toda zato nič manj branja vredna. Pisana so mojstrsko, le da je bilo Preglju njih pisanje za oddih. Ni namreč z njimi ustvarjal problematičnih osebnih psiholoških kompleksov, ki bi zahtevale možgansko mučenje in kopanje po lastnem srcu in duši, v naporno iskanje po novi besedi, temveč je vzel dovršene ljudi, ne „bogoiskalce“, temveč „bogonajdnike“ ter ob njih preprosti, pa jasni osebnosti pisal nekako — avanturistične zgodbe. Pisane prav tako z umetniško ambicijo, le z manjšim notranjim naporom, pa z veliko ljubeznijo. Ustvarjal je zgledno branje, ki ne stoji izven umetnosti, ampak je včasih naravnost velike vrednosti, kakor postavim Muznik, pa tudi Glavar. Res da je marsikaj tega manj vredno, oziroma bo izgubilo vrednost, marsikaj pa bo tudi pridobilo. Sodobniki so navajeni ceniti dela po tem, kje izhajajo, v kakšni reviji. Ko se bo to pozabilo, bodo stala pred nami „sama po sebi“ in bodo prišla do pravilnejše sodbe. Če so ta dela literarno-zgodovinsko manj pomembna in manj zanimiva, ker ne pomenijo ne napredka v problematiki ne v naporu po novem umetnostnem slogu in izrazu, kar zgodovinarja zanima, bodo pa ohranila ceno kot umetnostna stvaritev sama po sebi. Kdo ve, če ne bo Zdravnik Muznik ohranil za dalj časa svojo življensko moč kot Bogovec Jernej, čeprav kot umetnostni napor za napredek in rast leposlovja v določenem času pomeni neskončno manj?

Če k temu delovanju v Kranju dodamo še nešteto misli, aforizmov, pesmi, člankov in esejev, tudi znanstvenih študij, ki jih je priobčeval v Dom in svetu, Mladiki, Času, Mladosti, Mentorju (kjer je vodil sistematično literarno šolo) itd., moramo reči, da je razvil tu tako ogromne delavnosti, da se moramo samo čuditi in to spričo dnevnih par kilometrskih pešpoti in dnevne šole... Zato pa nam je tudi jasno, da je v tem desetletju 1916 do 1926 pomenil reprezentativno pisateljsko osebnost kot desetletja prej Ivan Cankar.

Tudi prihodnje desetletje začetkoma še ni izgubljal ustvarjalne energije, dinamike in uspešnosti. Leta 1928 ga je založba Jugoslovanske knjigarne naprosila za ureditev *Zbra-*

nih spisov. (4) Pregelj jih ni ponatisnil, temveč jih je začel prenarajati, preurejati in popravljati predvsem z ozirom na besedni zaklad. Ker se je med temi leti njegov literarni okus porokokojil, je večkrat preprosti prvotni tekst poslabšal s tem, da mu je vzel preprostost. Toda, kar daje vrednost tem spisom, je poleg tega, da so zdaj pristopnejši, že to, da je posameznim zvezkom dodajal rad po kakšno novo stvaritev najnovejšega datuma. Tako je tolminskim črticam dodajal take kot Tolminski Manij Torkvat, ali Glavarju Zapiski lanšpreškega gospoda, ki so gotovo lepa dopolnila, ali Muzniku lepe Vigilije, rokokojevski manirizem, toda med njimi tudi najlepši slavospev tolminskemu narečju in slovenskemu jeziku sploh itd. Iz tega ljubljanskega časa je pripovedna ilustracija Valjavčeve Na vakance, opis Staničevih Božjih poti na Goriškem, že omenjena drama Ljubljanski študentje itd. itd. Le eno samo novelico je napisal iz sodobnega življenja, obisk Koroške Umreti nočejo, ki se mu pa ni posrečila ter je verjetno to delce njegova najmanj donošena stvar. (5) V tem času je Pregelj gotovo že padal v maniro, iz katere se je skušal rešiti prav z novim ciziliranjem besed in njihovo sintaktično stavo, toda gotovo pa je tudi, da je v nekaterih teh dopolnil, vzdržal resnično mojstrstvo.

Napisal pa je v tem času izredno zanimivo in svojevrstno avtobiografsko pomembno novelo Usehli vrelci (DS 1929), v kateri je obdelal umetnostno ustvarjalni problem katoliškega pisatelja sploh in s tem svoj ustvarjalni problem. Ta namreč, kako katoliški pesnik stoji med subjektivnim religioznim verovanjem in objektivno cerkveno dogmatičnostjo kot oblikovalec, toda vedno v nasprotju proti materializmu, naturalizmu pa tudi dekadenci. Po hudi bolezni preboli svoj subjektivistični modernizem in se umiri v neki objektivni religioznosti, doživeti na individua-

(4) V domovini je izšlo deset zvezkov, enajsti naj bi bil v Buenos Airesu izdan Moj svet in moj čas. Toda nezbranega gradiva je verjetno še za toliko zvezkov. Ni v njih na pr. ne Plebanusa Johanna, ne Azazela, ne Ljubljanskih študentov, ne Mlade Brede... ne pesmi, ne kritik, ne člankov, ne esejev itd.

(5) Sodoben je tudi drugi del Otrok sonca (Slavica), prav tako slabši kot prvi in tretji (V Sopotih), pa še neposrečeno alegoričen, ker naj pomenja Slavica — Jugoslavijo med ženini Slovenci, Hrvatini in Srbi..., ki se potegujejo za njeno roko...

len način. To naj je nekakšna sinteza med modernizmom in „mahničevstvom“, ko naj bo umetnik „zdrav kot zemlja in dober kot luč“. Tu je napisal tisto, da mora biti slovenski umetnik svečenik. Tako je Pregelj v umetnosti prišel do tega, da je bil poklican za — duhovnika, da pa je to svoje delo že od vsega početka našel drugje, ne v poklicu tolminskega župnika, temveč v slikanju tolminskih župnikov v — umetnosti. Duhovni sin tolminskega župnika Fabijana je postal — duhovnik v svojih povestih.

S takim delom in s tako rešeno problematiko je Pregelj stopil v svoje — petdeseto leto. Svoj čas je zapisal misel, da „ne daj mi Bog, da bi bil tako nečimeren, da bi v petdesetem letu še kaj pisal“. Ko bi ga Bog to uslišal, bi ne napisal dveh svojih zadnjih stvari, ki jih je tiskal v tem letu 1933: namreč Tabita kumi in Usehla setev. Prva je mogla iziti samo v — Sodobnosti, ker so jo uredniki DS zavrnil. Je neke vrste dodatek k Plebanusu Johannesu, ko Potrebujež pri delitvi svete popotnice spet pade v najnižji greh, misleč celo, da opravlja neko boguugodno delo. Je to neka seksualna dekadentska miselnost, ki že mejj na bolešno zablodo... vsekakor podoba duhovniške blodnosti, ob kateri bi morda mogli dobiti le to misel, da naj nihče ne bo tako ošaben, da bi mislil, da ne more pasti... Slovenec (urednik Golobič) ga je ob tem napadel in odklonil. Druga novela pa je izšla v Domu in svetu in opisuje italijanske naslednike v župniščih tolminskih župnikov, fašistične nemoralneže, ki umirajo za posledicami sifilide... Je to edina Pregljeva vizionarna novela iz bodočnosti...

Kakor koli je motivnost teh dveh novel presenetljiva v Pregljevi tvornosti, je vendar le zanimivo, kako je Pregelj silil iz manire in se hotel rešiti nekam drugam. Rešitev je videl v tem, da je začel oblikovati — slabe duhovnike in njih padce, da poudari tako drugo plat. Zanimivo je, da v svetovni književnosti zadnjih let postajajo moderni prav te vrste duhovniški liki (Graham Green itd.) In pri Preglju je videti res neka nova slogovna pomladitev (opis skozi gozd s sveto popotnico, ki je gotovo pendant Tavčarjevemu izgubljenemu Bogu...).

Pripravljaj se je tedaj na dve novi deli, ki naj bi bila njegov veliki tekst: namreč bizantinski roman iz časa svetih bratov nekako v slogu Flaubertove Salamambo, pa dušeslovno povest Kajn in Juda. Oba romana je že napovedal, iz prvega prinesel celo že odlomek

Lebupha (DS 1930), drugega pa že naznanil. Ni pa mogel nadaljevati z nobenim, kajti ni si mogel ustvariti topografskega gradiva, kakor tudi ga je zbiral. Oba sta bila problema, ki sta Preglja mučila že prav od prvih let njegovega pisateljevanja.

Toda Pregelj verjetno tudi že ni imel več invencije, domišljije, kajti vsako tako odkrivanje novega, kot naj bi bila ta dva romana po izvedbi, je zahtevalo ogromno miselnega napora in moči. Morda ga je prav od takega napora zadela 1. 1938 kap, da je ohromel na desni roki... kot njegov „dobrotvor“ Fabijan, kot malo prej njegov prijatelj Velikonja.

NJEGOVI JUBILEJI

Pregljeve petdesetletnice leta 1933 ni bilo mogoče slovesno obhajati, ker je tedaj vladal diktatorski režim, nasproten prav takemu pisanju, kakor je bilo Pregljevo. Osnova kraljevi diktaturi je bilo jugoslovenstvo, enoten troedini narod, ko pa vemo, da je Pregelj zapisal na račun tistih, ki se odrekajo slovenstva, najhujše besede, kar jih je napisal slovenski književnik: „Kaj učiš, da smo plemenska čreda in ne narod in da ne bomo? ... Prijatelj, sodobnik moj, tvoje ime je hudič! ... Zato, ker ne ljubiš, sem ti rekel hudič! ... Zato, ker le šteješ in rajtaš. Zato te kolnem, dvanajsti, kakor te je klel Učenik v najsvetejši svoji uri: Hudič, hudič, hudič!...“ Tedaj nekako so se tudi začeli oglašati glasovi, podirajoči njegovo pomembnost in umetnost. Vidmar je pisal, da ni svobodni umetnik, ker je vezan na katoliško dogmo... Oevirk je načeljal problem njegove manire in izraznosti... Le Dom in svet se ga je spomnil z mojo študijo, ki sem jo pa mogel pisati le daleč od Slovenije sredi črnogorskih gora v Nikšiću, ko se nisem mogel v nobenem pogledu zateči k njemu po komentar, razlago in izjavo.

Šestdesetletnica 1943 je padla v čas italijanske okupacije, ko ni bilo misliti na njegovo proslavo že zatogadelj, ker je tedanja italijanska cenzura črtala dosledno celo Pregljevo ime kot takega, ki je doma iz italijanskega ozemlja, pa je živel kot ubežnik v Jugoslaviji od leta 1918. Ko pa je 8. septembra padel fašizem, se je odprla možnost slovenske proslave njegovega življenjskega jubileja. V imenu založbe Jugoslovanske knjigarne sem ga naprosil, naj napiše svoj živ-

Prvo desetletje ljubljanskega bivanja se je zaključilo tragično.

Od petdesetletnice naprej resnično ni več pisal; kar pa je napisal, je bilo samo še parbrkovanje po spominih in ustrezanje prigodnih izjav.

In to životarjenje v nedelavnosti je trajalo še polnih dvajset let...

Kako je Pregelj, tako dinamični duh, prenašal to otopelost navdiha in roke?

„Zdaj strmi vse večere samo še v zvezde...“

„Kam? Domov?... Rože... Duše... Kam? V Skrivnost li, ki je Oče, Sin in Duh?... V Bolest li, ki je sanja, ljubezen, smrt?“ je pisal v Sarabandi.

ljenjepis. Začel ga je, pa ga po prvi strani uničil.

Zato smo izdali pri Slovenčevi knjižnici **Mlado Bredo** s popravki, kakor jih je sam pripravil za Zbrane spise s kratkim uvodom k jubileju. Velikonjeva Zimska pomoč je izdala v najlepši in najbolj prisrčni izdaji njegovo novelo s Sorškega polja **Na Vakance**, namreč z uvodom njegovega sina prof. Bogomirja in v opremi in z ilustracijami sina slikarja Márija, ki je s to opremo dosegel enega svojih prvih velikih uspehov. Gotovo najlepše darilo za jubilaranta. Gledališče je pripravilo novo vprizoritev Azazela v režiji Skrbinška (ki je režiral tudi prvo vprizoritev dvajset let prej), pa je imel zdaj večji uspeh. General Leo Rupnik, po katerega patronanco se je proslavil ta jubilej, pa mu je dodelil še posebno častno dosmrtno mesečno umetniško doklado. Izplačala se mu je samo parkrat...

Po odklonitvi pisanja avtobiografije se mi je porodila ideja, da bi se iz njegovih člankov, balad in pesmi, dal sestaviti njegov življenjepis, ki bi ga prav zato napisal pravzaprav on sam, samo sestavil bi ga kdo drug. Zbiral sem to in bibliografija, ki sem jo zbral skoraj do popolnosti, pa je izginila skupaj z mojimi arhivom. Ko mi je dal na razpolago še svoje gradivo „iz miznice“, mi je nastala zajetna knjiga, ki ji je še on sam napisal naslov z okorno levico **Moj svet in moj čas**. In ta je šla z menoj dolgo pot...

Sedemdesetletnica mu je padla prav tako v zanj neugoden čas. Pregljeva pisateljska miselnost je v času socialistične nove stvarnosti in komunistične umetnosti predstavljala prav gotovo neki anahronizem tako v nazor-

skem kakor oblikovnem smislu, kot idealistično ekspresivna umetnost, temelječa na miselni stvariteljski opazovalnosti. Janežu je bil Pregelj „žrtev neživljenjske nazorne usmerjenosti“, s čemer se je poudarila Vidmarjeva in tudi Slodnjakova misel iz Pregleda. Bratko je celo poudaril, da je sedanja „revolucionarna kultura v ostri borbi s staro buržuazno, klerikalno kulturo in njeno ideologijo“, in pod takšno oznako gotovo spada Pregljeva umetnost, predstavnica toliko let najvišje dominsvetovske umetnostne zmogljivosti. Kardelju taka umetnost predstavlja „gnilo vodo“, in častiti take jubileje pomeni, „kaditi zastarelim in preživelim malikom“. Spomnila se je tega jubileja skromno le Mohorjeva družba s Smolejevim člankom v Koledarju.

Njegova avtobiografska knjiga *Moj svet in moj čas* pa je za ta jubilej z dvoletno zamudo izšla v tujini pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu, v obliki, kakor bi verjetno doma ne mogla, toda brez bibliografije, ki naj bi pomenil glavni prinos urednika k njegovemu delu.

Ob petinsedemdesetletnici mu je Mohorjeva družba obljubila izdati njegove izbrane najlepše novele... Ali so izšle?

Tako je umrl Pregelj brez zunanega počaščenja svojega dela razen skromnega pod tujo zasedbo, kar je nova ironija njegovega življenja. Verjamem, zakaj ni hotel počivati pri svetem Križu. Iz skromnosti. Umaknil pa se je času in ljudem in legel v grob v

Dravljje s pogledom na svojo Storzčevo deželo.

Zdaj leži v Dravljah.

On, ki je sebe v skromnosti imenoval „Janez Pregelj-Cahej, rovtar iz Galileje tolminske, negodnih mevšétov zemljé, še v molitvi svoji robot kot črednik in hlevjar, bridki Pavliha iz bajtarskih rev in golot...“ pa je bil vsaj eno desetletje „kralj“ slovenskega pripovednega Parnasa. In ni bila tendenca, ampak duh, iz katerega je živel in ustvarjal. Polno iz svoje polnosti.

Že dvajset let gre čas preko njega. Celó mimo njega. Njegova baladna poezija se je umaknila materialistični epiki. Njegova ustvarjalnost iz duha je bila zamenjana z novo tendenco snovnosti. Božji red z redom materializma, o katerem je Pregelj zapisal, da „je vsebina naših dni, vzrok naše boli. Vzemimo jo (bol) kot pokoro in muko za Kristusa! Morda bo iz nje rojena sreča našim potomcem, našemu narodu, vsem ljudem. Iz materializma ni bila, ne bo rojena nikdar nikomur.“

Nad njegovim grobom pa se kaže že črta nove zarje.

Ali moderna abstraktna umetnost ne vzhaja zopet iz ustvarjalne sile duha? Ali Pregljeva beseda ni v čudnem notranjem sorodstvu z iskano polnostjo kozmične besede novega rodu? Ali ne vstaja njegovo delo vsaj v svojih višjih v nov jubilej?...

Čas se obrača. Toda zarja se vžiga tudi nad grobovi.

In Pregljev grob je že v njej.

ZADNJE SREČANJE

Nisem ga videl že petnajst let. Nisem se poslovil od njega, ko sem odhajal na dantejevsko pot. Toda odhajal sem z njim. Z njegovo knjigo. Njegov naslov, napisan z levico, je vezan v prvo stran mojega izvoda. In na drugi strani je prilepljen listek, ki mi sporoča, kako je on, Pregelj, sprejel to svojo knjigo:

„Gospod Pregelj je bil ves iz sebe; kar neprenehoma jo je pregledoval in ves čas mu je šlo na smeh in na jok. Gospa je rekla,

da ne pomni, kdaj ga je kdo zadnjič tako osrečil.“

Vesel sem, da Ti je bilo v tako radost še to moje zadnje srečanje iz daljave.

In če mi bo kdaj Bog dal še to v tolažbo, o kateri si Ti pisal, „biti v tujih in se vrniti domov“, bom poromal na Tvoj grob, na katerega Ti zdaj polagam samo ta članek kot rožo, kot suho rožo, toda živo solzo iz izgnanstva...“

NA RAZPOTJU

(Ob 20-letnici pristopa Jugoslavije k Trojnemu paktu, dne 25. marca 1941)

Dr. Frido Pogačnik, višji diplomatski uradnik predvojne Jugoslavije, je napisal daljši uvod in razpravo, v kateri prikazuje zunanjepolitične vplive na razvoj jugoslovanskih odnosov, zlasti po etentatu na kralja Aleksandra, 9. oktobra 1934 v Marseillu, do njenih zahodnih zaveznikov, do njenih sedmih sosedov in razvojno pot do državnega udara 27. marca 1941. Zaradi pomanjkanja prostora smo morali tako uvod, kakor razpravo skrajšati. To smo storili tako, da zgodovinska zaporednost dogodkov ni prav nič izgubila na točnosti in zanimivosti.

Uredništvo

Kam drži na levo cesta,
kam drži na desno pot,
mož povejte mi po pravu...

(Valentin Vodnik)

UVOD

Pred dvajsetimi leti, dne 25. marca 1941, je Jugoslavija podpisala takozvani Trojni pakt, ki je bil sklenjen 27. septembra 1940 v Berlinu med Nemčijo, Italijo in Japonsko. Z njim so se države podpisnice obvezale, da si bodo nudile medsebojno pomoč za dobo deset let. S podpisom in pristopom k temu paktu je Jugoslavija zaključila dolgo dobo svojih diplomatskih prizadevanj, da bi ostala med redkimi evropskimi državami, ki se do tedaj še niso udeležile z orožjem v roki druge svetovne vojne.

Jugoslavija je dolgo kolebala. Na koncu se je pod težo razmer in tedanjega položaja v Evropi ter prav posebno položaja na Balkanu proti svoji volji odločila pristopiti k Trojnemu paktu, v prepričanju, da se bo tako mogla vojni in njenim poraznim posledicam umakniti. Slovenci, Hrvati in dobršen del Srbov so ta nepriljubljeni pakt sprejeli proti svoji volji, zavedajoč se, da mora v danem slučaju govoriti tudi razum, če hočejo rešiti državo razpada, njene narode pa pred usodnimi nevarnostmi, ki spremljajo vsako vojno. Ko so vprašali irskega ministrskega predsednika

De Valero, zakaj Irska ni šla v vojno, je takole odgovoril: „Če bi Irska šla v vojno na strani tistih, ki bi vojno izgubili, potem bi to pomenilo konec Irske; če bi pa šla v vojno na strani zmagovitih držav, tedaj ne bi imel dovolj odločilne moči in besede, da bi uresničil irske narodne namene; zato je Irska ostala nevtralna.“

Tisti del Srbov, ki je bil s srcem in razumom proti paktu, pa je dva dni po podpisu pakta izvršil državni udar. Odstavili so kneza Pavla in ostala dva kraljevska namestnika, odstavili vlado ministrskega predsednika Cvetkovića in zunanjega ministra Cincar Markovića ter proglasili za polnoletnega mladega kralja Petra II., kj bi bil sicer zakonito polnoleten šele v septembru istega leta.

General Simović kot predsednik vlade ni javno preklcal podpisa pakta, vendar je bilo jasno, da je bil udar namenjen vsaj proti dotedanji jugoslovanski zunanji politiki in proti paktu samemu. Vlada je obljubila, da bo spoštovala vse sprejete obveznosti iz mednarodnih pogodb, ki so nosile podpis Jugoslavije,

vendar javno ni izdala tozadevne deklaracije v obliki uradne izjave. Nemška vlada je na to izjavo čakala in se ni zadovoljila z ustno izjavo novega zunanjega ministra Momčila Ninčiča nemškemu veleposlaniku v Beogradu von Heerenu. Jugoslovansko poslaništvo v Berlinu je takrat ponovno opozarjalo vlado, da uradna Nemčija tako izjavo vsak trenutek pričakuje in da od nje zavisi nadaljnji odnos Nemčije do Jugoslavije. Neodvisno od te izjave je medtem nemško vrhovno poveljstvo pripravljalo napad na Jugoslavijo toliko laže, ker Nemčija tedaj ni bila zapletena na nobeni evropski fronti.

Udar sta 27. marca 1941, to je dva dni po podpisu pakta, izvršila generala Dušan Simović in Bora Mirković z majhno skupino majorjev — Knežević in še nekaj drugih iz vojaških krogov. Od politikov so bili glavni nosilci državnega udara Miloš Tupanjanin, šef srbske zemljoradniške stranke z nekaterimi člani in tudi nekaj politikov ostalih strank, ki se niso strinjali z zunanjo politiko Cvetkovićeve vlade (Basler Nachrichten, Basel, 24. in 25. marca 1941).

Kasneje so nekateri trdili, da je Jugoslavija odložila s svojim udarom nemški napad na ZSSR za nekaj mesecev. Ta trditev ne drži. Ceste v ZSSR se osušijo šele v maju. Nemci so napadli ZSSR 22. junija 1941, in kakor smo omenili, nemška vojska v tistem času ni bila angažirana nikjer v Evropi. Poleg tega so Nemci računali, da bodo s svojo novo vojaško taktiko „Blitzkrieg“ ZSSR privedli do kapitulacije v treh ali štirih tednih, kakor se je to zgodilo v Franciji, Belgiji, Holandiji in Poljski.

Nova vlada je dala ulici v Beogradu proste roke. Odmevali so klici „Bolje rat nego pakt,“ razbili so nemški prometni urad in policija je strogo zastražila poslopja nemškega in italijanskega poslaništva. Na drugi strani je bilo angleško poslaništvo na široko odprto ljudstvu, ki je trenutno in kratkotrajno gostoljubnost Angležev tedaj izkoristilo in uživalo, zlasti v obliki alkohola. V drugih delih države je v glavnem vladal mir, pa tudi strah in preplah, kaj bo.

V novo vlado so vstopili i Slovenci i Hrvati, ne iz prepričanja ali zato, ker so odobravalii novo smer, pač pa zato, da bi s svojo navzočnostjo in avtoriteto, ki so jo uživali v širokih narodnih plasteh, rešili, če bi se še dalo kaj rešiti.

Toda bilo je že prepozno. Sledil je namreč 6. aprila 1941 maščevalen in brutalen napad Nemčije na Jugoslavijo, sledil je popoln razpad in kapitulacija jugoslovanske vojske v komaj dveh tednih, država se je razbila, ustanovila se je hrvatska država pod dr. Pavelićem in njegovimi ustaši in začelo se je strahovito klanje med brati iste krvi. Slovenija je doživela najhujšo usodo, ki je mogla zadeti majhen narod. Nemčija, Italija in Madžarska so si jo razdelile.

Najstrahovitejšim izpadom okupatorja proti nezaščitenemu prebivalstvu se je nato pridružilo še divjanje komunistov, ki so končno s polno diplomatsko, vojaško in propagandno podporo zahodnega demokratskega sveta prevzeli oblast in vzpostavili komunistični režim, kateri je še danes na oblasti.

Stoletja bodo minila, toda ne bodo izbrišala barbarskega početja in grozot, ki so jih izvršili Nemci, Italijani in komunisti nad malim slovenskim narodom.

Ni namen te študije opisati do podrobnosti državni udar, vojaške operacije proti Jugoslaviji in medvojno dobo. Opisati hoče le, kako je prišlo do podpisa pakta, kaj je privedlo jugoslovansko vlado do tega koraka in zakaj se je jugoslovanska zunanja politika preokrenila v smer gospodarske naslonitve na Italijo in Nemčijo. Jugoslavija je imela vso pravico voditi svojo politiko po Churchillovem načelu, da so večni samo njeni interesi, ne pa prijatelji.

Kaj bi se zgodilo, če bi bil knez Pavle ignoriral Hitlerjevo vabilo na sestanek in kaj bi se zgodilo, če Jugoslavija ne bi bila hotela podpisati Trojnega pakta, ne vemo. Ni namen te razprave razlagati te možnosti. Hoče povedati le to, kar se je zgodilo, tolmačiti dogodke, ki so se dogajali in zapisati tako, kakor so jih tolmačili od naroda izvoljeni predstavniki, ki so bili postavljeni pred odločitvijo: ali podpisati vsiljeni pakt in popustiti nadutosti nemškega diktatorja ali pa prevzeti nase odgovornost za posledice, ki bi nastopile zaradi zavrnitve. Poleg tega je treba gledati na zgodovinske dogodke v luči dobe, v kateri so potekali. Ob usodnih dnevih so imeli vsaj slovenski predstavniki pred očmi to, kar je pokojni dr. Anton Korošec preprosto in jasno povedal, ko je rekel, da „nobeno mače ne bo zajavkalo, če ves slovenski narod izgine s površine zemlje“.

Odnosi s Francijo

Čeprav je med Jugoslavijo in Francijo obstajalo veliko prijateljstvo, se je včasih zdelo, da smatra Francija Jugoslavijo za svojo kolonijo. Splošno je bilo znano, da je Francija prodajala Jugoslaviji stara in izrabljena letala po višji ceni, kakor pa so bila nova. Zato so bili pogrebi v jugoslovanskem letalstvu zelo pogosti. Po atentatu na jugoslovanskega kralja v Marseillu 9. oktobra 1934 je bilo jugoslovansko-francosko prijateljstvo težko preiskušano. Francija ni hotela pred Društvom narodov obsoditi, kljub dokaznemu materialu, Italije, ker se Laval ni hotel zaplesti z Mussolinijem v spor. Društvo narodov je obsodilo samo Madžarsko, čeprav sta jo tedaj podpirali Italija in Anglija. Drug preizkusni kamen jugoslovansko-francoskega prijateljstva je bila abesinska vojna. Francija je z Lavalom na čelu igrala dvojno vlogo. Javno je bila proti Italiji, tajno pa je pristala na Mussolinijev načrt o zasedbi Abesinije. Društvo narodov je sicer obsodilo Italijo kot napadalko in pozvalo države-članice, naj sodelujejo v gospodarskih sankcijah proti njej. Anglija ni hotela zapreti Sueškega prekopa zaradi francoskih in svojih delničarjev. Prav tako je skupno s Francijo predlagala Mussoliniju prosto zasedbo dveh tretjin Abesinije, če bi prenehala s sovražnostmi. Jugoslavija pa je zaradi doslednega izvrševanja sankcij proti Italiji utrpela veliko gospodarsko škodo. Zlasti Slovenija je bila prav posebno prizadeta. Toda Francija niti Anglija nista tedaj prihтели Jugoslaviji na pomoč.

Italija in Nemčija snubita Jugoslavijo

Po okupaciji Abesinije maja 1936 je Mussolini začel iskati prijatelje okoli sebe. Tako je 2. novembra 1936 v Milanu izjavil, da „je dovolj pogojev moralnega, političnega in gospodarskega značaja za dosego pristnih prijateljskih vezi“ z Jugoslavijo. (Beograjska Politika, 2. novembra 1936). Že prej, 16. marca 1935, pa je londonski Times napisal, da po izjavi italijanskega poslanika v Beogradu Viole Italija hoče priti do pravega sodelovanja z Jugoslavijo na političnem in gospodarskem področju. Dne 27. avgusta 1935 je znani italijanski časnikar Virginio Gayda v enem svojih člankov napisal, da bo Italija sklenila prijateljske pogodbe z Grčijo in Turčijo in da v ta okvir italijanske politike lahko vključi

tudi Jugoslavijo. Italijanski poslanik v Beogradu je 13. novembra 1935 tudi izjavil, da vprašanje sankcij v abesinski vojni, ki jih izvaja Jugoslavija, ni v nobeni zvezi z razvojem italijansko-jugoslovanskih odnosov.

Nemški poslanik v Beogradu von Heeren je 17. novembra 1935 izjavil, da med Nemčijo in Jugoslavijo ni nerešenih problemov in da so dani vsi pogoji za ugoden razvoj medsebojnih odnosov. Zemljepisni položaj in gospodarstvo obeh držav nujno zahtevata, da se tudi politični odnosi ugodno razvijajo. Nekaj dni kasneje je beograjsko „Vreme“ napadlo Francijo, da Jugoslavija čaka že trinajst mesecev, da bi bili obsojeni atentatorji v Marseillu. Članek, ki ga je napisal direktor časopisa Stanislav Krakov, je bil objavljen isti dan, ko so se v Beogradu sestali šefi generalnih štabov Male antante. Krakov sam pa je bil nekaj dni prej Goeringov gost ter je v Nemčijo priletelel na Goeringovem osebnem letalu. „Vreme“ ni bilo zaradi napada na Francijo zaplenjeno (Londonski Times, 26. novembra 1935).

Stojadinović je 11. maja 1936 izjavil, da sta Italija in Nemčija najboljša kupca jugoslovanskega blaga in da je za Jugoslavijo, ki je zaradi sankcij trpela veliko škodo, nemški trg zelo važen. Medtem ko se je Nemčija trudila, da bi se gospodarski odnosi med njo in Jugoslavijo izboljšali in za svoj izvoz ni zahtevala plačila v gotovini, pač pa je hotela vračati z industrijskimi izdelki, pa so se gospodarske zveze z zavezniki slabšale, ker so ti zahtevali za svoje izdelke le takojšnje plačilo in samo v gotovini. Poleti 1936 se je v zvezi z gospodarskim zblizanjem med Jugoslavijo in Nemčijo mudil v Beogradu tudi nemški finančni minister Schacht.

Zaskrbljenost v Franciji in Angliji

Francija in Anglija sta zelo ljubosumno opazovali ta preobrat v Jugoslaviji, nista pa storili skoraj ničesar, da bi svoji stari jugoslovanski zaveznici tudi gospodarsko pomagali. Londonski Times je 27. oktobra 1936 zapisal, da sta šli Nemčija in Italija zelo daleč v svojih gospodarskih koncesijah, da bi pridobili Jugoslavijo, med tem ko sta angleško-jugoslovanska in francosko-jugoslovanska trgovina zelo padli.

Vendar pa je imela nova jugoslovanska trgovinska aktivnost svoj vpliv tudi na Francijo in Anglijo. Ti državi sta začutili, da se jima po njuni krivdi oddaljuje zvesta zaveznica na Balkanu. Ni jima šlo v račun, da sedaj to zaveznico snubijo njuni nasprotniki. Zato sta pohiteli, da bi vsaj delno popravili napake, ki sta jih zagrešili v odnosih do Jugoslavije. Anglija je sprejela jugoslovansko zahtevo za ureditev trgovinske bilance. Stojadinović je dne 5. decembra 1936 izjavil, da je bilo potrebnih 10 let, da sta Jugoslavija in Anglija začeli urejevati svoje medsebojne trgovinske zveze. S Francijo pa je bil v decembru 1936 sklenjen nov jugoslovansko-francoski trgovinski sporazum, ki je prinesel olajšanje v trgovinskih odnosih med obema državama. Stojadinović je o tem sporazumu izjavil (Politika z dne 9. novembra 1936): „Čakamo, da bodo besedam sledila dejanja. In če bodo dejanja potrdila besede, potem ne vidim razloga, da ne bi nastopili med obema državama zopet odnos prijateljstva. Jaz — Stojadinović — ne vodim germano-, franko-, anglo- ali italofilske politike, ampak jugoslovansko politiko.“

Londonski Times je začutil, da hoče Jugoslavija hoditi po svojih potih. Dne 15. marca 1937 je zapisal: „Spremembra, ki se opaža v italijanskem odnosu do Jugoslavije, ki je bil dolgo dobo zelo hladen, datira iz časa abesinske vojne. Italija se zaveda vrednosti dobrih odnosov z Jugoslavijo, kar Nemčija že nekaj let zasleduje. Mussolini je v svojem govoru v Milanu podprl revizionistične madžarske težnje, toda je pri tem spretno izključil Jugoslavijo.“

Deset dni kasneje je Jugoslavija sklenila z Italijo pakt o nenapadanju in arbitraži. Dne 8. junija 1937 je obiskal Beograd nemški zunanji minister von Neurath z namenom, da podrobno prouči vsa vprašanja, ki zanimajo Nemčijo in Jugoslavijo. Ob tej priložnosti je bila poudarjena vrednost mirnega sodelovanja med obema državama (Times, 9. junija 1937).

V oktobru istega leta je Stojadinović po- toval v Pariz in London. Dne 12. oktobra 1937 je bila obnovljena francosko-jugoslovanska prijateljska pogodba. Stojadinović je ob tej priložnosti izjavil, da jugoslovanski sporazumi z Italijo, Nemčijo in Bolgarijo nikakor ne nasprotujejo jugoslovansko-francoskemu prijateljstvu. Šest dni kasneje je bil podpisan francosko-jugoslovanski trgovinski

sporazum. Dne 13. decembra 1937 pa je prišel v Beograd francoski zunanji minister Delbos. Prej se je le redko dogajalo, da bi prišel francoski zunanji minister osebno v Beograd. Delbos je ob tem obisku izjavil: „Slišal sem, da je Francija za Vas druga domovina. Moram Vam reči, da misli Francija slično kot Jugoslavija in da jo Francozi, ki živijo v Jugoslaviji, smatrajo za svojo drugo domovino“ (Politika, 15. decembra 1937).

Okupacija Avstrije

Dne 12. marca 1938 je Nemčija zasedla Avstrijo. Noben strel ni padel iz avstrijske puške. Brez vsake diplomatske priprave je Hitler zasedel Avstrijo in jo priključil Nemčiji. Demokratske države v Evropi na ta dogodek niso bile niti vojaško niti politično pripravljene. Francija je bila v tem času zopet v vladni krizi, Anglija pa se je kar hitro sprijaznila s položajem.

Jugoslavija je smatrala nemško okupacijo Avstrije za manjše zlo kot bi bila morebitna restavracija Habsburžanov v Avstriji, o čemer se je tedaj mnogo govorilo. Jugoslavija je v tem pogledu dobesedno sledila politiki Male antante, ki je slonela na pogodbi, sklenjeni 14. avgusta 1920 med Jugoslavijo in Češkoslovaško. Namen te dvostranske pogodbe je bil nadzirati izpolnjevanje odredb mirovne pogodbe z Madžarsko in preprečiti povratek Habsburžanov. Tej zvezi se je 23. aprila pridružila tudi Romunija. Med tem, ko je Jugoslavija tudi pozneje morebitno restavracijo Habsburžanov smatrala za veliko zlo, pa je Češkoslovaška počasi spreminila svoje mnenje. Povratek Habsburžanov v Avstrijo bi bil češkoslovaški celo ljub, kajti s tem bi se Avstrija utrdila in odpadel bi strah spojitve Avstrije z Nemčijo. To različno gledanje na avstrijski problem je povzročilo ohladitev pristranih odnosov, ki so do tedaj obstajali med Jugoslavijo in Češkoslovaško. Mala antanta je zaradi „Anschlussa“ izgubila svoj pravi smisel in namen.

Okupacija Avstrije je imela tudi za posledico zблиžanje Angležev in Italijanov. Dne 16. aprila 1938 je bil sklenjen angleško-italijanski pakt. S tem paktom se je hotel Mussolini nekoliko oddolžiti Hitlerju za okupacijo Avstrije. Anglija je v tem paktu priznala suverenost Italije v Abesiniji in prevzela nase obvezo, da bo vplivala tudi na druge države, da store isto.

Monakovski sporazum

Po nemški okupaciji Avstrije, zoper katero niso reagirale niti velesile niti Društvo narodov, je nastopila češkoslovaška kriza. V tej krizi je Anglija podpirala težnje sudetskih Nemcev in njihovega voditelja Henleina, ki je zahteval avtonomijo za vso pokrajino, kjer bivajo sudetski Nemci. Ker je tudi Hitler podpiral težnje sudetskih Nemcev, so Angleži iz strahu pred Hitlerjem in iz strahu pred oboroženim spopadom, ki bi mogel zaradi sudetskih Nemcev nastati, pritiskali na češkoslovaško vlado, naj ugodí zahtevam sudetskih Nemcev. Češkoslovaška pa tega ni hotela storiti. Med tem pa je Hitler dobil večji apetit in ni več podpiral Henleinove zahteve po avtonomiji, ki je uživala tudi podporo Angležev, ampak je hotel Sudete vključiti v nemško državo. Začel je groziti z orožjem. V spor je posegel tudi Mussolini ter se ponudil za posrednika. Tako je prišlo dne 29. septembra 1938 do sestanka v Monakovem.

Sestanek v Monakovem se je končal s sporazumom, ki je Češkoslovaško ponižal in okrnil od vseh strani. V dnevih med 1. in 10. oktobrom je odstopala Češkoslovaška — po programu, ki je bil sprejet na monakovskem sestanku — sudetske nemške kraje nemški državi. Nemčija je tedaj zasedla celo več, kot je bilo dogovorjeno.

Češkoslovaška je bila bridko razočarana nad svojimi „prijatelji“ — demokratskimi Francozi in Angleži, ki so klonili pred Hitlerjem.

V to dobo t. j. ko je bila češkoslovaška kriza najhujša, spada tudi pomemben govor Litvinova na takratnem zasedanju Društva narodov v Ženevi. Napadel je zapadne sile zaradi popuščanja v sudetsko-nemškem vprašanju in obžaloval, da niso pritegnili Sovjetske Rusije v krog držav, ki je reševal ta bolni problem Evrope.

Žalostno je, da je češkoslovaško krizo izrabila tudi sosednja slovanska Poljska, ki je dne 29. septembra 1938 poslala Češkoslovaški ultimatum ter so tri dni pozneje poljske čete zavzele Tešinj, ki je bil sporna točka med obema državama po prvi svetovni vojni.

Slovaška je dobila avtonomijo, prav tako tudi Podkarpatska Rusija. Madžarska je dobila dobršen kos južne Slovaške in Podkarpatske Rusije. Madžarska je celo zahtevala — in to v sporazumu s Poljsko — skupne madžarsko-poljske meje, toda do tega ni prišlo.

Tudi Roosevelt in zunanji minister Cardel Hull nista bila proti monakovskemu sporazumu. Roosevelt se je na tiskovni konferenci 30. septembra 1938 zahvalil ameriškim diplomatom v inozemstvu za sodelovanje pri ohranitvi miru.

Kar je tedaj še ostalo od Češkoslovaške, je padlo pod nemški vpliv. Češke zveze z ZSSR in Francijo niso imele nobenega pomena več in tudi francosko-sovjetska zveza iz leta 1935 je izgubila svoj prvotni pomen. Nemčija je izšla iz te krize najmočnejša sila na evropskem kontinentu.

Nemško-sovjetski sporazum

V drugi polovici avgusta 1939 je završalo. Nacistični vodja v Gdanskem Albert Forster je javno izjavil, da se bliža ura rešitve. Nemško-ruski odnosi so se čez noč zelo izboljšali. Nemčija in ZSSR sta sklenili trnovinski sporazum. Nemški zunanji minister von Ribbentrop je odpotoval v Moskvo. Vsi so pričakovali, da se bo nekaj zgodilo, toda nihče ni vedel, kaj.

To, kar se je zgodilo, je presenetilo ves svet in je delovalo kot bomba. Nemci so sklenili s Sovjetsko zvezo takorekoč čez noč pakt o nenapadanju. Že nekaj mesecev sta sedeli v Moskvi angleška in francoska delegacija ter se pogajali s sovjeti o sklenitvi takšnega pakta. Tako si je Hitler zavaroval hrbet, ker je vedel, da drvi v vojno. Sovjeti so se izgovarjali, da je do tega sporazuma prišlo po krivdi Poljakov, ki niso dovolili, da bi sovjetske čete stopile na poljska tla v primeru vojne. Nemški zunanji minister von Ribbentrop je poleg tega dokazoval Stalinu, da je Chamberlain nagovarjal Hitlerja med obiskom v Godesbergu, da naj napade ZSSR. Kot dokaz je Ribbentrop prinesel v Moskvo ploščo, na katero je bil posnet razgovor med Hitlerjem in Chamberlainom.

Nemčija in ZSSR se v paktu nista samo obvezali, da se ne bosta medsebojno napadali, ampak sta tudi poudarili svojo nevtralnost, če bi kaka tretja sila napadla eno ali drugo državo. Nemčija si je zavarovala hrbet.

Rezultat pakta je bil vsestranski. Japonška, ki je bila povezana z Nemčijo in Italijo v Trojnem paktu, je izjavila, da si jemlje pravico za svobodno akcijo. Oglasil se je Roosevelt, svetoval arbitražo in pobotanje. Leva, ki je divjal, so hoteli miriti z novimi žrtvami. 24. avgusta sta Poljska in Anglija sklenili pogodbo o medsebojni pomoči. Diplomatska

aktivnost je bila na višku. Anglija in Francija sta vse do septembra 1939 bili mnenja, da je nacistična Nemčija še vedno boljša kot komunizem. Dne 1. septembra 1939 pa je Nemčija napadla Poljsko in Gdansk je postal

del Nemčije. Ko je Hitler napadel Poljsko, se je francosko-angleška teza spremenila in obe zahodni demokraciji sta izjavili, da sta od 3. septembra 1939 naprej v vojnem stanju z Nemčijo.

DRUGA SVETOVNA VOJNA SE JE ZAČELA

Poraz Poljske

Poljska je bila poražena v štirih tednih, angleške in francoske pomoči ni bilo in Nemci ter Sovjeti so si Poljsko razdelili. Rusija se je namreč pridružila Nemčiji in je napadla 17. septembra Poljsko, ki seveda ni mogla zdržati na dveh frontah. Nemški pritisk z novo taktiko je bil prehud in enajst dni kasneje je bila Poljska že razdeljena med Nemčijo in ZSSR. Po končani vojni s Poljsko je Hitler izjavil, da bi se lahko sedaj vojna končala, ker je dosegel svoj cilj. Francija in Anglija sta odgovorili, da se bosta borili do zmage. V novembru mesecu istega leta je prišlo do ustanovitve angleško-francoske koordinacijske komisije, ki naj bi vodila za časa vojne gospodarstvo obeh držav skupno.

Za Nemčijo je bil konec vojne zelo važen. Dvofrontna vojna je bila preprečena, na vzhodu je bil mir in tako je bilo vse osredotočeno za pohod na Francijo in Anglijo, ki nista pomagali Poljski, ko je bil še čas. Zato sta se morali obe dve demokratični državi odločiti in pripraviti na dolgo defenzivo ob francosko-nemški meji, na aktivnost v zraku in morskoblokado. Nemčija je na drugi strani imela v zimi 1939—1940 dovolj časa za pripravo svojih dalekosežnih načrtov. Ta del vojne so imenovali „Sitzkrieg“, ker so nasprotniki v strelskih jarkih le sedeli drug drugemu nasproti.

Prihodnje leto sta se Francija in Anglija obvezali, da ne bosta sklenili separatnega miru z Nemčijo brez medsebojnega dogovora.

Medtem je tudi Turčija sklenila pogodbo o prijateljstvu in medsebojni pomoči z Anglijo in Francijo zato, da bi se utrdil položaj zavezniških držav na Bližnjem Vzhodu. Vojna se je sicer nadaljevala, a je dejansko spala do aprila 1940. Anglija in Francija sta vse preveč zaupali v svoje sile.

Francoski ministrski predsednik Paul Reynaud, ki je v marcu 1940 zamenjal Daladierja, je bil poln optimizma. Tudi angleški ministrski predsednik Chamberlain je bil enak, ko je izjavil: „Eno je gotovo, Hitler je zamudil vlak!“ In angleški general Ironside

je izjavil: „Odkrito povedano, Hitlerjev napad na Anglijo bi bil dobrodošel.“ — Napad je prišel v 24 urah.

Sovjetska ekspanzija

Zveza sovjetskih socialističnih republik — ZSSR — je s svojo zmago nad Poljsko hotela uveljaviti svoj vpliv v baltskih državah. Izrabila je priliko, ki se ji je tako ponujala. Poleg tega se je pa zbala nemških uspehov v zahodni Evropi in se je hotela proti njim zavarovati. Takoj po nemško-ruskem paktu so sovjeti pritisnili na Estonijo, ki je ustraševana podpisala dogovor o medsebojni pomoči in jim 28. septembra 1939 „odstopila“ pomorska oporišča v Baltskem morju.

Teden dni nato, 5. oktobra 1939, je Latvija podpisala sličen pakt s sovjeti. In 16. oktobra, 11 dni kasneje, je tudi Litvanija podpisala tak pakt. Novembra istega leta pa so sovjeti napadli še Finsko.

Vse to je bilo narejeno deloma v skladu z nemško-ruskim paktom, deloma pa iz zgoraj navedenih vzrokov. Na okupacijo Litvanije je Hitler pristal šele kasneje. V smislu sporazuma z ZSSR je Hitler ukazal vsem baltskim Nemcem, naj se preselijo v Nemčijo iz teh držav, kjer so živeli že mnoge rodove. Oporišča, ki jih je dobila ZSSR v teh državah, so bila zanjo tako važna, da jih je 21. julija prihodnjega leta kratkomalo priključila svoji zvezi. Mednarodno pravo in pravičnost sta se umaknila goli sili.

Sovjetska ekspanzija ni mirovala. Sovjeti so že 26. junija 1940 zahtevali, da jim Rumunija vrne Bukovino in Besarabijo. Prihodnji dan pa so obe provinci zavzeli in okupirali. Molotov je poleg tega leta 1940 zahteval, da Nemčija prizna kot središče aspiracij Sovjetske zveze vse področje južno od Batuma in Bakuja (ruska petrolejska ležišča ob Črnem morju) v smeri proti perzijskemu zalivu. (Iz govora ameriškega zunanjega ministra Dullesa na zasedanju Glavne skupščine ZN v New Yorku 20. septembra 1957).

Hitler se ni mogel braniti, saj je imel ogromno dela s Francijo in Anglijo. Med-

tem ko je Nemčija prodirala na zahodu, je Stalin izkoristil položaj daleč preko sporazuma z Nemčijo.

Nemčija je sevedo tudi hitro naredila svoje šahovske poteze. Na dunajski konferenci 30. avgusta 1940 je Romunija „odstopila“ pod pritiskom Rima in Berlina Madžarski velik del Transilvanije. Tako je bila Madžarska nagrajena za svoje prijateljsko razpoloženje do Nemčije in Italije. V zahvalo je 30. novembra 1940 pristopila k Trojnemu paktu. Ob tej priliki je tudi Bolgarija dobila južno Dobrudžo.

Nemčija na novih pohodih

Nemčija je 9. aprila 1940 napadla in zavzela Dansko ter Norveško pod pretvezo, da bi prehitela Anglijo, ki je tudi hotela v te kraje. Moskovski tisk je to Hitlerjevo invazijo odobral. Posledice Hitlerjeve zmage v obeh državah so se kmalu pokazale. Nemški desni bok proti Angliji je postal relativno varen in nova letalska in pomorska oporišča so bila ustanovljena za napad na zaveznike. Zaplenjene zlate rezerve Danske in Norveške so okrepile nemški denarni sistem. Na drugi strani je bila norveška trgovska mornarica, četrta največja na svetu, na razpolago Angležem. Francozi so v zadnje trenutku rešili tudi sod za atomsko raziskovanje izredno važne „težke vode“, da ni prišel v nemške roke.

Belgija, Holandija in Luksemburg so prišle na vrsto 10. maja 1940. Da bi odvrnil pozornost za napad na te države, je Hitler povabil v Berlinu akreditirane vojaške atašeje v Porenje na ogled Siegriedove linije prav na predvečer napada. Tudi belgijski in holandski vojaški ataše sta bila na tem ogledu.

Istega dne se je odpovedal predsedništvu mehki Chamberlain, mož pomirjevanja s Hitlerjem in se umaknil Churchill.

Holandija je kapitulirala v 4 dneh. Belgijski kralj Leopold je 28. maja 1940 brezpogojno kapituliral, ko je spoznal, da je vsak nadaljni odpor proti nemški sili samomor za Belgijo. S tem korakom se je zameril Churchill in izgubil pri belgijskih socialistih svoj vpliv. Niti prvi niti drugi se do danes še niso pomirili; po vojni je moral belgijski kralj celo odstopiti v korist svojega najstarejšega sina.

Tudi tokrat so Angleži zapustili svoje zaveznike v nesreči. Med 29. majem in 4. junijem 1940 se je angleška vojska uspešno umaknila v Anglijo preko edinega ostalega

pristanišča Dunkirk. Okoli 300.000 največ angleških vojakov, se je rešilo v Anglijo. Ogromna večina vojaške opreme te vojske pa je padla v nemške roke.

Nemčija je imela sedaj prosto pot za napad na Francijo. Italija, ki je bila doslej izven vojne, ni mogla mirno gledati bogatega plena soseda, ki se je pojavil na obzorju. Zato je hitro 30. junija napovedala vojno Franciji in Angliji.

Tudi vojna s Francijo se je hitro končala, vsaj uradno. Reynaud je v skrajni sili prosil Anglijo in USA za oblake letal. Pomoči ni bilo od nikoder. Reynaud in Churchill sta se sestala 13. junija, ko ga je Reynaud prosil v smislu pogodbe, da sklene Francija separatni mir z Nemčijo. Churchill je privolil v to pod edinim pogojem, da Francija preda vso svojo mornarico Angliji. Reynaud je to zahtevo odbil.

Naslednji dan, 14. junija, so Nemci zasedli Pariz. Maršal Petain je postal francoski ministrski predsednik 16. junija in prihodnji dan zaprosil za premirje. Churchill je zaradi francoske kapitulacije hudo napadel Petaina, ki mu je takole odgovoril: „Gospod Churchill dobro pozna interese svoje države, ne pa francoskih, še manj pa francosko čast“ (Times, 24. junija 1940).

Premirje s Francijo je bilo sklenjeno 22. junija v Campiegnu. Bilo je osnovano na napačni predestavki, da bo tudi Anglija podobno in hitro poražena. Zato je Nemčija močno bombardirala Anglijo in se mrzlično pripravljala za napad na angleške otoke. Hitler in njegov štab sta spoznala težave tega podviga. Ugotovili so, da z Anglijo ne bo šlo tako gladko, kakor bi radi, zaradi njenega otoškega položaja. Hitler je spoznal, da se bo vojna zavlekla in je začel pripravljati Nemčijo na to. Začel je grmaditi žito in bencin.

Vzporedno s temi pripravami je tekla tudi diplomatska priprava na vseh straneh in jugovzhodna Evropa je postala tedaj najvažnejši del Evrope.

Posledice francoskega poraza so bile za angleško politiko izredno važne. Tri angleške odločitve so hotele popraviti posledice francoskega poraza: 1. London je uradno priznal De Gaullovo vlado; 2. vsa področja pod francosko oblastjo so Angleži pomorsko blokirali; 3. Anglija je hotela francosko mornarico. Zato je kmalu po premirju prevzela vse francoske ladje v angleških pristaniščih. Angleške vojne ladje so 3. julija 1940 priplule pred

pred Oran v severni Afriki in zahtevale od francoskega admirala sprejem ene naslednjih točk: 1. preda naj vse ladje angleški kontroli; 2. odpluje naj z vsemi edinicami v francosko vzhodno Indijo ali USA v internacijo ali pa 3. sprejme borbo z angleško mornarico po preteku šestih ur. Francoski poveljnik je sprejel borbo. Še isti dan je bila večina francoskih ladij pred Oranom potopljena ali pa močno poškodovana.

Sovjetija in Nemčija sta se bali druga druge zaradi tako hitro spreminjajočega se evropskega političnega zemljevida. Nemčija je želela urediti račune s sovjeti in izvedeti za njihove namene. Tako je prišlo v novembru 1940 do obiska Molotova v Berlinu, kjer se je pokazalo, da ima ZSSR za Nemčijo nesprejemljive zahteve.

Vojaški posegi Italije

Mesec dni prej se je prikazala v Evropi še tretja sila, ki je silila na Balkan, kjer sta bili že ZSSR in Nemčija, namreč Italija. Vsi trije pa so se gledali na Balkanu kot lačni psi. Vsak od njih je hotel požreti najmastnejši kos mesa in postal ljubosumen na vsako kretnjo, ki je količkaj spreminjala položaj. Italija je 28. oktobra 1940 iznenada napovedala vojno Grčiji, ki jo je napadla iz Albanije, katero je okupirala že 7. aprila 1939. Isti dan, ko so italijanske čete napadle Grčijo, sta se sestala v Florenci Hitler in Mussolini. Italijanom sreča ni bila mila, ker so grške čete prodrle v Albanijo in zasedle četrtino državnice. Ker tudi v Afriki Italijani niso imeli vojne sreče, je prestiž osnih držav močno padal.

Italijanski vojni pohod na Grčijo je povzročil pri Nemcih, kar tiče jugoslovansko vprašanje, popoln preobrat. Italijanski napad, ki sta ga sprožila Mussolini in Ciano, je popolnoma nasprotoval nemškimi namerami na Balkanu. Nemci so želeli na tem prostoru neskaljen mir, ker bi vsak konflikt v jugovzhodni Evropi nujno vezal nemške in italijanske čete, ki bi bile potrebne za odločilne posege na drugih bojiščih. Hitler sam ni mogel ničesar storiti proti italijanskemu napadu na Grčijo, ker se je zavedal, da mu je Mussolini vrnil milo za drago. Mussolini namreč ni pozabil, kako so se čez noč pojavile nemške čete na Brennerju ob okupaciji Avstrije. S pohodom italijanske vojske proti Grčiji je Mussolini hotel dvigniti ponos Italijanov, češ, tudi mi Italijani moremo storiti kaj brez tuje pomoči. Ciano pa se je

zavedal, da je italijanski napad prekrizal politični in strateški koncept nemškega diktatorja.

Ciano je bil hladen računar in je v zunanje-političnih računih daleč nadkriljeval Mussolinija. Z grško akcijo je hotel odvrniti nemški ekspanzijski program proti vzhodu, da bi tako Italija postala vodilna sila v Sredozemskem morju. Mussolini pa je bil z dušo in srcem predan Hitlerju. Obnašanje Mussolinija ob Anschlusu marca 1938 je razumeti tako, da je ta spoznal že tedaj, da je nemogoče nastopati proti mogočnemu nemškemu sosedu. Mussolini je bil bolj impulziven kakor pa dalekoviden.

Balkan — diplomatska Meka

Balkan je bil za velesile diplomatska Meka. Zaradi narodnih nasprotstev in medsebojnega sovraštva so se velesile mogle vmešavati v intrige balkanskih držav in jih izigravati drugo proti drugi po načelu: deli in vladaj! Balkanske države so bile aduti v diplomatskih igrah, kajti strateški položaj Balkana je bil od nekdaj nesporen. Zato je vsaka velesila, ki je imela interese v Sredozemlju ali v Donavskem koritu, morala vsaj preprečiti, da se ne bi usidral kak drug tekmeč v tem delu Evrope s pomočjo kakšne balkanske države. Carska Rusija se je vedno zanimala za Balkan in je tudi sovjetska vlada od nje prevzela to politično dediščino. Ne gre namreč samo za Bospor in Dardanele, pač pa tudi za prodor čez Balkan v Sredozemlje, s čemer bi bilo mogoče izbiti Angliji iz rok njen politični meč in dohod do politično in socialno nemirne Afrike, kjer je bila tedaj glavna točka angleške moči Egipt s Sueškim prekopom. Macedonija, strateško jedro balkanskega polotoka, je bila za Moskvo prav posebno važna.

Tudi Italija je hotela imeti prvo besedo v Sredozemlju. Ljubosumno je gledala na Jugoslavijo kot novo veliko politično telo na Balkanu in bila občutljiva za vse, kar se je v Jugoslaviji godilo. Močna in neodvisna Jugoslavija je bila tradicionalni trn v peti Italije. Vse velesile so prežale na Balkan in bile zato nezaupljive druga do druge. Dokler je obstajala Avstro-Ogrska monarhija je bilo vse v redu, saj je bila ona prvenstveno srednjeevropska sila. Tedaj je bila Srbija majhna, a Jugoslavije še ni bilo na političnem zemljevidu Evrope. Položaj po prvi svetovni vojni pa je spremenil sliko.

Ko se je v novembru 1940 zaradi naraščajočih sovjetskih zahtev začela tkzv. druga diplomatska ofenziva osnih sil v Berlinu in Rimu, se je govorilo, da je njen cilj ustvariti kontinentalni blok proti Angliji in da imajo razgovori, deloma politični deloma vojni značaj. Jugoslavija je pomenila za Italijo določeno omejitev v Jadranu in Sredozemlju. Fašizem bi bil rad prost v tem prostoru in je zato napadel Grčijo. Albanija je že bila v italijanski oblasti, s Španijo so bile zveze

odlične, Francija je bila na tleh, ostala je samo Jugoslavija.

Na drugi strani je Nemčija začela svojo tajno diplomatsko aktivnost tudi zato, ker je vedela, da mora v vojno z ZSSR. Prej tega ni mogla storiti, dokler si ni zavarovala svojih bokov, kakor se je v avgustu 1939 pogodila z ZSSR za svoj pohod proti zahodni Evropi. Za Nemčijo je veljalo, kar je rekel železni kancler Bismarck: „Roke proč od Rusije!“ (Hände weg von Russland).

JUGOSLAVIJA IN ZSSR

Nova živčna vojna, ki so jo sprožile vojskujoče se stranke leta 1940 na račun evropskega jugovzhoda zaradi nasprotujočih si interesov, je postavila živce balkanskih držav na težko preizkušnjo. Treba je priznati, da so v Beogradu in Budimpešti bolje obvladali živce, kakor pa v prestolnicah veselil. Pogledi na Balkan so se osredotočili posebno na Beograd, ki je postal zaradi razumnosti in trdne odločnosti jugoslovanske vlade, ostati nevtralna, osrednja točka obrambne volje balkanskih držav. Niti dogodki v Sredozemlju, niti velika napetost v Berlinu, Rimu in Londonu, niso spremenili zadržanja jugoslovanske vlade. Jugoslavija je hotela na vsak način ohraniti nevtralnost, kljub vsem ustrahovalnim poskusom obeh vojskujočih se strani. Lep dokaz njene hladnokrvnosti je videti v gospodarski konferenci Balkanske zveze, ki je bila 27. maja 1940 v Dubrovniku in v obvestilu, da bodo jugoslovanske donavske ladje vozile čez mejo do Budimpešte. Kljub temu pa so v Beogradu storili vse za morebitni drugačen razvoj dogodkov. Pomnožitev edinic angleške mornarice v Sredozemskem morju in vojne ukrepe v Egiptu so v Beogradu pozorno sledovali. Vendar so jugoslovanski politični krogi smatrali, da so ti angleški koraki naperjeni proti Italiji in ne proti Balkanu. Če bi Italija šla v vojno, to nikakor ne bi pomenilo spremembe v politiki nevtralnosti Jugoslavije. Beograd ni mogel verjeti novicam, ki so jih širili Nemci, češ, da se namerava Anglija izkreati v Grčiji. Politični krogi na Balkanu so vedno strožje kritizirali težnje angleške politike, kajti videti je bilo, kakor da hoče Anglija s svojimi vojnimi ukrepi in diplomatsko aktivnostjo tako dolgo ščuvati Nemčijo, da bi izgubila živce in podvzela korake na evropskem jugovzhodu, ki bi potegnili v vojsko večino balkanskih držav na angleški strani (Basler Nachrichten, 6. maja 1940).

Jugoslavija — velesila na Balkanu

Jugoslavija je bila v Evropi srednja sila, toda velesila na Balkanu. Videla je, kako se okoli nje rdeči nebo in je hotela obdržati svojo nevtralnost. Videla je uspehe Nemčije in še prav posebej bliskoviti obračun s Francijo. Pod strašnim in poraznim vtisom, ki ga je razpad Francije povzročil v Jugoslaviji, se je jugoslovansko razpoloženje v temelju spremenilo. Nikdar ni nobena država imela v Jugoslaviji močnejšega vpliva kot Francija. Za Srbe in srbske vodilne kroge je bila prava duševna katastrofa, ko je sijajna in nepremagljiva Francija padla pod bliskovitimi udarci nemške vojne sile. Čez noč je izginila zaslomba, na katero se je Beograd naslanjal še v času, ko se je preusmerjala jugoslovanska zunanja politika. Zaradi okrepitve svojega nevtralnega položaja v Evropi je Jugoslavija priznala sovjetski režim. Priznanje nj bilo toliko vzrok čustvenega razpoloženja do velikega severnega, slovanskega četudi sedaj komunističnega brata, in ni odločilno vplivalo na zблиžanje obeh držav, pač pa na diplomatski položaj Jugoslavije na Balkanu. Hotela je pokazati svoje nevtralnost stališče in ga okrepiti, ker sta obe totalitarni državi gledali ljubosumno na jugoslovansko nevtralnost.

Jugoslavija je bila že aprila 1940 v razgovorih z ZSSR. Tudi jugoslovanska gospodarska delegacija je v maju zaključila trgovinski sporazum z ZSSR. Ta gospodarska in politična naslonitev Jugoslavije na Moskvo je ohladila odnose med Beogradom in Budimpešto. Četudi vojna nj zagrabila Jugoslavije in vsega ostalega Balkana, je bilo tedaj kljub najboljši volji čutiti v tem evropskem prostoru pritajeno valovanje. Berlin je v tem času povečal svojo propagando. Dasi je n. pr. jugoslovanski tisk strogo nevtralnost poročal o bojevanju in zunanjepolitičnem položaju, so

Nemci tedaj zahtevali, da zavezniška poročila popolnoma opusti in da vojna poročila omeji in naslonj na nemški poročevalski aparat. Tudi radio bi moral biti pod nemškim vplivom. Do tedaj so bile to samo zahteve, toda bile so, četudi ni bilo videti, da bi se jih kdo držal. (Basler Nachrichten, 8. junija 1940).

Po vrnitvi jugoslovanske gospodarske delegacije iz Moskve so se kopičile novice o izrednem naporu ZSSR, da bi preprečila spremembo „status quo“ na Balkanu (Basler Nachrichten, 227. maja 1940).

Na drugi strani je Jugoslavija po francoski tragediji čutila neko notranje zadovoljstvo, ko je videla, da je bila njena politika pravilna in da so ji dogodki, ki so se razvijali v Evropi, dali prav. To je bila politika laviranja med križajočimi se interesi velikih sil.

Da nam bo jugoslovansko priznanje ZSSR še bolj razumljivo, moramo poseči malo nazaj.

Ruska emigracija in Beograd

Za časa ruske revolucije leta 1917 in tudi kasneje so množice protikomunističnih Rusov zapuščale svojo rodno zemljo. Največje skupine so se ustavile v Franciji in Jugoslaviji. Protiboljševistični Rusi so bili v Jugoslaviji iskreno sprejeti in postopoma so dobili službe v vseh panogah javnega življenja, velikokrat na škodo Jugoslovancev samih.

Vzrok za tako prisrčen sprejem Rusov v Jugoslaviji najdemo v globoko ukoreninjenih simpatijah Srbov za Rusijo. Rusi in Srbi pripadajo isti pravoslavni Cerkvi. Srbi so gledali na Ruse kot na močne slovanske brate in bili prepričani, da jih bodo ščitili na vseh področjih. Slovenci in Hrvati niso gledali tako prijateljsko nanje, ker ni bilo v zgodovini tesnih vezi med njimi. Izjemo dela ideja panslavizma, ki naj bi povezala vse Slovane v tesno zvezo. Ko so se Srbi v začetku 19. stoletja uprli Turkom, so poslali svojo prvo delegacijo v Petrograd in prosili Ruse za zaščito v svoji borbi proti Turkom. Kasneje so Srbi poslali še drugo delegacijo z namenom, da bi dobili diplomatsko oporo v njihovi borbi proti turškemu jarmu. Rezultat teh delegacij ni bil velik, vendar je bil ta upor začetek osvoboditve Srbov izpod Turkov, česar Srbi niso nikdar pozabili.

Pomen ruske emigracije v Jugoslaviji se je izkazal zlasti v dveh slučajih.

Ko je leta 1928 vojaški vodja ruskih protikomunističnih čet general Wrangel umrl v Belgiji, so njegove telesne ostanke prepeljali v Beograd, kjer je bil slovesno pokopan. Ob tej priložnosti so poslali Rusi tja zastopnike skoro vseh svojih organizacij v begunstvu.

Ruska emigracija je imela v Jugoslaviji poluradno diplomatsko zastopstvo. Njen zastopnik je bil Strandman, ki je bil na listi diplomatskega zbora v Beogradu označen kot zastopnik ruskih interesov in je imel na razpolago za opravljanje svojih dolžnosti tudi nekaj uradnikov. Ko je Jugoslavija priznala ZSSR, je to zastopstvo prenehalo z delovanjem.

Prav posebnega zaščitnika so imeli ruski emigranti v osebi pokojnega kralja Aleksandra, ki je nekaj časa študiral na caristični vojaški šoli.

Časi pa so se menjali — kakor se danes — in vse manj je izgledalo, da bi se ti Rusi mogli kdaj vrniti v svojo domovino. Poleg tega je ZSSR prebrodila najhujše čase brez intervencije zahodnih sil, tako, da je bil morebitni povratek že pesem daljne bodočnosti. Širili so se glasovi, da mora Jugoslavija pozabiti na prejšnjo čustvenost, sprejeti položaj takšen kot je in priznati novo komunistično Rusijo. V podkrepitev teh glasov je bilo slišati, da so se komunisti „umirili“, da so vse evropske države priznale novo stanje in da je celo USA leta 1933 priznala sovjete. Zakaj naj bi ravno Jugoslavija vodila drugačno politiko?

Dovoljenje za vizum v ZSSR je dajalo notranje ministrstvo v Beogradu, toda malo ljudi je za to zaprosilo. Jugoslovanski uradni krogi so se bali, da bi priznanje ZSSR imelo za posledico komunistično propagando v državi, kjer je bila komunistična stranka prepovedana. Na drugi strani pa tudi ZSSR ni dala Jugoslaviji tozadevne garancijske izjave. Vendar je bilo leta 1940 zaradi zunanje-političnega položaja potrebno Jugoslaviji ugrizniti v to kislno jabolko.

Za priznanje ZSSR so se najbolj zavzemali v Beogradu politiki v srbski Kmetjski stranki in del članov srbskega Kulturnega društva. Tudi dr. Maček je bil za to, kakor njegov prednik Stjepan Radić. Politiki so govorili, da je sovjete priznala celo tako protikomunistična Nemčija ter z njimi sklenila pakt.

Ko je Stojadinović v maju 1935 prevzel oblast, so splošno pričakovali, da bodo zveze z ZSSR kmalu vzpostavljene. Na konferenci

Male antante na Bledu v avgustu 1935 so glasno sklenili, da mednarodni položaj zahteva jugoslovansko priznanje ZSSR. V ta namen naj bi Stojadinović začel razpravljati o tem problemu z Litvinovim v Ženevi. Toda vse je padlo v vodo. Maja 1936 je Stojadinović izjavil, da je večina njegovih ministrskih kolegov proti spremembi politike do ZSSR. Ko je 5. februarja 1937 Stojadinović govoril o zunanji politiki, je omenil, da je sprejel čestitke ob zaključku jugoslovansko-bolgarske pogodbe tudi od ZSSR. Čehoslovaška in Romunija sta postavljali to vprašanje skoraj na vsakem zasedanju Male antante, toda Jugoslavija je odločno vztrajala na svojem stališču.

Taktično priznanje ZSSR

Končno je morala Jugoslavija odgovoriti na en ali drug način. Ni se dala ustrahovati od Italije, katere vojaški in pomorski ukrepi so ji delali resne skrbi. Treba je bilo izbiti tudi adut iz rok Bolgarije, ki je mislila, da ima samo ona na Balkanu zveze z ZSSR. V Evropi je vladala le še pravica džungle in Jugoslavija je morala misliti na to, da se umakne divjakom, ki so prežali nanjo.

Tako je izdala Jugoslavija 17. aprila 1940 objavo, da bo odšla njena delegacija pod vodstvom Milorada Djurdjevića v Moskvo zaradi zaključitve trgovinskega in plačilnega sporazuma.

Italijani so govorili, da je ta jugoslovanska odločitev posledica nemške intervencije in da ta odločba kakor tudi sporazum med Jugoslavijo, Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo za plovbo po Donavi pomeni za demokratske zavezniške države velik diplomatski poraz.

Razgovori o priznanju so se vodili tajno v Ankari med tamošnjimi diplomatskimi predstavniki Jugoslavije in ZSSR. Trgovinski sporazum je bil samo preteza, saj so bili trgovinski odnosi med obema državama minimalni.

V tem ozračju je 24. junija 1940 Jugoslavija priznala ZSSR in vzpostavila z njo

normalne diplomatske odnose. Prvi jugoslovanski poslanik v Moskvi je bil dr. Milan Gavrilović.

Hitlerjeve priprave na spopad z ZSSR

Molotov je za časa svojega obiska v Berlinu postavil take sovjetske zahteve, da so Nemce hudo presenetile. Hitler je uvidel, da jih ne more sprejeti in da se bo moral spoprijeti z ZSSR. Nemški generalni štab je z delom takoj začel.

Da bi Hitler ta pohod na ZSSR še bolje zavaroval, je morala tudi nemška diplomacija na delo. Zaradi tega je bil napad Italije na Grčijo velik udarec v hrbet Nemčije. Kakor je Hitler vedel, da mu nihče v Evropi ne more do živega, dokler je povezan z ZSSR, tako tudi ni mogel preko dejstva, da mora obdržati mir na Balkanu, če hoče napasti sovjete.

Treba je tu pripomniti prav odločno, da je bila tedanja Evropa, posebno po propadu Francije, prepričana, da bo Hitlerju uspelo zavzeti vso Evropo. Četudi se danes mnogi otepajo tega priznanja kot konj muh, je vendar res, da so tako po veliki večini računali v Franciji, Belgiji (zlasti Flamci), Holandiji in drugih evropskih državah, ki so že padle pod oblast kljukastega križa.

Zato si je Hitler novembra 1940 še bolj prizadeval, da bi povečal svoj vpliv na Balkanu. V smislu te nujne politike je bilo dobro razmerje z Jugoslavijo absolutno potrebno; dalje: če je le mogoče, naj se Jugoslavija pridobi za zvezo z Nemčijo.

Italiji je šlo slabo v Grčiji, rezultat Molotovega obiska je bil negativen in zima 1940/41 je bila za Italijo slaba tudi v Afriki. Vse to je prisililo Hitlerja, da je moral pomagati Italiji kot svoji politični in vojaški zaveznici. Prav zato je hotel igrati na bojišču v severni Afriki in na Balkanu večjo vlogo, pa naj bo to Italiji prav ali ne. Italija, četudi zaveznik, mu ne sme križati računov v teh usodepolnih časih.

USODNO LETO 1941

Prišlo je usodno leto 1941. Evropa je bila skoraj vsa v nemških krempljih. Hitler se je pripravljaj na vojno s Sovjetijo, ki naj bi se začela takoj, ko se bodo ceste tam posušile. To bi bilo koncem maja ali začetkom junija. Mir na Balkanu mu je bil potreben, če je hotel začeti vojno z ZSSR. Jugoslavija se mu

je zdela najmočnejši steber stabilnosti in miru. Pod vplivom teh Hitlerjevih idej je prišlo tudi do sklenitve pakta o prijateljstvu med Jugoslavijo in Madžarsko in decembru prejšnjega leta. Hitler tudi ni nikakor dovolil, da bi poskušalj sosednji državi, Madžarska ali Bolgarija, v tem za Hitlerja tako

važnem prostoru in času škiliti čez mejo z revizionističnimi očmi.

Jugoslavija in zavezniki

Januarja 1941 je zavlada globoka tišina pred nevihto. Jugoslovansko stališče je dobro orisal sledeči dopis, ki ga je 6. januarja 1941 prinesel švicarski časopis „Basler Nachrichten“: „Jugoslavija želi mir in ga hoče. Jugoslovanski narodi morajo obdržati notranjo disciplino, ki je brezpogojno potrebna za ohranitev miru. Jugoslavija se je v preteklosti za te cilje borila, doprinesla je težke žrtve za to in mora sedaj storiti vse, da ohrani domovino svobodno. Danes in v teh trenutkih mora Jugoslavija napeti vse sile in žrtvovati vse, da bo osvobojena domovina res svobodna. Mladi kralj naj v septembru, ko bo zasedel prestol, najde vladu, ki bo predstavljala resno zastopstvo vseh političnih skupin, ki so za politično sodelovanje.“

Januarja 1941 je neuradno potoval po Balkanu ameriški polkovnik Donovan. Ta je jugoslovanskim voditeljem govoril, da je politika ameriškega predsednika Roosevelta ta, da bo dala USA vso pomoč tistim državam, ki se bodo borile za svojo neodvisnost. Dala bo vso pomoč, razen vojske. Sprejetje lend-lease zakona v ameriškem kongresu bo dalo predsedniku USA v tem pogledu neomejeno moč in bo na ta način z gotovostjo pomagal, da Hitlerja končno premagajo.

Kako je mogla Jugoslavija verjeti takim obljubam, ko je vendar USA tako daleč! Nazoren dokaz za to: ko je namreč Roosevelt že po katastrofi Jugoslavije ukazal pomagati Mihajloviću, je ta pomoč čakala leto dni v Kairu, dokler ni potem izginila v druge roke.

Princ Pavle je povedal Donovanu, da ima namen obdržati Jugoslavijo izven vojne, da pa ne bo vodil te politike nevtralnosti za vsako ceno. Odločno se bo uprl vsaki nemški zahtevi, ki bi ogrožala suverenost in neodvisnost jugoslovanske države. Tako se bo n. pr. uprl vsaki nemški zahtevi za vojaška oporišča, za prehod nemških čet in prevoz vojnega materiala skozi Jugoslavijo. To sta ponovila Donovanu predsednik Cvetković in zunanji minister Cincar Marković, ki je dodal, da se bo Jugoslavija, zvesta svoji politiki nevtralnosti, vzdržala vsake izjave, ki bi jo mogel Hitler smatrati za naperjeno proti Nemčiji.

Tudi dr. Maček je dal izjavo Donovanu. Predočil mu je težak položaj Jugoslavije.

Nemški vojaki stojijo vzdolž vse njene severne meje in v Evropi ni nobene vojske, ki bi se mogla uspešno upreti nemški sili. Jugoslovanska udeležba v tej vojni naj se odloži, četudi na stroške večjih koncesij Hitlerju, tako dolgo, dokler ne bi bila jugoslovanska intervencija lahko uspešna. Dr. Maček je izjavil, da je sovjetsko-nemški konflikt možen in če pride do njega, bi jugoslovanski vojaški prispevek v tej vojni imel popoln učinek za zaveznike.

Jugoslavija in Nemčija

V prvi polovici februarja 1941 sta bila objavljena k Hitlerju v Berchtesgaden ministrski predsednik Cvetković in zunanji minister Cincar Marković. Razgovor med njimi je trajal tri ure.

Jugoslovanska tiskovna agencija Avala je takole poročala o tem obisku: „Razgovori so se vodili o skupnih vprašanjih v duhu tradicionalnih prijateljskih odnosov med obema državama. Oba naša državnika sta izjavila, da se vsi dogodki pazno spremljajo in pravilno ocenjujejo. Pri vseh dogodkih imata stalno pred očmi največje narodne in državne interese, našo neodvisnost in enotnost države“ (Beograjska „Politika“, 15. februarja 1941, p. 1).

Zunanji minister Cincar Marković je poslal o tem obisku naslednje poročilo našemu poslaniku v Washingtonu, Fotiću: „Cilj obiska v Berchtesgadenju je bil razčistiti naše medsebojne odnose z Nemčijo v smislu naših naporov za ohranitev miru na Balkanu.“

Na drugi strani je „Basler Nachrichten“ prinesel 15. januarja 1941 sledeče mnenje: „Politični krogi niso smatrali, da je povabilo na obisk v Berchtesgadenju prišlo zaradi novega položaja na Balkanu, pač pa je organizirano spojeno z diplomatsko akcijo držav osi.“

Po tem sestanku ni bilo tedaj pričakovati nobene bistvene spremembe v odnosih med Nemčijo in Jugoslavijo. Jugoslavija bo obdržala uradno nevtralnost, ki jo je slovesno proglasila ob izbruhu vojne in ob izbruhu italijansko-grškega konflikta še posebej. Na svojem ozemlju Jugoslavija ne bo dovolila nobene akcije, ki bi jo potegnila posredno ali neposredno v konflikt. Jugoslavija ne bo sprejela tudi nobene druge obveznosti. Verjetno je, da to jugoslovansko stališče razume tudi Nemčija. („Pester Lloyd“, februar 1941).

Hitler je na tem sestanku hotel vedeti, kaj je z Jugoslavijo. Tega sestanka ni sprem-

ljala nikaka grožnja nemškega tiska in tudi povabilo ni prišlo tako nenadoma. Na Jugoslavijo tedaj niso pritiskali in tudi uradniki nemškega zunanjega ministrstva so zatrjevali, da ni pričakovati, da bi Jugoslavija pristopila k paktu. Tudi jugoslovansko poslanstvo v Berlinu je v februarju 1941 poročalo vladi v Beogradu, da Nemčija tedaj ni želela jugoslovanskega pristopa k Trojnemu paktu in bi ob kaki priliki javna izjava o striktni nevtralnosti Jugoslavije zadovoljila nemško vlado.

Cvetković in Cincar Marković sta sporočila, da hoče Jugoslavija ostati nevtralna ob dogodkih v Evropi in na Balkanu, in da se bo branila, če bo napadena.

Londonski „Times“ (17. februarja 1941) je poročal, da je Hiler ponujal Jugoslaviji del albanskega ozemlja (severno Albanijo s Skadrom do reke Drine), koridor na Sredozemsko morje do Soluna in korekturo meje okoli Ohridskega jezera v zameno za koncesije Madžarski in Bolgariji, če pristaneta na načrte držav osi. Dasi je bil narod proti koncesijam, so smatrali, da se bo jugoslovanska vlada pogodila glede nemških ekonomskih zahtev. Tedaj so bile vse nemške vojaške sile na zahodu usmerjene proti Angliji.

Štirinajst dni pozneje, 25. februarja 1941, je „Times“ objavil, da so bile nemške zahteve za časa obiska sledeče: 1. stroga nevtralnost Jugoslavije, se pravi, da se mora Jugoslavija vzdržati vsake akcije, ki bi ovirala nemške vojne operacije na Balkanu; 2. dovoliti mora uporabo jugoslovanskih železnic za prevoz nemškega vojaškega materiala v Solun z vojaštvom ali brez njega; 3. ker se ne zahteva pristop k Trojnemu paktu, mora dati Jugoslavija Nemčiji in Italiji obvezno zagotovilo o bodočnosti jugoslovanske zunanje politike; 4. v bivši Srbiji mora Jugoslavija dovoliti letalske in druge važne vojaške naprave; 5. Jugoslavija mora skrbeti za mir na svojih mejah in ne sme internirati nemških vojakov, ki bi zaradi vojaških operacij bili prisiljeni prekoračiti jugoslovansko ozemlje, t. j. prostor v Vardarski dolini pod Nišem. Za vse to se obljublja Jugoslaviji Zader, priključitev severne Albanije, grška Macedonija in večja prosta luka v Solunu, ki naj bi pripadel Bolgariji. Hitler naj bi dal za odločitev rok dveh tednov. „Times“ dodaja, da je Jugoslavija tem zahtevam naklonjena, kajti če bi bila napadena, bi bil to zanjo smrtni udarec. Glede točke 2. zgornjega članka v „Timesu“ bo vsak sam lahko razsodil, kdo je

imel prav, ko bomo na koncu te študije priobčili pismi, ki sta bili prebrani ob podpisu Trojnega pakta.

Medtem je koncem februarja imelo nemško Znanstveno društvo v Beogradu formalno otvoritev, katere se je udeležil princ regent, skoraj vsi člani vlade in mnogi višji častniki.

Tekma za Jugoslavijo in Grčijo

Ko je Cincar Marković obiskal 25. februarja 1941 Madžarsko, je bilo uradno izjavljeno, da jugoslovansko-madžarski pakt nikakor ne obvezuje Jugoslavije pristopiti k Trojnemu paktu.

Bolgarija je 28. februarja 1941 pristopila k državam osi. Ta korak je vzbudil prav posebno pozornost pri ZSSR, Angliji in USA. Vsak je po svoje reagiral, kakor so narekovali njihovi lastni interesi.

Amerikanci so vedeli, da bo jugoslovansko sodelovanje z državami osi pomagalo Nemcem v njihovem prodiranju do Srednjega vzhoda in tako ogrožalo angleške položaje v severni Afriki. Angleži so se do tedaj uspešno borili proti Mussoliniju v tem bojnem področju. Na jugoslovansko nevtralnost so gledali Amerikanci skeptično kot na slab kompromis, ki ga je narekovala geopolitična situacija in nesposobnost zahodnih demokracij, da pošljejo orožje in dejansko pomoč Jugoslaviji. Jugoslovanska vlada je še vedno bila pripravljena upreti se z oboroženo silo zahtevam držav osi, ki bi ogrožale nato nacionalno suverenost in neodvisnost. Ko so pa prišle jugoslovanske sosednje države pod nemško kontrolo, t. j. Madžarska, Romunija in Bolgarija, tedaj je bila Jugoslavija obkoljena od vseh strani, razen proti Grčiji in njen položaj je postal izredno težak.

Poleg tega niso niti Madžari niti Bolgari kljub vsem prijateljskim pogodbam z Jugoslavijo opustili svoje revizionistične politike. S tem, da so se pridružili državam osi, so mislili povečati svoje ozemlje na škodo in račun Jugoslavije.

ZSSR je bila zaskrbljena in skrajno nezadovoljna zaradi bolgarskega pristopa k državam osi. Nemški veleposlanik v Moskvi je dobil od Ribbentropa navodilo sporočiti sovjetski vladi, da so poročila o angleških namerah v Grčiji prisilila nemško vlado takoj podvzeti nadaljne varnostne ukrepe in da je zato treba poslati nemško vojno silo v Bolgarijo. To je bilo storjeno zato, da se ne bi Angleži polastili Grčije in jo uporabili za

oporišče svojih operacij. Ribbentrop je so- vjetom povedal, da ti varnostni ukrepi niso naperjeni proti Turčiji in da je koncentracija nemških čet le vojni ukrep. Ko bo prenehala britanska nevarnost v Grčiji, se bodo nemške čete avtomatično umaknile.

Temu seveda sovjeti niso verjeli in za- upali, vendar niso mogli nič drugega, kakor vložiti protest, ker vojne z Nemčijo niso ho- teli. Tako je Nemčija trdno ostala v Bol- gariji.

Tudi Anglijo so zadeli zadnji dogodki na Balkanu prav močno. Ostala jim je samo še Jugoslavija, na katero so mogli računati, kajti v Jugoslaviji kot predstraži je Anglija branila svoje položaje v Afriki in Aziji. Anglija se je upravičeno zbalala, kakšen vpliv bosta imela na Jugoslavijo in Grčijo turško- bolgarski pakt, sklenjen konec februarja 1941 in okupacija Bolgarije po Nemcih.

Zato sta angleški zunanji minister Eden in šef angleškega generalštaba John Dill ne- nadoma pohitela v Atene in Ankaru, da bi razčistila položaj in da bi se z grško vlado posvetovala o obrambi Grčije. V začetku Grčija, ker je bila v vojni samo z Italijo, Anglije ni prosila za pomoč, da ne bi dala Nemčiji povoda za intervencijo. Ko pa se je nemška nevarnost pojavila, je grška vlada sprejela ponudbo Angležev, da pošljejo svoje čete za okrepitev grške obrambe, posebno v Solunu. Grška vlada je zaradi bridke izkušnje in ker je poznala Angleže, stavila samo en pogoju, namreč, da mora biti angleška pomoč močna in izdatna, a ne tako šibka, kot leto dni prej v Norveški. Eden je obljubil, da bo naredil vse, kar je v njegovi moči.

V turški prestolnici Ankari so dobili an- gleški predstavniki isti odgovor od turške vlade in zagotovilo, da turško-bolgarski pakt nikakor ne spreminja turških obveznosti do Grčije in Anglije in tudi ne obveznosti, ki iz- hajajo iz pogodb balkanske zveze.

Po obisku v Atenah in Ankari sta Eden in Dill izrazila željo, da bi obiskala tudi Beo- grad, da bi govorila s princem Pavlom in ju- goslovansko vlado o novonastalem položaju. Ta želja je bila vljudno odklonjena. Držeč se strogo nevtralne politike, sta bila jugoslovan- ska vlada in princ regent izredno odločna v mišljenju, da bi ta obisk Hitlerja prepričal, ali mu vsaj dal vtis, da Jugoslavija in An- glija pripravljata načrt za skupno akcijo. Ker so postajali odnosi z Nemčijo vedno bolj in bolj napeti, je smatral princ regent, da bi

obisk angleških državnikov v tem času vzbu- dil Hitlerjev sum, nakar bi bilo za Jugosla- vijo še mnogo težje ostati zvesta svoji poli- tiki stroge nevtralnosti. S tem, da je odklo- nfi razgovore z Angleži, je mislil princ Pavle ponovno pokazati in dokazati Hitlerju, kako odločno vztraja Jugoslavija na nevtralnosti v sedanji dobi in vojni. Nadalje naj bi to strogo stališče in želja Jugoslavije, biti nevtralna, vplivalo na Hitlerja, da ne bi zahteval od Ju- goslavije pristopa k Trojnemu paktu.

Vkorakanje nemške vojske marca 1941 v Bolgarijo je napravilo tak vtis na Cvetkovića in Cincar Markovića, da sta dotedanji odpor proti odkritemu pristopu Jugoslavije k Troj- nemu paktu opustila. Kakor hitro je Hitler spoznal, da bo morda proti svoji volji prisil- jen napasti Grčijo in tako rešiti svojega za- veznika vojaške katastrofe, ni imel nobenega pomisleka več, da bi povečal Jugoslavijo na račun Grčije. Povečana Jugoslavija bi bila za Italijo še najbolj kislo jabolko; Hitler se je namreč hotel maščevati nad svojim zavezni- kom, ki je napadel Grčijo v najbolj neugod- nem času za Nemčijo.

Nevtralnost Jugoslavije

V svoji politiki do Jugoslavije sta se dr- žavi osi držali stališča, da je treba pridobiti Jugoslavijo na svojo stran ali pa vsaj pre- prečiti, da bi se udeležila vojne na nasprotni strani. To je njuni diplomaciji uspelo. Jugo- slavija je imela svoj maksimalni in svoj mi- nimalni program. Najraje bi ostala nevtralna za vso dobo vojne, ali vsaj tako dolgo, do- kler ne bi padla odločitev med osjo in Anglijo. Če tega ideala ne bi mogla doseči, potem je hotela vsaj to, da ne bi bila zapletena v voj- no, niti aktivno niti pasivno, kakor n. pr. Ma- džarska, ki mora tolerirati; nemške vojaške prevoze na svojih železnicah, ali pa Romu- nija in Bolgarija, ki sta dali na razpolago svoje ozemlje za nemški pohod na Balkan. Jugoslaviji se je tedaj komaj posrečilo, da je uresničila svoj minimalni program („Basler Nachrichten“, 23. marca 1941).

Jugoslovansko nevtralnost so poudarjali tudi Hrvati ob vsaki priložnosti. Tako je „Hrvatski dnevnik“, kakor poroča „Basler Nachrichten“ 15. marca 1941, poudarjal nev- tralnost Jugoslavije kot osnovno načelo ju- goslovanske zunanje politike. „Mi bomo obdržali nevtralnost in bomo budno pazili v prvi vrsti na to, da naša država ne bo postala torišče obračunavanja velikih držav.“

Cvetković se je v teh usodnih trenutkih trudil, da bi se vlada kar najbolj razširila in tako imela tem večjo zaslombo v državi. Zato je odšel k vodji najstarejše opozicijske skupine, srbske radikalne stranke, k staremu Aci Stanojeviću, da bi se z njim posvetoval. Šlo je za to, da bi se ustvaril enoten srbski blok, ki naj bi s slovenskim, hrvaškim in muslimanskim blokom razpravljal o federalnih načelih bodoče ureditve države. („Basler Nachrichten“, 1. marca 1941).

Istočasno so gledali v Evropi na Jugoslavijo kot na klasičen primer nevtralnosti. Jugoslovanska nevtralnost je bila tako odlična, da je prišla celo v pregovor, češ, če bo kdaj aktualno ustanoviti univerzo za nevtralnost, potem jo bo treba ustanoviti v Jugoslaviji“ („Basler Nachrichten“, 1. marca 1941).

Ker je bil Hitler v tej dobi zaposlen s pripravami za napad na sovjete, je podrobno jugoslovanskega vprašanja prepustil skoraj izključno svojemu zunanjemu ministru Ribbentropu. Ta je gledal na položaj tako, kakor mu ga je slikal njegov tiskovni šef dr. Paul Schmidt, ki je bil intimen prijatelj dr. Gregoriča, direktorja beogradskega dnevnika „Vreme“. Nasprotno pa je nemška tajna služba hotela rešiti Jugoslavijo pred pristopom k Trojnemu paktu. Tako je prišlo do trenja med nemško uradno zunanjo politiko in politiko nemške tajne službe, ki s svojo idejo ni uspela. To trenje je prišlo na dan, ko je Hitler po uspelem puču v Beogradu v svojem običajnem ostrem tonu obdeloval nemškega poslanika von Heerena, češ, da ga je nepravilno in netočno informiral o tem, kaj se je godilo v Beogradu. Seveda je tedaj že bilo prepozno, ura je že zdavnaj odbila dvanajst.

Zato, da bi laže rešil položaj na Balkanu v korist Italije, je Hitler silil na pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu. Prijateljska Jugoslavija naj bi njegov pohod iz Bolgarije proti Grčiji varovala z bočne strani.

Nemške čete, kj so se valile v Bolgarijo in proti grški meji, so na ta način obkolile tudi Jugoslavijo prav povsod, razen na kratki meji z Grčijo. Tak je bil položaj Jugoslavije v marcu 1941 pred podpisom Trojnega pakta.

Knez Pavle pri Hitlerju

Takoj po pristopu Bolgarije k Trojnemu paktu in vkorakanju nemške vojske v to državo v začetku marca 1941, je bil princ Pavle „nujno“ povabljen v Berchtesgaden na kon-

ferenco s Hitlerjem. Obisk je bil tajen. Na tem sestanku se je Hitler vedel do princa z velikim spoštovanjem, skórajda z ljubeznivostjo. Hitler je povedal, da bi bila Nemčija sama zadovoljna z nekakšnim paktom o nevtralnosti, ali da Mussolini pritiska, da mora taka pogodba vsebovati določbe o demilitarizaciji vse Jadranske obale. Hitler je celo izrazil bojazen, da bi Mussolini mogel zahtevati za Italijo vojno in upravno kontrolo te demilitarizirane obale. Da bi se Jugoslavija tem težavam izognila, je Hitler svetoval, da bi bilo najboljšje za njeno varnost, če bi pristopila k Trojnemu paktu. Hitler je rekel, da je tudi pripravljen zajamčiti v imenu Nemčije in Italije, da ne bosta zahtevalj prehoda svojih vojska skozi Jugoslavijo vso vojno. Tedaj je Hitler tudi povedal princu Pavlu z jasnim namenom, da nanj napravi vtis, da se je odločil napasti Sovjetijo v začetku poletja.

Cincar Marković je izjavil pred odhodom princa Pavla v Nemčijo, da se jugoslovanski odnosi z nemško vlado nadaljujejo v prijateljskem duhu. Naši naporj stremijo za ohranitev neodvisnosti, integritete in suverenosti države in za tem, da bi se izognili vrtincu sedanjega konflikta. Istočasno zasledujemo razvoj položaja na Balkanu zelo budno in od blizu. Ta izjava naj razblini v nič vsa alarmantna poročila o našem položaju.

Ko se je princ Pavle vrnil v Beograd, je poklical k sebi ameriškega veleposlanika in mu povedal, da je položaj z Nemčijo zelo resen in da bi mogel postati še resnejši, če bi Hitler ponovil svojo zahtevo za pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu.

Princ Pavle je imel obširna posvetovanja s političnimi voditelji, kako bi zadovoljil nemškim zahtevam in hkrati vendarle ohranil državno neodvisnost. Dasi Hitler ni postavil roka, si je bil regent na jasnem, da Hitler ne bo trpel dolgega odlašanja.

Iz pogajanj, ki jih je princ imel s političnimi voditelji po tem prvem obisku, je lahko videl, da je želja narodnih predstavnikov prepričati nemškega diktatorja, naj se sprejme samo pakt o nevtralnosti in naj se ne pritiska na Jugoslavijo, da bi formalno pristopila k Trojnemu paktu. Kljub temu se je že zdelo, da bo skrajno težko Jugoslaviji izogniti se podpisu Trojnega pakta. Če Jugoslavija tega ne bo storila, bi Hitler izvedel strožje ukrepe za doseg svojega cilja.

Nemčiji se je mudilo razčistiti položaj z Jugoslavijo in je zato nanjo pritiskala. Odnosi z Nemčijo so postajali napeti zaradi

jugoslovanskega odlašanja. Mnogo Nemcev je zapustilo Beograd. Nemški poskus, da bi začeta jugoslovanska mobilizacija prenehala, ni uspel in nemška diplomacija je poskušala dobiti v roke zaloge hrane, ki jih je Jugoslavija nakopičila kot preventiven ukrep. Jugoslovanska vlada je bila naprošena izročiti te zaloge živim nemški vojski v Bolgariji. Jugoslavija je to seveda odbila, ker bi bilo pač nemogoče držati vojsko v pripravljenosti brez zalog („Times“, 18. marca 1941).

Nadalje je bilo resnično jugoslovansko razmerje z Nemčijo tako zakrito v meglo, da je vedela samo peščica ljudi, kaj se dogaja. Ti pa so bili popolnoma nedostopni („Times“, 21. marca 1941).

Kronski svet

Princ Pavle se je 19. marca vrnil s svojega drugega tajnega sestanka s Hitlerjem in sklical za prihodnji dan kronski svet.

Tega sestanka so se udeležili voditelji tistih srbskih, hrvaških in slovenskih strank, ki so bile v vladi, dalje minister dvora Antić, zunanji minister Cincar Marković in ostala dva regenta dr. Radenko Stanković in dr. Ivo Perović.

V resnem tonu je princ regent sporočil zbranim predstavnikom, da je Hitler na tem drugem sestanku zahteval od Jugoslavije pristop k Trojnemu paktu. Povedal je dalje, da so vse njegove politične kakor tudi družinske zveze in vse njegove simpatije na strani zaveznikov, da pa ne vidi druge rešitve, kakor popustiti. Odbiti podpis bi pomenilo gotovo vojno z Nemčijo, toda vojna v tem trenutku bi pomenila samomor Jugoslavije. Država je od vseh strani obkoljena od satelitov držav osi z izjemo Grčije. Proti nemškemu napadu ne bi bil mogoč noben odpor, ker bi v vojno takoj posegle Bolgarija, Madžarska in Italija. Anglija ni nudila nobene pomoči. Princ regent je zahteval od Anglije za slučaj, da Jugoslavija ne bi pristopila k Trojnemu paktu, določene garancije, pomoč v orožju, vojski in vojaškem in drugem materialu. Angleži niso mogli nič obljubiti, Turčija je bila nesigurna, Madžarska in Bolgarija sta bili neprijateljsko razpoloženi do Jugoslavije, Grčija je bila v vojni z Italijo. „Francija in Anglija se bosta že rešili, a na nas bodo pozabili,“ je dejal.

Prinčevo mnenje je podpiral vojni minister Peter Pešić. Poudaril je prav posebno dve točki, ki sta bili po njegovem mnenju odločilni: pokazal je na težek položaj v voj-

ski, ki ni bila pravilno opremljena za moderen način vojskovanja; zahodne sile niso v stanju poslati jugoslovanski vojski zadostno in izdatno pomoč. Pehota je imela municije za tri mesece, topništvo za en mesec. Orožja nam ni dajala več niti Anglija, a Francija že dolgo nič. Nemčija in Italija tudi ne.

Zunanji minister Cincar Marković je podelil vse točke debate in priznal, da ostaneta dve možnosti: za eno od obeh se bo treba odločiti: vojska ali podpis Trojnega pakta. Hitler hoče podpis; ta pakt bi vseboval klavzule, ki bi ga spremenile v samo formalen diplomatski akt brez praktične vrednosti.

Proti podpisu Trojnega pakta je bil samo dr. Stanković, ki je predlagal, naj se kar največ vojske umakne v Grčijo, kjer bi jo Angleži sprejeli in na novo opremlili. Vojni minister je odklonil ta predlog kot nepraktičen in neizvedljiv. Tehnični strokovnjak, ki je bil navzoč na seji, je podprl ministrov odgovor na Stankovičev predlog, češ, da je delni odpor nemogoč, za totalni odpor pa Jugoslavija ni pripravljena.

Dr. Kulovec je z izjavo in tolmačenjem položaja vojnega ministra soglašal. Prav tako tudi dr. Maček.

Kronski svet se je odločil sprejeti Hitlerjevo zahtevo zaradi izjave princa Pavla, da bi Hitler soglašal s tem, da Nemčija ne bi zahtevala prevoza svojih čet skozi Jugoslavijo v času vojne, da ne bi uporabljala jugoslovanske železniške mreže ali drugih prevoznih sredstev, ki naj bi služila prevozu bolnikov in ranjencev. Ta nemška obveza naj bi bila sprejeta v posebnem tajnem protokolu. Princ Pavle je to odločno zahteval v razgovorih s Hitlerjem, ki je na koncu soglašal s tem, da Jugoslavija lahko objavi nemško-italijansko obvezo o prevozu čet in da tega ne bosta zanikali niti Nemčija niti Italija. Toda zadnji trenutek je Hitler tudi v tem popustil.

Opozicija proti podpisu pakta

Medtem sta obe strani pritiskali na posameznike in skupine v Jugoslaviji z vso silo. Sledile so raznovrstne šikane in vmešavanje v izključno notranje probleme naše države. Na skrivaj so se pripravljale množice in ščuvale, medtem ko je država hotela rešiti svoj brod pred silovito vojaško nesrečo. V ta težek položaj je posegel London. Angleški radio je 22. in 23. marca 1941 pozival v srbsko-hrvaškem jeziku, naj se jugoslovanska

javnost ozre na Grke, ki so dajali zgled, kako se je treba upreti željam in grožnjam držav osi („Times“, 24. marca 1941).

Tajnik za Indijo Leopold S. Amery, prijatelj Srbov, je po radiu zaklical: „Še vedno ni prepozno, da rešite svojo domovino iz Hitlerjevih krempljev. Vaša vlada nima pravice, da podpiše čast in neodvisnost 16-milijonskega naroda proti njegovi volji.“

Seveda so Angleži pri tem hote pozabili, da so bili Grki napadeni le od Italije in da so se morali braniti in da poleg tega Grčija meji na Sredozemsko morje, ne pa na Nemčijo kakor Jugoslavija.

To je bil zadnji poskus Angležev odvrniti Jugoslavijo od podpisa in dvigniti ljudstvo proti vladni politiki. Prišlo je samo še uradno poročilo. Angleški poslanik je namreč dne 24. marca predal noto Cincar Markoviću. Nota se je sklicevala na prijateljstvo med Anglijo in Jugoslavijo, ki je bilo zapečateni v prvi svetovni vojni in izraža začudenje nad nenadno in drastično spremembo v jugoslovanski politiki. Angleška vlada izjavlja, da se jugoslovanska vlada moti, če meni, da je njena politika sprejemljiva za London.

Hudo opozicijo proti Trojnemu paktu je vodila srbska Zemljoradniška stranka in prav posebno njen podpredsednik Miloš Tupanjanin. Ni dovolj raziskano, kaj vse je bilo zaradi te opozicije napravljeno. Vendar nam da sestanek stranke kakih štirinajst dni pred podpisom Trojnega pakta nekaj snovi. Na tem sestanku, ki so se ga udeležili nekateri senatorji in člani stranke, je govoril Miloš Tupanjanin, da so USA, Anglija in Francija sodelovale pri ustvaritvi Jugoslavije in da so zato te države upravičene zahtevati od Jugoslavije isto moralno obvezo, kakor so jo one leta 1918 prevzele nase. Zemljoradniška stranka si je bila o tem vedno na jasnem. Odkrito je verjela in verjame še danes, da sta jugoslovanska integriteta in svoboda lahko zavarovani samo s sodelovanjem teh veselih, nikakor pa ne z neodkritim pristopom k Trojnemu paktu. Tupanjanin je pozval vlado, naj še enkrat dobro premisli svoj korak in dodal: „Pred kratkim je vlada imela priložnost zavarovati resnično svobodo Jugoslavije s sodelovanjem z ZSSR in Turčijo. Če tega ne bo storila, bo odgovornost pred zgodovino padla na vlado. Zemljoradniška stranka je poskušala in poskuša še vedno, kar je mogoče, da bo do tega sodelovanja prišlo.“ Na koncu svojega govora je vodja stranke spom-

nil poslušalce na žrtve, ki jih mora prestati narod, da pride do svobode. Takole je zaključil: „Vihar, ki danes divja po Evropi, je začel rahljati tudi temelje jugoslovanske države. Samo pripravljenost do zadnjega moža in vdanost našim stari prijateljem nam bosta pokazala pot, da se iz teh težav izkopljemo.“

To so bile jasne besede predstavnika Zemljoradniške stranke, ki jih posnemamo iz že večkrat citiranega „Basler Nachrichten“, 25. marca 1941.

Tedaj pa je bilo morda temu predstavniku neznano, da je londonski „Times“ 13. oktobra 1921, torej dve leti po priznanju nove jugoslovanske države, napisal naslednje: „Zavezniki niso bili tisti, ki so kaj doprinesli k ustanovitvi Češkoslovaške in Jugoslavije. Ta dogodka sta bila neizogibna posledica zgodovinskega razvoja, katerega zavezniki niso mogli, četudi bi želeli, preprečiti.“ (Podatki in citat so vzeti iz knjige: Baerlein Henry, Rojstvo Jugoslavije, str. 131).

Velesile in mali narodi

Da zavezniki niso mnogo vedeli o jugoslovanskih razmerah in krajih, je razvidno tudi iz naslednjega poročila na stran 92 iste knjige, ki pravi pod številko 1: „Ko je bivši dalmatinski voditelj Supilo zvedel za tajni Londonski pakt, ki je žrtvoval jugoslovanske kraje Italiji kot nagrado za njen vstop v prvo svetovno vojno na strani zavezniških držav, je šel v Petrograd do zunanjega ministra Sazonova. Sestanek je bil viharen, kajti ruski zunanji minister, po pisanju časopisa „Primorske novine“ (23. aprila 1919), ni imel niti najosnovnejšega pojma, da so Dalmacija, Istra, Trst, Gorica in ostali Italijanom ostopljeni kraji slovanski. Ko je Supilo obiskal pozneje angleškega zunanjega ministra Aquitha, je ugotovil, da ta angleški državnik ni nič bolj podkovan kot Sazonov.“

Mogoče bo umestno, da še malo pomaknemo zgodovinsko uro nazaj, da bo osvetlila tedanje dogodke. Kajti zunanja politika se ne vodi samo po tkzv. kulturnih vezeh, pač pa po političnih in gospodarskih interesih in koristih večine naroda. Dokaz je Srbija sama v 19. stoletju. V letih 1866—1870 je od 30 milijonov 600.000 dinarjev srbskega izvoza šlo v Avstrijo za 23.500.000 dinarjev. Čeprav so kazali Srbi antipatijo za kulturo in osnove avstrijske zunanje politike, se je habsburški

vpliv dolgo držal in pognal globoke korenine v vodstvu srbske zunanje politike.

„Skrb“ za male narode naj nam pokažejo tudi naslednja dejstva iz črnogorske zgodovine: Leta 1806 so Rusi zahtevali od Črnogorcev, naj Avstriji vzamejo Boko Kotorsko. Leta 1808 pa so Rusi ponovno zahtevali, da Črnogorci izroče Boko Kotorsko, ki so jo bili zavzeli, Francozom, čeprav so Črnogorci od prvega začetka borb smatrali, da gre za osvoboditev in priključitev Boke Črni gori. Rusi so leta 1813 ponovno zahtevali, da Črnogorci zavzamejo Boko. Ko so tudi to naredili z velikimi žrtvami in izvršili to „slovansko nalogo“, so leta 1814 dobili zopet ukaz, naj Boko vrnejo Avstrijcem!

Novo nemško taktiko so spoznali vojaški krogi šele ob poljski tragediji. Do tedaj pa so verovali v svojo moč in podcenjevali nemški vojni stroj. Nek „pameten“ zahodnoevropski vojaški ataše je celo poročal svoji vladi, da so nemški topovi iz trde lepenke. Tudi Poljaki samo so se precenjevali in slepo zaupali v takojšnjo pomoč zahodnih držav. Iz osebnih spominov lahko pisec omeni naslednje: Sredi avgusta 1939 je poljski generalni konzul iz Leipziga prišel na jugoslovansko poslaništvo v Berlin po jugoslovanski vizum, da bi prebil svoj vsakoletni dopust v Jugoslaviji. Pisec, tedanji šef konzularnega oddelka jugoslovanskega poslaništva, na katerega se je Poljak obrnil, je opozoril svojega stanovskega tovariša, da je položaj izredno težak zaradi nemške udarne sile in zato, ker poljska država leži med dvema velikanoma. Zato bi bilo mnogo bolj umestno biti bliže svoji domovini. Poljak je ponosno odgovoril, češ, mi Poljaki bomo sprejeli nemško vojsko tako, da bo Nemcem minilo veselje do vojne. Poljska je na vse pripravljena.

Severnoameriški predsednik Jefferson je pred 150 leti izjavil naslednje: „Skrb za človekovo življenje in njegov dobrobit, ne pa njegovo uničenje, je prvi in edini zakoniti namen vsake dobre vlade.“ Vsak narod gleda in rešuje svoje mednarodne probleme glede na svoje lastne interese v danem trenutku.

Jugoslavija je bila tedaj v pasti. Če se je hotela rešiti, je morala biti mirna kakor vsak majhen človek, kateremu nihče ne pomaga, ko mu grozi mnogo močnejši sosed. Saj vse mine in ko bi nevarnost prešla, bi tudi Jugoslavija tako zadihala, kakor bi hotela in vsi bi ji dajali prav. Imeti nekaj v roki, pomeni imeti devet desetih pravice na

svoji strani. Demokratske države evropskega zahoda so vodile politiko prijateljskega pomirjevanja, popuščanja do fašizma in nacizma in so s tujimi žrtvami podpihovale terorizem obeh totalitarnih držav ter tako rušile tudi civilizacijo in poštenost. Ta politika je streznila male narode in kazala majhnim državam pot, po kateri so morale hoditi, če so hotele rešiti sebe in druge: pot nevtralnosti, čakanja in potrpljenja.

To vse so morali imeti pred očmi naši zakonito izvoljeni predstavniki v Cvetkovičevi vladi, ko so bili na razpotju. Gledali so tudi položaj Jugoslavije z vidika poteka evropske vojne. Branili so pač v svojih odločitvah in v svoji zunanji politiki samo interese jugoslovanskih narodov, katerim so bili dolžni služiti. Jugoslavija je branila samo svoje interese; časi so minili, da bi hodili za druge in močne države po kostanj v ogenj. In tudi vojska in vojaški krogi morajo delati tako, kakor vелеva odgovornih državnikov ukaz.

Podpis Trojnega pakta

Trojni pakt je Jugoslavija podpisala 25. marca 1941 opoldne v palači v Belvedere na Dunaju. Ob priliki majhne ceremonije, kakor je to običaj ob takih priložnostih, je imel Cvetković celo pravico govoriti v srbsko-hrvaškem jeziku. To je bil velik privilegij, ki ga je jugoslovanski predstavnik užival ter so bili Bolgari zaradi tega silno ljubosumni. To je bila tudi velika koncesija Hitlerja samega, če pomislimo, kako zaničevalno je govoril o slovanskih jezikih v svoji knjigi „Mein Kampf“. Tam jih je imenoval „neko nerazumljivo brbljanje“ in zapisal, da ga je bilo sram, ko ga je čul v dunajskem parlamentu.

Poleg tega sta bili ob podpisu pakta prečitani dve pismi, ki ju citiramo v slovenskem prevodu in ki sta zgodovinsko važni. Dokazujeta, kako daleč je šla Nemčija tedaj, da ugodni Jugoslaviji v njeni želji po nevtralnosti.

Pismi se glasita:

Istočasno s podpisom protokola o pristopu Jugoslavije k Trojnemu paktu so poslane države osi jugoslovanski vladi naslednji enako glaseči se noti oziroma pismi:

Gospod ministrski predsednik! V imenu in po naročilu nemške vlade imam čast sporočiti Vaši ekselenci naslednje: Glede na današnji

pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu potrjuje nemška vlada svojo odločbo, da bo spoštovala suverenost in teritorialno nedotakljivost Jugoslavije ob vsakem času.

Izvolite sprejeti, gospod ministrski predsednik, zagotovilo mojega izrednega spoštovanja. Joachim von Ribbentrop.“

Gospod ministrski predsednik! Glede na razgovore, ki so se vodili ob današnjem pristopu Jugoslavije k Trojnemu paktu, mi je čast sporočiti Vaši ekscelenci v imenu vlade nemškega Rajha, da je prišlo do sporazuma med vladami držav osi in kraljevsko jugoslovansko vlado ter potrditi, da vlade držav osi za časa vojne ne bodo zahtevale od Jugoslavije niti prehoda niti prevoza vojaških čet preko jugoslovanskega državnega ozemlja. Izvolite sprejeti, gospod ministrski predsednik, zagotovilo mojega izrednega spoštovanja. Joachim von Ribbentrop.“*

Ti dve pismi, čitani po podpisu Trojnega pakta, sta bili sestavni del tega pakta. V njima so se nemška in druge države osi obvezale, da vso vojno ne bodo zahtevale prevoza vojaških čet po jugoslovanski državi in da

bodo spoštovale jugoslovansko suverenost in njeno teritorialno nedotakljivost.

*

Ko je prišlo v Palestini 28. aprila 1941 do prve seje jugoslovanske emigracijske vlade pod predsedstvom Simovičevim, ki je dva dni po podpisu Trojnega pakta izvedel vojaški puč, je ta seja potrdila, kar je bilo povedano na kronskem svetu. Jugoslovanska vojska ni bila pripravljena postaviti se v bran Nemčiji. Poveljniki niso prišli niti na svoje mesta, generalj so se slabo vedli med mobilizacijo in v kratki borbi. General Milutin Nedić n. pr. ni niti prišel do tega, da bi mogel prevzeti poveljstvo svoje armade. Seja je potekla vsa v znamenju obtožbe generalov in jugoslovanskega vodstva. To je kritiziral Simović sam. Vsi so ugotovili, da smo v teh usodnih urah in dogodkih ostali osamljeni in da zavezniki niso niti poskušali nam dati pomoč. (Iz knjige dr. Čubrilovića: „Zapisi iz tujine“, str. 26).

SLOVENCİ V TEJ KRIZI

Pri sestavljanju tega pregleda nisem imel na razpolago slovenskega časopisja in drugih virov, zato morem nekaj reči le na osnovi lastnih opazovanj in razgovorov z našimi političnimi ljudmi, zlasti z ministrom dr. Krekom.

Vsaj od tedaj, ko je Hitler okupiral Avstrijo, je v Sloveniji vsak človek bral in poznal njegovo knjigo „Mein Kampf“ in smatral njegove napovedi in grožnje za bolj ne-

varne in resne kot ljudje drugod po svetu. Dr. Anton Korošec in dr. Miha Krek sta bila v jugoslovanskih vladah od leta 1935 dalje. Nemci, ki so živeli v Sloveniji, so se vse bolj izzivalno obnašali, iz Nemčije pa je neprestano prihajala množica „turistov“, ki so dejansko bili vohuni in propagandisti. Dr. Korošec kot notranji minister in ban dr. Marko Natlačen sta imela silne težave, da sta delovanje teh ljudi spremljala in omejevala s

* Besedilo je vzeto iz „Archiv der Gegenwart“, 1941/1942, 25. marca 1941, str. 4945.

Originalni pismi imata sledeče besedilo:

„Gleichzeitig mit der Unterzeichnung des Protokolls über den Beitritt Jugoslawiens zum Dreimächtepakt richteten die Regierungen der Achsenmächte an die jugoslawische Regierung folgende gleichlautende Noten:

Herr Ministerpräsident! Namens und im Auftrag der deutschen Regierung habe ich die Ehre, Euer Exzellenz folgendes mitzuteilen: Aus Anlass des am heutigen Tag erfolgenden Beitrittes Jugoslawiens zum Dreimächtepakt bestätigt die deutsche Regierung ihren Entschluss, die Souveränität und die territoriale Integrität Jugoslawiens jederzeit zu respektieren. Genehmigen Sie, Herr Ministerpräsident, die Versicherung meiner ausgezeichneten

Hochachtung. Gez. Joachim von Ribbentrop.“

„Herr Ministerpräsident! Mit Beziehung auf die Besprechungen, die anlässlich des heute erfolgten Beitrittes Jugoslawiens zum Dreimächtepakt stattgefunden haben, beehre ich mich, Euer Exzellenz namens der Reichsregierung hiermit das Einverständnis zwischen den Regierungen der Achsenmächte und der königlich jugoslawischen Regierung darüber zu bestätigen, dass die Regierungen der Achsenmächte während des Krieges nicht die Forderung an Jugoslawien richten werden, den Durchmarsch oder Durchtransport von Truppen durch das jugoslawische Staatsgebiet zu gestatten. Genehmigen Sie, Herr Ministerpräsident, die Versicherung meiner ausgezeichneten Hochachtung. Gez. Joachim von Ribbentrop.“

sredstvi, ki niso izzivala nemških protestov in represalij.

Da bi bilj popolnoma sigurni glede nemških namer s Slovenijo in Slovenci, je dr. Kuhar, ki je mogel govoriti nemški kot rojen Nемеc, v sporazumu v vodstvu stranke in posebej z dr. Korošcem, prepotoval pod izmišljenim imenom in poklicem Nemčijo, prodrl prav do „osrednjega urada za nemštvo na tujem“ in si priboril razgovore z odločilnimi ljudmi, ki so imeli v rokah odsek nemškega narodno-političnega programa, ki je segal v Slovenijo, proti Jadranu in na Balkan.

V tej preiskavi je dr. Kuhar ugotovil, da imajo Nemci registriranega vsakega človeka v Sloveniji, ki o njem sodijo, da ima od blizu ali daleč kaj nemške krvi v sebi ali, da je v sorodu s kakim živim ali mrtvim, ki se je kdajkoli izražal za kako skupnost z Nemci. Vse te so smatrali in registrirali za Nemce. Tako je ravnatelj registracijskega urada postregel dr. Kuharju s podatki, kartotečnimi listki, ki so vsebovali podrobne družinske in družabne okolnosti o „Nemcih“ v Sloveniji. Po tej kartoteki niso imeli nemške večine samo Maribor in Ptuj, Celje in Slovenj Gradec, Dravograd, ampak tudi Brežice. Kostanjevica, Litija, Zagorje, Tržič, ne le Kočevje, ampak tudi Novo mesto. Dr. Kuhar je prinesel podatke in izdelal obširno podrobno poročilo, ki je iz njega bilo razvidno tole: „Sedanja nemška politika Slovencev ne pozna in ne prizna. Slovenskega naroda ni nikdar bilo in ga ni. Ustvaritev Slovenije in vključitev tega ozemlja je umetna svinjarija, ki jo je rodil versailleski mir, da najde en razlog več kako obsékati Nemčijo. Ozemeljska flika od Špilja do Trsta in od Kranjske gore do Brežic je prav tako nemška in samo nemška kot zemlja od Dunaja do Špilja ali Monakovega do Podrožčice. Naloga nemškega naroda je, da to škodo in sramoto, ki mu jo je napravil poniževalni diktat Velike Antante po prvi svetovni vojni čim prej temeljito izbríše iz zemljevida in zgodovine.“

Dr. Korošec je bil kot notranji minister podrobno informiran o delovanju ustašev, ki so bili zbrani v taboriščih na Madžarskem, v Italiji in Nemčiji, njihovih vojaških formacijah in pripravah za vpad v Jugoslavijo.

Predsednik vlade dr. Stojadinović je v tistem času obiskal ponovno Berlin in Rim, Pariz in London in ugotovil, da se je nacizem razvil v pomembno vojaško moč, ki bo gotovo udarila z uspehom, ker so druge države, zlasti Francija in Anglija, popolnoma nepriprav-

ljene in nimajo sploh nobene volje resno delati in žrtvovati za obrambo.

Upoštevaljoč vse te grozeče okolnosti so slovenski politiki šli tole pot: „Izogibati se vojnemu spopadu do skrajnosti. Skušati ohraniti nevtralnost države, dokler se Hitler ne zagriže v dvojen spopad, s Francijo in Anglijo na zapadu in Rusijo na vzhodu. Ves čas imeti pred očmi, da končno mora biti Jugoslavija v protinacističnem taboru, pa vendarle hraniti njeno vojsko, ki je imela svojo vrednost le v dobrem vojaku, ne pa niti približno primerne oborožitve, ker nikjer ni bilo mogoče dobiti orožja, hraniti to vojsko dotlej, da bodo zapadne sile z Ameriko vred v zagonu polne vojne proizvodnje mogle izkoristiti jugoslovansko vojsko, jo oborožiti in z njo vred izvesti končne odločilne udarce.“

Zato so slovenski politiki z vsemi močmi podpirali konsolidacijo notranje političnih razmer v državi, v zunanji politiki pa nastopali za vse odločitve, ki bi naj ohranile državo v nevtralnosti do skrajnih možnosti. To je bila tudi politika kneza, prvega regenta princa Pavla, in politika hrvatskega vodstva pod dr. Mačkom. Zato vidimo slovenske zastopnike v tem času pri vsaki odločilni stvari v tej družbi, na isti črti državne politike skupno s princem Pavlom in dr. Mačkom. Slovenci smo bili pripravljene na tako politiko discipliniranega taktiziranja zaradi končnih narodnih koristi, v Srbiji pa se je vedno močnejše kazalo prodiranje slepega čustva, protinacističnega in protifašističnega razpoloženja, ki se ni moglo brzdati in ki so ga končno izkoristili komunisti in neodgovorni elementi v javnosti in državni administraciji. Vsekakor pa je slovensko politično vodstvo računalo z daljšo dobo tujske okupacije ali tej podobne narodne nesreče. Znana je črnogleda izjava dr. Korošca zboru deklet na Brezjah, ko jim je napovedal, da bodo ostale brez narodnega vodstva in bodo v sužnostj vzgajale svoje družine, znano je, da je dr. Korošec že leta 1936 svojim najožjim zaupnikom dal navodilo, naj staršem svetujejo in jih nagovarjajo, da svoje sinove pošiljajo v strokovne šole, „kajti blizu je čas, ko slovenski zdravnik, učitelj, odvetnik, uradnik ne bo mogel delati za narodnostno skupnost, ko bo vse narodno delo v podzemlju, a za življenje bo mogel pomagati svojemu bratu le tisti, ki bo strokovni delavec, mojster, tehnik, vodja delavske skupine.“

Ko je po smrti dr. Korošca vstopil v vlado novi predsednik stranke dr. Kulovec, sta z dr. Krekom dosledno vztrajala pri tej politični

črti ohraniti nevtralnost Jugoslavije. Dr. Kulovec je ponovno poudaril: „Vojna je najhujše, kar nas more zadeti. Čim dalj se je izognemo, tem več pridobimo.“ V kronskem svetu in na sejah ministrstva sta Slovence vedno podčrtavala nujnost te politike. Vlada je zaslišala vojne ministre in šefe generalnega štaba zadnjih let in se več kot prepričala, da je protj nemški sili vsaka obramba nemogoča, ker na pomoč zapadnih velikih sil ni bilo mogoče misliti. Zato sta Slovence v vladi odločno nastopila tudi za odobritev takozvanih dunajskih sporazumov s Hitlerjem, ki bi zahtevali sicer veliko samopremage in drugih žrtev, pa bi prihranili narodu prelivanje krvi še za nekaj dragocenih mesecev.

To politiko je pod brezumnim geslom „bolje rat nego pakt“, prekinila grupa upornih častnikov v sodelovanju z nekaterimi srbskimi javnimi delavci. Tedaj za Slovence ni bilo več izbire ali mir ali vojna, ker v vojni smo že bili. Vsako umikanje Slovencev od uporniške vlade bi se smatralo, kot da gredo Slovenci na nemško stran. Zato sta slovenska zastopnika brez oklevanja vstopila v vlado generala Simovića. Vera Slovencev v končno zmago demokratičnih zapadnih sil je bila trdna, prav tako pa so si bili svesti tudi vse groze, ki jo je vojaški puč povzročil ali vsaj po nepotrebnem bistveno pospešil.

Zato sta se dr. Kulovec in dr. Maček tudi še v Simovićevi vladi prizadevala, naj napravi odločne korake v Berlinu in Rimu, da prepreči napad. Večina v vladi je bila istega mišljenja, zunanji minister dr. Ninčič je zatrjeval dr. Kulovcu, da se strinja, vlada je napravila sklepe, ki naj bi ohranili mir in preprečili napad, toda vojaška klika z generalom Simovićem na čelu je sabotirala i sklepe vlade i zunanjega ministra, poslala svojo delegacijo v Moskvo in „delala“ svojo „zunanjo politiko“. Simović je v smislu tega slepega drvenja v vojno sabotiral razgovore z italijanskim ambasadorjem Mamelijem, ki je hotel posredovati, da Hitler vsaj odloži napad. Ko je dr. Kulovec na predvečer napada, ki je bil tudi predvečer njegove smrti, videl, da so njegova prizadevanja za mir neuspešna, je to ugotovil: „Smo v vojski, je že tu. Tako strašna bo, da bo najboljše tistim, ki bodo umrli brž ob začetku.“

*

Studija je pri kraju. Zgodovina mora pisati resnico in nam pomagati, da se učimo iz napak preteklosti. Zgodovinski zapiski in

dejstva davnine nas morajo učiti, da ne delamo tistega, kar se je že izkazalo kot napačno.

Državnik prve vrste je tisti — zlasti še, če je državnik male države — ki se zna, kadar je potisnjen v kot, zateči k potrpežljivosti in čakati, da se sila dogodkov pomiri in da se mu sreča zopet nasmehe.

Jugoslavija je šla mimo in čez čeri evropskih kriz med obema vojnama in ji ni bilo treba odstopiti niti pedi svoje zemlje, kot so to morali storiti številni mali narodi in države.

V zgodovini narodov in držav najdemo razne mejnike; od mnogih je odvisen razvoj dogodkov v bodočnosti. So kakor razpotja, na katerih se odloča smer narodove usode. Eden takih mejnikov Jugoslavije je bil podpis in pristop k Trojnemu paktu. Na šahovnici mednarodne politike smo igrali samo vlogo neznatnega kmeta, čeprav je njegov položaj včasih v igri največje važnosti.

Kako bedno vlogo smo igrali prej ali slej, dokazuje kratek pogovor med Stalinom in Churchillom na jaltski konferenci v zadnji svetovni vojni. Churchill je takole napisal v svojih spominih: „Stalin je vprašal Angleža, kako si misli razdeliti interesna področja na Balkanu. Churchill je vzel listek papirja in napisal: Romunija 100% sovjetska, Grčija 100% angleška in Jugoslavija 50% sovjetska in 50% angleška sfera!“ Stalin je listek prebral in pokimal in po svoje izvršil: Jugoslavija 100% sovjetsko področje.

Politiki malih držav ne smejo biti dolga roka veseli, kadar rešujejo svoje življenjske probleme. Po nepotrjenih in nedokazanih poročilih je Anglija tajno in neuradno odobrila pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu. Ko je Simović po puču prevzel oblast, je bila njegova prva skrb brskati po predalih pisalne mize princa Pavla, kjer je iskal ta dokument, da bi ga uničil. Ponavljam, da to ni dokazano, toda o tem so govorili.

V mednarodni politiki igra čas veliko vlogo. Malo potrpljenja bi bilo treba, pa bi nam bilo laže. Pakt je predstavljal za Jugoslavijo dejanje kratkoročne politike, na katero je Jugoslavija bila prisiljena, če se je hotela izogniti vojni, ki je pomenila tedaj poraz njene vojske in razpad države. Naj povemo z besedami še živečega zgodovinarja in filozofa Toynbeeja: „Pakt je bila začasna rešitev za pridobitev časa, ki je bil potreben za doseg daljnega cilja.“

VL. VAUHNİK IN BOMBARDIRANJE BEOGRADA

Po vojaškem puču 27. marca 1941 je bilo vsakemu trezno gledajočemu jasno, da se bo Hitler maščeval nad Jugoslavijo, četudi ne bi bil primoran priskočiti na pomoč italijanski vojski, ki je v Albaniji v bojih z Grki prišla v zagato. Jasno le ni bilo, kdaj in kje bo udaril. Z bombardiranjem Beograda na cvetno nedeljo, 6. aprila, se je začel pohod nacistične Nemčije proti Jugoslaviji. Nad tem „kazenskim“ bombardiranjem se je tedaj zgražal ves svet, ker je bilo izvedeno istočasno z vojno napovedjo, ker je bil to prvi in nepričakovani udarec.

Dvajset let za tem se naša sodba o tem napadu ni spremenila; spremeniti pa moramo našo že itak slabo oceno vojaških pučistov v Beogradu v še slabšo, ker so danes znana dejstva, o katerih tedaj niti slutili nismo. Iz nemškega vira vemo danes, da je vojni ataše Jugoslavije v Berlinu, Slovenec Vladimir Vauhnik pravočasno opozoril jugoslovanski generalni štab na nemški napad in na bombardiranje Beograda. Kaj se pravi pravočasno? Tako zgodaj, da je Hitler že 4. aprila imel prepis Vauhnikovega opozorila v roki. Ta prepis je dobil v roke nemški špijon, ki je sedel v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu v Beogradu in ga poslal v Berlin.

Dokaz za te trditve sledi. Prej pa naj na kratko označimo polkovnika Vauhnika z zgodbo, ki jo je sam pripovedoval. Maja in junija 1940 je Nemčija udarila s svojim vojnim strojem na Zahod in pregazila Nizozemsko in Belgijo. Tankovski klini so prodirali že v Francijo. Francosko civilno prebivalstvo je pred Nemci bežalo in povzročilo na cestah zmede in zagate. Beg civilistov pred nemško vojsko je bil zato tako obsežen, ker je časopisje po svetu mnogo pisalo o grozodejstvih, ki jih povzroča nemška vojska. Da napravi tem obtožbam enkrat za vselej konec, je Hitler naročil, naj se povabijo vsi v Berlinu živeči vojni atašeji nevtralnih držav v prve

bojne vrste na francoskem bojišču, da se na svoje oči prepričajo, kako postopa nemška vojska ob svojem prodiranju.

Med povabljenimi vojnimi atašeji je bil tudi nevtralec — jugoslovanski vojni ataše polkovnik Vladimir Vauhnik. Ko so bili povabljeni nevtralni atašeji na poti na bojišče, se je fronta v Franciji že hudo podirala in je ves svet že ugibal, kaj bo napravil Hitler. Ali bo najprej zasedel vso Francijo, ali pa bo takoj udaril na Anglijo, ki je imela večino svojih vojaških sil na francoskih tleh. Princ regent Pavle je še posebej naročil Vauhniku, naj kakor koli skuša zvedeti o tem kaj zanesljivega. To nam je lahko razumljivo, če upoštevamo njegove družinske vezi z angleško krono.

Ko so prišli vojni atašeji na bojišče, so jim Nemci bahavo razkazali marsikaj. Priredili so jim seveda tudi večerjo nekje v bližini premikajoče se fronte. Atašeji so sedeli v družbi visokih nemških častnikov in Vauhnik poleg intendantskega generala. Vauhnik je poskusil tvegano igro: izvleči iz častnika, kaj namerava nemška vrhovna komanda v bodoče — udar po Franciji ali po Angliji.

Intendantski general je bil odgovoren za vso oskrbo vojske na tistem delu bojišča. Bila je Vauhnikova velika sreča, da je dobil prav takega soseda, ki ni morda poznal do podrobnosti nadaljnjih načrtov nemške vojske, v glavnih obrisih le najvažnejše. General gotovo ni bil neroda. Vauhnik ga je zapletel v debato o oskrbi bojišča z vsem potrebnim. Tu je bil general velik strokovnjak. Ob pravem trenutku pa mu je Vauhnik nastavil past, ko je izrazil dvom, če bo mogel res izpeljati vse, kar bo potrebno, češ da so glavne linije oskrbovanja fronte preveč na globoko raztegnjene in da se mu bo to maščevalo, ko bo treba koncentrirati napad na Anglijo. In je generalu ušlo, da z nezavarovanim hrbtom

nobena vojska ne more nič tvegati. Vauhnik je vedel dovolj.

Pri črni kavi se je Vauhnik lotil drugega dela svoje naloge. Kaj namreč pomaga obveščevalcu, če ve važno novico, pa je ne more takoj sporočiti. Poiskal je višjega častnika, ki je bil na bojišču šef vseh telefonskih in brezžičnih vojaških zvez. Zapletel ga je v debato in trdil, da kljub kolosalni tehniki, ki jo ima nemška vojska, telefonske zveze ne morejo pravočasno slediti hitro se premikajočim četam, tako da so vedno v zaostanku. Glede na ugovore svojega nasprotnika je malo popuščal, se dal tu in tam prepričati, a končno postavil trditev: „Verjamem, da na bojišču zlasti s pomočjo radia še nekako vzdržujete potrebne telefonske zveze, ki so tudi bistvene važnosti za pravičen razvoj bojev. Zato je pa nujno, da morate zanemarjati zveze z zaledjem, kar itak ni važno. Saj je končno čisto vseeno, če imate telefonsko zvezo z Berlinom šele čez en dan ali dva.“

„Kaj, da nimamo zveze z Berlinom? V petih minutah lahko govorite z Berlinom, če hočete!“ je odgovoril nemški častnik.

Vauhnik je znal speljati debato tako, da ga je končno častnik skoraj na silo odvelkel v centralo vrhovne nemške komande, da se bo prepričal, da res ne bo dalj časa čakal na zvezo z Berlinom kot pičlih pet minut.

Ko sta prišla tja, je častnik kot šef centrale zavpil: „Dringendes Gespräch nach Berlin!“ (Nujen razgovor z Berlinom!). Z uramj v rokah sta čakala. Po dobrih štirih minutah je bila telefonska zveza z Berlinom vzpostavljena. Na vprašanje, koga naj pokličejo, je Vauhnik okleval, češ saj ne poznam nikogar, pa še noč je. Končno se je odločil in rekel, naj ga pač zvežejo z dežurnim uradnikom jugoslovanskega poslaništva v Berlinu.

Tako je dobil na telefon tistega, ki ga je hotel imeti. Medtem, ko se je delal vsega presenečenega nad čudom nemške tehnike, ko je pripovedoval dežurnemu, da ni čakal niti pet minut na zvezo z Berlinom, in to takorekoč z bojišča, je vpletel pozdrave za nekoga, kar je bila dogovorjena šifra, da grede Nemci najprej nad Pariz.

Še tisto noč je bilo to sporočilo v Beogradu po zaslugi Vauhnikove mojstrovine.

Spričevalo prav tega mojstrstva mu je napisal njegov stalni nasprotnik v Berlinu sam v svojih spominih. Je bil to Walter Schellenberg, mož, ki je stal ves čas za kulisami. Še v miru je začel pod proslulim Heydrichom

opravljati manjše in večje obveščevalne naloge. Stalno je napredoval in lezel po lestvici navzgor. Bil je odličen organizator, prevejan in skrajno previden. Hitro je postal šef vse obveščevalne službe, ki si jo je organizirala nacistična stranka samo zase. Vojaško obveščevalno službo je že dolga leta vodil znani admiral Canaris. Po Heydrichovi smrti je bil Schellenberg direktno podrejen Himmlerju in mu služil zvesto kakor preje Heydrichu. Po atentatu na Hitlerja leta 1944 so nacisti zaprli Canarisa — aretirali ga je sam Schellenberg, ki je nato tudi podedoval šefovstvo nad vso njegovo vojaško obveščevalno službo. Tedaj je bila v njegovi osebi združena celotna obveščevalna služba Nemčije. Canarisa pa so v KZ Flossenbürg 9. aprila 1945 kar šestkrat obesili. Petkrat so ga spet obudili k življenju, šestič pa je v rokah krvnikov izdihnil. Schellenbergu, zvestemu oprodu svojih gospodarjev, je uspelo, da je vrgel svoje mreže skoraj po vsem svetu, vodil nemško špijonažo v Nemčiji sami, v zasedenih deželah in drugih državah. A bil je tako previden, da je pred sodiščem za vojne zločince v Nürnbergu, dobil le malenkostno kazen.

Ko je prišel iz ječe, se je preselil v Italijo, kjer je pisal svoje spomine in tam leta 1951 umrl.

Njegovi spomini so izšli najprej v angleščini leta 1956 v Londonu pri založbi André-Deutsch pod naslovom *The Schellenberg Memoirs*. Angleška izdaja je manj obsežna. Izčrpnjša je nemška izdaja, ki je leta 1959 izšla v založbi Verlag für Politik und Wirtschaft pod naslovom: *Walter Schellenberg Memoiren*.

Schellenberg opisuje v svojih spominih deloma svojo rast do najvišjega mesta v nemški špijonaži, deloma popisuje razmere med posameznimi mogotci, deloma pa razne špijonažne dogodivščine in podvige. Vse je delal na višji ukaz. Tako pripoveduje naravnost neverjetne zgodbe, ki so se odigrale nešteto krat za kulisami, napore nemške špijonaže v borbi z nasprotnimi skupinami ali posamezniki. V vsej knjigi spominov — obsegajo 356 strani — pa je samo enkrat posvetil celo poglavje nemu samemu nasprotniku. Nasprotniku, katerega ni mogel ugnati ves čas, dokler je obstajala Jugoslavija kot država, čeprav je ta nasprotnik sedel v Berlinu kot jugoslovanski vojni ataše, polkovnik Vladimir Vauhnik.

Poglavje, v katerem popisuje svoj dvoboj z Vauhnikom, nosi naslov „Gesellschaftsspio-

nage" (Družabna špijonaža) in je na straneh 163 do 168 njegovih spominov. Tu obdeluje Schellenberg razdobje v letih 1940 in 1941. Naj pove Schellenberg sam, kako je Vauhnik sporočil v Beograd pravočasno, da bo prestolica ob Donavi bombardirana. Naj sledi vse poglavje razen zadnjih in nevažnih odstavkov v doslovnem prevodu:

Že nekaj mesecev smo redno in sproti dobivali informacije o vseh v Belgrad prihajajočih tajnih poročilih iz jugoslovanskih inozemskih zastopstev. Med temi so vzbujala prav posebno pozornost poročila jugoslovanskega vojnega atašeja v Berlinu, polkovnika V. Ta poročila nam je v prepisu direktno pošiljal nek naš agent v belgrajskem zunanjem ministrstvu.

Vojaški ataše je dokazal v svojih tajnih poročilih tako obsežno in točno poznanje naših vojaških in političnih načrtov, da smo si vedno znova razbijali glave, od kod neki črpa svoj informacijski material. Prepis nekega takega poročila — z avtentičnimi številkami o produkciji nemških lovcev ter bombnikov in z mnogimi tehničnimi podrobnostmi — smo predložili Feldmarschallu Keitlu in ta je ves razburjen takoj odvihral z njim k Hitlerju. Hitlerjeva reakcija na to je bilo divje zmerjanje na račun nepredvidnosti nemških poveljstev in na račun slabe paznje in tajnosti v naši oboroževalni industriji. Hitler je ukazal, naj se admiral Canaris takoj posvetuje s Himmlerjem in da naj nadaljnjo obdelavo tega primera brez vsakega odloka preda Himmlerju, torej naši obveščevalni ustanovi.

Heydrich mi je nato dal glede jugoslovanskega polkovnika popolnoma proste roke, tako da se mi ni bilo treba ozirati na njegovo eksteritorialnost kot vojni ataše, nakar sem predelal z vođjem oddelka za Jugovzhodno Evropo do zadnje podrobnosti vse potrebne ukrepe. Sicer je jugoslovanska obveščevalna služba v zadnjem času svoja oporišča v Nemčiji znatno ojačila (bila so največ pri konzulatih), vendar se nam je zdelo nemogoče, da bi mogli Jugoslovani prejemati take informacije brez pomoči simpatizerjev ali pa plačanih virov v višjih vojaških krogih. Zato smo najprej izvedli neprekinjeno nadzorstvo nad V., tako nad njegovim oficelnim kakor tudi privatnim življenjem. Naši prvotni izsledki so bili tako skromni, da niso mogli utemeljiti nitj naše sumnje. V primeri z družabnimi zvezami pripadnikov drugih diplomatskih zastopstev je imel polkovnik V. zelo malo privatnih stikov. S častniki nemške voj-

ske in pripadniki diplomatskega zbora se je sicer večkrat srečal na raznih uradnih prireditvah, ne morem pa reči, da bi tedaj imel s kom intimne razgovore; v najugodnejšem primeru zanj bi mogel V. pri takih srečanjih dobiti kvečjemu kako potrditev svoje domneve ali skriven namig. Vse te malenkosti pa nikakor niso mogle biti osnova za tako obsežno poročevalsko službo vojnega atašeja.

Tako smo še nekaj časa ugibali kar na slepo. Tudi kontrola njegovega telefona ni pokazala nič sumljivega — kvečjemu, če bi še bolj natančno zasledovali razmerje, ki ga je imel V. do hčerke nekega berlinskega restavraterja. Iz telefonskih razgovorov je bilo razvidno, da se imata res rada. Sem in tja je telefoniral V. tudi kakih drugi dami iz berlinskih visokih krogov, toda v vseh teh primerih je šlo vedno le zato, da se je dogovoril za redenzvous.

Nenadoma pa se je zadeva le zganila. Neki neznanec se je lepega dne telefonsko oglasil pri V.: „Prosim, pridite kakor po navadi; stvar je že dokončana in upam, da bo šlo vse dobro.“ Kdo je bil ta neznanec, da je tako govoril, ne da bi povedal svoje ime. Napeti smo zasledovali naprej in pričakovali rezultatov od nadzorstva nad njim.

Neko popoldne je V. res odšel v neko moderno stanovanjsko hišo in obiskal tam neko stanovanje v tretjem nadstropju. Naši opazovalci so mu bili za petami do prvega nadstropja. Kar pa se je zgodilo nato, nikdar nismo mogli popolnoma razjasniti. Bilo je lahko golo naključje, prav tako pa tudi varnostni ukrep: V tistem trenutku, ko je V. stopil v vežo tretjega nadstropja, je bil tam že nek moški, čigar izredna podobnost z V. je bila vzrok, da so se naši uradniki zmotili in ju zamenjali. V veži sta oba, neznanec in V., krenila vsak v svojo smer. Eden je krenil na levo, drugi pa proti stanovanju na desni. V. je izginil — tako so menili naši uradniki — v stanovanju na desni. To sporočilo so dali tudi svoji izmeni, ki jih je prišla nadomeščat. Ko je dvojnik po daljšem času zapustil stanovanje na desni, so mu ostali na sledi. Šele po treh dneh smo ugotovili, da zasledujemo napačno sled. V vsem tem času je mogel V. delati neopazovan naprej.

Seteđa smo nato obrnili naš daljnogled na levo stanovanje. Tam je bival višji uradnik letalskega ministrstva, ki je imel še največ opravka pri dobavah letal in letalskega ma-

teriala za tuje dežele in mu je bila poverjena naloga, da je skrbel v vseh ozirih za komisije tujih vlad, ki so prihajale prevzemati letala. Zdelo se je že, da smo razvozljali uganko. Medtem smo še prestregli interesanten telefonski pogovor, ki ga je imel V. s svojo prijateljico Jutto. Klicala ga je kar naravnost iz restavracije svojega očeta in se pritoževala, da se že toliko časa ni oglasil. Ne da bi kdo pričakoval, jo je to pot zavrnil dokaj osorno in dejal: „Potrebujem stvari do danes zvečer in moram brezpogovorno vso noč delati.“ Jutta je bila užaljena. „Ah, pa vendar ne pišeš danes ponoči...“ — „Do današnjega večera potrebujem podatke!“ jo je prekinil V. in zaprl telefon.

Na večer je Jutta odšla na V.ovo stanovanje. Čez četrto ure je zopet odšla. Nasprotno pa V. ni zapustil stanovanja, pač je pa sprejel okrog dvanajstih ponoči nekega pomočnika jugoslovanskega poslaništva. Najbrž je to noč zopet napisal eno izmed svojih izvrstnih poročil. Potrdilo za to domnevo smo dobili nekaj dni kasneje v obliki kopije iz Beograda. Napravili smo zaključek: Kot dobavitelja za obeščevalni material sta doslej prihajala v poštev uradnik letalskega ministrstva in restavraterjeva hčerka. Kako je pa bilo z drugima dvema ženskama?

Inge je bila sestra nekega nemškega generala; imela je družabne stike s krogi težke industrije in z višjimi častniki. Bila je finančno neodvisna in modna ženska, okrog katere se je zbiral večji krog njenih častivcev. S temi je marsikdaj igrala bridge v svojem stanovanju. Tudi ni nič prikrivala, da se dobro razume z V.

Vera je bila žena nekega inženirja. Imel je dober glas tako v civilnih kakor tudi vojaških krogih. Ta mož je živel le za svoje delo in dovoljeval svoji ženi dokaj svobodno in širokogrudno življenje. Zdelo se je, da se je ta zakonski par že tako razživel vsak na svojo plat, da se zakonski mož ni nič razburjal nad tesnim prijateljstvom z V.

Čeprav mi je neki sodelavec ob tem stanju naših izsledkov svetoval, naj dam aretirati vse osumljence, sem okleval, ker sem še vedno računal s kakimi posebnimi viri. Na drugi strani pa nas je silila ta nenehna izdaja, ki nam je povzročala tudi znatno škodo, da vse dosedanje vire zamašimo. To je bilo tem bolj potrebno, ker sem vedel, da vlada na Jugovzhodu dokajšnja napetost in bil tudi počen, da je mogoče, da bo Hitler z vojsko

posegel na Balkan. Poverjena mi je bila namreč sestava priročnika za Jugoslavijo in Grčijo. Ta knjiga naj bi dala oddelkom SS in policiji osnove za njihovo udejstvovanje v teh deželah za primer vojne. Priročnik je obsegal poleg prikaza najnovejših dogodkov tudi obsežen seznam vseh oseb, ki se nam jih je zdelo potrebno zapreti.

Medtem so prišli Italijani s svojim bojnim pohodom proti Grčiji in Albaniji v obupen položaj. Iz dneva v dan so prihajale vedno bolj nore italijanske zahteve, naj jih razbremenimo. Hitler je reagiral na to z naslednjo pripombo: „Jaz ne bom pustil svojega najzvestejšega prijatelja na cedilu.“ Nato je nemška „Gruppe List“ vkorakala v Bolgarijo. Čez teden dni so se izkrcali Angleži v Pireju v Grčiji, kar nas ni presenetilo, ker nas je naša obveščevalna služba v Grčiji točno informirala o angleško-grških načrtih. (Med drugimi našimi predpripravami obveščevalne službe v Grčiji je bila odposlana tudi posebna skupina SS-ovcev na goro Atos. Člani te skupine so si pustili rasti dolge brade in naj bi duhovnega poglavarja te meniške republike pregovorili in pridobili z obljubo, da bo postal metropolit Grčije. Toda ta podvig ni uspel. Z vodjem te skupine, bivšim smučarskim učiteljem, na gori Atos niso smučali, ampak vozili sanke.)

Še preden je prišlo do vojnih zapletov z Grčijo, je Hitler izsilil 25. marca 1941 pristop Jugoslavije k Trojnemu paktu. Vendar je ta prividni uspeh propadel že 27. marca z vojaškim pučem v Beogradu. Še v istem mesecu je sklenil Stalin prijateljski pakt z Jugoslavijo. Nato je odredil Hitler napad na Jugoslavijo na 6. aprila 1941.

Dva dni pred tem napadom sem nenadoma prejel poročilo: V. je nemške ofenzivne načrte, jakost posameznih armadnih zborov, sestavo armad in celo od samega Hitlerja odrejeno bombardiranje Beograda sporočil kot nujno opozorilo jugoslovanskemu generalnemu štabu. Keitel je to sporočil Hitlerju in ta je zbesnel tudi proti meni, ker tega prokletega tiča še nisem zaprl. Zavedal sem se, da moram sedaj bliskovito udariti, saj sem vedel iz izkustev, kaj taki izbruhi besa pri Hitlerju lahko pomenijo. V pičlih dveh urah sem dal zapreti vse člane jugoslovanske obveščevalne službe v Nemčiji kakor tudi v vseh zasedenih ozemljih. Med njimi je bil tudi polkovnik V.

Jugoslovanski vojaški ataše je bil tedaj star približno 40 let. Bil je visoke postave,

v svojem nastopu miren ter se je obvladal. Zaslíševali smo ga več dni. Brez oklevanja nam je omogočil podroben vpogled v svoje obveščevalno delo, zavedajoč se, da nima smisla sklicevati se na eksteritorialnost potem, ko so se že začele naše vojaške akcije proti Jugoslaviji. Skrbela ga je le usoda njegove prijateljice Jutte in je v tem primeru vzel vso odgovornost nase in trdil, da mu je sicer posredovala nekaj podatkov, ne da bi vedela, čemu mu služijo, Jutta in obeh drugih prijateljic polkovnika V. nisem dal arretirati, pač pa zaslíšati po specialistih. Vse tri so priznale, da so se dobro razumele z njim, ko so jim pa razodeli, da je bil razkrinkan kot špijon, jih je navdalo z začudenjem in strahom. Poudarjale so, da se niso menile z njim nič drugega kot samo zadeve, o katerih se je v njihovih krogih v splošnem razpravljalo. Tako smo tu doživeli nekaj tipičnih primerov „družabne špijonaže“.

Jutta se je večasih razgovarjala s svojim očetom o raznih izjavah, ki so jih dali gostje v lokalni Marsikdaj so bili to pripadniki SS-oddelkov, ki so bili na poti k svojim vojašnicam v Berlin-Lichterfelde. Iz njihovih razgovorov je bilo mogoče razbrati, da se njihove edinice pripravljajo na kako „veliko akcijo“. Železniški delavci, stanujoči v isti mestni četrti kakor Jutta, so javno govorili o „nadurah“ in o številnih „vojaških transportih“. Drugi obiskovalci restavracije so dodajali nadaljnje kamenčke k mozaiku. Vse to je plašilo in spravljalo v strah Jutto, zlasti še zaradi njenega ljubimca. Ko jo je V. vprašal, zakaj je tako potrta, mu je povedala vse, kar je slišala. V okviru njegovih celotnih opazovanj so bili Juttini podatki zanj prav interesantni in jo je zato prosil, naj si podobne razgovore v bodoče notira. To svojo željo je utemeljil tako, da ji je dejal, da si je zastavil za življenjsko nalogo, preprečiti razširjenje vojne in nadaljnje krvoprelitje. Jutta je bila tako potolažena, beležk pa vendarle ni delala. Tudi tisti večer, ko je prišla k njemu v stanovanje, mu je poročala le ustno.

Drugi dve ženi sta bili za V. v tem smislu važen vir novic, ker sta brez pomisleka klepetali o vsem, kar se je v njihovih krogih trenutno smatralo kot najbolj aktualno. V. je bil seveda dovolj spreten, da je nato s psihološko utemeljenimi pastmi izvlekel iz njih še marsikaj več. S to taktiko se mu je posrečilo izvedeti nič več in nič manj kot na pr. točne podatke o naši celotni mesečni produkciji tankov. Za posamezne specialne

panoge (vojaška, politična, tehnična) si je ustvaril V. kartoteko na osnovi posebnega točkovanja. Če neka informacija ni dosegla potrebnega števila točk, namreč 50, je ni uporabil za svoja poročila v Belgrad. Po tem tako modro zamišljenem načelu je mogel natančno analizirati vse govornice najrazličnejših berlinskih krogov in si tako nabirati izvrsten obveščevalni material. V teku časa si je pridobil tako spretnost, da si je s pomočjo dodatnih statistik in strokovnih podatkov vedno lahko ustvaril v kratkem času jasno in zaključeno sodbo. Njegovo detajlirano znanje mu je bilo nad vse koristno pri številnih srečanjih v družbah — tako tudi pri članih prevzemnih komisij letalskega ministrstva ali pri članih štaba letalstva. Njemu je zadoščalo, če so mu odgovorili na postranska in navidez čisto nedolžna vprašanja, pa je iz njih lahko izluščil važne zaključke. Hitlerjevo odredbo o bombardiranju Belgrada je na primer skombiniral na sledeči način: Pri prevzemanju nadomestnih delov za Junkersova letala je slišal, kako je neki nemški letalec — potem, ko ga je na kratko ošvrknil s pogledom — dejal dokaj glasno svojemu tovarišu: „Tem bo pa v nekaj dneh presneto zaropotalo na njihove butice.“ Ves v skrbi je na večer vprašal pri Veri, kaj se pravzaprav kuha, ko nekateri namigujejo na Belgrad. Prijateljica mu je potrdila, da bo Adolf v Grčiji moral podpreti Benita. Njen mož pa da je mnenja, da to ni nikakršen problem, ker je nemško letalstvo v trenutku tako močno, da lahko stre sleherni odpor.“

Tako Schellenberg.

Recite kar hočete: mojster se je priklonil nasprotniku mojstru. Škoda, da ne bo mogoče najti odgovora na vprašanje, ki se slehernemu vsiljuje, kj je osebno poznal Vauhnik. Namreč vprašanje, ali je Vauhnik kljub vsem svojim priznanjem vendarle potegnul za nos Schellenberga. Potegnul tako, da ga je kot ujetnik, potem ko je že Jugoslavija razpadla, znal prepričati, da je vse informacije vedno zbral iz ženskih čenč in slučajno ujetih opazk. Da je uspel in mogel zamolčati tisti vir, ki mu je morda le v najvažnejših in odločilnih trenutkih potrdil, katere čenče so pravilne in katere ne.

Morda bi bilo mogoče najti odgovor na to vprašanje v njegovih spominih. Kje so tisti trije njegovi rokopisi? Kdo kaj ve o njih?

NEKAJ GLOS O PREŠERNOVI VERNOSTI...

Zahvaljujem se prijatelju iz Trsta, ki mi je poslal nekaj najpomembnejših citatov iz najnovejše slovenske publicistike, ki bi jih tukaj težko našel, in ob katere šele je bilo mogoče nanizati te opazke, ki naj se smatrajo bolj za komentar kakor pa za razpravo.

V Zborniku-Koledarju Svobodne Slovenije za leto 1958 sem napisal (od str. 91 dalje) „Besedo o Cankarjevi smrti in njegovem marksizmu“. Obrani sem ga hotel oznake predhodnika današnjih materialističnih nazorov, za kakršnega bi ga hoteli napraviti sodobni kritikj prav v smislu stalinovske partijske umetnosti (Fatur). Nekaj podobnega se godi tudi s Prešernom. Tajijo njegovo katoliško vernost, ali pa jo razlagajo panteistično, pa celo tako, kot da Prešeren ni veroval v posmrtno življenje. Jože Snoj je zapisal v eni letošnjih „Naših razgledov“ (št. 3, l. 1960, str. 47), da je Prešeren „obetal najbolj radikalno prelomiti z vero staršev, ko postavlja proti idealistični veri v posmrtno življenje skoraj že pogansko senzualistično pojmovanje smrti“. Na vsak način jih moti Prešernov pesniški idealizem, zato se love za besede, da dokažejo, da je bil v bistvu že pogan, na poti v Feuerbachov materializem, da, že skoraj marksist pred marksizmom, kot bomo videli.

Iz Prešernove moralne laksnosti, iz nekaterih pesmi frivolnega značaja, dovtipov in izjav iz zadrege, že sklepajo na njegov ateizem-materializem. Vsi pa vemo iz katekizma, da slednji greh sicer odtrga človeka od Boga, da nas napravj takorekoč upornika proti Njemu, toda zato vsi grešniki še nismo — nejeverniki. V dnu grešnika je lahko še globoka vera v Boga, velika duhovnost; iz take je prav pri Prešernu pognala njegova najlepša pesem in tako ga je ob smrti spravila z Bogom. Takšna sprava z Bogom ob smrti pa v slovenski literarnj zgodovini velja že dolgo časa kot privolitev bolnika vanjo zaradi

slabosti telesnih moči, ko se duh ne more več braniti pred „vsiljencem“. Ne pomislijo pa, da spreobrnitev pred smrtjo ni „zlom“, temveč zmaga duha, kj ob manjšem odporu strasti (ali „meša“) jasneje vidi svoje razmerje do večnosti in Boga, s katerim bi hotela odslej večno živeti v ljubezni.

Tako so tudi Prešernovo krščansko smrt razlagali iz tega predsmrtnega duševnega zloma; prav kakor tudi vznik Krsta prj Savici iz duševne potrnosti. Pri župančiču je dobil junak Črtomir zaničljivo oznako „volkodlak“. Saj se je tolmačila vsa njegova vidna katoliška duhovnost samo kot romantična ornamentalna draperija, brez osebne duhovne soudeležbe in iskrenosti (šifrer). Verjeli so celo Prešernovi lastni oznaki, „da je Krst samo ritmična naloga“, kakor se je izrazil Čelakovskemu, ko da se je malo iztreznil iz usodnega udarca Čopove smrti. Vse se je poizkusilo, da bi se odstranilo iz pesnitve to, kar je njena najvidnejša prvina: vera v posmrtnost.

Zato sem se odločil, da priobčim te glose k Prešernovi vernosti, kot so se porajale ob najnovejših komentarjih Prešernovih pesmi, ki so nam bili na razpolago. So samo glose, ne sistematično in širokopostavljena razprava o tej temi, kajti ob takšni razpravi bi se morali ozirati na celotnj njegov pesniški svet, na njegovo pojmovanje ljubezni in domovine itd. Tu pa razlagam samo tiste postaje Prešernovega življenja in poezije, ki so najznačilnejše za to temo in najbolj različno gledane. V bistvu je seveda naš pogled na to njegovo poezijo star, pa utegne morda vendarle biti celo zelo — nov.

I. PREŠEREN — VERNIK V ŽIVLJENJU IN SMRTI

Poglejmo najprej, kaj nam govorijo o Prešernovem razmerju do vere podatki o njegovem življenju. V tem oziru sta posebno važni dve njegovi izjavi: ena iz mladih let, druga tik pred smrtjo.

Vsekakor ne more biti govora o tem, da bi bil Prešeren v mladih letih neveren. Dokaz za to trditev je znano njegovo pismo staršem dne 24. maja 1824, v katerem sporoča domov, da je po dokončanem prvem letu študija na Dunaju (1821/22) „že skóri v serci sklenil, ja že tovaršam pravil, da bom nazaj šu“. (Nazaj = v bogoslovje). Takrat (1822) je bil Prešeren star dobrih 21 let. V tej starosti je bila njegova vera še toliko močna, da bi bil pripravljen doprinesti eno največjih žrtev, ki jih more človek položiti na oltar svojega verskega prepričanja. Naj bo v ozadju tega sklepa nekoliko tudi ozir na željo staršev in sorodnikov, pomanjkanje denarja, morebiti celo nesrečna ljubezen — na bistvu stvari vse to ne spreminja nič. Brez vernosti — in sicer zelo močne verske zavesti! — je pri količkaj poštenem in razsodnem človeku tak sklep nemogoč.

Prav tako je nesporno vprašanje Prešernove vernosti v njegovj zadnji bolezni, ko človeku prav posebno hodi po glavi „biti ali ne biti“. Prešernova sestra Lenka pripoveduje o tem: „Boga je imel vedno pred očmi v besedi in v vsem vedenju...“. „Rekel mi je namreč, ko je v Kranju v postelji ležal: Jaz zadnje čase le sv. pismo berem... In pa Tomaža Kempčana...“ „Slišal je, da so nekateri rekli v Kranju: „Se ne bo pustil prevideti“. Meni pa je rekel sam: „Le nobeden naj tega ne govori. Vse bom dejal v red in klical gospoda, ko bom videl, da mi je huje. Jaz nisem nikoli mislil, da bi se ne pustil prevideti. Le takrat sem menil, ko bi bil malo bolj slab.“ Prav tako je govoril.

Neki popoldan, malo pred smrtjo, je poslal sam po Dagarina. Precej dolgo tehanta vun ni bilo. Ko so iz vrat vun stopili, je Katra (1) slišala, da je rekel: „Jutri pa ne hodite sami z zakramenti. Kapelanov eden naj pride. Jaz sem sedaj tako vse poravnal“.

(1) Prešernova sestra, ki mu je gospodinjala. Op. p.

Drugi dan so s konduktom prišli veliki kapelan Alojzij Košir, prav s konduktom. No, pa je bilo prav tako slovesno, da je videl Kranj.“ (Tomo Zupan v Mladiki 1932, str. 347, 428, 348.)

Za presojo Prešernove vernosti je važen stavek: „Jaz nisem nikoli mislil, da bi se ne pustil prevideti.“ Prešeren torej ni samo „zahrepenel končno v najhujših mukah po verskih tolažilih“, kakor razlaga Slodnjak (v svoji izdaji Prešernovih Poezij v Prešernovi knjižici na str. XXXII.) Prešernovo smrt kot smrt vernega kristjana, ampak je — če ne vse življenje, pa vsaj med vso zadnjo boleznijo — računal s takim zaključkom. Gre pač za to, ali pod „nikoli“ razumemo vse življenje ali samo zadnjo bolezen. Mogoče je oboje.

Razumemo se, da Prešernove vernosti ne smemo presojati po tem, ali je pesnik živel v skladu z zahtevami vere in ali se ni tu pa tam v življenju kdaj izrazil drugače, kakor v zadnji bolezni. V tem primeru bi pa vernih ljudi skoraj — sploh ne bilo, in vsi moramo moliti s Finžgarjem v njegovem molitveniku „Vere mi daj, Gospod“: „Verujem, toda živim večkrat, kakor bi ne veroval, ali kakor da bi veroval evangeliju, ki je tvojemu nasproten. Ne sodi me po tem nasprotstvu med tvojimi zakoni in mojim življenjem. Verujem, toda poguma in moči mi daj, da bom tudi živel, kakor verujem“ (str. 40).

Človek, ki je na bolniški postelji (— in ležal je tri mesece: od začetka novembra 1848 do smrti 8. februarja 1849 —) „Boga vedno imel pred očmi v besedi in v vsem vedenju“ in ki je v tem času bral le sv. pismo in Tomaža Kempčana, pač ni prišel do te žive vere samo v bolezni, ampak je takrat le pokazal svojo pravo podobo, ki jo je prejšnje življenje včasih zabrisalo, a ne izbrisalo. Zato se mi zdi verjetnejše, da se zgoraj omenjeni „nikoli“ nanaša na vse življenje. Prešeren omenja že v pismu Čopu z dne 7. marca 1832 svojo „nesrečno navado, da vse odlaša na zadnji trenutek“. Čisto v skladu s to „nesrečno navado“ je tudi, da je s spovedjo čakal, dokler mu ni bilo „huje“, „da bi bil bolj slab“.

Iz navedenih podatkov o Prešernovem življenju torej pač ni mogoče sklepati na njegovo nevero.

II. SONET V SPOMIN MATIJU ČOPU

Toda alj ne govori vse drugače sonet, ki ga je dr. Prešeren napisal svojemu najboljšemu prijatelju Matiju Čopu?

Da bo imel ta uvod v Krst pri Savici vsak bralec pred očmi, ga ponatisnemo, po izvirni objavi:

Matiju Čopu

Vam izročim, prijatelj dragi mani,
ki spi v prezgodnjem grobu, pesem milo:
ločitvi od njega mi je hladflo,
bila je lek ljubezni starj rani.

Minljivost sladkih zvez na svet' oznani,
ko kratko je veselih dni število,
da srečen je le ta, kdor z Bogomilo
up sreče onstran groba v prsih hrani.

Pokôpal mislj visokoletéče,
željá nespolnjenih sem bolečine,
ko Črtomír ves up na zemlji sreče;

dan jasni, dan oblačni v noči mine,
srcé veselo in bolnó, trpeče
vpokój'le bodo groba globočine.

Ali je ves sonet nujno treba razlagati tako, kakor ga razlaga Prijatelj (Duševni profili, izdaja iz l. 1935 str. 138, 139), da se Prešeren sicer zaveda, da je srečen le ta, kdor kakor Bogomila up sreče onstran groba v prsih hrani, toda obenem izjavlja, da zanj to ne velja, ker tega upa nima, ampak misli, da s smrtjo vse mine? — Ves Krst sloni na veri, da je edina trajna sreča samo sreča onstran groba — ali je res v uvodnem sonetu hotel vse to upanje označiti kot prazno, ker posmrtnega življenja ni? Ali je torej napisal obširno, čudovito lepo umetnino brez vere v njeno temeljno misel?

Naj opozorim na nekaj stvari, ki v tem sonetu govorijo za vero v posmrtno življenje.

1. Krst je posvečen manom prijatelja Čopa. Mani so po starorimski veri duše umrlih. V veri v mane je torej izražena vera v posmrtno življenje. Če bi bil Prešeren mislil, da je s smrtjo vse končano, bi ne bil mogel govoriti o prijateljevih manih, oziroma Krst bi bil posvečen osebi, ki — je ni! In če te osebe nikjer ni več, je izraz „dragi mani“ kar nesmiseln. Česar sploh ni, nam ne more biti drago.

.. Toda za Prešerna ta oseba ni izginila v nič, ampak le spi. Lahko bi kdo ugovarjal, da je „spi“ samo pesniški izraz za človeka.

čigar truplo „počiva“ v grobu, kakor se radi izražamo, čeprav bistva tega človeka nikjer ni več. Naravnajša, smislu soneta bolj ustrezajoča se pa meni zdi misel, da Čop samo spi, dokler ga ne bo „Gospod obudil poslednji dan“, kakor je lahko Prešeren pri pogrebu slišal glasno moliti duhovnika. Čop spi v grobu podobno, kakor je „spal“ svetopi-semki Lazar, o katerem je rekel Kristus: „Lazar, naš prijatelj, spi; pa grem, da ga obudim iz spanja.“ Kajti „kdor veruje, bo živel, čeravno umrje“. Nič nenavadnega bi ne bilo, če bi bil Prešeren „spi“ vzel iz sv. pisma, ki ga je zelo dobro poznal, kakor je razvidno iz mnogih mest v njegovih pesmih.

3. Krst, ki je poln vere v posmrtno življenje, je Prešernu hladilo ob ločitvi od prijatelja. Ob smrti drage osebe tolaži vernega človeka misel, da je ločitev samo začasna. Čim bolj smo koga ljubili, tem bolj hrepnimo po zopetnj zdužitvi. Ko bi Prešeren te vere ne bil imel, bi bil Krst zanj pač — slaba tolažba!

4. Prešeren enako kakor Črtomír ni pokopal vsega upa na srečo, ampak samo up na srečo na zemlji. Prav na označbo, da je Prešeren kakor Črtomír izgubil samo up sreče na zemlji, se splošno polaga premalo važnosti.

Da je Prešeren izgubil samo up na srečo na zemlji, da pa še vedno upa postati srečen, je izrecno povedal v nemškem besedilu svojega Mornarja, ki se v zaključnih verzih bistveno razlikuje od slovenskega teksta. Mornar se konča z dvema verzoma:

Moj up je šel po vodi,
le jádrajmo za njím!

Der Seemann (Prešernov lastni prevod) podaja to misel v treh verzih in ima dostavek, ki ga v slovenskem besedilu ni, kj je pa prav važen za presojo Prešernovega gledanja na srečo in za njegovo varnost:

Die Hoffnungen auf Erden
Sah ich zu Wasser werden.
Den segl' ich nach mit Gott.

Prešeren torej jadra za srečo, ki mu je na svetu („auf Erden“) šla po vodi, „z Bogom“ („mit Gott“), kar lahko razlagamo kot: v božjem spremstvu ali: z božjo pomočjo ali: z vero v Boga, ki je vir sreče. Mornar je izšel l. 1844, torej osem let po Krstu, in v nemškem besedilu je Prešeren ponovil svojo staro misel, o kateri bom govoril pod 6:

V zemlji globoki moje veselje,
gori pri Bogu moje so želje.

V nemškem besedilu Mornarja imamo torej avtentično tolmačenje soneta Matiju Čopu. Kolikor mi je znano, ni doslej še nikdo opozoril na to veliko razliko med slovenskim in nemškim besedilom Mornarja.

5. Za to razlago govori tudi neka navidezna malenkost: ločilo za enajstim verzom uvodnega soneta, namreč podpičje. Če bi poslednji trije verzi hoteli izraziti misel, ki je v nasprotju z vsem prejšnjim besedilom, bi jih bil Prešeren vsaj s piko ločil od njih.

III. KRST PRI SAVICI

Najlepši dokaz za Prešernovo krščanstvo pa bo pač za vedno ostal Krst pri Savici, ki bi mu bil Prešeren tudi lahko napisal kot geslo:

V zemlji globoki moje veselje,
gori pri Bogu moje so želje.

Kako primerne so te Besede za Bogomilo, kj je zaradi sreče onstran groba pustila vne-mar dni na svetu srečne, in za Črtomira, čigar ravnanje ob spreobrnjenju spominja na

Tako pa je zadnje tri verze izrečno povezal v eno miselno celoto z vsem sonetom. Ustrezno s celoto si jih razlagam takole. Če poslušamo človeka, ki je hudo nesrečen, bomo nešteto-krat slišali: „Pa saj bo vse minulo...“ V težki nesreči je vsaj trenutno človeku v tolažbo misel na smrt, ki bo napravila konec trpljenju. Ta „hčerka trenutka“ pa ni prav v nobeni zvezi z mislijo: Kaj bo po smrti? Huda bolečina potiska v ospredje samo misel, naj sedanje trpljenje mine. (Prav izraz „mine“ rabijo ljudje ob takem govorjenju.) Prešeren je torej samo ponovil željo po smrti, ki naj ga reši iz ječe življenja — željo, s katero je hotel izraziti svoje razočaranje nad tuzemsko srečo in nič več. Kvečjemu bi smeli iz te želje sklepati na upanje, da bo po smrti bolje.

6. Kot zaključek razmišljanj o uvodnem sonetu na naj navedem še eno misel, ki se mi zdí posebno važna za presojanje soneta Čopu in vsega Krsta, to je geslo, ki ga je spesnil Prešeren kot „uvodni akord“ (Slodnjak) svoji prepisnitvi Lepe Vide:

Padla ponoči slana je bela,
mlado zelenje, rož'ce je vzela. —
V zemlji globoki moje veselje,
gori pri Bogu moje so želje.

Te verze je zložil Prešeren še pred Krstom, čeprav jih ni dal natisniti skupaj s Pesmijo od Lepe Vide v III. zvezku Kranjske Čbelice l. 1832. Misel: „v zemlji globoki moje veselje“ se ponavlja v sonetu: „Pokôpal misli visokoletéce, željá nespolnjenih sem bolečine“, „gori pri Bogu moje so želje“ ga je potolažilo, ko je pokopal ves up na zemlji sreče. Med uvodnim akordom Lepe Vide, sonetom Čopu, Krstom in Mornarjem v nemškem besedilu torej ni neskladja. Vse štiri pesmi pojo o Prešernovem prepričanju, da na zemlji ni trajne sreče in da je sreča le v Bogu, le onstran groba.

svetopisemsko zgodbo o bogatem mladeniču. Tudi Črtomir je bil tak, bogati mladenič — imel je grad, polje, tovor zlata — kakršnemu je Kristus svetoval: „Ako hočeš biti popoln, pojdi in prodaj vse, kar imaš, in daj ubogim; in imel boš zaklad v nebesih. Pa pridi in hodi za menoj!“

Ko beremo v Prešernu:

Ker Staroslov zlata še hranj zame,
daj ga sirotam,

se živo spominjamo Kristusovega sveta. Če Črtomir ne izroča svojega premoženja na splošno ubogim, ampak izrečno sirotam, gledam v tem izrazu njegov odgovor na duhovnikov očitek, da je zaradi njega marsikatera žena postala vdova in torej otroci sirote. To bi bilo torej še eno mesto, ki bi pričalo o tem, kako dobro je Prešeren poznal sveto pismo in kolikokrat je posameznosti iz njega uporabljal v svojih delih. Seveda: z matematično gotovostjo nj mogoče dokazati, da je tukaj imel Prešeren znani svetopisemski dogodek pred očmi. Kar je pa glavno: vsekakor je Črtomir ravnal natančno tako, kakor je Kristus svetoval bogatemu mladeniču (ki pa ni imel moči, da bi sledil temu vabilu). V Prešernu je bil torej v tej stvari isti duh kakor v sv. pismu.

Če torej gledamo v Krstu odkritosrčen izraz Prešernovega krščanskega mišljenja in gledanja na svet, dobi s tem tudi poseben pomen tisto mesto v Prešernovem pismu Čelakovskemu z dne 22. avgusta 1836, kjer pravi Prešeren, da je imel pri Krstu tudi „namen“, da si pridobim naklonjenost duhovščine“. (Citat v Prijateljevih Duševnih profilih, 136.) Tu ni treba misliti na kako hinavščino ali kaj podobnega. Pesnik, ki je proslavil krščanski svetovni nazor z prelepim umotvorom, nima razloga, da bi v verskih vprašanjih ne bil v prijateljstvu z duhovščino, ki vendar uči v bistvu isto kakor on, čeprav je Prešeren bistvo krščanstva lepše razložil nego povprečen duhovnik; nadpovprečen duh je pač tudi bistvo krščanstva razumel sebi primerno jasno in globoko.

Črtomiru se rado očita, da se je prehitro dal pridobiti za krščanstvo. „Črtomirov krst ni posledica zavestne spreobrnitve,“ pravi Slodnjak v svoji izdaji Prešerna (str. 278). Zato nekaj besed o tem, ali je Črtomirov prestop h krščanstvu dovolj utemeljen ali ne.

7. Prvo vprašanje je seveda, ali je bilo bistvo krščanstva Črtomiru zadovoljivo razloženo ali ne. Tu morem reči, da občudujem Prešerna, kako globoko in pravilno je pojmoval krščanstvo in kako je v Krstu pokazal pravega Boga, ki je Bog ljubezni. Besedo „pravi Bog“ rabi pač Prešeren namenoma kot odgovor tistim, ki jim je mrki janzenizem zabrisal pravo podobo božjo. Vsa Bogomilina razlaga krščanstva bi se lahko zgostila v svetopisemski izrek: „Bog je ljubezen“. Do nas ljudi je v takem razmerju kakor oče do

svojih otrok; vsi smo poklicani, da pridemo po prestani kratki skušnji na zemlji k njemu v nebesa, kamor nas vodi vsakega na svoj način. Preberi v Krstu kritiki: „Da pravi Bog se kliče Bog ljubezni“ in „Da vstvaril je ljudi vse za nebesa“, pa se boš težko ubranil vtisa, da je moral pesnik, ki je znal Boga ljubezni tako prisrčno razložiti, pač tega Boga doživeti; iz samega branja se ne rodijo taki verzji.

Vsekakor je torej dobil Črtomir tako dober pouk v bistvu krščanstva, kakor ga je mogel dobiti le — resničen kristjan in pesnik.

2. Za krščanstvo je bil Črtomir toliko bolj dostopen, ker ni bil prepričan pripadnik svoje dosedanje vere, ampak se o nji izraža zaničljivo, da so maliki in njih češčenje iznajdba svečnikov.

3. Krščanstvo uči, da je Kristus potrđil vero tudi s čudeži. Tudi Bogomila ve, da so čudeži „vere poroki“. O čudežih pravi Trochu. odlični življenjepisec sv. Janeza Vianneya: „Čudež pomeni božji pečat. To je podpis Boga na listih tega sveta.“ (2) Bogomila je sklenila z Bogom pogodbo: Bog, reši Črtomirja nesrečne smrti, preden je Tebe spoznal — jaz Ti pa za to žrtvujem želje najslajše. Bog je pogodbo sprejel, kar „zamore vse molitev“.

In čudno te je tisto noč ohránil,
ko ni nobèn tovariš se smrti vbránil.

Ta „čudno“ razlaga Slodnjak pravilno kot „čudežno“ (str. 280). V dejstvu, da se je od vseh oblegancev rešil edini Črtomir, gleda Bogomila upravičeno „podpis Boga na listih tega sveta“, neposreden božji odgovor na njeno zaobljubo. Črtomir je torej doživel potrditev Bogomiline vere po čudežu.

V zvezi s tem naj omenim, da je nepravilna Slodnjakova razlaga verzov: „Bila je, lepa Bogomila, tvoja podoba, ki speljala ga je 'z boja“. Slodnjak pravi: „V silnem trepetu po njej se je pretolkel skozi sovražne vrste, Bogomila pa kasneje utemeljuje njegovo rešitev s svojo zaobljubo.“ (Str. 280). Toda ta „boj“ se ne nanaša na izpad iz Ajdovskega gradca, ampak verjetneje na notranji boj v Črtomirovem srcu, ob Bohinjskem jezeru, ko si namerava vzeti življenje. Iz tega boja je izpeljala (rešila) Črtomira misel, da mora še

(2) Der heilige Pfarrer von Ars. Preisgekrönte Lebensbeschreibung von dr. Francis Trochu. Autorisierte Übersetzung aus dem Französische. Stuttgart, 1930. Str. 440.

enkrat videti Bogomilo in da se že zaradi tega ne sme usmrtiti.

4. Črtomir ni doživel samo čudeža, doživel je tudi svetnico. Kot dokaz za resničnost krščanstva se rado navaja tudi življenje tistih, ki s svojim življenjem ponazarjajo vsaj skromen „sled sence zarje“ Boga: njegove dobrote, resničnosti in ljubezni. Ko je Prešeren oblikoval svojo Bogomilo, ta „najzvijšenejši ženski lik, ki si ga je mogla želeči pesnikova fantazija“ (Kidrič, Prešeren, 366), sta nanj močno vplivali dve Goethejevi drami, v katerih je Goethe upodobil svetniški lik žene: svetniška je Ifigenija v „Iphigenie auf Tauris“ in prav tako princesa — v „Torquato Tasso“. Ifigenijo imenuje Orest naravnost „ti svetnica“ (du Heilige“). In tudi princesa je v Tassovih očeh „božanstvo“ (Gottheit“), „boginja“ („Göttin“), „vzor vse kreposti, vse lepote“ („das Urbild aller Tugend, aller Schöne“) in njena bližina vpliva na Tasso odrešujoče kakor bližina božanstva („der Gottheit Nähe“). Taki ljudje so, čeprav je v primeri z Bogom v njih „komaj sled resnice“, za mnoge, ki jih poznajo, vodniki k spoznanju Boga in Tasso pravi naravnost, da je bistvo Boga spoznal prav v nravni veličini princese. („Das Göttliche erfuhrt ich nur in dir.“)

IV. EPIGRAM „PREŠERNOVA VERA“

Sedaj še nekaj besed o Prešernovem epigramu o begu in Bogu.

Snoj pravi v Naših razgledih (števil. 3, 1960): „Današnjemu bralcu gotovo največja Prešernova svetovno nazorska uganka je drobna štirivrstičnica, ki je po Kidričevi domnevi nastala v zadnjih ljubljanskih letih 1844—1846. Prijatelj interpretira ta izraz še vedno — čeprav hkrati pravilno domneva, da je Prešeren iz hegelianizma moderno evolucioniral v smeri Heglove leve in da je poznal specialno tudi Feuerbachovo smer — v smislu osebnega božanstva: Bistvo vesoljstva je beglo izpreminjanje. Nič drugega ko beg ni tudi ono bitje, ki ga imenujemo Boga in ki vodi, je vodilo in bo vodilo vekomaj v nebitje (smrt) vse ono, kar je bilo in kar bo.“

O tem epigramu moramo najprej ugotoviti tole.

1. Besedila nimamo ohranjenega v Prešernovem rokopisu, ampak napisal ga je po

Ko je Goethe oblikoval svojo Ifigenijo, je res imel svetnico pred očmi. Osem let (1779—1787) je delal na tej drami, petkrat jo je predeloval. Preden ji je dal dokončno obliko, je ob potovanju v Italijo gledal v Bologni sliko sv. Agate. (Agathe je grška beseda in ima za svetnico značilni pomen: dobra.) V kakšni zvezi je ta sv. Agata z Ifigenijo, je povedal Goethe takole: „To postavbo sem si dobro zapomnil in ji bom v duhu bral svojo Ifigenijo in moja junakinja ne bo ničesar rekla, česar bi ne marala reči ta svetnica.“ Bogomila je svetniška svečenica kakor Ifigenija. In ko jo obsije mavrica: „nebeški zor obda obličje milo“. Ta nebeški zor je pač to, kar navadno imenujemo svetniški sijaj. Samo svetništvo Bogomilino je moglo v zvezi z naravnim pojavom mavrice Črtomira tako prevzeti,

da ni nebo nad njim se oklenilo,
da je na svetu, komaj si verjáme.

Ne Prešernova spoved ob koncu življenja in ne Črtomirov Krst nista ne pri enem in ne pri drugem „zlom“, kakor pravita Slodnjak (str. 278) in Vidmar (Naša sodobnost 1954, str. 26), ampak pogumna posledica jasnega spoznanja in milosti božje, ki je za tak korak potrebna.

spominu Kastelic (1796—1868) — v šestdesetih letih minulega stoletja. Kastelic torej ni imel pred seboj Prešernovega rokopisa in ne vemo, ali je ta epigram Prešeren sploh kdaj napisal, ali pa ga je Kastelic samo slišal in ga ohranil v spominu. V primeru, da bi bil Kastelic kdaj imel Prešernov rokopis, je pač verjetno, da bi ga bil skrbno hranil. Če pa morebiti Prešeren tega epigrama sploh ni napisal, bi morali iz tega sklepati, da nanj ni polagal posebne važnosti, ampak da je ta epigram samo duhovit besedni dovtip, ki je krožil med prijatelji.

2. Kastelic je bil ob času, ko je sporočil besedilo epigrama Levstiku, ki ga je objavil l. 1866, star okoli 70 let in si ni bil na jasnem, kakšna ločila naj uporablja. Prijatelj je imel Kastelčev rokopis na vpogled in pravi, da ga je „načrtal... s staro, tresočo roko na trd, raskav papir s svinčnikom stari, betežni Kastelic.“ (Duševni profili 141) Tudi Slodnjak si je ogledal Kastelčev rokopis v Lev-

stikovi zapuščini in je epigram natančno po izvorniku objavil v Slavistični reviji 1948, str. 300 takole:

Prešerinova véra

Kar je, beži;
Al beg ni Bog?
Ki vodi vekomaj v ne-bó,
Kar je, kar blo je in kar bó.

Slodnjak dostavlja:

„Iz oblike zapiska spoznamo, kako se je Kastelic 1866 trudil, da bi Levstiku pravilno sporočil po spominu besedilo epigrama. Prvotno je v drugi vrstici pozabil na nikalnico ni, a na koncu je postavil vejico. Nato je vpisal nikalnico ni, na koncu pa je zapisal vprašaj, ne da bi vejico prečrtal. Slednjič je pa vprašaj prečrtal.“ Glede tega vprašanja omenja Prijatelj, da ga je Kastelic postavil za izrazom „Bog“ v majhno razdaljo.

Slodnjakova ugotovitev, da je Kastelic vprašaj za besedo „Bog“ prečrtal, je važna. Stavček Al beg ni Bog torej ni vprašalen, kot kakršen je natisnjen n. pr. v Pirjevec — Glonarjevem Prešernovem Zbranem delu ali v Slodnjakovi izdaji Prešerna pri Prešernovi družbi (z vprašanjem na koncu) ampak ta „al“ je protivni veznik in pomeni isto kakor: toda, pa. Prešeren rabi večkrat „al“ kot protivni veznik, n. pr. v Zgubljeni veri, v Prošnji, v Dohtarju, v Judovskem dekletu in drugod.

Epigram bi se torej moral takole glasiti:

1. Naslov „Prešernova vera“ (ali kakršen koli drug naslov) bi se moral izpustiti, ker ni avtentičen. Brez naslova je epigram objavljen n. pr. v Pirjenec—Glonarjevi izdaji Prešerna.

V. PREŠEREN „FREIGEIST“

Prav tako ne moremo na Prešernovo nevernost sklepati iz dejstva, da je veljal za svobodomiselnega „Freigeista“. Beseda Freigeist ima podobno nedoločen pomen kakor pri nas v avstrijski dobí „liberalec“. Imeli ste med njimi prepričane ateiste, prav tako pa tudi ljudi, ki so hodili redno v cerkev in k zakramentom, niso se pa razumeli z domačo duhovščino. Pirjevec in Glonar pravita v

2. Besedilo se glasi po Kastelcu:

Kar je, beži;
al beg ni Bog,
ki vodi vekomaj v ne-bo,
kar je, kar blo je in kar bó.

Prešeren je v sonetu Matiju Čopu naglasil minljivost vsega na svetu. Ta misel je lahko izražena tudi v tem epigramu. Kakor iz besed, da „dan jasni, dan oblačni v noči mine“, ne moremo sklepati, da bi Prešeren ne veroval v posmrtno življenje. Tako tudi v ugotovitvi, da vse na svetu mine, da vse preide v ne-bo, ne moremo gledati preklica osnovne misli v sonetu Čopu in v Krstu.

Sicer nas pa tudi ves način, kako se nam je ohranil ta epigram, svari pred tem, da bi iz njega izvajali prevelike sklepe, kot so naslednji:

Če je prof. Prijatelj videl v njem še vedno „osebno božanstvo“, ki vodi v nebitje, v smrt vse bivanje, grede sedanji kritiki, kot na primer omenjeni Snój še dalje: ne gre več za vero v nekega — še vedno — boga, temveč za brezboštvo. Dostavlja namreč: „Zdi se, da je Prešeren, ko je osnovni princip bivanja t. j., gibanje, videl v nekakem brez-ciljnem prizadevanju, filozofsko že preko pojmovanja, ki mu pripisuje Prijateljeva interpretacija, in nam je zapustil sled izredno samosvoje in presenetljivo sodobne rasti iz osnov nemške klasične filozofije... Taki in podobni problemi vznemirjajo sodobnega bralca, ko se znova in znova srečuje z neusahljivim življenjem Prešernovih Poezij, ki s tem dokazujejo, da so še vedno tvorno navzoče pri oblikovanju naše kulture. Besede, ki smo jih podčrtali mi, dokazujejo, da so ti kritiki pripeljali Prešerna v mišljenju že čisto v bližino samega materialističnega in ateističnega marksizma in da je s tem postal predhodnik „naše“ kulture t. j. „dialektičnega materializma“.

Prešernovem Zbranem delu (str. XII.) o postanku in bistvu „freigeistovstva“ takole:

„Tedanja mladina je bila prežeta z opozicijskim duhom proti mogočnemu Metternichu, o katerem je sodila, da izrablja vero in duhovščino v svoje nazadnjaške namene in da hoče držati narode v duševnem suženjstvu. Tako se je iz opozicije proti Metternichu rodila tudi opozicija proti veri, mladina se je

vdajala svobodomiselnemu „freigeistovstvu“ in sodila tudi duhovnike kot priganjače Metternichovega sistema. Kot „Freigeista“ je menda Prešerna kdo zatožil tudi pri stricih; ta označba, ki je po predmarčnih pojmih pomenila veri, državnemu in družabnemu redu nevarnega človeka, se ga je držala potem vse življenje.“

Danes gledamo na dobo Prešernovega življenja v marsičem precej drugače nego v minulem stoletju. Ob Prešernovem času je vladal pri nas v cerkvi z redkimi izjemami mrzli janzenizem, ki je pri mnogih vernikih povzročil, da so se oddaljili od cerkve. Janzenizem je v ljubljanski škofiji uvedel škof Herberstein (1773—1783). V ljubljanskem bogoslovju je izginil šele okoli leta 1840, vendar so se janzenistični nazori držali pri nas več ali manj do konca 19. stoletja. Ves čas Prešernovega življenja je bil velik del duhovščine pri nas pod močnim vplivom janzenizma.

Kdor bi se hotel na kratko seznaniti z janzenizmom v bivši Avstriji, bi mu priporočal, naj bere Jakličev življenjepis svetniškega škofa Barage (Buenos Aires 1951). Baraga (1797—1868) je Prešernov sodobnik. Tri leta je bil starejši od Prešerna, preživel ga je za 19 let. Najprej je dovršil pravne študije na dunajski univerzi, nato je pa pod vplivom redemptoristovskega duhovnika Hofbauerja, ki je bil l. 1909 proglašen za svetnika, vstopil v ljubljansko bogoslovje in je bil najprej štiri leta (1824—1828) kaplan v Šmartnem pri Kranju, kjer je imel med svojimi znanci duhovniki samo dva somišljenika, ki sta odobravalta njegov nastop proti janzenističnemu pojmovanju vere. Pregarjalci so ga tožili pri cerkveni oblasti in dosegli njegovo premestitev v Metliko. Tukaj je bil dve leti v ostrem nasprotju z janzenističnimi stanovskimi tovariši. Tudi pri škofu Antonu Alojziju Wolfu ni imel zaslombe, „ker se je škof sprva z uradniško vestnostjo držal janzenistovske in jožefinske zakonodaje,“ kakor pravi Jaklič (str. 35). „Baraga je vedel, da bo janzenistovski in jožefinski duh še dolgo vladal v škofiji. O sebi je pa tudi vedel, da se nikoli ne bo sprijaznil z njim.“ (Str. 53) Zato se je izselil v Ameriko.

Prešeren je Baragove verske nazore morebiti poznal, saj je izšla „Dušna paša“ iste

ga leta kakor prvi letnik „Kranjske Čbelice“, torej leta 1830, in sicer v 2000 izvodih. Knjiga je bila tako priljubljena, da so jo že naslednje leto ponatisnili v 8500 izvodih. Vsekakor pa je Prešeren pojmoval krščanstvo tako kakor Baraga kot vero ljubezni, miru in sprave.

Izmed janzenističnih nauk naj omenimo samo najstrašnejšega: da je Bog v svojem večnem načrtu določil za večno ljudi, da ne bodo zveličani, in da jim zato ne daje potrebnih milosti. V tem napačnem smislu so razlagali Jezusove besede, da je veliko poklicanih, a malo izvoljenih.“ (Jaklič str. 34) Če poznamo ta kruti nauk, nam vse drugače zveni Prešernova izpoved:

Da pravi Bog se kliče Bog ljubezni,
da ljubi vse ljudi, svoje otroke...
da čudno k sebi vod' otroke ljube,
da ne želi nobenega pogube.
Da ustvaril je ljudi vse za nebesa.

Menda se ne motim, če gledam v poslednjem stavku Prešernov zavesten odgovor na strahotni nauk janzenistov. Nasproti janzenističnim zmotam je bil Prešeren „freigeist“ v najboljšem smislu besede.

★

Za konec naj navedem to, kar je zapisal Finžgar leta 1939: „Prešernovo frajgajstovstvo? Sodim, da je vsak izobraženec, razmišljajoč človek svoje vrste svobodomiselnik. Zato pa še ni nevernik. Vsaka doba prinaša svoja gesla kakor modo. Kdor ni bil v polpreteklem času liberalec, je bil manj vreden človek. In danes? Táka, tako sodim, je bila tudi s Prešernovim svobodoumjem. Bil je necerkven, to gotovo drži; bil je zaradi rahlega srca, ki je prebridko občutilo udarce življenja, dvomljivec, včasih celo obupanec. Nikakor pa ni verjetno, da bi tak um in genij toliko verskih resnic in lepot vpletel v svoja neumrljiva dela zgolj iz estetskih razlogov ali celo iz ozira na žlahto. Presilna stvariteljska moč je bila v njem, da bi se kot resničen nevernik ne mogel vsega tega ogniti.“ (Mladika 1939, 354 v oceni Kidričevega Prešerna, II. del)

In če je nekoč pisatelj Detela rekel nekemu mojemu prijatelju: „Še nikdar ni bil noben Gorenjec ateist!“, bo to držalo tudi v Prešernovem primeru.

St. Louis

Na levi strani: Mati in
oče dr. Korošca. Materino
sliko je po fotografiji na-
pravil akad. slikar
B. Jakac.

V sredini: Rojstna hiša dr.
Korošca v Biserjanih pri
Sv. Juriju ob Ščavnici.
Spodaj: Mariborski gimna-
zijski četrtošolci leta 1887-
8. Dr. Korošec je sedmi v
drugi vrsti od leve proti
desni. V I. vrsti prvi od
leve proti desni je pa na-
ravoslovec dr. Leopold
Poljanec.

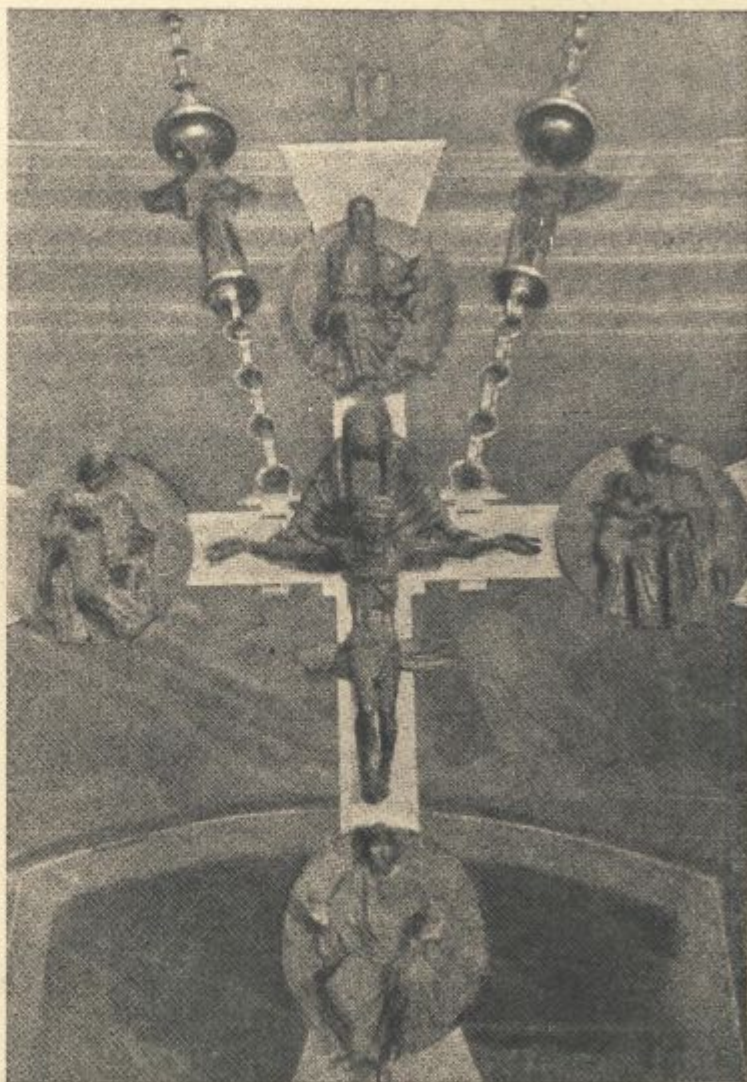

Dr. ANTON KOROŠEC

Križ za grob dr. Korošca na Navju v Ljubljani, izdelan po načrtu mojstra prof. Josipa Plečnika

Visel naj bi z obokanega stropa nad grobnico. Zaradi vojne in okupacije tja ni bil postavljen in je visel v Marijini kapeli v frančiškanski cerkvi.

Po prevzemu oblasti leta 1945 so komunisti oskrunili tudi Koroščekov grob, da sedaj ne vemo, kje počivajo njegove kosti.

„Borba nas je rodila, v borbi rastemo, v borbi bomo tudi zmagali.“

Dr. Korošec slovenski mladini

OB 20-LETNICI SMRTI NAJVEČJEGA SLOVENSKEGA DRŽAVNIKA Dr. ANTONA KOROSČA

Dne 14. decembra 1940 je udarila med Slovence pretežka, prežalostna novica, da je tisto noč umrl dr. Anton Korošec. Vsaj dve desetletji je bil nesporen voditelj slovenskega naroda in prezaslužno nosil zasebni, ljudski naslov „nekronani kralj Slovenije“. Dve desetletji je bil med najvplivnejšimi krmarji državnega življenja Jugoslavije, dasj nas je Slovencev bilo komaj šestina njenega prebivalstva.

Njegovi čudoviti osebni darovi in sposobnosti so ga dvignile na vrh slovenskega narodnega življenja tako tedaj, ko je delal v strupeno narodnostno sovražnem nemško avstrijskem središču na Dunaju, kot kasneje v omotičnem vrtincu balkansko grobih zahrbtnosti in političnih spletk v Beogradu. V avstro-ogrskem cesarstvu je imel proti sebi vso silno moč vlade in javne uprave, dvora in nemškega mišljenja, ki za Slovence ni imelo koticčka ne v srcu ne v možganih. V Beogradu je naletel poleg vseh drugih brezdanjih razlik v pojmovanju poslanstva in nalog države še na izprepletanost slabosti srbske demokracije in parlamentarizma. Premnogi idealisti in najmočnejši duhovi Srbije so ugasnili na bojščih balkanskih vojn in med dolgo, strašno, čeprav končno zmagovito borbo v drugi svetovni vojni za golo življenje in obstanek naroda in države. Srbska demokracija je prišla v novo razširjeno državo s starimi, preizkušenimi in v prejšnjih razmerah uspešnimj ter zato s slavo ovenčanimi voditelji, pa usodno preresetanimi vodstvi. Izživela se je v strašnem trpljenju in ogromnem vojnem naporu. Za širše poglede in prepotrebno razumevanje novih delov države in njene nove vloge napram njim je bilo to vodstvo ohromelo v nezaupanju in razočaranjih, ki jih je srbska politika doživljala v desetletju pred nastankom nove, večje države, ki se je rodila iz zedinjenja. Ta demokracija je degenerirala v zakulisne zahrbtne spletke bele in črne roke, v trdovratno

rivalstvo premetenega, mogočnega, pa odhajajočega Pašića in mladega, impulzivnega, trmastega in viharnega prestolonaslednika Aleksandra, ki se je v Rusiji in na Balkanu učil in gledal zglede absolutnega vladarstva. Namesto iskrene, odkrite, javne borbe za zmago najboljših idej in pobud, so se borile za čim večji vpliv tajne, zakulisne, dvorske in vojaške, finančne in druge civilne, vase zaključene skupine. Vsaka je dobila med šibkejšimi ljudmi javnega življenja take, ki niso gradili svoje javne vloge na trdi borbi za zaupanje ljudstva, ampak so mislili, da bodo v tajnih gnezdih izven parlamenta našli svoje toplo mesto. Zato so se navezali na eno ali celo več takih interesnih zarotniških skupin in v političnem delu bili bolj njihovj glasniki, kot pa oznanjevalci volje ljudstva in neodvisni borci za največjo korist države.

V zgodovini političnih nastopanj dr. Antona Korošca bo zato ostala značilna okolnost, da je v Beogradu popolnoma spremenil svojo politično delavnico in orodje. Med tem, ko je v Avstro-Ogrski, v Grazu, na Dunaju in Budimpešti vsako možno priložnost izkoristil, da je povedal svoje s parlamentarne tribune, je v Beogradu dal s parlamentarne klopi samo eno ali dve izjavi in še medklice njegove v skupščinskih razpravah bi lahko na prstih ene roke našteali. Poleg popolnoma različnih vplivnostnih okolnosti v obeh političnih središčih, sta sprememba zahtevala tudi namen in svrha Koroščevega političnega prizadevanja v dveh popolnoma različnih državnih zgradbah. Korošec je vedel, da v tuji Avstriji, ki Slovincem itak ni priznala nobene soudeležbe v vodstvu in odgovornosti za javno in državno življenje pri malo modri previdnosti ne more nič pokvariti, nič izgubiti. Avstrijsko-habsburška vladavina je bila itak sovražna Slovincem in jih je še držala pod peto kot podložnike, jim odrekala osnovne, tudi najbolj očitne in kričeče narodno politične pra-

vice in je bistrovidni Korošec takoj vedel, da more biti svojemu narodu in njegovim ciljem koristen samo kot čim glasnejši in čim brezobzirnejši „pridigar v puščavi“. Kjer in kolikor je mogel, je dvigal slovenski glas preko in proti volji vlade in avstrijske državne politike, da bi na slovensko vprašanje obrnil pozornost javnosti po vsej monarhiji in izven nje po civilizirani Evropi, kjer je upal, da se bo utrnilo kako razumevanje za krik malega naroda, ki stremi za svojim primernim mestom pod soncem. V takem razumevanju svoje vloge in potrebe slovenskega političnega zastopstva se je Korošec oblikoval, vzgojil in izuril v velemestnega parlamentarca, tako, da je zašumelo po dvoranah Dunaja in Pešte, kadar je on nastopil. In javnost širšega cesarstva se je naučila, da je v njegovih govorih dobila v izredno dovršeni obliki najhujšo tožbo Slovencev, je postala vse bolj pozorna nanje, vse bolj razmišljala o njih, seveda njega vse bolj sovražila, pa tudi občudovala. Vlada, ki je od slučaja do slučaja čutila, da nastopi Slovencev pretresajo monarhijo, jih je skušala pomiriti vsaj z nekimi manjšimi popustitvami.

Med prvo svetovno vojno je bil dr. Korošec tisti najdalekovidnejši in najpožrtvovalnejši slovenski politik, ki je najprej ne samo spoznal, da je treba računati s porazom nemških berlinsko-dunajskih centralnih sil, ampak tudi prvi med našimi parlamentarnimi zastopniki odločno nastopil v to smer. Da bi bila zmaga Nemcev pomenila za slovensko narodno politično življenje slano, ki bi poparila, če ne popolnoma zamorila njegov napredek, to je bilo jasno vsakemu narodnjaku. Nemej so ta svoj namen preveč surovo očitovali. Čisto druga reč pa je bila v vojnih razmerah, spričo sodstva in vojaške policije, pod cesarskim absolutizmom, v negotovosti za končni uspeh, dobiti način in odmeriti korak tako, da bo uspešen, da ne bo vse takoj in v kali zatrto. Osebnemu tveganju se ni mogel izogniti, a čudovita je njegova skrb in spretnost, da njegova medvojnja politika ni povzročila prelivanja narodove krvi, pa vendarle vodila k uspehu, ki ga je hotel: da se slovenski narod reši podložniške vloge in dokoplje do priznanja državnega naroda v državno-politični skupnosti južnih Slovanov. Vsak voditelj malega naroda se zaveda, da končne odločitve ne zavise le od njegovih naporov, pa naj bodo še tako plemeniti, od njegovih namenov, pa naj bodo še tako pravični. Posebno v mednarodni igri odločajo grobi interesi velikih in

največjih in mora biti narodni politik pripravljen na „mesarsko klanje“. Korošec je bil prebister, da bi mu ušla kaka preteča nevarna sila, položaj Slovencev je bil tudi za slučaj zmage Velike Antante tvegan, več kot tvegan. Vendar je od sestanka slovenskih poslancev v Grazu, preko Majske deklaracije, do Narodnega sveta v Ljubljani in Narodnega veča v Zagrebu njegova politika premočrtno šla v rešitev Slovencev v združenju južnih Slovanov. V tem je najpopolnejši dokaz, da je, predno se je odločil za to politiko, nedvomno točno spoznal, da druge dobre rešitve za Slovence ni bilo, da je edina. Čim dalj v zgodovino pada ta največičastnejša doba njegovega javnega dela, ko je srečno in uspešno lomil tisočletne vezi z monarhijo in vodil Slovence v novo državno skupnost, tem bolj se sveti njegova zvestoba postavljenemu cilju, njegova pripravljenost na vsako osebno žrtvo in njegovo dovršeno znanje politične umetnosti. Kasneje v Jugoslaviji so mu prijatelji in nasprotniki preradi očitali, da je vse preveč samo taktik, premalo načelen in dosleden. Ta najlepša leta, ki so bila tudi najhujša preizkušnja njegovih sposobnosti, ko ni vodil politike osvobojenja iz tujine, ampak doma, pred očmi ljudstva in sovražne policije, pa povedo, da je Korošec bil tudi človek izredne zvestobe, načelnosti in doslednosti. Če je kasneje pogosto menjaval trenutna sredstva, je to storil, ker je bolje poznal dejanske okolnosti kot njegovi kritiki in je vedel, da bo svoj končni namen slovenskega javnega delavca dosegal le po potih, ki so se drugim, i so od daleč gledali in površno sodili, zdeli krivuljasti, nepotrební ali celo škodljivi oviniki, ali pa celo odstopanja od načelno dosledne črte.

Dobo Koroščevega vodstva Slovencev v Jugoslaviji določajo in označujejo tele politične zapovedi, ki si jih je postavil: Jugoslavija je naša država. V jugoslovanski državni skupnosti bomo Slovenci mogli razviti v najvišji dosegljivi meri svoje sposobnosti v svobodi in se uveljaviti kot državni, državotvorni narod. Vse, kar je delal, je delal iz tega prepričanja. Zato je zabičeval zvestobo Jugoslaviji tudi v časih najhujšega pritiska, tudi v internaciji in skrajni opoziciji. Država pa ni sama sebi namen. Nameni so: mir, svoboda, pravični red in blagostanje. Te namene dosega med kulturnimi in civiliziranimi narodi samo demokracija, vlada iz ljudstva, z ljudstvom in za ljudstvo.

Imejmo to pred očmi in pogledjmo na dobe našega razvoja v Jugoslaviji.

Korošec je pri prvem srečanju s srbskimi političnimi predstavniki v Ženevi doživel neiskreno prevaro. Sklenil je z njimi dogovor o priznanju nove države in Narodnega veča v Zagrebu kot njene vlade in o predhodnih sredstvih, ki naj postopoma in upoštevajoč dejanske koristi in občutljivosti vseh delov, vodijo v koristno zedinjenje brez bolečih in nasilnih prelomov. Izigran je bil. Pa je šla njegova pot naravnost iz Ženeve v Beograd, še v Ljubljani se je komaj ustavil. Nihče naj ne misli, da je prevara bolela samo druge, njegova pa ne. Prelistajmo zgodovino naslednjih let, pa bomo videli, da Korošec osebno s Pašičem ni sodeloval več, v nobeni akciji in kombinaciji. Tudi, ko sta Pašić in Koroščeva stranka sodelovali v najrazličnejših parlamentarnih kombinacijah, je morala ostati vsaka akcija in vsaka vlada, ki jo je vodil Pašić, brez Korošca. Korošca je prevara hudo bolela, a zameril jo je samo osebam. Stvari določene narodne politike pa je ostal zvest v veri, da bodo intrigantje odpadli, narodna stvar pa bo rasla, ker ima vse naravne pogoje za dobro rast.

Vso dobo ustavnih bojev in prvih let državnega življenja nove države je Korošec veliko poudarjal narodno edinstvo in monarhijo. Čudno se to ne sliši le danes, tudi tedaj se je in Korošec je to dobro čutil in vedel. Zato, ker je videl povojno zmedenost, politično nezrelost in razdivjanost in hotel ohraniti vsaj dva stebra, ki je o njih upal, da bosta vzdržala in ohranila narodu notranji in zunanji mir. Iz načela narodnega edinstva se je v mednarodnem svetu nova država rodila. Z načelom narodnega edinstva so borci za osvobodjenje izpod nemškega jarma prepričali državnike velikih sil, da južni Slovani spadajo v skupno državno tvorbo. Monarhija je po zmagovitem osvobodjenju in zedinjenju uživala izreden ugled in skoro neomejeno priljubljenost med Srbi ter moč v vojski. Alternativa monarhije je v tistem času bila anarhija. Korošec je bil torej tedaj za narodno edinstvo in monarhijo kot praktičen skrbnik narodovega blaga in ne morda kot konservativec ali pa pesnik narodnega edinstva iz dobe pred prvo svetovno vojno. Da mu je bilo slovensko mišljenje in razpoloženje vedno živo pred očmi, je v dejanju povedal potem, ko je predložil svoj načrt ustave, ki je bil v bistvenem nasprotju s centralističnim načrtom vlade.

Od ustave do leta 1929 smo imeli v Jugoslaviji dobo kolikor tolikega parlamentarizma in demokracije. Korošca vidimo na delu, da bi ustvaril in uveljavil krščansko demokracijo v novi državi. Po kratkovidnem merilu trenutne koristi se je srbski voditelj Pašić naslanjal na neuravnoteženega, tedaj skrajno centralističnega priganjača Svetozara Pribičevića, voditelja prečanskih Srbov. Ta garnitura je napravila ogromno škodo mirnemu in koristnemu državnemu razvoju in tudi mnogo bolečin v Sloveniji. Vendar se je preko političnih bojev uresničilo, kar je Korošec veroval. Narodno blagostanje je le rastlo in navzlic vsem političnim bojem se je narodna kultura dvigala, ime Slovencev utrjevalo. Poleg tega je Korošec s svojim parlamentarnim klubom postal v skupščini tako uvaževan, da je postal neobhodno potreben član vsake vlade in vladne kombinacije, ki je mogla in hotela delati brez Pašića in Pribičevića. To je dalo našemu ljudstvu oddiha tudi za politično udejstvovanje in upravljanje javnih poslov. Občine so dobile svoje redno voljene uprave in oblastne samouprave so v Sloveniji razvile takoj bujno delavnost v gospodarski obnovi.

V vseh teh letih pa se je dr. Korošec neprestano trudil, da bi tudi hrvatska demokratična večina sprejela svoj del udeležbe v skupnem državnem poslu in da bi se država uredila v soglasju z željami vseh njenih narodov. Mnogo več kot bo zgodovina mogla kdaj zapisati, pa je bilo Koroščevih tozadevnih tihih, osebnih prizadevanj. Proti vsem rednim in nepričakovanim oviram in nasprotovanjem je hotel, da bi se demokracija v Jugoslaviji uveljavila in izgradile ustanove javnega in državnega življenja, kakor jih pač narodi in posameznj deli žele. Bolelo ga je, ko je videl, kako so zagrizeni centralisti, ko so videli, da se tok javnega mnenja obrača proti njim, po zakulisnih potih prenašali dejanske vire oblasti iz parlamenta v dvorske pisarne in pisarne vojnega ministrstva, na drugi strani pa so v skupščini strasti divjale tako nebrzdano, da je bilo očito, da je parlamentarizem v Beogradu bil smrtno bolan. Tega naglega propadanja demokracije Slovenci nismo mogli zaustaviti. Korošec je moral računati s tem dejstvom. Računal je in bil pripravljen. Ko so tako njega, kot vso javnost presenetili streli v parlamentu, ki so ubili voditelja Hrvatov Štefana Radića in njegova dva poslanca, ki sta se najbolj trudila za pomirjenje in sodelovanje, Pavla Radića in dr. Basarička, je vedel, da je parlament ubil samega sebe.

Kot notranji minister je imel vajeti v rokah in rešil ljudstvo in državo pred novim prelivanjem krvi. Edini on od vseh članov vlade je v kritični uri ohranil mirno razsodnost, odhitel, med tem, ko so drugi člani vlade premišljevali, kaj bi, v svoj kabinet, izročil napadalca žandarmeriji in izdal drastične odredbe, ki so ohranile mir. Tedaj je zopet rešil državo in ljudstvo ter užival hvaležnost vseh razsodnih ljudi. Manj ga je slovenska javnost mogla razumeti, ko je po tem strašnem dogodku in Radičevi smrti sprejel sestavo vlade. Postal je sicer prvi slovenski ministrski predsednik, prvi predsednik, ki ni bil Srb, sestavil je vlado iz voljenih zastopnikov ljudstva, vendar pa brez Hrvatov, ki so več kot opravičeno bili v politični žalosti in iskali zadoščenja. Slovenci so mu ostali zvesti le iz globokega zaupanja, da mož ve kaj dela in stavlja na kocko svoj politični ugled in priljubljenost. Kasneje je povedal zakaj je to storil: „Nikdar ne smemo priznati, da je vse izgubljeno. Zaupal sem, da bom mogel rešiti državo notranje revolucije, ki je grozila, in preprečiti nove spopade in ubijanje zlasti na Hrvaškem. Na niti smo viseli pred dejanskim obračunavanjem med Srbi in Hrvati, kar bi pomenilo za vse nedogledno nesrečo. Sem zadovoljen, da sem uspel. Poč mojo vlado se ni zgodilo nič, kar bi poostrišlo položaj, ni prišlo do nikake nezgode. Upam, da tudi Hrvatje vedo, da sem storil zanje, kar je bilo človeško mogoče.“

Ko je Davidovičeva skupina nasedla krogom, ki so se predstavljali kot zaupniki dvora in izstopila iz Koroščeve vlade, je kot parlamentarec dal ostavko. Kralj je suspendiral ustavo, razpustil parlament in uvedel svojo osebno diktaturo.

Najmanj je bilo mogoče Korošca razumeti, da je v prvo vlado diktature vstopil in prevzel zopet odgovorno ministrstvo za promet, kasneje pa gozdove in rudnike. Vendar je užival med svojim ljudstvom tako neomejeno zaupanje, da tudi ta „odskok“ od demokracije ni imel drugih posledic kot le to, da so nekateri posamezniki kasneje, ko so na svojo roko skušali z večjo ali manjšo srečo dobiti mesta v diktatorski vladi, kazali na ta njegov primer v opravičilo svojega ravnanja. Korošec sam je povedal kasneje nekako te razloge za svoj korak: „Zaupal sem kralju, da hoče samo pridobiti na času, da bi poiskal najboljša mirna sredstva za obnovo parlamenta. Videl sem in priznal, da z rednimi sredstvi pri tedanjih politični napetosti in sov-

ražnosti ni bilo moči ohraniti ali obnoviti parlamentarne rešitve. Hotel sem si ohraniti možnost, da ostanem uradni svetovalec, ker sem vedel, da bodo centralisti, nekateri vojaki in drugi svetovali vladarju nemogoče in škodljive rešitve. Končno sem pa stal pred izbiro: Ali sprejeti kraljevo resolutno ponudbo, ali pa prekiniti to poslednjo zvezo, ki bi nam mogla kaj koristiti za čas diktature. Da bo diktatura težka, to sem itak vedel. Da nam prijazne parlamentarne skupine ne bodo pomenile nič in mogle nič, to je bilo tudi jasno. Da bodo naši politični nasprotniki v Sloveniji diktaturo, če bi našega zastopnika ne bilo v vladi, izrabili v škodo naših ljudi in ustanov do skrajnosti, to smo vedeli iz prejšnjih slučajev, ko smo bili v opoziciji. O vsem tem sem premišljeval, ko me je sredi noči prišel iskat dvorni avtomobil z zastrtimi okni in sem se znašel v sobi v dvoru sredi pozvanih, ki jim je general Peter Živković pripovedoval, kako so razdeljeni resori in sem ostal. Mislim, da sem našim ljudem vsaj za nekaj olajšal in skrajšal dobo trpljenja.“

Ko je Korošec spoznal, da je kralj sprejel predloge tistih, ki so hoteli, da bi diktatura pustila v državnem in javnem življenju trajne sledove in dejansko ostala za nedogleden čas, je napisal obširno spomenico, v kateri je kralju razložil zakaj ne more več ostati v vladi in nositi odgovornost za vse, kar diktatura počne: prepoved narodnih zastav, razpust političnih strank in društev, zatiranje narodnih imen, preganjanje časopisja, zapiranje in preganjanje ljudi iz političnih razlogov, nasilno, umetno diriganje javnega življenja in povedal, da je prišel čas, da se kralj znebi odgovornosti, ki jo nosi in likvidira diktaturo. Kralj je na to predstavko odgovoril s tem, da je Korošca pozval na razgovor, ki se je razvil v ostro razpravljanje o političnem stanju, v katerem je vsak ostal pri svojem. Koroščeva ostavka je odjeknila kot prvi strel v ogrodje diktature.

Naslednje mesece je bil Korošec politično zelo delaven. Ko je v letu 1932 praznoval 60-letnico življenja, so mu zvesti prirejali manifestacije kljub policijskim prepovedim. Korošec je vedel, da je nastopila doba odkritega boja in se ga ni izogibal, dasi je neprestano svaril k umerjenosti in previdnosti. Kljub temu, da so bile manifestacije samo pozitivne, tako, da se je ljudstvo izjavljalo za Korošca, za svojo zastavo, za svoje pravice in ne proti državi in oblasti, kljub temu, da je bilo vse Koroščevo delo istega značaja, je

pot vodila kar naravnost v trpljenje in preganjanje njega in njegovih ljudi in ustanov. Na kraljevo zahtevo je bil dr. Korošec interniran in režim je razglasil soustanovitelja in tolikokratnega rešitelja države za protidržavnega rovarja ter mu določil mesto bivanja najprej v Vrnjački Banji v Srbiji, kasneje pa v Tuzli v Bosni in končno na otoku Hvaru. Korošec pa je bil tudi v ponižanju nespremenjeno dosleden in zato velik, če ne največji prav takrat. Tudi iz internacije je ne le spremljal narodno in državno življenje, ampak dajal pobude, vžigal upanje in odločilne ljudi svaril pred napakami, protestiral proti krivicam in pošiljal predloge in opomine na pravo pot. Tudi v internaciji je ostal narodni voditelj in državnik.

Ko je kralj v Marseilles-u padel pod kroglo sovražnosti, je Korošec na povabilo prvega regenta princa Pavla odšel iz internacije s Hvara v splitsko luko, da se je tam poklonil zemskim ostankom mrtvega vladarja in odhitiel v Beograd, da je bil v pogrebem sprevedu kot državnik kraljevine. Slovenci so se v časopisju in žalnih manifestacijah ravnali po njegovem zgledu.

V naslednji dobi, ki bi jo označili kot dobo regentstva, normaliziranja političnega in družabnega življenja ter dobo iskanja rešitve, ki bi zadovoljila Hrvatse in jih privedla k soodgovornosti za državne posle, je dr. Korošec igral odločilno vlogo. Princ Pavel je človek visoke kulture in plemenitega srca. Rad je živel v Sloveniji in cenil njeno ljudstvo. V dr. Korošču je imel preizkušenega politika, v hudem in dobrem neomajno zvestega državnika, javnega delavca, ki mu nobena ost in nobena burja ni mogla zlomiti priljubljenosti ne le pri Slovencih, ampak tudi drugod po državi. Ob smrti je princ Pavel izjavil, da žaluje za najboljšim sodelavcem in nepozabnim prijateljem.

Princ Pavel je bil pripravljen podpirati vsako stremiljenje za demokratizacijo državnega življenja in normalizacijo političnih razmer, torej za odpravo izrastkov diktature z eno bistveno omejitvijo: Državo je hotel izročiti sinu-kralju v bistveno istem pravnem in ustavnem redu kakor jo je bil prevzel po smrti kralja-očeta. V tem je bil nepremakljiv. V vsem drugem je popuščal in se prilagojeval, v tem enem pa ne. Zaradi tega njegovega stališča je vsaka vlada morala delati po ustavi, ki jo je oktroirala diktatura. Po tej ustavi so mogle nastopati samo vsedržavne stranke, kot sta bili Jugoslovanska radikalna zajed-

nica in Jugoslovanska nacionalna stranka. Prva je bila zveza SLS, Radikalne stranke in bosanske Muslimanske organizacije, druga pa ostalih političnih strank in skupin. Te kneževa omejitvev je bila ena osnovnih ovir, da ni bilo mogoče misliti na preureditev vse države v federativnem smislu in ne na druge reforme, ki bi zahtevale spremembo ustave.

Korošec je bil v tej dobi najprej minister notranjih del, potem predsednik senata in končno minister za prosveto do svoje nenadne smrti. Ni bilo brez hudih bojov in težav. Spomnimo se samo čisto iz trte zvitega, popolnoma neutemeljenega, pa do ponorelosti divjega boja proti konkordatu, ki ga je bil sklenil in odobril še pokojni kralj Aleksander ali pa Koroščevih dvobojev s Stojadinovićem kot predsednikom vlade, ker Korošec v letu 1938 ni hotel uporabljati policijskih metod, da bi zatri uspeh opozicije na Hrvatskem. Prebresti je bilo treba veliko kriz in težav, da je končno jeseni leta 1939 prišlo do sporazuma s Hrvatsko kmetsko stranko. Dasi je bila Evropa že v vojnem ognju in je mednarodno stanje nujno terjalo notranjo pomiritev in utrditev, dasi je bilo očitno, da ta brez sporazuma s Hrvati sploh ni mogoča, vendar je bil odpor tako silen, da je končno zahteval spremembo vlade, da je nastopila mlajša skupina radikalov pod vodstvom Dragiša Cvetkovića, da ga je izvedla. Korošec je ta cilj svojega državniškega navora doživel, vesel pozdravil dr. Mačka in njegove sodelavce, vlada narodnega sporazuma je dokazala vsaj to, da sporazum ni bil škodljiv ne državi in ne njenim narodom, ampak nasprotno koristen in potreben.

Od leta 1935, ko se je pojavil Korošec zopet kot zastopnik vlade na Slovenskem katoliškem kongresu v Ljubljani in je vsaj sto tisoč ljudi imelo priliko, da mu s solzami in rokami, vzkliki in pesmijo, na vse mogoče načine javnega izraza, pokaže svojo ljubezen in hvaležnost, pa vse do konca, je bila nekaka cvetna nedelja njegovega življenja. Vlada je odpravila trdote diktature, svobodno politično življenje se je razvijalo, v občinah in banovini je bila vzpostavljena samouprava in je razvila v Sloveniji čudovit polet v gospodarski napredek; prosvetne in mladinske organizacije so bile obnovljene in so pod novim soncem svobode naglo zaživele lepše in silnejše kot kdaj pred nevihto diktature. Zopet se je uresničilo, kar je Korošec vedno trdil: „Ker ima državna skupnost prave, naravne predpogoje za uspešno življenje, napredek

in blagostanje, politični boji ne morejo bistveno raniti narodove rasti, politično trpljenje je prehodno, narod pa bo v tej državni skupnosti ostal in vse premagal. Ni je sile, ki bi nas v Jugoslaviji potopila, dokler smo v sebi zdravi in krepki.“

Vlada Stojadinović-Korošec-Spaho se je znašla pred težkimi gospodarskimi in finančnimi nalogami. V dobo diktature so namreč padla tudi leta gospodarskega zastanka in nazadovanja, ki ga je režim političnega pritiskanja še poslabševal. V Stojadinovića, ki se je že poprej izkazal kot finančni minister, da je strokovnjak v tem področju, je bilo tedaj obrnjeno upanje gospodarskih krogov, na Korošca so se zanesli predvsem prizadeti malj ljudje. Res so finančne reforme bistveno popravile gospodarsko stanje v državi in ustvarile solidne predpogoje za novo zasebno podjetnost. Najhujše je bilo pa vprašanje sanacije kmetских dolgov. Kmet se je v dobi depresije globoko prezadolžil v denarnih zavodih in zadrukah. Zakon o sanaciji kmetских dolgov ga je rešil. Izključno teži dr. Korošca v vladi pa je uspelo, da je bilo v to sanacijo vključeno tudi združništvo cele države. V Sloveniji je še banovinska samouprava priskočila bistveno na pomoč, da je mogla biti sanacija izvedena do stopnje, ki je zadovoljila kmetška gospodarstva in združništvo. Mreža javnih del, ki sta jih podvzeli država in banovina, je dala prilike za nov zaslužek množic, da sta se blagodejno čutila v vseh panogah gospodarskega udejstvovanja nova živahnost in napredek.

Med tem pa se je na evropskem nebu grozeče širila pošast kljukastega križa. Ner človek je postal vladar Nemčije in napovedal pogin svobodni Evropi. Da je bila nesreča popolna, so manjše, sosedne države Nemčije zastoj prepričevale velike sile, da je nevarnost smrtonosna. Nihče ni verjel niti Hitlerju niti njim. Stojadinović je prebredel vse prestolnice Evrope pa niti za suho zlato iz Narodne banke ni mogel dobiti razumevanja in primerne obrambnega orožja.

Sredi najhujših skrbi, kako bi odvrnil od svojega ljudstva grozečo vojno, pa je življenje dr. Korošca nenadoma ugasnilo. Večkrat sem slišal govorico, da je dr. Korošec umrl nasilne smrti. Trdili in namigavali so, da

naj bi bili Korošca zastupili njegovi politični nasprotniki. Mislim, da ni prav nikake resnice v tem. Na predvečer sva še telefonično govorila. Po programu sem imel odpotovati v Ljubljano k nekim prireditvam in sejam. Korošču sem se po navadi javil pred odhodom. On mi je veselo povedal, da gre v gledališče, da pričakuje nocoj lepo predstavo. „Pa pozdravite v Ljubljani in drugod vse prijatelje prav lepo.“ je dodal. Odšel sem. Na postaji v Zidanem mostu me je poklical v urad postajenačelnik, češ da me kliče ban dr. Natlačen. Res je bil on sam pri telefonu in mi povedal, da je dobil iz Beograda sporočilo, da je dr. Korošec preko noči umrl. Vrnil sem se z naslednjim vlakom v Beograd. Tam sem od najbližjih prijateljev velikega pokojnika in svoje žene zvedel tole: Dr. Korošec je šel res zvečer v gledališče in bil dobre volje. Spremljal ga je njegov tajnik v senatu dr. Nikola Pavelić. Po predstavi sta šla na sprehod. Korošec je še omenil, da bi se mu hotelo nekaj jesti in je predlagal čevapčiče. Pavelić pa mu je odsvetoval, češ da bodo morda pretežki neposredno pred počitkom. Dobro je vedel, da je dr. Korošec veliko trpel vsled sladkorne bolezni in je imel hude prebavne težave. Korošec se je dal pregovoriti in je odšel naravnost domov. Dr. Pavelić ga je spremljal prav do hiše. Tam je bil sam v stanovanju in je med spanjem izdihnil. Ko ga je zjutraj prišel buditi Dragi, njegov sluga in čuvar, je moral udreti v sobo, ker se gospod ni oglasil. Telo je bilo še nekaj toplo, toda zdravniki niso več mogli vrniti življenja. Srce, to veliko srce slovenskega očeta, se ni več prebudilo.

Tako je Bog v svoji dobroti prihranil pokojnemu, da bi bil šel v dobo krvi, ki je brizgnila na domovino naslednjo spomlad. Sicer sem prepričan, da bi se bili dogodki spomladi leta 1941 razvijali drugače, če bi bil dr. Korošec še pri državnem krmilu, vendar je bilo krvi v tem in naslednjih letih toliko, da bi je verjetno tudi tako srečna roka kot je bila njegova, ne mogla odvrniti od nas in njega samega.

Tako je Bog poskrbel, da je spomin na dr. Korošca ostal kot spomin na najsrečnejšo, najveličastnejšo in najuspešnejšo dobo slovenske zgodovine, da jo njegovo ime označuje od začetka do konca.

ŽENEVSKA POGODBA

Zapisnik konference, ki je bila od 6. do 9. novembra 1918 v Ženevi, Hotel National.

Navzoči:

1. V imenu kraljevske vlade Srbije, predsednik in minister zunanjih zadev, g. Nikola Pašić;
2. Zastopniki parlamentarnih skupin Srbske narodne skupščine, gospodje Drašković, Marinković in Trifunović;
3. V zastopstvu Narodnega veča v Zagrebu predsednik dr. Korošec in z njim gospoda Melko Čingrija in dr. Žerjav;
4. V zastopstvu Jugoslovanskega odbora v Londonu predsednik dr. Ante Trumbić in gospodje dr. Gregorin in Vasiljević (6. in 7.), Nikola Stojanović (7. popoldne, 8. in 9. novembra) in Banjanin 9. novembra 1918.

Razgovor, ki se ga udeleže vsi navzoči, se tiče vprašanj:

1. Priznanje Narodnega veča v Zagrebu kot predstavnika in vlade SHS v bivši monarhiji;
2. Ustvaritev skupnih organov države SHS;
3. Protest proti okupaciji našega področja s strani italijanske vojske;
4. Odnosaji s Črno goro.

1.

Sklene se, da Kraljevina Srbija prizna Narodno veče kot predstavništvo in vlado in to tako, kot je v smislu resolucije Narodnega veča z dne 3. novembra 1918.

To priznanje je takoj izvršeno z noto, ki jo je Pašić kot predsednik vlade in minister zunanjih zadev kraljevine Srbije poslal dr. Korošču, predsedniku Narodnega veča v Zagrebu in vladam Anglije, Francije, Italije in Zedinjenih držav. Vsa konferenca se obveže, da bo delala z vso močjo v namenu, da se doseže učinkovito priznanje Narodnega veča v smislu sklepa.

2.

Osnuje se skupno ministrstvo za kraljevino Srbijo in ozemlje Narodnega veča v Zagrebu, ki ima nalogo, da organizira skupno državo SHS, ki ji bo ustavotvorna skupščina dala ustavo.

V ta namen vlada kraljevine Srbije in Narodno veče v Zagrebu, ne da bi zadevala v sedanji obstoječi upravni sistem, poverjata že danes tele posle skupnemu ministrstvu Srbov, Hrvatov in Slovencev:

1. Vso zunanjo politiko in organe za njeno izvajanje, vse priprave za mirovno konferenco in propagando;

2. Vojaške posle v kolikor se nanašajo na varnost državnega ozemlja kot celote in vse vojaške posle, ki se bodo nanašali na mirovna pogajanja. Razmestitev ostane v kompetenci narodnih vlad v dotičnih ozemljih in tudi uprava vojaških poslov teh ozemelj;

3. Upravo vojne mornarice;

4. Upravo pomorstva, pomorske trgovine in pomorskega zdravstva;

5. Posle za pripravljajanje ustave in tistih odredb, ki bodo služile za prehod iz začasnega v redno državno življenje, ki se bo uredilo in oblikovalo na osnovi bodoče skupne ustave.

Postopoma bodo vlade mogle poveriti po potrebi in sporazumno še druge posle skupnemu ministrstvu.

Nadalje se poverjajo skupnemu ministrstvu posli za koordinacijo in skrb za skladno reševanje tistih državnih poslov, ki ostanejo v kompetenci narodnih vlad v dotičnih ozemljih. Ti posli so:

6. Promet in prometna sredstva kot so železnice, plovba po rekah, pošta in telegraf, vse to v namenu, da bi mogel promet poslovati soglasno in zadovoljevati neobhodne potrebe ljudstva in države;

7. Prehrana ljudstva in obnova narodnega gospodarstva, ki ga je vojna oškodovala;

8. Vračanje in preskrba vojnih ujetnikov, sirot in vdov padlih in onesposobljenih vojakov, invalidov, beguncev, ekspatriirancev, zapornikov in izseljencev;
9. Skupne finance, kolikor se nanašajo na potrebe vsega delovnega področja ministrstva, urejevanje raznih valut in različnega bankarstva, ki bo na skupnem ozemlju. Skupno ministrstvo se bo samo uredilo, si razdelilo posle in dalo sebi poslovni red.

Vse te in svoje redne posle bo skupno ministrstvo opravljalo avtonomno, toda v mejah tu označenega delokroga.

Skupno ministrstvo bo v stikih z vlado kraljevine Srbije in z Narodnim večem v Zagrebu.

Organi, ki so doslej opravljali posle, ki odslej preidejo v delokrog skupnega ministrstva, a so doslej bili pri narodnih vladah, bodo takoj na razpolago skupnemu ministrstvu.

Ta ureditev se more spreminjati samo v medsebojnem sporazumu med vlado kraljevine Srbije in Narodnim večem, a prenehala bo po sebi tedaj, kadar bo nastala nova državna organizacija na osnovi ustave, ki jo bo določila ustavotvorna skupščina za vso državo.

Zaenkrat, brez vsakega vpliva za bodočnost, bo imenovala v skupno ministrstvo polovico članov vlada kraljevine Srbije, drugo polovico pa Narodno veče v Zagrebu. Število ministrstev bo zaenkrat dvanajst. Imenovanih je takoj samo šest, drugih šest pa bo kasneje, potem, ko bosta o tem sklepala kraljevska vlada in Narodno veče.

Ko bo pristopila Črna gora, bodo dogovori odločili vse glede njenega sodelovanja v skupnem ministrstvu.

Imenujejo se za člane skupnega ministrstva:

1. s strani vlade kraljevine Srbije: gg. Davidović Ljuba, Gavrilović Mika in Pavlović Draža;

2. s strani Narodnega veča: gg. dr. Brejc Janko, dr. Čingrija Melko, Vasiljević Dušan.

Ministri, ki jih je imenovala kraljevina Srbija, bodo prisegli po srbski ustavi svojemu vladarju, a ministri, ki jih imenuje Narodno veče v Zagrebu, bodo prisegli pred njegovim predsednikom dr. Korošcem.

O nastanku skupnega ministrstva bo izdana deklaracija, ki bo objavljena v časopisih.

3.

Glede odnosov napram Črni gori se sklene tole skupno stališče:

1. Ljudstvo Črne gore je sestavni del Srbov, Hrvatov in Slovencev.

2. Naš program je, da se z državo SHS zedini tudi sedanja kraljevina Črna gora tako, da bo ustavotvorna skupščina dala ustavo za vse ozemlje SHS vključivši Črno goro.

3. Želimo se pogajati o pristopanju Črne gore v našo skupno državno organizacijo in to tako, da se bodo vodili razgovori istočasno z zastopniki vsega črnogorskega naroda.

Gospodje dr. Korošec, dr. Čingrija, dr. Žerjav poročajo, da so se dne 8. novembra 1918 razgovarjali v tem smislu s črnogorskim ministrom Vujovićem, ki se jim je predstavil kot uradni odposlanec kraljevske črnogorske vlade in da jim je povedal, da bo taka konferenca možna v Parizu v kakih 14 dneh.

Sklene se, da bo te razgovore vodilo že skupno ministrstvo.

Zeneva, 9. novembra 1918.

Predsednik ministrskega sveta in minister zunanjih zadev: Nikola Pašić,

Predsednik Narodnega veča v Zagrebu: dr. Anton Korošec,

Predsednik Jugoslovanskega odbora v Londonu: dr. Ante Trumbić,

Zastopniki skupin v Narodni skupščini:

Marko Trifković, narodni poslanec,

M. Drašković, narodni poslanec,

dr. Voja Marinković, narodni poslanec,

dr. Melko Čingrija, član Narodnega veča v Zagrebu,

dr. Gregorij Žerjav, časnikar.

Člani Jugoslovanskega odbora v Londonu:

dr. Gustav Gregorin, narodni poslanec,

dr. Nikola Stojanović, narodni poslanec,

Dušan Vasiljević,

Jovan Banjanin.

DEKLARACIJA PO SKLEPU ŽENEVSKEGA DOGOVORA

S skupnimi naperi zavezniških narodov in Zedinjenih držav Severne Amerike, kakor tudi z močjo naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev so tako na bojnih poljih kot na morju zlomljene vse nasilne zapreke njegovega zedinjenja. Zastopniki vlade kraljevine Srbije, skupščinskih političnih skupin, predstavnikj Narodnega veća v Zagrebu in predstavniki Jugoslovanskega odbora v Londonu, zbrani v Ženevi, mestu svobode, so srečni, da morejo enodušno, svečano in pred vsem svetom ugotoviti svoje zedinjenje v državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ljudstvo Črne gore, ki mu je naš bratski objem odprt, bo nedvomno pohitelo, da se pridruži, ker je to bil od nekadaj njegov najvišji ideal.

Z današnjim dnem in s tem aktom se javlja nova država kot ena, nedeljiva državna celota in članica družbe svobodnih narodov. Ni več mej, ki bi nas razdeljevale. V vseh zunanjih manifestacijah, izrazih pravice, moči in volje bo to državno skupnost predstavljalo skupno ministrstvo Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki smo ga zato ustvarili preko rednih organov istočasno s to izjavo in v istem duhu. Sestava te vlade je objavljena. Naknadno bo še objavljen ostali delokrog njenega dela. Popolnoma smo vzajemno priznali vse nacionalne činitelje in organe, Ugotovili smo, da smo enodušni glede ciljev in načina dela. Uravnana so vsa pota, po katerih se bo razvijalo javno, splošno, skupno življenje in posli nove države.

Vlada kraljevine Srbije in Narodno veće v Zagrebu bosta še nadalje opravljala svoje posle na svojih notranjih pravnih in ozemeljskih področjih na reden način, kakršen je tam, med tem ko bo velika skupščina zedinjenih Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki bo izvoljena pri splošnem, enakem, neposrednem in tajnem glasanju vseh državljanov, z ustavo predpisala dokončno ureditev države. Ta ustava bo temelj vsemu državnemu življenju, bo vir in zatočišče vse oblasti in pravice, in po njej se bo v demokratičnem duhu urejevalo vse državno življenje.

Državne meje s sosednimi državami hočemo določiti po načelih pravice samoopredelitve vsakega naroda. V nezlomljivem upanju in veri našega naroda v njegovo pravico, v načelih pravičnosti, ki so jih razglasili naši zavezniki in jih je sprejela vest vsega prosvetljenega sveta, je jamstvo za to.

Srbi, Hrvati in Slovenci!

Naše stoletne sanje so postale resnica. Združeni smo v svobodi. Proslavimo te velike dni največje narodne sreče in radosti in opravljajmo svoje delo. Brez dela ni močne države. Samo močna država more pravočasno oskrbeti blagostanje državljanom, izpolniti svoje socialne dolžnosti in svoje poslanstvo tako, da pre-
skrbi, kar je treba za splošni razvoj družbe, da zaščiti slabotne, da poskrbi za rodbine tistih, ki so pretrpeli nesrečo in za invalide.

Spoštujmo spomin naših borcev, ki so padli, da bi mi dosegli uresničenje našega narodnega ideala. Vsi se spoštljivo poklonimo zgodovinskim podvigom naše vojske in prenesimo na bodoči naraščaj svojo srčno hvaležnost, ki jo gojimo do plemenitih narodov, ki smo z njimi izvojevali zmago.

Jugoslovani!

Naj naša lepa, draga, mlada domovina večno živi slavljena med narodi!

Zeneva, 9. novembra 1918.

Prevod po knjigi dr. Štefana Sagadina: Naš sadašnji ustavnj položaj. Ljubljana 1920, Tiskovna zadruga v Ljubljani.

IZ ŽIVLJENJA IN DELA Dr. ANTONA KOROŠCA

Rodil se je 12. maja 1872 v Biserjanih pri Sv. Juriju ob Ščavnici. V ljudsko šolo je hodil najprej doma, potem pa v Ptuj v letih 1883 in 1884. Gimnazijo je obiskoval v Ptuj v letu 1884/85 in v Mariboru v letih 1885/1892. Bogoslovje je študiral v Mariboru v letih 1892—1896. Posvečen je bil v duhovnika že v tretjem letniku bogoslovja dne 25. julija 1895.

Bil je kaplan na Sladki gori pri Ponikvi od 5. avgusta 1896 do 1. marca 1897, nato pa

v Marenbergu do 30. aprila 1898. Postal je študijski prefekt v dijaškem semenišču v Mariboru in ostal v tej službi do 5. junija 1902. Zaradi zaposlitve v časnikarskem in političnem delu je tedaj odšel kot prefekt na dopust za nedoločen čas in ni opravljal več nobene stalne duhovniške službe. 11. julija 1905 je na univerzi v Grazu promoviral za doktorja bogoslovja. Škof Jožef Tomažič ga je imenoval za častnega kanonjka stol. kapitlja v Mariboru.

POLITIČNO DELO V AVSTRIJI

Korošec je bil izredno nadarjen, izrazito politično usmerjen človek. Silno so ga bolele vsakodnevne šikane in ponižanja, ki so jih morali trpeti slovenski kmetijski dijaki pred nemškimi profesorji in tovariši in slovensko kmetijsko ljudstvo pod avstrijskimi, nemškimi oblastniki. Kot četrtošolec je postal član tajnega dijaškega društva. Sodeloval je pri dijaškem listu v dijaškem semenišču in pisal že kot srednješolec v „Slovenskega gospodarja“. Ko je bil v bogoslovju, se je seznanil z bogoslovnim profesorjem ljubljanskega semenišča dr. Janezom Evangelistom Krekom, ki je takrat organiziral slovensko narodno krščansko demokratično gibanje. Pisal je v listu bogoslovcev „Lipica“ zlasti sociološke članke. Postal je tudi dopisnik ljubljanskega „Slovenca“. V letu 1894 je bil predsednik društva slovenskih bogoslovcev v Mariboru.

1. maja 1898 je dr. Anton Korošec postal urednik „Slovenskega gospodarja“ v Mariboru. V nekaj letih je dvignil število naročnikov lista od 1700 na preko 4000. Ker je v listu napadal Nemce in bičal krivično pristranost nemških oblasti v škodo Slovencev, so ga oblasti večkrat preganjale in mu nalagale tudi manjše kazni.

Istočasno je urejeval tudi list z imenom „Sudsteierische Post“. V tem listu je dr. Korošec seznanjal štajerske Nemce o težnjah in zahtevah Slovencev.

Leta 1900 so mladi duhovniki Korošec, Kovačič in Jerovšek v Mariboru ustanovili političen slovenski list „Naš dom“. Izhajal je vsakih 14 dni. Urednik je bil dr. Korošec. List je izhajal v 10.000 izvodih. Kasneje je dosegel naklado 17.000. „Naš dom“ je postal glasilo krščansko demokratičnega gibanja Slovencev na štajerskem.

Istočasno je dr. Korošec skliceval politične shode in propagiral ustanovitev slovenske katoliške kmetijske stranke. Posebno znamenite so v tem oziru resolucije, sklenjene na shodu Slovenskega političnega društva v Slovenski Bistrici dne 9. junija 1901.

29. maja 1906 je bil Korošec izvoljen v dunajski parlament kot poslanec pete kurije po smrti poslanca Žižkarja. Dr. Korošec je dobil 19.153 glasov, njegova nasprotnika pa: Rebek 2.807, Wratschko pa 7.065 glasov. „Grazer Tagblatt“ je takrat pisal, da je Korošec pri štajerskih Nemcih najbolj osovražena osebnost. Dr. Korošec je bil potem zaporedoma izvoljen, tako, da je ostal član dunajskega

parlamenta vse do konca Avstro-Ogrske monarhije v letu 1918.

Leta 1907 je dr. Korošec ustanovil s svojimi prijatelji na štajerskem slovensko krščansko demokratično stranko, ki se je imenovala Slovenska kmetška zveza. Takrat je namreč nastopila tudi na štajerskem načelna politična ločitev po svetovnih nazorih. Skupina liberalnih Slovencev je leta 1906 že ustanovila Narodno stranko za štajersko.

Predsednik nove stranke „Slovenske kmetške zveze“ za štajersko je postal posestnik, poslanec in kasneje v Jugoslaviji poljedelski minister Josip Roškar, v odboru pa je bil dr. Korošec. Sadovi dela nove stranke so se pokazali pri naslednjih volitvah. Prve volitve v Avstriji, ki so se izvršile s splošno in enako volilno pravico, so bile 14. maja 1907. Izvoljenih je bilo 5 slovenskih katoličanov na programu Slovenske kmetške zveze: Korošec, Roškar, Benkovič, Pišek in Ploj in dva liberalna Slovenca: Roblek in Jezovnik. Glasov

so dobili katoličani 29.700, liberalci pa 12.156. Druge volitve in zadnje v dunajski državni parlament Avstro-Ogrske monarhije so bile v juniju 1911. Slovenska kmetška zveza je dobila vseh sedem slovenskih mandatov in 28.761 glasov, liberalci 10.851, socialisti so ostali s 3.350 glasovi, seveda tudi brez mandata, nemškutarji so nabrali 5.224 glasov, brez mandata. Leta 1909 so bile še volitve v štajerski deželni zbor. Bile so v maju in izid je bil v istem sorazmerju. Dr. Korošec je bil izvoljen tudi v deželni zbor štajerski in takoj postal predsednik slovenskega kluba deželnih poslancev. V decembru istega leta je že zahteval združitev slovenskega dela štajerske in Koroške z ostalimi slovenskimi pokrajinami v eno upravno celoto. Ker so Nemci trmasto odklanjali zahteve slovenskih poslancev, je Korošec več mesecev vodil obstrukcijo v deželnem zboru. V tem času je Korošec priboril Slovincem Gospodarsko šolo v Sv. Juriju ob južni železnici.

V PARLAMENTU NA DUNAJU

V državnem zboru je bil dr. Korošec podpredsednik Slovenskega kluba in pozneje Hrvatsko-slovenske zajednice. V maju 1913 je dr. Korošec v kritiki ekspozicije ministrskega predsednika grofa Stürgkha podal izjavo za federalizacijo monarhije. Bil je tudi med redkimi člani državnega zbora, ki so bili izvoljeni v delegacije, ki so obravnavale skupne avstro-ogrske zadeve. Postal je eden najbolj znanih in zanimivih govornikov parlamenta. Poročila povedo, da sta v oktobru 1908 dr. Šušteršič in dr. Korošec ostro nastopala proti brutalnemu nastopu vojaštva in proti vladni pristranosti ob septembrskih dogodkih v Ljubljani, ko sta bila ustreljena med demonstracijami slovenska mladeniča Adamič in Lunder. V letu 1911 je dr. Korošec vodil obstrukcijo proti ustanovitvi italijanske univerze v Trstu in zoper režim bana Czuvoja na Hrvatskem. V novembru leta 1912 je dr. Korošec v delegacijah izjavil, „da se bodo začele oči Jugoslovancev obračati na centrum

izven monarhije,“ če se ne ugodj njihovim zahtevam. V delegacijah sta bila dr. Korošec in dr. Šušteršič. V marcu 1914 sta bila zopet izvoljena v delegacije dr. Korošec in dr. Šušteršič. Dne 13. novembra je bil izvoljen za delegata dr. Korošec, ki je 13. decembra istega leta ožigosal preganjanje Jugoslovancev med vojno.

4. marca 1914 je dr. Šušteršič odložil predsedstvo Hrvatsko-slovenskega kluba, ker je zaradi svoje oportunistične, Avstrijcem prijazne politike, izgubil zaupanje med člani kluba. Za predsednika je bil izvoljen dr. Korošec.

Kot bister in odločen politik se je izkazal dr. Korošec, ko je po več kot dveletnem zastoj političnega življenja v vojnem času, takoj po smrti cesarja Franca Jožefa I. sklical 28. novembra 1916 v Grazu sejo slovenskih poslancev. Takrat so sklenili tesnejše sodelovanje s Čehi.

VODITELJ JUGOSLOVANSKEGA GIBANJA

30. maja 1917 je avstrijska vlada sklicala dunajski parlament. Dne 29. maja, pred otvoritvijo, so se vsi jugoslovanski poslanci zdru-

žili v Jugoslovanski klub in izvolili za predsednika dr. Korošca. Jugoslovanski klub je takoj sklenil dati posebno državno-pravno iz-

javo. To izjavo — zgodovinsko Majniško deklaracijo — je dr. Korošec prebral dne 30. maja na prvi seji parlamenta. Deklaracija je zbudila silno narodno navdušenje. Podpredsednik Jugoslovanskega kluba je bil Hrvat dr. Matko Laginja. V Majski deklaraciji so poslanci kluba zahtevali, „da se na osnovi narodnega načela in hrvatskega državnega prava v prihodnje vsi Slovenci, Hrvatje in Srbi avstroogrške monarhije združijo v samostojno državno telo pod žezlom habsburško-lotarinške dinastije. To državno telo boji prosto vsakega gospodstva tujih narodov in zgrajeno na demokratičnem temelju.“ Pred sejo je ministrski predsednik Clam Martiniz skušal doseči od dr. Korošca, da deklaracije ne bi prebral. Ni uspel. Junija 1917 je na pritisk južnih Slovanov cesar moral odpoklicati Clam Martiniza. V smislu razgovorov z jugoslovanskimi poslanci naj bi prevzel predsedstvo vlade pacifist, profesor Lamasch, ki naj bi bil z znanim profesorjem pedagogike F. W. Foersterjem pripravil federativno ureditev avstrijske monarhije. Zaradi odpora Nemcev do tega poizkusa za rešitev Avstrije ni prišlo. Vlado je prevzel bivši cesarjev učitelj Seidler z uradniškim ministrstvom, v katerem je bil tudi poseben minister za Slovenijo, univerzitetni profesor dr. Ivan Žolger. Jugoslovanski klub pa je ostal v opoziciji tudi proti Seidlerjevi vladi.

15. septembra 1917 je ljubljanski škof dr. Anton Bonaventura Jeglič podpisal izjavo za Majniško deklaracijo. S tem se je začelo splošno pobiranje podpisov, ki je silno podprlo parlamentarne napore jugoslovanskih poslancev na Dunaju. Kljub temu, da je Seidler obsodil jugoslovansko in češko deklaracijo, je zastopstvo južnih Slovanov pod vodstvom Korošca vztrajalo pri svojih državno-pravnih zahtevah.

8. oktobra 1917 je v št. Janžu na Dolenjskem umrl dr. Janez Evangelist Krek. Ob njegovem grobu, dne 13. oktobra, so govorili Korošec, vodja češkega svaza Stanek in Hrvat Dulibić. Dr. Korošec je ob odprtem grobu vzkliknil besede iz evangelija, ki so takrat pomenile sintezo narodnega hotenja: „Dvignite glave, ker bliža se vaše odrešenje.“

Med tem je dr. Ivan Šušteršič, predsednik SLS, izstopil iz Jugoslovanskega kluba, skušal stranko razbiti, pa se mu ni posrečilo. Za predsednika stranke je bil dne 27. decembra 1917 izvoljen dr. Anton Korošec. Od de-

klaracije dalje je delo Jugoslovanskega kluba sestojalo v uveljavljanju slovenskih in hrvatskih narodno-političnih zahtev. Z Majniško deklaracijo je dr. Korošec vpeljal velikopotezno in nenavadno premočrtno politično akcijo za združitev vseh Jugoslovancev v enotno državo. Ta akcija ima sledeče mejnike: Majniška deklaracija, Narodni svet, Narodno veče, Ženevski pakt.

Ko je v juniju 1917 padla Clam Martinizova vlada, je cesar Karel vabil Korošca, naj bi vstopil v novo Seidlerjevo vlado, a klub je to odklonil. Jugoslovanci so s Čehi vred prešli v ostro opozicijo. Spomladi 1918 so se začeli po vsej Sloveniji veliki ljudski tabori za deklaracijo. Kot govornik je nastopal povsod dr. Korošec, ki je raztegnil svoje delo tudi v Dalmacijo, na Hrvatsko in v Bosno. Dosegel je, da so 3. marca sprejeli deklaracijo tudi Hrvatje za svoj program, le da so dali svoji izjavi še bolj radikalno obliko in so izpustili klavzulo o habsburškem žezlu.

Ob priliki pogajanj v Brest-Litovsku leta 1918 je jugoslovanski klub vsem mirovnim delegacijam poslal spomenico z zahtevo, da se k mirovnim pogajanjem pripuste tudi zastopniki avstrijskih Jugoslovancev, ki da se bodo odločili „ali hočejo svojo državo in v kakih oblikah“.

Na cvetno nedeljo leta 1918 so zastopnice slovenskega ženstva izročile dr. Korošču 200.000 podpisov Slovencev za majniško deklaracijo.

4. maja je bil odgojen parlament. Seidler je izjavil, da do jugoslovanske države morda pride, da pa ta država ne bo obsegala „delov, ki leže na potji na Jadran in so v zvezi z nemškimi jezikovnimi ozemljem“. Zaradi uvedbe protijugoslovanskega kurza je dr. Žolger izstopil iz vlade.

O binokotih so Čehi v Pragi praznovali 50-letnico narodnega divadla. Zastopstvo južnih Slovanov je vodil dr. Korošec. Sredi julija je bil na zahtevo Poljakov sklican parlament.

16. in 17. avgusta je bilo v Ljubljani zborovanje slovanskih politikov. Ob njihovi navzočnosti so dne 18. avgusta slovesno odkrili spominsko ploščo dr. Janezu Krelu v št. Janžu.

PREDSEDNIK SLOVENSKEGA NARODNEGA SVETA

Da bi pripravil forum za prevzem oblasti v ugodnem trenutku, je dr. Korošec po mnogih pripravah dne 16. avgusta 1918 ustanovil Narodni svet. Sestavljali so ga zastopniki celotnega političnega življenja na Slovenskem in za predsednika so izvolili dr. Korošca. Na ustanovnem zborovanju so bili navzoči delegati Slovenske ljudske stranke, Jugoslovanske socialno-demokratske stranke, političnega društva Edinost v Trstu, političnega in gospodarskega društva za Istro, Katoiškega političnega društva za Slovence na Koroškem in Liberalne napredne stranke. Dr. Korošec je orisal organizacijsko osnovo Narodnega sveta. Napravili so pravilnik sledeče vsebine: „Naš namen je, da se za Slovence, Hrvate in Srbe, ki živijo v monarhiji, ustanovi skupni narodni odbor, kjer bodo po dogovorjenem proporciju zastopani vsi politični činitelji, ki na temelju edinstvenosti jugoslovanskega naroda hočejo izvojevati samostojno jugoslovansko državo.“

2. Za Slovenijo in Istro se osnuje Narodni svet, čigar namen je delovati za zedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo in čigar delokrog je sklepati in odločati v vseh zadevah, ki jih v Narodnem odboru zastopani činitelji priznavajo za skupne.

3. Skupne zadeve so razen skupnega vrhovnega smotra še: obramba in pospeševanje

skupnih kulturnih zadev, obramba in gojitev skupnih gospodarskih interesov ter zavesti gospodarske osamosvojitve, reprezentacija naroda in pospeševanje narodnih koristi na zunanaj, dogovorno s parlamentarno delegacijo, vprašanja, kj se tičejo narodne časti in discipline.

Dokler ne dosežemo glavnega namena, smatra Narodni svet še za nalogo: skupno delo za popolno enakopravnost našega naroda v šolah, varstvo narodnih manjšin, uvedbo manjšinskega dela in boj za narodno šolstvo, uveljavljanje našega jezika v vseh javnih uradih in podjetjih.“

Policija je naslednji dan zaplenila Koroščevo poročilo o teh nalogah Narodnega sveta.

Na ustanovnem sestanku se je konstituiralo predsedstvo Narodnega sveta takole: dr. Anton Korošec predsednik, prelat Andrej Kalan, Franc Smodej, prof. Bogumil Remec, dr. Gjurjo Červar, dr. Požič, dr. Albert Kramer, dr. Josip Jerič, dr. Lovro Pogačnik, Ivan Hribar, Ivan Kejžar in dr. Josip Wilfan.

Dr. Korošec je potem ustanovil pokrajinske odbore Narodnega sveta za Trst, za Goriško, za Koroško, za Štajersko. Ustanovil je tudi celo vrsto odsekov, ki naj bi bili pripravili vse potrebno za prevzem oblasti.

PREDSEDNIK NARODNEGA VEČA

Predsedstvo Narodnega sveta je predebatalo nadaljnji korak: ustanovitev skupnega narodnega foruma za vse Jugoslovane v monarhiji na sejah dne 29. avgusta in 7. septembra ter je pooblastilo predsednika dr. Korošca naj takoj odide v Zagreb in naj pridobi za to Hrvate in Srbe, zlasti pa srbsko-hrvatsko koalicijo, ki je še stala ob strani. Ker so se dogodki na bojiščih razvijali naglo, — 26. septembra je kapitulirala Bolgarija — je predsedstvo Narodnega sveta pooblastilo dr. Korošca naj da pristanek za ustanovitev Narodnega veča, tudi, če bi srbsko-hrvatska koalicija ne pristopila, in tudi če ne pristopijo socialisti, bosanski muslimani ali vojvodinski Srbi in Hrvati.

Dr. Korošec se je sestal s hrvatskimi in srbskimi političnimi voditelji, redigirali so statut, določili ključ za razdelitev mandatov in sklicali zbor delegatov strank in skupin iz

Slovenije, Istre, Hrvatske, Bosne in Hercegovine, Dalmacije in Ogrske. Manjkali so samo zastopniki srbsko-hrvatske koalicije in frankovci. Zbor delegatov, ki je bil prvi in zadnji, je trajal dva dni. Dosegli so sporazum in napravili sklep, naj se Narodno veče takoj ustanovi. Tako so srbsko-hrvatsko koalicijo postavili pred skupno voljo vseh drugih političnih skupin. Istočasno so izvolili šestčlanski odbor za pogajanja s koalicijo. V njem so bili dr. Korošec, dr. Mate Drinković, dr. Živko Petričić, dr. Srdjan Budisavljević, dr. Matko Laginja in dr. Joco Sunarić. Koalicijo so pri pogajanjih zastopali Svetozar Pribičević, dr. Dušan Popović, Večeslav Vilder, dr. Edmund Lukinić in dr. Ivan Ribar. Pogajanja so uspela. 12. oktobra je koalicija sklenila pristopiti k Narodnemu veču, kj je tako postalo resnično politično predstavništvo vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v avstro-ogrski monarhiji.

STATUT NARODNEGA VEČA

Narodno veče za narod Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu, je politično predstavništvo vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki žive v Hrvatski-Slavoniji z Reko, v Dalmaciji, Bosni-Hercegovini, Trstu, na Kranjskem, na Goriškem, Štajerskem in Koroškem, v Bački, Banatu, Baranji, Medjimurju in v ostalih krajih južnozpadne Ogrske.

Skupni temeljni program Narodnega veča je: Zedinjenje vseh Slovencev, Hrvatov in Srbov v narodno, svobodno in neodvisno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov, urejeno na demokratičnih načelih.

Vsa vprašanja, ki so v zvezi s temj temeljnimi načeli, se smatrajo za nesporno skupna vprašanja Narodnega veča. Poleg tega odloča Narodno veče o vseh vprašanjih, ki jih priznavajo v Narodnem veču zastopani odposlanci za skupna.

Organizacija Narodnega veča temelji na teritorialnem principu, t. j. vsaka izmed naših pokrajin pošlje v Narodno veče po enega odposlanca na okroglo vsakih 100 tisoč prebivalcev. Kranjski s slovenskim delom štajerske, Goriške in Koroške ter Trstom pripada skupno 14 poslancev, Istra dobi 3, Dalmacija 7, Hrvatska-Slavonija z Reko 28, Bosna-Hercegovina 18, Jugoslovani na Ogrskem 10 poslancev. Vsi izvoljeni člani hrvatskega sabora v Zagrebu, bosanskega sabora v Sarajevu, državnega zbora na Dunaju ter vseh deželnih zborov prej navedenih dežel, ki sprejemajo načela tega pravilnika, imajo, kolikor že itak niso izvoljeni člani Narodnega veča, pravico udeleževati se plenarnih sej veča. Vrh tega pa imajo člani hrvatskega sabora v Zagrebu, bosanskega sabora v Sarajevu in državnega zbora na Dunaju pri plenarnih sejah skupaj pet glasov, odnosno po pet odposlancev z aktivno in pasivno pravico.

Organizacije, ki pristopijo k Narodnemu veču in ki zastopajo razne narodne stranke in politične skupine v posameznih pokrajinah, so dolžne prepustiti sorazmerno število odposlancev tudi tistim narodnim strankam, ki sedaj eventualno ne pristopijo Narodnemu veču, a bi prosile naknadno za sprejem. Naravno more to veljati samo za stranke, ki stoje na stališču narodnega edinstva Slovencev, Hrvatov in Srbov in neizpodbitne pravice samoodločbe našega naroda, kakor je to označeno v Zagrebški resoluciji z dne 3. marca 1918. O sprejemu sklepa osrednji odbor Narodnega veča.

Narodno veče deluje: a) v skupnih sejah, ki se sestajajo redno vsake tri mesece ter na poziv Osrednjega odbora po potrebi, ali pa na predlog najmanj 15 članov Narodnega veča. V tem poslednjem slučaju se mora sestati seja najkasneje 14 dni potem, ko je predsedništvo dobilo obvestilo. Plenum voli osrednji odbor ter mu določa smer dela. Osrednji odbor šteje največ 30 članov. Z dvema tretjinama glasov more osrednji odbor kooptirati največ še 10 članov z istimi pravicami. Osrednji odbor sklicuje plenarne seje Narodnega veča, sprejema njih poročila in se posvetuje o njih, imenuje poverjenike, rešuje spore med različnimi pokrajinskimi organizacijami in skupinami, daje v skladu z zastopniki odnosnih strank smer postopanju parlamentarnih skupin v splošno narodnih vprašanjih, nabira sredstva in jih upravlja ter izključuje posamezne člane, ki pa imajo pravico priziva na Narodno veče, toda brez odločilne moči. Po izvolitvi se osrednji odbor konstituira in izvoli predsedništvo, ki vodi posle osrednjega odbora. Predsedništvo osrednjega odbora je hkrati tudi predsedništvo Narodnega veča.

V plenarnih sejah Narodnega veča in osrednjega odbora se sklepa z dvotretjinsko večino glasov navzočih članov. Za osrednji odbor je potrebno, da je navzoča nadpolovična večina članov in njihovih namestnikov. Za plenarno sejo Narodnega veča zadostuje, da je navzoča tretjina članov s pravico glasovanja, treba pa je, da so člani pravočasno povabljeni. V postopanju na priziv proti izključenju člana osrednjega odbora ne glasujejo tisti člani osrednjega odbora, ki so se udeležili glasovanja o izključenju.

Pravilnik se more spremeniti samo v plenarni seji Narodnega veča v navzočnosti vsaj polovice članov.“

17. oktobra je bila prva seja Narodnega veća in sicer seja osrednjega odbora. Na tej seji je bil izvoljen za predsednika dr. Anton Korošec, za podpredsednika pa Svetozar Pribičević in dr. Ante Pavelić. Za tajnike Narodnega veća so bili določeni dr. Mate Drinković, dr. Ivan Lorković in dr. Srdjan Budisavljević.

19. oktobra je Narodno veće odklonilo predlog cesarja Karola, da se Avstrija — brez Ogrske — reorganizira v zvezo narodnih držav, zahtevalo je enotno suvereno državo in zedinjenje s Srbijo. Ko je v tistih dneh predsednik Wilson izjavil, da ne more sprejeti avstrijskega predloga za mir, ki ga je predsedniku poprej, 14. septembra, poslal zunanji minister Burian, je Narodno veće pozdravilo Wilsonov odgovor.

22. oktobra je prof. Lamasch začel sestavljati zadnjo avstro-ogrsko vlado kot nekaj „izvršni odbor združenih narodnih vlad“, ki naj bi rešil „samo glavo mladega gospodarja,“ kot je Lamasch priznal Korošču. Jugoslovani in Čehi so ta poizkus odklonili. Dunajski vladi ni torej ostalo nič drugega, kot da je 27. oktobra po zunanjem ministru Andrássyju sporočila predsedniku Wilsonu, da sprejme „njegovo naziranje o pravicah avstro-ogrskih narodov, zlasti Čehoslovakov in Jugoslovanov“.

29. oktobra so Slovenci in Hrvatje pretrgali vse zveze z avstro-ogrsko vlado.

31. oktobra je nastopila v Ljubljani narodna vlada za Slovenijo in Istro. Predsednik je bil Josip Pogačnik, član Slovenske ljudske stranke.

Ivan Hribar piše v svojih Spominih na

tiste dni: „Pod imenom Narodnega veća se je ustanovil dne 8. oktobra 1918 oni narodni odbor, ki si ga je želel ljubljanski Narodni svet. In tako je tudi tokrat bila Slovenija, ki je dala iniciativo za ustanovitev skupnega, sedaj že revolucionarnega narodnega fora, ne samo Hrvatov in Slovencev, temveč vse trojice enega naroda.“

Nesporni in splošno priznani voditelj Slovenije je bil takrat dr. Anton Korošec, ki je osebno vodil vse politično delo za osvobodjenje in zedinjenje od Majniške deklaracije do Ženevskega pakta.

Še nekaj podrobnosti iz tega časa:

Cesarski manifest avstrijskim narodom z dne 16. oktobra 1918 je napovedal preosnovo monarhije v zvezno državo. Ta manifest ni zadovoljil Jugoslovanov. Jugoslovanski parlamentarni klub ga je odklonil že 16. oktobra.

18. oktobra je prišel Wilsonov odgovor Avstriji na mirovno ponudbo.

19. oktobra je Narodno veće objavilo, da odklanja cesarski manifest in da prevzema vodstvo narodne politike v svojo oblast:

„I. Zahtevamo zedinjenje celokupnega našega naroda Slovencev, Hrvatov in Srbov na vsem njegovem etnografskem teritoriju, kjer naš narod danes živi, brez ozira na katere kolj pokrajinske in državne meje, v eno samo, edinstveno in popolnoma suvereno državo, urejeno po načelih politične in ekonomske demokracije, ki vsebuje v sebi odpravo vseh socialnih in gospodarskih krivic in neenakosti.“

II. Zahtevamo, da bo na bodoči mednarodni mirovni konferenci zastopan naš narod enotno po svojih odposlancih.“

ŽENEVSKI PAKT

Dr. Korošec je 23. oktobra odpotoval na Dunaj na čelu delegacije Narodnega veća. 23. in 24. oktobra je bilo tam posvetovanje z delegacijo češkega Narodnega Vybora o novem položaju.

Dne 25. oktobra je odšel dr. Korošec v Švico in Pariz. Hotel je osebno urediti vprašanje mednarodno-pravnega položaja države Slovencev, Hrvatov in Srbov in modalitete zedinjenja s kraljevino Srbijo. Spremljala sta dr. Korošca na tej poti dr. Gregorij Žerjav

in dr. Melko Čingrija, ki je bil državni poslanec in dubrovniški župan.

V Ženevi se je dr. Korošec najprej sešel z ondi bivajočim dr. Lazo Markovićem. Povalil je na razgovor Pašića in Trumbića. Trumbić je takoj prišel. Popisal je Korošču spore med Jugoslovanskim narodnim odborom in Pašićem. Od Pašića dolgo ni bilo odgovora.

4. novembra je dr. Korošec izročil zavezniskim vladam noto, v kateri je zahteval, da

Levo: Dr. Korošec — četrtišolec l. 1887/8; desno: Deklaracijska razglednica s Koroščevo sliko iz leta 1917, ki so jo Avstrijci prepovedali; v sredini: Franc Korošec, biv. stolni kaplan in urednik Slov. gospodarja ter pozn. nadžupnik v R. Slatini ter dr. A. Korošec. Slika pred l. 1906.

Dr. Anton Korošec
načelnik „Jugoslovanskega kluba“

Dr. Korošec s poslanci Jugoslovanskega kluba po volitvah l. 1923. Od leve proti desni sede: Vesenjaj, dr. J. Hohnjec, A. Sušnik, J. Gostinčar, dr. A. Korošec, Kranje in Vrečko. Stoje pa: J. Stanovnik, A. Bedjanič, dr. Fr. Kulovec, V. Pušenjaj, J. Klekl, G. šiftar, J. Brodar, J. Kugovnik, Fr. Žebot, B. Rajič, J. štrcin, A. Bošnjak, Fr. Kremžar, St. Falež, K. Škulj in J. Nemanič.

Dr. Korošec s svojimi gosti v Biserjanih. Od leve proti desni: Fr. Kremžar, T. Končan, ted. kab. šef min. dr. Kreka, M. Javornik, M. Ačimović, ga. Končanova, ga. Natlačenova, Koroščeva sestra, za njo dr. M. Krek, dr. A. Korošec, ga. Krekova, R. Smer-su, M. Stare, dr. M. Natlačen, ing. Sodja, dr. I. Ahčin, dr. L. Kuhar in dr. T. Debeljak.

V sredini na levi: Dr. Korošec s svojo sestro. V sredini na desni: Dr. Korošec govori o svoji domačiji. Od leve proti desni: M. Ačimović, upravnik mesta Beograda, M. Stare, dr. T. Debeljak, za njim Koroščev svak Sinko. Na levi: Pred Koroščevo rojstno hišo. Od leve proti desni: Fr. Kremžar, J. Krošelj, dr. A. Korošec, ing. J. Sodja, min. dr. M. Krek in dr. T. Debeljak.

Po taboru pri Sv. Trojici v Slov. goricah l. 1938 je dr. Korošec več gostov povabil na svoj rojstni dom. Vse slike na tej strani so od tam.

Na levi: Dr. Korošec
po letu 1935

Na desni: Dr. Korošec prihaja leta 1935 kot zastopnik vlade na Evharistični kongres na Stadion v Ljubljani v spremstvu dr. M. Kreka. Spredaj dr. J. Kovačič, ki ju vodi na tribuno

Dr. Korošec na taboru v Komendi. V sredini slike sede od leve proti desni: Min. za soc. politiko Dragiša Cvetkovič, dr. A. Korošec in Miloš Stare, za njim dopisnik Centralnega presbiroja P. Grubišič, desno od njega stoji poslanec J. Štrein

Dr. Korošec na Slovenskem dnevu v Kočevju. Druga od Korošca na levi je ga. Iva Pregelj, por. ing. Vivod, v slovenskem dekliškem kroju, na desni od dr. Korošca je Stanko Škrabec, v kroju slovenskih fantov.

Ustanovitev ljubljanske univerze, skrb za njen obstoj in napredek — vse to je najtesneje povezano z imenom dr. Korošec. V zahvalo in priznanje ga je l. 1939 ljubljanska univerza imenovala za častnega doktorja. Slika zgoraj: V imenu vlade govori ob promociji minister dr. M. Krek. Slika na levi: Rektor univerze prelat dr. M. Slavič govori o zaslugah dr. Korošca za ljubljansko univerzo.

Dekan pravne fakultete dr. Rado Kušej čestita dr. A. Korošcu ob podelitvi diplome častnega doktorja Almae matris Labacensis

priznajo Narodno veće v Zagrebu kot vladu za Jugoslovane bivše monarhije, Jugoslovane kot zavezniški narod in jugoslovanske dobrovoljce za edinice jugoslovanske vojske.

5. novembra je prišel Pašić s šefi srbske opozicije v parlamentu: Trifkovićem, Draškovićem in Marinkovićem ter predsednikom Jugoslovanskega odbora dr. Ante Trumbićem z nekaterimi člani tega odbora. Korošec je imel najprej razgovor s Trumbićem. Nato je obiskal Pašića, ki je zahteval, naj Srbija zastopa vse Jugoslovane. Predlagal je, naj bi samo nekaj zastopnikov Narodnega veća vstopilo v nekako komisijo za zunanje zadeve v srbski vladi. 6. novembra so se pričeli razgovori oficijelno. Korošec in Trumbić sta zahtevala mednarodno priznanje Narodnega veća in predlagala, naj se za skupne zadeve Srbije in države Slovencev, Hrvatov in Srbov pod Narodnim većem ustanove skupna ministristva. Drašković je predlagal skupno vladu 17 ministrov za Srbijo in Jugoslovane iz bivše monarhije.

7. novembra je po daljšem odporu Pašić sprejel Koroščev in Trumbićev predlog ter z noto 8. novembra v imenu srbske vlade priznal Narodno veće za zakonito vladu Jugoslovanov bivše monarhije in Trumbića za njenega zastopnika pri zaveznikih. Takole je pisal Korošču:

„U ime kraljevske srbske vlade čast mi je izvestiti Vas, da ona priznaje Narodno Veće u Zagrebu kao zakonitu vladu Hrvata, Srba i Slovenaca, koji žive na teritoriju austro-ugarske monarhije, i da sam danas uputio notu vladama Francuske, Engleske, Italije i

Severnim Sjedinjenim Državama Američkim moleći ih, da i one sa svoje strane priznaju Narodno Veće u Zagrebu kao zakonitu vladu jugoslovenskih zemalja bivše austro-ugarske monarhije.“

Nato so sestavili skupno vladu 12 ministrov in objavili vse sklepe v takozvani Ženevski deklaraciji.

Pašić je pa ves ženevski dogovor izigral na ta način, da je takoj v naslednjih dneh podal ostavko svoje vlade. Novo vladu Srbije je sestavil Milenko Vesnić in nova vlada in Pašić sta izjavila, da se ne smatrata vezanim na sklenjene dogovore s predsednikj Narodnega veća in Jugoslovanskega odbora.

13. novembra je dr. Korošec odšel v Pariz, da bi neposredno dosegel priznanje države Narodnega veća. Obiskal je Clemenceaua, zunanjega ministra Pichona, Wilsonovega zaupnika House-ja ter ameriškega, angleškega in italijanskega poslanika, dalje še dr. Beneša in druge. Pichon je Korošču povedal, da je Pašić demisioniral.

Nato se je Korošec vrnil domov. Imel je zaradi vojnih razmer zamude. V Veroni je čakal dva dni na zvezo. V Ljubljano je prišel dne 2. decembra.

Medtem se je dne 1. decembra v Belgradu izvršilo zedinjenje treh držav: države Narodnega veća, Srbije in Črne gore v novo državo Srbov, Hrvatov in Slovencev. V Belgrad je Korošec prispel dne 4. decembra. Začela so se pogajanja za sestavo koncentracijske vlade, ki je bila sestavljena in nastopila dne 20. decembra.

V KRALJEVINI SRBOV, HRVATOV IN SLOVENCEV

Prvo vladu kraljevine SHS je sestavil Stojan Protić. V tej vladi je bil dr. Korošec podpredsednik ministrskega sveta. Ko so 2. 4. 1919 socialisti izstopili iz vlade, je dr. Korošec prevzel ministristvo za prehrano, njegov tovariš Josip Gostinčar pa ministristvo za socialno politiko.

4. avgusta 1919 je Protić odstopil in novo vladu je sestavil vodja demokratov Ljuba Davidović. Korošec je bil v opoziciji. Ta vlada je trajala do 18. februarja 1920. Sestavljali so jo demokrati in socialisti.

Vlada Stojana Protića od 19. februarja 1920 do 16. maja 1920 je bila koalicijska vlad

da radikalov, hrvatskega Narodnega kluba in Koroščevega Jugoslovanskega kluba. Korošec je bil v tej vladj minister za promet, njegov tovariš Ivan Roškar, minister za kmetijstvo, dr. Franc Jankovič pa minister za vere. Za dobe te vlade je bila splošna železničarska stavka. Vlada je mobilizirala železničarje. Bile so večje delavske demonstracije, ki so kazale simptome revolucionarnega vrenja. V spopadu s policijo je bilo v Ljubljani nekaj žrtev. Vlada je ohranila mir in red v državi. Stavka je trajala od 15. do 17. aprila 1920. Organizirali so jo komunisti in jo izvedli kot prvi poizkus svojih sil.

Od 17. maja 1920 do 31. decembra 1920 vlada dr. Milenko Vesnić. Koalicija se je razširila z demokratskim klubom. Korošec je bil tudi v tej vladi minister za promet. Dne 3. decembra je začasno narodno predstavništvo sprejelo zakon o volitvi narodnih poslancev v ustavodajno skupščino. V tem času so se pokazale velike razlike med srbskim in hrvatskim ter slovenskim stališčem glede bodoče ustave države. Dr. Laza Marković, minister za konstituanto, je sestavil in predložil centralističen, dr. Korošec avtonomističen načrt. Hrvatje iz Narodnega kluba so se izjavili za avtonomističen načrt.

19. novembra 1920 so bile volitve za konstituanto.

1. januarja 1921 je sestavil koalicijsko vlado Nikola Pašić in vladal do 15. decembra 1922. Bila je to koalicija radikalov in demokratov, ki so jih podpirali še bosanski muslimani in nova slovenska kmetijska stranka. Korošec je bil v opoziciji.

12. decembra se je konstituanta sestala k delu. Abstinerjali so se poslanci Radičeve stranke (49), Pašić je prevzel centralistični načrt Laze Markovića in dosegel, da je na Vidov dan 1921, t. j. 28. junija tega leta, bila sprejeta centralistična ustava. Korošec je s svojim klubom pred glasovanjem zapustil skupščino.

16. decembra 1922 je Nikola Pašić sestavil samoradikalno vlado, ki je trajala do 1. maja 1923.

18. marca 1923 so bile volitve v Narodno skupščino. Od 26 slovenskih mandatov je SLS dobila 21, medtem ko jih je pri volitvah v konstituanto dobila od 38 slovenskih mandatov le 14. Pri teh prvih volitvah v Jugoslaviji je dobila SLS 57.174 ali 36.1% od 158.297 oddanih slovenskih glasov, pri volitvah v Narodno skupščino pa je stranka dobila 107.976 ali 60.5% vseh slovenskih oddanih glasov (178.577). Korošec je tako postal zopet vodja absolutno najmočnejše slovenske politične stranke.

2. maja 1923 je Nikola Pašić sestavil novo samoradikalno vlado, ki je ostala do 26. julija 1924.

V tem času so bile tele notranje politične značilnosti. Volitve v narodno skupščino so prinesle okrepitev avtonomističnih strank. Ko-

munistična stranka je bila potem, ko je skušala izvršiti umor kralja Aleksandra, in potem ko je ubila notranjega ministra Draškovića, prepovedana in razpuščena. Na Hrvatskem je Radić zbral skoro vse mandate, v Bosni se je uveljavil Spaho. Potem ko je Radić pripustil možnost hrvatske republike v skupni kraljevini, je Pašić začel pogajanja z njim. Med radikali, radičevci in SLS je prišlo do sporazuma, ki so ga nazvali Markov protokol. Podpisan je bil v Zagrebu. Ta protokol so podpisali tudi bosanski muslimani dr Spaha. Toda sporazum ni imel nikakega uspeha. Radić je začel napadati monarhijo in vojsko, Pribičević, ki je bil tedaj v Hrvatski in Sloveniji najbolj zasovražen centralist, je pa grozil z amputacijo slovenskih in hrvatskih pokrajin. Radić je končno odšel v inozemstvo, London, Dunaj, Pariz in Moskvo, kjer je svojo stranko vpisal v tretjo internacionalo. Koncem leta 1923 je Korošec začel s ponovnimi prizadevanji, da bi radičevci sodelovali v narodni skupščini.

Začetkom marca 1924 so Davidovičevi demokrati, bosanski muslimani in SLS ustanovili opozicijski blok. Ko je prišlo v skupščino še 20 izmed 70 radičevih narodnih poslancev, je vlada ostala v manjšini. Pašić je odstopil, Pribičević se je odločil od Davidovića in vstopil s svojo skupino v vlado Pašić-Pribičević.

27. julija 1924 je vodja demokratov Ljuba Davidović sestavil vlado opozicijskega bloka z radikalnim disidentom Nastasom Petrovićem. Vlada je ostala do 5. novembra 1924. V tej vladi je bil dr. Korošec podpredsednik in minister za prosveto, njegov tovariš Ivan Vesenjani minister za agrarno reformo, Anton Sušnik za promet, dr. Franc Kulovec pa za kmetijstvo. Vlada si je postavila sporazum s Hrvati za svoj politični program, hotela je iztrebiti korupcijo v administraciji in izvesti samouprave v mejah ustave. Radić pa je tudi to vlado tako napadal, da je odstopila.

6. novembra je Nikola Pašić zopet sestavil vlado centralističnih strank Pašić-Pribičević, ki je trajala do 17. julija 1925. Razpustila je Narodno skupščino in razpisala volitve za 8. februar 1925. Ta vlada je razpustila Hrvatsko seljačko stranko in vrgla Radića v zapor. Volivne priprave so se vršile v hudem terorju Orjune. Korošec je bil v ostru opoziciji. Od 26 slovenskih mandatov

je pri volitvah SLS dobila 20, glasov pa je dobila 105.303 ali 56.8% od 186.967 oddanih. Radić je obdržal vse svoje mandate.

Dne 27. marca je Pavle Radić kot zastopnik svoje Hrvatske kmetске stranke priznal monarhijo, dinastijo in Vidovdansko ustavo, ter se odrekel internacionali. Odobrenih je bilo 25 radićevskih mandatov naprej, kasneje pa še ostali. Pogajanja so se nadaljevala in uspela.

18. julija 1925 je bila sestavljena vlada Pašić-Radić, ki je vladala do 7. aprila 1926. Radić sam je vstopil v to vlado 18. novembra in sicer kot prosvetni minister.

8. aprila je sestavil s prejšnjo koalicijo novo vlado Nikola Uzunović, radikal, ki je bil orodje dvorske politike v nasprotstvu s Pašićem. V enem letu je predsedoval kar šestim vladam.

Dne 1. februarja 1927 je Nikola Uzunović sestavil koalicijsko vlado, ki je ostala do 16. aprila 1927. V tej vladi je Korošćeva stranka imela ministrstvo za kmetijstvo, dr. Franc Kulovec, javna dela, Dušan Serneck in socialno politiko dr. Andrej Gosar.

Dne 13. februarja so bile volitve v oblastne skupščine, pri katerih je v Sloveniji od 117 mandatov dobila SLS 80 mandatov.

Glavna slabost zadnje Uzunovićeve vlade je bila v tem, da Hrvati niso bili v njej zastopani.

Dne 17. aprila 1927 je sestavil koalicijsko vlado Velja Vukićević. Prva njegova vlada je ostala do 20. septembra 1927.

10. julija 1927 sta dr. Korošćec in Velja Vukićević sklenila „Blejski sporazum“. Bil je sklenjen skupni parlamentarni klub, Vukićević predsednik, Korošćec podpredsednik. Stranki se podpirata pri volitvah, kj jih je Vukićevićeva vlada razpisala za dne 11. septembra 1927. Od 26 slovenskih mandatov jih je SLS dobila zopet 20 in od 177.255 oddanih glasov 106.247 ali 59.9%.

Velja Vukićević je dne 21. septembra 1927 sestavil svojo drugo vlado, ki je v njej bil dr. Gosar minister za socialno politiko. Vlada je ostala do 23. februarja 1928. V tem času sta Radić in Pribičević ustanovila Kmet-

sko demokratsko koalicijo in vodila proti vladi ostro opozicijo.

23. februarja 1928 je Velja Vukićević rekonstruiral vlado. Dr. Korošćec je vstopil kot minister notranjih del. Vlada je ostala do 11. julija 1928. Dne 20. junija je Puniša Račić streljal v Narodni skupščini in ubil dva poslanca Radićeve stranke, Pavla Radića in dr. Gjuro Basarićka, ranil pa dr. Ivo Pernarja in Stjepana Radića. Stjepan Radić je na posledicah ran umrl. 5. julija je Vukićević odstopil. Mandat za sestavo vlade je dobil general Hadžić, pa ga je vrnil dne 23. julija.

Dne 27. julija 1928 je sestavil vlado dr. Anton Korošćec, ki je s tem postal prvi ministerski predsednik Jugoslavije, kj ni bil Srb. Vlada je ostala do 2. januarja 1929.

Ko se je dne 1. avgusta sestala Narodna skupščina, so se poslanci Kmetско demokratske koalicije: Radić-Pribičević zbrali v zagrebškem saboru in izjavili, da ne priznajo okrnjene skupščine. Teden dni kasneje je umrl Stjepan Radić. Na državni praznik 1. decembra je prišlo do nemirov v Zagrebu. Davidović je zrušil vladno koalicijo in Korošćec je odstopil.

6. januarja 1929 je kralj razpustil parlament, proglasil osebno vlado, ukinil Vidovdansko ustavo in imenoval vlado generala Petra Živkovića. Korošćec je bil v tej vladi kot minister za promet do 5. avgusta 1929, nato minister za gozdove in rudnike do 28. septembra 1930, ko je izstopil.

Živkovićeva vlada je trajala do 5. januarja 1932. Ta dan je Živković sestavil novo vlado in ostal z njo do 4. aprila 1932, ko ga je zamenjal v vodstvu vlade dr. Vojislav Marinković, ki je predsedoval vladi samo do 30. junija 1932.

12. maja je bila šestdesetletnica življenja dr. Korošćca. V Sloveniji so se vrstile manifestacije, nastopi policije, politični procesi proti Korošćevim ljudem. Korošćec in njegovi Slovenci so bili v skrajni opoziciji.

1. julija je prevzel vlado dr. Milan Srškić in vladal do 4. novembra istega leta. 31. decembra tega leta je bila objavljena Slovenska deklaracija.

SLOVENSKA DEKLARACIJA

1. Slovenski narod je danes razdeljen in razkosan na štiri države, na Jugoslavijo, Italijo, Avstrijo in Madžarsko. Njegova osnovna zahteva je, da se zedini v eno samo politično enoto, ker se mu more le na ta način ohraniti obstoj in zagotoviti splošen napredek.

2. Glavnemu delu slovenskega naroda, ki živi v Jugoslaviji, je postavljena naloga, da na tem idealu neprestano dela do končne ustvaritve.

3. Iz teh razlogov si mora slovenski narod v jugoslovanski državi priboriti tak samostojen položaj, ki bo neprestano služil kot privlačna sila za vse ostale dele naroda, živeče v drugih državah. V ta namen je potrebna: a) narodna individualnost, ime, zastava, etnična skupnost, finančna samostojnost, politična in kulturna svoboda. b) Radikalno socialno zakonodajstvo, ki mora osigurati življenjske interese in harmonično razvijanje vseh potrebnih in produktivnih poklicev, posebno kmečkega in delavskega razreda.

4. Za doseg tega cilja je potrebno, da si mi Slovenci, Hrvati in Srbi zgradimo po svobodnem sporazumu in to na demokratski bazi državo ravnopravnih edinic, eno teh edinic naj tvori Slovenija.

5 Tako sestavljeno državo zahtevata tudi Kmetstvo demokratska kaolcija in radikalna stranka, odnosno je ne izključujeta. Mi Slovenci se pridružujemo tem sklepom in želimo, da sodelujejo za doseg tega ciljev vse stranke in vse struje tako doma, kakor v vsej državi."

To izjavo je vlada proglasila za protidržavno.

27. januarja 1933 je nato vlada odredila konfinacijo generalnega tajnika SLS dr. Kulovca Franca, podpredsednika SLS dr. Natlačena Marka in člana odbora dr. Ogrizka Antona. 28. januarja 1933 je bil konfiniran dr. Korošec, 17. februarja 1933 je vlada razpustila Prosvetno zvezo v Ljubljani, 20. februarja 1933 je bil pred državnim sodiščem za zaščito države šenčurski proces v Belgradu proti poslancu SLS Janezu Brodarju, poslancu Ivanu Štrcinu, dekanu Matiju Škrbcu in tovarišem. V marcu 1933 je bil obsojen dr. Vladko Maček zaradi veleizdaje. Dne 17. januarja 1934 je prišel zakon o obvezni telesni vzgoji in razpuščene so bile mladinske organizacije v Hrvatski in v Sloveniji.

Dne 27. januarja 1934 je sestavil novo vlado Nikola Uzunović, ki je trajala do 18. decembra 1934. 9. oktobra 1934 je bil v Marseillu ubit kralj Aleksander, dr. Korošec je odšel iz konfinacije na Hvaru v Belgrad k pogrebu kralja Aleksandra in izjavil, da mora v tem kritičnem času biti edina skrb vseh politikov, da se ohrani država. 21. oktobra

1934 so bili izpuščeni iz konfinacije dr. Kulovec, dr. Natlačen in dr. Ogrizek.

18. decembra 1934 je pod regentstvom princa Pavla sestavil novo vlado minister dvora Bogoljub Jevtić, ki je vladal do 20. junija 1935. 6. februarja 1935 je razpustil narodno skupščino in razpisal nove volitve za 5. maj 1935. SLS se je abstinirala. V Sloveniji se je udeležilo volitev samo 46.96% volivcev.

24. junija 1935 je vlado sestavil dr. Milan Stojadinović in vladal do 21. decembra 1938. V tej vladi je dr. Korošec prevzel ministristvo za notranje zadeve, 1. septembra 1935 je bil imenovan za ministra brez portfelja dr. Miha Krek. V avgustu se je v smislu zakona prijavila nova stranka, ki so jo sestavljali radikali, SLS in muslimani dr. Spaha. Imenovala se je Jugoslovanska radikalna zajednica. Program nove stranke vsebuje državno in narodno edinstvo, spoštovanje treh imen, posebnih tradicij, samouprave širokih obsegov in svobodo veroizpovedi. 10. septembra je dr. Marko Natlačen bil imenovan za bana v Ljubljani. Na prvem kongresu Jugoslovanske radikalne zajednice 1. junija 1936 je bil

PROGRAM RADIKALNE ZAJEDNICE

„Stranka je za narodno in državno edinstvo, za edinstvo teorije in za enotno državljanstvo ter bo te ideje propagirala in zastopala. Toda pri tem delu bo imela v vidu, da so teritoriji, iz katerih je naša država sestavljena, živeli v preteklosti svoje posebno življenje ter so v teku dolgih dob pridobili svoje posebne navade, administrativne, politične in druge. Da bi se razvila in jačala zavest o državnem in narodnem edinstvu ter čim bolje in modreje izenačile in zmanjšale razlike, ki nam jih je pustila v dediščino dolga in neenaka preteklost, smatra stranka, da temu služi tista politična metoda, ki na tem poslu dela postopoma in premišljeno, da se ne uporabljajo preživele metode in se tako ustvarjajo nerazpoloženja. Spoštovanje treh imen našega naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev in njihova ravnopravnost, spoštovanje priznanih ver ter obojih pismenk, spoštovanje tradicij, vse to se mora zaščititi, ker se bo na ta način razvijalo medsebojno spoštovanje in cenjenje v narodu. Stranka smatra načelo samouprave širokih obsegov kot najboljši sistem za ureditev državne uprave v smislu narodovih želj in potreb. Državno upravo je potrebno tako organizirati, da se bo poedinim krajem dala možnost, da bodo mogli urejati svoje lokalne potrebe, administrativne, gospodarske, finančne, kulturne ter druge, v kolikor so vezane na poedine kraje, a na način, ki ne bo dovajal lokalne uprave v nasprotje z državo, z njenimi cilji in potrebami. V verskem pogledu bo stranka zastopala načelo spoštovanja svobodne veroizpovedi in se bo trudila, da se izvede razumna razmejitev med cerkvijo in državo v soglasju s priznanimi veroizpovedmi in s spoštovanjem državne suverenitete.“

Stojadinović izvoljen za predsednika, dr. Korošec in dr. Spaho pa za podpredsednika stranke.

Koncem julija 1936 se je organizirala Jugoslovanska nacionalna stranka s predsednikom Petrom Živkovićem in generalnim tajnikom dr. Albertom Kramarjem. Ta stranka je zastopala centralistično ureditev države. 25. oktobra 1936 so bile v Sloveniji občinske volitve in je SLS (JRZ) dobila večino v 197 občinah izmed 225.

16. januarja 1937 sta se sestala pri Brežicah v Sloveniji dr. Stojadinović in dr. Maček k prvemu razgovoru o rešitvi hrvatskega vprašanja.

7. oktobra 1937 je bil sklenjen sporazum med Kmetско demokratsko koalicijo Maček-Pribičević in združeno srbsko opozicijo, ki so jo sestavljali radikali glavnega odbora, demokratska in zemljoradniška stranka. Ta združena opozicija je zahtevala „Nov ustavni red, ki bo zasnovan na načelih ljudske vladavine in se bo ustvaril kot skupno delo Srbov, Hrvatov in Slovencev in bo sprejet od večine Srbov, večine Hrvatov in večine Slovencev.“ Združena opozicija je zahtevala ukinitvev usta-

ve in uzakonitev demokratičnega volilnega reda. V to dobo spada borba za konkordat s katoliško Cerkvijo, ki se je končala dne 8. oktobra.

11. oktobra 1938 je bila razpuščena Narodna skupščina in razpisane volitve. 11. decembra so bile volitve med kandidati liste Jugoslovanske radikalne zajednice, ki ji je načeloval Stojadinović in kandidati bloka Narodnega sporazuma, v katerem so bile Kmečko demokratska koalicija, Beograjska združena opozicija in Jugoslovanska nacionalna stranka, nosilec te liste je bil dr. Vladko Maček. Pri volitvah je v Srbiji z malo večino zmagal Stojadinović, na Hrvatskem z veliko večino dr. Maček, v Sloveniji pa so vsi mandati, 29, pripadli dr. Koroščevim kandidatom.

Dne 21. decembra 1938 je dr. Milan Stojadinović sestavil novo vlado, ki je ostala do 3. februarja 1939. Iz te vlade je dr. Stojadinović izločil dr. Korošca, ostala pa sta v vladi po naročilu dr. Korošca zastopnika Slovencev dr. Miha Krek kot minister za gradbe in Franc Snoj kot minister brez portfelja.

16. februarja 1939 je bil dr. Anton Korošec izvoljen za predsednika senata.

3. febr. 1939 so odstopili ministri: Spaho, Kulenović, Cvetković, Krek in Snoj. Odstop so utemeljili, da „so v vladi različna naziranja glede ureditve vprašanja našega sporazuma s Hrvati in da predstavlja vlada v sedanjosti sestavi zapreko za ureditev tega važnega vprašanja.“ Nato je dr. Stojadinović podal ostavko cele vlade.

5. februarja 1939 je novo vlado sestavil Dragiša Cvetković. V njej sta bila Slovenca dr. Miha Krek, minister za gradbe in Franc Snoj, minister brez portfelja. 16. februarja 1939 je vlada izdala deklaracijo, da se je sestavila „s posebnim poslanstvom, da se loti ureditve in konsolidiranja notranjih razmer“. Na tej poti je po mnenju vlade „eno izmed glavnih vprašanj nedvomno ureditev razmer z upoštevanjem stališča, ki obstoji že 20 let pri bratih Hrvatih o osnovnih načelih naše državne politike. Stoječ na načelu, da se morajo med nami ustvariti trajni, boljši in trdnjši odnosi glede sodelovanja v državnem

življenju na temelju popolne enakopravnosti in upoštevajoč pri tem važne momente naše zgodovinske preteklosti, misli kraljevska vlada, da mora biti sporazum s Hrvati kot hrvatsko vprašanje njena jasna in odločna politika. Zato morajo biti že priprave za to veliko delo takšnega značaja, da bodo odločno pustile ob strani vse metode preteklosti, ki so ta najvažnejši notranje državni problem z raznim taktiziranjem oddaljile od njegove prave ureditve.“ Tako upa vlada „ustvariti čvrst temelj za novo orientacijo naše notranje politike“ in želi „da se v atmosferi vzajemnega bratskega razumevaja in strpnosti lotimo urejanja te zgodovinske naloge.“

Avgusta leta 1939 je bil sklenjen sporazum s Hrvati. V vladj Narodnega sporazuma je Slovence zastopal v začetku sam dr. Miha Krek, dr. Korošec je bil tedaj še predsednik senata. Ko pa je po nekaj mesecih te vlade izstopil prosvetni minister Boža Maksimović, ga je nasledil dr. Korošec. Na tem mestu je ostal do svoje smrti dne 14. decembra 1940.

DR. KOROŠEC — ZADRUŽNIK

Dr. Korošec se je vedno zanimal za združno gibanje, zlasti za kmetško zadružništvo. To zadružništvo je bilo postalo že pred dr. Korošcem, pod vodstvom dr. Janeza Kreka, steber gospodarske neodvisnosti malih kmetov. Ko je dr. Janez Krek 8. oktobra 1917 umrl, je bil za predsednika Zadružne zveze v Ljubljani izvoljen dr. Korošec in je ostal na tem mestu do svoje smrti 14. decembra 1940.

14. junija 1919 se je v Belgradu osnoval Glavni združni savez za vso kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Za njenega predsednika je bil izvoljen dr. Anton Korošec.

V letih 1931, 32 in 33 je dr. Korošec kot honorarni profesor za zadružništvo predaval na fakulteti za kmetijstvo na univerzi v Belgradu.

v

Dr. KOROŠEC IN HRVATI

Ob dvajsetletnici dr. Koroščeve smrti sem hotel napisati nekaj osebnih spominov nanj iz razdobja od leta 1928 do 1941, ko sem njegovo delo spremljal prav iz neposredne bližine. Najprej kot njegov osebni tajnik leta 1928 v notranjem ministrstvu, nato v šestojanuarski vladi leta 1929 v prometnem ministrstvu ter do septembra leta 1930 v ministrstvu za gozdove in rudnike, zatem pa vse do njegove smrti leta 1940 kot urednik „Slovenca“ v Beogradu. Pa sem to opustil in se odločil za prikaz dr. Koroščevega odnosa do Hrvatov.

Zakaj? Zato, ker so mnenja o tem zelo deljena in sodbe krivične. Zato imajo te vrstice dvojni namen:

Ne oziraje se na to, ali bodo Slovenci, Hrvati in Srbi v bodoče še živeli v skupni državi ali ne, je prav, da ostane za zgodovino napisana resnica o Koroščevi politiki do Hrvatov. Ta sestavek je samo nepopolen odlomek obširnejše stvari, ki jo o tem vprašanju pripravljam z obsežnejšo dokumentacijo. Prav pa je, da se oglasijo vsi, ki karkoli o tej stvari vedo, ter to povejo ali napišejo in pripomorejo, da bomo prišli do prave Koroščeve podobe tudi v njegovem odnosu do Hrvatov.

Hrvatje dr. Korošcu očitajo, da ni bil njihov prijatelj. Nekateri celo zatrjujejo, da je bil njihov neprijatelj, da je v vsem svojem političnem delovanju sebično zasledoval samo slovenske koristi, in da je za dosego svojih političnih ciljev stalno zlorabljal napetost med Hrvati in Srbi. Nekateri gredo še dalje in dr. Korošcu podtikajo celo sebične osebne namene, da je gotove trenutke izrabljal za zadovoljitev osebne častihlepnosti. Zato so ga hudo napadali, zlasti po atentatu v narodni skupščini.

V Beogradu so pa dr. Korošca tudi napadali zaradi njegove pomirjevalne politike, ki jo je zasledoval in na vseh vladnih položajih tudi izvajal napram Hrvatom. S tako njegovo politiko niso bili zadovoljni med Srbi skrajni srbski nacionalisti in centralisti ter hegemonisti, še manj pa takozv. Jugoslovani iz prečanskih krajev; odobraval so jo pa tisti srbski demokratični elementi, ki so si vsa leta tudi prizadevali, da bi s Hrvati dosegli znosno življenje v državi in napravili z njimi sporazum. To so pokazali med drugim tudi s tem, da so srbske opozicionalne stranke tako pri volitvah leta 1935, kakor tudi leta 1938 dr. Mačku ponudile nosilstvo državne opozicionalne kandidatne liste.

Torej: Iz Zagreba so napadali dr. Korošca, da preganja Hrvate, da ovira dosego

njihovih političnih in narodnih ciljev, v Beogradu so mu pa očitali, da preveč popušča protj Hrvatom in s takšno politiko ruši državno avtoriteto. Pa tudi v emigraciji se ponavljajo očitki proti dr. Koroščevi politiki napram Hrvatom. Navajam nekaj primerov.

Ante Planika — Ivo Lendić, novinar in pesnik, je doma pripadal hrvatskemu katoliškemu taboru. Koroščevo politično delovanje je poznal in znano mu je bilo delovanje tudi slovenskih kulturnih in gospodarskih ustanov, zlasti katoliških.

V zadnjih letih pred drugo svetovno vojno se je na Hrvatskem pridružil tistim, ki dr. Korošca niso imeli več za prijatelja Hrvatov. To je potrdil s člankom „Bura s Kvarnera“, ki ga je za stoletnico rojstva in 30-letnico smrti krškega škofa dr. Antona Mahničja objavil leta 1950 v julijski številki tedanjega polmesečnika „Glas sv. Antuna“, ki so ga v Buenos Airesu izdajali frančiškani Hrvatske frančiškanske province sv. Hieronima v Dalmaciji.

V odstavku „Slovenci in Hrvati“ Ante Planika med drugim navaja naslednje:

„Brez dvoma bi bil leta 1929 dr. Anton Mahnič, človek, za katerega ni mogoče trditi, ali je bolj ljubil slovenski narod ali hrvatski, reagiral, če bi bil živ, proti mentaliteti go-

tovih slovenskih katoliških politikov, ki so vso 'realistično' politično modrost videli v izkoriščanju srbsko-hrvatskega spora. Ti so iz tega napravili zakonitost slovenske politike v Jugoslaviji. Zaradi nezlomljivega odpora hrvatske opozicije proti velikosrbski hegemoniji, so postajali 'važni' v Beogradu, postajali gospodje ministri ter dobivali drobtine. Hrvatom so se v Ljubljani celo posmihali ter jih označevali za 'fantaste' in 'romantike', ki ne vedo, kaj hočejo, zahtevajo pa to takoj. Glavno je bilo reševati Zadržno zvezo in ne dati Žerjavu ali Kramerju, da bi bila na oblasti. Za Hrvate se niso brigali. Še več: Nikdar dr. Korošec ni bil tako 'razburjen' kot leta 1926, ko je po ostrji opoziciji pok. štefan Radić sklenil s Pašićem nek sporazum in prišel v vlado. Kajti za nekaj časa dr. Korošec ni bil več toliko zanimiv. Vodstvo slovenske politike med dvema vojnama je prav tako doprineslo svoj del k propadu Jugoslavije."

Približno tako, ali pa še huje, so sodili v tistih letih dr. Korošca pristaši Hrvatske seljačke stranke. Najmilejši očitek pri njih je bil očitek oportunitizma. Seveda so mu hudo zamerili, da političnih kombinacij ni delal z njimi, da je prevzel leta 1928 po atentatu v parlamentu predsedstvo vlade, da je delal politične dogovore z radikali ter da je vedno imel ob sebi pok. dr. Spaha, predsednika Jugoslovanske muslimanske organizacije. Ta je namreč politično navadno sledil dr. Korošču. Napadi na dr. Korošca s te straso bili včasih hujši, včasih milejši. Dr. Korošec je sam ob prihodu v Zagreb leta 1939 vprašal hrvatske časnikarje: „No, kako ste sedaj z menoj? Kako me sovražite: ali manj, ali huje kot zadnjič?“

Večeslav Vilder, prvak Pribičevićeve Samostojne demokratske stranke, je bil v času najhujšega preganjanja Hrvatov leta 1925 državni podtajnik v notranjem ministrstvu. Ob 15-letnici Koroščeve smrti leta 1955 je v št. 179 „Klica Triglava“ z dne 19. decembra 1955 objavil odlomek iz svoje knjige „Stjepan Radić i Svetozar Pribičević“, ki se nanaša na dr. Korošca. V navedeni številki „Klica Triglava“ je objavljen pod naslovom „Taktik“.

Iz njega povzemam samo tisti del, ki se nanaša na dr. Koroščevo zadržanje do Hrvatov.

Večeslav Vilder za dr. Korošca pravi:

„Brez dvoma je bolj prekoasil vse politike naše dobe s svojo obzirnostjo, lepim obnašanjem in spretnostjo občevanja kot pa z neko načelnostjo, dogmatsko brezkompromisnostjo.“

„Že na dunajskih parketih se je gibal pri-

s'ojni, simpatični katoliški duhovnik kot doma. Zato je bil Korošec že tedaj znan na Dunaju kot mojster taktike, med tem, ko je dr. Krek usmerjal ideologijo. To svojo lastnost, ta svoj talent je naravno v polni meri uporabil tudi proti novemu središču, Beogradu.“

„Najusodnejša poteza takšne politike — politike skrajne preračunanosti in špekulacije — je bil leta 1929 njegov pristanek, da sprejme predsedstvo vlade in to po atentatu v beograjski skupščini ne samo na Radića in tovariše, ampak na parlamentarizem in same temelje skupnosti. Kmetско-demokratska koalicija je samo zahtevala, naj bi se skupščina, v katero so namesto „parlare“ vnesli ubijanje, razpustila pod nevtralno vlado, čeprav generala Hadžića. To je tedaj kralj Aleksander odklonil in pozval katoliškega prvaka Korošca, da nekako reši povsem omajani položaj Jugoslavije. Da pokrije krvavi madež... Tedaj je bila takšna čast za Korošca privlačnejša kot pa načelo parlamentarizma in ustavnosti. V tistem času je izgubil iz vida tudi samo osnovo skupne države. Podlegel je veliki izkušnji.“

Mnenje skrajnih hrvatskih nacionalistov o dr. Korošču in njegovi politiki je pa povedal Stipe Matijević, bivši Radićev poslanec, v buenosaireškem ustaškem glasilu „Hrvatska“ z dne 26. VI. 1958 v članku o pok. Štefanu Radiću; „Ako ubiju mene — neće ubiti moj duh“.

V njem navaja, kako je kralj Aleksander leta 1928 po krvavih dogodkih v parlamentu prosil pok. dr. Gregorja Žerjava, prvaka slovenskih liberalcev in slovenskega dela Pribičevićeve Samostojne demokratske stranke, da bi podprl njegovo politiko „proti Hrvatom“. Kralj Aleksander je tedaj po Matijevićevem zadrževanju dr. Žerjava dejal, da mu je za tako politiko „dr. Korošec že obljubil polno pomoč in podporo“. Matijević v članku dalje pravi, da dr. Žerjav kraljevo ponudbe ni sprejel ter da je zato kralj dr. Žerjava napodil iz avdienci sobe. Zatem pa pravi Matijević dobesedno:

„Potem je Aleksander Karadjordjević proglasil šestojanuarsko strahovlado, s katero se je kot tiger vrgel na hrvatski narod, pri čemer ga je dr. Korošec podpiral, kakor mu je obljubil. Zaradi tega je njegovo ime vklesano v spomin hrvatskega naroda, kakor tudi ime Aleksandra Karadjordjevića in bo v našem spominu zapisan kot največji neprijatelj hrvatskega naroda, dokler bo stal avet.“

Približno tako kot Matijević mislijo o dr. Korošču ostali ustaši.

Torej, pogledjmo, ali je bil dr. Korošec res tak v svojih odnosih do Hrvatov, kakor ga prikazujejo Ante Planika, Večeslav Vilder, Stipe Matijević in drugi.

DR. ANTON KOROŠEC IN HRVATI V AVSTRO-OGRSKI MONARHIJI

Hrvatski katoliški akademiki na Dunaju so imeli pred prvo svetovno vojno akademsko društvo „Hrvatska“. Med rednimi obiskovalci tega društva sta bila od Slovencev zlasti dr. Krek in dr. Korošec. S hrvatskimi akademiki, ki so tedaj študirali na Dunaju, sta navezala poznanstvo in prijateljstvo, ki jih je potem vezalo vsa poznejša leta.

Tako je dr. Anton Korošec že na cesarskem Dunaju spoznal celo vrsto poznejših odličnih hrvatskih javnih in kulturnih delavcev iz vseh delov Hrvatske, Bosne, Hercegovine, Dalmacije in hrvatskega dela Istre.

Slovenski in hrvatski poslanci na Dunaju so bili v lepih prijateljskih stikih. Saj so morali braniti koristi in pravice svojih narodov pred skupnim neprijateljem, ki je imel za vodilo svoje politike napram Slovincem in Hrvatom znani nasvet Avstrijca Beusta Madžaru Deaku ob nagodbi Avstro-Ogrske leta 1866: „Vi vladajte nad svojimi barbari, mi pa bomo nad svojimi.“ Tako sta si Avstrija in Madžarska leta 1866 razdelila področji. Slovinci in Hrvatj smo bili za Nemce ter za Madžarska leta 1866 razdelili področji. Slostopati z rokavicami. Avstrija ter Madžarska sta po prednjem navodilu zatirali oba slovanska naroda na jugu. Zato je čisto naravno, da je skupna usoda obeh teptanih narodov med njima ustvarila tako prijateljsko vez, kakor lepo poje pesem

„Slovenac i Hrvat
za uvijek brat i brat“

Zato je bilo tudi razumljivo, da so slovenski poslanci na Dunaju odločno branili tudi

Hrvate ter zagovarjali njihove pravice. Dr. Korošec je n. pr. že leta 1910 vodil v proračunskem odboru obstrukcijo na eni strani zaradi postopanja Avstrijcev s Slovenci, ko niso hoteli niti slišati, da bi jim dali kako srednjo šolo, kaj šele vseučilišče, Italijanom so ga pa ponujali v Trstu; na drugi strani pa je vodil obstrukcijo kot protest proti policijskemu čuvajevemu režimu na Hrvatskem. Dne 4. maja 1914. leta je na Dunaju dr. Korošec postal tudi predsednik skupnega Hrvatsko-slovenskega poslanskega kluba.

Hrvatske kraje je dr. Korošec poznal skoro tako kot slovenske. Saj je po njih mnogo potoval zlasti v letih pred in med prvo svetovno vojno, ko je hodil iz kraja v kraj in branil ljudi pred oblastmi, ki so proti njim postopale z vso brutalnostjo in nasilnostjo. Tedaj so se proti hrvatskim rodoljubom nizali neprestani „veleizdajniški“ procesi. Za veleizdajo so avstrijske in madžarske oblasti označevale že samo obsodbo njihovega krivičnega nastopanja proti ljudstvu. Tedaj je dr. Korošec neustrašeno branil hrvatske domljube v avstrijskem državnem zboru in je tedanji avstrijski vladi neustrašeno zaklical: „Nimate zadosti vislic, da bi mogli pobesiti vse izdajalce na jugu!“

Dr. Korošec je tedaj po vseh hrvatskih krajih med Hrvati užival izreden ugled. Ko je prišlo l. 1918 do razpada Avstro-Ogrske monarhije, ni nikogar na Hrvatskem motilo, da je dr. Korošec postal predsednik Narodnega veća, t. j. predsednik nove državne tvorbe, ki je nastala na jugu Avstro-Ogrske monarhije in so jo sestavljali na tem področju živeči Slovinci, Hrvatj in Srbi.

OD VIDOVDANSKE USTAVE DO VLADE NARODNEGA SPORAZUMA LETA 1924

Razmerje med Slovenci in Hrvati po l. 1918 v novi državi SHS je bilo dolgo let več kot prijateljsko. Zlasti med slovenskimj in hrvatskimi katoliškimi društvi, organizacijami in ustanovami. Dr. Korošec in drugi vidni funkcionarji Slovenske ljudske stranke so radi govorili na shodih Hrvatske pučke stranke. Dr. Korošec je imel n. pr. velika zborovanja po Dalmaciji, Bosni, Hercegovini, Sremu, Vojvodinji in med Bunjevci v Subotici. Slovinci smo pa z veseljem pozdravljali na shodih SLS pok. dr. Janka šimraka in druge odlične hrvatske javne delavce. šte-

vilna so bila imena, za katera je bilo v Sloveniji v katoliškem taboru splošno znano, da so dobri prijatelji Slovencev. Navajam samo nekatera: Stjepan Barić, dr. Pero Rogulja, prof. Grgec, dr. Dulibić, dr. Deželić, dr. Avgustin Juretić, dr. Andrić, dr. Mario Matulić, prof. Juras, Don Mato Vodanović, dr. Firinger, dr. Maraković, dr. Markulen, vseuč. prof. Bakšić in Marić, msgr. Pavao Jesih, dr. Vjekoslav Gortan, Žarko Vlaho, Blaško štitić, frančiškanski provincial dr. Mandić v Hercegovini ter frančiškanski provincial dr. Grabić v Dalmaciji.

Hrvatje so se udeleževali slovenskih javnih prireditvev, zlasti orlovskih taborov, Slovenci pa hrvatskih. Slovenski akademiki so z zanimanjem prebirali glasilo hrvatskih katoliških akademikov „Luč“ in slovenski dijaški list „Zora“ je v lepem številu odhajal na Hrvatsko.

Tudi na Kaptolu v Zagrebu je imel dr. Korošec odlične prijatelje. V prvi vrsti v osebi samega nadškofa dr. Ante Bauerja, ki je dr. Korošcu ponovno naročal: „Kadarkoli pridete v Zagreb, nikar ne pozabite, da je nadškofijski dvor Vaša hiša, ki Vam je vedno odprta ter na razpolago.“ Nadškof dr. Bauer je s svojim tajnikom dr. Slamičem dr. Korošca obiskal tudi v internaciji na Hvaru. Dr. Korošec pa s svoje strani tudi ni opustil nobene priložnosti, da ne bi nadškofa dr. Bauerja obveščal o vsem, kar je bilo važno za katoliško Cerkev v Jugoslaviji. Dobri Koroščevi prijatelji na Kaptolu so bili tudi vsi kanoniki razen Korenića, ki je bil samostojni demokrat, in dr. Barca, ki je pripadal Narodnemu klubu.

Tudi politično se Slovenci in Hrvatje niso razšli. Slovenci, kakor Hrvatje so v novi državi hoteli ohraniti svoje narodne samobitnosti. Pa ne samo ohraniti, ampak jih še utrditi. Zato so eni kakor drugi nastopali proti načrtu vidovdanske ustave, ki je predvidevala centralistično ureditev države. V načinu boja se pa Slovenci in večina Hrvatov ni strinjala. Poslanci Hrvatske republikanske seljačke stranke so svoje nezadovoljstvo in neodobravanje načina, kako misli Belgrad urediti državo, izpovedali z abstinenco. Poslanci Slovenske ljudske stranke ter poslanci Hrvatske pučke stranke in Narodnega kluba so pa zagovarjali aktivno realno politiko. Šli so v ustavodajno skupščino, nastopali tam proti osnutku centralistične Vidovdanske ustave in predložili tudi svoje ustavne načrte. Ker so bila vsa njihova svarila — poleg poslancev SLS sta od poslancev Hrvatske pučke stranke nastopala zlasti z vso odločnostjo dr. Šimrak in dr. Dulibić —, da bo centralistična ustava za državo škodljiva, ker ne bo zadovoljila ne Slovencev in ne Hrvatov, so v znak protesta pred glasovanjem zapustili poslansko zbornico. Tako so tedaj slovenski in hrvatski poslanci z ramo ob rami branili v belgrajski narodni skupščini koristi slovenskega in hrvatskega naroda.

Vidovdanska centralistična ustava iz leta 1921 je seveda na Hrvatskem in v Sloveniji

povzročila še večje nezadovoljstvo. V Sloveniji so se ljudje začeli še bolj oklepati Slovenske ljudske stranke, ki je tedaj visoko dvignila prapor slovenske avtonomije, na Hrvatskem je pa politični kurz zavzel še radikalnejšo smer. Nezadovoljstvo proti centralizmu, proti Belgradu in tudi proti dinastiji je postajalo vedno večje. Agitacija z republikanizmom proti srbski dinastiji je med ljudstvom imela vedno več uspeha. Na nezadovoljstvo so centralisti iz Belgrada odgovarjali z nasiljem, ki je prišlo posebno do izraza pri drugih volitvah v novi državi leta 1923.

Prj teh volitvah je SLS postala znova večinska slovenska stranka, kajti od 26 slovenskih poslancev jih je dobila 20. Tako je znova lahko govorila v imenu Slovencev. Na strankino željo je tedaj dr. Korošec sklenil v Zagrebu s Hrvatsko republikansko seljačko stranko ter Jugoslovansko muslimansko organizacijo dr. Spahe federalistični blok.

Slovenci in Hrvatje so bili napram Belgradu v opoziciji. Poslancj SLS, Hrvatske pučke stranke ter Narodnega kluba so se udeleževali parlamentarnega dela, radičevski poslanci so pa bili še kar naprej v abstinenci ter v Belgrad sploh niso hoteli priti. S srbske strani so padali neprestano očitki, da so tako Slovenci, kakor Hrvati nezanesljiv in celo protidržaven element. S temi očitki proti Slovincem in Hrvatom so od Srbov prihajali tisti, ki so novo državo smatrali za razširjeno Srbijo in ne za novo državno tvorbo. Zato so bili mnenja, da se s Slovenci in Hrvati za zadovoljitev njihovih političnih in narodnostnih zahtev ni treba razgovarjati, ampak proti njim nastopiti s silo. Krivico bi delali Srbom, če bi trdili, da so bili tedaj vsi takega mnenja. Na pr. Davidović, predsednik Jugoslovanske demokratske stranke, ki je bila proti radikalom v opoziciji, je kazal veliko razumevanje za slovenske in hrvatske zahteve. Z njim je bil dr. Korošec v tesnih stikih. Rezultat teh razgovorov je bila vzpostavitev najtesnejšega sodelovanja Jugoslovanske demokratske stranke, Slovenske ljudske stranke ter Jugoslovanske muslimanske organizacije tako v parlamentu, kakor na terenu. Poslanci navedenih treh strank so v narodni skupščini ustvarili „ožji opozicionalni blok“. Vse tri stranke so stale na stališču, da je treba v državi urediti vse stvari tako, da bodo zadovoljni Srbi, Hrvati in Slovenci. Kot prvi korak za doseg tega cilja je bila v načrtu sprememba Vidovdanske ustave. Da

bij združene opozicionalne stranke lahko začele izvajati politiko sporazumevanja s Hrvati, je bilo treba najprej zrušiti Pašičevo vlado. V ta namen je bilo treba pridobiti Radićeve poslance, da bi opustili abstinenčno politiko ter prišli v Belgrad, dali verificirati svoje mandate ter sodelovali pri delu narodne skupščine. V tem pogledu je tedaj poleg Davidovića odigral važno vlogo tudi dr. Korošec. Po naročilu Štefana Radića, ki je julija meseca 1923 odšel v inozemstvo, med drugim v London, kjer pa za svoje politične načrte ni mogel pridobiti Angležev, je dr. Maček poslal v Belgrad Predavca. Razgovori z Davidovičem, dr. Korošcem in dr. Spahom so bili uspešno zaključeni. Storjen je bil sklep: Radićeve poslanci bodo prišli v Belgrad ter podprli vlado, ki jo naj sestavi Davidović kot šef najmočnejše opozicionalne skupine.

Dne 23. marca 1924 je bil tisti zgodovinski dan, ko je del Radićevih poslancev pod vodstvom dr. Mačka odpotoval iz Zagreba. Ob prihodu v narodno skupščino so jih poslanci Jugoslovanske demokratske, Slovenske ljudske stranke ter Jugoslovanske muslimanske organizacije prisrčno in navdušeno pozdravili ter sprejeli. Radikali so razumeli pomen prihoda Radićevih poslancev v Belgrad ter so padec svoje vlade v parlamentu skušali zavleči s tem, da so ovirali verifikacijo njihovih mandatov. Nekaj časa so to lahko delali, končno so pa le bili verificirani poslaniški mandati Radićevih poslancev, ki so nato takoj tudi prisegli. V narodni skupščini je njihov poslaniški klub ustvaril s poslanci JDS, SLS in JMO, združenimi v „ožji opozicionalni blok“ „širši opozicionalni blok“. Z verifikacijo Radićevih poslaniških mandatov je pa opozicija dobila večino v parlamentu in Pašić je moral odstopiti. Novo vlado — vlado narodnega sporazuma — je 27. julija 1924 sestavil predsednik Jugoslovanske demokratske stranke Ljubomir Davidović. Dr. Korošec je bil v njej podpredsednik, obenem pa tudi še prosvetni minister. Pokojni Narte Velikonja je bil tedaj njegov osebni tajnik. V vladi je bila poleg JDS in SLS zastopana

še JMO (Jug. muslimanska organizacija). Najvažnejši resor t. j. notranje ministrstvo je prevzel radikalni disident Nastas Petrović. Bil je kraljev človek in nekaka kraljeva kontrola Davidovića, Korošca in Spahe. Kajti kralj jim ni povsem zaupal, ker je bilo proti novi vladi vse polno intrig in nasprotovanj. Proti njej so rovarili zlasti na dvoru, kakor v vojski tako velesrbi, kakor jugoslovanski centralisti ter unitaristi. Da bi zrušili vlado, so se najprej poslužili Svetozarja Pribičevića, ki je obsodil Davidovićevo sodelovanje s Hrvatsko republikansko seljaško stranko, Slovensko ljudsko stranko ter Jugoslov. muslimansko organizacijo z namenom, da doseže, spremembo Vidovdanske ustave, ter je v protest proti taki politiki izstopil z dvajsetimi poslanci iz Davidovićeve Jugoslovanske demokratske stranke ter ustanovil svojo Samostojno demokratsko stranko. Med tem ko sta zlasti Davidović in dr. Korošec morala na vse strani braniti vlado in njeno politiko, je bil Štefan Radić še vedno v inozemstvu ter je z Dunaja odšel celo v Moskvo. To potovanje so nasprotniki vlade narodnega sporazuma še bolj izrabljali proti njej. Dr. Korošec je bil tedaj v Belgradu tarča, na katerega so leteli napadi od vseh strani, tako s strani srbskih hegemonistov, kakor prečanskih unitaristov, ki so v svojih zahtevah po centralizmu in obsodbi slovenskih ter hrvatskih narodnih teženj celo prekašali velesrbe.

Toda vlada je kljubovala vsem napadom in Štefana Radića ob vrnitvi v domovino niso zaprli, čeprav je že prejšnja Pašičeva vlada izdala zanj zaporno povelje. Po vrnitvi v domovino je Radić govoril na številnih shodih. Zlasti velika shoda sta bila v Varaždinu in Vrpolju. Njegove kritične izjave so nasprotniki vlade še bolj izrabljali proti njej. Končno so uspeli zopet tisti, ki niso hoteli pomirjenja v državi. Davidović je moral 25. XI. 1924 odstopiti. Koroščevo politika sporazumevanja je tedaj dobila hud udarec. Radić bi ga bil lahko prepričal. Zato se ni treba čuditi, če je bil dr. Korošec v poznejših odnosih do njega previden.

DR. KOROŠEC IN HRVATI PO PADCU DAVIDOVIĆEVE VLADE DO 6. I. 1929

Zrušenje Davidovićeve vlade narodnega sporazuma je imelo dalekosežne posledice. Politična nasprotja med Srbi in Hrvati so postajala vedno večja in novo vlado narod-

nega sporazuma smo dobili šele 15 let pozneje t. j. leta 1939.

Kako drugačen bi bil lahko političen razvoj v Jugoslaviji, če bi bila Davidovićeva vlada

z dr. Korošcem, Radićem in dr. Spahom ostala na položaju ter izvajala sporazum med narodi Jugoslavije, ustvarjala enakopravnost, zakonitost in zadovoljstvo pri Srbih, Hrvatih in Slovencih! Koliko razočaranj bi bilo prihranjenih vsem trem narodom!

Tako pa je po odstopu Davidovićeve vlade prišel znova na oblast Nikola Pašić, predsednik Narodne radikalne stranke. Pridružil se mu je Svetozar Pribičević, predsednik Samostojne demokratske stranke. Ta vlada je dobila označbo Pašić-Pribičevićev režim (PP-režim). V Sloveniji smo Pašiću in Pribičeviću priključili še Žerjava ter smo imanovali to vlado PPŽ režim. Nasilje tedanje politične oblasti smo občutili zlasti Slovenci in Hrvati: Režim je udaril po svojih političnih nasprotnikih z vso silo. Proti Radićevj stranki je objavil za Božič leta 1924 obznano, s katero je dal pozapreti člane vodstva stranke. Pribičević je tedaj dosegel vrhunec svoje politične moči. Z nebrzdanim besom je nastopal protj tkzv. separatizmu na Hrvatskem in v Sloveniji. Po prečanskih krajih se je v tistih letih razdijvala jugoslovanska nacionalistična organizacija ORJUNA — ORganizacija JUgoslovanskih NAcionalistov pod vodstvom Ljube Leontića, bratov Angjelinovičev in Eda Bulata v Dalmaciji ter ing. Marka Kranjca v Sloveniji, kjer so to skrajno nacionalistično in teroristično organizacijo podpirali radikalni nacionalistični elementi liberalne stranke. Z nasilji in zločini ter strahovanjem večine ljudstva je tedaj ta Pribičevićeva oborožena nacionalistična organizacija skušala zatreti narodnostne težnje in stremljenja na Slovenskem in Hrvatskem. Po obeh deželah so tedaj orjunaške skupine nekaznovano divjale in strahovale ljudstvo ter z zločinj hotele uveljaviti politično voljo svojih gospodarjev. Omenjam samo umor rudarja Fakina v Trbovljah in divjaški orjunaški napad v Podnartu. V Zagrebu je pa znan umor mladince Zovke. Poslanci SLS so tedaj v parlamentu z vso odločnostjo nastopali proti tej fašistično zgrajeni nacionalistični organizaciji v Sloveniji in na Hrvatskem. Vlagali so interpelacije na notranje ministre ter v parlamentu obsojali orjunaško divjanje po državi ter branili oba naroda v njunih stremljenjih po ohranitvi narodnih samobitnosti. Znanj so zlasti Smodejev; bojeviti govori iz tedanjih let proti ORJUNI.

Leta 1925 so bile v državi tretje državnozbornske volitve. Pašić-Pribičevićeva vlada jih je izvedla s takšnim nasiljem, kakršnega do

tedaj v državi še nismo poznali. Dr. Korošec je znova pomnožil za svojo stranko oddane glasove — pri teh volitvah je bil izvoljen tudi v Ljubljani. Tudi hrvatske opozicionalne stranke so pomnožile svoje glasove. V parlamentu so Davidović-Korošec-Spaho in Radić napravili opozicionalnj blok „narodnega sporazuma in seljačke demokracije“.

Po teh volitvah, ki so bile v glavnem naperjene proti Hrvatom, je pa kmalu prišlo v razpletu notranjepolitičnega življenja do nepričakovanega dogodka. Radikali in Radićevci so napravili dogovor. Prišlo je do vlade radikalov in Radićevcev. Nečak štefana Radića Pavle Radić je v parlamentu izjavil, da njihova (HRSS) stranka priznava vidovdansko ustavo in dinastijo. Zato je stranka iz svojega naziva izpustila besedo „republikanska“ in se je v bodoče imenovala „Hrvatska seljačka stranka“. Dotedanji najmočnejšj mož jugoslovanskega centralizma in unitarizma Svetozar Pribičević, ki mu je Beograd dajal vso oblast za nastopanje proti Hrvatom in Slovencem, je izgubil oblast. Udarec je bil zanj tako nepričakovan, da se sploh ni mogel vživetj v položaj, da ne bo več mogel vsiljevati svoje centralistične politike prečanskim krajem. In kakor je bil za državo škodljiv njegov vpliv v vladi, tako je postal škodljiv tudi v opoziciji.

Radićevci so ostali v vladi z radikali do konca leta 1926. Poslanci Slovenske ljudske stranke — ki so bili tedaj v opoziciji — so v parlamentu morali braniti slovenske koristi ne samo pred nerazumevanjem gotovih beograjskih krogov, ampak celo pred samim Radićem. Ta je namreč kot prosvetni minister napovedal verjetnost okrnitve ljubljanske univerze. Ponovil je grožnjo, nevarnost, ki je spremljala to univerzo od njene ustanovitve pa vse dotlej, dokler njenega obstoja niso več ali manj zavarovali s tem, da so ji dali ime po kralju Aleksandru. Zato je tedaj ljubljanska vseučiliška mladina priredila proti štefanu Radiću kot prosvet. ministru ob njegovem obisku v Ljubljani viharne demonstracije.

Tako je štefan Radić kot vodja najmočnejše hrvatske politične stranke nastopil proti slovenski univerzi. Ni se pa zgodilo ne prej, ne tedaj in tudi nikdar pozneje ne, da bi kateri koli od poslancev SLS v beograjskem parlamentu ali pa kot minister v kateri koli vladi nastopil protj kaki hrvatski ustanovi, da bi kot Slovenec hotel odstraniti ali Hrvatom odvzeti to, kar so v novo državo že prinesli, ali si pa v njej pridobili. Kaj šele,

da bi kaj takega predlagal ali nameraval dr. Korošec sam! Dr. Korošec tega nikdar ni storil — Radić pa je.

Med tem je prišlo do vedno bolj tesnejših stikov med Slovensko ljudsko stranko ter radikalno stranko. Zlasti Velja Vukičević in Korošec sta vzpostavila tesnejše sodelovanje obeh strank tudi v vladi po znanem Blejskem sporazumu leta 1927. V vladi so bili poleg radikalov in SLS, še Davidovičevi demokrati ter dr. Spahovi muslimani. Dr. Korošec je v Vukičevićevi vladi prevzel resor notranjega ministrstva.

Radićevci in Samostojni demokrati so v opoziciji napravili tkzv. Kmečko-demokratsko koalicijo. V njej je zlasti Pribičević, tako kot prej na oblasti, tako sedaj v opoziciji, vse stvari gnal na ostrino. V parlamentu je prihajalo do nezaslišanih scen. Zmerjanje, medsebojno očitanje med poslanci, stalni napadi na vlado, vse to je bilo na dnevnem redu. Zelo napeto vzdušje, ki ni moglo prineesti nič dobrega. Prišlo je do strašnega zločina, ki ga je napravil črnogorski poslanec Puniša Račić. 20. junija 1928 je v parlamentu potegnil revolver in ga nameril proti hrvatskim poslancem. Oddal je več streliv. Na mestu sta obležala mrtva nečak štefana Radića Pavle Radić in dr. Djuro Basariček, več poslancev je pa bilo ranjenih. Med temi je bil tudi sam Stefan Radić, katerega so nekaj dni zdravili v Beogradu, nato ga prepeljali v Zagreb, kjer je pa na posledicah zadobljenih ran umrl dne 8. avgusta 1928.

Morilec Puniša Račić je v splošni zmedbi in zaprepaščenosti, ki je nastala po tem strahotnem zločinu, izgubil iz parlamenta, se napolnil v notranje ministrstvo ter od kabinetnega šefa dr. Stanka Majcna zahteval, naj ga prijavi notranjemu ministru. Dr. Korošec mu je po dr. Majcnu sporočil, da z morilci nima nobenega opravka ter je odredil njegovo aretacijo, kar so orožniki takoj storili.

Ta dogodek je bil tedaj tako strašen, da so se ljudje, ki so bili odgovorni za usodo države, ob njem zgrozili. Vtis, ki ga je napravil na javnost, je bil ogromen. Po hrvatskih krajih so na mah začeli pridobivati tisti, ki so zatrjevali, da z Beogradom ni mogoče več ne sodelovati, še manj živeti skupno v isti državi. Radićeve besede, ki naj bi jih izrekel „Nikdar več v Beograd“, so hoteli za vse čase uveljaviti. Poslanci Kmetško-demokratske koalicije so tedaj zapustili Beograd ter se v bodoče sestajali v Zagrebu. V Beogradu se ob strahotji zločina

Puniše Račića niso mogli znajti. Večina ga je obojala. Bili so pa tudi takšni, ki so zanj iskali opravičila. Z eno besedo: Izredno težek položaj, ki je resnično v osnovi zamajal temelje skupne države. Tedaj so začeli na srbski strani pridobivati na moči in številu tisti, ki so enostavno zagovarjali ločitev od Hrvatov in Slovencev. Beseda amputacija je padla. Za ločitev so se nagibale celo trezne in zmerne politične osebnosti. Celo kralj sam ni bil več v svojih odločitvah trden in se je že tudi on nagibal za ločitev Srbov od Hrvatov in Slovencev. Dr. Korošec je nastopil proti amputaciji z vso odločnostjo. Isto je storil tudi prvak slovenskih liberalcev dr. Žerjav.

Po obširnih konzultacijah je kralj Aleksander naprosil dr. Korošca za sestavo vlade. Če gledamo danes nazaj na tiste dni, vidimo, da je bila v danih razmerah to še najboljša rešitev. Kajti noben Srb tedaj po zločinskem dejanju v parlamentu ne bi mogel tako pomirjevalno vplivati na vse strani kot je dr. Korošec. Že zaradi tega ne, ker je bil atentator srbske narodnosti. Tudi vojaška osebnost, katero misli Vilder, da bi bila mogla rešiti položaj, tega ne bi bila mogla storiti.

Zakaj se je odločil dr. Korošec, da je prevzel po umoru hrvatskih poslancev v beograjskem parlamentu predsedstvo vlade? Zaradi svoje častihlepnosti, kateri „naj bi bil podlegel“ kot namiguje Vilder v citatu na začetku teh razmišljanj? Zaradi oblasti, ki bi jo imel v državi? Ne eno, ne drugo. Dr. Korošec je tedaj jasno videl položaj, v katerem je bila država: Že sam dotedanji centralistični državni ustroj ji ni dajal nobene solidne trdnosti, kajti nezadovoljstvo Hrvatov je bilo že samo po sebi tolikšno, da ni dajalo izgleda niti najmanjše notranje urejenosti in znakov, da bi bili ljudje resnično z dušo za tako državo, ki jim ni skupen dom, ampak ustanova, ki jih samo zatira. Hrvatski nacionalisti so s svoje skrajnosti zatrjevali, da jim je nova država temnica. K tej nesreči se je pridružil še zločin v parlamentu, kjer je poslanec srbske narodnosti pobil hrvatske prvake. Predstavljajte si ogorčenje na hrvatski strani! In na vse to še zunanje-politični položaj države! Italija na vzhodu skrajno neprijateljsko razpoložena z željo po še večji razširitvi v Dalmacijo in Slovenijo, na severu Madžari s svojimi pretenzijami po Prekmurju, Medjimurju in Vojvodini, na vzhodu Bolgari. Vsi v pričakovanju trenutka, ko bi lahko segli po naši zemlji ter si jo razdelili.

Slovinci pri tem nikar ne pozabimo še Avstrije, ki bi v zmedbi dogodkov gotovo skušala dobiti še kak kos „neodrešene domovine“. V Beogradu pa se je tedaj pojavil predlog za amputacijo! Zamislimo se v tedanji položaj, pa bomo pri objektivni presoji tedanjih dogodkov uvideli, da dr. Korošec leta 1928, ko mu je kralj ponudil predsedstvo vlade, te ponudbe ni mogel in je tudi ne bi smel odkloniti ne kot Slovenec, ne kot politik, ki je pomagal graditi ter ustvarjati novo državo ne kot njen čuvar in ne kot prijatelj hrvatskega in srbskega naroda. Kajti na ta način je tudi Hrvatom zavaroval mirno življenje vsaj še za 13 let naprej ter preprečil, da jih skupno s Slovenci že leta 1928 ni zadelo tisto gorje, kakor se je to zgodilo leta 1941, ko so Hrvatom pograbil Dalmacijo Italijani, pa čeprav je bil ustaški „poglavnik“ njihov prijatelj in zaveznik ter je Hrvatom namesto „srbskega“ kralja vsiljeval za njihovega bodočega vladarja italijanskega princa, Slovencem pa Notranjsko, Dolenjsko in samo Ljubljano, ostali del Slovenije pa Nemci in Mažari.

Tedaj so dr. Korošca po Hrvatski zelo napadali. Izgubil je tudi nekaj prijateljev, veliko, veliko pa jih je ostalo še naprej

zvestih ter so dr. Korošca privatno in javno zagovarjali, v listih in časopisih pa objektivno prikazovali politični položaj v državi.

Koroščeva vlada ni bila nikakor naperjena proti Hrvatom, kakor so s hrvatske strani nekateri očitali. Ravno obratno: Njen namen je bil doseči pomirjenje v državi ter ustvariti znosnejše razmerje med Hrvati in Srbi. Dr. Korošec si je tudi prizadeval, da bi poslance iz Kmetске demokratske koalicije pripravil do tega, da bi se zopet vrnili v Beograd ter sodelovali pri delu narodne skupščine. Z druge strani so dr. Korošca napadali centralisti in unitaristi ter mu očitali preveliko popuščanje proti Hrvatom, zlasti po 1. decembru leta 1928, ko so na zagrebški katedrali izobesili črno zastavo. Ta dogodek je nasprotnikom Koroščeve vlade dal novo orožje v roke ter so začeli proti njej še hujše intrige na vseh straneh. Končno so ti elementi postali močnejši, zlasti po izstopu Davidovičevcev iz vlade, kakor so bili tistj trezni srbski elementi, ki so stali na stališču, da je samo v svobodi in demokraciji mogoče graditi lepšo bodočnost državi ter samo na popolni enakopravnosti doseči zadovoljstvo vseh narodov. Dr. Korošec je moral odstopiti. Prišlo je do nesrečnega šestega januarja 1929.

DR. KOROŠEC V ŠESTOJANUARSKEM REŽIMU

6. I. 1929 je kralj Aleksander ukinil vidovdansko ustavo, razpustil parlament, vse politične stranke, prepovedal narodne zastave in uvedel lastni režim z gen. Petrom Živkovićem na čelu. V vlado je povabil tudi dr. Korošca. S tem ga je postavil pred najtežjo odločitev v njegovem življenju. V neparlamentarno vlado naj vstopi kot biv. predsednik parlamentarne vlade, kot predsednik politične stranke, ki jo je kralj z ostalimi strankami razpustil, kot politik, demokrat, ki je vse svoje življenje zagovarjal demokratske principe, kot odločen borec za ohranitev slovenske narodne samobitnosti. Razmišljal je o tem, kaj se bo zgodilo s slovenskim narodom, če bi kralju odrekel vstop v vlado in kaj s tem osebno izgubi, če vstopi v vlado. Po daljšem razmišljanju se je odločil za vstop v vlado, kajti smatral je, da so koristi in blaginja naroda več, kakor pa njegova osebna korist ali osebni prestiž. Z zavestjo polne odgovornosti je storil ta korak. Zato je bil tedaj pripravljen, da za blaginjo svojega naroda s to odločitvijo tudi zaključi svojo po-

litično kariero. To pa je sklenil pri sebi, da bo ostal v vladi samo tako dolgo, dokler vlada ne bo storila ničesar, česar ne bi mogel opravičiti pred svojo vestjo kot človek, kot Slovenec in kot katolik.

V vladi je najtesneje sodeloval s hrvatskimj ministri. Zlasti s tedanjim finančnim ministrom dr. Stankom Šverljugom in ministrom za trgovino in industrijo dr. Želimirjem Mažuranićem. V šestojanuarski vladi je pa postajalo vedno bolj očito, da je kraljev proglas eno, delo vlade pa nekaj povsem drugega; da vlada hoče izbrisati vse, kar bi spominjalo no posebne narodne značilnosti tako pri Slovencih, kakor Hrvatih; da nastopa vedno bolj nasilno proti vsem tistim, ki ne odobravajo take vladne politike, da ni prav nobenih izgledov, da bi po taki poti moglo priti do pomirjenja v državi ter prijateljskega sožitja narodov, do zakonitosti, enakopravnosti, socialne pravičnosti. S takim političnim razvojem v državi se dr. Korošec ni strinjal ter je zato odstopil. Dne 28. septembra 1930 je kralju Aleksandru dal politično

utemeljeno ostavko na članstvo v njegovi vladi.

Na svojih položajih v šestojanuarski vladi — prometni minister od 6. I.—5. VIII. 1929 in minister za gozdove in rudnike od 5. VIII. 1929—28. IX. 1930 — ni proti Hrvatom storil ničesar, da bi se mogli nanj pritoževati. Ravno obratno: v obeh ministrstvih so bili njegovi najožji sodelavci ravno visoki hrvatski uradniki. Koristi hrvatskega naroda je pa na sejah vlade branil prav tako kot koristi Slovencev.

Po izstopu iz vlade se je dr. Korošec pridružil opozicionalnim strankam ter je med njimi postal najodločnejši zagovornik obnove demokratskega režima v državi.

Maja meseca 1932 je vsa Slovenija slavila Koroščevo 60-letnico. Ker sam na javno proslavo tega življenjskega jubileja ne bi nikdar pristal, kakor ni dopustil slavnostne številke, ki jo je prej za njegovo 50-letnico pripravil Slovenec, so vodilni možje SLS ter predstavniki kat. kulturnih in prosvetnih organizacij sklenili javno proslavo Koroščeve 60-letnice med tem, ko je dr. Korošec potoval z župnikom beograjske katoliške župnije Kristusa Kralja pok. dr. Vjekoslavom Wagnerjem po Italiji. Ko se je vrnil v Ljubljano, je bil po-

stavljen pred gotovo dejstvo. Na javno proslavo svoje 60-letnice je pristal šele potem, ko so mu od vseh strani zatrjevali, da je taka javna manifestacija potrebna, ker bo to najodločnejša obsodba obstoječega nedemokratskega režima.

Proslava Koroščeve 60-letnice je pa bila tako veličastna, kakršne Slovenija do tedaj še ni bila pripravila nobenemu svojemu sinu. Po vseh planinah so na dogovorjeno uro zagoreli kresovi, po vsej Sloveniji so fantje ponoči izobesili slovenske zastave in javna proslava v Unionu v Ljubljani je bila tako prisrčna, da jo je težko opisati. Navdušenje množic je bilo tako veliko, da je po dvorani kar grmelo, zlasti tedaj, ko so dr. Korošča na odru ovili s slovensko zastavo.

Na proslavi Koroščeve 60-letnice v Ljubljani so bili navzoči tudi predstavniki Hrvatov dr. Janko Šimrak, dr. Andrič in Pavel Grubišič. Hrvatske goste je dr. Korošec po proslavi v Unionu povabil k sebi na kosilo v Marijanišče. O Koroščevi 60-letnici so toplo pisali tudi hrvatski listi ter poudarjali njegovo delo za Slovence in Hrvate. Dr. Korošec je tedaj dobil iz Slovenije, Hrvatske in Srbije ter inozemstva dve polni vreči brzojavnih in pismenih čestitk.

PETOMAJSKE VOLITVE 1935

Dr. Maček v zaporu, dr. Korošec v internaciji, kraljeva vlada z raznimi predsedniki pa v neprestanem spopadu z večino slovenskega, hrvatskega, kakor tudi srbskega naroda. To je oznaka vseh let pred kraljevo smrtjo v Marseillu dne 9. oktobra 1934. Poslanci v parlamentu in senatorji v senatu so v besnih govorih napadali slovenske in hrvatske politične prvake, ki se pa braniti niso mogli ter nastopali proti njihovim zahtevam, izraženim v njihovih „punktacijah“. Vlade so v svojem delu padale iz napake v napako. Ministri pa niso imeli te močnatosti, da bi za svoje delo prevzemali tudi polno odgovornost, ampak so se strahopetno skrivali za kraljevo osebo.

Kralj je končno sprevidel, da je s politiko doživel neuspeh, ker tudi od njega proglašena ustava z dne 3. septembra 1931 ni zadovoljila ne Slovencev, ne Hrvatov in tudi ne Srbov. Zaradi protiljudskih vlad je začel trpeti kraljev ugled tudi med Srbi. Politične osebnosti, za katere je bilo znano, da imajo s kraljem dobre zveze, so tedaj vedele pove-

dati, da se je vladar odločil za nov kurz v zunanji in notranji politiki. V zunanji politiki je bil med drugim jezen na Čehe, ki mu niso marali pomagati v času največje napeitosti z Italijo v času tkzv. afere s Trogirskimi levi, v notranji politiki da se je pa odločil celo za pomirjenje s Hrvati. Te spremembe da bi morale nastopiti po zatrjevanju omenjenih političnih osebnosti po kraljevem obisku v Franciji. Kralj Aleksander je res odšel na obisk v Francijo, od tam se pa ni več vrnil živ, kajti postal je žrtev atentata 9. oktobra 1934.

Po kraljevi smrti je postal decembra 1944 predsednik vlade Bogoljub Jevtić. V njegovo vlado je pa že vstopil dr. Stojadinović in prevzel finančni resor. Jevtićeva vlada je za 5. maj 1935 razpisala državnoborske volitve. Slovenska ljudska stranka se jih ni udeležila. Tudi radikalni ne. Srbska demokratska ter zemljoradniška stranka J. Jovanovića sta naprosili dr. Vl. Mačka, naj bi postal nosilec opozicionalne kandidatne liste v državi. Dr. Maček je pristal. Volitve niso bile svo-

bodne. Oblast je z vso silo nastopala proti opozicionalnim kandidatom. Policija jih je preganjala, ponekod tudi zapirala. Na dan volitev je nasilje policijskih oblasti doseglo vrhunec. Volilne sleparije so bile tako velike, zlasti v hrvatskih krajih, da je ogorčenje ljudstva postajalo vedno večje. Zaradi izredno

poslabšanega notranjepolitičnega položaja je zatem Jevtić kmalu moral dati ostavko, ker je celo večina ministrov v njegovi vladi nastopila proti njemu. Odšel je z oznako, da je bil „slab predsednik“ ter je napravil prostor vladi dr. Milana Stojadinovića, dr. Korošca in dr. Spahe.

VLADA TROJICE

Vlada dr. Stojadinovića, dr. Korošca in dr. Spahe je prevzela oblast 24. junija 1935. Dr. Korošec je v njej prevzel resor notranjega ministrstva. Položaj v državi je bil tedaj napet. Ogorčenje ljudstva, zlasti po hrvatskih pokrajinah, je bilo zaradi volilnih sleparij zelo veliko. Po hrvatskih mestih in krajih so bila vsako nedeljo velika zborovanja in sestanki, na katera so ljudje prihajali v trumah z narodnimi zastavami. Ker so bile te zastave prepovedane, so vedno nastopali orožniki. Neprestano je prihajalo do izgrediv. Padale so žrtve. V takem vzdušju je dr. Korošec prevzel notranje ministrstvo ter s tem odgovornost za vodstvo notranje politike. V naslednjih letih je zopet z dejanji pokazal, da je velik prijatelj Hrvatov.

Kakšna razlika med njegovo politiko pomirjevanja in politiko Jevtićevega notranjega ministra Velimirja Popovića! Po vseh hrvatskih krajih so prej nastopali orožniki proti ljudem, če so se pred cerkvami zbirali z narodnimi zastavami. Ker se ljudje niso hoteli razhajati ter so vzklikali naprej svojim narodnim voditeljem, je prihajalo do spopadov med njimi in varnostnimi organi. Padali so strelji in tekla je kri. Sovraštvo proti Beogradu je postajalo vedno večje. Dr. Korošec je tedaj zastavil povsem drugače: Izdal je podrejenim organom navodila, naj postopajo z ljudmi obzirno; naj jih pustijo, naj hodijo okoli z narodnimi zastavami kolikor časa hočejo; naj prepevajo svoje narodne in domoljubne pesmi; naj vzklikajo svobodi in svobodni Hrvatski.

In tako so ljudje po Hrvatski manifestirali za svobodno Hrvatsko tudi pod novo vlado. Ko so pa uvideli, da jih nihče več ne kaznuje, če nastopajo s svojimi zastavami, če vzklikajo svobodni Hrvatski, če vpijejo proti „krvavemu Korošcu“, te manifestacije niso bile več zanimive in privlačne in zato je bilo tudi ljudi na njih vedno manj. Rezultati nove pomirjevalne politike so bili kmalu povsem vidni: Še je prihajalo tu in tam do kakih

žrtev, toda v primeri s prejšnjimi leti jih je bilo neprimerno manj. Če je prišlo do njih po krivdi varnostnih organov, moramo biti toliko pošteni in priznati, da kar čez noč ni bilo mogoče prevreči vsega policijskega sistema, ki ga je šestojanuarski režim ustvarjal in utrjeval polnih 6 let.

Od svoje pomirjevalne politike dr. Korošec ni odstopal ter jo je branil z vso odločnostjo, kjer je bilo treba. Zlasti poslanci in senatorji JNS so dr. Korošca strahovito napadali zaradi njegove politike „popuščenja“ Hrvatov. Posebno Jovan Banjanin je v senatu stalno rohnel proti njemu ter zatrjeval, da je Koroščeva politika usodna za državo, da na Hrvatskem državne avtoritete sploh ni več, da tam vlada dr. Maček. Besni napadi preostalih zagovornikov neizprosnega unitarizma in centralizma dr. Korošca niso spravili z začrtane poti. Odločno je vztrajal naprej pri svoji politiki pomirjevanja, ker je bil prepričan, da lahko samo zadovoljni Slovenci, Hrvati ter Srbi utrde svojo državno skupnost ter v njej razvijajo in spopolnjujejo vse potrebne kulturne ustanove, si ustvarjajo še večje gospodarske dobrine, negujejo vse narodne značilnosti, s tem pa ustvarjajo vsem prijeten skupen dom. Stal je na stališču, da je samo s takšno politiko mogoče ljudem povrniti vero in zaupanje v oblast, da bodo videli, da oblast ni zato, da jih preganja, ampak ščiti njihovo osebno varnost, brani zakonitost in zagotavlja enakopravnost vseh pred zakonom. Pogoje za doseg vseh teh ciljev na Hrvatskem pa lahko ustvari samo sporazum med Hrvati in Srbi.

Zato je dr. Korošec podvzel vse, da bi čimprej prišlo tudi do stikov med novo vlado in dr. Mačkom, ki mu je hrvatsko ljudstvo pri petomajskih volitvah skoro plebiscitarno izreklo zaupanje. Rezultat teh Koroščevih prizadevanj je bil sestanek med dr. Stojadinovićem in dr. Mačkom 16. januarja 1937 v Dobravj pri Brežicah. Dr. Maček je izrazil željo, da mora sestanek med obema

Podelitev častnega doktorata ljubljanske univerze dr. Korošcu je bila združena tudi z veliko prireditvijo v Unionu, na katero so bile objavljene najodličnejše osebnosti iz Slovenije. Slika na desni: Dr. Korošec prihaja ob ploskanju vseh navzočih v veliko dvorano.

Slika na sredini: Pogled na dvorano med prireditvijo v čast dr. A. Korošcu.

Spodaj: V union-ski dvorani za mizo na odru. Od leve proti desni: dr. J. Polec, neznan, dr. A. Korošec, dr. M. Natlačan, rektor dr. M. Slavič, predsednik Slov. akad. znanosti in umetnosti, dr. R. Nahtigal, min. dr. Krek, neznan, župan Ljubljane dr. Adlešič

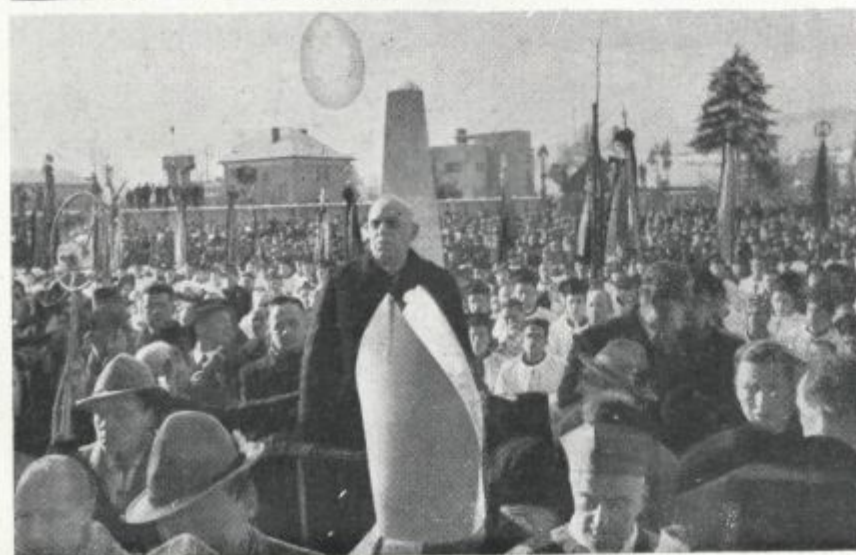

Vsa Slovenija je 17. 12. 1941 z žalostjo spremljala svojega narodnega voditelja na njegovi zadnji poti; na Navje — slovenski panteon. Zgoraj: dr. Franc Kulovec, dr. Miha Krek in poslanci nosijo krsto iz ljubljanske stolnice.

Slika v sredini: Krsta z dr. Korošcem pokrita s slovensko zastavo na topovskij lafeti med pogrebni sprevedom.

Spodaj: Veditelj Hrvatov dr. Vladko Maček se poslavlja od dr. Korošca v imenu jugoslovanske vlade.

ostati tajen. Po indiskretnosti z dr. Stojadr. Maček pozneje za razgovore z dr. Stojadinovićem ni kazal nobenega razpoloženja več. Dr. Korošec za razhod med dr. Stojadinovićem in dr. Mačkom ne nosi nobene odgovornosti.

V naslednjih letih dr. Korošec v vodstvu notranje politike ni napravil nobenega koraka, ki bi ga Hrvatje lahko označili za neprijateljskega. Storil je vse, da bi se odnosi med Hrvati in Srbi izboljšali, ne pa poslabšali. Zato tudi predstavniki Združene opozicije: Hrvatska kmetijska stranka, Samostojna demokratska stranka, srbska Narodna radikalna stranka, srbska Demokratska stranka ter zemljaradniška stranka, niso s strani oblasti zadevale na nobene ovire za medsebojno dogovarjanje v iskanju poti do narodnega sporazuma med Hrvati in Srbi. V popolni svobodi so lahko dne 8. oktobra 1937 dr. Vladko Maček, Adam Pribečević, Aca Stanojević, Ljuba M. Davidović in Jovan M. Jovanović v imenu navedenih strank podpisali v Farkašiću v Hrvatski „sporazum združene opozicije“, ki je v peti točki določal,

„da je edina pravilna pot, da se za vselej preneha z nedemokratskimi režimi ta, da pride na državno upravo narodna vlada, sestavljena iz predstavnikov vseh političnih strank, ki imajo res zaslonbo v narodu. Ta vlada bi skupno s krono istega dne, ko bi prevzela oblast morala 1. proglasiti začasni Osnovni zakon Jugoslavije, s katerim bi se istočasno ukinila ustava z dne 6. septembra 1931. Osnovni zakon naj vsebuje glavna načela, ki so nesporna in bodo veljala do stopanja v veljavo nove ustave. V osnovni zakon bodo vnešene naslednje odredbe: da je Jugoslavija dedna, ustavna in parlamentarna monarhija; da v Jugoslaviji vlada kralj Peter II. iz dinastije Karadjordjevićev, da vrši do kraljeve polnoletnosti kraljevsko oblast namestništvo; da so državljanske in politične svoboščine zavarovane in da je zajamčen parlamentarni sistem vladavine; 2. da se istega dne proglasi pravičen in demokratski volilni zakon ter razpišejo volitve za ustavodajno skupščino.“

Gotovo je, da bi bil dr. Korošec raje videl, da bi bila tak sporazum z dr. Mačkom napravila Stojadinovićeve vlada. Če se to ni zgodilo — znova poudarjam — Korošec za to ne nosi nobene odgovornosti, ker je vse storil, da bi se to lahko zgodilo. Toda kljub temu je bil vesel, da se je s prednjim dogovorom med strankami združene opozicije reševanje hrvatskega vprašanja pomaknilo močno na-

prej in je zadevni sporazum smatral za močno pozitivno notranjepolitično postavko.

Pa še en važen dogodek smo imeli tedaj v Jugoslaviji. Borba za konkordat, s katerim sta vlada in Vatikan hotela urediti odnose med državo in katoliško Cerkvijo v Jugoslaviji. Razgovore za konkordat je forsiral že pok. kralj Aleksander in zato konkordat ni bilo delo vlade Stojadinovića-Korošca in Spahe, ampak ga je ta vlada prejela samo z naročilom, da ga uzakoni. Pri tem je pa prišlo do velikega nasprotovanja s srbske strani. Proti konkordatu so zagnali besno gonjo nepomirljivi elementi v pravoslavni cerkvi, tem so se pa pridružile še vse srbske opozicijske stranke. Tedaj je bilo na srbski strani hujše, kakor kdajkoli poprej na hrvatski, ali pa morda samo po krvavih streljih v narodni skupščini. Vsa odgovornost za ohranitev reda — in zato je bilo treba velike previdnosti in državniške modrosti — je bila na Koroševih ramah. Ni danes moj namen pisati o tej stvari v tem članku — ugotoviti je pa le treba, da dr. Korošec v tedanjih razmerah s hrvatske strani ni dobil tiste podpore, ki bi jo bil moral, kajti konkordata in s tem pravice katoliške Cerkve ni branil samo za katoliško Cerkev v Sloveniji, ampak tudi v Hrvatski in v vsej Jugoslaviji. Te podpore iz Hrvatske pa ni bilo ne s cerkvene, ne s politične strani.

V vladi dr. Stojadinovića, dr. Korošca in dr. Spahe sta z leti nastali dve skupini. Na eni strani je bil dr. Stojadinović, na drugi pa dr. Korošec z dr. Spahom. Do tega je prišlo zaradi različnih gledanj med vodilnimi osebnostmi v vladi tako v zunanje, kakor notranjepolitičnih vprašanjih. Na zunaj so ljudje to opazili, da so listi prenehali imenovati vlado po treh vodilnih možeh v njej. Znaprej je bila samo Stojadinovićeve vlada. Predsednik je tudi začel nastopati vedno bolj avtoritativno. Do odkritega preloma med obema skupinama pa je prišlo ob državnozborskih volitvah 11. decembra 1938. Za volitve sta bili postavljeni dve listi: Lista JRZ z nosilcem dr. Stojadinovićem ter lista združene opozicije, katere nosilec je bil zopet dr. Maček. Dr. Korošec je stal na stališču, da morajo volitve pokazati resnično voljo naroda. Zato volitve morajo biti svobodne. V tem smislu je izdal banom navodila in prepovedal upravnim organom, da bi postajali navadni pandurji posameznih kandidatov.

Volitve dne 11. decembra 1938 so bile zato

res svobodne. To je po končanih volitvah priznal sam dr. Maček z izjavo, da proti načinu izvedbe volitev nima nobene pritožbe. Pri volitvah je dobila večino vladna stranka JRZ z dr. Stojadinovičem kot nosilcem njene kandidatne liste. Opozicionalna lista združene opozicije z dr. Mačkom na čelu, je dobila tudi veliko glasov. Dr. Korošec je izšel iz volitev kot absoluten političen gospodar v Sloveniji. Dobil je sploh vse mandate. Na Hrvaškem se je dr. Maček politično tudi še bolj utrdil. utrdil.

Z načinom izvedbe volitev pa Stojadinović s svojimi ljudmi ni bil zadovoljen. To se je pokazalo na prvi seji vlade po izvršenih volitvah, na kateri je dr. Korošec poročal o poteku volitev. Ko je prenehal s svojim referatom, so začeli ministri iz najožje Stojadinovičeve okolice kritizirati Koroščevo notranjo politiko ter ga osebno napadati, da je dopustil, da je na Hrvaškem opozicija izvajala nasilje nad vladnimi kandidati, ki da niso imeli v upravnih organih prav nobene zaščite in podpore, da je dalje odgovoren, da je JRZ „tako slabo odrezala“ pri volitvah in da je dr. Maček dobil tako visoko število glasov. Dr. Korošec je odločno branil svojo notranjo politiko in zavračal očitke tistih članov vlade, ki z načinom izvedbe volitev niso bili zadovoljni.

Uvidel pa je dr. Korošec takoj, da je vse to organiziral Stojadinović sam, da bi se ga iznebil iz vlade. To je potrdil po vladni seji. Dr. Stojadinović in dr. Korošec sta ostala sama. Dr. Korošec je tedaj dr. Stojadinoviča kar naravnost vprašal, kaj naj pomenijo napadi na njegovo politiko. Dr. Stojadinović je dejal, da sam lahko vidi, kakšen je položaj. Dr. Korošec mu je odvrnil z vprašanjem: „Torej to pomeni, da moram dati ostavko?“ Na te Koroščeve besede dr. Stojadinović ni odgovoril, pač pa skomizgnil z rameni, kar je bil znak, da je treba to storiti.

Zatem je dr. Korošec Stojadinoviča vprašal: „Koga boste postavili za mojega naslednika?“ Dr. Stojadinović mu je povedal, da misli imenovati za notranjega ministra Milana Ačimoviča, upravnika mesta Belgrada. To je storil zaradi tega, da bi si dr. Korošca povsem ne odbil, kajti Milan Ačimović je kot upravnik mesta Belgrada užival polno Koroščevo zaupanje ter je dr. Korošca zelo cenil. Znan je bil kot eden najsposobnejših policijskih uradnikov, kar smo jih imeli v Jugoslaviji, mož, ki je tudi pravilno presojal komunistično nevarnost ter je zato vodil neizpro-

sen boj proti komunistom in jih preganjal z vsem svojim aparatom. Osebno je bil pošten in zelo lepih manir.

Po tej vladni seji in razgovoru s Stojadinovičem, je dr. Korošec v svojem kabinetu v notranjem ministrstvu vzel karton z napisom „Ministar unutrašnjih poslova“ ter je nanj s svinčnikom napisal svojo ostavko Stojadinoviću z naslednjimi osmimi besedami:

*„Gospod predsednik,
prosim, sprejmite mojo ostavko.
Dr. Korošec.“*

S svinčnikom popisan karton je vtaknil v kuverto. Nezalepljeno je izročil svojemu kabinetnemu šefu Relji Jovanoviću z naročilom, naj jo odnese Stojadinoviću v njegovo vilo na Topčiderskem griču.

Tako je dr. Korošec 21. decembra 1938 prenehal biti notranji minister. Slovence sta pa v vladi še naprej zastopala po dr. Koroščevem naročilu dr. Miha Krek in Franc Snaj, ki je bil do tedaj v slovenski javnosti znan po svojem udejstvovanju v slovenski in vsedrjavni gasilski organizaciji. Politično je bil v Belgradu povsem neznana oseba..

Za Koroščev odnos do Hrvatov je značilen tudi naslednji dogodek: Pred volitvami leta 1938 je pok. dr. Avguštín Juretić, ki je bil vsa leta dober Koroščev prijatelj, dr. Korošču povedal, da so mu prijatelji na Sušaku ponudili kandidaturo za poslanca na listi JRZ ter da je to ponudbo odklonil. Dr. Korošec mu je tedaj dejal, da je ravnal pravilno, kajti v obstoječih razmerah „je njegovo mesto samo na Mačekovi listi“.

Dr. Korošec je bil politično povsem zgrajena osebnost. Znal je prenašati uspehe. Ob njih se ni prevzel. Znal pa je tudi prenašati udarce in neuspehe mirno in možgato. Jemal jih je kot oviro, na kakršno zadeva sleherni človek v svojem življenju in ki jih je treba premagati. Tako je mirno sprejel tudi udarec, ki mu ga je politično zadal dr. Stojadinović. Zapomnil si ga pa je. Brez vidne osebne užaljenosti si je takoj napravil načrt za bližnjo bodočnost. Da ne pojde potem, ko je prenehal biti notranji minister v Slovenijo, je takoj povedal. Kot razlog je navedel, da ne želi vsakomur posebej razlagati zakaj ni več v vladi. Zato se je odločil za potovanje v inozemstvo. Grčijo si je izbral za cilj svojega potovanja. Odšel je v Atene ter si tam ogledoval večno lepe spomenike stare grške kulture.

STOJADINOVIČEV PADEC

Medtem ko se je dr. Korošec mudil na izletu v Atenah, je belgrajska politična javnost živo komentirala Stojadinovičevo odločitev za Koroščevo odstranitev iz vlade. Splošno prepričanje je bilo, da je Stojadinović s tem napravil veliko politično napako, ko je podlegel vplivu svoje okolice ter postal tudi sam prepričan, da je že tako močan, da ni nikogar več, ki bi mu bil lahko še nevaren. Od leta 1935 do 1938 so se namreč v Stojadinoviču samem izvršile velike spremembe. Medtem ko se je prva leta svoje vlade zavzemal odločno za demokratizacijo vsega političnega življenja, pozneje ni več kazal posebne vneme za izvajanje take politike. Postajal je vedno bolj avtokratičen in vedno bolj mu je godilo, če so ga ljudje nazivali „vodja“. Zato je mislil, da je tudi že toliko močan, da lahko zruši tudi tako močno politično osebnost, kot je dr. Korošec, da bi po njegovi odstranitvi lahko povsem uveljavil svoj notranjepolitični koncept.

S Koroščevo odstranitvijo iz vlade je pa napravil usodno napako, ki se je pozneje nad njim maščevala, da se je zrušil z oblasti tako nepričakovano in s tako silo, da se potem v predvojni Jugoslaviji sploh ni mogel več dvigniti. To se je pa zgodilo takole: Stojadinovičevo vedno bolj avtoritativno nastopanje, njegovo skoro izzivalno zadržanje napram dr. Mačku, okoli katerega je bila zbrana večina Hrvatov ter napram srbskim opozicionalnim strankam, zlasti članom Glavnega odbora Radikalne stranke, v zunanji politiki pa vedno tesnejši stiki z italijanskim zunanjim ministrom grofom Cianom in ministri tretjega Reicha, je povzročalo vedno odločnejše proteste. Dobival jih je neprestano knez namestnik ter je bil zaradi tega zelo v skrbeh. To svojo zaskrbljenost je razodel dr. Korošcu.

Dr. Korošec je od te avdiencie naprej mirno čakal na primeren trenutek, ki naj bi namestništvu dal priložnost za preučitev političnega položaja in za spremembo vladne garniture. Ni bilo treba dolgo čakati. V narodni skupščini je bila ravno proračunska razprava, ki se je odlikovala po ostrih napadih na hrvatsko opozicijo. V debato je posegel tudi Stojadinovičev minister prosvete Bogoljub Kujundžić ter prav tako napadel Hrvate. Dr. Korošec je smatral, da je nastopil pravi trenutek, ko je treba Stojadinoviča zrušiti prav na napadih, ki so bili v poslan-

ski zbornici izrečeni proti Hrvatom. Na svoje stanovanje v ul. Kralja Milutina 21 v Beogradu je povabil poleg obeh slovenskih ministrov dr. Kreka in Snoja še ministra za socialno politiko in narodno zdravje Dragišo Cvetkovića ter predsednika muslimanske politične stranke dr. Spaha ter dr. Džafer Kulenovića. Po krajšem razgovoru z dr. Korošcem je navedenih pet ministrov napisalo ostavke ter jih utemeljilo z napadi vladnih poslancev na Hrvate, s čemer se samo še povečava prepad med Hrvati in Srbi. Ostavko navedenih ministrov je odnesel ob drugi uri po polnoči na stanovanje dr. Stojadinovića pokojni bančni ravnatelj Tone Končan, ki je bil tedaj kabinetni šef pri ministru dr. Kreku.

Stojadinović je ostavko petih ministrov osebno vzel kot ponesrečen političen manever. Mislil je, da se mu je s tem ponudila samo priložnost, da se bo iz vlade znebil še ostalih ministrov, ki niso odobraval njihove notranje in zunanje politike ter da bo nastala krizo v vladi rešil na ta način, da bo knezu predložil spopolnitev izpraznjenih mest z novimi osebami. S takim predlogom je stopil tudi pred namestnike. Toda tu je naletel na odpor kneza, ki je stal na stališču, da krize ob ostavki petih ministrov s tako močno utemeljitvijo ostavke, — napadi vladnih poslancev na Hrvate samo še bolj onemogočajo notranjo konsolidacijo države — ni mogoče rešiti enostavno z imenovanjem novih ministrov. Zato je zahteval ostavko celokupne vlade, s čemer bo namestništvo dobilo tudi možnost za preučitev celotnega notranjepolitičnega položaja za sprejem ustreznih odločitev.

Dr. Stojadinović je tedaj uvidel, da je prišel čas tudi zanj. Izpolnila se je napoved političnih ljudi ob dr. Koroščevi izločitvi iz vlade, da odstranitev tako močne in modre politične osebnosti od vladnih poslov dr. Stojadinoviču ne bo prinesla sreče. Padel bo, ko bo mislil, da stoji najbolj trdno.

Dr. Stojadinović je ob padcu izgubil živce. Ko je uvidel, da ne prihaja več v poštev v novi kombinaciji — kot bodoči predsedniki so se tedaj imenovali Dragiša Cvetković, biv. predsednik skupščine Stevan Čirić in bivši pravosodni minister Milan Simonović-Čaba, — je bil ves iz sebe. Na ulico je spustil svoje študente iz slovenskega juga, akademskega kluba študentov radikalov na belgrajski univerzi, da so zanj manifestirali po Terazi-

jah in Knez Mihajlovi ulici. Orožniki so pa hitro napravili red. Po imenovanju Dragiša Cvetkovića za novega predsednika vlade dne 6. februarja 1939, je dr. Stojadinović rovaril naprej. Cvetkovićeva vlada ga je nato internirala, pozneje pa celo izgnala iz države v Grčijo, kjer so ga pa prijeli Angleži in ga odpeljali na Daljni vzhod.

OB SPORAZUMU CVETKOVIĆEVE VLADE S HRVATI

Cvetković kot predsednik vlade je aprila meseca 1939 v Zagrebu začel razgovore z dr. Mačkom. Do konca avgusta so tako napredovali, da je bil sporazum za rešitev hrvatskega vprašanja podpisan dne 26. avgusta 1939. Dragiša Cvetković je bil še ob peti uri popoldne tega dne pri dr. Korošcu v Begunjah z vojnim ministrom Nedićem. Zatrieval mu je, da je vse gotovo in da bodo s tem sporazumom dobili tudi Slovenci vse to, kar je zagotovljeno za Hrvate in dr. Korošec je svoje zadovoljstvo nad doseženim sporazumom izrazil z besedami: „Dobro, dobro! Naj bo srečno!“

Po podpisu sporazuma je njegovo vsebino iz Bleda sporočil dr. Korošcu v Begunje tedanji predstavnik Centralnega presbiroja v Ljubljani Pavle Grubišić. Ko mu je prebral besedilo, ga je Korošec vprašal: „Ali za Slovence ni nič določeno?“ Ko mu je Grubišić odgovoril odklonilno, ga je dr. Korošec prosil, naj mu še enkrat prebere besedilo sporazuma, toda bolj počasi. Ko se je dr. Korošec tako še sam prepričal, da je sporazum obšel Slovence, je izjavil: „Prevarili so me. Toda to se jim bo maščevali.“

Naslednjega dne, 27. avgusta, sta bila med drugimi Koroščeva gosta pri kosilu v Begunjah Boško Bogdanović, zvest Koroščev sodelavec med Srbi, ki je tedaj zavzemal položaj šefa Informativnega odseka v Centralnem presbiroju, ter že omenjeni Grubišić. Razgovor je bil seveda o sporazumu. Dr. Korošec je tedaj pojasnjeval vsebino svojega razgovora, ki ga je imel s predsednikom Cvetkovičem prejšnji dan, z besedami:

PRIZNANJE HRVATOV DR. KOROŠCU OB NJEGOVI SMRTI

Ob Koroščevi smrti so politične osebnosti in časnikarji obširno pisali in govorili o Koroščevem političnem delu. Splošna sodba je bila, da je z njim umrla ena najpomembnejših osebnosti v državi, politik, ki je tako v vladi, kakor v opoziciji bdel stalno nad ko-

Kakšna razlika v zadržanju med dr. Korošcem in dr. Stojadinovićem. Prvi je političen udarec sprejel mirno, možato. Za trenutek je odšel, da se je potem še močnejši vrnil, Stojadinović pa rohnel in rovaril in se nikakor ni mogel sprijazniti z novim političnim kurzom, ki se je začel z imenovanjem nove vlade.

„Ko sem ob Cvetkovičevem in Nedićevem obisku izgovoril besede: „Dobro, dobro! Naj bo srečno,“ sem to storil v prepričanju, da odgovarjajo resnici Cvetkovićeva zagotovila, da bodo tudi Slovenci dobili s sporazumom vse to, kar je zagotovljeno Hrvatom, sicer bi ukrenil drugače.“

Na tem mestu je treba poudariti naslednja dejstva: Dr. Korošec je Cvetkovića politično dvigal in ga ves čas politično tudi držal. Zlasti pod Stojadinovićem. Tudi njegovo vlado je omogočil. Prav tako je storil vse, da bi Cvetkovičevi razgovori z dr. Mačkom privedli do pozitivnega zaključka. In ko ob sklenjenem sporazumu Slovenija ni bila istočasno deležna tega, kar je sporazum dal Hrvatom, dr. Korošec proti sporazumu s Hrvatji ni nastopil in njegove razširitve tudi na Slovence ni zahteval s silo, kakor bi lahko, ker je videl, da je bil že sam sporazum s Hrvati v tedanjih razmerah tako huda operacija na državnem telesu, da novih kirurških posegov trenutno ne bi več preneslo. Tiste dni je imel dr. Korošec pred očmi skupne koristi države, skupnega doma, ki vsled sporazuma s Hrvati ne sme propasti. Zato je preureditev države v tem smislu, da bi tudi Slovenija in vsi ostali kraji dobili to, kar je bilo dogovorjeno za hrvatske kraje, odložil na poznejši čas. Povedal je pa jasno, da se tej zahtevi ne odreka.

S tem je dr. Korošec znova pokazal, da je bil Hrvatom samo prijatelj, ne pa neprijatelj.

ristmi in varnostjo države. To njegovo skrb so tedaj v Beogradu lepo označili z ugotovitvijo: Dokler je bil Korošec živ, smo lahko mirno spali. Bil je politik, ki je zasledoval v vsem svojem javnem delu samo ta cilj, da bi bili v državji vsi zadovoljni: Srbi, Hrvati in

Slovenci. Da bi bila v njej resnična enakopravnost, zakonitost, socialna pravičnost, poštenje, zadovoljstvo. Državnik, ki je pravilno ocenil nevarnost komunizma in je proti njemu organiziral ne samo ves državni aparat, ampak stopil v stik s predstavniki vseh verizpovedi ter raznih kulturnih in narodno-obrambnih društev in organizacij ter jih pozival na študij komunističnega dela in sistema, da bi se potem laže in z večjim uspehom borili proti tej zločinski ideologiji.

Dr. Maček na Navju v Ljubljani

V imenu vlade je pred odprtim grobom na Navju v Ljubljani govoril umrlemu voditelju Slovencev voditelj Hrvatov dr. Maček. Za dr. Korošca je dejal, da je bil soustanovitelj države, zatem pa pribil dejstvo: Ko se bo pisala zgodovina sporazuma, tedaj bo treba povedati, da je zelo velika zasluga dr. Korošca, da je do njega prišlo.

Med drugim je dejal dobesečno:

„Zato moramo po dobi, ko je po vseh peripetijah končno vendar prišlo do sporazumljenja Srbov in Hrvatov, naglasiti, da ima tu velike zasluge dr. Korošec. In ko stoje Srbi, Hrvati in Slovenci proti vsakomur kot trden, neprodoren zid, ima za to velike zasluge dr. Korošec.“

Dr. Maček o Korošču v knjigi svojih spominov

Dr. Maček je v emigraciji napisal knjigo svojih spominov. V Severni Ameriki je izšla pod naslovom „In the struggle for freedom — V boju za svobodo“. V knjigi na več mestih omenja tudi dr. Korošca. Pove tudi svoje mnenje o njegovi politiki, objavlja pa tudi besede, ki mu jih je Korošec izrekel v zagovor svojega političnega delovanja.

Dotično mesto v dr. Mačkovi knjigi se glasi takole:

„Čeprav je pretežna večina Slovencev s samim Koroščem na čelu bila jasno proti centralistični državi, sta si Korošec in njegova stranka prizadevala, da bi izbegavala ostre konflikte z Beogradom; gledal pa je Korošec, da je bil ali sam, ali pa kdo od njegovih ljudi v vladi, brez ozira na to, kdo je bil predsednik vlade. Ko sem imel priložnost, da sem se z njim še bolj spoznal v letu 1924, sem dr. Korošec povedal, da Hrvati obsojajo njegovo oportunistično zadržanje.

Dr. Korošec mi je pa na ta očitek odgovoril tole:

„Razumem in spoštujem Hrvate. Področje Hrvatske in Slavonije je bilo pod Avstro-Ogrsko monarhijo priznано kot politična država, ki je lahko nadaljevala v ohranjevanju precej široke avtonomije. Zato so Hrvati toliko izgubili ob vstopu v novo državo in je zato njihova nepopustljiva opozicija z oziranjem na vse še bolj razumljiva. Toda vi morate razumeti tudi nas. Mi nismo ničesar izgubili. Ravno nasprotno. Mi smo pridobili v novem položaju dragocene stvari. Pod Avstrijo Slovenci nismo mogli imeti lastnih slovenskih srednjih šol. Slovenska univerza se je zdela kot utopija. Hrvatje ste imeli svoje šole, od ljudske šole pa do univerze. Hrvati je bila uradni jezik na hrvatskem področju. V slovenskih pokrajinah je bila vsiljena nemščina. V novi državi so Slovenci dobili vse, česar prej niso imeli, srednje šole in povrh še univerzo. Tako dolgo, dokler bo moja stranka zastopana v vladi, bo Beograd dopuščal, da bomo v Sloveniji vladali tako, kakor bomo sami hoteli. Čeprav sem prepričan, da se centralistični sistem ne bo mogel dolgo časa sam ohranjati, vendar mislim, da je pametno, da izkoristim sedanje okolnosti in iz njih izbijem čim več koristi za bodočnost.“

Svoje mnenje o Koroščevi politiki dr. Maček zaključuje z besedami:

„Pa še drug činitelj je vplival na Koroščevo zadržanje: to je bilo njegovo prepričanje, da samo zveza Srbov, Hrvatov in Slovencev razpolaga z zadostno silo za osvoboditev pol milijona Slovencev (in občutnega števila Hrvatov) v Gorici, na Tržaškem, v delu Hrvatov) v Gorici, na Tržaškem, v Istri in v delu Kranjske, ki je prišla pod Italijo po Rapalski pogodbi.“

Vinko Brajevič o Koroščevih odnosih do Hrvatov

Dr. Korošec je imel med hrvatskimi časniki več dobrih prijateljev. Največje zaupanje je pa vsa leta pri njem užival Pavle Grubišić, ki je bil v stalnih stikih z njim od prvih let po prvi svetovni vojni pa vse do njegove smrti leta 1940 ter je zanj napravil marsikatero zelo važno politično pot. Prav tako je dr. Korošca dobro poznal časniki Vinko Brajevič. V predvojni Jugoslaviji je v Splitu izdajal svoj dnevnik „Novo Doba“. Pri dr. Korošču je bil vedno, kadar je prišel v Beograd. Ob njegovi smrti je o dr. Koroščevih odnosih do Hrvatov zapisal v svojem listu naslednje ugotovitve:

„Dr. Korošec se je jezil na prejšnje ministre Hrvatske, ker nimajo poguma pred ministrskim svetom odkrito braniti hrvatske interese. 'Jaz bolj branim hrvatske interese kot pa oni,' nam je dejal ob neki priložnosti.

Dr. Korošec med Hrvati res ni bil popularen. Mnogokrat so ga smatrali za nasprotnika hrvatskih koristi in so bili zlasti nekaj časa ostro razpoloženi proti njemu. Danes, ko je mrtev, smatramo za dolžnost, da objavimo nekaj dokumentov, ki so dokaz, da to stališče Hrvatov do dr. Korošca ni bilo vedno upravičeno, zlasti v koliko se tiče njegove osebnosti same in ne političnega položaja.

Ko je bil leta 1933 dr. Korošec interniran na Hvaru, je poslal podpisanega k dr. Trumbiću v Zagreb s tem le sporočilom: 'Pripravljen sem, da me vodijo Hrvati, da me vodi dr. Trumbić, toda naj me vodi. Pripravljen sem pričakovati, da bi rešitev političnega položaja prišla od zunaj, toda naj se mi pove kako. Jaz se s Hvara ne morem ganiti. Zato naj dr. Trumbić pride na Hvar, seveda ne zato, da bi me spraševal po mojem zdravju. Mene bodo nato prav gotovo odpravili s Hvara v kako slabše internirsko mesto. Vendar sem na to pripravljen.'

Dr. Trumbić je to sporočilo z zadovoljstvom sprejel, vedela pa sta zanj takrat tudi g. Večeslav Vilder in g. dr. Ljubo Karaman. Mogoče stalno nezaupanje do dr. Korošca, morda je razvoj političnih dogodkov povzročil, da dr. Trumbić ni prišel na Hvar, dr. Korošcu pa je bilo to žal in je poudaril, da je bil njegov namen sodelovati s Hrvati.

To je bilo v času njegove internacije, pa tudi pozneje. Ob tej žalostni priložnosti bomo izdali neko politično tajno, in to je, da je bil prav dr. Korošec tisti, ki je storil prvi korak za narodnj sporazum.

Ko je bil dr. Korošec notranji minister v Stojadinovićevi vladi, je ravno po posredovanju podpisanega prišlo leta 1936 do sestanka med voditeljem slovenskega naroda dr. Korošcem in voditeljem hrvatskega naroda dr. Mačkom. Ta sestanek je ostal v največji tajnosti vse do danes, ko smatram, da nas ne veže več diskretnost in da se ve, da je dr. Korošec iz tedanjega osovraženega mesta iskal neposredni stik s Hrvati.

Med tem je prišlo do sestanka med dr. Stojadinovičem in dr. Mačkom pri Brežicah. Po indiskretnosti dr. Stojadinovićeve okolice je prišel ta sestanek v javnost in ravno dr. Stojadinović je pokvaril položaj tako, da so bili nadaljnji stiki prekinjeni.

Leta 1937 po obisku podpisanega pri dr. Mačku v Kupincu je dr. Korošec, ki mu je bilo sporočeno, na kakšni podlagi si zamišlja dr. Maček narodni sporazum, sprejel že takrat to osnovo kot realno in jo dal na pri-

stojno mesto. Na tej osnovi je bil potem približno sklenjen narodni sporazum meseca avgusta 1939.

Zaradi tega je dolžnost nas Hrvatov, pa naj smo bili še tako ostro razpoloženi do politične linije dr. Korošca, da v trenutku njegove nenadne smrti, ko otope mnoga žela, priznamo, da moramo to sodbo popraviti.

In kakor, da je dobra usoda hotela, je izvršil svoje poslednje javno delo ravno v srcu Hrvatske, ko je pred kratkim obiskal Zagreb, dr. Mačka in druge hrvatske prvake, in ko je poromal tudi na hrvatsko božjo pot k Mariji Bistriški.“

Tako o dr. Korošcu Vinko Brajević.

Dr. Gjuka Kuntarić o Koroščevi naklonjenosti do Hrvatov

Med dobrimi prijatelji dr. Korošca je bil tudi dr. Gjuka Kuntarić, odvetnik iz Slavonske Požege. Ob Koroščevi smrti je svoje spomine nanj objavil dne 21. decembra v Slovincu z naslednjimi besedami:

„Ni ga privlačevalo samo hrvatsko mesto, rad je tudi zahajal na sestanke in shode po naših vaseh. Hrvatskim kmetom je bil tako blizu, rad se je pogovarjal z njimi, v svojih nastopih je bil vedno pozitiven in nikdar ni žalil političnih nasprotnikov iz drugih hrvatskih strank. In še danes se ga radi spominjajo kmetje zlate Požeške doline, tako tisti, ki so obiskovali njegove sestanke, kakor tudi tisti, h katerim je zahajal.

Hrvatsko in ljudi iz Hrvatske je poznal kot le redko kdo. Poznal je naše razmere in težave.

V času, ko je bil na najvišjih položajih v državi, je, ne da bi iskal svojo slavo, rad pomagal siromakom na Hrvatskem in po hrvatskih mestih. Vedno je delal tako, da ni vedela levica, kaj dela desnica. Mnogim je utrl siromakovo solzo, bedo, bol in revščino. Tiho in neslišno, tako, da se nikoli ni vedelo, odkod prihaja pomoč.

Večkrat mi je kot notranji minister govoril v svojem kabinetu: Potrebujem več Hrvatov, da bi jih nastavil kot upravne pripravnike. Takratni sistem je izključeval Hrvate iz upravnih služb. Prišel bo čas, ko bo Hrvatska potrebovala mnogo upravnih uradnikov Hrvatov. Dajte mi diplomirane pravnike Hrvate, da jih nastavim. In res, dr. Korošec je držal besedo. Precejšen del mlajšega hrvatskega uradniškega kadra v upravi je ustvaril dr. Korošec.“

Ali te tople Kuntarićeve besede o dr. Antonu Korošcu ne govore dovolj zgovorno kako dobrega prijatelja so imeli Hrvati v njem?

ZAKLJUČEK

Naj bo za sedaj zadosti. Že ta nepopolni prikaz najvažnejših razdobij v dr. Koroščevem javnem delu in njegovem odnosu do Hrvatov priča, da osebno ni ničesar podvzel, kar bi bilo v škodo hrvatskega naroda. Nikdar Hrvatom ni grozil, kot je to delal zlj duh predvojne Jugoslavije pok. Svetozar Pribičević s svojimi sodelavci, v glavnem iz prečanskih krajev, ko je dvigal pest proti njim z napovedjo, da „jih bo napravil manjše kot makovo zrno“, da jih bo pozaprli, kar je tudi delal, ko je nad nje pošiljal svojo ORJUNO, ko so njegovi ljudje potem v šestojanuarski diktaturi šli celo tako daleč v utrjevanju „narodnega in državnega edinstva“, da so iz učnih šolskih knjig po Hrvatskem in Sloveniji trgali najlepše slovenske in hrvatske narodnostne sestavke, pod pretvezo, da „širijo plemensko mržnjo“.

Pri presoji Koroščevega odnosa do Hrvatov je treba izhajati vedno s stališča, da je bil dr. Korošec politični in narodni predstavnik Slovencev, da je bila njegova prvenstve-

na naloga braniti politične in narodne zahteve Slovencev. Zato je moral voditi politiko, kakor so jo narekovale koristi slovenskega naroda.

Pri tem je pa vedno upošteval tudi koristi hrvatskega naroda. Zato je budno zasledoval vse politično dogajanje pri Hrvatih, naročal in bral njihove liste, revije ter knjižne publikacije; podpiral s sredstvi, s katerimi je razpolagal n. pr. kot notranji minister, marsikatero koristno stvar na Hrvatskem; na ministrskih položajih, celo tedaj, ko so ga najhujše napadali, nastavljal procentualno odgovarjajoče število hrvatskih uradnikov iz vrst opozicije itd. itd. Vse to je delal ne zato, da bi iskal popularnosti pri njih, ampak iz globokega notranjega političnega prepričanja, da je treba storiti vse, da bodo Hrvati v državi zadovoljni, da bodo enakopravni, kajti samo zadovoljstvo in enakopravnost vseh narodov v državi je lahko porok nadaljnega srečnega razvoja in obstoja skupne države.

NAMEN NASE NARODNE POLITIKE

Narodni odbor za Slovenijo, da določno opredeli svoje stališče, kako preosnovati sedanje politične razmere v domovini, izjavlja:

1

Naš skupni cilj je upostavitve svobodne in demokratične vladavine, ki naj nadomesti sedanjo diktaturo komunistične stranke v Jugoslaviji.

Vzorno svobodno in demokratično vladavino nam popiše in kažete Ustanovna listina Združenih narodov in Splošna deklaracija Združenih narodov o človeških pravicah.

Načelom, ki jih razglasa deklaracija, so svobodni evropski narodi, združeni v Evropskem svetu, dali v Strassburških konvencijah tudi pravno obliko in jim priznali moč obveznega zakona.

Ker odločno hočemo:

- a) da demokratična načela navedenih proklamacij ne ostanejo samo program demokratičnih Slovencev, temveč, da se v domovini uresničijo;
- b) da za vselej ostanemo v družini svobodnih evropskih narodov in
- c) da v bodoče laže preprečimo vsak morebitni poizkus komunistične ali kakršnekoli druge diktature,

že sedaj razglasamo, da bodi Splošna deklaracija Združenih narodov o človeških pravicah z dne 10. decembra 1948 sestaven del vsake naše bodoče ustave, bodisi Slovenije, bodisi Jugoslavije, določbe Strassburških Konvencij z dne 4. novembra 1950 in z dne 20. marca 1952 pa neposredno veljavno pravo za vsako našo bodočo zakonodajo, upravo in pravosodje.

2

Da preidemo nevarno dobo prehoda iz diktature v svobodno vladavino na miren način in brez nevarnosti za naše mednarodno priznane meje, sprejemamo —nikakor

ne za dokončno državnopravno ureditev, ampak le za začetno dejansko izhodišče—sedanjo razmejitev in ureditev v tem smislu, da sestavljajo Jugoslavijo Srbija, Hrvaška, Slovenija, Bosna in Hercegovina, Črna gora in Macedonija in da njih lastno območje obsega pristojnosti, ki so bile priznane Hrvatski v sporazumu iz avgusta 1939, ki jih je dopolnila in potrdila jugoslovanska vlada v aprilu 1941, in pristojnosti, ki so vsaj po besedilu sedaj priznane takozvanim ljudskim republikam.

3

Izhajajoč iz tega začetnega dejanskega stanja naj svobodni narodi Jugoslavije v ozračju pomirjenosti, oproščeni strahu, z izključitvijo surove sile, na način, ki odgovarja in je primeren za delovanje miroljubne demokratične družbe, v duhu namenov in načel, ki smo jih povedali v prvi točki te izjave, sami odredijo svoja predstavništva, ki naj sklepajo o njihovih bodočih javnopravnih ustanovah in organih.

4

Demokratične stranke in politične sile iz vseh delov Jugoslavije, ki se po svojih izraženih programih in po svoji dejavnosti strinjajo z nameni in načeli, ki so povedani v prvi točki te izjave, sporazumno sestavijo začasno vlado za vodstvo in upravo poslov, ki po začasnih ureditvi in razdelitvi območij ostanejo v predhodni dobi skupni.

Na praznik Vstajenja 1960.

NARODNI ODBOR ZA SLOVENIJO
dr. Miha Krek, predsednik

SPLOŠNA DEKLARACIJA ČLOVESKIH PRAVIC

Ko sta Francija in Anglija v začetku septembra 1939, izpolnjujoč svojo obveznost iz obrambne pogodbe s Poljsko, napovedali Hitlerjevi Nemčiji vojno, ker je napadla Poljsko, nista imeli drugega vojnega cilja kakor premagati nacistično Nemčijo in uničiti Hitlerjev nacionalni socializem. Šele Zedinjene ameriške države, ki so leta 1941 po nenadnem japonskem napadu stopile v vojno in se je s tem dotedanja, na Evropo omejena vojna razširila na ves svet, so dale iniciativo, naj se že zdaj med vojno postavi za čas po zmagi tudi pozitiven vojni cilj, ki bo dajal ne samo vsem miroljubnim narodom na svetu, temveč tudi vsakemu poedinemu človeku upanje na boljše življenje po končani vojni.

Ze avgusta 1941 sta se na iniciativo Zedinjenih držav sredi Atlantskega oceana setala Roosevelt in Churchill in sta razglasila tako imenovano Atlantsko listino. V njej sta med drugim izjavila, da hočeta po popolnem uničenju nacistične tiranije znova vzpostaviti države, ki jih je Hitler nasilno podjarmil, in skleniti mir, ki bo vsem narodom dajal varnost v okviru njih mej, pa tudi vsem ljudem v vseh deželah gotovost, da bodo mogli živeti v svobodi, v varnosti in brez strahu.

Na Novega leta dan 1942 je 26 držav, ki so takrat bile v vojni s Hitlerjevo Nemčijo in so se pri tej priliki prvič imenovala Združeni narodi, podpisalo izjavo, da sprejemajo načela in namene Atlantske listine v prepričanju, da je potrebno za vselej zavarovati življenje, svobodo, neodvisnost in versko svobodo v njihovih, pa tudi v vseh drugih deželah na svetu. To izjavo je podpisala tudi jugoslovanska vlada, ki je takrat bila v Londonu.

Prav v istem času je predsednik Roosevelt v novoletnem nagovoru na kongres Zedinjenih držav razglasil štiri svoboščine, na katerih se naj osnuje nova ureditev sveta, namreč: svobodo mnenja, svobodo vere, osvoboditev od strahu in osvoboditev od bede.

V vsem tem času do konca vojne so zlasti Zedinjene države vodile priprave za ustanovitev nove mednarodne organizacije, ki naj bi imela namen pospeševati te cilje.

Takoj po končani vojni, že 26. junija 1945, je bila ustanovljena ta nova mednarodna organizacija z imenom Združeni narodi in je

bila v San Franciscu podpisana nje ustavnostna listina. Med svoja načela in namene je postavila ne samo vzdrževanje miru med narodi, temveč tudi spoštovanje in pospeševanje človeških pravic in osnovnih svoboščin. Ustavnostno listino je podpisala tudi tedanja Titova vlada, ki pa je takrat še skrivala svoj komunistični značaj in se hlinila, da je demokratična.

Da pa ne bi ostalo samo pri splošnih lepih besedah in da bi se pravice in svoboščine vsakega človeka podrobno določile, je glavna skupščina po prizadevanju Zedinjenih držav sklenila, naj se po zgledu znamenitih ameriških deklaracij o človeških pravicah iz časa njih boja za neodvisnost sestavi Splošna deklaracija kot skupni ideal vseh narodov na svetu. Posvetovanja so se vršila vse do leta 1948. Končna razprava se je vršila na jesenskem zasedanju Združenih narodov leta 1948. Predstavniki Sovjetske zveze in drugih komunističnih držav so se osnutku do zadnjega upirali. Sovjetska zveza je nazadnje brezuspešno skušala doseči vsaj preložitve razprave na prihodnje leto. Dne 10. decembra 1948 je prišlo do končnega glasovanja. Za deklaracijo je glasovalo 47 držav. Proti deklaraciji ni glasovala nobena država. Glasovanja se je vzdržalo 8 držav: Južna Afrika, ker ne priznava enakopravnosti črncem, Saudijeva Arabija, ker ima suženjstvo, in vseh 6 komunističnih držav. Med njimi se je glasovanja vzdržala tudi Titova Jugoslavija, čeprav je bila takrat že izgnana iz kominforma in je trdila, da hoči svojo lastno neodvisno pot.

Ta deklaracija je doslej največji dokument demokracije, kakor jo razumejo svobodni zapadni narodi. Organizacija Združenih narodov se ne razvija tako, kakor so se med vojno v optimističnem upanju nađejali idealisti. Vrednote politične kulture, kodificirane v tej deklaraciji, ki si jih je človek pridobil v tisočletnem boju in prizadevanju, da bi se dvigal nad žival, da bi zaščutil svojo svobodo in da bi silo postavil v službo pravičnosti, pa niso izgubile svoje dragocenosti. So diametralno nasprotje in močna idejna obramba proti sedanjemu brezbožnemu in nečloveškemu komunizmu, ki bi hotel človeško družbo,

obstoječo iz ljudi, sposobnih za ustvarjalno svobodo, ponižati v gomilo termitov.

Ne kolektivizacija človeštva, samo svoboda je ustvarjalna. Po besedah švicarskega vzgojitelja Pestalozzija je treba državo počlovečiti, ne pa človeka podržaviti.

Ko je glavna skupščina Združenih narodov sprejela to deklaracijo, je naročila vsem državam članicam, naj objavijo nje besedilo in poskrbijo za razširjanje in razlaganje v šolah in drugih učnih zavodih ne glede na osnovne razlike v političnem stanju dežel.

UVOD

Ker je priznanje lastne vrednosti ter enakih in neodtujljivih pravic vseh uđov človeške družbe osnova svobode, pravičnosti in miru na svetu;

ker je odklanjanje in zaničevanje človeških pravic zakrivilo divjaška dejanja, nasprotna človeški vesti, in ker se je za najvišje človeško hrepenenje proglasila taka ureditev sveta, v kateri bo človek brez strahu in bede užival svobodo, besede in svobodo vere;

ker je bistveno potrebno, da človeške pravice zavaruje vlada, osnovana na pravu, da ne bo človek prisiljen seči k skrajni od pomoči z uporom proti tiranstvu in zatiranju;

ker je bistveno potrebno pospeševati razvoj prijateljskih odnosov med narodi;

ker so države Združenih narodov v Ustanovni listini potrdile svojo vero v osnovne človeške pravice, v dostojanstvo in vrednost človeške osebnosti in v enakopravnost moških in žena ter se odločno izrekle za pospeševanje socialnega napredka in za dvig življenjske ravni v najširšem obsegu svobode;

ker so se države članice zavezale v sodelovanju z Organizacijo Združenih narodov uresničiti splošno in učinkovito spoštovanje človeških pravic in osnovnih svoboščin;

ker je splošno in enako razumevanje teh pravic in svoboščin največje važnosti za popolno izpolnjevanje te zadeve

GLAVNA SKUPŠČINA

razglašaa:

pričujočo Splošno deklaracijo človeških pravic za skupni ideal, za katerega se morajo vsi narodi in vsa ljudstva prizadevati, da bi jo tako poedinci kakor družbene ustanove imele vedno v mislih, da bi s poukom in vzgojo pospeševali spoštovanje teh pravic in svoboščin in da bi s postopnimi ukrepi državnega značaja pospeševali njih priznavanje ter splošno in učinkovito uveljavljanje med narodi držav članic pa tudi v teritorijih, postavljenih pod njih oblast.

Člen 1. Vsi ljudje se rode svobodni in enaki. Obdarovani so z razumom in vestjo in naj se bratovsko obnašajo med seboj.

Člen 2. a) Vsakemu človeku pripadajo vse pravice in svoboščine, razglašene v tej Deklaraciji brez vsake razlike v pokolenju, barvi kože, jeziku, veri, političnem ali drugačnem prepričanju, narodnem ali socialnem poreklu, gospodarskem položaju, rojstvu ali kakršnem koli drugem pogoj.

b) Poleg tega se ne sme delati nobenih razlik, osnovanih v političnem, pravnem ali mednarodnem položaju dežele ali teritorija, ki jim pripada, najsi gre za neodvisno državo ali za teritorij, ki je pod zaupano upravo ali pa je podvržen kakršni koli omejitvi samostojnosti.

Člen 3. Vsak človek ima pravico do življenja, svobode in osebne varnosti.

Člen 4. Nihče ne more biti suženj ali tlačan; suženjstvo in trgovanje s sužnji je prepovedano v vseh oblikah.

Člen 5. Nikogar se ne sme mučiti niti kaznovati z okrutnimi, nečloveškimi ali ponižujočimi kaznimi.

Člen 6. Vsak človek ima povsod pravico do priznanja kot pravna osebnost.

Člen 7. Vsi ljudje so pred zakonom enaki in imajo brez razlike pravico na enako zaščito proti vsakemu izjemnemu ravnanju, ki bi kršilo to Deklaracijo in proti vsakemu izzivanju k takemu izjemnemu ravnanju.

Člen 8. Vsak človek ima pravico do učinkovitega pravnega varstva pred pristojnimi državnimi sodišči proti vsakemu dejanju, ki bi kršilo njegove osnovne pravice, priznane v ustavi in zakonu.

Člen 9. Nikogar se ne sme samovoljno aretirati, zapreti ali izgnati iz dežele.

Člen 10. Vsak človek ima v popolni enakopravnosti pravico do odgovarjajoče pravičnosti in do javnega postopanja pred neodvisnim in nepristranskim sodiščem, ki ima odločati o njegovih pravicah ali obveznostih ali o kazenskih obtožbah proti njemu.

Člen 11. a) Vsak človek, ki je obtožen kaznivega dejanja ima pravico, da se ne smatra za krivega, dokler se ne dokaže njegova krivda po zakonitem javnem postopku, v katerem so mu dana vsa potrebna jamstva za njegovo obrambo.

b) Nikogar ni mogoče obsoditi zaradi dejanj ali opustitev, ki po državnem ali mednarodnem zakonu niso bila kazniva v času, ko jih je storil. Tudi se ga ne sme kaznovati s težjo kaznijo, kakor je bila določena v času, ko je storil kaznivo dejanje.

Člen 12. Nihče ne sme biti izpostavljen samovoljnim posegom v njegovo zasebno življenje, v družino, stanovanje, dopisovanje, niti ne napadom na čast ali dober glas. Vsak človek ima pravico do zakonske zaščite proti takim posegom ali napakam.

Člen 13. a) Vsak človek ima pravico do svobodnega kretanja in do svobodne izbire svojega bivališča na ozemlju svoje države.

b) Vsak človek ima pravico do izselitve iz svoje, pa tudi iz katere koli države, prav tako tudi do vrnitve v svojo deželo.

Člen 14. a) Vsak človek ima pravico, če je preganjan, da poišče v drugih deželah azil in se ga poslužuje.

b) Na to pravico se ne more sklicevati tisti, katerega zasledujejo zaradi navadnih hudodelstev ali zaradi dejanj, ki so v nasprotstvu z nameni in načeli Združenih narodov.

Člen 15. a) Vsak človek ima pravico do nekega državljanstva.

b) Nikomur se ne sme državljanstvo samovoljno odvzeti, niti se mu ne more kratiti pravica, da menja svoje državljanstvo.

Člen 16. a) Moški in ženske, ko so godni za ženitev, imajo pravico stopiti v zakon in ustanoviti družino brez vsake omejitve iz razlogov pokoljenja, državljanstva ali verske pripadnosti; tudi imajo enake pravice glede sklepanja zakona, med zakonom in glede razdružitve.

b) Zakon se sme sklepati samo s svobodnim in popolnim soglasjem bodočih zakoncev.

c) Družina je naravna in osnovna enota družbe in ima pravico do zaščite s strani družbe in države.

Člen 17. a) Vsak človek ima pravico do lastnine sam zase ali v družbi z drugimi.

b) Nikomur se ne sme lastnina samovoljno odvzeti.

Člen 18. Vsak človek ima pravico do svobode mišljenja, vesti in vere. Ta pravica obsega tudi svobodo menjati svojo vero ali prepričanje, pa tudi svobodo, da svojo vero ali prepričanje sam zase ali v družbi z drugimi tako zasebno kot javno izpoveduje s poukom, z udeleževanjem, z bogoslužjem in z izpolnjevanjem verskih obredov.

Člen 19. Vsak človek ima pravico do svobodnega izražanja svojega mnenja; obsega tudi pravico, da ne sme biti nadlegovan zaradi svojega mnenja in da sme iskati obvestila in jih razširjati z vsemi sredstvi obveščevanja ne glede na državne meje.

Člen 20. a) Vsak človek ima pravico do svobode zborovanja in združevanja v miroljubne namene.

b) Nikogar se ne sme prisiliti, da bi moral pripadati k temu ali onemu združenju.

Člen 21. a) Vsak človek ima pravico, da se bodisi sam neposredno ali po svobodno izvoljenih predstavnikih udeležuje pri vodstvu javnih poslov svoje države.

b) Vsak človek ima pod enakimi pogoji pravico do javnih služb v svoji državi.

c) Ljudska volja je osnova za avtoriteto javne oblasti; ta volja mora od časa do časa priti do izraza v nepotvorjenih volitvah s splošno in enako volilno pravico in tajnim glasovanjem ali v drugačnem enakovrednem postopku, ki jamči svobodo glasovanja.

Člen 22. Vsak človek ima kot član družbe pravico do socialne varnosti; pristojajo mu — z državnimi ukrepi in z mednarodnim sodelovanjem ob upoštevanju državne organizacije in njenih sredstev — gospodarske, socialne in kulturne pravice, ki so mu neizogibno potrebne za njegovo osebno dostojanstvo in za svoboden razvoj njegove osebnosti.

Člen 23. a) Vsak človek ima pravico do dela, do svobodne izbire poklica, do primernih in zadovoljivih delovnih pogojev in do zaščite pred brezposelnostjo.

b) Vsak človek ima pravico brez razlik do enakega plačila za enako delo.

c) Vsak človek, ki dela, ima pravico do primernega in zadovoljivega plačila, ki zagotavlja njemu in njegovi družini človeka vreden obstoj, ki ga je, če treba, izpopolniti z drugimi sredstvi socialnega skrbstva.

č) Vsak človek ima pravico v obrambo svojih interesov ustanovljati poklicna združenja in pristopati k njim.

Člen 24. Vsak človek ima pravico do odmora in prostega časa, do razumne omejitve delovnega časa in od časa do časa do plačanega dopusta.

Člen 25. a) Vsak človek ima pravico do primernih življenjskih pogojev, ki bi jamčili njemu in njegovi družini zdravje in blagostanje, zlasti prehrano, obleko, stanovanje, zdravniško pomoč in potrebno socialno oskrbo; ima pravico do zavarovanja v slučaju brezposelnosti, bolezni, invalidnosti, vdovstva, starosti in ob drugih izgubah svojih existenčnih sredstev, neodvisnih od njegove volje.

b) Mati in otrok imata pravico do posebne pomoči in podpore. Vsi otroci, zakonski in nezakonski, imajo pravico do enakega socialnega varstva.

Člen 26. a) Vsak človek ima pravico do vzgoje. Pouk mora biti vsaj v osnovnih šolah brezplačen. Osnovni pouk je obvezen. Strokovni in poklicni pouk naj bosta splošno dostopna. Višje šole naj bodo ob upoštevanju sposobnosti in uspehov vsem na enak način dostopne.

b) Izobrazba naj ima za namen popoln razvoj človeške osebnosti ter utrjevanje spoštovanja človeških pravic in osnovnih svoboščin. Goji naj medsebojno razumevanje, strpnost med vsemi narodi, rasami in verskimi skupinami ter naj pospešuje delovanje Združenih narodov za vzdrževanje miru.

c) V prvi vrsti imajo starši pravico določati način vzgoje svojih otrok.

Člen 27. a) Vsak človek ima pravico do svobodne udeležbe pri kulturnem življenju svoje skupnosti, do užitkov umetnosti in do udeležbe pri znanstvenem napredku in njegovih blagodatih.

b) Vsak človek ima pravico do zaščite moralnih in materialnih interesov, ki mu pristajajo iz njegovih znanstvenih, literarnih ali umetniških stvaritev.

Člen 28. Vsak človek ima pravico zahtevati, da se uvede socialni in mednarodni red, v katerem se bodo mogle popolnoma uveljaviti pravice in svoboščine, navedene v tej Deklaraciji.

Člen 29. a) Vsak človek ima dolžnosti do družbe, ker samo v njej more svobodno in popolno razviti svojo osebnost.

b) Vsak človek je v uživanju svojih pravic in svoboščin podvržen edinole omejitvam, ki jih postavlja zakon v izključnem namenu, da zajamči priznanje in spoštovanje pravic in svoboščin vseh drugih ljudi in da zadosti upravičenim zahtevam npravnosti, javnega reda in splošnega blagostanja v zares demokratični družbi.

c) Teh pravic in svoboščin se ne sme nikdar izvrševati v nasprotju z nameni in načeli Združenih narodov.

Člen 30. Nobena določba v pričujoči Deklaraciji se ne sme razlagati tako, da bi dajala kakršno koli pravico bodisi državi, bodisi skupini ljudi ali poedini osebi za podvzemanje ali izvrševanje dejanj, ki bi imela namen zatreti katero koli pravico ali svoboščino, navedeno v tej Deklaraciji.

Dr. Miha Krek je kot predsednik Narodnega odbora za Slovenijo v njegovem imenu objavil za Veliko noč leta 1960 izjavo z naslovom „Namen naše narodne politike“. Izjava je zadobila tudi ime „Slovenska formula“. Dr. Krek je obenem napisal tudi pojasnilo „Čemu Slovenska formula“. Oboje so objavili slovenski časopisi v izseljenstvu, tako v Evropi, kakor tudi v Severni in Južni Ameriki ter v Avstraliji. Pa tudi mnogi hrvaški in srbski časopisi so pisali obširno o izjavi in pojasnilu.

Ker pa se izjava sklicuje na Splošno deklaracijo Združenih narodov o človeških pravicah z dne 10. decembra 1948, in ker ta Splošna deklaracija v izseljenstvu v slovenskem jeziku še ni bila natisnjena, objavljamo njene določbe v slovenskem prevodu in izjavo Narodnega odbora.

v v KRŠCANSKA DEMOKRACIJA V SVETU

Kakor prejšnji leti, me je zopet letos uredništvo Zbornika-Koledarja povabilo, naj orišem politično delo slovenske emigracije izza druge svetovne vojne v preteklem letu, kakor ga je oblikovala večinska politična predstavica slovenskega naroda — Slovenska ljudska stranka. Zavedam se, da prenekateri med nami Slovenci to delo omalovažuje, ali mu celo nasprotuje, češ, da nas v emigraciji politično razdvaja in torej škoduje naši tako potrebni in zaželeni enotnosti. Ravno ta zavest me ne samo vzpodbuja, marveč mi nalaga dolžnost, da v kratkih obrisih naslikam vsem, ki jih ta knjiga doseže, naše politično delo zadnjega leta. Morda bo le ta ali oni iz vrst zabavljacev zoper politične akcije v begunstvu skrivoma, ali pa celo javno priznal, da je bilo to delo koristno in zato potrebno; vsem onim množicam zvestih podpornikov političnih prizadevanj SLS v izseljenstvu pa naj bo ta opis dokazilo, kako prav in dosledno so ravnali kot člani politične emigracije, ko so se za politično delo zanimali, ga podpirali in se zanj celo žrtvovali.

Ta sestavek bo obravnaval politične dogodke, pri katerih je SLS neposredno ali pa posredno preko Krščansko-demokratske zveze za srednjo Evropo — bila aktivna v dobi od poletja 1959 do poletja 1960.

V lanskem Zborniku je bilo opisano, kako je CDUCE (Kršč.-dem. zveza srednje Evrope) premagala vse težave, ki so se pojavile z delitvijo urada in članov izvršnega odbora med Ameriko in Evropo. Dobesedno smo objavili besedilo prijateljskega sporazuma med šestimi strankami, članicami CDUCE, pri katerem je vodilno sodelovala SLS po svojem načelniku dr. M. Kreku. Ta sporazum je služil za osnovo bodočega dela CDUCE in priznati je treba, da so se ga stranke in njihovi voditelji dosledno držali, kar je omogočalo, da se je delo unije — kljub temu, da se je razvijalo na obeh straneh velike luže — zelo zadovoljivo in uspešno uveljavljalo.

Ko se je jeseni l. 1959 z aktivnim sode-

lovanjem CDUCE pripravljaj peti mednarodni kongres krščanske demokracije v latinski Ameriki, ki je organizirana v Organización Democrática Cristiana de América (ODCA), sta prispela iz Evrope predsednik izvršnega odbora CDUCE prof. A. Prochazka in glavni tajnik K. Sieniewicz. Tako je bila po daljšem presledku dana prilika sklicati redno sejo izvršnega odbora, kjer so se uredile nekatere notranje zadeve, pregledalo delo v pretekli dobi in odobril program dela za bodoče. Slovence sta zastopala oba člana izvršnega odbora dr. Miha Krek in pisec teh vrstic.

CDUCE izdelaj načrt bodočega dela

Med tem, ko je delo unije vedno usmerjeno protj uresničitvi končnega cilja — vzpostavitve svobode in demokracije v deželah srednje Evrope, je treba od časa do časa prilagoditi njeno delovanje prevladujočim političnim tokovom in stališčem v svetu. Za časa Stalina so politične razmere mrzle vojne bile take, da je bilo priporočljivo uporabljati ista sredstva političnega boja zoper komunizem v vseh državah za železno zaveso. Z ženevsko vrhunsko konferenco l. 1955 in z nato sledečimi dogodki na Poljskem in Madžarskem se je položaj bistveno spremenil. Začel se je tekmovalni boj med komunističnim in svobodnim svetom na raznih življenjskih področjih: za izboljšanje življenja vseh ljudi, za dušo nebelih ljudstev, za nadvlado v atomskem razvoju in za osvojitve vsemirja itd.

Dejansko se to tekmovanje (ki se ni bistveno spremenilo po usodnih dogodkih poletja 1960, ko je propadla pariška vrhunska konferenca in je Amerika doživela vrsto mednarodnih porazov) ne odigrava samo na gospodarskem in vojaškem področju, temveč prvenstveno na ideološkem in razumskem področju. Nihče ni od tega tekmovanja izključen, nasprotno, vsaka organizacija, zlasti pa CDUCE, je poklicana, da v tem tekmovanju sodeluje in pripomore svobodnemu svetu, v

okviru svojih možnosti, h končni zmagi, ki naj jasno pokaže, kateri socialni, gospodarski in politični sistem je bolj sposoben rešiti težka vprašanja človeške družbe. Krščanska zapadna kulturna skupnost mora izpričati svojo veliko nadvrednost v primeri s komunizmom na tak prikupen način, da bo bolj in bolj privlačna za ljudstva pod komunistično oblastjo, pa tudi za novo se razvijajoče narode v Aziji in Afriki. Moderne, svobodoljubne ideje o uresničitvi človeškega sožitja se ne morejo več zaustaviti ob železni zavesi in komunistični režimi se morajo boriti zoper njihov vpliv med množicami ljudstva. To stanje zahteva, da se ves zapadni svet, vključno begunci, združi v poostitvi ideološke, socialne in politične ofenzive, ki bo dokazala, da je komunistični sistem slab, zastarel in nezmožen združiti boljše življenjske razmere z ohranitvijo in zaščito osebne in kolektivne svobode.

Vloga krščanske demokracije v tej ofenzivi je na dlani. In CDUCE ima v njej prav posebno poslanstvo: delati z vsemi razpoložljivimi sredstvi, da se krščansko-demokratske vrste iz vseh kontinentov med seboj povežejo in združijo na svetovni osnovi krščanske kulture in demokratičnega načina življenja, ki bo privlačen našim narodom sedaj pod komunistično knuto, narodom svobodnega sveta, ki živijo ob strani komunističnih strank, pa tudi nebelim, probujajočim se ljudstvom, da bi se odločili za naš način življenja in ne za komunističnega.

Pri poskusih, da se izdelajo načrti za presosno gospodarske, socialne in politične stvarnosti v raznih deželah Srednje Evrope, sedaj pod komunistično oblastjo, je treba iznesti možnosti, kako pretvoriti srednje-evropski prostor v prospevaajočo evropsko sredino, kjer se bo razvijalo gospodarsko in socialno blagostanje v nasprotju s komunističnim polomom na teh področjih. Poudariti je treba, da je ekonomski sistem svobodne zasebne pobude in odgovornosti daleč boljši, da je srednja Evropa sestavni del zapadne krščanske kulture, da je krščanski pojem dostojanstva človeške osebe edino jamstvo osebne svobode, in da je, na političnem polju, demokracija neprimerno boljša oblika vladanja od totalitarizma.

Prav na področjih aplikacije tega programa na stvarne razmere pa se pokaže, da stranke v uniji ne morejo ukrojitii svojih akcij po istem kopitu, in da zatorej unija kot taka

mora pustiti največjo možno svobodo akcije posameznim skupinam, pa vendar pri vsem tem ohraniti osnovno enotnost vseh.

Slej ko prej ostane poglavitna naloga unije, da kot predstavnica krščanske demokracije v srednji Evropi, kjer so jo komunistični režimi zatrli in se lahko uveljavlja le v begunstvu, vedno in ob vsaki priložnosti kliče svobodnemu svetu, da je vprašanje vzpostavitve svobode v naših deželah zadeva, ki se mora z njo baviti vsaka konferenca, kjer svobodni svet sodeluje, in da miru na svetu ni mogoče utrditi, dokler bo znaten del Evrope v sužnosti. Pri takem prizadevanju išče unija podpore in sodelovanja od krščansko-demokratskih strank v svobodnem zapadnem svetu, tako evropskih kakor latinsko-ameriških. Ravno v tem iskanju zaveznikov leži nagib, ki je vodil v zadnjih nekaj letih unijo in njene voditelje, da so se z izredno vneto lotili dela povezave in organizacijske izgraditve vseh političnih gibanj na svetu, ki temeljijo na krščanskih in demokratičnih načelih. Sad tega dela se je očitno pokazal s tem, da sta se z vodilnim sodelovanjem unije do sedaj vršila dva medcelinska (interkontinentalna) kongresa krščanske demokracije, prvi l. 1956 v Parizu, drugi pa l. 1958 v Bruslju, kjer so se prvič v zgodovini sestali voditelji krščanskih demokratskih strank in gibanj iz vseh delov sveta, kjer to obstoja. O obeh kongresih sem obširneje poročal že v prejšnjih letnikih Zbornika in sedaj tega ne bom ponavljal. Le to hočem naglasiti (kar so nekateri delegati iz latinske Amerike javno naglašali), da bi teh medcelinskih kongresov gotovo še ne bilo nekaj desetletij, če bi ne bilo CDUCE in njene pobude ter njenega vodilnega sodelovanja. In še to-le je treba poudariti: na teh kongresih je CDUCE, ki je, kakor znano, sestavljena iz samih begunskih predstavnikov krščansko-demokratskih strank iz Češko-Slovaške, Latvije, Litve, Madžarske, Poljske in Slovenije, nastopala kot enaka med enakimi z zapadno-evropsko internacionalo Nouvelles Equipes Internationales in latinsko ameriško internacionalno Organización Democrática Cristiana de América (ODCA). Prav tako so bile stranke — članice unije sprejete na teh zborovanjih kot sestrsk organizacije izza železne zaves, med njimi seveda tudi naša Slovenska ljudska stranka. Ali si je mogoče misliti, da bi se še našel med nami Slovenec, ki bi trezno in pametno mislil, pa bi trdil, da političnega dela Slovencem v begunstvu ni treba, ker nas „razdvaja“?

Mednarodni krščansko-demokratski institut

V zadnjem letu se je unija žilavo lotila načrta, da bi pripravila tla med voditelji kršč. dem. gibanj v Evropi in Južni Ameriki za ustanovitev in uspešno delovanje mednarodnega instituta za proučevanje krščanske demokracije. S to ustanovo naj bi sodelovali najboljši politični, sociološki, gospodarski in kulturni znanstveniki in šolniki iz tabora krščanske demokracije, pa naj bodo v svojih domovinah ali pa v begunstvu. Zlasti poslednji so poklicani - ker so trenutno odmaknjeni od stvarnega političnega in drugega dela v svojih rodnih deželah —, da bistveno podpro delo instituta s svojim znanjem in skušnjami.

Naloge instituta, kakor si jih predstavlja CDUCE in jih predlaga v proučevanje, bi obsegale v glavnem naslednja področja:

1. Dokumentacija: Proučevanje programov, organizacije, politične delavnosti in zgodovine posameznih obstoječih krščansko-demokratskih strank.

Proučevanje drugih političnih tokov, kakor so socializem, liberalizem, komunizem ter njih programska načela, delovanje in odnosi krščanske demokracije do enega ali drugega političnega gibanja.

Proučevanje in izdelava predlogov za evropsko integracijo, atlantsko skupnost in za širjenje ideje krščanske demokracije po Aziji in Afriki.

Proučevanje problemov krščanske demokracije v latinski Ameriki in odnos do evropskega gibanja.

2. Izdelava študijskih osnutkov, ki bi obsegali predmete, kakor:

a) temeljna načela krščanske demokracije (doktrina),

b) namen in pomen zasebne lastnine,

c) evropski socializem,

č) ko-eksistenca,

d) evropska vprašanja in njihov odnos do Afrike itd.

3. Tiskanje informativnega glasila, ki bi seznanjalo široki svet z izsledki instituta na polju dokumentacije in študija.

Na tem mestu seveda ni mogoče, da bi opisovali namene instituta do potankosti. Navedli smo samo nekaj glavnih idej, ki bodo omogočile bralcu, da bo razumel, za kaj gre. Zamisel take ustanove je dobro odjeknila med krščanskimi demokrati v svobodnem svetu; zlasti ji kažejo naklonjenost nekatera evropska gibanja. Ko to pišem, končnoveljavna

odločba o ustanovitvi instituta še ni padla. Lahko se zgodi, da ne bo za enkrat še nič. Toda seme je vsejano in bo ob svojem času zrastle in rodilo sad.

Kar je zopet v tej zvezi vredno poudariti, je možnost, ki utegne biti dana begunskim političnim strokovnjakom na polju političnega raziskovanja in ideološkega uravnavanja krščanske demokracije na svetovni gladini, da se uveljavijo in s svojim vplivom pripomorejo reševati probleme, ki se tičejo tudi naših domov in njihove osvoboditve. Svoboda je čudovita rožica: raste in žlahtno cvete tam, kjer je v sreih in mislih ljudstva dobro pripravljena zemlja neutušljivega hrepenenja, da bi svobodo dosegli, in kjer iz tega hrepenenja poganja trda drenovina odpora zoper nasilje in luč upanja nikoli ne ugasne. Da se narodu v sužnosti pomaga negovati in krepiti te lastnosti, mu je treba pokazati, kako se na različnih poljih delovanja v svobodnem svetu vidno uveljavljajo ljudje njegove krvi in jezika z namenom pomagati narodu v domovini do jasne prihodnosti.

Razen tega je krščanska demokracija kot svetovna politična sila najdoslednejši in najneizprosnejši protivnik komunizma, in čim močnejša je ta sila, tem večja postaja možnost, da se širjenje tega velikega epohalnega zla ustavi, in končno, z močjo večje in močnejše ideje kot je komunistična, premaga.

SLS sodeluje v važnih javnih akcijah CDUCE

Zgoraj smo mimogrede omenili peti mednarodni kongres krščanske demokracije v latinski Ameriki, ki se je vršil konec oktobra 1959 v Limi, prestolnici države Peru. Organizirala ga je ameriška krščanska demokratska internacionala ODCA s sedežem v Santiagu, Chile, a unija (CDUCE) je bistveno sodelovala pri pripravah in z udeležbo svojih delegatov dala celotni prireditvi značaj, ki je presegal zgolj ameriško poloblo, s svojimi predlogi pa zagotovila celotnemu zborovanju svetovno važen pomen. Slovence je zastopal Rudolf Smersu.

Unija je po svojem glavnem tajniku predložila kongresu v Limi dva politična dokumenta v razpravo in odobritev, ki sta osnovne važnosti a) za organizacijo krščanske demokracije na svetovni osnovi in b) za načela odnosov med državami in narodi, kakor jih pojmujejo krščanski demokrati.

Zdaj se mi vredno ta dva dokumenta, pri katerih pripravi je sodelovala tudi SLS, orisati vsaj v površnih potezah. Oba gresta daleč preko meja posamezne stranke in vsebujeta ideje svetovnih dimenzij.

En dokument vsebuje izjavo o dolžnostih in pravicah ljudstev in določa naslednja temeljna načela (tu so navedena le najvažnejša in vodilna):

1. Vsak narod ima neodtujljivo pravico do ustanovitve neodvisne države in do svobodne izbire svoje vlade;

2. Pravico do svobode, varnosti in odpora zoper notranje ali vnanje nasilje;

3. Vlada, vsiljena narodu z nasiljem, ki je odstranilo svobodno izvoljeno vlado, ne sme biti mednarodno priznana;

4. Vsak diktatorski režim po svoji naravi krši človečanske pravice, zaradi česar je mednarodna organizacija dolžna posredovati, da se prepreči nasilje in zagotove svoboščine poedinca in skupnosti;

5. Če je kak narod podjarmljen po drugem, so svobodni narodi dolžni nuditi — preko mednarodnih organizacij — vsa potrebno pomoč, da se obnove osnovne pravice podjarmljenega naroda;

6. Da bi se uveljavila mednarodna pravičnost, naj vse države obsodijo uporabo sile in rešujejo nesoglasja na miroljuben in bolj učinkovit način, s katerim bodo trenja preprečena in vojaški izdatki nepotrebni.

Kongres v Limi je Izjavo o pravicah in dolžnostih ljudstev odobril v celoti.

V drugem dokumentu so predlogi, kako naj bi izgledala svetovna organizacija krščanske demokracije. Izdelan je osnutek statuta o Medcelinski zvezi krščanske demokracije, ki vsebuje sledeče določbe:

1. Ustanovniki in redni člani Medcelinske zveze so tri krščansko-demokratske organizacije, ki že obstojajo: Nouvelles Equipes Internationales (zapadno-evropska internacionala), Organización Democrática Cristiana de América (amer. internacionala) in CDUCE, ki predstavlja internacionalo begunskih kršč. dem. strank iz srednje in vzhodne Evrope. Kot izredna člana se lahko sprejmeta še Med-

narodna zveza mladih krščanskih demokratov in pa Mednarodna zveza krščanskih sindikatov.

2. Namen Medcelinske zveze je pospeševati nauk (doktrino) in organizacijo krščanske demokracije po vsem svetu — kot najboljše sredstvo za reševanje socialnih, gospodarskih, političnih in mednarodnih zadev.

3. Organi Medcelinske zveze so:
medcelinska konferenca,
medcelinski svet,
medcelinsko tajništvo.

Medcelinsko konferenco sestavljajo vse krščansko demokratske stranke, ki so članice ene od treh internacional — rednih članic, pa tudi morebitne nove skupine, ki jih zveza sprejme. Medcelinski svet tvorijo predsedniki in tajniki treh internacional, pa tudi predsedniki in tajniki izrednih članic s posvetovalnim glasom. Medcelinsko tajništvo obsega glavne tajnike treh rednih članic (NEI, CDUCE, ODCA) in posluje po navodilih sveta.

Tudi ta predlog je z malimi spremembami in dodatki kongres v Limi soglasno odobril. Ko ga sprejme tudi zapadno-evropska NEI, bo stopil v veljavo in služil za osnovo svetovne krščansko-demokratske organizacije, ki bo, prvič v zgodovini, predstavljala svetovno politično silo, zgrajeno na principih, ki so na njih ustanovitelji SLS pred nekaj manj kot 70 leti poklicali v življenje našo stranko. SLS je v Medcelinski zvezi med najstarejšimi članicami, pa bi je tam sploh ne bilo, če bi nam ne bilo uspelo ohraniti njeno predstavninstvo in nadaljevati njeno delo v inozemstvu.

*

V minulem letu je SLS sodelovala tudi pri izdelavi in odobritvi spomenice, ki so jo tri begunske internacionale (CDUCE, Mednarodkmečka unija — kjer je članica Hrvatska seljačka stranka, — in Socialistična zveza) predložile trem zapadnim šefom držav pred pariško vrhunsko konferenco dne 16. maja 1960, ki je sploh ni bilo. Zato o tej vlogi ne bom govoril, čeprav je pomembna že zategadelj, ker so se na njeni vsebini zedinile tri mednarodne politične organizacije v begunstvu, ki so imele v času med obema svetovnima vojnama vodilno vlogo v političnem življenju srednje-evropskega prostora.

**NAŠA
BESEDA
IN
PESEM**

MARIJAN MAROLT, Argentina

VINKO BELIČIĆ, Italija

TENC, U.S.A.

MARIJAN JAKOPIĆ, U.S.A.

STANKO JANEŽIĆ, Italija

SLAVKO SREBRNIC, Argentina

VLADIMIR KOS, Japonska

JOŽE KRIVEC, Argentina

SPOMINI VMRET!

I.

„Tako Jure, zdaj boš vozil po cesarski cesti na Vrhniko, potem še naprej v samostan Bistvo in tam bova ostala čez noč, preden se jutri zjutraj vrneva v Polhov gradec,“ je dajal navodila svojemu kočijažu baron Mark Anton Polhovgrajski, tretji za povrstjo svojega imena, ko je v zgodnejših popoldanskih urah stopil na svoje sani, s katerimi ga je čakal Jure pred stanovanjem v Ljubljani. „Upam, da bo zmrznjava še držala in bo k večjemu jutri potrebno zamenjati spet sani za kočijo.“

Tudi Jure je prikimal, češ da upa na mrzlo vreme, še bolj pa mu je ugajala cesarska cesta, po ravnem speljana in ob zadnjem snegu zorana. Na naslednji dan, ko bo moral voziti z Vrhnike čez Lesno brdo v Polhov gradec po klancih in ovinkih, tedaj ni dosti mislil.

Mraza se gospod in kočijaž nista bala, ker sta bila oba zavita v močna kožuha in mraz niti ni bil prehud. Gospoda je skrbelo bolj to, če so postavili na Vrhniki čez Ljubljano na Bregu novi most, ko je poplava prejšnjega v jeseni izpodnesla, ali pa bo potrebno zapeljati vprego z obema potnikoma s splavom čez vodo, kar bi bilo nekoliko nerodno, če bi ju tema prehitela. Starejši človek, kot je bil baron, se proti nepričakovanim zaprekam vedno zavaruje s pravočasnostjo in je vse ukrenil tako, da bosta morala priti s kočijažem še pri dnevu na Vrhniko.

Prav hitro vožnja vendar ni minula. Na nekaterih krajih so težka furmanska vozila sneg tako do tal izpodkopala in so sani vozile počasi po golih tleh. Drugod spet sta se morala Pograjca izogibati težkim vozilom v nezorani sneg. Jure je zaman buljil v velike krčme, ki so bile tembolj vabljive, če je stala kje natakarica ob vratih in še celo stari baron bi si privoščil kje šilce kratkega, če se

ne bi vedno oziral po nebu, da je približno pogodil popoldansko uro, ki je od Božiča narasla komaj malo več, kot petelin zevne. Posebno tik pred Vrhniko so bile obcestne gostilne vabljive. Skozi okna je bilo videti, da brlijo znotraj že leščerbe ali tlijo trske, bolj zaradi mračnega vremena kot zaradi pozne ure, in slišati je bilo notri glasno govorjenje furmanov pa čolnarjev. Jure bi tu ujel marsikaj novega, kar se je zadnje čase dogodilo v Trstu ali pripetilo prav danes na Ljubljani in bi jutri Pograjci kar požirali, ko bi pripovedoval. Ob lastni poželjivosti po močnem požirku sta se mu pričela smiliti konja, ki sta zjutraj prevozila že pot iz Polhovega gradca v Ljubljano in sedaj v popoldnevu še cesarsko cesto iz Ljubljane, pri čemer, nevarjen te ceste, niti vedel ni, koliko je še do Vrhnike in Bistre.

Gospodar baron pa je imel prav gotovo nocoj še važno opravilo, kajti bil je vso pot od Ljubljane silno molčeč in vase pogreznjen, nekam zamišljen. Razjasnil se mu je pogled šele, ko sta se pripeljala na Breg, zavila na levo in videla, da je most popravljen, da trdno stoji nad tedaj, v zimi, pohlevno Ljubljano. Na mostu ju je sprejel živahen možakar in se globoko klanjal baronu, pripovedujoč, kako so v zadnjih mesecih popravili most. Rečna uprava ni bila nič navdušena za takojšnje delo, češ da Coklarji itak nimajo kaj prida na ladje pripeljati, toda kresijski komisar iz Postojne se je dogovoril z bistriškim prelatom, ki je takoj ukazal voziti les iz samostanskih gozdov, potem pa še sam vodil in nadziral gradnjo mostu. Ko mu je baron povedal, da je prav v Bistvo namenjen, mu je mostičar svetoval, naj se drži kolovoza, kj so ga od tam po snegu zvozili klošterski in tudi most čez Ljubijo pri Pritiski je dovolj trden za take sani. Baron je imel pomislek, da njegov kočijaž teh krajev nič ne pozna in tudi on sam se bi utegnil sedaj, v tem me-

glenem mraku kaj zmotiti, mostičar pa je takoj poklical mladega, zastavnega fanta, ki za primeren kovanec prav rad pot pokaže.

Fant se je torej skobacal h kočijažu na kozla in najsi je bil bolj slabo oblečen in je pričel spet naletavati sneg, ga niti ni dosti zeblo, saj je bil leto in dan ob vodi in v njej. Navajen govorjenja z vozniki in brodarji se je tudi z Juretom kmalu spustil v razgovor, ki ga je še stari baron zadaj poslušal, kolikor je mogel skozi debelo kučmo. Novic sicer ni pravil, temveč o menihih, ki tudi ob tej poti strašijo, kajti prav tam, za onim hrastom, je enega presekala oče dekleta, ki jo je menih zalezoval, malo naprej, tam pa je drugi menih omagal v svoj grob, v jamo, ki jo je skopal, da bi dvignil zaklad in tako naprej. Novi cesar pa menihov ne mara, ker nič ne delajo in samo Bogu čas kradejo.

Pripeljali so se s kolovoza na most čez Ljubijo in na cesto, ki je vodila naprej proti samostanu. Fant je menil, da sedaj ne morejo več zaiti in ko se je pri pilu, ki tam stoji, spravljajal s sani, je še povedal, da je prav tam tudi njega že strašilo. Na mestu, kjer stoji sedaj pil, so pred mnogimi leti ubili ljudje meniha, ki je seveda tudi za ženskami lazil, menih pa se še vedno vrača, da bi mu sobratje in drugi ljudje končno izmogli večni mir. Baron si je mislil, da je najbrž fant sam stikal za kakšnim dekletom, nakar so fanta prepodili, pa je videl strah. Z druge strani je pa baron že zagledal del klosterskih zidov, ki se je svetil iz daljave. Petsto let je bilo staro samostansko zidovje, vendar belo, ker ga je dal zadnji prelat po požaru pred desetimi leti v celoti prebeliti.

Kmalu sta kočijaž in njegov baron zapeljala na dvorišče pred kapelo, kjer ju je čuvar lepo prijazno pozdravil, ker je delal gospod odličen vtis, dasj je bil ves pogreznjen v kožuho vino. Povedal je čuvarju, da je polhograjski baron in da želi govoriti z gospodom prelatom, če ga utegnejo sprejeti in res je prišel prelat kmalu sam k vhodu, da sprejme visokega gosta.

Bil je srednje velik, slok in resen, komaj se je nasmehnil dragemu in visokemu gospodu. Na baronovo vprašanje, če ga ne moti v rednih opravkih, je odgovoril, da se itak ne more stalno udeleževati redovnih pobožnosti, ki so za nocojšnji večer skoraj končane. Nato ga je vodil v lepo, na novo okrašeno in dobro zakurjeno sprejemnico poleg svojih stanovanjskih sob.

Sprejemnica pa je bila zakurjena, ker je bil popoldne pri prelatu na obisku vrhniški župnik, ki se je že prej napovedal in prišel res ob napovedanem času očitno po škofovem naročilu poizvedovat o gospodarskih razmerah, kot bi škof in župnik itak ne vedela, da se v Bistri vedno vsaka številka sproti napiše. Župnik si je lepo mirno znova prepisoval inventarje in račune in prelatu ni bilo potrebno dosti govoriti. Kaže, da bo podložen kmalu vsakemu posvetnemu kaplanu, če se razmere kmalu ne spremenijo. Prav vesel je, je rekel, visokega obiska in priložnosti, da se lahko pogovori s starim prijateljem še o čem drugem, ne samo o inventuri in računih. Le zakaj škof sam ne pride, ko Ljubljana ni daleč in so mu državni vozovi in ladje na uslugo. „Seveda užaljen je, ker pri nas nismo hoteli bratj njegovega pastirskega pisma, v katerem blati redovništvo, posebno nas kartuzijane. Naš general je našo odločitev še posebej pohvalil.“

Baron se je veselil lepega, udobnega prostora, vendar ni pozabil Jureta in svojih konj, ki jim je prelat koj poslal vratarja za gostitelja. Jure je bil tudi vesel prostorov, kjer se bo s konji odpočil, zlasti ko mu je vratar pokazal čedno Mačkovo gostilno v bližini.

„Aha, tukaj ga pa prelat in menih srkajo,“ je modroval Jure in vabil vratarja na „požirek kratkega“, kar je pa vratar odklonil, ker hoče biti kolikor toliko podoben menihom, ki dobijo tudi le na redke čase zjemalko rebule za tolažbo. Prav rad pa bo predstavil gosta oštrju Mačku, ki je dober in Bogu dopadljiv gostilničar, ker nikoli pijače ne meša z vodo. Juretu je še povedal, kje bo zanj pripravljena večerja in kje ležišče in mu voščil, naj se kar domačega počuti med klosterskimi hlapci in težaki.

Ko se je prelat vrnil od vratarja, je baron že nekoliko razmislil, kako bo svoj nocojšnji razgovor napeljal in izvedel in mu je bilo kar všeč, da je pričel prelat govoriti o škofu in župnikovem obisku; spoznal je, da si prelat ne dela napačnih upov o nadaljnjem obstoju samostana.

„Tako je, Vaša milost, da bodo sledili kartuzijani očetom jezuitom in da so gori na severu nekaj samostanov že zaprli.“

„Nič novega mi niste prišli povedat, vaše velerodje, kajti razpust pričakujemo in imamo od svojega očeta generala že dosti zavednih opominov in opozoril. Škof tudi skrbi

za to, da ne bi bili preveč presenečeni in da se ne bi preveč spoprijeli s cesarskimi vojaki. Med očetni menihj in brati pomočniki ni takih nagibov, pač pa sem slišal, da so se hlapci že pogovarjali, kako bi bilo prikupno napasti cesarske vojake. Bojijo se, da bodo ob službo ali da bodo prišli na slabše. Svaril sem jih pred nepremišljenostjo, samo ne vem, koliko sem uspel.“

„Vsekakor je razpust le še vprašanje nekaj dni. Prav včeraj je prišel v Ljubljano zadevni razpustitveni dekret in danes smo o njem govorili, ko sem se pripeljal slučajno v mesto. Čez nekaj dni torej pričakujte cesarskega komisarja in morda tudi nekaj vojakov. Poznavajoč vaš značaj, sem svetoval, naj vojakov ne jemljejo s seboj, vendar se danes še niso odločili o tem.“

„Ne vem, kako misli o tem naš gostilničar, ki govori s hlapci največ o skorajšnjem razpustu. Gotovo bi streljal, če mu bi kdo namignil, zelo udan nam je.“

„Bo pa gotovo tudi miroval, če mu boste vi, vaša milost, svetovali.“

„Smejal se mi bo, ker vedno govori, da se še vedno v štiridesetih letih nisem dobro naučil v kranjskem jeziku kaj pametnega svetovati.“

„V širši okolici tako zvestih prijateljev najbrž nimate. Semkaj gredoč naju je kos pota spremljal fant z Vrhnike, ki je vedel povedati, kako marsikje straši po nemških grehih.“

„Ljudje so še vedno zelo babjeverni, čeprav se menda cesar trudi, kako bi to napačno vero zatrl. Pri izpodkopavanju vsega, kar je z verstvom v zvezi, pa vražarstvo in podobno še pridobiva na tleh. Če je to končni namen sedanjih naukov, potem jadra vladina politika sebi v nasprotje.“

„Vaša milost sodi pravilno, vendar je neposredni povod mojega obiska danes v čem drugem kot v obsojanju vladinih ukrepov. Spominjam se namreč najinega svoječasnega razgovora na Lesnem brdu, ko sva pred nekaj leti tam razmejičila proti Ligojni. Prvič sva tedaj govorila nekaj več o najinih osebnih zadevah. Če se prav spominjam, ste takrat govorili nekaj o svetniku iz Črnega vrha, o svetem Lenartu.“

„Tako čudovito je pri mojem srcu, kadar se spomnim tistega dogodka, tembolj veličastno, če me kdo drugi spomni nanj, ker sem pričel dvomiti v svoj spomin. Zato sam od sebe o stvari ne govorim rad. Na višjem

mestu so mi rekli, naj se s tem ne delam svetniškega že pri življenju. Zdaj je pa nanesla priložnost, da se znova pogovorim o stvari s človekom, ki tam gorj gospoduje, ki o boljši bodočnosti tistega visokega kraja tudi soodloča. Torej svetemu Lenartu s Črnega vrha sem obljubil ostati zvest in mu pomoč odslužiti.“

„Bi mi hotela vaša milost še enkrat ponoviti dogodek?“

„Šel sem v gozd, ker smo potrebovalj za prekritje pogorelega samostana močna debla, kot jih prav blizu tukaj ni. Ko sem prišel na neki vrh v smeri proti Borovnici, sem zagledal skozi goščo v daljavi cerkev sv. Lenarta na Črnem vrhu, ki se drugače tu v bližini vidi le s konca samostanskih plospov. Opazoval sem, če bi bilo mogoče, na daljavo presoditi obliko cerkvice, kar me zgrabilo nekdo ali sta bila dva, za roke in priveže k drevesu, ki sem ga baš zaznamoval za posek. Zamašil mi je usta in me potem še za noge privezal. Tudi s tega mesta sem videl prav dobro gorsko cerkvico in dozdevalo se mi je, da mi je bila vedno bliže, tako da sem že razločeval okna, vrata, obliko stolpa, za-

kristije. Vezi so me močno tiščale in že temajno je postajalo, ko je prišel nekdo in mi prerezal vezi najprej na rokah in nato še na nogah, da sem kar padel po tleh. Videl pa sem, da je bil menih, opravljen v črno, in da je držal verigo v rokah. Preden sem si odmašil usta, da bi se rešitelju zahvalil, je izginil. Vkljub že precejšnji temačnosti sem vendar z lahkoto našel gozdno pot, ki me je povedla domov v Bistvo. Med potjo sem se še le zavedel, da je mogel biti rešitelj samo sveti Lenart, čigar cerkvico sem s tolikim dopadanjem kratko prej gledal. Pokleknil sem in sem svetniku obljubil, da mu bom služil, ko bom svoje delo v samostanu opravil. Nisem še utegnil priti na Črni vrh, edino v njegovi cerkvici na Vrhniku sem se mu zahvalil in jo obiščem, kadar me pot tja zanese. Nisem pa še niti ene zaporne kazni, ki jo je izrekel naš valpt, potrdil, kajti sveti Lenart je patron jetnikov in je tudi mene rešil jetništva v gozdu.“

Polhograjski je še nekrat premislil, ali naj pove prelatu svoj zadnji sklep in ko se je odločil, je dejal:

„Vaša milost, spoznal sem, da sem se kar dobro spominjal vašega svoječasnega pripovedovanja. In ko sem danes dopoldne zvedel, da so ure bistrškemu samostanu štete, je moj sklep dokončno dozorel. Če ste še prejšnjih misli, da bi šli k svetemu Lenartu na Črni vrh, vam je na uslugo, kar je v mojih močeh. Vendar ne vem, če vam sedaj ne kaže najprej iti še domov na Tirolsko. Črni vrh bi bil primernejši za mlajšega moža, da bi si v njem nabral moči za poznejše delo. Kakor pa sem danes sprevidel, je namen razpustitve kartuzijanskih samostanov stalna upustitev redovniškega življenja in sploh bolj posvetna ureditev duhovniškega poklica. Črni vrh sem vez čas od vašega prvega pripovedovanja o čudežu v borovniških gozdovih zagovarjal kot eno izmed najnujnejših bodočih fará, saj imajo ljudje sedaj mestoma po štiri ure daleč do župne cerkve in je pot tako slabo prehodna, da so v snežnih zametih dolge mesece brez božje besede. Pozimi imajo dostikrat tedne, pa tudi mesece mrličev v kakšnem stranskem prostoru hiše, ki jih niti do pokopališča svetega Lenarta ne morejo spraviti in jim tam groba skopati, kaj še preskrbeti cerkven pogreb z gospodom iz Polhovega gradca.“

„Tembolj sem hvaležen Bogu in svetemu Lenartu za čudoviti dogodek in za navdih moje tedanje zaobljube. Ne bilo bi vredno vo-

ditelja mučeniškega samostana, da se bi vsedel na zleknen naslanjač in udobno čakal svojega telesnega konca. Čim težavnejša bo služba, tem ljubša mi bo. Da bi se pa sedaj v svojem šestdesetem letu vračal nazaj na Tirolsko, mi sploh ne kaže. Starši so pomrli, bratje in sestre so se raztepli in skoraj nihče v Innichenu me ne pozna več, še po imenu ne in še ti bi me imel za vandrovca, ki mu je pot v tujino izpodletela, pa se vrača v domači kraj umirat. Mlajši menihi bodo po večini pač odšli v bližino svojih domačih krajev. Tudi bi mi bilo službovanje v bližini bistrškega samostana zato ljubo, ker bi v slučaju potrebe vsak čas lahko zastavil spet delo za dvig Bistre. Slednjič se mi je pa to ljudstvo na Kranjskem tako priljubilo, da ga ne bi mogel več zapustiti. Ste slišali o nekem cistercijanu Linhartu, ki je ušel iz stiškega samostana na cesarski Dunaj?“

„Znak časa je, da zapuščajo menihi samostane in se podajajo v širni svet. Čimdalje stran od nevednega ljudstva v središča omike, znanja in veseljačenja.“

„V mojem samostanu takih pojavov ne bo, vsaj kolikor sem mogel iz razgovorov z menihi doslej izvedeti. Oddaljenejši hočejo iti pastirovat v svoje domače kraje, bližnji v svoje. Za večino sem prepričan, da bodo tudi na novih mestih živeli po svojih redovnih pravilih. Ne rečem, da v dušnem pastirstvu eden in drugi ne bo več našel časa za meditacije, a za popoln odpad od katolištva po mojem prepričanju ni nevarnosti pri nobenem.“

„Vaša milost, če je vaša volja tako močna, sem torej prišel zaradi vas in vaše zaobljube svetemu Lenartu, kjer so mi kmetje po večini podložni. Zavzeti so za povzdigo svoje podružnice v faro. Škof in vlada jih podpirata in tudi jaz po svojih skromnih močeh. Vendar so razmere tam gori zelo skromne, tako da bo potrebno morda več let priprav za stalno naselitev župnika.“

„Da le dobim streho zase in za svoje puške, pa lahko grem takoj tja.“

„To je ravno, da take strehe še ni. Spomladi, ko sneg kopni, skoraj vedno cerkev zamaka. Do žeganja popravijo cerkev toliko, da ne teče vanjo, če zunaj ravno dežuje, sicer pa stoji precejšen del vernikov pred cerkvijo, ki naenkrat vseh Črnovrščev sploh ne sprejme vase. Morali bomo najprej cerkev temeljito prekriti in po možnosti nekoliko povečati.“

S pripovedovanjem razmer na Črnem vrhu je skušal baron čim najbolj nazorno preprečiti prelatove utvare in je nadaljeval: „V bližini cerkve ni hiše, kjer bi mogla dobiti vaša milost sobo za najrevnejše stanovanje. Mežnarija je borna koča v grapi pod cerkvijo, od koder more iti cerkovník le ob lepem vremenu zvonit. Ob nevihti in v zametih so Črnovrščani brez zvonjenja. Da so tudi brez pokopov, sem že omenil.“

Malo manj odločno kot prej, je še vedno prelat zatrjeval: „Čim revneje bo tam, tem laže bom Boga častil.“

„Natrpáni med mežnarjeve otroke vendar ne boste mogli ženinov in nevest učiti krščanski zakon izpolnjevati. Danes je tako vaše mnenje vse prezigodnje in premalo razmišljeno. Z vašim stališčem se ne strinjata niti škof niti vlada, pa tudi ljudje ne. Končno vi ne boste tam gori prvi in zadnji župnik. Po vaši smrti — Bog jo čimbolj odloži — bodo novo faro znova razpisali in kdor bo prosil zanjo, si jo bo prej ogledal. Če bodo Črnovršči popravili cerkev in zidali farovž, bodo hoteli imeti nekaj lepega za vse večne čase, da v bodoče ne bodo spet brez dušnega pastirja, sicer se postavljanja rajši lotili ne bodo. Tudi v naši deželji ni priljubljeno puščavništvo, kot je na Koroškem in morda pri vas na Tirolskem. Naši ljudje tukaj hočejo imeti duhovnika gospoda in mislim celo, da bi govorili o kartuzijancih bolj spoštljivo, če bi jih videli bolj gosposke.“

Ker je prelat kar ponižno pričel prisluskovati, je baron nadaljeval, da ne bi našel kakšnih novih ugovorov: „Poizvedoval sem torej po Ljubljani, kaj menijo o župniji na Črnem vrhu in moram reči, da so povsod zanjo zavzeti, če se sezidata tam dovolj velika cerkev in župnišče. Čim se bo vreme zboljšalo, se pravi, čim bo po hribih skopnel sneg, bom potegnil gor dva gospoda, enega od vlade, drugega od škofije, in se bomo s kmeti pogovorili, kdaj in kako bomo zidali. Vaša misel, da bi se pri fari naselili, je bila gospodom všeč in veseli me, da sem jo pravilno tolmačil. Dotlej, da bo kaj narejeno, vas pa vljučno vabim, da se preselite v moj dvorec Lesno brdo, kjer boste nekako na polovico poti med Bistrom in novo faro. Če vas bodo v Bistri še ali spet kaj rabili, boste šli lahko nazaj pogospodarit; če bo treba iti Črnovršče priganjat, boste prav tako v bližini. Obenem boste stalni opomin oblastem in škofovim, da na novo faro čakate in da vas ne sme

kdo drugi prehiteti. Lesno brdo ima sicer malo, pa čedno cerkvico in z ljudmi se boste lahko razgovarjali v tukajšnjem domačem jeziku, da vam bo potem laže na fari. Cerkvica je oddaljena komaj lučaj kamna od dvorca. Če boste za službo božjo še kaj potrebovali, recite kar mojemu oskrbniku, pa mi bo javil in preskrbel.“

S temi besedami je polhograjski baron povedal skoraj ves namen svojega današnjega obiska, obenem pa odpravil začetne dvome, skrbi in ugovore gospoda prelata, ki je bil pač bolj goreč predstojnik kot pa delavni dušni pastir. Namesto ugovorov je našel samo iskrene in izbrane besede zahvale za opozorila in za ponudeno pomoč. Vdal se je v ponudbo Lesnega brda, misleč, da bo krajše.

Polhograjski je še povabil druge menihe na Lesno brdo, če bi jim takojšen povratek domov ali na novo mesto ne bi bil še mogoč. Tedaj jima je prinesel samostanski brat Martin, obenem prelatov rodni brat in samostanski krojač, večerjo, ki jo je prelat gostu na čast zalil z dobro vipavsko rebulo, kakršne je bilo v strogem samostanskem redu bolj malo v zalogi, tem več pa pri samostanskem oštirju Mačku. Tam jo je pohvalil tudi že baronov Jure.

Za večerjo je bil divji zajec, plen samega gospoda prelata, ki je imel v sebi še iz Tirolov nekaj lovske žilice. Baron, ki je bil sam lovec in vnet ljubitelj divjačine na krožniku, je bil kar zadovoljen, da je lahko speljal pogovor na drugo plat. Pričel se je zanimati za lov v Bistri in je marsikaj zanimivega pa koristnega zvedel. Mnogo škodljive divjačine je v gozdovih med Bistrom in Cerknico. Medved-kosmatinec in še pogosteje volk se upata celo do hlevov gorskih kmetov na Pokojišču in v Rakitni, risa in divje mačke se mora človek v gozdu celo pri belem dnevu ogibati, da mu mrečini za vrat ne skočita. Hudo trpi pod temi roparji uboga srnad, ki je prelat nikoli ne strelja, ker nikomer škode ne napravi. Pač pa sta zajec in jazbec škodljivca samostanskim in kmetovim mladikam in sadikam, kragulji prežijo na piščeta in na koristne ptice, orli na mlade srnice. Samo škodljive živali strelja on, prelat, ki si je ob izvolitvi za priorja izgovoril to pravico, za kar so klosterski hlapeci večkrat preskrbljeni z mesnino. Sam je navadno ne okusi kot tudi vina ne, če tega sila ne ustvari. Tako je menil polhograjski, da bi bil gost v zadregi, če ne bi njegova milost tudi natočila kozarca in

kmalu se je pričel visoki cerkveni dostojanstvenik zanimati, če ni tudi na Lesnem brdu alj vsaj na Črnem vrhu kaj škodljivih roparic. Lov na hudobne živali namreč ni v nasprotju z redovnimi pravili, kot bi bila morija koristnih štirinožcev in ptic, čeprav navadnim menihom tudi streljanja škodljivcev predstojniki ne privoščijo. On pa to dovolj ne potrebuje, da si nekoliko odžene skrbi, ki mu jih nalagata gospodarstvo in odgovornost s številno družino očetov, bratov in hlapcev.

Baron je prelatu svetoval, naj vladnemu komisarju takoj pove, da so puške njegova zasebna last, isto naj storijo vsi menihi z vsemi predmeti, ki jih želijo kot svojo lastnino odnesti. Svetovati bi bilo morda dobro, da takšne stvari že sedaj znosijo na varno, ker bi pozneje komisija za marsikateri predmet utegnila podvomiti. Prelat je bil nekoliko užaljen, da bi utegnil kdo dolžiti njegove menihe tatvine in je vsaj za svojo osebo odklonil možnost, da bi kaj skril alj odnesel. Če mu komisija kaj ne bo hotela verjeti, naj si obdrži, najsi bo stvar sicer drag spomin na mater ali očeta ali slovenska knjiga, ki jo je kupil v Ljubljani z denarjem, ki je bil namenjen za njegov obed ali malico.

Še en in drugi dober nasvet je dal Polhograjski prelatu, tako naj njega in drugih menihov nič ne skrbi, če bi takoj prve dni ne dobili odpravnin. Vsi imajo na Lesnem brdu kar dobro stanovanje zagotovljeno in bo že oskrbniku naročil, naj jih prijazno sprejme in pogosti, na denar pa počaka in jamči on sam za plačilo.

O teh in podobnih stvareh sta baron in prelat še marsikaj govorila, dokler gostitelj nj zapazil, da se je pričelo starikavemu gostu dremati, dočim sam pri luči nikoli ni postal zaspan in je morala biti trda tema, da je lahko zaspal. Vodil je torej gosta v spalnico, mu voščil lahko noč in se mu zahvalil za novice, ki jih je sicer pričakoval, pa ne ravno za bližnje, še zimske dni. Misli je, da bodo cesarski takšna dela rajši opravljali v toplejšem vremenu.

Najprej je po baronovem odhodu poklical svojega brata Martina, krojača, ki je imel pa več šivanja s hlapci in uslužbenec kakor z menihi in so si ga civilisti že zagotovili za slučaj, da bo cesar samostan zaprl. Vendar je bratu Martinu ugajalo, da bo zaenkrat ostal prelat v bližini in ga bo lahko še kaj na Lesnem brdu obiskal. Menihe pa je prelat obvestil o baronovih novicah šele po sred-

nočnih pobožnostih in so bili vsi sporazumni, da se bodo do zadnje možnosti še strogo držali redovnih pravil.

Baron se je kar čudil, da tudi zjutraj razen prelata ni videl nobenega meniha, kajti vsi so že odmaševali, ko se je baron šele prebujal. Prelat pa mu je bil koj spet ves na uslugo.

Veselo je minula noč za Jureta, ki je v Mačkovi gostilni zvedel od hlapcev marsikaj koristnega o Bistri in prelatu. Saj drugih menihov tudi služinčad skoro poznala ni, ker so se pobožni možje največ zadrževali v svojih hišicah in v cerkvi. Če so šli na prosto, so šli navadno v večjih skupinah, kjer jih je bilo težko med seboj ločiti, tako podobni so bili drug drugemu. Prelat je zelo ljubil konje in močno je zameril hlapcu, če jih je preveč udaril. Vendar govorijo, da jih bo novi cesar kmalu po svetu razpodil in potem hlapci ne bodo vedeli, kje naj si delo in zaslužek poiščejo. Cesarja k vojakom že ne bodo šli služiti, rajši se bi šli potepati in beračiti.

Sneg je bil še dobro zmrznjen in sani so čez Pritisko kar hitro brzele proti Vrhniki, kjer si je baron na hitrico ogledal cerkvice sv. Lenarta, ne da bi kaj posebnega našel v njej, kar bi morali v Črnem vrhu posneti. Ustavila sta se potem šele na Lesnem brdu. Baron je poiskal oskrbnika in njegovo ženo ter se ogrel ob ponujenji pijači, Jure pa je odel konja in se zunaj pogovarjal z oskrbnikovo sestro Madaleno, pol gosposko, pol kmečko opravljeno devico kakšnih petinštirideset let, ki se je zelo sanimala za pregnanega prelata, ki bo po Juretovem zagotovu prišel na Lesno brdo izučiti se za posvetnega gospoda, kot je slišal pripovedovati barona. Madaleno je mikalo vedeti, kakšen je prelat, suh ali debel, velik ali majhen in je zatrjevala, da bi ga mogla ona najlaže naučiti pravega posvetnega življenja.

Ko je baron zagotovil oskrbnika, da jamči tudi sam za stroške oskrbe in prehrane menihov, je stopil spet na sani in dasi vsaj spočetka, do Dvora pot ni bilo zvožena, sta z Juretom kar nekam dobro pripeljala v Polhov gradec, kjer so se vsi, baron, Jure in konja dobro odpočili in se je drugi dan že komaj kdo kaj na Bistru spomnil.

29. prosinca, okrog poldneva, leta 1782, nekaj dni po obisku polhograjskega barona, so se pripeljali v Bistvo vladni komisar, bodoči upravitelj in starikav, izsušen, pa vedno žejen pisar. Vojakov gospodje niso imeli a

seboj, ker so jih iz previdnosti pustili na Vrhniku. Čudili so se gospodje iz Ljubljane, v kako lepem redu je vse bistriško gospodarstvo in kako jim je gospod prelat vse poslovanje razpusta lepo pripravil, da bi samo prelatove zapiske morali podpisati, pa bi bilo vse končano. Popoldne enkrat je prinesel prelat lep, dragocen kelih, ki mu ga je darovala pokojna mati za novo mašo, nekaj lovskih pušk in vrsto slovenskih knjig z vprašanjem, če jih lahko vzame kot svojo osebno lastnino s seboj, nakar so ga gospodje pozvali, naj se spomni še drugih predmetov, ki so bili in so njegova zasebna svojina. Res se je domislil nekaj orodja in barv, s katerimi je nekoč rezbaril in slikal, pa zdaj kot prelat ni več utegnil. Obenem je vprašal, če lahko opozori na to še ostale menihe.

Komisar, kj je že vedel, da se bo prelat naselil za enkrat na Lesnem brdu, mu je ponudil za selitev zaplenjene konje in voz, kar pa je prelat odklonil.

„Vozil me bo moj zaupnik, kmet Žitko. Naj se vaši vpregi kaj pripeti, ne boste smatrali tega za božjo kazen, temveč za mojo malomarnost ali krivdo. Žitko je dober človek in me bo pripeljal, kot se vozi prijatelja. Tudi mi bomo boljši prijatelji, če se ne bomo mogli v ničemer sumničiti.“

Ker je prelat vse sezname že prej sestavil, jih je pisar samo prepisoval in dodajal cenilne zneske, drugače so se držali pa gospodje največ pri gostilničarju Mačku, ki jih je dobro postregel, dasi jih je zaradi konfiskacije samostanskega premoženja rad zbadal. Potrdili so mu vendar še za naprej najem gostilne. V večernih urah je komisar narekoval pisarju poročilo o poteku prevzema, ki ga bo po končanem delu moral poslati na Dunaj.

Med sestavljanjem zapisnikov je nekaj menihov že odpotovalo, največ v domače kraje, drugi so čakali na Žitkov voz, da gredo začasno z bratom na Lesno brdo. Dober teden po prihodu komisije, 6. svečana, so podpisali prevzemne protokole in več prilog. Prelat se je vsedel na pripravljene Žitkov voz, blagoslovil še enkrat samostansko zidovje, ki naj ga čuva božja roka tudi ob času brezbožnega varuštva, člani komisije so bili ginjeni nađ prelatovo vdanostjo v božjo in cesarjevo voljo in so očitno izkazovali spoštovanje cerkvenemu dostojanstveniku. Z Vrhnike poklicani vojaki so pazili, da se ne bi zbralo preveč radovednežev in so izkazovali odhaja-

jočemu prelatu in menihom skromne vojaške časti. Nekaj zasmehljivih opazk je bilo slišati samo na vožnji skozi kramarsko Vrhniko.

II.

Ko je prelat Bruno Ortner lahko rešil, kar je imel svojega, pa še nekaj malega slovenskih knjig, o katerih ne bi mogel trditi, da so res njegova osebna lastnina, ker jih je nabavil iz samostanskega denarja za svojo zasebno uporabo, bi bil z začasnim bivanjem na Lesnem brdu kar zadovoljen, da ni živela tam ženska, dodeljena mu celo za postrežbo. Čimbolj je zatrjeval, da postrežbe ne potrebuje in da je še iz samostana navajen, da si sam streže, tembolj mu je bila vedno pod nogami kot kakšen priliznjen maček. Na posteljo mu ni mogla prinašati zajtrka, ker je bil v dvorcu prelat vedno prvi na nogah, najsi je bila zunaj še trdna tema, toda obed, malico in večerjo mu je le ona vedno prinesla in to celo v njegovo sobo, kjer je sedaj sameval, ko se je v nekaj dneh tudi onih pet menihov razkropilo, ki so se prve dni zatekli skupaj s prelatom na Lesno brdo. Prve dni so vsi skupaj jedli v veliki sobi v dvorcu; molili in pogovarjali so se v latinščini in Magdalena se na ta jezik ni prav nič razumela, da bi mogla poseči kaj v debato.

Soditi je bilo, da je bila ostalim menihom še bolj na potu, kot prelatu. Prelat si je od vsega začetka mislil, da je Lesno brdo le nekakšen prag Črnega vrha in kakor se bo tukaj naučil, tako bo potem gori oral. Ni pomislil, da gori ne bo oskrbnikovih sester, ampak bodo le kmečke žene in dekleta. Misil je, da so ženske ustvarjene povsod po istem kopitu, po večini nekoliko klepetave, potem pa več ali manj vsiljive. V Bistri z ženskami ni imel posebnega posla; če so ga srečavale, jim je pač odzdravil: „Memento mori“, kar niso niti razumele, ker so o teh rečenicah vedno krožile nove razlage. Včasih so to imele naravnost za coprniški izraz in spet za nekaj, kar niti razumeti ne smejo, torej spet za nekaj čudnega.

Ko je oskrbnik deloma potrdil Juretova opazovanja, pri tem poudaril, da je prelat cesarski pregnanec, ki se sicer sedaj pripravlja za župnika na Črnem vrhu, pa napravil še lahkomišelnopripombo, da ga bo veselje do Črnega vrha že minilo, čim bo prvič stopil na kakšno tistih kozjih stezic in da se zna prelat končno popolnoma pomeščaniti, kot so se

menda že nekateri drugi rečovníki, je Madaleni sklep dozorel.

Pri tem se ji je kot nalašč namerilo, da je moral iti brat po opravkih v logaško graščino in sta se zmenila, da bo sestra lahko prisledla na voz, se do Vrhnike peljala, tam kaj nakupila in počakala, da se brat vrne iz Logatca, da jo z nakupi vred vzame spet na voz. Po Madaleninem mnenju bo farovška kuharica na Vrhniki najboljše vedela, kako je z menihi in njihovo usodo. Farovška kuharica je bila res najpripravnejša oseba za tovrstne poizvedbe in posebno še za pojasnila o prelatu, katerega je morala nekoliko poznati. Madaleno, ki je nj tako dobro poznala, kot so jo ljudje na Lesnem brdu, je pa cenila više, ker do vrhniškega farovža govorice z Lesnega brda niso segale. Tako so pri kuharici veljali oskrbnikovi za boljše ljudi, Madaleni je pa tudi veljala kuharica za boljše žensko, kot so jo cenili vrhniški kramarji.

Madalena ni prikrivala, po kaj je prišla, samo najtišjih čustev, da bi si mogla dobiti med menihi moža, ni povedala. Drugače je pa priznala, da jo skrbi, kako naj za te može kuha, ko ne ve, kakšne hrane so vajeni. Tudi kuharica ni dosti vedela, „kajti v samostanu vstop ženskam ni bil nikoli dovoljen. To pa že vemo, zakaj ne. Če bi prišlo kaj več žensk notri, bi se kmalu kaj preveč zvedelo. Tudi moških ne pustijo dosti noter, saj bi tudi moški ne znali molčati. Zato so menihi kar bolj sami zase. Zunaj samostana so že hlapci, ribič in drugi, v celicah in jedilnici si pa strežejo sami, kakor jim najbolj kaže.“

Prelat je bil kake dvakrat tukaj pri župniku, kar je kuharica v vrhniškem župnišču. Resen pa prijazen je bil, na more nič slabega o njem povedati, kakšnih petdeset let bo imel in je čedno umit in obrit. Samo tonzuro ima pa tolikšno kot kakšen korec. Druga meniha pa še nikoli ni bilo na spregled. Jedel je prelat vse, kar mu je dala, nobene stvari ni odklonil, vendar se je bolj basal s sočivjem in sadjem kot z mesnino. Je pa menda pravtako meniško napravljen, kot so ostali menihi in bratje. Bratje nosijo brade in jih je včasih videti na Vrhniki, pridejo kaj kupovat. Kuharica je mislila, da je prav zadnji čas, da te postopače razženejo. „Naš gospod župnik jih prav nič ne mara; pravi, da niso za nobeno rabo na svetu. Še če kakšen človek umrje v Bistri, ga mora iti kdo izmed vrhniških kaplanov pokopat, tako za nobeno delo niso.“

Še eno ali drugo žensko na Vrhniki je morala Madalena obiskati, da bi kaj več zvedela. Dosti je niso sumničile, kakšne namene ima oskrbnikova sestra, toliko so pa le zvedele, da se bodo preselili zdaj bistriški kartuzijani na Lesno brdo in jim bo Madalena kuharica in gospodinja.

Najbolj je njene namene podkrepila kramarica, ki je povedala, da cesar ne bo dovolil, da bi menihi prestopili med posvetne duhovnike, ampak bo zahteval, da se mora vsak v dveh letih poročiti ali bo pa izgubil odškodnino, kajti cesar potrebuje naraščaj za vojaščino.

Ko se je vozila z bratom nazaj domov na Lesno brdo, mu je celo zaupala, da si bo moral s časom poiskati drugo gospodinjjo, ker ona nj več zmožna gospodinjiti in za toliko ljudi kuhati, njegova žena pa tudi ni vajena tega dela, ko je bila vedno bolj gosposka.

Ko so se potem nekega dne menihi s prelatom vred pripeljali na grad, je vse prebivalce v dvorcu in v okolici razočarala skromnost njih opreme, zlasti ko je vsak svojo stvar po večini kar sam znosil v stanovanje. Nekoliko več je imel samo prelat, zlasti dolge, težke puške, ki mu je dve odnesla v sobo, ki je bila zanj pripravljena. Sploh je bila Madalena zelo uslužna, le tistih petdeset let, o katerih sta govorila Jure in farovška kuharica, se ji je zdelo malo prenizko odmerjenih, če niso morda njegovo milost samo dogodki zadnjih dni nekoliko utrudili.

Ni ji pa bilo všeč, da prelat nje skoraj v nobeni stvari ni nič vprašal in je vedno s svojimi vprašanji počakal oskrbnika, če se ni pogovoril kar z Žitkom, ki ga je pripeljal. Dalj časa se je razgovarjal z oskrbnikom zlasti o tem, kako bi mogel stopiti na hrib za Zaklancem, odkoder bi po prelatovem prepričanju moral biti viden Črni vrh, o čemer pa bi Madalena itak nič povedati ne vedela. Čudila se je tudi jeziku, v katerem je govoril z Žitkom, kajti pravi kranjski jezik ta prelatov govor ni bil. Ona in oskrbnik sta zato z njim in z menihi rajši razgovarjala v nemščini.

Slišala je tudi, kako je prelat bratu pripovedoval, da so že dobili nekaj odpravnine, tako da bodo lahko hrano in postrežbo takoj plačali. Niso se pa Žitkovi konji še toliko odpočili, da bi jih lahko voznik spet napregel, že so vsj menihi vstopili v malo cerkvico in si v skromni zakristiji ogledali paramente in posode. Prelat je bil mnenja, da bo za prvo silo kar zadostovalo, kar je bilo notri.

Prelat je imel svojo sobo, ostalih pet menihov dve sobi. Eden menihov je govoril dobro slovenski in ta je prebral prihodnjo nedeljo pri osmi maši list in evangelij ter imel kratko pridigo, vse drugačno kot jih imajo gospodje na Vrhniki ali v Horjulu, kamor so Lesnobranci sicer ob nedeljah k maši hodili, če niso zaradi prevelike oddaljenosti rajši jutro prespali. Vez cerkveni govor je bil posvečen samo premišljevanju o molitvi in o življenju z Bogom, brez govorjenja o vsakdanjih stvareh in cesarskih patentih. Zlasti je vse ljudi in še posebej Madaleno začudilo, da ni nič omenil razpusta samostana in prihoda na Lesno brdo, kot bi bilo vse to nekaj povsem naravnega.

Drugi dan sta odšla prva dva meniha kar peš do cesarske ceste in dalje do Ljubljane na poštno zvezo, eden od njiju je bil tisti Slovenec, ki je prejšnji dan maševal. Čez nekaj dni so šli ostali trije in vsi so vse v redu oskrbniku plačali. Prelat je torej ostal sam in sedaj se je pričel napad starikave gospodinje Madalene. Prišla je v njegovo sobo in ga pričela milovati, da je zdaj popolnoma zapuščen od svojih sobratov, ki ga bodo s časom tudi v svojih mislih pozabili. Kam in v kakšne službe so šli, Madalene ni zanimalo, sklenila je le, da bo morebitno pošto za prelata, če bi prišla čez Vrhniko ali Polhovgradec, prestregla, da se bo čutil še bolj zapuščenega. Ne le z obroki hrane, tudi z drugimi povodi je bila njegov pogost gost, kar je bilo prelatu odvratno, zlasti, če mu je pripovedovala, kako se je na svežem zraku v zadnjih dneh pomladil in kako je spet rdeč v lica, kot kakšen mlad fant. To govorjenje mu je bilo odvratno posebno zategadelj, ker bo moral naslednjo nedeljo maševati in pridigati za ljudstvo on, ki je slovenščino dovolj nerodno lomil in je bila temeljita priprava za pridigo res potrebna. Pa prav pri pripravi za cerkveni govor, ki ga je glasno ponavljal, je pri vratih najraje prisluškovala Madalena in se nato tiho splazila v prelatovo sobo in začela s svojim govorjenjem. Rada je najprej pohvalila, kar je njegova milost ravnokar ponavljal. Skoraj na pamet se je naučil iz neke starejše knjige pridig, ki jih je spisal že davno pokojni kapucin. Madalenina nenadna družba mu ni bila všeč, ker bi se rad v miru celo pridigo naučil; tako je Madaleno spraveval, če je vse prav in dobro. Ženska je kar vse hvalila, ker o tej stvari ni vedela nič pravega povedati in je kmalu zašla na druge pomenke, ki spet prelat o njih ni vedel dosti.

V nedeljo po maši ga je ustavil kmet Stanovnik, da bi ga povprašal zaradi popravila zvonika, ki pušča vodo. Prelat je hitro odločil, nato se pa še naprej razgovarjal z živahnim kmetom o vsakdanjih opravkih. Stanovnik je bil mnenja, da gospod niso iz naših krajev, kar je prelat potrdil, rekoč da zna slovenski le iz pogovorov s kmeti in hlapci o vsakodnevnih potrebah iz gospodarstva in iz knjig. Ker je bil Stanovnik precej zgovoren, je nanasel pomenek kmalu na lov na škodljive živali, na razmere v dvorcu in še marsikaj. Ker je mašnik omenil, da bi vsaj od daleč rad zagledal svojo faro svetega Lenarta, sta se zmenila, da bosta šla takoj, ko skopne sneg, na Koreno in od tam pogledala, če je pot tudi na Črni vrh že toliko kopna, da bi šla tudi tja gor lahko.

Pridružilo se jima je kmalu še več mož in razgovor je postajal vedno živahnejši. Včasih kakšen kmet niti ni razumel vsega prelatovega govorjenja, drugi spet so ga popravljali in prelat se je tako marsikaj naučil. Ravno je eden začel nekaj govoriti o oskrbnikovi sestri, ko je ta sama prišla zraven in pozvala prelata, naj gre vendar k zajtrku, ker bo sicer vse mrzlo. Prelat je ubogal in se poslovil, obenem pa zapazil, da kmetje ne kažejo nobenega spoštovanja do oskrbnikove sestre.

Ker je postajalo vreme boljše, je prelat tembolj iskal priložnost za bivanje na prostem. Neko jutro je že ob sončnem vzhodu pričel razgovor s Stanovnikom, ki je nekaj brkljal pred svojo hišo, če ne bi bilo že dovolj kopno za pogled s korenskih hribov na Črni vrh. Stanovnik je bil koj pripravljen, spremiti ga nekaj časa in mu pokazati pot. Spotoma je pričel Stanovnik pripovedovati tudi nemirno Madalenino preteklost. Včasih je bila prikupna družba za gospode, ki so prihajali na Lesno brdo na lov, potem ji je bil pa kmalu vsak kmečki fant dober. Njega, Stanovnika, njene vabe niso dosegle, ker se je slučajno zelo mlad oženil, njegovi vrstniki so pa imeli vsi kakšno razmerje z njo.

Ko je bil pozneje prelat sam, je o Madaleni dosti premišljeval. Ni je obsojal in zasmehoval, temveč si je napravil trden sklep, ji obuditi kesanje za preteklo življenje in jo za naprej poboljšati. Čimbolj pa se je spominjal njenega obnašanja zadnjih dni, tembolj se mu je dozdevalo njeno govorjenje neke vrste zapeljevanje, ki mu mora napraviti konec.

V ostalem ta dan s korenskih gričev od Črnega vrha skoraj ni videl drugega, kot sneg in zamete; kajti Črni vrh je bil znatno višji od Korena in bolj med hribi stlačen.

Okrog poldneva se je vrnil s tega prvega lesnobraškega izleta in bil je kar nekam poživljen. Pozni zimski čas je svoje doprinesel, ostalo pa je dodal prelatov gospodarski instinkt, ki mu je razodeval, da bi v enem letu popravilo cerkve in zidava župnišča komaj mogli ustvariti pogoje za novo faro. Računal je torej s tem, da bo njegovo bivanje na Lesnem brdu dolgotrajnejše, kot je prvotno mislil. Zaupni kmetje so mu tod ugajali in pričakoval je, da se bo od njih še marsikaj kranjskega naučil. Za protiuslugo je sklenil pokončati tega in drugega štiri-nožnega ali krilatlega škodljivca in povedati ljudem kakšno izkušnjo o poljskem delu, ki jo je prinesel s seboj iz Bistre.

Prvo srečanje v dvorcu pa je bilo spet s postarno gospodično Madaleno, ki jo je ta dan pozdravil prvič z „Memento mori“. Čula je nekoč že neko pripovedovanje o teh čudnih besedah in je zdaj brž vprašala prelata, kaj pomenijo, misleč pač, da je nekaj čarovniškega. Prelat je rad ustregel in ji zaupal svoj prevod starodavnega nauka: „Spomini vmret“, kolikor je vedel iz lastne izkušnje in iz številnih, po večini Pohlinskih slovenskih bukvic, ki jih je prav zadnje dni marljivo prebiral.

Resne prelatove besede so dale Madaleni misliti. Vse kaže, da govorjenje ljudi in lastno prepričanje, ki ga je imela prej o menihih, ne bo držalo in da je gost iz Bistre proti pričakovanju zelo zbran in pobožen mož, obenem pa dober in prizanesljiv. Nobene dose-danje njene izjave o Bogu in življenju ji ni naravnost oponesel, poleg tega ji je pa danes toliko pripovedoval, kot doslej še ne noben duhovnik, niti ob obiskih na dvorcu, niti v mladosti pri pripravi na sveto birmo. Madalena je uvidela že sedaj, kako silno površna je bila njena vzgoja in da se je ta vzgoja opirala predvsem na vraže in na prenačljene primere.

Ko je učeni prelat končal svoj prvi po-dučni razgovor, se je Madalena nekoliko zamislila in sklenila, da se bo s prelatom še razvorbala o takih stvareh. Morda bi se kmalu takšnih razgovorov naveličala in bi spet prihajale skušnjave z možitvijo, da ni neko naslednjo nedeljo popoldne prišel brat Martin

iz Bistre in prosil prelata, če bi odslej mogel bivati pri njem.

Brat Martin je povedal, da je izpostavljen precejšnjemu zasmehovanju s strani novih uslužbencev v samostanu, zlasti zaradi redovne obleke, ki jo še vedno nosi; prav tako ga dražijo vrhniški kramarji, h katerim mora hoditi po blago. Dela in zaslužka mu razgovoru Madaleno. Le-ta je bila takoj postreže, da si kuha in pere sam. A dosti hujši kot posmeh je osamelost, dolgčas po bratu in po vsem tihem redovnem življenju, ki je prej vladalo v samostanu.

Prelat kot da je dobil novo pomoč od sve-tega Lenarta. Nalašč je poklical k nadalj-ne-mu sicer ne manjka, tudi gostilničar mu rač voljna sprejeti brata Martina v graščino; če je bilo prej dosti prostora za pet menihov, ga bo zdaj dovolj tudi za skromnega brata krojača. Hotela je kar iti še brata oskrbnika vprašat, ko sta prelat in krojač povedala, da sta sklenila poiskati prostor v kakšni kmečki hiši, ki bo bolj primerna za delavnico kot gosposki dvorec. Madalena se jima je ponu-dila, da bo pomagala iskati prostor za de-lavnico in stanovanje in so res še isti popoldne našli štibelc pri sosedu blizu dvorca in cerkve. Iz dvorca so prenesli tja skromen gasperček za kuhanje in likanje obleke; pograd za Martinovo ležišče je bil že tam. V naslednjih dneh sta prelat in Martin napravila še mizo za krojenje oblek in je bil pri tem delu prelat celo pripravnejši od kro-jača. Še sosed se je čudil prelatovi ročnosti.

Te pripravnosti pri izdelavi in postavljanju mize je bil vesel zlasti prelat sam, ker je čutil, da mu leta in dolga opustitev mizar-skih del niso vzeli nekdanje izurjenosti v te vrste ročnem delu. Sklenil je, da se bo lotil spet finejših del v lesu, rezbarstva in intarzijskega vlaganja, v čemer si je že v mladih letih pridobil precejšnjo spretnost. Sploh je bil mnenja, da je sedaj v izgnanstvu najlepša priložnost, če oba brata čimveč delata, da se jima to življenje ne bo videlo zaprav-ljanje časa. Prelat je takoj naročil bratu iz-delavo še ene redovne obleke, da se bo v Črnem vrhu lahko takoj v čeden, nov habit preoblekel, kadar ga bi dež ali sneg zmočil. Neke oguljene redovne obleke dva kosa je itak že imel, a mislil je zdaj že sam, da mora biti na Kranjskem službujoči duhovnik res skrbno in čedno oblečen, če naj uspešno pa-stiruje med ljudmi. Madaleni je pa dejstvo, da si prelat naroča baš sedaj po razpustu

reda novo redovno obleko, vzelo še zadnje upanje, da bi se utegnil res civilizirati. Tudi kmetje so se začeli Martinu brž oglašati z naročili. Hiter v delu sicer Martin ni bil, ker je prinesel nekaj naročil še iz Bistre s seboj in je delal največ le pri dnevu, če ni bil v cerkvi; bil pa je zelo vesten in natančen. Poleg tega je računal za delo bore malo, manj kot vsak posveten obrtnik, najsi je dobival med delom hrano v hiši. Rekel je, da je brez otrok in samec in da potrebuje le toliko, da od lakote ne umrje. To pa je bilo tem manj, ker je marsikaj od svojih ostankov že prelat prinesel iz graščine v Martinovo sobo, marsikaj pa tudi kmetje, tako da so bili Martinove zaloge še gospodarjevi deležni.

Prelatu je šlo tudi rezbarstvo kar dobro izpod rok. Le časa za to delo ni bilo preveč, kajti začelo se je opravljjanje polja in tu ni delal prelat samo za dvorec, ampak tudi pri posameznih kmetih, podložnikih. Najbolj so cenili gospoda, kako je znal z vprežno živino ravnati, posebno s konji, ki ni po njihovih hrbitih nikoli bič zapel. Z lepo besedo je vse dosegel.

V deževnih dneh, ki jih na pomlad ni manjkalo, pa je bil zatopljen v rezbarska in podobno delo. Mađalena ga je pri tem rada gledala in hvalila, prelat je pa vedno našel kakšen dober nauk tudi za njo.

Prvotne načrte o ženitvi si je že zbil a z glave. Mesehni poželenj v starajoči se ženski itak ni bilo dosti več, z dosmrtnim samstvom se je pa zdaj tudi že nekam sprijaznila. V prelatu je videla zdaj samo Bogu posvečenega moža in za postni čas je šla na njegovo prigovarjanje v Ljubljano k spovedi.

Oskrbnik je bil s prelatom prav zadovoljen, ker so njegovi mesečni prispevki pomenili zanj kar reden dohodek in je bil vesel, da mu je tudi sestro spravil k pameti.

III.

Na Lesno brdo je pogosto prispela kakšna vest iz Polhovega gradca, tako tudi, da je gospod baron Mark Anton nekoliko bolan in ne more priti sam nič na Lesno brdo pogledat. V njegovem zastopstvu je prišel kake dva-krat pograbski oskrbnik Čebulj, ki je bil lesnobrdskemu nadrejen; mladi baron Jožef Anton je bival tačas zdoma.

Odsotnost mladega barona je dajala prebivaleem Lesnega brda upanje, da Mark An-

tonova bolezen ne more biti resnejšega značaja, zlasti ker se je baron v zadnjih letih kar redno vsako pomlad kaj prehladil. Tako je tudi prelat čakal prav do Emavs po Veliki noči, da bi šel končno svojega dobrotnika obiskat.

Tedaj si je pa tudi že pograbski baron zaželel prelatove družbe, da ne bi kartuzijanski prior mislil, da Črni vrh ni več aktualen. Poslal je na Lesno brdo svojega kočijaža Jureta, ki je nekega dne v velikem tednu prijezdil pred dvorec in tam baš našel prelata, namenjenega v cerkev.

Kot da na Lesnem brdu ni oskrbnikovega vodstva, je Jure najprej kar vse s prelatom opravil, za kar ga je baron tu sem poslal. V soboto po Veliki noči, zjutraj bo odrinila izpred pograbske graščine skupina gospodov na Črni vrh, da tam določi pogoje za ustanovitev nove fare. Baron se tega ogleda ne bo mogel udeležiti, ker je še prešlab, in ga bo zastopal gospod Čebulj, s katerim se prelat itak pozna, kar je napisal baron na posebno pismo, ker bi zaupnejše ustno sporočilo Jure povsod drugod med potjo prej povedal kot naslovljencu.

V petek pred belo nedeljo je bil torej bistriški prelat v družbi višjega uradnika iz Ljubljane, škofovega tajnika in oskrbnika Čebulja pri baronu na večerji. Baronovi gostje so s svoje strani še bolj prepričevali prelata, da ni umestno seliti se na Črni vrh, dokler ni za faro vse urejeno. Tudi so mu odsvetovali, da bi jih prihodnji dan spremljal peš, ker bi to na Črnovrščane poniževalno vplivalo. Zajaše naj torej konja; jezđili bodo v koraku, da jih bo lahko brez napora dohajal.

Na Črnem vrhu pred cerkvijo sv. Lenarta je precej kmetov pričakovalo gospodo. Najbolj so pozdravljali grajskega oskrbnika, najbolj gledal; pa čudno oblečenega kartuzijanca in njegovo skoro obrito glavo. Oskrbnik je pred zasliševanjem in pred sestavo zapisnika precej dolgo na samem govoril s postavnim kmetom, ki so ga klicali za rihtarja. Razmerje med kmeti in oskrbnikom je bilo videti kar nekam prijateljsko, vse bolj kot med Lesnobrdci in tamkajšnjim oskrbnikom. Pozneje je prelat ugotovil, da odpusti oskrbnik rad kakšen zamujen dan tlake in si ga daje „odslužiti“ z žitom ali kakšno domačo živalico, kar je navadno v korist kmetu, zlasti ob velikem kmečkem delu, baronu ali celo oskrbniku osebno. Tudi so se kmetje na Črnem vrhu navadno vnaprej z oskrbnikom vse do-

menili, da jih potem pri delu za graščino ni nihče nadzoroval in priganjal.

Preden so pričeli pisati, so si ogledali svet. Najprej so šli na vrh, v cerkev in rihtar je spet pripovedoval o več tednov nepokopanih mrtličih v zadnji zimi ter kazal razna razmočena mesta v stropu in vrh sten. Razgovarjali so se o tem, kako bi se cerkev podaljšala ali drugače povečala. Nato so se postavili na razna mesta zunaj cerkve in povsod je močno bril veter. Od tam so stopili spet niže dol in našli na dveh krajih kose razpadle opeke; rihtar je imel brž lopato v rokah in kopal, zatrjujoč, da nikjer več ni pripravne ilovice, da jo bo treba šele iskati in najti, če bodo hoteli opeko žgati. Tudi so dobili na ravnici pod zgornjim vrhom prostor, ki so ga vsi določili za bodoče župnišče. Prelat ni ugovarjal, ker je bil veter zgoraj pri cerkvi res hud. Izjavil je le, da mu zadostuje pritlična stavba. Ostali so bili spet mnenja, da bo že naslednji župnik takoj hotel župnišče za eno nadstropje dvigniti, vendar so to prelatovo opombo zapisali.

Zapisnik je spisal Čebulj, ki ga je najprej prebral komisiji, nato pa še kmetom prevedel na slovenski jezik. Prelat je bil mnenja, da si je moral oskrbnik že prej doma ves zapisnik zamisliti, tako vse gladko in naravno je teklo besedilo. Obžaloval je Ortner, da ni vsaj že enkrat prej poskusil priti na vrh, da bi bil tudi on bolj pripravljen na posvetovanje. Oba Ljubljana in prelat so zapisnik podpisali, rihtar ga je pa podkrižal. Oskrbnik je kmetom naročil, naj ničesar ne delajo, dokler ne pride od kresije ukaz. Edino to jim je dovolil, da iščejo zemljišče z dobro ilovico, saj bodo gotovo nekateri tudi pozneje opeko zase potrebovali. Vendar jim je zabičeval, naj ne pričnejo opeke za lastno uporabo izdelovati, dokler ne bo dovolj opeke za cerkev in za župnišče našgane. Iz raznih kmečkih pripomb o skorajšnjem delu na polju in iz izjav gospodarjev je prelat spoznal, da se nikomer dosti ne mudi s to stvarjo in po dokončnem zatrdilu vladnega komisarja, da upa v kakšnih treh do štirih letih videti črnovrško župnijo ustanovljeno, se je prelat vdal v še precejšnje čakanje in sklenil izročiti vso zadevo v priprošnjo in vodstvo sv. Lenartu. Priprošnji farnega svetnika je pripisoval že oskrbnikovo zagotavljanje rihtarju, da se bodo gotova dela pri popravilu cerkve in gradnji župnišča štela v tlako. S svojimi pripombami pa že zato ni smel zadeve podaljševati, ker ga je čakala danes še dolga pot do

Lesnega brda, kajti jutri je nedelja in označena maša. Da s svojo redkobesednostjo ljudi na Črnem vrhu ni posebno navdušil zase, tega dobri mož niti zapazil ni in je pač smatral Črnovščane za bolj plahe in molčeče ljudi, najsi jih je rihtar, ki je imel nekaj gostilni podobnega, celo pogostil.

Po ponovni pogostitvi v pograjski graščini je poklical baron prelata za hip v posebno sobico, kjer mu je zatrjeval, da se vse dobro razvija, naj pa razume, da se zanašajo drug na drugega, zlasti pa njegov oskrbnik, kmetje in škofov zastopnik na državo, ki naj nosi po možnosti vse stroške. Zastopnik vlade pa tudi hoče počakati, da narastejo dohodki iz uprave zaplenjenih samostanov in iz raznih glob, da bo mogoče začeti. Obenem je baron ponudil prelatu jezdnega konja do Lesnega brda in mu določil Jureta za spremljevalca, da bo takoj, še nocoj, konja nazaj prignal, kajti puščati konje čez noč ali celo dalj časa v tujih hlevih baronu ni prijalo, tudi pri svojem lesnobrdskem oskrbniku ne. Jure je spotoma svaril prelata pred preveliko zaupljivostjo do Čebulja; kajti dasi ni ravno slab človek, je vseh muh poln. Baronovo zagotovilo ga je vendar tolažilo, da je vse na dobri poti, da so pa vladine skrbi velike, ker je cesar zašel v težave, iz katerih se težko izmotava.

Prišedši na Lesno brdo, je našel p. Bruno svojega brata nekoliko bolnega. Tožil je, da ga noge ne držijo dobro po koncu, da se mora opirati ali oprijemati pri hoji, da ne pade in da nima teka za jelo. Prelat je vse to dajal na račun visokim letom Martinovega življenja in je bil potolažen, ko ga je videl drugo jutro že ob palici koračiti proti cerkvi. Vendar se Martin ni dosti popravil tudi v poznejših vročih dneh ne in je postajal še počasnejši pri delu, v mislih in govorjenju.

Prelat, ki je zapazil bratovo neokretnost, mu je tembolj priporočal v premišljevanje in molitev črnovrško zadevo. Kmetje so pa sodili, da je možiček preslabo hranjen in so mu nosili še več priboljškov v hrani in pijači, zlasti žganja v stekleničicah, kar je Martin posebno hvaležno sprejemal. Močni požirki so ga okrepili in uspavali. Spanja pa je bil najbolj potreben in mu zato tudi brat prelat ni žganja branil, saj ga sam niti dobro poznal ni, ker ga ni nikoli poskusil večji požirek.

Nekoč je potem v poletju prišel do prelata fantič iz Polhovega gradca. Povedal mu je, da ga pošilja pograjski župnik. Pojutrišnjem, na nedeljo, je v Črnem vrhu opravilo, kaplan je bolan, župnik sam pa mora maše-

vati in pridigati doma, poleg tega pa ga v nogi muči putika in tako prosj prelata, če bi mogel opraviti pobožnosti on.

Vesel je bil tega sporočila, posebno še, ko je lahko pravočasno napotil lesnobrajske vernike, naj gredo v nedeljo k maši na Vrhniko ali v Horjul. Vesel je bil, saj je bil to njegov prvi dušnopastirski opravke na novi fari.

Na Črni vrh se je napotil že v soboto zjutraj in se oglasil tam pri edinem podrobnejšem znancu, rihtarju že v svetlih popoldanskih urah. Rihtarjeva žena je ravno nekaj cvrla, tako da si je prelat kmalu glad utešil, ko si je prej žejo gasil že z bistro studenčnico med potjo Rihtar ga je vprašal, če bi mogel iti spovedat bolnega starčka kako uro daleč in takoj je bil prelat spet na potu. Bolniku je obljubil, da bo prihodnji dan pri maši posvetil sveto Rešnje Telo in mu ga prinesel za večno popotnico. Potem mu je rihtar še pokazal mesto, kjer so naleteli na dobro ilovico, ki bo dala dovolj opeke za cerkev in župnišče. Proti večeru je prišel iz Polhovega gradca zidar Leben, ki je tam zvedel, da je šel prelat skozi vas v hribe, da bi se pomenil z njim zaradi zidav, s katerimi bi pričel na pomlad. Leben je bil mnenja, da bi povečava cerkve bila bolj nerodna in zamudna zadeva, pred vsem draga, in sta se zmenila, da bo za enkrat samo razpoke in druge poškodbe popravil. Povedal je Leben, da je tudi baron takih misli in je za popravila pripravljen stroške založiti in celo sam trpeti, če bi jih država ne hotela povrniti. Za cerkvijo bi potem prišlo takoj na vrsto župnišče. Od rihtarja pa je zvedel kartuzijanec tudi, da je bil pred kratkim na Črnem vrhu mlad kaplan, ki se je zanimal, kako napredujejo priprave za novo faro in se je precej nejevoljen spet vrnil, ko je videl, da še ni nič narejenega, rekoč, da ga ne bo več nazaj. Za večerne ure je poslal rihtar po bližnjih hišah poročilo, da pridejo lahko ljudje zdaj k spovedi, kar je bilo za Črnovršce nekaj povsem novega, ker so morali hoditi k zakramentom doslej v Polhovgradec. Novica se je raznesla kmalu še naprej po hriboh, tako da je trajalo spovedovanje pozno v noč. Poglavitna misel, ki jo je tolmačil prelat spovedovancem, je bila kartuzijanska opozoritev „memento mori“, da nikogar smrt ne bi našla nepripravljenega. Tudi zjutraj je bil prelat spet v zasilni spovednici, ki sta jo prejšnje popoldne z rihtarjem zasilno postavila in se je zato maša pričela s precejšnjo zamudo.

Vse te stvari z dušnim pastirstvom in s prvimi župnijskimi gospodarskimi opravili so dali p. Brunonu nekega novega poleta in ga prepričali, da se sicer počasi pa vendar bliža svoji zaobljubi, dani sv. Lenartu. Nedavni obisk razočaranega kaplana na Črnem vrhu mu je dal celo trdnejšo vero v resnost prizadevanj za ustanovitev nove fare.

Ljudje so ga sicer nekoliko debelo gledali, ker niso vsega prelatovega govorjenja točno razumeli, kar je smatral p. Bruno bolj za hribovske zaostalost kot za vnemo, razumeti vse njegove nauke. Starejši Črnovršci so celo še vedeli, da je pred davnimi desetletji večasih hodil pograjski kaplan v postnem času gori spovedovat in otroke za prvo spoved pripravljat, zdaj so se pa te stvari vršile bolj uradno v Polhovem gradcu, a pobožni kartuzijanec pa le pastiruje spet bolj na starj način. Vkljub slabšemu razumevanju čudne slovenščine so bili mnenja, da bo to zanje kar pravi gospod in so tudi s svoje strani bili mnenja, da je treba v tej smeri pri Čebulju zastaviti še kakšno dobro besedo.

Bolj zaradi sporočene putike kot iz drugačne vljudnosti je sklenil prelat obiskati na povratku pograjskega župnika. Oddal mu je ves v cerkveni nabiralnik zbrani drobiž pa tudi danes pri darovanju podarjeni denar, češ da je to last cerkve in pograjskih duhovnih gospodov, dokler ne postane sam črnovrški župnik. Pograjski župnik ga je sicer nekoliko začudeno pogledal, ker taka odpoved denarju takrat ni bila v navadi, vendar je brez ugovora sprejel in prelata celo vprašal, če ga sme ob kakšni podobni priložnosti ponovno poslati na Črni vrh, kajti kaplan je postal res precej bolehen in težko opravlja vse podružnice težavne fare. Tudi ni pozabil povedati prelat o spovedi in obhajilu betežnih ljudi, pri čemer je nekako zamolčal, da so prišli tudi mladi in zdravi. Župnik ga je celo pohvalil, ker si je mislil, da ne bo treba nekaj časa hoditi gori previdevat bolnikov.

Tudi k baronu Marku Antonu III. je stopil prelat. Vlastelin je bil še vedno bolehen in je v copatah hodil po grajskem dvorišču, opirajoč se na palico kot brat Martin. Kar je pri tem obisku prelata najbolj razveselilo, je bilo baronovo pripovedovanje, da se s škofijo v Ljubljani razgovarja, da mu pritiče za novo črnovrško faro patronatska pravica in dolžnost, s čemer bodo tudi vsa prizadevanja drugih gospodov za župnijsko službo postala brezuspešna. Prelat je že sam na to mislil,

toda da bi stopil pred zoprnega mu škofa Herbersteina, tega se je vedno otresal in zato še ni nič takega podvzel.

Vse to ga je toliko podžgalo, da si je v mraku domov grede pričel poživžgavati tisto vrhniško popevko:

Preljubi svet Lenart, kako si ti svet,
'maš majčkeno faro, pa dostj deklet.

Pozabil je na smrt današnjega starčka-obhajanca na Črnem vrhu, na župnikovo putiko, baronovo bolezen in na lastno utrujenost, še na „memento mori“, ker se mora vendar živ in zdrav lotiti svojega bodočega poklica. Čeprav je že pri baronu malo v kozarec pogledal, se niti ni branil merice vina, kj mu jo je prinesla Madalena, kateri je povedal vse, kar je ta dva dneva lepega doživel.

V pozni jeseni pa se je zgodilo nekaj, na kar prelat ni bil pripravljen. Sadj je dobro obrodilo in ljudje so nakuhali dosti močnega žganja. Sosed, ki je prišel k Martinu zaradi nekega krojaškega dela, je prinesel s seboj steklenico sadnega žganja, pomešanega zaradi boljšega okusa s pomladanskim borovničevcem, kar je Martin zelo hvalil. Kar še večkrat je nagnil steklenico in se nazadnje vlegel in zaspal. Sosed ga ni hotel buditi, češ ga bom že jutri zjutraj spomnil na krojaško naročilo, ko bova šla k maši. In sta tako stopila kar istočasno v Martinov štibelec. Martin je ležal mrtev, po sosedovem pripovedovanju prav tako, kot je prejšnji večer zaspal.

Prelata je pretreslo bolj kot smrt sama to, da se rajni brat skorajšnjega odhoda v večnost niti domislil ni. Prejšnje dni sta se sicer večkrat medseboj opomnila z „memento mori“, prav prejšnji dan pa se nista niti obiskala, niti srečala. Martin je po prelatovem mnenju sicer živel v milosti božji, vendar na takojšnjo smrt ni bil pripravljen, kot bi moral biti kartuzijanski brat. Prelat si je delal očitke, da je na to stvar premalo pazil, odkar je skoraj pred letom zapustil Bistro.

Prav na obletnico odhoda iz Bistre pa je prišel s Črnega vrha rihtarjev pastir, če bi mogel prelat pokopat tri mrliče, ki so zaradi zmrzljiv in zametov morali že dalj časa čakati na pokop. Zdaj je nastopila odjuga in bodo lahko skopali jame. Prelat se je nemudoma odpravil in zgozaj opravil še nekaj drugih opravil; na povratku pa je spet izročil pograbskemu župniku pogrebno štolo. Zmenila sta se za naprej za dve redni letni opravili, obenem pa hodi lahko prelat pokopavat

mrliče in maševat med tednom za rajne. Mašne pristojbine naj si obdrži, drugo štolnino pa prinese kaplanu, dokler fara ne bo ustanovljena.

V toplih mesecih je potem zapazil najprej, da je ilovica za opeko pripravljena, pozneje, da je Leben cerkev popravil in naslednje leto je že videl zidanje župnišča. Končno, prav nekako v času kot ga je Čebulj vnaprej preračunal, je dobil dekret o novi fari z naročilom, da ne sme opravljati redne duhovniške službe, dokler ne bo župnišče godno za vselitev in prebivanje, kar mora polhovgrajski baron javiti na oblast in škofiji.

Ko je bilo tudi to opravljeno, so ga kmetje ne Lesnem brdu prosili, če mu smejo napraviti odhodnico v veliki graščinski sobi, narkar je že oskrbnik pristal. Prelat si je to stvar predstavljal bolj kot podučen poslovilni govor, kmetje so si jo pa zamislili kot priložnost za nekaj globljih požirkov. Bilo je oboje, največje presenečenje pa je vsem pripravila Madalena, ko je prelata vprašala, če se lahko prideta z vdovcem Čebuljem na novo poročiti, čim dobita od krajevnih župnikov zadevna dovoljenja. Marsikateri izmed kmetov si je mislil, kako bo visoki grajski oskrbnik pobiral njegove ostanke, p. Bruno pa je šele zdaj razumel, zakaj je postal gospod Čebulj v zadnjem času pogostejši gost na Lesnem brdu, ko razna naročila jn sporočila res niso bila vedno tako važna, da bi jih moral priti vedno gospod Čebulj osebno povedat.

IV.

Starikava Madalena je imela tiste tedne pred poroko hude skrbi. Skrbelo jo je, da bi kateri njenih davnih ljubimcev gospodu Čebulju kaj ne povedal o starih časih. Tudi se njen brat ni dosti postavljaj za svojo sestro. Bil je itak nekoliko nejevoljen, da se mu bo izmuznila pod oblast drugega človeka, celo njegovega ne ravno prijatelja in da bo moral iskati novo gospodinjo, ki reda na Lesnem brdu ne bo vajena. Tudi so zdaj v deželi take navade, da gre kmet za vsako palico ali globo takoj s pritožbo na kresijo in končno, kaj bi pomagalo nekaj palic, če bi možak itak že prej Čebulju vse izblebetal. Madalena je tedaj sklenila, da bo ob Čebuljevih obiskih dobro pazila, da se njen ženin ne bi spuščal z lesnobrdskimi kmetj v kakšne daljše samotne pogovore, tik pred poroko bo šla pripravljat stanovanje v Polhov gradec, za poroko pa je prosila vrhniškega župnika, da jo bo lahko

poročil p. Bruno na svoji novi fari, ki je bila sedaj, po več letih čakanja in priprav vendar toliko urejena, da se bo prelat v kratkem lahko pri njej nastanil.

Prelat je zadnje čase precej preživel na Črnem vrhu. Cerkev je bila popravljena in župnišče sezidano, potrebno pa je bilo v cerkvi marsikaj popraviti in na novo urediti, za župnišče pa napraviti vsaj nekaj najnujnejšega pohištva: mizo za pisarno, špampet zanj, klečalnik in kako božjo martro. Ob teh potih, ki jih je napravil gospod po večini peš, je znosil na novo mesto to, kar je imel svojega imetja, predvsem kelih in številne puške. Konja, ki sta mu ga ponujala baron in Čebulj, je največkrat odklonil, ker si je mislil, da ga bodo te pešhoje najlaže navadile na ta pota, ki jih bo imel zlasti pozimi po občirni črnovrški okolici. Ob teh obiskih nove fare je poiskal vse betežne bolnike, pri svojih delih je imel vedno dosti gledalcev, otrok in tako se je novim faranom vedno bolj priljubil.

Oskrbnik Čebulj pa je bil tudi star panj, ki se je vnel za Madaleno, katera ga je znala prepričati, kakšna sreča ga čaka ob njej zdaj na starejša leta. Tako je marsikaj drugega pozabil alj odlašal na mirnejše čase, tako zlasti določiti dajatve v naravi novih faranov za župnika. Baron, ki je vidno hiral, je sam na te stvari nekoliko pozabil, prelat pa je s svojimi nazori, da ne mara nobenih prisilnih dajatev od ljudi, našel na Čebulju dosti vernejša ušesa, kot bi jih na baronu, če bi bil še sposoben o teh stvareh sam ukrepati. Tako so tudi v Ljubljani na škofiji sklenili, naj se ustanovi za enkrat v Črnem vrhu samo kaplanija in ne še prava župnija, kar je bilo i Čebulju i prelatu všeč, ker sta imela vse urediti samo s pograjskim fajmoštrom in s črnovrškim rihtarjem, pa še to bolj po domače, ne strogo po zakonih. Rihtar se je zlasti z imovitejšimi kmeti dogovoril za nekaj prispevkov v pridelkih, poleg tega je pa živela na Črnem vrhu neka starejša ženska, rihtarjeva sestra, samica, ki je bila v mladih letih dekla v pograjski graščini in se je naučila tam tudi nekoliko kuhati. Le-to so namenili bodočemu gospodu za gospodinjo.

Tako je napačil dan, ko se je pater Bruno poslovil od Lesnobrdčanov in se napotil za stalno na Črni vrh. V nedeljo je še zelo lepo pridigal in starim znancem priporočil, naj vedno na smrt mislijo; dolgo je molil na grobu brata Martina, popoldne je opravil litanije, v ponedeljek zjutraj pa je vzel pot pod noge. Oskrbnik se je ob slovesu zahvalil za

vso pomoč, pri čemer je mislil posebno na točno plačilo stanarine in prehrane, in mu voščil vso srečo. Če mu pa iz katerega koli vzroka na Črnem vrhu ne bo več všeč, so mu vrata Lesnega brda vedno odprta. Do Polhovega gradca je bila namenjena spremljati prelata Madalena, da si bo medtem uredila po svoje stanovanje in se sploh malo na zakon pripravila. Brala je nekoč neko nemško knjigo o otoku Cytheri in se zdaj izgovarjala, da si tako nekako predstavlja tudi svojo pot k poroki na Črni vrh, v visoke hribe. Prelat si pod Madaleninim spremstvom ni mislil nič hudega, saj je bil star in ona vkljub nevestinemu stanu ne več mlada, pač pa so se zaradi nje kmalu poslovili kmetje, ki so tudi nameravali kos poti spremljati dobrega gospoda.

Čebulj, ki je vedel, da bosta prišla prelat in Madalena približno ob tej uri, ju je čakal v Polhovem gradcu na grajskem dvorišču. Ženin in nevesta sta si skočila v bučen objem, da so jima kar kosti pokale, kar je bilo pre-

latu malo nerodno, kajti takšnih divjosti ni bil vajen. K sreči ni bilo nobenega grajskega na dvorišču, ker bi se sicer starima zaljublencema preveč smejali. Vendar gospod Čebulj kljub težkemu pričakovanju zakonskega stanu te dni tudi na patra Brunona ni pozabil. Od pogradskega župnika si je dal podpisati listino, da se župnik odpoveduje vsem desetnam na Črnem vrhu, pa tudi vsem pristojbinam za krste, poroke in pogrebe in da odstopa vse svoje črnovrške dohodke novemu kaplanu. Ni šlo to posebno lahko, je pristavil gospod Čebulj, ker si je hotel fajmošter vse to s prelatom deliti, pa je bil on, Čebulj, kar malo nasilen in grozil z omejitvami pri drugih dajatvah in grajski pomoči, nakar se je župnik vdal, posebno še, ker je Čebulj trdil, da tudi škof tako zahteva. Pač pa je, poznavajoč Ortnerjevo skromnost in uslužnost, prelatu prepovedal hoditi danes v župnišče. Povedal je, da je poslal prepis listine, ki bo veljala za vse bodoče čase, tudi škofiji in guberniju. Pač pa je gospod Čebulj spremil prelata k baronu, ki je ležal bolan v postelji, tudi je tolažil barona, da je na Črnem vrhu vse za prelato prihod pripravljeno in zatožil župnika, da noče prelata spremljati na novo faro. Zato bo tudi to opravil on in da bo dal novemu župniku pri ljudeh večjo veljavo, se bo pri tej priložnosti še on na Črnem vrhu poročil. Za priči mu bosta pogradskega šolmašter in črnovrški rihtar; kajti časi so postali takšni, da moramo biti s kmeti prijazni in prizanesljivi, da nam ne nagaja kresija. Stari baron se je opravičeval, da ni mogel za novo prelato službo zaradi svoje bolezni kaj več storiti, vendar mora pohvaliti Čebulja, ki je vse, kot kaže, dobro uredil.

Pri Marku Antonu se je prelat seznanil tudi z njegovim sinom baronom Jožefom Antonom, ki se je zdaj zaradi poslabšanja očetove bolezni vrnil domov. Vajen pisarniških del se je še bolj kot oče zanašal na Čebulja, kajti prerokanje s hlapci in kmeti mu ni nič prijalo. Povedal je prelatu, da mu je baronova rodbina kot skromen prispevek nabavila kuhinjsko posodo, ki jo bo še danes eden njihovih uslužbencev ponesel na Črni vrh. Čebulj je takoj določil Jureta, ki da je najbolj pripraven. Spet pa je prelat odklonil konja za svojo pot na goro, kajti med pešhojo bi se laže pripravil na službo, katero zdaj vendar po dolgem čakanju in ovirah z vso resnostjo nastopa. Še nek drug razlog je imel prelat za hojo peš, ki ga pa ni nikomur odkril. Že bolj proti vrhu je bila ozka bliž-

njica, za konja nepripravna, za pešca ravno pravšna. Tam je bila majhna poseka in ravno od tam je bila v daljavo čez korenske hribe vidna Bistra, nekdanj kraj dela in molitve patra Brunona. Tam se je hotel zdaj prelat še enkrat posloviti od ljubljenega bivališča svojih najlepših let, kjer je dobil nekoč tudi poziv od samega svetega Lenarta za delo, s katerim hoče sedaj posvetiti svoja stara leta.

Danes sicer ni dosti videl, kaj se tam dogaja, vendar se mu je dozdevalo, da so cesarski upravitelji dali porušiti vrsto meniških celic, ki so se včasih vrstile od glavnega slossopja doli v ljubljansko smer do malega ribnika. Čutil je, da porušenje ni bilo potrebno, da je hotel nekdo samo zabrisati vsak spomin na nekdanje može molitve. Ko se je na tistem mestu spet obrnil na nasprotno stran, je pa že videl cerkvico sv. Lenarta, vso v soncu. Tako je na enem kraju lahko združil premišljevanje o svojih življenjskih poklicih, ne da bi ga kdo pri tem motil. Šele ko je prišel iz gozda, so ga zapazili rihtarjevi ljudje. Povedali so mu, da ima njegova gospodinja ves teden delo s pripravami za Čebuljevo poroko, ki je bila določena za nedeljo takoj po prelatovi maši, svatovščina bo pa potem v rihtarjevi hiši.

Prelat je že prej odklonil vsako slovesnost v svoj pozdrav. Ko so v soboto popoldne prijezdili Čebulj, Madalena in šolmašter, je Čebulj vendar nagovoril cerkovnika, da so že proti večeru in od zgodaj zjutraj fantje potrkavali in dekleta s suhimi rožami okrasila oltar. Temu se prelat ni protivil, češ da je to namenjeno svetemu Lenartu, kar je tudi pozneje v pridigi povedal.

V cerkev ga je spremil v nedeljo gospod Čebulj, ki je zastopal bolnega barona, opravičil je bolehnega župnika iz Polhovega gradca, presenetilo pa je prelata, da so mladi črnovrški celo za silo pri maši prepevali. Prelat si je takoj domislil, da bodo potrebne za ubranejšje petje orgle in sklenil, da bo to zdaj njegova prva skrb.

Po maši so vsi mlajši, pa tudi mnogi starejši ostali v cerkvi, da vidijo poroko gospoda Čebulja, kar je bilo mnogim še bolj imenitno kot pričetek nove fare. Čeprav je tudi rihtar za silo razumel nemški, je prelat vendar novoporočencema slovensko nagovoril. Želel jima je mnogo sreče v Bogu dopadajočem zakonskem stanu, vendar jima je tudi priporočil misel na smrt, ki vsak čas lahko človeka doleti. Potem je moral k rihtarju, kjer

je pripravila njegova sestra bogato kosilo, kot bi ga človek na Črnem vrhu res ne pričakoval. Posebno razigrana je bila nevesta, ki je venomer silila v Čebulja, tako da je bilo nerodno že ženinu, gostom, posebno pa prelatu. Če ne bi bila nevesta tako odličnega gospoda, bi jo posvaril; sklenil pa je, da se ne bo več udeleževal svatovščin, ker če je že stara nevesta tako živahna in pohotna, kakšne bodo šele mlade. Pozneje se je prepričal, da so mlade dosti bolj pohlevne. Občudoval pa je rihtarja, kako je govoril in hvalil Čebulja in si želel, da bi sam imel takšen dar govora, kadar govori v cerkvi.

Po tem prvem dnevu župnikovanja na Črnem vrhu se je pričel čas resnega dela. Prelat je hotel spoznati vse svoje ljudi in jih je obiskoval po hišah. Spovedoval je in obhajal boleestnike pa starčke, ki poti do cerkve niso več zlahka zmogli. V prostem času, kolikor ga ni prebil v molitvi, je popravljajl oltarje in rezljajl svete podobe za cerkev in za farovž. Nekoč ga je spremljal po Črnem vrhu rihtar in sta prišla tja, kjer so prej žgali opeko za cerkev in župnišče. Bil je tam še velik kup opeke in rihtar je povedal, da so možje sklenili, da opeke nihče drug ne sme vzeti kot novi župnik, če si bo hotel farovž za eno nadstropje dvigniti. Koncem poletja in v jeseni je zbiral okrog oltarja v cerkvi mladino, da jo je še posebej učil krščanski nauk. Otrokom je znal po takih naukih vedno kaj zabavnega in zanimivega povedati, tako da so k temu krščanskemu nauku kar radi prihajali. V Polhovem gradu so bili deležni verskega poudka samo oni redki dečki, ki so obiskovali šolo; tukaj, visoko v hribih, pa je bil dobrodošel vsak otrok in to še pred pripravo na spoved, obhajilo in birmo, kar je bilo drugod v navadi skupaj za že bolj odrasle fante in deklice. Tudi v pridigah je bil pater Bruno tako temeljit, zlasti pri nauku, da so tudi odrasli dobili trdne pojme o verskih resnicah. Zelo si je gospod prizadeval, da bi zatri pri ljudeh vse sledi praznovernosti in vražarstva.

Zima je nastopila tisto leto zelo huda. Prelat je opazil, da se je udeležba pri maši precej zmanjšala in bili so včasih zameti, da je sam le s težavo prigazil do cerkve. Ob delavnih skoraj ni bilo ljudi v cerkev. Ko je tako enkrat prav vneto molil k sv. Lenartu, mu je prišla velika misel, kaj bi bilo, če bi z opeko, namenjeno za dvig župnišča, postavil nasproti farovža malo cerkev, do kateré je pozimi dostop lažji kot na vrh k sv.

Lenartu. Svoj navdih je zaupal rihtarju, ki se mu misel ni zdela slaba, imel pa je pomisleke, zlasti denarnega značaja. Ko je pa prelat omenil, da je namenil vse svoje prihranke za stroške cerkvice in da bo opremo, oltar, spovednico in klopi sam izdelal, se je tudi rihtar kmalu navdušil in postal celo najvnetejši zagovornik prelatove zamisli.

Čim je izginil pomladanski sneg, se je prelat podal v Polhov gradec, da pridobi stavbenika Lebna za napravo načrta in nadzorstvo pri stavbi. Tako hitro, kot si je predstavljajl prelat, stvar seveda ni šla, kajti opeke je bilo le premalo in je bilo potrebno najprej nalomiti dovolj kamna. Delo na polju in pri tlaki je tudi oviralo domačine pri prostovoljnem delu in tako prvo leto niso prišli nad temelje. Hitreje je šlo v naslednjem letu. Leben je napravil načrt za cerkvico nekako po vzorcu manjše, kmečke cerkve v Dvoru in to se je videlo Črnovrščem zelo imenitno. Tudi Čebulj je štel nekaj kmečkega dela v graščinsko tlako spet, saj zdaj je že gospodaril mladi baron, ki o vsem tem ni nič vedel, in prepuščajl Čebulju čimdalje večjo oblast pri gospodarstvu. Čebulj se bi pa tudi rad prelatu oddolžil, ker ga je tako srečno in dobro zvezal z Madaleno. Začele so ji otekati noge in tako je ni bilo več na Črni vrh, pač pa je prihajajl Čebulj, ki se je rad za kakšno noč znebil ženinega tarnanja in stokanja. Ni še bila cerkvica popolnoma gotova, že je imel prelat novo misel, da bi naučil svoje farane, kdor bi se pač prostovoljno javil, brati in pisati. Kar župniško pisarno je porabil za učno sobo. Odziv ni bil ravno velik, zaradi oddaljenosti posameznih hiš ga tudi ni bilo večjega pričakovati, pa še od tistih, ki so spočetka hodili, so nekateri kmalu obisk opustili. Deloma jim je bilo učenje prenaporno, deloma pa so mislili, da se bodo lahko sami naprej učili. Najvnetejše učenke so bile že nekoliko priletnejše samice. Prelat je napravil šolo najprej za odrasle, češ ti bodo potem rajši pošiljali še otroke.

Ko je prišla druga zima, se je pojavilo na Črnem vrhu dosti grabežljivih zveri, medved, volkovi, ris in lisjaki. Ljudje so se morali čuvati, pa dobro zapirati živino in drobnico. Župniku je zagorela lovska žilica, ne toliko da bi ubijajl, kot da bi lahko ljudem pomagal in res je podrl marsikaterega škodljivca. Vedel je faranom povedati tudi dosti gospodarskih stvari, nekaj še iz izkustev v Bistri, nekaj tudi iz knjig.

Vse to in podobno prelatovo delo med Črnovrčci ni ostalo brez vpliva na farane. Postali so nekam resnejši in ponosnejši in sosedje so jih dražili, da so modri. Če je prišel Črnovrčec na Vrhniko, v Loko ali v Ljubljano, so ga tamošnji ljudje radi podražili, da je z veliko žlico modrost pokušal in da to ni navaden Pograjec.

Čimdalje z večjo vnemo je vršil prelat svoje delo. Na kakšno novo poživitev samostanov že ni več mislil. Že prej je dobival od svojega generala pisma v tem smislu; ko je pa zvedel, da je jeza cesarja Jožefa zgrabila še druge samostane, celo ženske kloštre, se je kar nekako udal, da bo do svoje smrti služil svetemu Lenartu.

Na smrt je bil vedno pripravljen. Že prej je kartuzijanski pozdrav „memento mori“ vedno zelo resno jemal, na Črnem vrhu je smrt med farani še večkrat od blizu videl.

Umrli sta dva moža, ki sta bila z Brunovim življenjem zelo tesno povezana: pograjski baron in ljubljanski škof, grof Herberstein. Za baronom je Ortner zelo žaloval. Šel je v Polhov gradec za pogrebom in potem je za svojega dobrotnika vneto molil in večkrat maševal. Tudi za Herbersteina je molil, najsi ga je imel za svojega in svojega reda najhujšega sovražnika. Vedno se mu je že za škofovega življenja vrivala misel, da škof ni veren človek in da vrši samo uradniške posle za svojega cesarja. Po smrti mu je vendar vse odpustil, kot tudi cesarju Jožefu, ki je prav tako tisti čas umrl.

Prelatu je že bilo, kot da je ostal s svojimi Črnovrčci sam na svetu. Kar mu prinese lepega dne rihtar iz Polhovega gradca pismo s škofovim grbom. Takih pisem doslej revni kaplan na Črnem vrhu ni dobival. Novi nadškof Brigido ga je vabil, če more priti ob priložnosti k njemu na razgovor. Prelat je sprva mislil, da je že spet kakšna ovadba proti njemu, saj je očitno nadškof Brigido tudi iz šole cesarja Jožefa, tujec in aristokrat, ki se je oprijel duhovniškega stanu pač kot pripravne uradniške kariere. Vendar se je ob prvi priložnosti podal v Ljubljano. Ob enem bo poizvedel, če je izšlo med tem časom kaj novih slovenskih knjig, ker precej Črnovrčev je zdaj vendar že znalo brati. Zvedel je ravno, da bo peljal v Ljubljano graščinski voz in ostal v mestu čez noč. Tudi tokrat je oblekel svojo meniško haljo, ki je še ni zamenjal za drugo oblačilo. Ko se je najavil nadškofovemu lakaju, se je ta takoj vrnil s poročilom, naj gospod kar vstopi, ker ga hoče premilostljivi takoj sprejeti. Ko je prelat pred nadškofa pokleknil, ga je predstojnik takoj dvignil in ga srčno pozdravil z mirovnim poljubom in krepkim tresljajem rok.

„Starejši ste po letih, vaša milost, in dosti pred menoj ste postali cerkveni knez, gotovo po božjem navdihu, kajti z voljnim ponižanjem v podeželskega kaplana se v svojih prizadevanjih za božjo čast niste prav nič ponižali.“

Tedaj se je prelat, ki takih poklonov ni bil več vajen, domislil, da bo prav letos petdesetletnica njegovega duhovskega posvečenja, njegova zlata maša. Rekel je: „Res, premilostljivi, skoraj bo petdeset let, odkar služim Gospodu. Ob vsej skriti bolečini, ki sem jo pretrpel ob razpustu slavnega bistriškega samostana, sem sedaj med svojimi dobrimi Črnovrčci ves srečen, ker sveti Lenart, nji-

hov farni patron, s svojo priprošnjo poveljuje božjo milost nad menoj.“

Nadžkof se je podal za trenutek v stransko sobo, kjer je pogledal seznam svojih duhovnikov in takoj ugotovil, da bo imel prelat letos res svojo zlato mašo. Takoj se je vrnil in prelatu častital, zagotavljač ga, da se ga bo tudi on ob tej srečni slovesnosti pri sveti maši spomnil. Pristavil je. „Ko sem prevzel kot novi nadpastir ljubljansko nadškofijo, so mi vohuni, ki jih je bilo dosti za mojega prednika, povedali o vas čudne stvari, da z neko staro praznovernostjo vodite svoje hribovce. Poslal sem — oprostite mi, da nisem mogel drugače priti do jasne sodbe — dobrega duhovnika, naj se na kraju samem prepriča o vašem delovanju. V moje veliko veselje mi je sporočil, da se je prepričal ravno o nasprotnem. Preoblečen je prisostvoval tudi vaši pridigi in se je kot prijatelj polhovgrajskega barona ustavil pri rihtarju vašega kraja, kjer je mnogo zvedel. Že takrat, vaša milost, sem vas želel obiskati. Upam, da bom to mogel storiti za vašo zlato mašo.“

„In takrat bom prosil vašo premilostljivost, če bodo posvetili kapelo, ki sem jo postavil pred župniščem, da lahko ob slabem vremenu v njej mašujem in je tudi zlasti starejšim vernikom pripravnejša kot na vrhu griča stoječa župna, hočem reči kaplanska cerkev.“

„V veliko veselje mi bo, če vam bom mogel ustreči in pri tej priložnosti spoznati vaše vzorne farane. Tudi m^{oj} bi bilo v zadoščenje, če bom dotlej mogel povzdigniti vašo duhovnijo v pravo župnijo. Zdaj ko so preurejene škofije, gre tudi to laže.“

„Pa vendar prosim vašo premilostljivost, da me varuje napuha, ki mi s takim napredovanjem grozi. Prav v ničemer se ne bi rad povzdignil nad tem, kar sem. Saj sem že sedaj na skoraj najvišji duhovniji v deželi.“

„In v najnižjem župnišču,“ se je nadškof zasmel. Povabil prelata na obed, kjer je zvedel še marsikaj črnovrških novic in ponovno obljubil, da bo prišel slaviti na Črni vrh prelatovo zlato mašo in posvetiti malo cerkvico.

Popoldne je pater Bruno nakupil res nekaj novih knjig in drugih potrebščin, zvečer pa je zaprosil za prenočišče pri očetih frančiškanih, ki jih Jožefov razpustitvenj dekret ni utegnil zadeti.

Čeprav je bila prelatova zlata maša sredi najbolj vročega poletja, so se vendar Črno-

vršci za ta praznik — bolj kot za škofov prihod — vneto pripravljali. Čebulj je za tiste čase spregledal vso kmečko tlako, mladi baron je poslal gor razne priboljške in svojo kuharico, ki naj bi pomagala že postarni prelatovi gospodinji, pa tudi kmetje so nanosili kuretine in drugih stvari, da je bil v farovžu kar drenj za prostor. Prelat sam pa je v zadnjem času delal zlasti na spovednici, ki naj bi stala v novi cerkvi. Ravno je bilo še dovolj časa, da jo je poslikal, nad vratac naslikal mrtvaško glavo in napis:

„Spomini vmret“.

V soboto popoldne so prijezdili z nadškofom baron, Čebulj in novi pograjski župnik. Madalena si zaradi oteklih nog ni upala na pot, dasi bi prelatu za njegov duhovniški jubilej zelo rada poljubila roko in se mu še enkrat zahvalila za vse dobrote, ki jih je od njega prejela. Prelat je tako napeljeval, da bi bile vse priprave za slovesnost naperjene gostom v čast in ne njemu v slavo. Toda ko je nadškof za poljub roke klečečega prelata takoj spet dvignil in mu podelil mirovni poljub, so se vsi zavedeli, da so prišli tudi gostje le prelatu v čast in da tudi nadškof le prelata časti. Baron, Čebulj in nadškofov tajnik so prelatu poljubljali roko in šele ko so si ogledali skromno župnišče, so šli pozdravit tudi svetega Lenarta.

Nadžkof, ki slovenskega jezika ni bil dobro vešč, se je le bolj s težavo razgovarjal z ljudmi in sta morala prelat in Čebulj stalno kaj tolmačiti. Je pa nadškof stalno poudarjal: „njegova milost, gospod prelat“. Ljudje, ki so se že navadili klicati svojega kaplana kar z „gospodom“ ali z „gospodom fajmoštrom“, so se le zavedali, da imajo med seboj nekaj več kot navadnega duhovnika. Pri maši je pridigal nadškofov tajnik, po maši pa je nadškof posvetil še prelatovo cerkvico. Ko so kmalu po dolgem kosilu gostje odšli, je prelat razdelil ostanke nakuhanih in pečenih dobrot otrokom, sam pa se je podal naravnost v cerkev sv. Lenarta, da se dobrotljivemu svetniku zahvali za doživetja današnjega dne.

V adventu zadnjega meseca v 18. stoletju je moral prelat večkrat opraviti zornice v mali cerkvi. Ni bilo samo vreme neugodno, tudi moči so pričele starčku popuščati. Božične maše je opravil spet v gornji cerkvi pri

svetem Lenartu, kajti vreme se je zboljšalo in prelat se je čutil poživljenega. Vendar že pri drugi maši ni mogel prav končati pridige, če naj obdrži moči za opravo vseh treh božičnih maš. Brez zveze z ostalo pridigo je zaklical Črnovrščem:

„Spomini vmret!“

in končal.

Ves teden potem ni maševal, da se bi toliko popravil vsaj do novoletnega praznika. A komaj je zjutraj vstal, je že padel po tleh in so ga le drugi spet v posteljo položili. Naročil pa je starj gospodinji, naj vsakega obiskovalca spusti k njegovi bolniški postelji, da se od njega poslovi, kajti zdaj ni več dvomil, da so mu ure štete. In vsakemu je naročil:

„Spomini vmret!“

Bil je prvi duhovnik, ki je umrl tisto leto v ljubljanski škofiji. Če bi bilo boljše vreme, bi ga prišel pokopat sam škof Brigido, kajti vedel je, kot so vedeli vsi Črnovršci in ljudje daleč na okrog, da je umrl svet mož, ki za svojo faro in za svojo škofijo lahko mnogo dobrega pri Bogu izprosi. K sreči je bilo vreme vendar takšno, da so ga lahko tretji dan pokopali, kar je opravil s tresočim glasom pograbski župnik.

V sanjah se je prikazoval faranom in vsakega je znova pretreslo, kadar je stopil mimo njegovega groba. Tudi Madalena z oteklimi nogami doli v Polhovem gradu si je venomer ponavljala:

„Spomini vmret!“

VINKO BELIČIČ

MLADO VINO

Temnordeče, gosto vino, ki ga je dajala trta s prvim dozorelim grozdom, z blesteče temnomodrim, se je imenovalo portugalka. Vsi pa so mu po domače rekli potrgalka. Tisto grozdje — presladka paša kosov — je bilo namreč prvo potrgano, že okoli Jernejevega, in do prave trgatve mesec dni kasneje se je lepo izčistilo, tako, da trgačem ni bilo treba trpeti žeje, četudj so sodi s starim vinom že zdavnaj presušili. Ko pa je bilo pri Mariji Pomočnici vrh Rodin na angelsko nedeljo žeganje, je Kump na drugi strani cerkve že točil potrgalko in nemalo ljudi se je zbralo na pokušnjo vina na njegovi slovesni osmici.

Drugo grozdje pa je mirno zorelo dalje. Noč za nočjo so mu peli črički „črn-bel, črn-bel, črn-bel“. Sladko valovanje je zazibavalo ves tisti obronkasti vinorodni svet. Mesec na visokem septembrskem dnevu je kazal pot tatovom grozdja in obenem delal družbo čuvajem, ki so zdajpazdaj svarilno ustrelilj v nočno tišino. Po podružniških zvonikih so bile ure, a pesem čričkov je nihala ko dih večnosti.

„Tudi jaz sem bil že milijonar!“

Tonc je udaril po mizi, da bi poudaril samohvalo. Toda govornica je razodevala dokajšnjo vinjenost.

„Imel sem jih, nove bankovce, v teje mošnji tu, Jakob! Ne za enega, za več milijonov sem jih imel. Mošnja je zdaj oguljena in prazna, imam pa priče, ki so videle moje milijone!“

„Kaj si pa kupil zanje, svak? No, kaj imaš od njih?“

„Kaj? Nič! Dobil sem jih, ko so jih drugi zavrgli in niso bili nič več vredni.“

Grenko se je zakrohotal.

„Propadla je država in propadel je njen denar. Tonc, prekasno si obogatel.“

„Pa sem le bil milijonar! Jakob, kar laglje mi bo umreti, ko pride moja ura.“

Pod brajdo pred zidanico je stal Franc in gledal nizdol po bregu, kjer so se že stapljale večerne sence. Slišal je glasni pogovor notri pred sodi in se čvrsto držal zastavnega kolca. Nad sabo je čutil težke bele grozde in je v čudnem koprnenju stiskal zobe. V presledkih je bilo čuti od daleč votle udarce po razsušenem posodju: vinogradniki so po zidanicah pripravljali vse za bližnjo trgatve.

„Ti, svak, si zmerom prekasen,“ je učil Jakob. „Ti pomišljaš, drugi pa medtem kar zgrabijo. Povej, si prevzel tisto delo na šoli ali nisi?“

„Nisem ga mogel, Jakob — srce mi ni dalo. Moral bi biti lump, a nisem.“

Obredno si je del Tonc desnico na srce, a Jakob se je žalostno zasmeljal in rekel:

„Stavim, da je dela prevzel žugelj!“

„Gotovo: njegov proračun je bil nižji od mojega.“ Nenadoma se je razburil. „To, vidiš, je tisti hudič: nič se ne bo žuglju upirala vest, če ne bo hotel delati v lastno izgubo. Poznam jaz žuglja!“

„Oj svak, jaz mislim, da ti nisi več za ta svet. Kdaj že je umrl cesar Franc Jožef s tistim starim poštenjem!“

„Poslušaj me, Jakob: kaj ti nisem rekel, da se mi srce upira, delati površno in zani krno? Hudiča zelenega, jaz dam še zmerom na svojo čast. Ključavničar Simonič — siromak, a poštenjak! Svoji deci hočem dati dober zgled in ji zapustiti spoštovano ime.“

„Ključavnice za šolo bo torej delal žugelj: pilil bo, tolkel in zadovoljno žvižgal — Simonič pa bo hodil okoli s praznim žepom in razglašal svojo čast. Bogme, to so vam časi!“

Franc pod brajdo je mislil na Tončko, na njene svetle lase, na njeno mehko, daljno petje. „Dala bi jaz tebi nagrilen...“ Dopoldne sta šla od maše po steljniku, po voljni stezi med brezami, med bledordečo reso, ki je dišala po zrelem medu in so se po nji pasle čebele. Vso pot ga je v grlu tiščala misel na bližnje slovo. Hromila ga je bolečina, da se njuni poti prejkone za zmerom razhajata. Kam zdaj s temi rokami, s temi ustami, s solzami, ki silijo proti očem?

„Franc, kaj pa študiraš zunaj v temi?“ ga je poklical Jakob. „Pridi noter, pa pij — ne bo je zmanjkalo, potrgalke. Sto litrov sem je naprešal, zadosti je bo za trgatev. Jutri, ko začnemo, bomo poškopili trte še s starim vinom — za žegen božji.“

„Čričke poslušam,“ se je odzval Franc izpod brajde.

„Pa na deklīche misliš,“ se je zasmeljal Jakob. „Kaj bo pa župnik rekel? Spet ne bo nič z novo mašo!“

Franc je stopil v zidanico, prijel polno kupico in jo izpil. Nato je sédel. V čelešniku je gorela sveča z živim plamenom. Tonc, njegov brat, je gledal v svojo kupico. Močno napete čeljusti so kazale, da je pripravljen vse prestatī za svojo čast.

„Vprašam te, Tonc,“ je tedaj spregovoril Jakob, „kako misliš ti živeti, če pa se nisi ničemur odpovedal? Če nisi nič žrtvoval?“

„Kaaaj?“ se je Tonc nenadno zdramil. „Zdaj — na stara leta naj bi se spreminjal?

Jaz — da bi sekal žuglja in še bolj goljufal kot on? Ali veš ti, kaj je to: srce?“

„Franc, tvoj brat, on ve, kaj je srce — samo ne kot ključavničar!“ se je po sili zasmeljal Jakob.

...Tisti trenutek se je Franc v spominu znašel pred proštom. Mesec junij z rožami in belim soncem... in na griču sredj mesta gotaka kapiteljska cerkev z razgledom po vsej deželi.

„Zdaj si torej končal gimnazijo s tem lepim spričevalom. Bog te je vesel in vsi se veselimo s teboj. Drugačno življenje nastopaš. Ne bo te več jeseni in naše mesto, ne boš več naši Mickj obiral jabolk...“

Proštov globoki glas izzveni, prikaže pa se Francu prostrani proštijski sadovnjak nedaleč od cerkve, ograjen z visokim zidom v bezgu. Kuharica Micka stoji globoko spodaj pod neznansko sloko, starikavo, zanemarjeno jablano, zastira sj oči in gleda kvišku. On se oklepa vrha in premaguje vrtoglavico, ki se ga hoče polastiti. V desnici ima dolg obiralnik. Kuharica neusmiljeno kaže redka žolta in rdeča jabolka in on si ves poten prizadeva, da ga ne bj imela za bojzaljivca. Drevesa so lišajasta, zapuščena, sadje je raztreseno daleč po zunanjih vejah. Vidi vso ogromnost zvonika in še bolj občuti majhnost. Globoko dolj za zidom je rdeča streha ženske bolnice, še globlje zad je kot zrcalo negibna gladina temne reke, onkraj nje pa so hiše, zmerom manjše in redkejše so — in potem pridejo njive in gozd in nizki hribi in nebo.

Podoba zbledi, vnovič se začuje proštov bariton:

„Kaj boš pa zdaj? Po kateri poti misliš kreniti? O, dobro premisli! Za vse življenje se odločaš. Boga prosi, naj te razsvetli! Samo prena gli ti se nikar! Vse poletje imaš pred seboj, velika je tvoja odgovornost, zakaj s tem spričevalom si takorekoč polnoleten...“

Franc se je zdramil.

„Kaj je v tem vinu, Jakob?“

„Ko je utihnil zadnji kos, tedaj so pričele mehčati prve jagode potrgalke. V tem vinu je mlado sonce. Trta se je naužila toliko sonca, da se ji je najbolj mudilo dozoreti, Nič utrujenega sonca kot v belini in kraljevini... Ne bi bilo lepo, da je še Tončka tule?“

...Obiranje jabolk je Francu prineslo nedeljski zajtrk v proštijski kuhinji. Kosilo mu je naklonil proš, zajtrk pa je navrgla kuharica. Res — bolje bi bilo malo več sladkorja v kavi — in da bi bila vsaj pozimi malo to-

plejša — in da bi bil kruh malo manj trd. Bolje bi bilo za njegova lačna leta, če ne bi kuharica vpričo njega, sedečega za krožnikom zelja z mastjo oblivala čudovito lepo zapečenega piščanca, ki je potem izginjal navzgor po stopnicah...

„Tončka?“ se je zdrznil. „Lepo bi bilo,“ je vzdihnil, „a je bolje, da je ni.“

„Koliko let, si ji rekel, naj te čaka?“

„Pusti ga, Jakob! Kaj ne vidiš, da ga je samo srce?“

„O, vidim, vidim: brata sta si! Pa, Franc, ako ne misliš zares, kaj se ti nič ne smili?“

„Ni lahko reči zbogom!“ je vzdihnil študent.

„Kdor se tako boji konca, ne bi smel nikdar nič začeti.“

„No, ta je nocoj že spet ena modra iz tvojih ust!“ je vzkliknil Tonc. „Ali si jo kje bral ali ta potrgalka dela čudeže?“

A Jakob se ni dal motiti.

„Se še zmislíš, Franc, kako si ji pri žetvi strigalico spustil za obleko? Jo še vidiš,

kako se zvija in smeje in huduje? Te ni tistikrat omotica skoraj zlomila?“

Franc je rekel nenavadno mirno in resno: „Povej, Jakob: ali te muči ljubosumnost? — Kaj vstajaš? Kaj je? Sem te užalil?“

Zmeden je gledal Jakoba, tudi sam je vstal in mu del roko na ramo.

„Jakob, ne zameri! Glej, čez teden dni me ne bo več tu, ti boš pa še... in tudi Tončka. Mlado vino se bo začelo čistiti, vretje bo počasi mimo.“

„Oh, Franc, moj svak: hočeš reči, da župnik ne bo do kraja razočaran?“

Franc je pogledal skozi vrata v črno temo in počasi odgovoril:

„Prevelike so nekatere stvari, da bi jih človek razkrival ob tej skrivnostni mladosti. Vse se bo ob svojem času razodelo.“

Daleč doli na Suhorju se je zamolklo oglašil zvon v čast svetemu Florijanu, zavetniku zoper požar: bila je deveta ura zvečer. Udarci po votlem posodju širom vinogradov še zmerom niso povsem obmolknili.

TENC

STRAH

Da je strah v sredi votel, okrog in okrog ga pa nič ni, praviš, prijatelj? Prav! Kar strinjam se s teboj. Toda priznati moraš, da te kljub temu včasih le prime strah, pravi, pravcati strah, da ti mravljinca zagomazajo po hrbtu, da se ti noge zašibijo in se ti morda celo naježijo lasje, pa četudi se potem izkaže, da je bil ves strah popolnoma prazen in docela nepotreben. Ali ni res tako? Ali pa te morda kaj takega še ni doletelo? Kranjičevega Vančēja je in okusil je, kaj je strah, pa četudi je bil prav istega mnenja o njem, kakor midva. Le poslušaj, kako je bilo!

Kranjičeva domačija je bila največja pod Turjakom. Pa ne misli pri tem na nesrečni Turjak žalostnega spomina iz zadnje vojske! Tisti Turjak je na Kranjskem, na Dolenjskem, naš Turjak pa je na štajerskem, pod Pohorjem, tam, kjer je razvodje med Mislinjo, ki teče proti Slovenjgradu in Pako, ki teče prav v nasprotno stran proti šoštanju. Naš Turjak tudi ni grad, temveč visok hrib in

doslej še nihče ni mogel prav pojasniti, odkod mu ime Turjak. Mislinja in Paka sta prav ponižni, mali reki, rekel bi rečici, toda hudourniškega kova, ki ob deževju silno narasteta ter se razhudita in zdvijata ter često povzročita pravo opustošenje na žagah, ki jih kar mrgolj ob eni in drugi. I, seveda, saj je to pod Pohorjem in Pohorje živi predvsem od lesa, smrekovega seveda.

Kranjičeva domačija je bila torej največja pod Turjakom. Pravzaprav sta bili to dve domačiji, na vsaki strani malega potoka ena, ki pa sta že nekaj rodov nazaj potom ženitve prešli v eno roko. Tako sta še vedno obstojali dve stanovanjski hiši, kakor tudi dvoje gospodarskih poslopij, četudi je bilo vse Kranjičevo. Hiša na desni strani potoka je bila enonadstropna in je v njej bila spodaj gostilna, zgoraj pa je stanoval gospodar Kranjič s svojo družino. Hiša na levi strani potoka je bila pritlična, vendar zelo prostorna; spodaj je bila trgovina in še ne-

kaj stanovanjskih prostorov, na podstrešju pa sta tudi bili zgrajeni še dve sobi. Poleg precej velike kmetije, je bila torej pri hiši tudi trgovina ter gostilna, prav tako tudi lesna trgovina in doli na Mislinji je pela žaga svojo enolično pesem noč in dan. Seveda je bil pri hiši tudi mlin, kakor je to že navada na Pohorju. Vsaka večja domačija ima namreč tudi svoj majhen mlin, navadno z enim samim kamnom, na katerem se melje itak le za dom in pa morda včasih izjemoma ter iz prijaznosti tudi sosedu, če se mu je slučajno pokvaril mlin ali pa ga sploh nima, ker ga nima kam postaviti. Kranjičeva domačija pa je imela v mlinu dva kamna, ker ni bilo treba mleti samo za dom, temveč tudi za trgovino, zlasti koruzo. Koruzni žganci so bili namreč v tistih časih glavna hrana tam pod Pohorjem in marsikateri Pohorec je odkrito priznal, da sploh ni sit, če se vsaj enkrat na dan ne naje koruznih žganecv. Pa so kupovali ljudje v trgovini raje kar moko, da niso imeli potem še sitnosti z mletjem. Moke pa so kupovali mnogo, ne le delavci in kočarji, temveč tudi večji posestniki, ker so pridelali koruze doma le malo, oni višje gori pa sploh nič, ker je bilo premrzlo in ni uspevala več. Tisti kraji tam pod Turjakom sploh ležijo že precej visoko, pa je tam hladno in hudomušneži radi trdijo, da je tam devet mesecev zima, tri mesece pa mraz.

Kranjičev Vanče sploh ni bil Kranjičev, četudi so ga vsi tako klicali. Tam ob Savi nekje mu je tekla zibeljka, prav tam kakor njegovemu stricu, ki je kot mlad učitelj prišel pod Turjak in se potem priženil h Kranjiču. Vanč je še kot prav mlad gimnazijec prišel obiskat strica, ostal, kar je najdalje mogel in potem redno prihajal vsake počitnice, pa če so bile še tako kratke. Čisto udomačil se je pri Kranjiču in če ga kake počitnice ni bilo takoj, so že pisali ponj, da naj čimprej pride, ker ga nujno rabijo. Pa so ga tudi res rabili, ker sta bila gospodar in gospodinja sama na obsežnem gospodarstvu. Imela sta sicer sina in hčerko, toda oba še v otroških srajcah. Delati sta morala s tujim ljudmi, pa je bil zato kak domač človek vedno dobrodošel. Po štiri hlapce in tri dekletke so imeli pri hiši, v gostilni natakario, v trgovini pa pomočnika in vajenca. Vanč je bil že toliko odrastel, da je vedno lahko poprijel prav tam, kjer je bila sila največja. V gozd je hodil merit les, v trgovini je pomagal, kadar je bil večji naval, v gostilni se je

uveljavil, če je bilo treba, za mlinarja je bil pri hiši, pa tudi na žagi je poprijel, če je žagar kako nedeljo pogledal pregloboko v kozarec in potem v ponedeljek pozabil vstati.

Dosti dela je bilo pri Kranjiču, res vedno dosti dela, toda tudi veselo je bilo tam in prav to je menda bilo, kar je Vančeva tako privlačilo. Ob nedeljah, pa tudi med tednom često, so se sešli stalni gosti in se je potem rajalo pozno v noč, pa naj je bilo že na kegljišču ali plesišču. Vanč je hitro ugotovil, da znajo biti štajerci vse drugače veseli kakor Kranjci in se tudi sam naglo prelevil v pravega, pravcatega štajerca, še celo tistega podpohorskega narečja se je nalezal.

Prav tisto leto pred prvo svetovno vojsko je bilo, ko jo je Vanč za velike počitnice zopet primahal pod Turjak. Nič ni sporočil, kedaj pride, nihče ga ni pričakal, saj je prihajal in odhajal kakor domov. Zmetal je stvari v sobo, ki je bila vedno pripravljena zanj, slekel mestne cunje in si nataknil irhovke, potem pa je šel pogledat okoli, če se je kaj spremenilo, odkar ga ni bilo tu. Poleg tega se je moral javiti teti v kuhinji ter jo pozdraviti in vprašati za strica, kj ga prav gotovo ni bilo doma. Pri hiši je bilo v glavnem še vse po starem. Isti hlapci, iste dekletke, ista natakario, v gostilni, pač v trgovini je bil sicer tudi še isti vajenec, toda pomočnika, starega Skvarče ni bilo več; drug, nov je bil na njegovem mestu. Pri obedu je potem stric pojasnil Vančeju, da jo je Skvarča udaril na svoje tam v Prlekiji nekje. V letih je že bil in zadnji čas, da se osamosvoji, če se je sploh kedaj nameraval. Novi pomočnik je bil Bine Felber, tam doli od Petrovč nekje, vendar stric ni bil prav nič zadovaljen z njim. Mož se je najraje vsak dan že takoj zjutraj napil in potem ni bil za nobeno rabo več. Odpustil da ga bo, je menil stric, kakor hitro najde kaj boljšega. S tem da se je preagnil, s prihodnjim pa da se noče več.

Nekaj tednov je že užival Vančev sveži Pohorski zrak, ki vedno nekoliko diši po smrekovi smoli in tako dobro de človeku, ki je prišel iz mesta. H koncu julija je že šlo in prav lep poletni dan je bil, ko je stric pri zajtrku naročil Vančeju, naj stopi po pošto v Mislinje in pogleda na kolodvor, če je pripravljen vagon, ker bi imeli popoldne nakladati deske. Vanč se je še pomudil nekoliko v trgovini, kjer je bilo nekaj več posla, potem pa krenil proti Mislinju. Dve poti sta vodili tja, vozna mimo opekarne in pešpot preko travnikov. Vanč je krenil po vozni poti,

ker je bilo na pošto po tej bliže in je bil tja najpreje namenjen. Sicer pa v Mislinje ni bilo daleč, slabe pol ure peš, pa če si jo še tako počasi kresal.

Ko je prišel Vanče mimo Prevolnikovega jezua, je opazil nad jezom več ljudi, ki so stali tam in očitno zijala prodajali. Kaj neki se je zgodilo? Stopil je pogledat. Seveda, utopljenca so potegnili iz vode. Smoletov Tonej je bil, Vanče ga je dobro poznal. Na Nemškem nekje se je rodil, pa so ga kot desetletnega dečka poslali po očetovi smrti v Mislinje, ker je bil oče tja pristojen. Tonej ni bil čisto pri zdravi pameti in je morala občina skrbeti zanj. Pa ji ni bil v nadlego, ker je bil še kar dober za delo, le piti mu niso smeli dati, kajti če je začel piti, ni znal nehati; sicer ni počenjal sitnosti, toda par dni potem ni bil za nobeno rabo. Da je sinoči pil pri Prevolniku, pa potem še ril nekam, ko so ga postavili pod kap, Bog sam vedi kam, pa pri tem zašel v jez in utonil. Tako so pojasili Vančeu orožniki, ki so že bili na mestu, da sestavijo zapisnik in odredijo prevoz utopljenca v mrtvašnico.

Vanč je krenil dalje proti pošti. Smrti ni maral in to, da jo je danes srečal tako nepričakovano, mu je kvarilo dobro voljo.

Na pošti je hitro opravil, saj je bila poštarica že prestara in preveč emerikasta, da bi se kaj dalje zadržal z njo. Odšel je na kolodvor in stopil najpreje pogledat na peron, če bo kaj potnikov. Navadno namreč ni bilo nobenega. Dva mešana vlaka samo na dan sta vozila tedaj na tej progi, z dvema ali tremi osebnimi vozovi, ki pa so bili med Slovenjgradcem in Velenjem tudi največkrat prazni. Zato se Vanče ni malo začudil, ko je našel na peronu potnika, četudi le enega samega. Gori in doli po peronu je hodil potnik in nekam slabe volje je bil videti. Vančej se je nehote nasmehnil. Potnika je namreč poznal. Iz Celja je bil, Rakušev potnik za moko. Očitno je prodajal Rakuševo moko po Mislinjski dolini, pa ni napravil posla in je zato sedaj slabe volje. Rakuševo moko so namreč ljudje na splošno odklanjali in zahtevali le Majdičevo.

Rakuš je bil v tistih časih eden gospodarsko najmočnejših predstavnikov Nemcev v Celju, Majdič pa Slovencev. Majdič je bil mlinar, Rakuš pa železninar. Pa so se zmislili Nemci, da ni v redu, če kupujejo moko iz slovenskega mlina in s tem podpirajo tako zagrizenega Slovenca, kakor je bil Majdič. Tako dolgo so nagovarjali Rakuša, da se je

končno res odločil ter postavil mlin in pričel prodajati moko, Pa ni šla. Ljudje so trdili vsevprek, da je Majdičeva moka boljša in Rakuševo odklanjali, pa tudi če je bila celo še nekaj cenejša. Še Nemci so kupovali raje še naprej Majdičevo, četudi le bolj na skrivaj, seveda. Majdič pa se tudi ni dal kar tako in je odprl trgovino z železnino, da bi tako vrnil Rakušu milo za drago. Toda prav kakor Rakušu ni šel mlin, prav tako tudi Majdiču ni šla železnina. Je menda že res tako, da je za vsakega čevljarja najbolje, če se drži svojega lastnega kopita! Zakaj Majdiču ni šla železnina, nihče ni prav vedel, Rakušu moka pač ni šla, ker je bila res slabša in zakaj je bila slabša, o tem so si bili stari mlinarji kmalu na jasnem. Rakuš je namreč skušal v svojem mlinu čim več lesa nadomestiti z železom in drugimi kovinami, kar pa se ni obneslo. Za moko je namreč bolje, da pride čim manj v stik z železom. Majdič je bil star mlinar, pa je to dobro vedel ter imel v svojem mlinu vse, kar le mogoče, iz lesa; tako dosleden je bil tozadevno, da niti pločevinastih vevnic ni pustil rabit v svojem mlinu, temveč le lesene. Zato da je bila njegova moka boljša, okusnejša. O vsem tem je razmišljal tedaj Vanče, ko je zagledal Rakuševga potnika na kolodvoru.

V tem je že prišel postajenačelnik okoli vogla, z rdečo kapo na glavi, kar je pomenilo, da bo tudi vlak kmalu tu. Vanče ga je povprašal po vagonu in izvedel, da je že pripravljen in da bodo popoldne lahko nakladali. Nato sta se menila še o vseh mogočih drugih zadevah, slovenski seveda, četudi je postajenačelnik sicer raje nemškutaril. Toda pri Vančeu tega nikoli ni poskusil, i, no, seveda, dve hčeri je imel, ki bosta v kratkem godni za možitev in v takih primerih delajo skrbni očetje svoje račune že zelo daleč naprej. V ostalem pa so pod Turjakom vedeli nekaj povedati, da je postajenačelnikova Dorica že pričela metati svoje oči in srce za Kranjičevim Vančejem. Toda ljudje vedo povedati vedno mnogo več, kakor pa je res.

Končno je le prisopihal izza ovinka vlak in se ustavil na postaji. Nihče ni izstopil. Postajenačelnik ga je po vseh predpisih sprejel. Vlak je nato porinil nekaj praznih vagonov na stranski tir, priklopil nekaj natovorenih in se postavil potem zopet na glavni tir pred postajo, gotov za odhod. Predno je dal znamenje za odhod, je postajenačelnik še pogledal po svojem potniku, če je vstopil. Pa ni. Tam na klopi je mirno sedel, naslo-

njen na svoj kovčeg, kakor bi spal. Postajenačelnik je pristopil in ga potresel za ramo. Tedaj pa se je mož prevrnil po klopi in se ni več ganil. Srčna kap, je ugotovil slovenjgraški zdravnik, ki je bil slučajno v vlaku, pa izstopil ter si ogledal mrtveca.

Postajenačelnik je odpravil vlak, z nekoliko zamude seveda, potem pa zopet pristopil k Vančejju in skušal nadaljevati razgovor. Pa ni šlo. Smrt je ležala vmes in Vanče je odsekal:

„Domov moram! Slabo srečo imam danes.

Dvakrat sem že srečal smrt. Ne vem, kaj naj to pomeni. Kaj dobrega prav gotovo ne.“

Da gre v tretje rado, je menil postajenačelnik s prisiljenim nasmehom in še poprosil Vančejja, naj obvesti orožnike o mrtvecu, ko že gre itak tam mimo, da ne bo treba njemu pošiljati posebej nekoga tja.

Slabe volje je koračil Vanče preko travnikov ter razmišljal o tej nesrečni smrti, ki jo je srečal danes že dvakrat. Ni je maral, vedno se ji je izognil, danes pa se je dvakrat zaletel vanjo. Šmentana reč, potem pa še pravijo, da gre v tretje rado!

Prišedši domov, se je Vanče oglasil v kuhinji in povedal strmečim ženskam, kaj vse je že srečal danes. Ker je bilo do obeda še nekaj časa in posebnega posla ni imel, je nato vzel knjigo, sedel na klopico pred trgovino in se skušil poglobiti v čitanje. Kmalu pa ga je zmotil vajenec Nace, ki se je prišel pritoževati iz trgovine, da mora sam razsekavati slakor, ker mu pomočnik noče pomagati.

„Kje pa je?“ je vprašal Vanče.

„Zadaj za trgovino na oknu sloni.“

Zadaj za trgovino je bila še majhna soba, ki so jo nazivali pisarno. Velika železna blagajna je bila tam, pisalna miza, dve polici, par stolov in dve lovski puški na steni. Lovci so namreč bili v tistih časih na Pohorju pri vsaki hiši.

„Ali je zopet pijan?“ je vprašal dalje Vanče.

„Seveda je, saj komaj stoji!“

„Nič ne maraj, Nace! Po obedu ti bom jaz pomagal, pa ga bova hitro natehtala.“

V tistih časih v podeželskih trgovinah niso poznali sladkorja v prahu ali zrnu, temveč so ga dobivali le v velikih stožcih, ki so jih razsekali in natehtali sladkor v zavoje po pol, eno ter dva in tri kilograme, kadar je bil pač čas, da se ni bilo treba vedno sproti muditi s tem.

Nace se je vrnil v trgovino, Vanč pa je

poskusil zopet s čitanjem. Pa mu kar ni šlo danes. Sicer pa ga je kmalu zopet zmotil zamolkel pok, ki je po njegovem mnenju prihajal iz trgovine. Pa ne, da je Nace kaj prevrnil? Ali pa da mu je stožec sladkorja padel na tla? Vanče je stopil pogledat. Nace je pridno razsekaval sladkor v drugem koncu trgovine, ko ga je Vanč vprašal:

„Kaj pa je tako zagrmelo tu malo poprej, Nace?“

Nace je začudeno pogledal.

„Ali nisi nič slišal?“

„Nič.“

Vanče je stopil dalje skozi trgovino v pisarno, pa že na pragu obstal. Poleg blagajne je ležal vznak na hrbtu pomočnik Felber. Le za trenutek je obstal Vanče na pragu, potem pa hitro pristopil in prijel Felberja pod pazduhe, da pomaga pijancu zopet na noge. Tako je pač mislil Vanč, da se je pomočnik v pijanosti zvrnil po tleh. Toda ko se je sklonil nadenj, mu je zazijala nasproti široka, osmojena rana na levi strani prs, iz katere je počasi curljala kri. Mož je bil še živ, toda očitno v zadnjih zdihljajih in je v trdem smrtnem boju čudno zavijal široko odprte oči. Vanč ga je položil nazaj na tla in sedaj tudi opazil puško, ki je ležala poleg njega na tleh, s petelina pa je bil napeljan tenek konopec na njegovo stopalo.

Ubil se je torej, šmentana reč, v tretje gre rado in tu ga imaš, je mrmral sam pri sebi Vanče in hitro zopet odšel. V trgovini je povedal Nacetu, kaj se je zgodilo in mu naročil, da naj ne hodi tja. Potem je stopil v kuhinjo in ženskam razodel žalostno novice. Seveda so bile vse iz sebe, ker kaj takega se res ne zgodi vsak dan. Da je bil Felber pijandura, to so vedeli vsi, toda da bi si sam segel po življenju, tega pač ni mislil nihče. Vanče je potem še hitro stopil po strica, ki se je mudil doli pri jezcu. Na pol pota že ga je srečal, kajti čas obeda je že bil, pa se je vračal domov. Vanč mu je na kratko povedal, kaj in kako se je zgodilo. Strica je novica očitno prizadela, toda iz ravnovesja ga ni spravila.

„Kar je, je,“ je dejal, „tu se ne da nič pomagati. Drugega kakor sitnosti itak nismo imeli z njim, pa jih imamo še sedaj po njegovi smrti. Veš kaj, Vanče, najbolje je, da stopiš kar dalje v Mislinje in najpreje obvestiš orožnike. Reci stražmojstru, da ga lepo prosim, da bi čim prej prišel in spravil mrtveca v kraj. Nato pa stopi dalje na pošto in brzojavljivo svojcem. Mater ima še živo, ka-

kor je pripovedoval. Tudi pismo je dobil semtertje od nje in kot pošiljatelj je bila označena Marija Felber v Petrovčah pri Celju. Na ta naslov torej brzojavil.“

Stric je odšel naprej proti domu, Vanč pa dalje preko travnikov v Mislinje. Najpreje se je ustavil na orožniški postaji. Orožniki so bili očitno že po obedu; stražmojster je sedel na klopici pred postajo in že od daleč pozdravil Vančejca:

„Hola, Vanče, pa ne da mi nosiš zopet novega mrtveca? Dva na en dan imam čisto zadosti!“

„Danes boste imeli že najmanj tri, stražmojster, kajti prav imate, prav sedaj vam namreč prinašam tretjega.“

„Vraga, pa menda vendar ne res?“

„Na žalost, je res. Naš pomočnik, Bine Felber se je končal pred dobro pol ure.“

„Nemogoče! Pijanec je res bil, pijanec, menda več pijan kot pa trezen, toda da se bo obesil, si pa nisem mislil.“

„Saj se ni obesil, počil se je, v pisarni, z lovsko puško, ki je visela na steni; s petelina si je navezal konopec na stopalo, pa je šlo. Stric vas prosi, da bi prišli čim preje in ga spravili v kraj!“

„Potem pa kar gremo. Trenutek le, pa gremo skupaj nazaj.“

„Tisto ne, ker moram še na pošto, da brzojavim Felberjevi materi. Upam, da boste medtem doma že opravili tudi brez mene. Meni je namreč teh smrti danes res že preveč in čim manj imam opravka s tem, tem ljubše mi je.“

Na pošti se je Vanče dalje zamudil, ker je bila poštarica ravno pri obedu, pa je moral čakati. Pa mu je bilo kar prav. Končno pa je le tudi opravil in se vrnil domov. Kar odleglo mu je, ko je videl, da je že vse v redu, mrtveca da so že odpravili v mrtvašnico, dekle pa so celo tudi že pomile pod v pisarni. Tako so tisti dan pri Kranjčiču, s precejšno zamudo sicer, končno le tudi sedli k obedu.

Po obedu, ki nikomur ni teknil in je bil zato tudi hitro končan, se je stric obrnil k Vančejcu:

„Ni druge, Vanče, zaenkrat se boš moral že ti oprijeti trgovine. Nace sam ne zmore, se tudi šele drugo leto uči, novega pomočnika tudi ne morem kar mimogrede s klina sneti, sam pa tudi ne utegnem.“

„Prav, stric! Kar brez skrbi, vse bo v redu in dokler sem tu, se za novega pomočnika res prav nič ne mudi.“

Tako je odvrnil Vanč in krenil proti trgovini. Petek je bil, ob sobotah in nedeljah zjutraj je bilo v trgovini največ dela, pa je bilo treba zato vedno že ob petkih pripraviti vse potrebno.

Ko so zvečer zaprli trgovino in povečerjali, se je Vanče še nekoliko pomudil v gostilni. Učitelj Dornik je silil vanj in mu dopovedoval, da Felber prav gotovo ni bil pri zdravi pameti, ko se je ubil, da se mu je zmešalo in da zato ni odgovoren za svoje dejanje. Vančejcu pa je že tako presedalo vse to, da se je raje poslovil in odšel spat.

V zgornji hiši, kjer je bila trgovina, je bila spodaj še družinska soba, kjer so spale dekle, prostorna veža, pa kuhinja in dve lični sobi, kjer je stanovala babica, oziroma bica, kakor so jo vsi kratko klicali, mati tedanje gospodinje, ki je imela pri hiši še vedno veliko besedo. Prav nad njenima sobama je bila izgrajena na podstrešju tudi lična sobica, s katero pa je razpolagala tudi le bica in ki jo doslej še nikomur drugemu ni odstopila kakor Vančejcu. Vanče pa je prirastel bici zelo k srcu, pa je zato bila to Vančejeva sobica in nihče drugi ni imel nič iskati tam. Na drugem koncu podstrešja, nad trgovino, je bila tudi izgrajena večja soba, kjer sta spala pomočnik in vajenec iz trgovine.

Vanč se je nekam čudno počutil tisti večer in se je vrgel na posteljo z edino željo, da bi čim preje zaspal. Pa ni! Zopet in zopet je moral misliti na vse tri primere smrti, ki jih je srečal danes, pa če se je še toliko trudil, da bi mislil kaj drugega. Zunaj se je vreme izprevrгло in rahel dež je rosil. Veter je zapihal semtertje močnejše in tedaj so drobne deževne kapljice začele pritrkavati na okno. Tako lep, sončen dan je bil, zvečer pa se je pooblačilo in sedaj tudi že dežuje. Kdo ve, če oni trije v mrtvašnici tudi prisluškujejo pritrkavanju dežnih kapljic na okna? Dolgčas jim ni, ko so kar trije skupaj. Pa kaj bi! Saj ni več življenja v njih, mrtvi so, mrtvi. Smrt, smrt, smrt! Trikrat jo je srečal danes, trikrat, on, ki jo ni maral ter se ji je vedno izognil, če je le mogel. Jezno se je prevalil na drugo stran, skušal pregnati temne misli, zatiskal oči in skušal zaspati, toda zaman, vse zaman, spanec tisto noč ni hotel in ni hotel na njegove oči. Ura v zvoniku je že odbila polnoč, Vanče pa se je še vedno valjal po postelji in ni mogel zaspati.

V tem so se zaslišali na stopnicah rahli koraki. Vanče je prisluhnil. Kdo pa je to?

Vajenec Nace je že smrčal na nasprotnem koncu podstrešja, ko je Vanč prišel, pomočnika ni več, kdo drugi pa nima kaj iskati tod, ob tej uri pa že celo ne. V tem so se koraki ustavili pred njegovimi vrati in rahlo trkanje se je začelo. Vanče je planil pokonci in vprašal:

„Kdo je?“

„Jaz sem, Pavla!“ se je oglasilo izpred vrat.

Pavla je bila najmlajša dekla pri Kranjču in Vančej je takoj zaslutil, da se je že moralo zgoditi kaj posebnega, da ga je prišla klicat ob tej uri. Zato je hitro skočil iz postelje, navlekel irhovke in nataknil čevlje ter odprl vrata. Pred vrati je stala s svečo v roki Pavla, vsa se tresoča in bleda kakor zid.

„Kaj pa se je zgodilo, Pavla? Pa ne, da si se sprla s Tono in Mico ter prišla sedaj k meni spat?“

Pavli pa očitno ni bilo prav nič do šale in je proseče dejala:

„Pojdite no dol k nam, lepo vas prosimo! Me smo že na pol mrtve od strahu. Felber je prišel nazaj!“

„Kaaaaj?“

„Res, Felber je prišel nazaj. Na okno je trkal in prosil, da bi mu odprle.“

„Sanjalo se ti je, Pavla.“

„Nič sanjalo, saj še loge nismo. Prav dobro smo ga videle vse tri, ko je stal pod oknom ter izginil šele potem, ko smo hitro upihnille luč. Pojdite vendar dol, ker bomo sicer skoprnele od strahu, če bo zopet prišel!“

Vanč je krenil pod stopnicah dol za Pavlo v družinsko sobo. Ob slabem svitu sveče je videl ostali dve dekli, Tono in Mico, kako sta klečali ob postelji in napletali očenaš za očenašem za pokoj duše nesrečnega samorilca.

„Luč prižgi, Pavla!“

„Ne, za božjo, sveto voljo ne, ker bo takoj zopet prišel, če bo videl luč,“ sta planili ostali dve dekli.

„Eh, kdo bi prišel? Če pa pride, naj pa pride, ga bomo vsaj lahko vprašali, kdo je in kaj hoče,“ je dejal odločno Vanče in sam prižgal veliko petrolejko, ki je visela od stropa. Nato je sedel k mizi in dejal:

„No, Tona, sedaj pa ti povej, kaj je bilo in kako to, da norite o polnoči in ne pustite človeku spati!“

Tona, ki si je menda že nekoliko opomogla od strahu, je povedala:

„Spati se nam še ni hotelo, pa smo sedle

k mizi. S Pavlo sva nekaj šivali, Mica pa je prebirala zgodbe svetega pisma. Beseda nam ni tekla nocoj, pa smo večinoma molčale. Komaj pa je ura odbila polnoči, ko je nekdo narahlo potrkal na okno. Pogledale smo, vse tri naenkrat in skoro nam je zaprlo sapo. Pod oknom je namreč stal Felber, pravi pravcati Bine Felber! Čisto k steklu je pritisnil obraz, zopet potrkal s prstj na okno ter zamolklo zaklical: „Odprite, odprite vendar!“ Mica si je prva toliko opomogla od strahu, da je hitro upihnila luč. Felber je nato še nekaj časa gledal v sobo, potem pa izginil v temo. Luči si nismo upale prižgati več, od strahu nismo vedele, kaj bi počele, pa je Mica poslala Pavlo po vas. Seveda sem morala do stopnjic z njo in počakati, da ste ji odprli, ker sama ni upala iti.“

Vanče se je pomilovalno nasmehnil in dejal:

„Ali ste nore! Felber je mrtev in še kako mrtev, pa zato on ni mogel biti. Najbrže se je kak hlapec našemil in vas prišel strašiti.“

„Ne, ne,“ so planile vse naenkrat, „Felber je bil, prav Bine Felber sam, ravno tako dobro smo ga videle, kakor sedaj vas tu!“

„Pavlo je prišel strašiti, ker ga nj marala, ko je šilil za njo.“ je hitro še dodala Tona.

„Neumnost! Sicer pa počakajmo, bomo že videli, če bo zopet kdo prišel strašiti pod okno.“

„Seveda bo prišel, ker imamo zopet luč,“ je menila Mica, „pa kmalu, ker le do ene po polnoči imajo ranjki pravico in moč, da vstajajo iz svojih rakev ter hodijo nazaj strašiti in pa molitve prosit za svoje odrešenje. Najpozneje ob eni pa se morajo zopet vrniti v svoje krste.“

„To so čenče, Mica, in najbrže si preje toliko napovedala Toni in Pavli o vseh mogočih duhovih in strahovih, da se jima je potem dozdevalo, da res nekaj vidita in slišita, pa četudi ničesar bilo ni.“

„Niso to čenče, Vanče! Boste že videli, saj bo Felber kmalu zopet prišel, ker mrtvi, ki

prihajajo nazaj na ta svet, vedno silijo k luči kakor večje.“

Vanče je vedel, da bi zaman ugovarjal Mici, ki je v strahove in duhove tako slepo verjela, kakor v amen v očenašu. Zato je le na kratko dejal:

„Prav, prav, Mica! Počakali bomo torej do ene in pogledali nekoliko na zobe tvojemu strahu ali duhu, če bo seveda zopet prišel. Pa tudi če ga ne bo, vas potem ne bo več strah, ker so potem vsi tvoji strahovi in duhovi brez moči, pa boste torej lahko zopet same.“

Pogledal je na uro. Dobrih dvajset minut le je še manjkalo do ene. Še nekoliko bo počakal, potem pa šel nazaj spat, ker mu je sedaj že spanec kar sam silil na oči. Naslonil se je na mizo in začel listati po zgodbah, ki so še vedno ležale tam. Pa ni dolgo. Na oknu se je namreč začulo rahlo trkanje. Vsi naenkrat so se ozrli tja.

„Je že zopet tu!“ sta kriknili Tona in Pavla ter se stisnili k Mici v kot. Vanče pa je strmel v okno, strmel in strmel ter strmel vedno bolj! Pod oknom je namreč res stal Felber, pravi pravcati Bine Felber v svoji lastni osebi. Prav na okno je pritiskal obraz, da ga je bilo razločno videti. Njegovo visoko čelo, kot oglje črne oči, nekoliko potlačen nos, črni, na kratko pristriženi brki pod nosom, razklana brada, precej zabuhel pivski obraz, ne to ni mogel biti nihče drugi kakor Felber, prav Bine Felber sam! In tedaj se je zgodilo, da je Vanče izgubil svoje

samozavestno ravnovesje. Nekam čudno mu je postalo pri srcu, debele potne srage so mu stopile na čelo, mravljinca so mu zagomazali po hrbtu in tudi noge so mu grozile odpo vedati. To je bil strah, občutki strahu, Vanče se je tega dobro zavedal. Toda za trenutek le ga je obvladal strah, potem pa si je zopet opomogel, četudi se mu je posrečilo le z naporom vseh svojih sil. Duh? Neumnost! Toda prikazen pod oknom? Misli so švigale Vančeju po glavi, kakor ob hudi uri bliski po temnem nebu. Felber? Nemogoče! Da bi zopet oživel človek, ki si je pognal cel naboj svinca naravnost v srce? Spemnil se je na vse, kar je že kdaj čital ali slišal o navidezno mrtvih, ki so zopet oživeli ali pa se zadušili v rakvi, potem ko so se zopet prebudili iz mrtvaškega spanja. Toda s strelom v srcu? Hm, koncem koncev, kaj se ve? Morda pa Felber ni imel srca na istem mestu, kakor ga imajo ljudje navadno, nekoliko višje morda, pa je šel strel pod srce in človeka le omrtvil, ne pa ubil. Kakor rešilne bilke se je oprijel Vanče te misli in s tem dobil nazaj tudi svojo samozavest.

„Dobro!“ je dejal na glas, četudi ne preveč trdno: „nekdo je pod oknom, kdo je, ne vem, toda vsekakor je človek in odpreti mu je treba, da ne bo ves moker, ker zunaj dežuje vedno bolj.“

„Ne odpirati, za božjo, sveto voljo, ne odpirati!“ so planile deklet vse naenkrat, „saj ni človek, saj ni Felber, duh njegov je, vse nas bo pogubil!“

„Pojdite se solit z vašimi duhovi!“ je odvrnil Vanče z glasom, ki nikakor ni bil tako samozavesten, kakor bi bil rad. Prižgal je svečo in odšel v vežo, ne meneč se za Mico, ki je z roko delala neke čudne križe po zraku in mrmrala nerazumljive zagovore.

Vanče je odrinil zapih in na široko odprl vrata. Na prag je stopil človek — Felber, res Bine Felber in nihče drug! Seveda je imel tudi obleko prav isto, v kateri so ga položili v rakev, tisto zeleno, ki so jih tedaj po štajerskem radi nosili, zlasti tisti, ki so bili nekoliko bolj na nemško udarjeni. Res, Bine Felber torej! Toda kako, kako vendar?

Prišlec si je medtem otresel nekoliko dež z obleke in vstopil. Sedaj tudi šele, menda, je opazil vso neizmerno začudenje in nerazumevanje na Vančejevem obrazu. Prisiljeno se je nekoliko nasmehnil in dejal:

„A, tako, seveda, sedaj razumem! Nisem mislil na to! Tine Felber sem, Binetov brat! Dvojčka sva bila!“

DOMOVINA - SREČE KRAJ

IGRSKI NASTOP ZA LJUDSKOŠOLSKO MLADINO

Izlet. Posekana debla in nekaj štorov med zelenim drevjem. Skupina izletniško oblečenih otrok je pravkar opravila z malico. Pospravljajo nahrbtnike, torbe in cekarje ter pobirajo raztresene papirje po tleh, da bodo pustili počivališče čisto.

Otroci, ki v posameznih prizorih nastopajo, stojijo spredaj med prvimi. Ko v naslednjem prizoru nastopijo drugi, se ti pomaknejo malo nazaj, tako da so vedno nastopajoči v ospredju. Skupina, katera sodeluje le s petjem, naj spremlja igranje z živahno živostjo, da bo celota res živ in razigran izlet...

1. PRIZOR

Tonček, Marta, otroci

(Prav spredaj se prestopa močan in debel fantiček, Tonček; v eni roki drži izredno dolgo štruco kruha, v drugi kranjsko klobaso in jo pridno prigrizuje. Prikimuje si z glavo in je videti zelo zadovoljen. Ena najmanjših deklic se postavi pred njega in ga gleda navihano.)

MARTA: Tonček, ali še vedno nisi sit? Mi vsi smo že pospravili in bi se radi igrali.

TONČEK: Hm, zdaj sem šele prav začel. Kako bi se mogel igrati, če bi moj sestradani želodec stokal. Halo počakajte. Ko se bo Tonček dovolj podprl, bomo začeli.

MARTA: Veš kaj, dovolj bo! Ves čas melješ z nami vred, pa še bonbončke si cuzal neprestano med vožnjo (mu izmakne štruco iz rok). Hrček brez dna!

TONČEK (žalostno): Ti mi boš pa res pokvarila ves dan. Izleti so zato tako lepi, ker nam naše mame pripravijo dobro malico (se poboža po trebuščku in milo gleda štruco). Poslušaj, Marta, Martica; mamici sem obljubil, da bom ves dan priden in da bom ravnal tako, kakor mi je ona zabičala pred

odhodom. Veš, rekla mi je tudi, naj kar pridno vse pomalicam in naj ne nosim nič nazaj. Kako naj zdaj izpolnim njeno naročilo, ko si mi pa vzela štruco? (Pristopijo nekateri drugi.)

DEKLICA (Marti): Daj mu štruco, Marta! Daj mu, fantku, da ne bo jokcal...

MARTA (vrne Tončku štruco): Na, vzemi, da ne boš shujšal! Suhljač bi ne bil nič lep!

VSI (posmehujoče): Fantek suh, požeruh! Fantek suh, požeruh! Fantek suh, požeruh!...

TONČEK (se ne zmeni dosti zanje. Kar s tekom spet vgrizne. Ko nehajo, pomoli štruco in klobaso proti njim in se norčuje): Be-be-be-be... (Odide za oder. Ostali gledajo trenutek za njim in se muzajo).

2. PRIZOR

Anica, Jožek, Marta, prejšnji.

ANICA (ogleduje vse okrog; veselo): Kako je tukaj lepo! Vse zeleno, cel gozd dreves. Kar tukaj bi ostala za zmiraj.

JOŽEK: Pogledjte, koliko vseh mogočih ptičkov se spreletava med vejami! In prisluhnite, kako lepo pojo (se sliši cvrčanje iz ozadja). Imaš prav, Anica: tudi jaz bi ostal

tukaj. Koliko prelepih koticov za skrivanje! Med goste zelene veje bi se skobacal in ves dan me ne bi našli. To bi se šli Indijance... (pokaže, kako bi streljali z lokom).

MARTA: Kako lepo more biti šele v Sloveniji, kjer so domovi naših mamic in očkov. Še vse lepše kot tu. Tam med hribi in gorami.

3. PRIZOR

Tonček, Jožek, Marta, Anica, prejšnji.

(Pride spet Tonček, zdaj praznih rok, in še nekaj drugih z njim.)

JOŽEK (Marti): Ti, Marta, ti si zadnjič tako lepo deklamirala pesmico o dedu, ki pripoveduje vnukom o svojem domu v Sloveniji. Ali nam je ne bi hotela ponoviti, da bi te vsi slišali?

VSI: Daj, deklamiraj! Deklamiraj jo še enkrat!

MARTA (deklamira počasi Kunčičevo: Ded pripoveduje):

Polonca, veš, pri nas doma
je vse, je vse drugače;
še kruh je slajši, pa čeprav
suh krajec za berače.

Planine sončne in gore,
potoki žuboreči,
vasice bele in ceste —
oj, ljubi domek, kje si!

Še ptički lepše tam pojo,
še zarje so bolj zlate;
in čudo božje, kaj je rož
dišečih sredi trate!

Polonca, veš, pri nas doma...
Ah, ti bi kar strmela,
to drago rodno zemljico
bi na srce prižela.

VSI (ji ploskajo).

ANICA: Imate prav: tam mora biti še lepše! Moj očka in mamica mi toliko lepega povesta o tistem svojem daljnem domu, da bi ga tudi jaz rada spoznala. Pravita, da so tam gore, kakršnih tu ne vidimo, da izpod njih pritečejo bistri potočki s čisto vodo, kj žuborijo svojo pesem, kakor bi se trkljali sami zlati cekinčki. In rože dehtijo po tratah, ko se zasmjeje zlata pomlad, čas pesmi in sreče... Vasice so raztresene po tisti lepi zemlji, vasice z dobrimi ljudmi. Zelo rada bi šla nekoč tja, da bi vse to videla in spoznala in da bi govorila z ljudmi samo slovensko, kakor govorimo doma z očkom in mamico.

TONČEK: Jaz bom prav gotovo šel v Slovenijo, ko bom malo večji. Tam imam starega očka, ki bi me srčno rad videl, kakor jaz njega, ter me peljal po vsej Sloveniji in

mi jo kazal. Poslušajte, kako lepo mi je napisal za god! (Vsi se strnejo okrog njega; izvleče pismo iz žepa in ga počasi in razločno bere.)

Ljubi moj vnukec!

Z velikim veseljem prebiram Tvoje drago pismo. Kar skoraj ne morem verjeti Tvojemu napredku v slovenskem jeziku, posebno še, ker imaš okoli sebe tovariše, ki govorijo med seboj in s Tabo v popolnoma drugem jeziku. Lahko si srečen, ker se pri mamici in očku in v posebni slovenski šoli učiš domačega jezika, slovenske besede, ki naj Ti bo ljubša od vseh, kar se jih boš kdaj naučil. Zate naj bo najlepša ta beseda in prva skrb Ti bodi, da jo boš kot sin slovenske matere vedno najskrbneje gojil. Prav je in koristno, da znaš čim več jezikov: kolikor jih boš znal, toliko boš veljal tam pri vas in vsepovsod po svetu. Pri vsem tem pa ne smeš nikoli materinega jezika zanemariti, kaj še, da bi ga pozabil. Čeprav je slovenski narod po številu majhen in nima bogatašev kot drugi veliki narodi, tudi ne takih velikih mest kot so v svetu — saj bi vse prebivalce slovenskega ozemlja spravili z lahkoto v vaše velemesto, kjer prebivate — vendar naj Ti bo slovenska zemlja, ki jo boš, če Bog da, kdaj kasneje spoznal, najlepša in najljubša.

Dragi vnukec, naprej po tej poti! Zame bo praznik vsako Tvoje pismo, ki mi bo naznanjalo napredek po njej!

Tvoj osiveli stari očka.

MARTA: Srečen si, da imaš tako zlatega starega očka, ki ti tako lepo piše. Še srečnejši boš, ko boš lahko šel k njemu, ki te bo čakal. Jaz sem se pa spomnila, da nimam nobenega starega očka tam. H komu bom pa jaz šla? (Žalostno povesi glavo.)

TONČEK (se ji približa): Ne bodi žalostna! Boš šla pa z mano. Moj stari očka bo vesel obeh (ji položi roko na ramo).

MARTA: Nisi več hud name, ker sem ti vzela štruco?

TONČEK: Kaj bi tisto! Sem že pozabil. Pa zdaj mi je ne moreš več, ker je že na varnem (se poboža po trebuščku).

4. PRIZOR

Majda, Jožek, Peter, Milica, Anica, harmonikar, prejšnji.

(Izza odra se oglasi harmonika, ki najprej igra polahko, potem vedno glasneje in bolj živo. Otroci se obrnejo v tisto smer in čakajo. Pride harmonikar, z njim še ostala skupina razposajenih otrok. Ko zaigra še eno kitico, vsi veselo zapojejo: Stoji, stoji Ljubljanca.)

Stoji, stoji Ljubljanca,
Ljubljanca dolga vas.

Na sredi te Ljubljanice,
mi lipa zeleni.

Pod lipo je pa miza,
oj, miza kamnata.

Krog mize so pa stoli,
oj, stoli rezani.

Na stolah so pa fantje,
oj, fantje ljubljancanji.

MAJDA: Ljubljana, bela Ljubljana jo kličejo — je srce Slovenije. Od vseh strani se stekajo poti proti njej. Nad njo stoji stari ljubljanski grad, pečat preteklosti, ob njegovih nogah pa se vije struga Ljubljanice. Tam je polno šol, tudi slovenska univerza ter mnogo lepih cerkva in spomenikov. Veliki naš pisatelj, Ivan Cankar, jo je ljubil, hrepenel po njej, ko je bil na tujem in jo iz vsega srca pozdravljal...

ANICA: Tam iz Ježice pri Ljubljani je doma pesnik Marijan Jakopič, ki živi zdaj v Združenih državah Severne Amerike, v Argentini pa deluje akademska slikarica Bara Remčeva, ki je bila rojena v Ljubljani.

JOŽEK: Doma mnoge šole gredo na svoj šolski izlet v Ljubljano. Od vseh strani prihajajo: iz daljnega Prekmurja, štajerske, zadnjega kota Gorenjske in Dolenjske. Gotovo je velik dogodek, iti prvič v Ljubljano in videti visoke, nadstropne hiše, ter se peljati tam z omnibusom.

ANICA: Moj očka se je na prvem izletu v Ljubljani izgubil. S prijateljem, ki je poznal to mesto, sta se vsedla na tramvaj in odpeljala na obisk k neki družini. Potem pa so mu tam stisnili v roko svetle dinarje, da se bo lahko sam odpeljal spet nazaj na kolodvor, kjer so ga čakali ostali. On pa si je mislil: za te kovance si jaz rajše kupim rumeno piščalko in jo koračim peš nazaj. Ne bo težko, ker jo bom mahal neprestano ob

tramvajski progi. In tako je pešačil ob tramvajskih tračnicah in veselo cingljal z dinarji v žepu. Končno se je znašel na dolenjskem mostu, namesto na glavnem kolodvoru.

PETER: Ljubljanske šole pa so si zamislile izlete na lepo Gorenjsko. Tam je toliko lepih koticov, da je celo izbira med najlepšim težka. Ni treba plezati na vrh kakega skalnatega očanca, tudi niže spodaj je lepo. Tam je prelepa Kranjska gora, Bohinj z jezerom in slapom Savice, Blejsko jezero, sredi katerega je otoček s cerkvico, in Šmarna gora, ki je v prvi pomladi polna telohov.

MILICA: Na Gorenjskem, v Vrbi, je tudi rojstni kraj našega največjega pesnika Franceta Prešerna. Pravijo, da je kmečka hiša, v kateri se je rodil, še zdaj prav taka kot ob rojstvu. V njej je tudi še zibelka, v kateri je veliki pesnik jokal...

PETER: Še druge velike može nam je dala Gorenjska: nadškofa Jegliča, pisatelja Kunčiča, ki nam je napisal Gorjančevega Pavleka, katerega vsi radi prebiramo. Z Gorenjske izhaja tudi pisatelj Mauser, ki je napisal največ slovenskih knjig v tujini, in France Balantič, kateremu so partizani pripravili ognjeno smrt, kakor tudi Jože Vombregar, katerega komedija Voda je povsod poznana.

MAJDA: ...pa pesnik črne maše, Tine Debeljak.

ANICA: Pa zapojmo še kako gorenjsko...

HARMONIKAR (začne: Pozdravljam te, gorenjska stran. Vsi zapojejo):

Pozdravljam te, gorenjska stran,
in tebe, Bled, široko znan!
Snežnikov sivih množica,
prisrčno bodi pozdravljena!

Pozdravljen bodi, gospodar
Triglav, kipeči močni var!
Planine, rožno venčane,
bodite mi pozdravljene!

5. PRIZOR

Tinček, Milica, Peter, harmonikar, prejšnji.

TINČEK: Mislimo si, da stojimo na vrhu enega izmed skalnatih velikanov: na primer na Stolu v Karavankah. Z njega vidimo več kot pol Gorenjske, Julijske Alpe s Triglavom, ki je najvišji slovenski vrh, tja doli do ljubljanskega gradu in vse prelepe Kamniške planine. Na drugo stran se nam pa odpira obzorje na Koroško

MILICA: Uganite, kdo je bil tam doma? (Malo počaka.) No? Nas je že obiskal nekajkrat?

VSI: Naš pokojni škof, doktor Rožman.

TINČEK: Škoda, da ga tudi zdaj ni med nami! Slišal bi, ko bomo zapeli eno koroško.

(Harmonikar kar začne: Slovenski smo fantje ob Zili doma. Vsi zapoje):

Slovenski smo fantje ob Zili doma,
slovenskega duha, slovenskega srca!

Vsakdo naj propade, kdor rod svoj taji,
še zemlja ne bo pila njegove krvi!

TINČEK: Tudi Koroška je del naše zemlje, saj tam prebivajo Slovenci. Slovenci, ki razumejo nas, kakor mi nje. Tam se modri Vrbsko jezero s Celovcem.

MILICA: Tudi Vetrinjsko polje je na Koroškem, prvi tabor naših očkov na tujem.

6. PRIZOR

Olga, Tinček, harmonikar, prejšnji

OLGA: Jaz sem pa z Dolenjske doma (se potrka po prsah). To je lep gričevnat svet, s cerkvicami, gradovi. Vmes so posejane vinske gorice z zidanicami, iz katerih prihaja cviček. Zelena Krka napaja polja, nad njo pa se dviga Novo mesto, dolenska prestolnica.

TINČEK: Tam je bil doma Levstik, ki je spesnil toliko ljubkih otroških pesmi in napisal slavnega Martina Krpana, katerega je sam presvitli cesar klical prav na cesarski Dunaj, da je prišel mesto rešit pred razbojnikom Brdavsom.

OLGA: Tudi pisatelj Jurčič je z Dolenjske: tako rada berem njegove Rokovnjače.

TINČEK: Meni pa nad vse ugaja pesem Zlata ptička, ki jo je spesnil Oton Župančič, doma iz Bele Krajine.

(Izstopijo in jo deklamirajo: napovedovalec, deklica — zlata ptička in trije fantiči — vsak predstavlja po enega fanta. Živo in dramatično.)

Zlato ptičko so ujeli
trije fantje mladi.
Kdo imel bo zlato ptičko?
Vsi bi ptičko radi.

Zlata ptička govorila:
„Če me izpustite,
prvo željo vam izpolnim
vsakemu — želite!”

Prvi fantič je govoril:
„Daj mi tako čašo —
vedno pijem, ne popijem!”
„Želel si, imaš jo!”

Drugi fantič je govoril:
„Daj mi tako mošnjo —
vedno štejem, ne preštejem!”
Vslušala je prošnjo.

Tretji fantič je govoril:
„Daj mi srce tako —
hudi časi, vedro čelo,
jasno uro vsako!”

Kar želeli, so imeli,
pa so šli po svetu,
vsak po svoje so živeli
na tem božjem svetu.

Prvi fant samo popival,
po jarkéh polegal,
drugi fant je kvartopiril,
se s sleparji kregal.

Tretji fant o zori vstajal,
hodil je na delo,
v mraku je domov se vračal,
pa zapel veselo.

TINČEK: Danes je glasnik Bele Krajine pisatelj Beličič, iz kočevskega kota pa izhaja slikar in pisatelj Božo Kramolc. Šodražica pa je dala kiparja in ilustratorja Franceta Goršeta, ki živi v Clevelandu..

OLGA: Pesmica o siničji tožbi je pa Levstikova. Tolikokrat smo jo lepo peli pri naši gospodični. Zapojmo jo še enkrat! (Harmonikar začne: Siničja tožba. Zapojó.)

Stoji učilna zidana,
pred njo je stara jablana.
Ta jablana je votel panj,
sinica znosi gnezdo vanj.

Sinica zjutraj prileti,
na šolskem oknu obsedi;
na oknu kljunček svoj odpre,
tako prepevati začne:

„Poslušaj me učitelj ti,
kako se pod teboj godi:
vsi dečki tvoji me črté,
povsod lové, povsod podé.

Zalezli so moj ptičji rod,
iz gnezda vrgli ga za plot.
Mladiči tam pomrli so,
oči svetle zaprli so.”

Grdobe grde, paglave,
masti ste vredne leskove!
Kdor v gnezdu ptičice lovi,
ta v srcu svojem priden ni!

7. PRIZOR

Tonček, Milica, Olga, Tinček, harmonikar, prejšnji

TONČEK: Moj oče je pa s Štajerske in jaz sem kar ponosen na to. Pravi, da so tam vsi ljudje veseli in radi pojo.

(Harmonikar precej: Sem fantič z zelenega štajerja. Dva fantiča korajžno zapojeta dvoglasno ob spremljavi harmonike.)

Sem fantič z zelenega Štajerja,
sem vedno korajžen vesel.
Kdor se pa jezno in kislo drži,
ta štajerski fantič pač ni.

Na Štajerskem hrib prav lepo zeleni
in trtica vinska rodi.
In vsi ga tam zbrani veselo pijo
in pesem si zraven pojo...

MILICA: Ta pesem pa res dobro voljo prinaša!

TONČEK: Zelena štajerska je zemlja najlepših vinskih goric. Zemlja klopotcev, pesmi in vriskanja.

OLGA: Tam je sedež lavantinske škofije, kjer je bil škof Anton Martin Slomšek.

TINČEK: Veliki škof Slomšek je bil rojen v kmečki hiši. Na Slomu je njegov rojstni dom. Tudi tam je še ohranjena njegova soba z zibelko iz onih dni.

MILICA: Škof Slomšek je bil pisatelj in pesnik: mnogo njegovih pesmi je ponarodelih.

OLGA: Pa velik učitelj, narodni buditelj in prijatelj mladine.

TONČEK: Naj živi v naših srcih njegovo ime!

VSI: Naj živi!

(Harmonikar začne Slomškovo: Dobro jutro, fantje vstajajte. Zapojó.)

Dobro jutro, fantje vstajajte!
Vstajajte dekleta in žene!
Lepo mlado jutro se rodi,
s stolpa jutrnico že zvoni!
Trala-lala-la, trala-lala-la,
trala-lala-la, trala-lala-la.
Lepo mlado jutro vas budi,
s stolpa jutrnico že zvoni!

Ptičice pod nebom letajo,
nizko se na drevje vsedajo,
žvrgolijo pesem jutranjo,
nam pa dobro jutro voščijo.
Trala-lala-la, trala-lala-la,
trala-lala-la, trala-lala-la.
Žvrgolijo pesem jutranjo,
nam pa dobro jutro voščijo.

MILICA: Štajerska je dala tudi našega narodnega voditelja dr. Antona Korošca.

TINČEK: Pa tudi pisatelje, ki žive tu med nami: Jurčeca, Kocipra in Krivca, kakor tudi pisatelja Janežiča in pesnika Vodeba. Za vzhodnim robom Štajerske, iz Prekmurja, pa sta doma pesnik Vladimir Kos in pisatelj Lojze Novak.

(Deklice zaplešejo ob spremljavi harmonike: Ptičjo svatbo, katero vsi ostali obenem pojo in na mestih spremljajo s ploskanjem.)

Pojd'mo na gostijo,
ti-tra-lala-lala,
ki jo imajo ptiči,
ti-tra-lala-lala,
ki skačejo zdaj sem, zdaj tja,
poglejte, kak' se jim poda,
ti-tra-lala-la, ti tra-lala-la.

Kos je danes ženin;
saj lahko kos je ženin,
ker lepo črno suknjo ima,
poglejte, kak' se z njo baha.

Zolna je nevesta;
saj lahko je nevesta,
ker tako lepo krilo ima,
poglejte, kak' se z njim baha.

Zajec pa je godec;
saj zaj'c lahko je godec,
ker take dolge uhlje ima,
pa lahko miga sem in tja...

8. PRIZOR

Helena, Metka, Janez, harmonikar, prejšnji

HELENA: Najzahodnejši del slovenske domovine je Primorski svet. Ni čez in čez zelen kakor štajersko hribovje, a je tudi po svoje lep: zgodnja pomlad ga odene v cvetje in njegov obraz se zrcali na gladini morja. Ožgana so lica njegovih prebivalcev, kraška burja kuje njihov značaj.

METKA: Lepe so tam kraške jame s kapniki in reke ponikalnice, ki jih najdemo tudi že na obronkih Notranjske.

JANEZ: Tam je doma pesnik Simon Gregorčič, ki je tako lepo pel o Soči.

METKA: Tudi Veselega pastirja je spesnil in nas povedel v idilično življenje v planinah. Tolikokrat smo ga peli v šoli!

(Harmonikar: Veseli pastir. Zapojó):

Z zakriviljeno palico v roki,
za trakom pa šopek cvetic,
ko kralj po planini visoki
pohajam za tropom ovčic.

Saj tukaj na sončni višavi
le sam sem, le sam gospodar,
živim le po pameti zdravi,
za muhe mi ljudske ni mar.

Nikdar ne zmrači se mi čelo,
nikdar ne stemne se oči,
in pojem in ukam veselo,
da z góre v goró se glasi.

9. PRIZOR

Helena, Janez, Metka, prejšnji.

HELENA: Pa še besedo o Notranjski, kjer je naša gospodična učiteljica doma. Radi smo jo poslušali, ko nam je pripovedovala o pravljičnih gozdovih, ki jo pokrivajo in o tistem čudovitem presihajočem Cerknškem jezeru, katero vsako poletje izgine pod zemljo.

JANEZ: Znameniti sta Postonjska in Križna jama, v katerih narava sama oblikuje z umetniško roko prekrasne kapnike.

METKA: Ljubljance ne pozabi, ki izvira kot reka ponikalnica in teče potem skozi Ljubljano.

HELENA: Notranjska je postala zibel največjemu slovenskemu besednemu umetniku, Ivanu Cankarju, ki je s tako lepimi besedami poveljeval svojo mater.

METKA: Tam je doma med nami živeči umetnostni zgodovinar Marijan Marolt, kakor tudi pisatelj Mirko Javornik.

JANEZ: Pozabili sta, da je tudi veliki

osvoboditelj Maribora, general Rudolf Maister, bil Notranjec. Bil je tudi pesnik in prav je, da zapojemo še eno njegovih, ki posebno ugaja tudi naši gospodični...

(Harmonikar: Tam gori za našo vasjo. Zapojó.)

Tam gori za našo vasjo,
tri lipce zelene cveto.
In sonce rumeno se smeje
zelenim tem lipicam trem.

Tam gori za našo vasjo,
v treh lipcah tri ptičke pojo.
A kaj pa pojo mi tri ptičke
v treh lipicah tam za vasjo.

Tam gori za našo vasjo,
v treh lipcah tri ptičke pojo:
da zemlja slovenska je naša
in naše so lipice tri.

ZAKLJUČNI PRIZOR

Vsi nastopajoči

(Najmanjše deklice in fantički, ki doslej niso nastopili, pridejo na oder in se postavijo v treh vrstah pred ostale. Fantički nosijo bele srajce, deklice plave in rdeče bluže, kar skupaj sestavlja slovensko zastavo. Enakih barv balončke držijo na vrvicah v rokah, da valovijo nad njihovimi glavami. Ta slika pripomore do učinkovitejšega zaključka.)

Tonček in Marta sta čisto spredej. Tonček govori počasi in s slovesnim glasom.)

TONČEK: To je bil naš kratek sprehod po slovenski zemlji, slika, kakršna je ostala vtisnjena v naših mladih dušah po besedah naših učiteljev in roditeljev. Z ganljivimi besedami so nas učili o lepotah in zakladih tega prelepega koščka zemlje, ljubezen in spoštovanje sta gorela iz njih. V naših srcih je pognala prva ljubezen zanjo, ker je v njej zakopan drobec srca naših očkov in mamic.

Vendar bi bila vsa drugačna naša sreča, ko bi nekega dne v resnici mogli občudovati z lastnimi očmi ves tisti prelepi božji svet, ki ga je dobri Stvarnik posul z najlepšimi biseri in dragocenostmi, srkati vso njegovo neizmerno lepoto, napajati se s prečudno močjo domačih rož, zreti v modrino slovenskega neba, leči v senci šepetajočih gozdov na mehko mahovo preprogo ter s praprotnimi semeni v žepu sanjati o vseh slovenskih sinovih, raztresenih po širnem svetu... sanjati, upati v srečo ter končno gledati, kako se po vseh cestah in poteh vračajo v domovino pod Triglavom, v domovino, ki jih je kot sladka čakala ter prižela v svoje ljubezno naročje.

Zemlja slovenska, mati vseh ljubečih slovenskih src, naj iz mučeniške krvi vzcvete velika ljubezen, ki bo objela vse tvoje sinove, da bo Bog spet rosil nate svoj blagoslov!

MARTA (se prikloni): Ljubi starši in prijatelji! Pristrčen pozdrav vsem, ki nas poslušate in ste z nami dobre volje! Naše šolsko leto se končuje. V tem preprostem razgovoru smo se vam hoteli zahvaliti za razumevanje in dobroto, s katero ste nas v to šolo pošiljali. Iz dna duše smo vam hvaležni! Še posebej pa smo dolžni zahvalo naši požrtvovalni gospodični učiteljici...

Ta igralski nastop je izvedel ljudskošolski tečaj Antona Martina Slomška v Ramos Mejía, Argentina, na prostem, ob koncu šolskega leta 1959 v proslavo desetletnice obstoja. Napisan je ljudskošolski mladini primerno in ga je lahko uprizoriti, tako na prostem kakor v dvorani. Posameznim prizorom je možno dodati pesmi, deklamacije, plesne ali rajalne nastope, solistične točke, kakor tudi muziko. V zaključnem prizoru se lahko po potrebi ali primernosti izpusti zahvala učiteljici in katehetu. Pester bi bil nastop nekaterih v narodnih nošah.

TONČEK (Marti, jo prime za ramo): Počakaj! Kam se ti mudi? To moramo povedati vendar naši gospodični, da nas bo slišala... Pa tudi našemu gospodu katehetu... Stopim po njiju! (Odide in ju pripelje sredi odra.)

MARTA (učiteljici): Gospodična! Vaša ljubezen in požrtvovalnost od prvega dne naše šole sta bili brezmejni. Mnogo ste nas naučili. Sprejmite pristrčno zahvalo od nas vseh, z zagotovilom, da vas iskreno ljubimo! (ji izroči šopek).

TONČEK: Gospod katehet! Iz mojih besed sprejmite hvaležnost in vdanost nas vseh in tudi od tistih, ki so v teku desetih let sprejemali od vas nauke Luči, Vere in Ljubezni in šlj z njimi v srcu v življenje... (Harmonikar slovesno: Dom slovenski, zemlja sveta. Vsi mogočno zapojejo.)

Dom slovenski, zemlja sveta,
mar je kje še lepši kraj?
Gledal mesta sem nešteta,
silil k tebi sem nazaj.

Kje pač sonce lepše seva,
zvezde lepše, kje bleste,
ptica, kje mi slajše peva,
ljubi kje tako srce?

Kras polja, zelenih gajev,
trte naše žlahtni sok,
mili narod naših krajev
blagoslovi močni Bog.

Daj naródu krepke sine,
hčere mu ponosne daj,
da slovenske domovine
dom naš bode sreče kraj!

N A Š A P E S E M

MARIJAN JAKOPIČ

ZAKAJ ME MUČIŠ?

Zemlja, oj naša ranjena zemlja, kaj me mučiš nocoj,
skozi zmedo sveta mi siliš na trudna kolena.
Oklepaš se me, kot težka, a čudno opojna bremena,
da znova obljubljam kot deklici — saj sem le tvoj!

Dimnike, glej, štrleče kot mrtve roke v nebo,
— črne saje valijo od mraka do dne. —
Poslušaj stroje, ki se skozi železne čeljusti smejo:
meni zdaj služiš, — hočem telo in srce!

Novi svet mi je svojo ljubezen beraču dal,
odrezal veliki kos belega kruha.
Iztisnil, izžetel je iz mene, kar sem prinesel s seboj,
da zdaj sem kot frata izsekana, pusta in suha.

A ti, domovina, si onkraj pregraj.
Mogočno šume tvoji temni gozdovi.
Stoletja že bajajo pesem nad našimi krovi,
pesem življenja: od rojstva, zorenja, do zadnjih postaj.

Povej, zakaj se skozi srce kot svetel zlatnik trkljaš,
povej, zakaj se na dlani kot ljubek otrok igraš
in me mučiš vso dolgo, dolgo noč.
Zakaj miru mi ne daš,
o domovina?

ŽETEV NA TUJEM

Stroji že žanjejo klasje bogato,
roboti ustvarjeni prav za naš čas,
sonce poljublja klasje vse zlato,
voznikov ožgane roke in obraz.

Čakam žanjico s pisano ruto,
s srpom, ki ves bo v rosi iskroč,
čakam na jerbas, ki deklo domače
prinese ga žanjcem, ko poldan je preč.

Iščem od teže vse krive stogove,
— na kraju vasi tam v soncu žehte. —
Iščem mlatiče, ki v pesem veselo
pode in skednje za čas spremene.

Čudno so daleč pesmi mlatičey.
Daleč stogovi in zlati kruh v njih.
Umrla je pesem pod slamnato streho,
čez vas je dahnil novih sap dih.

NJEN OBRAZ

Luči medle in mesto se v topo brezbriznost utaplja,
Veliki železni galebi bežijo v morski pristan.
Večer svoj goli obraz kot deklica svoje čare v mesečino potaplja
in misli so moje brezbrežne kakor pota mornarjev vsak dan.

Na vrtu sedim, stisnjen v prav zadnji kотиček.
Tamkaj za vrbo, ki plete lase čez ograjo.
Lepo mi je kot izseljencu, ki na domačo postajo
prišel je ponj bratov iz mladih let znani voziček.

Naslonjen nazaj strmim v nebo in se pogovarjam.
Brez besed, oj kako ljubim ta mir.
Nad njen obraz kot na večno ljubezen se sklanjam,
— kako je lep pogovor z njo na večer. —

Zdaj svet je odmaknjen, zdaj leta le hip so.
Kot zvezde so blizu spet njene oči.
Ko vse je umazal naš čas,
vse, kar bilo nam je sveto,
le njen obraz je še istí,
spremenil se ni.

POJDIVA, DEKLE

Pojdiva, dekle, pojdiva od tod,
ta vroči tlak ni za naju.
Ustaviva se med gorami za hip,
na mirnem in tihem kraju.

Kjer ni teh vročih in sivih cest,
ne blaznega hrupa, nemira.
Kjer se samo dobrotno nebo
za večno ljubezen odpira.

Tu si podala bova roke,
v oči brez besede strmela.
Dokler na neskončnem nebu bo
zvezda za naju gorela.

(Skyline Drive, maja 1957)

SLAVKO SREBRNIČ

KDO JE ŠE Z MENOJ?

Kdo je še z menoj?
Molk predmetov, sten,
sonca čudežni pramen —
in samot opoj.

Kdo je še z menoj?
Listi španskega bezga,
lok azurnega neba
in vedrine soj.

Kdo je še z menoj?
Tih šelest platan,
veter bežen, nepoznan —
metafizični pokoj.

PROŠNJA ZA SPRAVO

Čemu,
bratje,
ves ta razdor
in krik
in morenje!

Iz enega Duha
in ene prsti
smo izšli.

„Bodi!“
je Duh spregovoril
v pravek
in od tedaj
podobo nosimo Gospodarja
in njegove stvari.

Kdo
v bregova dva
je razdril
eno bit?

Ce je upor
hudič
spočel,
kdo
je gadjo pot
utrli
sledovalcem?

Le kdor je brez krivde,
naj kamen zaluča
na brata,
ki družno prehaja
v pepel
in Duha.

Valovi dero,
izpodjedajo tla
pod stopali,
bojna oprema teži,
smrtonosni strel
se povrača
v lastno srce.

Ranjena zver
vpijem po tebi,
most sprave.

Strni se,
dedov in vnukov
bruhajoča kri!
V imenu devic
in otrok
in starcev beraških
nebo
in pekel
in vso zemljo
rotim!

V svetlobnem premolku
med nebom in zemljo
sredi dveh taborov
znamenje
sem uzrl:

Križ,
na njem Križani:
Človek — Bog.

SLAVKO SREBRNIČ

BEDNI BARRIO

Vrgel srce bi v prah
med te bedne barake,
med plehe in podrtijo...

Se skloni po cvet kdo med mah,
bo videl bele oblake,
bo novo kdo čul melodijo?

Med gmoto ljudi me je strah.
Kdo preusmeri korake,
ki v prašnem se mraku gubijo?

Vrgel srce bi v prah...
V noči umazane mlake
ko mrtve oči ležijo.

OBLAKI NA BEGU V AOMORI

Vso noč smo ležali pri tleh, srebajoč kapljice
s spodnjo čeljustjo suše,
in ko je zora s svetilko prišla do nas,
smo spregledali.

Kapljice so bile naše solzé,
in tiha meglíca zemljé je spočela.
Dà, kakor Devica Marija.
Ljudje brez vere so tudi med prsti zmléli
obup.
Tu veter prišel je, nihče ne ve, odkod.

Možje izmed nas smo objeli rastočo nosečnost
z načinom skrbi,
da bi se nič ne zgodilo ji
na poti v hišo.
Morda je sveti Jožef tudi s trsom trepetal

Rodil se je dež.
Pred ubogimi polji okrožja Ará,
ki je zaradi poželjivosti pravzaprav votlina.
Zasmejali smo se v jokanje novorojenega.
Usmiljenje.

In kot da moramo biti odvisni, smo darovali
korenine vsega, kar je ostalo suho,
še isti dan.
A meglà je spet vstala z ležišča,
zrak je zapel na stopnicah v večer.

Zdaj vsi, ki smo vedeli za peto skrivnost,
smo rekli pijanim sosedom: Lahko noč!
in smo šli prižigat molitev
na starošegen molk.

Zemlja je znova zanosila po nebu,
a tajfun ni prišel.
Tu in tam so sadeži in riž na okna,
bajé se mrtve duše vračajo
domov,
pod mescem žetev.
Torej ne bo več križa, pravimo v srcu,
vedoč, da je to laž.
Daleč je, tolažimo oči na vlakú
oblakov,
zmeraj, zmeraj bežečih v Aómori
na sever.
Ali jih je strah?
Belo-zláto življenje,
srne temno-zelenega,
vir sinjine.
Ali jih je strah?
Ljudje na planjavi plešejo v krogu
rdečih lampijonov.

Se bomo vsi rešili? Na betonske strehe.
Četudi brez vere, kot slepi čevljar Súzuki,
in frizerka Ono?

V nebeškem kraljestvu vidimo vse, kot je.
Ker imamo vse, ljubímo.
Hitri oblaki, nesíte nas tja, v svobodo.

V Aómori.
Ne, ne, le v zrak nad jezom reke Ará.
Da ocenimo smešnost votline,

ki ji reči moramo: bog.

Aomori je veliko mesto severno od tokijskeplanjave; beseda pomeni „sinje gozdove“.

OPROSTI NAM, KAPELICA

Nikogar ni doma, kapelica,
le tvoje mišice trgajo bol
na koščke ječanja
v nočni veter,

vem, videl sem te v špranji lučke,
viseče v tvoje tihe oči,
da ne umreš.

Oprosti nam, ako moreš, zmeraj
v beg ukrivljenim,
in gradbenikom mostov navzven,
čudovitih hiš navzgor,
predorov navzdol,

zasilna kapelica.

1.

Uspeh!
Najslajši sen
le neuspeh.

Emily Dickinson,
sredj 19. stoletja.

Zdaj, ko je vse urejeno za spanje,
prt, posode in zrak,
stoji ob oknu nad cesto, vedoč,
kaj je cianid med prsti.
Vzame.

2.

Moram najti srce,
osrečujoče, močno in nezlomljivo,
tudi mojo slabost ljubeče. Tudi skoz noč.
O, neustvarljivo!

Sv. Terezija D. J. 1895

Drugi trenutek je istočasen med hišami,
položen v moža žené, ki se mu naenkrat vse
zastudi, tudi laž, tudi
vonj.
Tretji trenutki hitijo domov, domov, domov;
prvi trenutek je prvi.

3.

Dragulj v laseh pod krono vladarice,
temno je, ves se lesketa.
In vendar.
Temó človekovo raztrga
knjiga,
ves moj zaklad.

Pesem japonske cesarice, 1906

(P. S. Prva pesem je prevedena iz knjige
M. van Doren, An Anthology of World Poetry.
London 1929. Druga je iz knjige Poems
of St. Teresa, Carmelite of Lisieux... Trans-
lated by S. L. Emery, Boston 1907. Tretja iz
Arthur Lloyd-ovih Imperial Songs... Tokyo,
1906.)

KAKOR DA NAS NI

Med modo navajanja slavne davnine.
Cankar: „Narod, ênkrat blagoslovljen,
devetkrat obsojen...“

Še živimo.
Z gozdovi, temnimi od vil,
globokimi od srebra
iz rudnikov vetra.

Trpimo, tiho pojoč
k rojenju krompirja in vina in krukov,
in drobci smejanja nihajo
v turbine.

ŠE BREZ NASLOVA

Končno moremo skoraj tipati prostor med
zvezdnimi svetovi, zrel, zelen
in s toplo relativnostjo. Strah sem
nosil, da bomo v nebesih brenkali pod
drevesi, smešen
strah! Pod drevesi prakovin le
slap žubori svetlob na pot okamenelo,
čakanje morilcev
s svetnicami.

Še smo romarji.
Od križev do knjig in slik,
strmeč v bit prozornih vodà,
odhajajočih v svobodo,
dà,

in kakor da nas ni,
Slovencev.

*Dr. GREGORIJ
ROŽMAN*

škof

ljubljski

CRUCIS

PONDUS

ET

PRAEMIUM

Dr. ROŽMAN – SLOVENSKI VLADIKA

30. decembra 1959 je največji večernik vse Južne Amerike, buenosaireški časopis „La Razón“ objavil na četrti strani naslednjo „novico“:

„V Clevelandu je umrl škof Gregorij Rožman“ — Cleveland (UP) — 16. novembra je v starosti 76 let umrl msgr. Gregorij Rožman. Duhovniški službi je posvetil 52 let svojega življenja, bil škof v Ljubljani, Slovenija, skozi 30 let. Umaknil se je iz Jugoslavije leta 1945 in 1946 bil obsojen v odsotnosti na 18 let prisilnega dela zaradi „vojnih zločinov“. V Buenos Airesu, kjer so že mnogi Slovenci-begunci naseljeni, je ustanovil semenišče, katerega je hotel obiskati prav tedaj, ko je zbolel. Škof Rožman je neštetokrat pridigal v slovenskih župnijah na področju Clevelanda. Pokopali so ga v semenišču Sv. Marije v Lemontu, država Illinois.“

Za to skromno novico v takoimenovanem svetovnem tisku se skriva življenje in delo moža, kateremu je „Svobodna Slovenija“ mesec dni pred smrtjo poklonila svoj Zbornik-Koledar za leto 1960 z naslednjimi besedami v znak zahvale:

„za velika dela, ki jih je v tej dobi ustvaril in bodo trajno zapisana v zgodovini slovenskega naroda;
za osebne žrtve, ki jih je doprinesel v najbridkejši dobi slovenske zgodovine, v času okupacije in komunistične revolucije;
za junaštvo, da ni klonil pred nobeno grožnjo;
za vdano prenašanje krivic, ki so mu jih delali, ker se je neustrašeno postavil v obrambo krščanskih resnic in pravic slovenskega naroda;
za očetovsko skrb, s katero v svobodnem svetu spremlja usodo slovenskih naseljencev po raznih deželah;
za nauke in vzpodbude, da se ohranita versko življenje in narodna zavest med slovenskimi naseljenci.“

Pričujoče vrste naj povežejo v šopek na grob, kar so lepega in dobrega rekli ali napisali o škofu Gregoriju možje, javni delavci, v teh letih, odkar na tujem nadaljujemo delo, za katero je dr. Rožman zgorel na grmadi trpljenja.

VELIKI DUHOVNIK

„Satanova fronta je v prvih začetkih govorila, da spoštuje Cerkev in ni proti Bogu. Toda ni dolgo trajalo, ko je z vso silo napadla Cerkev in vero. In naš veliki škof je moral tedaj nastopiti kot veliki duhovnik. Ni

bilo sile, ki bi ga mogla zadržati, da ne bi branil nauka Cerkve in ga ohranil čistega. Ni je bilo sile, ki bi ga zadržala, da ne bi javno in z vso odločnostjo obsodil nauka, ki ga je širila Satanova fronta. Zato je obsodil njen nauk, ni pa obsodil ljudi, ki so ga učili in izpovedovali.“ (Miloš Stare, DŽ 1949, 380).

DŽ — Duhovno življenje, AD — Ameriška domovina, SS — Svobodna Slovenija, KSS ali ZKSS — Koledar-Zbornik Svobodne Slovenije. Pričujoči citati so posneti iz DŽ, letniki 1949—59 in SS, letniki 1948—1959.

„V najtežjih časih slovenske zgodovine, v naravnost obupnih razmerah, ko nas je pustil ves svet na cedilu, pokojni škof ni okleval

nití trenutek in je obsodil kot katoliški škof divjanja brezbožnega komunizma in je vsemu narodu pokazal njegov pravi obraz, čeprav se je zavedal jasno, da se bo proti njegovi osebi dvignila vsa besnost nasilnega komunizma. Tu je vsa veličina njegovega junštva, ki je bilo pripravljeno nase vzeti mučeništvo za krščansko resnico.“ (Msgr. Matija Škerbec, AD, 20. 11. 1959).

„Tedad je vstal naš škof v vsej veličini, moči in veljavi nadpastirja, cerkvenega kneza. Mehak po značaju in vedno pripravljen k odpušcanju in spravi, je tista strašna leta stal in hodil pred nami kakor Mojzes pred Izraelci — neustrašen, neuklonljiv, do skrajnosti zvest nauku Cerkev, odločen branilec resnice, pravice in svobode.“ (Alojzij Košmerlj, DŽ 1953, 166).

DOBRI PASTIR

„Kljub strogosti, ki jo je moral včasih porabiti kot učenik, pa je ostal vsem nam vedno dober pastir. Ni poznal razlike strankarske pripadnosti ali svetovnega nazora, ni poznal opredeljenosti v borbi revolucije, ni ločeval siromašnih in bogatih, vsem je bil vedno dober pastir. In ves čas je upal, da bo kot dobri pastir vseh našel razumevanje in da bodo njegove besede padle na rodovitna tla. Le premnogokrat pa je žel zaničevanje in obrekovanje, njegova dobra dela in pota so mu šтели v zlo.“ (Miloš Stare, DŽ 1949 380).

„Mislim, da je božja Previdnost poslala pokojnega škofa na čelo ljubljanski škofiji kot takega pastirja, ki je bil za ta čas največjih preizkušenj najbolj potreben. Kdor bo hotel kasneje v zgodovini pravilno oceniti delo in pomen škofa dr. Rožmana, bo moral postaviti njegovo osebo v celotni okvir teda-

„Ne vemo, če smo imeli v naši narodni preteklosti kaj škofov, ki bi le nekako službeno predstavljali cerkveno oblast nad verniki. Težko. Kajti mesto onega, ki nosi Kristusovo postavo, in to je križ, — je pred ljudstvom in za ljudstvom. Škofu na njegovem mestu je naložena odgovornost, ki je z nikomur ne more deliti in žrtve, ki jih mora sam osamel prenašati in kj jih drugi komaj slutimo... Naj bodo napori še tolikšni, se po končanem delu človeku duša olajša in srce razveseli, ko vidi uspehe in sadove svojega truda. A naš nadpastir tudi te tolažbe za svoj srebrni škofovski jubilej nima. Njega preizkuša Bog, kakor dela le s svetniki. Povedel ga je na Kalvarijo in pusti, da tamkaj ostane.“ (Dr. Ivan Ahčin, DŽ 1954, 370).

njih svetovnih razmer, položaja v domovini in v ta okvir nekako naslikati njegovo osebnost. Škof dr. Rožman je bil in je hotel biti le dušni pastir.“ (Msgr. Matija Škerbec, AD, 20. 11. 1959).

„Tako je živel naš škof kot prvi dušni pastir škofije v vednih iskrenih stikih s svojimi duhovniki in verniki, vedno poln zanimanja za vse velike in majhne probleme življenja, pri čemur ga je vodila velika ljubezen do Boga in do bližnjega (Alojzij Košmerlj, DŽ 1953, 165).

„On torej v svoji ponižni skromnosti ne želi, da bi se o njem govorilo in pisalo, poudarja svoje nedostatke in pogrške. Toda v svetem pismu stoji zapisano: Hvalimo slavne može! In škof Gregorij je kakor svetilnik, iz katerega močno in daleč naokoli žari luč pastirske gorečnosti, moč zgleda in besede in trpljenja.“ (A. Vauti, DŽ 1954, 381).

ŠKOF KATOLISKE AKCIJE

„V jutru svojega škofovanja je ustanovil organizacijo Katoliške akcije. Takrat je potekalo ravno deset let, odkar je Kristusov namestnik na zemlji sv. oče Pij XI. pozval vernike vsega sveta, da naj se pod vodstvom svojih škofov z vsemi silami upro modernemu poganstvu ter se z vsem srcem posvete širjenju ter utrjevanju božjega kraljestva na zemlji. Težki so bili začetki, a naš škof je vztrajal v težavah. V nekaj letih je, lahko

mirno rečemo, izpeljal s pomočjo požrtvovalnih duhovnikov in laikov močno organizacijo slovenske Katoliške akcije, v kateri je imela prvenstven polet zlasti Zveza katoliških dijakov. Kako očetovsko je večkrat prisostvoval njenim sestankom! Kako mladostni idealizem je znal vlivati mladim srcem! Kako prepričevalno je na zborovanjih govoril o lepoti krepostnega življenja ter apostolskega dela! Ves srečen je v letu 1938 vodil prvence svoje

Katoliške akcije k sv. očetu. In papež Pij XI. je odobril in pohvalil njegovo delo.“ (Dr. Alojzij Starec, DŽ 1959, 498).

„Na novo organizirana Katoliška akcija je začela svoje plodono delo, versko življenje po župnijah je dobilo novega zamaha in

se poglobilo zlasti potom številnih duhovnih vaj za vse stanove in lepo pripravljenih verskih manifestacij, ki so dosegle svoj višek v Evharističnem kongresu leta 1935 in tri leta pozneje v Kongresu Kristusa Kralja.“ (I. I., SS 18.7.57).

APOSTOL MLADINE

„Zavedal se je, da bodo mladi, doraščajoči fantje čez nekaj let stopili v zakon in ustanovili nove družine. Postali bodo možje in očetje, ki igrajo važno, odločilno vlogo v družinskem in javnem življenju. Zato je dr. Rožman po svojem prihodu v Ljubljano postal apostol mladih fantov.

Z veliko gorečnostjo in vnemo je iskal njihovih duš, da bi jih osrečil s Kristusovo ljubeznijo. V družbi fantov se je počutil srečnega. S svojim naravnim vedenjem, s svojo

iskreno besedo, razumevajočo in osvajajočo, je znal fante pridobiti in jih prepričati, da je njihova rešitev samo v življenju po veri in zvestobi do Cerkve. Vedno je bil Bogu hvalen, kadar je imel priložnost, da je fante spovedoval, jim govoril ali imel zanje duhovne vaje. Posebno lep dokaz njegove duhovniške ljubezni do slovenskih fantov je njegovo sodelovanje pri nekdanji orlovski organizaciji in Fantovski zvezi.“ (Gregor Mali, DŽ 1957, 361.)

LJUDSKI ŠKOF

„Tisti, ki smo ga osebno poznali, dobro vemo, da veliki pokojnik ni bil kaka vladarska narava, da je odklanjal vsako vmešavanje v zgolj politične zadeve in da je vse njegovo delo izviralo iz globoke krščanske ljubezni in dobrote. Po svoji dobrosrčnosti je bil to pravi ljudski škof. Bil je najbolj srečen, če je kot preprost duhovnik mogel govoriti s preprostim narodom. Iz vsega njegovega nastopa je odsevala neka srčna in privlačna dobrota. Včasih smo celo rekli da je „preveč dober“ in je za to svojo preveliko dobroto včasih žel grdo nehvaležnost kot plačilo.“ (Msgr. Matija Škerbec, AD, 20.11.59.)

„Na zgledu škofa Rožmana se je znova pokazalo, da imajo vse krščanske kreposti globok socialni pomen za družbo. Še bolj ko s svojo prepričevalno besedo, s katero je kot izredno nadarjen govornik tisočkrat in tisočkrat z brezprimernim navdušenjem vnemal srca za ljubezen božjo, je naš škof zbiral in osvajal srca s svojim ponižnim, skromnim, nesebičnim, res apostolskim življenjem. V svoji globoki ponižnosti je vedno hotel biti najmanjši med nami in je potrpežljivo nosil in še nosi naše napake, nepozornosti in slabo-

sti. Sedaj v begunstvu, ko živi v Clevelandu, v tesni kaplanski sobici, se njegova okolica ne more načuditi njegovi osebni skromnosti, ko ne zahteva ničesar zase, niti pozornosti, ki mu pritiče, niti uslužnosti, niti denarja. Ne živi od podpor ali miloščine drugih. Pri svojih letih misijonari okrog po slovenskih farah in kar zasluži, gre v glavnem vse za njegovo semenišče v Argentini. A tak je škof dr. Rožman vedno bil. Kot človek čiste, sončne dobrote, kot prijatelj redke zvestobe, kot duhovnik poln globoke vernosti in goreče ljubezni, prežarjene požrtvovalnosti v delu za svojega Gospoda in Učenika. Zveličanje duš je bilo in je vodilni nagib vse njegove javne delavnosti.“ (Dr. Ahčin, SS 5. 3. 1953.)

„Pri sv. Lovrencu torej biva naš duhovni oče. Mislim, da lahko rabim izraz duhovni oče v polnem pomenu besede za našega škofa. Na njegovih očetovskih ramah leži namreč danes skrb za duhovni dobrobit vseh slovenskih beguncev, sem vodijo duhovne vezji raztresenih udov iz vseh delov sveta, tu za vse moli njih duhovni oče, od tu prihaja duhovna hrana žejnim in lačnim resnice ter tolažba vsem žalostnim.“ (Msgr. Matija Škerbec, DŽ 1954, 388.)

ŠKOF IN DELAVSTVO

Prva svetovna vojna je prinesla tudi „krščanski socializem“, kateremu je dotedanja večinska predstavница slov. kat. delavstva

Jug. strokovna zveza podlegla in „zaplavala v ta pogubni tok s polnimi jadrji. Razno časopisje ga je oznanjalo kot novo odrešenje

proletarcev. Nikogar več niso poslušali. Niti sv. Očeta ne! Drveli so kakor brez pameti v neizbežni propad. V nekdanji cvetočji dr. Krekov delavski pokret so se spretno vrinili komunistični komisarji. Do druge svetovne so ga toliko zastrupili, da je bil zrel za samomor. Zlil se je zato s komunizmom v Osvobodilno fronto in prenehal živeti," pravi Hrabroslav Medved — Maks Jan. V takem stanju je slovensko delavstvo našel škof dr. Rožman. In „takrat se je prelomilo med lučjo in temo," nadaljuje Jan. „Katoliška akcija je pre-

šla v naskok, „Rdeče mreže" so razkrinkale Kominterno, čez čas se je zamajalo v delavskih vrstah in proti JSZ — pomožni sili Kominterne je vstala Zveza združenih delavcev — pomožna sila Katoliške akcije. Spremljal jo je škofov blagoslov. 6. marca 1940 je škof zbral v Ljubljani svojo duhovščino. Konec je bilo gnilemu miru in kompromisarstvu. Predvsem po škofovi zaslugi se je tedaj ugotovilo, da se je JSZ sama izključila iz katoliškega narodnega občestva." (DŽ 1949, 80.)

MISIJONAR

„Bil je škof misijonar. Bog mu je dal dar besede. Znal je jasno razložiti božjo resnico, znal je s svojo besedo seči do srca. Kdo se ne spominja njegovih govorov v ljubljanski stolnici: govorov ob slovesnih prilikah in zlateti postnih pridig, ko so množice napolnile stolnico do zadnjega kotička in v nekam svetem zamaknjenju pile resnico, ki se jo vlivale v srca nadpastirjeve besede. Misijonaril je po celi deželi: na podeželskih prireditvah in pobožnostih, ob sklepih misijonov in duhovnih vaj, govoril bolnikom v svoji stolnici in malim otrokom, dijakom, dekletom, materam in možem in zlasti svojim fantom, ki jih je tako ljubil in ki so ga oboževali. Misijonska vne- ma ga je gnala preko meja škofije v tujino, med izseljence, prav tja v Ameriko, kjer so živeli desetisočji Slovencev, od katerih je domovina toliko pričakovala, ni jim pa znala dati ničesar." (Jože Košiček, SS, 20. 10. 49.)

„Teško bomo kdaj dojeli vso dobroto in koristnost dejstva, da pregnane slovenske katoličane in begunstvo spremlja škof, da jih obiskuje pravi mojster slovenske pridige in medosegljivo močen slovenski pisec in razlagalec krščanskega nauka, krščanskega reda življenja." (Dr. Miha Krek, SS, 5. 3. 1953.)

„Tam v Severni Ameriki prebiva sedaj naš

škof pri svojem gostitelju msgr. Omanu v Clevelandu, kjer si pa ne da miru. Sledi klicu apostola narodov: Gorje mi, če bi evangelija ne oznanjal! Tako naš škof misijonari po Severni Ameriki ter drobi kruh božje besede svojim rojakom, starim in novim slovenskim emigrantom. Mirno gleda v bodočnost, zaupajoč v Boga, ki vodi usodo narodov, in v Devico Marija, katere brezmadežno Srce bo nekoč zmagalo nad hudobijo sveta, tudi v naši domovini." (Msgr. dr. Jože Jagodić, DŽ 1954, 387.)

„Nedeljska birma (13. I. 1957 v Buenos Airesu) je združila okrog pastirske palice in mitre ljubljanskega vladike vso širno Slovenijo: saj so bili pri birmi otroci, premnogi rojeni že tukaj ali izven domovine, katerih starši so doma tako iz Gorenjske kakor iz Dolenjske, Notranjske in štajerske, Goriške in Primorske; pri birmi so bili potomci tako starih naseljencev v Argentini kakor novih in vse je združila slovesnost zakramenta, ki jim ga je podelil slovenski škof." (I. I., SS 17. I. 57.)

„Njegova škofijska palača je sedaj avto, vlak in avion, njegov škofijski prestol je prižnica in spovednica. Je res pastir, ki gre za svojimi ovcami." (I. I., SS 7. 3. 57.)

ZA JASNOST DUHOV

„Organizirni materializem je že daleč prodril, zavedali so se pa tega le redki bistrovidni ljudje. Profesor Tomec je prav videl, ko je „videl vse rdeče", in postavil je temelje KA. Dr. Ehrlich je klical akademike na Stražo, že v grob stopajoči Jeglič je glasno zaklical vsemu slovenskemu svetu, kaj se bliža. Najtežje breme pa je nosil dr. Rožman; in ko je prihajalo najhujše, sta umrla

Jeglič in Tomec in padel je Ehrlich. Za škofom pa je zvesto šla skoro vsa duhovščina, skoro vsa Tomčeva in Ehrlichova mladina in mnogi, ki so jim resnico kazali škofov glas pa nauk in zgled njegov." (Alojzij Geržinič, DŽ, 1949, 335.)

„Ko je Satanova fronta z vso genialno kriminalnostjo omreževala Slovence in jih v prvih začetkih hotela zavesti na kriva pota,

je naš škof dr. Rožman vstal kot učenik. Poučeval je in rotil ter prosil. Moral je povedati, da je zločin zločin, moral je povedati, da je laž laž; moral je povedati, da sta njegov nauk ljubezen in pravica. Nikomur ni zapiral vrat, vsakogar je poslušal in za vsakogar je našel dobro besedo.“ (Miloš Stare, DŽ, 1949, 379-80.)

„Organizirane sile borbenega brezboštva so se v besnem viharju zagnale prav v vrt njegove škofije. Orožja hladne vojne prav tako kot krvave borbe so zmetali vsa proti njemu in njegovim zvestim, da bi uničili to lepo cvetočo postojanko katolištva. Škof dr. Gregorij Rožman je prihod sovražnika videl, ga oznanil, s preroško vidnostjo slikal in nanj pripravil ves narod. Kot duhovni vodja je zmoto neizprosno zavračal in jo razkrinkaval v vseh pojavih in podobah.“ (Dr. Miha Krek, SS, 5.3.1953.)

„Pred osmimi leti so našega škofa mnogi v svobodnem svetu posmehljivo pomilovali in tudi odkrito grajali zaradi njegovega zadržanja za časa komunistične revolucije. Nasedli so namreč lažni propagandi. Danes pa je že precej drugače. Škofova podoba raste v svet-

lobi. „Teža križa in PLAČILO.“ (Dr. Alojzij Odar, DŽ 1953, 159.)

„Posebno so begali ljudi s svojo Osvoobodilno fronto. Manj preudarni ljudje so jim nasedali in silili v nevarno, sivo meglo OF. Boriti se za narodno svobodo je vendar nekaj dobrega. Toda, zakaj pobijajo potem naše najboljše ljudi? Zakaj more duhovnike? „Kaj pravijo škof?“ so me spraševali ljudje. Tedaj je luč zasvetila v temo. Vodnik k božjemu Soncu je spregovoril. Njegova beseda je kot blisk razjasnila temo in očistila strupeno ozračje. OF je krinka, za katero se skriva komunizem. Porušene Dražgoše pričajo in uče.“ (Gregor Mali, DŽ 1953, 174.)

„Med okupacijo je škof Rožman dvakrat prišel v Rim za nekaj dni. Namen škofovega obiska je bil seveda obiskati sv. očeta, da ga informira o verskem položaju v ljubljanski škofiji in da dobi potrebna navodila. In toliko smo zvedeli, da je papež odobril kot pravilno zadržanje škofa in duhovščine napram brezbožnemu komunizmu. Škof Rožman je ves čas postopal v soglasju z najvišjo cerkveno avtoriteto.“ (Dr. Ivan Ahčin, DŽ, 1953, 177.)

VOJNI ČAS

„Lahko bi se bil izognil teh strašnih žrtev, ko bi bil molčal. Toda ta mož, ki je ves gorel v službi Križa in njegovih bremen, ni hotel postati „mutasti pes“, ki se skriva, ko mu volk prihaja trgat zaupano mu čredo. In prav zato je prevzel nase vse silno breme preganjanja in hudičevsko zlobnega sramotjenja, da so se celo nekateri verni nad njim zgledovali. Kako ga je moralo to boleti, njega, ki ga je bila sama dobrota.“ (Franc Kremžar, DŽ, 1949, 129.)

„Ko je bil takoj v začetku okupacije znani tržaški proces, naš dr. Rožman ni vprašal, kdo so obtoženci, za katerih življenje gre, ali so komunisti ali niso komunisti, šel je in prosil, naj okupator ne strelja talcev — desetina slovenskih mož in žena je šlo za življenje. Škof Rožman prosi, roti in dokazuje pred okupatorjem poštenost teh Slovencev. In tako je šlo naprej. Deset in deset, sto in sto prošnja je napisal, potov opravil. Da, v tisoče so šle njegove intervencije. Prišlo je tako daleč, da je prosil za življenje tistih, ki so njemu samemu stregli po življenju. Ko je bil proces proti samemu gen. sekretarju KP Tomšiču, je škof Rožman šel

in prosil za življenje teh ljudi, in storil prav vse, kar je bilo v njegovi moči, da bi jih rešil iz rok okupatorja. Našteval bi še nadalje imena šlander, Stanovnik, Omahen itd, itd. Pa so bili tisoči Slovencev v taboriščih Rab, Gonars, Renicci, Padova in drugih. Dan za dnem je prosil rešitve pri okupatorju za te trpine. Pa so prišli talci. Ko še ni prebolel prve žalosti, ko je zvedel za smrt idealnih naših ljudi, povzročeni po komunistični roki, že je šel na pot in prosil, naj okupator ne strelja talcev. Klical je: ne maščujte s krvjo in ne kličite nove!“ (Miloš Stare, DŽ, 1949, 380.)

„Njegovo veliko delo je bilo posredovanje za interniranje. Ogromno jih je rešil! Priporočil je vsakega; prošnje je nosil na komando njegov zastopnik in temu so večkrat očitali, da priporoča tudi OFarje. Talce, prve, že določene, je rešil on. Na komandi so rekli, da prvič in zadnjič. Interveniral je kljub temu tudi drugič in še, a je slabo naletel. Enkrat, vem, so bili surovi v odgovoru.“ (Iz zapisnika pri uredništvu Svob. Slovenije.)

„Eno morem reči: „sodelovanje“ škofa z okupacijskimi oblastmi je bilo omejeno na

najmanj, to je, na najnujnejše potrebno. Potrebno pa je zanj bilo to, kar je moglo preprečiti hujše zlo ali pozitivno koristiti življenjski sili tlačenege naroda. To je bil edini vidik. Pa še ta je bil omejen, dokler ni njegovo „sodelovanje“ bilo načelno opravičljivo, ki ni vključevalo priznanja okupacijskih oblasti za legalno. To morem reči, ker sem bil od 1941-45 v tesnem stiku z njim, kar se tega tiče.“ (Iz zapisnika pri uredništvu Svob. Slovenije.)

„Dvojno nalogo je imel škof Rožman v borbi dveh svetov pri nas Slovencih: ustvariti pravilno gledanje na sodobna vprašanja med svojimi verniki ter Slovenci sploh, kajti od drugih pastirjev nihče ni mogel govoriti, in drugo, braniti pravice svojega naroda ter dosegači dobrote, nujno potrebne za življenje, pri tistih, ki so Slovincem prišli vladat.“ (I. L., SS, 15.8.48.)

„Kakor je majhen naš narod in je zato skromen odmev in pomen tudi največjih njegovih del, bo medvojni in medrevolucijski škof Rožman vendar najmarkantnejša osebnost med borci za Kristusa v tem času. Zato so določili in razglasili, da ga bodo na grmadi sežgali. Nobeni žrtvi se ni izogibal ali vendar so razmere in dogodki odredili, da je postal velik misijonar Slovencev v izgnanstvu.“ (Dr. Miha Krek, SS, 5.3.1953.)

„Tarča napadanja v slovenskem tisku iz domovine je ljubljanski škof prevzvišeni dr. Gregorij Rožman. To se pravi: tarča je bil nekaj let nazaj. Danes namreč napadajo z enako srditostjo že druge slovenske škofove... škof Rožman danes ni edini preganjani slovenski škof. Pridružili so se mu še drugi. Toda ostal pa je SIMBOL PREGANJANJA, 'Teža križa'. Znamenje, ki se mu nasprotuje. To je velika njegova slava. Izkazalo se je pred vsem svetom, da je preganjan, ker je škof.“ (Dr. Alojzij Odar, DŽ, 1953, 157.)

„Dopoldne se je bil poslovil od kapitlja, ki ga je rotil, naj odide v inozemstvo, da bi mogel na najvišjem mestu svete Cerkve posredovati za svoj narod. Izročil mu je škofijo, ji postavil namestnika. Tako odhaja. Bog ni dopustil, da bi bil izročen v roke onih izmed svojega naroda, ki naj ga oblatijo z imenom vojnega zločinca in izdajalca, obsodijo v sodnem procesu na težka leta ječe, če ne v sramotno smrt. Zato, samo zato, ker je učil resnico in svaril svoje ljudstvo pred največjim zlom v njega zgodovini.“ (Msgr. dr. Jože Jagodic, DŽ, 1954, 386).

„Kakor je zmaga katoliške vere nad protestantizmom tesno povezana z imenom škofa Tomaža Hrena; kakor je novodobno katoliško gibanje tesno združeno z imenom škofa in kardinala Jakoba Missije, tako bo v zgodovini slovenskega naroda tesno povezana načelna zmaga katoliškega svetovnega nazora nad brezbožnim komunizmom z imenom škofa dr. Gregorija Rožmana, ki je ob pravem in najtežjem času razkrinkal s svojo odločno besedo pravi obraz komunizma, ki se je skrival pod prijetno in zapeljivo donečo krinko narodne osvoboditve.“ (Msgr. škerbec, DŽ, 1954, 567.)

„Čudovit svet (slovenska zemlja namreč), kjer se je slovensko srce skrčilo za dve tretjini, toda v svoji duši pognalo katoliško vero do višin, da je peščica z Vami v odgovorni službi srednika med Bogom in ljudmi mogla premagati vse navale zmot novega poganstva, prav kakor pravi Newman, da Kristusova oblast ni oblast besede, ampak dejanj. Dejanj, strašnih dejanj, strašnih žrtev; desetisoči rojakov so padli za Kristusa. Pomen njih žrtev nam tudi danes vcepljate v naša srca, da bi te naše žrtve razumeli, da bi spoznali njih velik pomen za ohranitev naše vere, da bi spoznali tudi njihovo posredniško moč med nami in Bogom.“ (Ing. Jože Sodja, DŽ 1958, 15.)

„Ta medvojnata leta groze in strahot, ki so jih na eni strani zgrinjali nad slovenski narod trije okupatorji, na drugi pa domači komunisti s svojo državljansko vojsko, so iz škofa Rožmana izklesala osrednjo slovensko osebnost, ki je okoli sebe združila ogromno večino slovenskega naroda v vseh odtenkih njegovega političnega, gospodarskega, kulturnega, socialnega in verskega življenja. Dotodanji škof Katoliške akcije, škof slovenske mladine, škof kongresov Kristusa Kralja, škof graditelj Baragovega semenišča in škof širitelj lepe cerkvene umetnosti, je postal škof slovenske protikomunistične borbe, ki je vso moč za svoja dejanja in odločitve v tistih dneh črpal v molitvi in vdanosti Materi božji ter je varstvu Njenega presvetega Srca posvetil še ves slovenski narod.“ (Joško Krolšelj, SS 8.7.54.)

„Komunisti so Vas, Prevzvišeni, obsodili, da ste 'fanatični pripadnik svojega poklica in vere'. Je to najlepše spričevalo, ki Vam bi ga kdo mogel dati.“ (Francoski minister Dupont, SS 1.8.57.)

Škof dr. Rožman se je rodil 9. marca 1883 (na njegov 62. rojstni dan je bila bombardirana Ljubljana!) v Dolinčičah, v župniji Šmihel pri Pliberku, kot najmlajši med šestimi otroki. Po nasvetu tedanjega pliberškega dekana dr. Jožefa Sommerja in poznejšega prelata Valentina Podgorca so ga starši poslali v celovške višje šole. Leta 1904 je maturiral z odličnim uspehom in nato vstopil v krško bogoslovje. L. 1907 ga je tedanji krški knezoškof dr. Jožef Kahn posvetil 21. junija v mašnika in 4. avgusta istega leta je v šmihelski fari zapel svojo prvo božjo daritev.

Prvo kaplansko mesto je nastopil v industrijskih Borovljah, a kmalu so ga cerkveni predstojniki poslali študirat na Dunaj, kjer je v Avguštinaju 27. junija 1912 doktoriral. Naslednje leto se je vrnil v Celovec in bil imenovan za spirituala v semenišču in profesorja cerkvenega prava. V tem delu je preživel prvo svetovno vojno in ob njenem koncu odšel v Ljubljano, kjer ga je novoustanovljena univerza imenovala 27. avgusta 1920 za docenta za cerkveno pravo na bo-

goslovni fakulteti, obenem pa tudi za člana izpraševalne komisije za državne izpite na pravni fakulteti.

V Ljubljani se je dr. Rožman udejstvoval zlasti kot prefekt v Marijanišču, obenem pa tudi kot duhovni vodja Orlovske zveze. Dne 21. junija 1922 je prevzel funkcije oficiala pri škofijskem cerkvenem sodišču, 18. avgusta 1924 je postal izredni univerzitetni profesor in 20. decembra 1927 bil imenovan za svētnika škofijskega konzistorija. Na predlog knezoškofa dr. Jegliča ga je Sv. Stolica 17. marca 1929 imenovala za naslovnega škofa semtskega in pomočnika ljubljanskega škofa s pravico nasledstva. 14. julija 1929 ga je dr. Jeglič s sopusovečevalcema mariborskim škofom dr. Karlinom in krškim škofom dr. Srebrničem posvetil za škofa. 10. septembra istega leta je bil imenovan za generalnega vikarja ljubljanske škofije in 1. avgusta 1930 postal ljubljanski škof, 29. v vrsti škofov v stolnici sv. Nikolaja.

V zvezi z imenovanjem za ljubljanskega škofa je zapisal Jože Košiček:

„Na svojem takratnem položaju sem po neuradni poti zvedel iz Beograda novico, da je imenovanje škofa Gregorija Rožmana gotova stvar. Zgolj po naključju je kmalu nato stopil v mojo pisarno takratnj vsehučiliški profesor dr. Rožman. Sporočil sem mu to neuradno novico in mu čestital. Na obraz novega škofa je legla v tem trenutku neizmerna skrb in žalost. Zdelo se mi je, da je v trenutku, ko je zvedel za novico, legla nanj ogromna teža: teža križa, trpljenja in odgovornosti. Ves skrušen je odšel iz moje pisarne. Zdi se mi, da je te prve občutke izrazil novi škof v svojem geslu: Križa teža in plačilo.“ (SS 20. 10. 1949.)

Nekaj mesecev pred smrtjo je škofa dr. Rožmana obiskal msgr. Škerbec in mu ob tej priliki omenil, da bi zaradi ugotovitve zgo-

vinske resnice bilo potrebno, ako bi napisal svoje spomine in pojasnil vsaj nekatere zadeve iz svojega življenja. Škof je odgovoril:

„Ko sem se po imenovanju za škofa-koadjutorja selil v ljubljanski škofijski dvorec, me je pri vratih sprejel in pozdravil škof dr. Anton B. Jeglič. Ko sva šla skupaj po stopnicah, je škof Jeglič pokazal z roko na škofijsko palačo in rekel: „Vidite, kako lepo stanovanje nama je Bog dal.“ Jaz pa sem mu odgovoril: „Prevzvišeni, jaz pa imam občutek, da tu ni moja zadnja postaja in da ne bom umrl v tem poslopju.“ (AD 20. 11. 1959.)

Težo časov, v katerih mu je bilo usojeno voditi ljubljansko škofijo, je dr. Rožman sam povedal najjasneje ob svojem prvem obisku

v Buenos Airesu, kjer je 16. oktobra 1949 v dvorani na Callao razodel navzočim svojo skrivnost:

„Ko sem jaz škof postal in sem 1. 8. 1930 prevzel škofovsko odgovornost, sem prebiral dnevnik škofa Jegliča. Ko je on kot mlad duhovnik na Dunaju študiral, kjer sem pozneje študiral tudi jaz, je vzel v univerzitetni knjižnici knjižico za duhovno branje. Prebral je uvod: „Delajmo vse v čast božjo. To naj bo edini namen našega dela, načrtov in vseh žrtev, ki jih sprejemamo nase vsak dan.“ Zaprl je škof Jeglič knjigo in dejal: „Kaj več modrosti v knjigi itak ne bo več,

kakor so te besede,“ in jo je odložil. Napravil je sklep, da bo vse življenje iskal božjo čast, Bogu pa je dejal: „Ti pa poskrbi za mojo!“

„Tudi jaz sem podobno pogodbo z Bogom napravil. Bal sem se časa, ki prihaja. Bal sem se, če bom zadosti sposoben zanj. Zato sem dejal ljubemu Bogu, da mu dam in darujem tudi svojo čast in dobro ime. Izročil sem mu svoje dobro ime, osebno čast in vsega samega sebe s prošnjo, da ne bi bila nobena duša pogubljena zaradi moje nesposobnosti.“

„Na to sem se spomnil, ko je prišlo potem med nas, kar smo skupaj doživljali. To se je nadaljevalo, ko sem bil že v begunstvu, pa sem se Bogu zahvalil za vse to, zopet z edino prošnjo, da se zaradi mene ne bi nobena duša pogubila. Vse to sem preстал z vašo pomočjo in z vašimi molitvami. Sam ne bi mogel vsega napraviti brez vaših molitev. To naj vam bo povedano o moji skrivnosti, ki jo danes prvič javno povem.“

16. novembra ob pol 4 zjutraj je v Clevelandu škof dr. Rožman umrl. O njegovih zadnjih trenutkih je v Ozarah nov.-dec. 1960 napisal Jože Godina naslednje:

„Škofov osebni zdravnik dr. Franc Jelerčič je nujno svetoval, da škofa temeljito preiščejo in, če bo treba, operirajo. Oktobra 26. 1959 je škof bil sprejet v bolnico sv. Aleksija. Naslednji dan me vpraša Ivan Avsenek, če ima škof bolniško zavarovanje, ker če nima, bo treba nekaj ukreniti, kako plačevati bolnišnico.

Prijatelj Julij Slapšak mi pove, da ni zavarovan, in me prosi, naj bi šel na škofijo in tam uredil vse potrebno. Naslednji dan (28. oktobra) sem šel k pomožnemu škofu J. Krolu. Zelo se je začudil, da škof ni zavarovan. Rekel mi je, da bo osebno vse uredil in da naj grem k škofu v bolnico in mu povem, da ga je zelo začelo, ko je slišal, da je v bolnici. „Povejte mu tudi, da dokler je on v naši škofiji, naj ga ne skrbi, kako plačati bolnico.“

Škof Krol me je vprašal, če kaj vem, ali ima škof Rožman kake želje za slučaj smrti. „Ne mislim s tem reči, da smatram njegovo sedanjo bolezen za tako resno, da bi bila smrtno nevarna. Škof Rožman bo šel morda za mojim pogrebom in ne jaz za njegovim. Ne glede na sedanjo bolezen bi samo rad vedel, ali ima kake želje glede svojega pogreba. Morda ima glede pogreba kaj v svojem testamentu... Mimogrede, — ali imate vi svoj testament v redu? Škofija ima po duhovnikovi smrti sitnosti in težave, če ni testamenta.“

Prosil me je, naj bi skušal kako od škofa Rožmana kaj zvedeti glede tega.

Rekel sem mu, da bom poskusil, čeprav je nekoliko delikatna zadeva govoriti z bolnikom o njegovem pogrebu; še z zdravim je težko.

Vendar sem šel naravnost v bolnico. Škof je bil sam. Takoj sem omenil Argentino.

„Prejel sem pismo od tam. Pišejo, kako se pripravljajo na moj sprejem. Jaz pa tu v bolnici...“

„Prevzvišeni, zavedajte se tega, da je za Vas važno pred vsem to, da živite. Tudi, če nič ne delate in tudi če nikamor ne morete potovati; Vi samo živite!“

„Ravno to mi je pred nekaj dnevi rekel tudi dr. Krek.“

Povedal sem mu, da prihajam od škofa Krola. Ko sem mu izročil njegove pozdrave in da se ga bo spominjal v svojih molitvah in da naj ne bo v skrbeh zaradi plačila za zdravljenje, je bil zelo vesel za to pozornost.

Nato je tekel razgovor kar tako, — beseda je dala besedo: o slovenski šo'i, o romanju v Auriesville, o novi okrožnici za Molitveno zvezo, o slabem položaju slovenskih duhovnikov v diaspori v Evropi in tu je tako naneslo, da sem omenil, da me je škof Krol resno vprašal, če sem naredil testament.

„To je dolžnost vsakega škofa, da skrbi, da imajo duhovniki urejen svoj testament. Jaz sem svojega naredil pred leti. In sem vse mogoče reči napisal notri; glede pogreba to in ono, potem sem pa vse strgal in napisal čisto kratkega. Glede pogreba samo to, naj me polože v blagoslovljeno zemljo, druge reči pa, da bo uredil Father Slapšak...“

V tem razgovoru sem na neprisiljen način zvedel vse, kar je škof Krol želel zvedeti. Ko sem mu o tem poročal, je ponovil, da ne misli, da bi vprašanje pogreba bilo aktualno sedaj.

Še isti dan je škof Krol osebno obiskal bolnika v bolnici. Sedaj mu je bilo tudi osebno zatrdil, da mu ni treba biti v skrbeh za plačilo za zdravljenje.

Ko sem čez nekaj dne bil spet pri škofu Krolu, me je naprosil, naj bi ga stalno informiral o škofovem zdravstvenem stanju. Naslednjo nedeljo je obiskal škofa v bolnici nadškof Edvard F. Hoban. V ljubeznivem razgovoru je nadškof obljubil bolniku, da bo na dan operacije daroval sveto mašo zanj. (Škof Rožman je že toliko napredoval v angleščini, da že ni več potreboval tolmača.)

Škofov slovenski zdravnik je bil dr. Frank Jelerčič. Operiral ga je urolog dr. Nuckolls.

Po operaciji se je škof le nekajkrat zavedel. Govoril je s Father Slapšakom. S težavo. Vsi smo nestrpno čakali sporočila, kdaj se bo bolniku pooperacijsko stanjeboljšalo. V nedeljo (4. dan po operaciji) mi je Father Slapšak rekel, da je stanje prej slabše kot boljše. Zvečer po deveti uri sem šel v bolnišnico. Škof je ležal v znak, nekoliko hitreje dihal z lahnim stokanjem. Pri njem je bila bolničarka Albina Kozina in z vso ljubeznivostjo skušala lajšati bolniku bolečine. Rahlo ga je tolkla na lice in klicala ter nekajkrat rekla, da sem ga jaz prišel obiskat. Menila je, da ne reagira in da se ji zdi, da je slabši. Dala mu je zdravila. Čez nekaj minut je bilo razbrati iz očiboljšanje. Bolničarka je šla iz sobe. Kakor prej ona sem sedaj tudi jaz skušal škofa zbuditi. Tolkel sem ga po licu in klical. Ker se mi je zdelo, kakor bi me razumel, sem mu rekel, da če me pozna, naj mi stisne roko. In se je skušal obrniti in roko premikati. Rekel sem mu, da vsi Slovenci molimo zanj in prosimo za njegovo ozdravljenje. In je spet samo dihal in lahko stokal.

Malo pred deseto sem ga blagoslovil in odel. Bil sem zadnji slovenski duhnik, ki sem ga videl živega in ga blagoslovil. Opolnoči je bolničarka klicala bolniškega duhovnika g. Roztasa. Vendar še ni bila zadnja ura. Ob treh ga je spet klicala. In sedaj mu je Father Roztas med molitvami za vedno zatislil oči. Škof Rožman je umrl. „Umril je svetnik,“ je rekel Father Roztas.

„Poznavalci raznih področij našega življenja, kjer se je zadnja desetletja uveljavljal odločilen in vodilen vpliv dr. Gregorija Rožmana, ga označujejo kot škofa Katoliške akcije, škofa kongresov Kristusa Kralja, škofa češčenja presvetega Srca Marijinega, graditelja Baragovega semenišča, škofa slovenske mladine, škofa slovenske protikomunistične borbe, škofa-misijonarja v izgnanstvu in graditelja nove narodne svobode. Vsi imajo prav in naj še tako tekmujejo, bodo težko izčrpali vse, kar je dr. Gregorij Rožman snoval in izvršil za duhovno obnovo in organizacijo katoliške dejavnosti med Slovenci.“ (Dr. M. Krek, SS 5. 3. 1953)

18. novembra so ga položili na mrtvaški oder v župni cerkvi sv. Lovrenca, kjer je kot gost živel pri svojem prijatelju kanoniku msgr. Omanu. Tu je ležal do 21. novembra. Ob 9. uri je slovesno zadušnico opravil župnik iz San Francisca Vital Vodusek. Od tod so ga prepeljali v katedralo sv. Janeza, kjer je clevelandski pomožni škof dr. John Krol imel slovesno pontifikalno sv. mašo ob asistenci župnika Marije Vnebovzete Matija Jagra ter kaplanov Julija Slapšaka in Jošta Martelanca. Spominski nagovor je imel župnik pri sv. Vidu Alojzij Baznik. Molitve Reši me pa je opravil nadškof Hurley, nekdanji papeški nuncij v Beogradu.

Pri žalnem opravilu so bili navzoči clevelandski škof Begin, opat slovaških benediktincev Teodor Kojis, 18 drugih prelatov in monsignorjev, med njimi John Oman, Matija Butala, Matija Škerbec. Na častnem mestu je bil predsednik NO dr. Miha Krek.

Pred prevozom v Lemont so pevci Korotana in Slavčkov zapeli Vigred se povrne, nakar je krsto sprejel komisar slovenskih frančiškanov Benedikt Hogue in jo ob veliki asistenci slovenskih frančiškanov spremljal na poti v Lemont.

V soboto zvečer je pogrebni voz prispel v Lemont. Vso nedeljo so se potem vrstili kropilci, ki so prihajali od vsepovsod. 23. 11. je slovesno zadušnico opravil komisar p. Hogue ob asistenci župnika Alojzija Žitka, Cimpermanna in Jožeta Mauserja. Sv. maši je imel p. Fortunat Zorman, angleško pa nadškof Hillinger, ki je tudi zmolil Reši me. Po končanih opravilih v cerkvi je stopil h krsti zadnji škofov osební tajnik Julij Slapšak in zaprl krsto.

V samostanskem zvoniku je zvonilo ravno poldne, ko so krsto spustili v grob na najlepšem delu pokopališča: na griču poleg križa in kipa sv. Frančiška sredi grobov slovenskih frančiškanov.

Tako je odšel škof, o katerem je bilo zapisano:

„Zgodovina bo lahko dokazala, da pokojni škof ni bil pripravljen žrtvovati samo svoje življenje, marveč tudi svoje dobro ime za katoliško vero in dobrobit slovenskega naroda. Srčna dobrot, združena z mučeniškim junaštvom, to je izrazita poteza vsega škofovega značaja. Na njegovi zadnji postaji bi mu morali zapisati: ker je ljubil Boga in svoj narod, je v svoji srčni dobroti postal mučenec.“ (Msgr. Škerbec, AD 20. 11. 1959)

„Primerilo se je, kakor smo zvedeli, da obhajaš petdesetletnico svojega mašništva med grenkostjo pregnanstva in da ni mogoče ne Tvojim duhovnikom ne Tvojim vernikom, spominjati se tega dogodka in Ti izraziti čustva svojih src. Zato hočemo pa Mi z besedami in voščili ublažiti Tvojo žalost in Ti ob tej priliki dokazati Našo naklonjenost in ljubezen.

Poučenj smo o nemalih zaslugah, ki si jih nabral za Cerkev v Tvojih duhovskih letih. V Tvoji cvetoči dobi si svoje cerkvene službe z vso vestnostjo izvrševal, zlasti ko si poučeval cerkveno pravo na bogoslovni fakulteti v Ljubljani. Pred 28 leti si bil povzdignjen v škofovsko čast in si posvetil vse sile izvrševanju pastirske službe ljubljanski škofiji, dokler nisi kot pregnanec iz domovine prenesel vse svoje skrbi in prizadevanja v korist tako velikega števila beguncev.

Zato Ti, častiti brat, k Tvojemu svetemu in pastirskemu delu čestitamo in istočasno Boga prosimo, da bi Ti naklonil obilo nadnaravnih darov in Te s svojimi tolažbami okrepil.“ (Pij XII. ob škofovi zlati maši, SS 10. 10. 1957)

CERKVENO LETO V ŠKOFOVI BESEDI

Naša izseljenska nedelja, DŽ 1959 — 56;	Slovenski škof in potujoči misijonar, DŽ 1953 — 333;
Ali Brezmadežna zmaguje, DŽ 1954 — 263;	60 let I. kat. shoda, SS 1/1/1953;
Z Marijo skoz' življenje, DŽ 1951 — 67, 131, 211, 258, 323, 378, 434, 490, 562;	Živa voda življenja, DŽ 1952 — 125;
Zaupanje v Marijo, DŽ 1950 — 258;	Srce Jezusovo, DŽ 1951 — 325;
Otroška pobožnost do Marije, DŽ 1954 — 8;	Največja zapoved, DŽ 1951 — 435;
Zakaj se Marija prikazuje? DŽ 1958 — 1;	Posvetili smo se Marijinemu Srcu, DŽ 1954 — 449;
Učlovečeni Bog — središče človeštva, DŽ 1959 — 617;	Prve sobote, DŽ 1955 — 70;
„Pojdimo v Betlehem in pogledjmo“, DŽ 1958 — 637;	Veselo služite, DŽ 1952 — 179;
„V svojo lastnino je prišel in njegovi ga niso sprejeli“, SS 22/12/1955;	Po potih božje previdnosti, DŽ 1950 — 67; 130, 221, 364, 396, 461, 529, 592, 727;
Božična voščila in božično voščilo, SS 20/12/1956;	„Le eno je potrebno“, DŽ 1949 — 2;
Božično vprašanje, SS 25/12/1958;	Štiridesetletnica fatimskega naročila, DŽ 1957 — 5;
Bog nas vodi, DŽ 1950 — 8;	Uresničenje fatimskih napovedi, DŽ 1958 — 375;
Kristusov mir, SS 24/12/1953;	Osebnost spoštovanje, SS 24/1/1952;
Bog z nami, DŽ 1952 — 6;	Občestvo z Jezusom, DŽ 1952 — 221;
Vera ali vraže?, DŽ 1953 — 244;	Blagoslov molitve, DŽ 1959 — 553;
Prava pobožnost in svetost, DŽ 1953 — 75;	Leto spominov, DŽ 1955 — 583;
Postni čas, DŽ 1951 — 133;	Katoliška revolucija, DŽ 1953 — 483;
Misli za postni čas, DŽ 1955 — 131;	Baragov mesec, DŽ 1951 — 396;
Z mrtvim Jezusom v naročju, DŽ 1954 — 511;	Pri Baragovem križu, DŽ 1951 — 406;
Velikonočna zmaga, DŽ 1949 — 115;	Večni pokoj - večno življenje, DŽ 1959 — 569;
Aleluja, DŽ 1951 — 206;	„Hvaležni bodite!“, DŽ 1952 — 360;
Naša življenjska naloga, DŽ 1952 — 58;	Edinost, SS 24/1/1952;
Krivda in zasluženje krvi, KSS 1951 — 57;	„Na svetu boste imeli stisko“, DŽ 1953 — 7;
Pridi Sv. Duh, DŽ 1951 — 271;	Strah pred odgovornostjo, SS 1/1/1953;
Jasnost in trdnost v katoliških načelih, SS 1/1/1953;	O organizaciji Apostolske šole v Adrogué, SS 13/3/1952.

Zbral in uredil Pavle Rant

KAKOR SEM JAZ VIDEL ŠKOFA ROŽMANA

Škofa Rožmana sem prvič osebno videl v tednu po Veliki noči 1941 pri pogrebu nekdanjega ljubljanskega župana Ivana Hribarja. Bilo je oblačno tisto popoldne. Teško sivo nebo je viselo nad ljubljanskim poljem.

Oblačno vreme se je vjemalo z veliko potrnostjo, ki je tiste dni težila nas vse. Jugoslavija je bila okupirana. Slovenija ne samo okupirana, tudi razkosana. Sam obstanek Slovencev kot naroda je bil takrat dobesedno na kocki. Nemški nacisti so se koj prve dni z vso brutalnostjo in temeljitostjo lotili dela, da bi iztrebili z Gorenjskega in Štajerskega vse narodno zavedne ljudi. Kar je bilo Slovenije onkraj Mure, so pograbili Madžari. Po Ljubljani so se šopirili Italijani. Kar so Nemci hoteli doseči z nasiljem, so Italijani nameravali doseči z lokavostjo. Tudi ustaški Hrvatje, ki so takrat pod Mussolinijevim in Hitlerjevim pokroviteljstvom ustanavljali „nezavisno državo“, so zatajili Slovence kot narod. V hrvatski uradni statistiki niso poznali več Slovencev in so nas imenovali samo še „Štajerce in Kranjce“. Ustaški časopisi niso poznali več Ljubljanec in so jo imenovali Lubiano.

Sovjetska Unija, ki je bila takrat še Hitlerjeva zaveznica in tiha družabnica pri delitvi Poljske in pri podjarmljenju malih baltskih držav, je Jugoslaviji, čim je bila okupirana, odrekla nadaljnje priznanje in je izgnala jugoslovanskega poslanika iz Moskve.

Od zapadnih sil so prihajale lepe besede. Nismo pa mogli od njih pričakovati in nam tudi niso mogle dati nobene pomoči. Bili smo popolnoma na tleh. Nikjer, na nobeni strani ni bilo videti za nas rešitve. Obup se je loteval ljudi.

Nekdanji ljubljanski župan Ivan Hribar, ki je bil vse svoje dolgo življenje tako navdušen Vseslovan, da je v zadnjem letu celo verjel, da so ruski boljševiki Slovani, si je v devetdesetem letu svoje starosti iz obupa sam vzel življenje, ker se je dobesedno držal Prešernove pesniške, toda svetobolne besede, da je manj strašna noč v črne zemlje krilu, kot so pod svetlim solncem sužnji dnevi. To je tudi pismeno potrdil v kratkem testamentu, ki je tiste dni krožil med Ljubljančani iz rok v roke.

Cerkev je izkazala usmiljenje ubogemu samomorilcu. Eden izmed očetov frančiškancev ga je pokopaval. Ob grobu mu je govoril tedanji, še od jugoslovanske vlade imenovani župan dr. Adlešič, ki je tiste dni še sedel na ljubljanskem rotovžu. Govoril je tako, da so ga ljudje razumeli. Nisem mislil, da bo prišlo k pogrebu toliko ljudi. V dolgih vrstah so stopali Ljubljančani tiho in zamišljeno v pogrebem sprevedu, pod senco fašistične policije in italijanskih vojaških organov, ki so si s svojimi najsijajnejšimi uniformami menda domišljali, da imponirajo Ljubljančanom. Pogreb je bil tiha manifestacija in zgovorna demonstracija proti okupaciji in novim oblastnikom. Če bi bili takrat Nemci v Ljubljani, ne bi bili tega pogreba tako mirno gledali, ker bi videli v njem sovražno provokacijo.

Ne štejem si v nobeno čast, da sem takrat bolj opazoval pogrebce, kakor pa se udajal razmišljanju o štirih poslednjih rečeh. V sprevedu je bilo izredno mnogo skromnih Ljubljančanov. Tudi izobraženi sloji so bili dobro zastopani. Enega ali drugega znanega obraza nisem videl. V tedanjem negotovem času se nikomur ni moglo zameriti, če je raje ostal doma in se ni kazal na cesti.

Zato mi je v vrstah pogrebcev posebno padla v oči visoko dvignjena postava škofa Rožmana, ki je stopal v sprevodu v paru z nekim drugim duhovnikom. Ne morda na nekem odličnem mestu v začetku spreveda, temveč nekje v sredi med drugimi Ljubljancani. Ne kot najvišji cerkveni dostojanstvenik v deželi, temveč kot naš človek, naš someščan in naš sodržavljan, kot enak med enakimi. Nihče ga ni mogel prezreti, ker je bil po svoji postavi za pol glave višji od povprečnega Ljubljancana.

Takrat sem ga prvič osebno videl. Ni imel nobene dolžnosti, da bi se bil moral udeležiti tega pogreba. Tako dolžnost je imel župan Adlešič, da je počastil spomin svojega prednika na ljubljanskem županskem sedežu. Tudi jaz sam sem imel neko osebno dolžnost, da sem prišel k pogrebu, ker je bil Ivan Hribar moj krstni boter. Škofa Rožmana pa ni vezala nobena osebna, uradna ali družabna dolžnost, povrh še, ko je šlo za pogreb samomorilca. Nihče ga ne bi bil pogrešal in mu ne bi bil zameril njegovo odsotnost, kakor se ni moglo zameriti drugim, ki se pogreba niso udeležili.

Vsi, ki smo ga videli pri tem pogrebu, smo razumeli, da je s svojo navzočnostjo hotel očitno pokazati, da je na naši strani, da je popolnoma naš človek. In tako je bila pri tem pogrebu brez besed sklenjena med nami tiha, zato pa tembolj trdna in trajna zaveza.

Prvič sem z njim govoril šele več kakor leto dni po tem pogrebu. Med tem časom se je pri nas pojavila tako imenovana OF, ki si je pod tem goljufivim imenom postavila za cilj, z nasiljem in okrutnostjo upostaviti komunistično diktaturo in ki je prizadejala slovenskemu ljudstvu toliko gorja.

Prejšnji ban Natlačen je takrat sklical anketo, kako bi se dalo v ljubljanski pokrajini preprečiti medsebojno klanje med Slovenci samimi, ker se je izkazalo, da okupacijske oblasti niso sposobne, da bi vzdrževale osebno varnost v deželi. Na ta sestanek je povabil okoli 20 oseb različnih strankarskih pripadnosti ne glede na to, ali so pripadniki ali simpatizerji OF. Da bi anketa ne imela strankarskega značaja, je dr. Natlačen naprosil škofa, da je dal na razpolago prostor v škofiji in da je kot nevtralna osebnost predsedoval anketi. Na

vsej anketi škof ni dal nobene iniciative. Šele po končanem razgovoru, preden smo se razšli, je predočeval profesorju Francetu Koblarju, ki je veljal za katoliškega pisatelja in ki se je tudi udeležil ankete, kako se more ogrevati za OF, ko je jasno, da gre za akcijo ateističnega komunizma.

Zadnje dni aprila 1945 sem bil spet v škofiji na sestanku članov Narodnega odbora z generalom Rupnikom. Tudi ta sestanek je posredoval škof iz uslužnosti na izrecno prošnjo N.O. Omenjam to, ker se je v emigraciji, tudi v nekomunističnih krogih pojavilo mnenje, da je bil škof Rožman med okupacijo v Sloveniji nekaka vodilna politična osebnost v akcijah proti OF. Kar smo v tem oziru slabega storili, ni njegova krivda. Če smo kaj dobrega storili, ni njegova zasluga. Za politične ali celo strankarske stvari ni pokazal smisla. V tem še svojemu predniku Jegliču ni bil podoben. Da pa je z verskega stališča nastopal proti ateističnemu komunizmu, je naravno, saj je bil vendar katoliški škof.

Moja srečanja z njim v Ljubljani so bila formalnega, nekako uradnega značaja. V osebne, takorekoč človeške stike sem prišel z njim šele v emigraciji. Prvič je bilo leta 1949 v Mendoza, ko je prvokrat obiskal Argentino. Naša naselbina v Mendoza je bila takrat še šibka. Vendar je tam že obstajalo sedanje Društvo Slovencev. Tudi starosta Bajuk je že imel zbrano svojo pevsko družino, ki je že takrat začela vzbujati pozornost mendoških domačinov.

V več kakor štirih letih, kar ga nisem videl, je škof precej osivel. Ostal pa mu je njegov značilni pogled, nekako izpod čela. Pozdravni sestanek mu je bil prirejen v kolegiju na San Martinovi avenidi. Bilo je tisto nedeljo v oktobru, ko Cerkev obhaja praznik Kristusa Kralja. Ko smo po končani prireditvi prihajali na cesto, se je ravno po avenidi približeval velik sprevod mendoških katoliških in mladinskih organizacij z godbo na čelu. Iz spreveda so vzklikali kardinaloma Stepincu in Mindszentyju. Ko so reditelji opozorili sprevod, da stoji pred kolegijem škof, ki je pribežal izpod komunistov, so pozdravljali tudi Rožmana.

Zdi se mi, da se je v prijetnem mendoškem ozračju dobro počutil. Nikdar ne preje ne pozneje, ga nisem videl tako dobro razpoloženega. Vesel je bil, ko spet

enkrat vidi visoke gore. Vendar, je rekel, kordiljera And je bolj veličastna, ali naše gorenjske gore so lepše zelene.

Konec novembra 1951 je drugič prišel v Argentino. Prav takrat sem se preselil iz Mendoze v Buenos Aires. Ob tem drugem obisku sem ga prvič videl — spet pri pogrebu. Tisti čas se je pri stavbnih delih v daljnem Neuquenu težko ponesrečil član naše svobodne emigracije, gradbeni inženir Franek Tavčar, sin zadnjega ljubljanskega župana pod Avstrijo in prvega v Jugoslaviji, slovenskega pisatelja dr. Ivana Tavčarja. Prepeljali so ga v Buenos Aires na kliniko, kjer je umrl. Ena stran Kronike visoških Tavčarjev ostane torej napisana v Argentini.

To pot se škof ni udeležil pogreba samo kot pogrebec. Kot ljubljanski škof je sam ob veliki asistenci vodil pogreb.

Ko je leta 1956 v tretjič prišel v Argentino, sem ga prvič videl na športni prireditvi naše mladine na Pristavi v Moronu. Ob tej priliki nisem z njim govoril. Samo opazoval sem, s kakšnim veseljem in udanostjo so ga obkrožali ljudje iz naše emigracije, možje in žene, da so mu, visoko zravnane sredi njih, mogli stisniti roko.

Od strani pa ga je radovedno in začudeno gledal mladi naraščaj, dečki in deklice, ki so zagledali beli dan šele tukaj v Argentini, ki škofa še niso videli in so vedeli o njem samo to, kar so jim matere pripovedovale in ki so se takrat pripravljali na veliko slovensko birmo v Argentini.

V dolgi vrsti škofov starodavne ljubljanske škofije, je bil eden ali drugi gotovo bolj energičen, kakor Rožman, in morda tudi še bolj učen, prav gotovo pa se nobeden osebno ni tako približal svojemu vernemu ljudstvu, se ni z njim tako vživel, sočustvoval in trpel z njim, kakor Rožman.

Ob njegovih obiskih v Argentini sem imel večkrat priliko, bodisi v družbi z drugimi, pa tudi sam, da sem se z njim razgovarjal. Dotaknila sva se tudi vprašanja, ki velja za „vroče železo“, o razmerju med katoliško Cerkvijo in demokratičnim socializmom. Ali bi se dal spraviti v sklad trikotnik demokratičnega socializma: svoboda, enakost in družnost s krščanskim trikotnikom vere, upanja in ljubezni? Če je poslanstvo Cerkve, da oznanja krščansko ljubezen, ali ni naloga demokracije, da preganja sovraštvo in, če ima oblast, da ga tudi z vso silo zatira? Če gradi Cerkev boljše človeško družbo od zgoraj, iz višave navzdol, ali je ne gradi demokracija iz nižave, iz blata navzgor? In če se na tej poti srečata, ali naj gresta mimo, kakor da se ne vidita, ali naj se prijazno pozdravita, ali si naj stopita nasproti in si zastavita nadaljnjo pot? Danes še vedno leži med obema enciklika iz leta 1931. Oba pa imata istega smrtnega sovražnika, ki ga eni imenujejo brezbožni komunizem, drugi pa nečloveški komunizem.

Teh vprašanj midva nisva rešila, a tudi razgovora nisva končala.

Lansko leto smo se vsi veselili, da nas bo spet obiskal. Vsak njegov prihod je bil, kakor da bo sončni žarek posijal v Argentino. Prišla pa je potem iz Severne Amerike žalostna novica, da je umrl. Pridružil se je —tudi sam žrtev komunizma — množici mučenikov in nedolžnih žrtev komunistične zarote.

Bil je najvišji cerkveni knez Slovenije. Bil je služabnik božji. Bil je dobri pastir svoji verni čredi. Bil je naša največja moralna avtoriteta. Bil je udan sin slovenskega naroda. Bil je uslužen in ustrežljiv član naše narodne skupnosti. Bil je doma in ostal je v zamejstvu zvest državljani Jugoslavije in končno je bil dober in blag človek.

Naj bi veljale te vrstice v spomin blagemu človeku.

*IZSELJENSKI
LETOPIS*

*HODIL
PO
ZEMLJI
SEM...
TUJI*

MNENJA O AVSTRALIJI IN NJENIH SLOVENCIH

Zbral p. Bernard Ambrožič OFM

Skoraj podrl me je ta strahoten pritisk. Po vsej sili hočejo uredniki „Zbornika“ imeti za objavo kaj o Avstraliji in njenih ljudeh. In med njenimi ljudmi naj bi bili v prvi vrsti — če ne izključno — Slovenci!

Kako naj ustrežem? Ne poznam ne Avstralije ne njenih ljudi. Tudi Slovence samo nekoliko, površno. Kako naj pišem in kaj vrednega povem? Ne spadam namreč v krog „letečih misijonarjev“, da bi hodil iz kraja v kraj, opazoval in poslušal. Če mi sploh gre kaj misijonarskega naslova, bi bilo treba reči: sedeči misijonar. Nekoliko je kriv rojstni list, nekoliko uredništvo in uprava mesečnika „Misli“, nekoliko še kaj drugega. Kako naj pri svojem večnem sedenju izvem kaj takega, da bi zanimalo bralce „Zbornika“?

Pa me je oplazila blažena misel. Vrgel sem na papir vrsto vprašanj, sestavil pismo, odbral naslove med naročniki „Misli“ — po tri na vsako črko — in odnesel na pošto. V koliko sem vprašanja pravilno zadel, v koliko sem naslove posrečeno odbral, ne morem presoditi. Pa vsaj nekaj sem napravil.

Nekaj nad 60 pisem je pošta raznesla. Od govorov sem pričakoval — največ desetino. Eno pač vem o naših ljudeh: Za vse so prej pripravljene kot za pisanje. Rajši bi jemali v roke sekuro za sekanje drv, čeprav je ta posel v Avstraliji komaj znan, kot pero za pisanje, pa naj bodo tudi le kratka osebna pisma. Tako sem presodil. Napačno! In je pred mano živ dokaz, da res ljudi ne poznam, kako naj pišem o njih? Namesto pričakovanih šest odgovorov mi jih je pošta počasi nanesla dvanajst. Dovolj, da bo „Zbornik“ imel kaj objaviti.

Nekateri so popisali dolge strani. Nisem vsega sprejel v to poročilo, tudi ne dobesedno. Mnenja, ki se ponavljajo in so si slična, sem skrčil in jih porinil v en sam predal. Nekaj vprašanj je ostalo nedotaknjenih. Tudi

jezik in slog sem marsikje preuredil, kajpak, izraženo misel sem skušal pustiti, kot je stala v originalu.

Tako! Namesto da bi jaz pisal o tukajšnjih Slovencih in njihovih odnosih do Avstralije in sorojakov, naj „Zbornik“ objavi mnenja njih samih. Različna so, tu pa tam se krepko med seboj pobijajo — pa prav ta okolnost napravlja sliko tako, kakršna je.

VPRAŠANJA

1. Kako dolgo ste v Avstraliji?
2. Zakaj ste šli iz domovine?
3. Kako se počutite tu?
4. Ali se vam zdi dežela zelo tuja in „drugačna“?
5. Bi želeli iti kam drugam, nazaj čez morje?
6. Ste si ustanovili družino, si omislili lastni dom?
7. Kako se razumete z Avstraleci?
8. Imate mnogo stikov z rojaki tu?
9. Ste član, članica, slovenske organizacije?
10. Kako sodite o smislu avstralskih Slovencev za skupnost?
11. Ali je kaj vidnega kulturnega udejstvovanja med njimi?
12. Kako je med njimi v verskih zadevah?
13. Vsakdanje življenje poedincev: stalnost v službi in zaposlitvi, varčnost, treznost, življenjski cilji?
14. Njihovi odnosi do nove dežele in njenih političnih zadev?
15. Njihovi odnosi do rojstne domovine in njenih političnih zadev?
16. Bodočnost slovenstva v Avstraliji?
17. Kaj vas najbolj odbija od tesnejših stikov z rojaki tu?

18. Če Vam je v deželj dolgčas, kaj je glavni vzrok?

19. Ste kaj posebnega doživeli v Avstraliji?

20. Ali se Vam zdi, da je Avstralija „skrivnostna“ dežela, kot se o njej izražajo rojaki doma in po svetu?

21. O čem je še vredno kaj reči, da bi naj prišlo v ZBORNİK?

MNENJE ŠT. 1

Žal, da Vas moram razočarati. Naj Vam pojasnim položaj. V februarju so mi izročili pri firmi posebno sekcijo, da imam sedaj več odgovornosti in dela. Nadaljujem tudi študij, ki vzame tri ure na dan, pa je mogoč šele po osmih zvečer. Ker se pa skušam udeleževati tudi sej slovenskega društva in tega včasih zastopam pri avstralskih organizacijah in ustanovah, ob sobotah se pa zanimam za football, sem zaostal v študiju za cel mesec.

Lani sem se ob sredah zvečer udeleževal tečajev pri Institute for Social Order. Čeprav je bilo zelo poučno in zanimivo, sem moral sedaj to opustiti. Napovedano mi je tudi, da bom moral v drugi polovici tega leta ostajati v uradu po dvakrat na teden do pol desetih zvečer.

Iz vsega tega vidite, da ne najdem časa za sistematično odgovarjanje na Vaša vprašanja. Pišem pa vendar, vsaj nekaj bo. Če drugega ne, naj bo za razvedrilo. Še to in ono mi prihaja na misel:

1. Pred odhodom v Avstralijo smo Slovenci mislili, da odhajamo v puštinjo, na nekak izgubljen otok na koncu sveta. Našli smo pa nekaj čisto drugega. Prav v Avstraliji smo prišli v stike z vsemogočimi rasami in kulturami — in ne le evropskimi.

Pod mano v prej omenjeni sekciji delata dva Kitajca, en Indijec in en Avstralec. Od 28 ljudi, ki so uslužbeni v našem uradu, je točno polovica Avstralcev. Drugih 14 pripada desetim različnim narodnostim. Isti ljudje pripadajo 8 različnim veram: protestantje, pravoslavni, budisti, šintoisti, največ je pa katoličanov — 12. Če izvzamete odstotek katoličanov, ki je v našem uradu pač slučajno tako visok, imate pred seboj približen presek sestava današnjega avstralskega prebivalstva.

2. Spričo teh stikov se včasih sprašujem: Kaj bi bilo bolje za nas Slovence, da nismo nikoli prišli med to ljudstvo, ali pa da smo

prišli in si tako odprli nova obzorja? In še dalje se sprašujem: O čem bi pisali naši Prešerni, Cankarji in drugi, če bi živeli v naši dobi in takih okoliščinah, kot živimo mi?

3. Zelo rad bi se iznebil zadev, ki niso v tesni zvezi z mojim poklicnim delom v uradu, pa bi pisal, pisal... Na žalost ne morem mnogo časa žrtvovati niti društvenim potrebam, kjer vedno manjka moči, hočem reči: sodelavcev. Redki so, ki so voljni in zmožni nesebično sodelovati. Vsak je po svoje zaposlen, da si služi vsakdanji kruh. Na vsakega takega je pa morda 50 ali več takih, ki jim je vsaka skupnost prav malo mar...

MNENJE ŠT. 2

Kot veste, sem dobro zaposlen pri velikem podjetju v gozdovih. To je pa tudi vse, kar morem dobrega povedati o Avstraliji, ki jo študiram na ljudeh tu okoli. Odločil sem se, da družine ne bom klical v Avstralijo (iz Francije), rajši se bom vrnil k njej in to kar kmalu. V Avstraliji niso ugodne prilike za pravilno vzgojo otrok. To vsak dan bolj čutim, ko opazujem način tukajšnjega življenja. Z mano dela lepa zbirka delavcev iz mnogih dežel in narodnosti, pa imam največkrat vtis, da je njihovo bivanje tu gola izguba vsega, kar naj bi delalo dostojnega človeka. Avstralija pač ima nekaj od njih, to drži. Delajo trdo, njihovo delo dosega uspehe, zaslužek pa gre po veliki večini v samo plažo. Igranje za denar, pijančevanje, ženskovanje, nepotrebni izleti v mesto, nabavljanje zapravljenih vozil — te in take reči izpolnjujejo prosti čas teh že napol izgubljenih ljudi. Komaj se najde kdo, da bi se mogel človek z njim pametno pomeniti. Če pa hočeš klafati in govoriti o ženskah, ti družbe nikoli ne zmanjka.

Najdejo tu zaposlitev tudi slovenski fantje, ki so pred kratkim zbežali iz domovine in še bolj pred kratkim prišli v Avstralijo. Ko jih gledam in poslušam, se mi v dno srca smilijo. Ko bi vsaj vedeli, zakaj so zbežali od doma in po kaj prišli v tujino. Prav nič ne vejo. V svet jih je pognala želja po avanturah. Tu postanejo kmalu nesrečne žrtve družine in vseh mogočih zapeljevanj. Sprašujem se celo, zakaj del svetovne javnosti — pač z dobro mislijo, pa brez informacij — nasprotuje početju Avstrije in Italije, ki begunce iz Jugoslavije vračata. Po mojem je vračanje edino pravi postopek in veliki večini teh beguncev v dušni in telesni blagor.

Vem, da je tam doma slabo za mladino, vendar sem uverjen, da bi se tam laže našli ljudje, ki bi to mladino dobili pod svoj dober vpliv, kot je mogoče tu. Avstralija jim daje priložnost, da dobro zaslužijo, temu ne bom oporekal. Kakor hitro pa ima fant nekaj v žepu — verjetno bo veljalo tudi o dekletih po mestih — je že popolnoma sam svoj in neodvisen. Kako pa rabj to čez noč pridobljeno neodvisnost in samostojnost, ko ni prinesel s seboj nič ali prav malo notranje opore, si lahko vsak sam misli.

Jaz bi rekel: Svarite ljudi pred vseljevanjem v Avstralijo, da se nam narodna kri do kraja ne pogubi! Na kakšno „skupnost“ v takih krajih, kot je naš tu — in takih je nešteto v deželi — ni niti malo misliti. Moje mnenje je: Tudi tisti, ki so prišli, naj se vrnejo, odkoder so prišli, ali pa vsaj kam drugam. Jaz se bom gotovo vrnil. Kdor se noče pogrezniti v avstralsko blato, naj mi sledi...

MNENJE ŠT. 3

Nisem mislila odpisati. Saj res ne vem veliko povedati, ko sem skoraj vedno doma pri svojih otrocih, imam namreč tri. Ko sem pa videla vprašanje, kako je med Slovenci v Avstraliji v verskih zadevah, sem se odločila. Prišlo mi je na misel, kako je nedavno zapisal slovenski list ŽAR, ki sicer zelo neredno izhaja, kadar pa izide, ima natiskano marsikaj, da človek ne more pritegniti. Tako je pisal, da je velika večina Slovencev v Avstraliji brez vere. Natančne besede sem pozabila, misel je bila gotovo taka.

Jaz sem prepričana, da to še do polovice ni res. Seveda so mnogi zelo zanemarjeni glede cerkve in molitve, lahko, da je takih večina. Brezvercev pa po mojih izkušnjah ni veliko. Ko sem jaz prišla v Avstralijo (pred osmimi leti), sem se kmalu seznanila z dekleti in družinami, ki so mi hitro pokazale pot v katoliško cerkev, da me ni zaneslo v anglikansko. Veliko se res nismo pogovarjali med seboj o verskih rečeh, to sem pa lahko videla, da še kaj dajo na vero, čeprav se v vsem ne drže njenih naukov. Ko sem spoznala sedanjega svojega moža, sem bila z njim dostikrat v mešani družbi, tudi po več fantov je bilo tam. Tudi med fanti Bog še ni bil čisto v kot vržen, to sem lahko opazila. Moj mož je bil tudi kot fant globoko veren in tega ni skrival, če je nanese. Mor-da že zato vpričo njega niso govorili kaj

brezverskega ali proti-cerkvenega. To sem pa videla, da so ga obrajtali in zavoljo urejenega življenja visoko spoštovali. Ni treba poudarjati, da mož in jaz hodiva redno v cerkev in tudi k zakramentom. Zdaj že tudi k spovedi po angleško. Poprej smo skušali poiskati kakega duhovnika Slovana, če Slovenca ni bilo blizu, ali pa tudi Nemca, ker smo se v Avstriji naučili nemščine. Za nekatere druge vem, da si podobno pomagajo z nemščino ali laščino. V naši predmestni cerkvi dostikrat vidim Slovence, res pa je, da bi jih lahko bilo dosti več in tudi bolj redno.

Mislím, da je podobno tudi drugod. Ne gremo veliko med ljudi, dobivamo pa obiske rojakov, včasih tudi od daleč, ko pridejo na „holiday“ v naše mesto. Radi povejo, da so se srečali s slovenskimi duhovniki, pa tudi omenjajo, kako je v njihovi naselbinj pri avstralskih cerkvah. Nekateri kritizirajo, pa bolj zato, ker jim je marsikaj novo in se jim zdi, da ne bi smelo biti tako, kot je. Radi povedo, da so bili veseli, ko je prišel mednje slovenski duhovnik, dr. Mikula ali p. Bazilij, pa so bili pri slovenski službi božji in spet enkrat po domače zapeli. Večkrat tudi dostavijo, da se je kdo nalašč proč držal in zabavljaj, čemu „farji“ toliko hodijo po deželi, pa to je že menda po vsem svetu tako.

Mislím pa, da iz teh podatkov pravilno sklepam, da brezvercev ni dosti med nami, zanemarjanja verskih stvari pa res ne manjka. Vzrokov je vse polno. Mislím pa, da se bo večina le vrnila k veri, ko se bodo bolj ustallili in si našli svoje domove, pa dobili družino. Tudi mislím, da bi bilo vse to še mnogo bolje, če bi mogli slovenski duhovniki bolj pogosto mednje. To je pa težko, ko je vse tako razkropljeno, dežela pa tako velika.

MNENJE ŠT. 4

Prebral sem Vaša vprašanja in se mi je zdelo, da ne bom nič odgovoril, dokler nisem prišel do vprašanja, če sem kaj posebnega doživel v Avstraliji. Tu sem obstal, zamislil sem se in se začel smejati. Pa sem res doživel nekaj prav posebnega in to rad povem. Kaj takega še nisem doživel do tistega dne in tudi upam, da mi ne bo treba nikoli več. Na kratko povedano — oženil sem se... Imel sem srečo, da sem našel dobro dekle, ki je že nekaj let moja žena in se dobro razumeva. Imava že tudi dva otroka in če Bog da, bo že še kaj prirastka. Tudi moja žena nima nič zoper to.

Menda se zdaj tudi Vi smežete. Pa mi lahko verjamete, da je to nekaj posebnega. Je res, a nisem samo jaz imel take sreče, to pa vem, da jih je jako dosti, ki take sreče nimajo in je menda ne bodo nikoli imeli. Nekateri so iz lahkomišelnosti in zanikrnosti zamudili priliko, drugi pa res niso in ne bodo našli slovenskih deklet, tudi takih ne, ki bi ne bile tako dobre zakonske družice, kot je moja. Veliko jih je, ki so zdaj že v letih — 30 do 40 — pa kolikor je še deklet, so zanje premlade. Kako ti stari fantje žive in kakšna bodočnost jih čaka, se ne more na kratko povedati. Saj so med njimi tudi taki, ki imajo lep prihranek na banki, pa pri najboljši volji ne vedo, kaj bi z njim. Ugibajo eno in drugo, ali čas jih pušča za sabo. Kar jaz vem in morem reči, se jih prav malo odloči za ženitev z drugo narodnostjo, recimo z Avstralkami. Lahko pa, da se motim, ko ne vem, kako je drugod po naselbinah.

In zdaj mi še to prihaja na misel. Poznam take pa še kar precej jih je, ki so mislili, da niso imeli manjše sreče kot jaz. Oženili so se, pa se je izkazalo, da zakonski jarem ni bil pravično izbran. Neredki zakoni se spet razderejo. Po čigavi krivdi, je vprašanje, včasih se pa vendar lahko takoj spozna. Mož dolži ženo, žena moža — oba skupaj pa najrajši to ubogo Avstralijo, češ, tak je tukaj svet... Tako razbiti zakonci so vsega usmiljenja vredni, in če je kak otrok, ta še toliko bolj. Vsi skupaj ne vedo, kam bi se dejali. Nekateri najdejo nove „zakonske druge“, to je res, ampak kakšno je potem življenje, ni težko uganiti...

MNENJE ŠT. 5

Z veliko nejevoljo sem bral Vaša vprašanja in Vam samo na kratko odgovorim. Moje pismo je bolj za Vas, pa če ravno hočete poslati v natis v neki ZBORNIK — kaj me briga, kje je to — Vam ne branim. Zamerim Vam, da se vtikate v take reči. Tudi v vaših MISLIH vidim tako pisanje, ki bi bilo boljše, če bi ga ne bilo. Že večkrat sem mislil list odpovedati, ga pa odpovedujem s tem pismom.

Le čemu nas zmerom opozarjate na slovenstvo in na reči, ki so se tam godile? Ali ni že zadnji čas, da pozabimo na tiste krutosti, ki so se godile na obeh straneh? Pustite nas pri miru, da se vživimo v novo deželo, ki je dobra z nami, če hočemo mi biti

dobri z njo. Tisto govorenje o neki „skupnosti“ in politiziranju mi gre že na živce. Tudi zakaj smo prišli v Avstralijo, ni važno, saj ljudje po vsem svetu hodijo iz kraja v kraj. Važno je samo to, kako se obnašamo, kako bomo koristili Avstraliji in kako se bomo sami okoristili z njo.

In kaj Vas briga bodočnost slovenstva v Avstraliji? Ali ne morete živeti in politizirati na primer med Avstralci? Bodočnost slovenstva prepustimo onim, ki so ostali doma, mi pa mislimo na bodočnost Avstralije, kjer lahko vsak najde svoje mesto, če je človek za kaj. Jaz ne bom nikoli pozabil, da sem Slovenec, ampak to je moja čisto osebna zadeva. Tako misli tudi moja žena. Najini otroci so pa tukaj rojeni in so samo Avstralci. Kaj bi uganjali sentimentalnost, pamet naj bo naš kažipot, politiko pa pustimo tistim, ki ne morejo živeti v miru in se zmerom ob nekaj obregajo. Tudi Vi se mešate mednje. Ne bom Vam dajal podrobnih naukov, samo to zapišem za konec: You should know better! MISLI mi pa več ne pošiljajte!

MNENJE ŠT. 6

O, ko bi kaj pomagalo odgovarjati na vprašanje, zakaj sem pobegla od doma in prišla v Avstralijo! Nič hudega mi ni bilo doma, za silo sem kar imela zaslužek. V naši tovarni so bili fantje, ki so jih po begu v Avstrijo od tam vrnili, še mladoletni. Ko so prišli nazaj, so spet lahko prišli za delo v tovarni. Pripovedovali so nam, kako je bilo po svetu, in kako nekateri drugi begunci iz Avstrije gredo naprej v Avstralijo. Tam se vsem zelo dobro godi...

Poslušala sem in kaj vem, zgrabilo me je in sem kar zbežala čez mejo. Menda bolj za zabavo kot zares. Mene niso vrnili in tudi sama nisem hotela nazaj, čeprav mi je mati pisala, naj takoj pridem. Vleklo me je v daljni svet...

V Avstraliji so me brž obstopili fantje in to se mi je dopadlo. Poslušala sem, kateri mi bo kaj posebno fletnega rekel. Eden mi je bil najbolj všeč, pa sem se ga oprijela. Ni bil skop do mene, tudi besede je znal postavljati. Samo še nekaj mesecev naj počakam, kupil bo hišo in se bova poročila. Vsem verjela in čakala, meseci so pa tekli... Ko sem mu povedala, da bo otrok, je pokazal vesel obraz, čez noč je pa izginil in sem potem od drugih zvedela, da jaz nisem.

prva... Drugi so se mi smejali, kot bi vsak že vedel, kako se bo končalo. Ko sem enemu rekla, da je moj velika baraba, se mi je tudi smejal in rekel: Kaj pa hočeš, v Avstraliji smo vsi taki... Zdaj moram verjeti, da je res tako, pa je prepozno. Le zakaj me iz Avstrije niso vrnili, kako naj zdaj povem materi, kako je z menoj? In kako naj vem, kakšna bo moja bodočnost...

MNENJE ŠT. 7

Vprašate, kako je s slovensko skupnostjo v Avstraliji. Saj Vi dobro veste, no, jaz tudi. Mislim, da ne bo dosti drugače po drugih krajih, kot je tu pri nas. Nekaj stotin Slovencev je menda tu, kadar niso na delu po deželi severno od mesta, pa se bolj malo poznajo med sabo. Od vseh vetrov Slovenije smo. Zdi se mi, da se še najbolj poznajo med seboj Primorci, ki so skoraj vsi „vaščani“, čeprav so tiste vasi na kilometre narazen. Mi smo Štajerci, pa se mi zdi, da pri Primorcih in Kranjcih malo veljamo. Ustanovili so nekako društvo, prirejajo zabave in plese, pravijo, da bodo postavili Slovenski dom, pa je še vse pri besedah. Če društvo še kaj drugega dela kot da ima plese, ne vem. Imam majhne otroke, pa se ne morem udeleževati takih reči. Tudi mož je najrajši doma, ko pride truden od dela, pravzaprav je pa samo nedelja naša, da smo skupaj. Mislim, da je tudi pri drugih slovenskih hišah tako, kjer imajo majhne otroke. To je gotovo prvi vzrok, da je z društvu bolj slaba v Avstraliji, pa so seveda še drugi.

Pišete, da boste poslali naše odgovore za ZBORNIK v Argentino, pa naših imen ne zraven. Prav. Tam nas bodo obsojali, ker slišim in berem, da je tam vse, kar je slovenskega, ena sama „skupnost“. Pa morajo pomisliti, da so prišli tja skoraj samo taki, ki so se že poprej poznali. Mi smo pa nakapljali v Avstralijo vsak po svoje, eden pred 10 leti, drugi pred 5, tretji komaj lani ali predlanskim. Če prav vem, je tu malo ljudi, ki so zapustili domovino takoj po vojni. Nekateri od nas so živeli kar dolga leta pod komunizmom in so prinesli s seboj v Avstralijo čudne pojme o vsem, kar je na svetu. Nekateri vidijo politiko v vsaki besedi o slovenski skupnosti in se jeze. Drugi pa res politizirajo, kako politizirajo, je težko povedati, hudi so pa na vsakega, ki jih noče poslu-

šati. Potem so še tretji, ki človeku če se poteguje za kako društvo, takoj naprtijo oči, tek, da hoče na račun drugih obogateti.

Zato se jaz (šla sem iz domovine že med vojno in sem ostala v Italiji z družinico, tam ustanovljeno, do leta 1955) nič rada ne spuščam v pogovore, pa tudi mož ne, o evropskih razmerah. Saj skoraj nikamor ne greva, pridejo pa ljudje na obiske k nam. Včasih pa tudi midva greva h kakim znancem, ko človek lahko vzame otroke s seboj. Pogovarjamo se največ o Avstraliji in življenju tu. Tudi premlevamo MISLI, kaj pišejo, ali pa če je kdo naročen na list AVE MARIA. Eden ali drug prejema tudi kak list iz Argentine, Koroške ali Primorske, pa si izmenjamo. Pri MISLIH se dobe tudi kake knjige. To bi bilo skoraj vse „kulturno“, kar nas zadene, za kaj več nimamo časa, pa tudi ne vemo, kje se kaj več ponuja. V Melbournu in Sydneju kuhajo in pečejo vsak svoj Slovenski dom, upajmo, da bo res kmalu kaj. Potem bodo že lahko kaj več pokazali, ampak človek bo moral biti blizu, da bo kaj imel od tega, se mi zdi.

Jaz in mož bova že gledala na to, da bodo otroci znali slovensko, že zato, ker sama strašno počasj pobirava angleščino. To pa vem, da bo s slovenščino strašno težko, ko bodo otroci šli v šolo (eden že hoši). Vidim to pri drugih naših in pri drugih narodnostih. Pa nazadnje — saj bodo otroci Avstralcij, kaj hočemo?

MNENJE ŠT. 8

Tako bi treščil Vaša vprašanja v ogenj, da bi še pepela nič ne ostalo za njimi. Saj to sem tudi napravil, pa me je potem le prišla muha, da sem vzel v roke pero — pravzaprav pisalni stroj. Bom pa vseeno nekaj natipkal, pa naj pride v tisk, samo da mojega imena ne bo. Nisem samo jaz tak, kot bom povedal. Pa če kdo hoče iskati tipkarja tega pisma, ga lahko išče med stotino podobnih, samo da imajo redki pisalne stroje...

Ko sem pred kakimi petimi leti prišel v Avstralijo, sem se ustavil v mestu (zdaj pišem iz rudniškega kraja daleč proč „od ljudi“). Tam je bilo takrat lepo število slovenskih deklet, služile so kot pomočnice po avstralskih družinah. Videti jih je bilo malo, samo ob nedeljah popoldne in ob četrtekih ves dan, ko so bile proste, pa čez dan smo fantje delali, ostali so nam samo večeri...

Seveda smo se fantje zanimali za dekleta, saj nismo prišli v Avstralijo v kloster. Pošteno smo mislili z njimi, prej ko mogoče si bomo ustanovili družine.

Jaz sem bil kajpak šele začetnik, zaslužil nisem veliko. Prihranki so se počasi nabirali, nisem se hotel še v nobeno do konca zagledati. Tako tudi nekateri drugi fantje. Smo si rekli, in dekletom povedali, le zberite si nekaj prihrankov, tako strašno se nam ne mudi... Ampak dekleta so se hitro druga za drugo možile in kar nas je najbolj jezilo, so pobirale Lahe in Lahone, pa še kakšne drugačne tujce. Niso mogle čakati, da bi dobile Slovenca. Preden sem se dobro zavedel, so bila dekleta v kraju. Bodo pa druge prišle čez lužo, sem se tolažil. Pa se je dovoz deklet v Sydney nekaj ustavil, ne vem pravega vzroka. Pred tremi leti, se mi zdi, je bil zadnji močan transport, tedaj sem pa že bil zrel za ženitev.

Res sem si eno izbral. Hodila sva skupaj in lahko zapišem, da sem imel v načrtu prav čedno in pametno ljubezen. Pa tudi nisem hotel kar tako z njo pred oltar, naj se tu malo privadi, pa malo bolj se spoznavja. Bo tudi treba nekaj časa, da pogledam okoli, kje bi se hiša dobila, da bo za naju. Nič mi ni bilo po volji, da bi se potikala po najetih stanovanjih. Tudi ona je tako mislila, ali vsaj — rekla...

Tako se je vleklo nekaj malega mesecev, še na misel mi ni prišlo, da se nesrečna ženska za mojim hrbtom z drugim shaja. Šele, ko je prišlo skoraj do zadnje besede — hišo sem že mel — se mi je posvetilo. Na lepem je vzela Nemca, jaz sem pa skoraj ponorel. Vsa moja vera v žensko je šla žabam gost in sem se zaklel, nobene več ne pogledam. Hišo sem prodal in šel iz mesta v skoraj puščavsko samoto — kopljem rudo globoko pod zemljo.

Pa še nekaj berite, če se vam zdi. Tisti sklep glede žensk je držal samo nekaj časa. Kaj pa hočem sam v tujini? Nič preveč rad, ampak zdaj sem na tem, da se oženim z Avstralko. Koliko bo potem zame pomenila tista slovenska skupnost, ki berem o nji tudi v vašem pismu, si sami predstavljajte. Pa še hvalim Boga, da sem se mogel privaditi avstralski družbi in bo morda iz mene še nekaj, da ne bom ne tič ne miš, kot dozdam. Obžalujem tiste slovenske fante, ki se niso mogli oženiti s Slovenkami, pa se tudi Avstralkam niso skušali približati. Bojim se, da so po

večini preleni, da bi se angleško naučili, se mi zdi. Vem, po večini mislijo, da so Avstranke še dosti slabše kot Slovenke, pa vedno ni res. Saj ne mislim reči, da so vse Slovenke zanič, o nikakor ne. Pa naj bi bile tudi vse do konca odlične, zmerom jih je premalo, da bi vsak slovenski fant svojo dobil.

Nič ne pomaga, če hoče naš fant postati družinski mož, mora marsikateri pogledati za žensko izven slovenstva. Jaz sem prepričan, da imajo avstralske umobolnice toliko naših fantov na skrbi zato, ker so obupali nad ženitvijo. Saj vem, kako je bilo meni, ko sem doživel tisto reč. Obup jih je pognal v neurejeno življenje, pohajkovanje, pijančevanje in še kaj slabšega, pa se jim je moralo kolesje v glavah zavrteti narobe. Vem, da je slabo za slovensko skupnost, ko moraš stopiti v zakon z Avstralko, toda vprašam se: Ali je bolje tako ali je bolje „reševati slovenstvo“ po umobolnicah...?

MNENJE ŠT. 9

In kaj bi napisal o bodočnosti slovenstva v Avstraliji? Meni se zdi, da si nimamo veliko obetati. Kar pogledajte po družinah, koliko imajo otrok in kako jih uče slovenščine! Nam Primorcem očitajo, da smo na italijansko udarjeni in narodno nezavedni. Naj le Kranjci in štajerci pred svojim pragom pometajo! Ko so se oni lepo greli pred to zadnjo vojno v domači državi, smo mi trpeli preganjanje, da je bilo joj. Pa mi naštejte kranjske ljudi, ki njihovi otroci znajo pol toliko slovensko kot moji. Ne vem, koliko jih boste našli. Ni časa in ni, pravijo, da bi sedli z otroki h kakemu abecedniku. Seveda otroci govore slovensko, ali vsaj razumejo, vsaj dokler ne gredo v šolo. Pa kaj bo to pomagalo za bodočnost, če pa čitati prav malo kdo zna. Moji so prebreli že precej slovenskih knjig, čeprav so trije že tu rojeni, enega sva z ženo pred 10 leti pripeljala s seboj v Avstralijo. Jezim se pa nad njimi, kadar jih zalotim, da se med seboj pogovarjajo po avstralsko, kadar mislijo, da so sami...

Pa bodočnost tudi odraslim ne obeta veliko. Včasih razmišljam, kako dolgo bo živel ta rod, ki je zdaj tu. Premalo mislijo na zdravje in pameten oddih. Preveč se ženejo za zaslužkom. Vzametata se na nič, potem pa garača in iščeta nadure, še ob sobotah in nedeljah. Po kakšnem letu kupita hišo, seveda na odplačevanje, zdaj je poleg dela v tovarni

tudi doma polno dela, da se dom nekoliko uredi. Zdaj bi začela misliti na otroka, pa je morda že prepozno, ali pa je ona tako zdelana, da ni več možna dati življenja in zrediti zdravo družino. Pri mnogih parih je poleg hiše tudi avto prej potreben, tudi televizija in imenitno pohištvo, potem šele mogoče tudi otrok...

MNENJE ŠT. 10

Dve leti sem v Avstraliji. Dobro leto sem se potikal po deželi v majhnih krajih ali nobenih. Delal sem pri železnici, na progah. Pred nekaj meseci sem končno prišel v mesto. Takoj po prihodu v Avstralijo sem se pozanimal za kulturno početje rojakov v tej deželi. Naročil sem si „Misli“ in „Žar“ ter pazno zasledoval društveno gibanje po naselbinah, prav tako omembe o verskem življenju rojakov. Moram reči, da sem bil prijetno iznenaden, da je toliko gibanja med rojaki. Teško sem čakal, da pridem mednje in se vključim v skupnost. Ko sem pa to dosegel, moram priznati, da se je od daleč mnogo reči videlo lepših kot zdaj, ko gledam od blizu. V tisku poročila povejo pač le kaj lepega, vsako reč bolj rožnato pobarvajo, bralec sam pa v svoji domišljiji in želji še kaj navrže.

V tem mestu je zelo veliko rojakov, pravijo mi, da kakih 3.000. Bolj natanko seveda nobeden ne ve, samo cenijo svoje število, šteti se ne morejo, ko se mnogi drže proč. Društvo imamo. Seznanil sem se z manjšim številom rojakov, ki se zares močno trudijo, da bi društvo kaj pomenilo. Ta skupina zasluži vse priznanje in sem kar ponosen nanje. Nabrali so tudi že lepo vsoto za Slovenski dom, ki je zdaj menda že zagotovljen. Imajo pa tudi veliko težav, ker nekateri naravnost nasprotujejo, drugi pa, teh je menda večina, če pridejo zraven, mislijo, da je glavna reč pijača in ples. Bojim se, da si tudi Slovenski dom predstavljajo bolj kot gostilno in zabavišče. Če bodo pa voditelji takim zabranili prihajati v dom in bo ostala v njem le majhna resna skupina, se bojim, da ga bodo težko vzdrževali...

MNENJE ŠT. 11

Jako dvomim, da boste s to anketo — ali kakor naj se stvar imenuje — dosegli kaj pametnega. Tudi če res dobite primerno število odgovorov, se bojim, da njihova objava

v „Zborniku“ ne bo pokazala pravega profila avstralskega slovenstva, pa prav tako ne profila Avstralije same. Imam nekaj izkušnje z našimi ljudmi, pa ne samo iz Avstralije. Če jih kako izdregaš, da „primejo za pero“, kot to pove stara fraza, bodo vrgli na papir po večini samo gola zabavljanja. Pa recimo rajši, da ne bom tudi jaz med zabavljači, pritožbe in tarnanja. Če ste zadel prave, ko ste razposlali vprašanja, se bodo oglasili tudi taki, ki se imajo s čim pohvaliti, pa to bo spet veljalo samo o njih, ne bo pa pokazalo prereza „slovenskih Avstralcev“ — vam pa menda gre za to, še bolj pa seveda „Zborniku“. Navadno pa najhitreje primejo za pero taki, ki se jim slabo godi, ali pa vsaj mislijo, da se jim, pa se jim zdi nekako olajšanje, če se lahko razbremenijo...

Jaz bi rekel, da Avstralija ni nič napačna dežela, morda boljša kot marsikatera druga. V začetku je vsaka nova dežela človeku tuja in čudna in kar nerazumljiva. Ko se pa malo vživiš in se na primer navadiš božičevati v največji vročini in še kaj takega, prihaja vse to naravno. V ravnanju s priseljenci se je v desetih letih mnogo spremenilo, zdaj je že prav malo „postranigledanja“ na nas, pa si magari šele včeraj prišel čez morje.

Na vsa vaša vprašanja bi se dalo veliko odgovoriti, celo knjigo bi človek napisal, je pa vprašanje, koliko bi zadel živo resnico, ker vsak gleda na stvari in na ljudi s svojega ozkega stališča. Kar bom zapisal o enem človeku, ne velja o drugem. In spet, kar bom zapisal o enem kraju, velja morda komaj napol o drugem.

Kaj prida nimamo pokazati avstralski Slovenci, to bo verjetno v vseh pisnih poudarjeno, namreč če jih boste res kaj dobili — oziroma ste jih že, zakaj jaz sem gotovo med zadnjimi. Še zdaj bi se ne lotil pisanja, pa mi je slučajno znanka pravila, da je dobila pismo, pa tudi povedala, kako je pisala — meni se je pa zdelo, da zelo površno. Seveda pa njenega pisma nisem bral, le poslušal sem, ko mi je razlagala.

Jaz bi rekel kljub vsemu moramo ostati optimisti in z veliko potrpežljivostjo gledati v bodočnost. Največji zabavljači in razgrajači se s časom prelevijo v dobre in koristne ljudi, seveda pa ne vsi. Nekaj smeti, ki se bodo s časom same pometle v kraj, bo ostalo, pa to je menda povsod tako. Le ostanimo optimisti, bo že, bo že...

Jaz sem s svojo družino kakih sedem let v tej deželi...

Pogosto slišim med rojaki medsebojno obtoževanje, da smo v Avstraliji postali veliki materialisti. Nekateri obkladajo s to besedo le druge, nekateri pa brez obotavljanja tudi sebe prištevajo mednje. Tu bom napisala nekaj, kar bo tudi odgovor na vprašanje, kaj sem posebnega doživela v Avstraliji. Naj pa še to povem, da jaz nisem dobila poziva, naj napišem svoje mnenje za „Zbornik“. Pokazala mi je pa vprašanja in pismo druga rojakinja, ki je rekla, da sama ne bo pisala, naj pa jaz kaj napišem. Pa sem si mislila, zakaj pa ne?

Pri nas stanuje že dalj časa slovenski fant, ki dela v tovarni. Je miren in priden, prav radi ga imamo in je že kakor domač pri nas. Nedavno je dobil vabilo na sestanek z drugimi fanti, pismo je imelo podpis dveh neznanih fantov in enega duhovnika. Naš fant je ugibal, ali bi šel ali ne, pa smo nazadnje rekli, naj kar gre. Ko se je vrnil, smo bili radovedni, kaj bo povedal in zakaj je bil sestanek sklican.

Povedal je, da je bilo na sestanku šest fantov in so se menili, da je eden od njih

dobil pismo iz Bolivije od duhovnika g. Zupana in povabilo, naj vstopi v Molitveno zvezo za domovino in še druge pridobi za pristop. Tako je tisti fant pridobil še enega, oba sta pa pisala še drugim in jih povabila. Zdaj so se na sestanku zmenili, da bodo ob nedeljah skupno molili, naročili več pristopnic za Molitveno zvezo in potem začeli z večjo propagando za Molitveno zvezo.

Čudili smo se, da so se fantje zavzeli za kaj takega. O naših fantih po navadi nič dobrega ne slišimo, samo takrat govorimo o njih, če kdo naredi kakšen škandal, da je pijan, da je razgrajal, da je komu odnesel posejen denar ali kaj takega, posebno, če je zapeljal kakšno dekle. Tu je pa bila naenkrat slika čisto drugačna. Pa kaj ste delali na sestanku, sem vprašal fanta. Nič drugega, samo menili smo se. Kako dolgo? Okoli ene ure. Pa ste tudi kaj pili zraven? To pa ne, še kadil ni nobeden. Pa boste še imeli sestanke? Smo rekli, da še, pa še druge bomo povabili zraven.

Vidite, to je bilo nekaj posebnega, kar sem doživela v Avstraliji. Ne vem, kaj bodo fantje še ukrenili in koliko bodo dosegli, vredno je pa že to zapisati, ker morebiti le nismo vsi taki materialisti, kot se tako radi obtožujemo...

PISMO IZ ANGLIJE

O Britancih pravijo, da so se zaradi življenja na otoku, več ali manj izoliranem od ostale Evrope, navzeli otoške duševnosti, ki jim ne da, da bi se, razen s svojimi prekomorskimi posestvi in ostalimi državami komonvelta z zunanjim svetom in njegovim prebivalstvom tesneje povezali. Ali se je podobna miselnost začela prijemati tudi tukajšnjih Slovencev, ki so se pred kakimi 12 leti tukaj naselili? Dejstvo, da se že nekaj let nismo oglasili v Zborniku-Koledarju, bi morda to domnevo potrjevalo. Kdo ve?

Odkar sem se v Koledarju za leto 1957 oglasil s „Pismom iz Anglije“, je konec istega leta izšla drobna, informativna in menda edina knjižica te vrste med slovenskimi izseljenci „Slovenci na Angleškem“. Morda je prav, če navežem nanjo in dodam novice iz novejšega časa.

Slovenska kri v Angliji

Leta 1957 je po podatkih slovenske župniške kartoteke, ki pa takrat ni bila popolna in še danes ni, v Veliki Britaniji bilo 543 Slovencev, starih nad 16 let in 74 otrok. Poročenih parov je bilo 332, toda primerov, ko sta oba zakonca bila slovenske narodnosti je bilo le 122. Narodnostno mešanih zakonov je torej bilo 210. V teh primerih je 129 zakonskih drugov bilo angleške, škotske in irske narodnosti, nemške in avstrijske 33, italijanske 19, srbske 9, poljske 8, hrvatske 4, romunske 2, ukrajinske 2, litvanske 2, francoske 1 in ruske 1. Število zakonskih parov se je sedaj seveda zvišalo, vendar so skoraj vsi novi zakoni narodnostno mešani. Le redki so bili primeri, ko je ženin mogel dobiti nevesto iz domovine. Sedaj je v Britaniji vsega kakih 120 otrok iz čisto slovenskih zakonov, nad 300 otrok pa je bilo rojenih v narodnostno mešanih zakonih. Takšen bi bil naravni prirastek. V zadnjem letu pa se je v Britanijo doselilo

nekaj Slovencev, kakih 50 odraslih in 15 otrok. Večinoma so to ljudje, ki jih je Britanski svet za pomoč beguncem v „svetovnem begunskem letu“ privedel iz raznih taborišč v Italiji, Avstriji in Nemčiji, nekateri pa so begunci iz slovenskih krajev, ki so pred drugo svetovno vojno pripadali Italiji, so se pa okoristili z možnostjo začasne naselitve, ki pa lahko postane stalna, v skladu s pogodbo, ki jo je Britanija sklenila z Italijo. Večina teh novodošlih odraslih Slovencev je dela sposobna in se je že vključila v gospodarsko življenje nove domovine. Nekateri od novodošlecev pa so bili stari in nesposobni za delo. Te je Britanski svet za pomoč beguncem nastanil v svojih domovih, ki jih ima za take primere v nekaterih krajih Anglije. Po najnovejšem načrtu bo Britanija v bližnji bodočnosti, kot svoj doprinos k rešitvi vprašanja evropskih beguncev, sprejela še kakih 2000 beguncev, in med temi bo gotovo tudi nekaj Slovencev. Nekateri od najnovejših slovenskih naseljencev so se lepo vključili v tukajšnjo slovensko skupnost, se udeležujejo slovenskih sestankov in so postali bralci in naročniki slovenskega tiska.

Versko življenje Slovencev

Ob svojem prihodu v Britanijo so Slovenci stopili v večinoma protestantsko okolje, vendar niso nikjer imeli težav za vključitev v življenje angleških katoličanov, ki je dobro organizirano. Zlasti velja to za katoliško šolstvo in hvalevredno je, da slovenski naseljenci svoje otroke redoma pošiljajo v katoliške šole, razen v izjemnih primerih, kjer katoliške šole ni v bližini. Kljub temu pa je bilo nujno potrebno, da so tukajšnji Slovenci od prvih začetkov imeli svojega lastnega dušnega pastirja. Do avgusta leta 1956 je bil njihov dušni pastir č. g. Ignacij Kunstelj kot kurat vezan na neko bolnišnico izven Londo-

Slovenski dom v Londonu — središče slovenskega kulturnega življenja v Angliji.

na in je svojo skrb mogel Slovincem posvetiti samo, kadar mu je dopuščala služba. Z nakupom Slovenske hiše v Londonu pa se je položaj v tem oziru popolnoma spremenil. G. Kunstelj se je mogel odpovedati svoji službi in se naseliti v Londonu, odkoder sedaj vodi slovensko župnijo, ki obsega vsi Britanijo. Meseca junija 1958 je bil g. Kunstelj z odlokom Svete stolice postavljen za uradnega dušnega pastirja slovenskih naseljencev v Britaniji. G. Kunstelj stori vse, kar more, da svoje raztresene župljane obišče vsaj dvakrat na leto, pred Božičem in Veliko nočjo, in jim da priložnost za spoved. Če le more, in če je povabljen, pa opravi tudi krste, poroke, pogrebe in pa blagoslovitev novih slovenskih domov. V večjih krajih redno vsako leto prireja tudi enodnevne šmarnice, združene z blagoslovitvijo otrok, ki v domovini ni bil mnogo znan običaj, pri katerem pa tukajšnji slovenski starši radi sodelujejo in z veseljem pripeljejo svoje otroke.

V življenju „slovenske fare“ v Britaniji je lep in pomemben dogodek bila blagoslovitev slovenske kapele v Slovenski hiši v Londonu. Bila je 1. marca 1959. Opravil jo je prošt in generalni vikar sauthwarške škofije

Mgr. Hubert Gibney ob asistenci g. Kunstlja, duhovnika goriške nadškofije dr. Felca, ki se je takrat mudil na daljšem obisku v Angliji, in češkega jezuita p. Langa. Na slovesnost je iz raznih krajev Britanije prišlo lepo število Slovencev, udeležila se je pa tudi bivša jugoslovanska kraljica Marija, ki je od svojega adjutanta Slovenca izvedela za ta dogodek, o katerem je v svoji oddaji za Slovenijo poročal tudi Londonski radio, tako da je o njem izvedela tudi domovina. Vse od takrat je v kapeli vsakdanja sv. maša, kadar mnogi opravki g. Kunstlja ne kličejo iz Londona ali kadar se v njegovi odsotnosti v Londonu mudi na obisku kak slovenski duhovnik iz Evrope. Redno pa so svete maše vsako drugo nedeljo v mesecu popoldne, ko so v Domu slovenski sestanki. Letos zadnjo nedeljo v maju smo praznovali svojo prvo faro „žegnanje“, ki bo odslej redni slovenski praznik v Britaniji.

V zvezi z verskim življenjem Slovencev v Britaniji je treba omeniti ustanovitev Apostolata sv. Cirila in Metoda. Pobudo za to je dal češki jezuit p. Lang, ki deluje med tukajšnjimi Čehi, in njegovemu povabilu so se med drugimi slovanskimj narodi odzvali seveda tudi Slovenci. Slovesna ustanovitev je bila dne 5. julija v jezuitski cerkvi na Farm Streetu v Londonu. Ob tej priložnosti smo Slovenci še mogli poslati pozdrave takrat še živečemu škofu dr. Rožmanu. Apostolstvo prireja sedaj večkrat na leto skupne pobožnosti in sestanke. Na prvem sestanku, v poljski župnijski dvorani v Londonu, je F. Sekolec predaval o ustanovitelju prvega Apostolstva sv. Cirila in Metoda škofu A. M. Slomšku. Drugi sestanek je bil v Slovenski hiši in takrat je poljski član govoril o poljskem kardinalu Hlondu, tretji sestanek pa je bil v poljskem dijaškem centru s predavanjem Hrvata g. Pavliča o kardinalu Stepincu. Svojo prvo obletnico je Apostolstvo slovesno proslavilo dne 10. julija 1959 pri londonskih jezuitih. Slovesnosti se je udeležil tudi papeški delegat v Britaniji nadškof O'Hara, ki je članom in prijateljem Apostolstva izrekel svoje priznanje za njihov trud pri delu za zблиžanje in zedinjenje vzhodnih kristjanov. Ob tej priložnosti je bivši gojenec ruskega zavoda v Rimu g. dr. Janežič opravil sv. mašo v glagolici, ki je na navzoče Slované in še bolj na Angleže napravila globok vtis. Zadnjo nedeljo v juliju, tik pred začetkom mednarodnega evarhističnega kongresa, ki je ta-

ko močan poudarek dal tudi misli o zbližanju med vzhodno in zahodno Cerkvijo, so londonski Slovenci imeli priložnost, menda prvič v življenju, prisostvovati svetj maši po bizantinsko-slovanskem obredu in z obhajilom pod obema podobama. Tudi to mašo je opravil oz. pel g. dr. Janežič.

Slovenci na mednarodnem evharističnem kongresu

V tej zvezi je morda prav in potrebno, če nekaj stavkov zapišem o Mednarodnem evharističnem kongresu v Monakovem v dneh od 31. julija do 7. avgusta, tako da bo letošnji Zbornik Svobodne Slovenije registriral ta važni dogodek v življenju Cerkve. Kongresa se je udeležila tudi majhna skupina Slovencev iz Britanije in se tam pridružila ostalim slovenskim udeležencem. Najmočnejša slovenska skupina je prišla z Goriškega in Tržaškega, ki je štela 400 ljudi. Prišli so tudi Slovenci s Koroške in pa zastopniki slovenskih izseljencev v Argentini, Braziliji, Združenih državah, držav zahodne Evrope in nekateri posamezniki iz domovine. Dne 5. in 6. avgusta dopoldne so slovenski udeleženci imeli svoje zborovanje, ki se je obakrat začelo s sv. mašo, po maši pa sta predavala prvi dan č. g. Anton Ilc iz Belgije o temi Evharistija in članstvo v Cerkvi, drugi dan pa prof. dr. Vodopivec iz Rima o „Evharistiji in edinosti Cerkve“. Oba sestanka so zbrani Slovenci porabili tudi za temeljit razgovor o pripravah za ustanovitev Slovenske izseljenske zveze. Razgovore o tem vprašanju je začel g. Kunstelj, ki je dal pobudo za ustanovitev pripravljalnega odbora take zveze, kateremu tudi predseduje. V razpravi je bilo predvsem govora o ciljih in namenih bodoče izseljenske zveze. Izraženi sta bili dve misli: po eni naj bi organizacija imela nekak slovenski predstavniški značaj, po drugi pa bi naj bila bolj zveza obstoječih izseljenskih društev za medsebojno povezavo, pomoč in inicijativo. Postavilo se je tudi vprašanje imena zveze. Ime Izseljenska zveza ne bi bilo, kakor je bilo rečeno, primerno za stare slovenske naseljenke v Ameriki, in pa za društva na Koroškem in Primorskem, če bi se ta društva odločila za vstop v novo zvezo. O vseh teh vprašanjih bo seveda končnoveljavno moral odločiti ustanovni občni zbor, vendar je bil razgovor koristen, ker je opozoril na mnoge stvari, ki jih bo morala reševati bodoča skupna orga-

nizacija. Goriški in tržaški Slovenci so ta kongres uporabili za priložnost, da so poročali na znano božjo pot v Altoettingu blizu Münchena, v nedeljo 7. avgusta pa so se z ostalimi Slovenci udeležili zaključka kongresa. Takoj po zaključku kongresa so se Slovenci zbrali k petim litanijam v bližnji cerkvi sv. Andreja. Vsa cerkev je navdušeno prepevala, po litanijah pa je združeni pevski zbor s Primorske na koru prelepo zapel nekaj nabožnih slovenskih pesmi. Mednarodni evharistični kongres je bil tudi veselo srečanje zamejskih Slovencev, od katerih so se nekateri po 15 letih begunstva prvič zopet videli, pozdravili in se porazgovorili o sebi, prijateljih in znanjih.

Toda vrnimo se v Britanijo!

Zaradi razsežnosti slovenske fare in raztresenosti njenih župljanov mora v njenem življenju imeti poseben poudarek tisk. G. Kunstelj je takoj po svojem prihodu začel izdajati svoj verski mesečnik, ki pa je prenehal izhajati, ko je začel iznajati skupni verski list za vse slovenske naseljence v zahodni Evropi „Naša Luč“. V Britanijo prihaja sedaj v 400 izvodih, tako da jo prejema vsaka družina. Poleg tega prihajajo med naše naseljence tudi drugi verski listi: Ave Marija iz Združenih držav, Duhovno življenje iz Argentine in drugi s Koroške in Primorske.

Od časa do časa prihajajo na obisk v Britanijo slovenski duhovniki iz Evrope, ki tako za krajši čas prevzamejo del bremena, ki ga nosi stalni dušni pastir. V zadnjih letih so tukajšnje Slovence obiskali in med njimi za kratek čas delovali gg. P. Leskovec, dr. Bellej, J. Sodja, p. Žužek in v zadnjem letu g. Kavalari iz Francije in dr. Janežič iz Rima.

Kar sem dejal o tisku v zvezi z verskim življenjem, velja seveda tudi za splošno izobrazbo in narodno vzgojo. Zaradi raztresenosti tukaj običajne metode izobraževalnega dela, tudi če bi bilo več volje do takega dela in več delavcev, ne bi bile mogoče. V tem oziru je zelo razveseljivo dejstvo, da so se med Slovenci v Britaniji tako dobro zasidrale knjige Mohorjeve družbe. Družba ima tukaj kakih 70 naročnikov; vsaki deseti Slovenec v Britaniji torej prejema Mohorjeve knjige, bere jih pa seveda mnogo več. V Londonu posluje skromna izposojevalnica slovenskih knjig, ki pa doslej še ni našla tistega števila izposojevalcev in bralcev, ki smo ga pričakovali.

Slovenski tisk v Angliji

Število Slovencev v Britaniji je majhno, vendar niso samo pasivni bralci slovenskega tiska. Tudi aktivno se udeležujejo na časniškem področju in izdajajo dva lista, ki gresta preko britanskih meja. „Klic Triglava“, ki ga izdaja Slovenska Pravda, izhaja že od prihoda Slovencev v Britanijo, januarja leta 1958 pa je začelo izhajati „Pismo“ ki ga izdaja Slovenska pisarna v Londonu. Oba lista sta politično-informativnega značaja in obveščata svoje bralce o dogodkih v političnem življenju slovenske in jugoslovanske emigracije in o političnem stanju ter razvoju v domovini.

Politični organizaciji Slovencev v Angliji

V sedanjih časih nehvaležno politično delo opravljata tukaj dve organizaciji: Sekcija Slovenske ljudske stranke za Vel. Britanijo in Slovenska pravda. Slovenski politični delavci skušajo med izseljenci ohraniti zanimanje za naša narodno-politična vprašanja in vzdrževati zveze s hrvatskimi in srbskimi političnimi krogi. Delegati SLS pa se poleg tega prid-

no in kadar je le mogoče udeležujejo mednarodnih konferenc in sestankov, do katerih imajo dostop, in na njih po svojih močeh in s samo svojo navzočnostjo evropsko, in predvsem krščansko demokratsko javnost, opominjajo, da tudi v naši domovini in Jugoslaviji vlada tisto, s čimer je zahodni svet sedaj v tako hudji borbi.

Obiskovalci iz domovine še prihajajo na zasebne obiske k svojcem, ki so se naselili v Britaniji, v trgovskih poslih in na proučevanje raznih britanskih ustanov in naprav. Pojavila pa se je ena sprememba na slabše. Pred tremi leti je v Anglijo v času velikih počitnic prišlo kar 200 študentov samo iz Slovenije in sicer na eno ali dvomesečno delo v dijaških poljedelskih taboriščih in na ogled Britanije ter Londona. Po znanih dijaških demonstracijah v Zagrebu, Skoplju in na Reki pa so ti obiski skoraj popolnoma prenehali. Kakor vse kaže, je zahodni svet s svojo miselnostjo za jugoslovansko ljudsko demokracijo še vedno nevaren.

Naj bo za letos dovolj. Ob letu se bom zopet oglasil, če bo kaj branja vrednih novic iz življenja Slovencev na tem otoku.

Skupina Slovencev na mednarodnem evharističnem kongresu v Monakovem. V prvi vrsti sedj med Ign. Kunstljem in dr. Ign. Lenčkom Franjo Sekolec, pisec gornjega Pisma iz Anglije.

ZAPISKI ŽIVLJENJA IN DELA SLOVENCEV V KANADI

Življenje teče neizprosno naprej. Njegova zunanja oznaka je naglica, naravnost vrtoglavost; kot da bi se časovne mere skrajšale, se zdi. V tem nepretrganem toku skoraj ni prostora, da bi se človek ustavil, da bi se zamislil in odpočil; kaj šele, da bi se oziral nazaj, pogledal po drugih, kaj mislijo in delajo. In še mnogo manj, da bi sestavljal zapiske življenja, presojal kritično njih vsebino ter tako ohranjal dogodke zgodovini. (Ko sva se z ženo uvrstila v tok življenja, sva kupila obsežen dnevnik, ki naj bi sprejemal vase vse važne družinske dogodke. Preteklo je že lepo število let, a dnevnik je še vedno nedolžno prazen.)

Številčna rast

Slovenska narodna skupina v Kanadi je zadnji dve leti (1959 do 31. avgusta 1960) številčno zelo narastla. Samo matične knjige pri župniji Marije Pomagaj v Torontu zaznamujejo v tem času 205 rojstev, a samo 12 smrti. Slovenskih porok je bilo 108. Velik pa je bil v tem času tudi dotok najnovjših naseljencev. Bežali so in še bežijo iz „rdečega raja“, ki vlada v Sloveniji. Od teh najnovjših se jih je vpisalo v župnijo čez 500. Koliko stotin pa je raztresenih okoli po Kanadi, ki jih ne doseže nobena kronika! Tudi dotok svojcev iz stare domovine se je v tem času povečal. Številčna rast torej pokaže napredek.

Za versko ohranitev in duhovno povezanost

Življenjski standard severne Amerike je visok in v njem so nastežaj odprta vrata življenjskemu materializmu, ki duši in mori duha ter krščanske ideale življenja. Za ta materializem tudi Slovenci nismo

nedovzetni. Poseben problem so tudi naj-novejši doseljenci, ki so otroci komunistične družbe. Jasno je torej, da je v teku borba med krščanskim idealom življenja in med pogansko materialističnim. Vodniki in prvi borci na čelu krščanske fronte so slovenski duhovniki. Duhovno-verska skrb za Slovence v Kanadi je zaupana gg. lazaristom. Za časa svojega življenja jim je pogosto priskočil na pomoč pok. ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman. Naj z duhovno-verskega področja omenim glavne dogodke.

Od 6. do 8. dec. 1958 je pok. ljublj. škof dr. Gregorij Rožman vodil „lurško tridnevnicu“ in v teh dneh tudi birmal slovenske otroke.

28. dec. 1958 je župnik g. Jakob Kolarič CM v cerkvi Kristusa Kralja v Long Branch vpeljal redno nedeljsko službo božjo za rojake na zapadni strani Velikega Toronta in tako uresničil svojo zamisel prve podružnice, ki naj bi spadala pod župnijo Marija Pomagaj. Po volji nadškofije in redovnih predstojnikov ter pod vodstvom g. J. Kopača CM pa se je podružnica spremenila v samostojno drugo slovensko župnijo za kraje Mimico, New Toronto, Long Branch, Alderwood in bližnje kraje, ki spadajo pod Veliki Toronto.

Januar 1959. je bil začetek skupnega obhajanja prvih sobot v cerkvi Marije Pomagaj. Od 15. do 29. marca 1959 je g. K. Wolbang CM vodil veliki misijon za Slovence v Torontu. V maju istega leta so bili pri Mariji Pomagaj romarji iz Clevelanda.

7. junija smo imeli novo mašo č. g. F. Skumavca, ki je končal bogoslovne študije v torontskem semenišču in bil po novi maši nastavljen za kaplana na angleški fari v Oshawi, nedaleč od Toronta. Novomašni pridigar je bil pok. škof dr. Gre-

Procesija sv. Rešnjega Telesa
na Slovenski pristavi.

gorij Rožman, ki je isti dan —tedaj zadnjokrat— birmal 27 slovenskih otrok. 6. julija je popeljal g. F. Sodja C.M. može in fante za tri dni v tihoto duhovnih vaj v Manreso. 19. julija pa so se slovenske množice iz Ontarija zgrinjale v Midlandu na grobovih kanadskih mučencev. 6. septembra so bili zopet v Torontu pri Kraljici Slovencev rojaki iz Clevelanda in nekaterih krajev Ontarija.

Za leto 1959 je treba še omeniti: ustanovitev in lepo rast Marijine Legije in začetek opravljanja večne devetdnevnice ob petkih. Tudi udeležba pri tej stalno narašča.

V letu 1960 pa je treba omeniti: duhovno obnovo za Veliko noč. Cvetni teden jo je vodil za žene in dekleta g. A. Zrnc CM; v velikem tednu pa jo je imel za može in fante g. F. Sodja CM. Majsko in septembrsko romanje clevelandskih Slovencev na kanadske Brezje je postalo že vsakoletna tradicija. Enako tudi romanje Slovencev iz Ontarija v Midland, ki je bilo 24. julija 1960. Po številu udeležencev je presevalo vse dosedanje. Posebno lep in veličasten dogodek je bila telovska procesija 19. junija na slovenski pristavi, v katero se je uvrstilo blizu 800 udeležencev. V juliju smo zopet imeli novo mašo, ki jo je zapel po trudapolni poti do oltarja g. R. Cukjati.

Nove moči in premestitve

V letu 1959 smo dobili v Toronto slovenske sestre usmiljenke. 28. februarja sta prišli č. s. Libija Krek in č. s. Cecilija Prebil. 6. junija jima je sledila č. s. Palmira Dvoršak. 7. avgusta pa č. s. Ivana Primožič. Za bivališče sester usmiljenk je

bila kupljena hiša v neposredni bližini slovenske cerkve na Manning Ave. Danes vodijo sestre zavetišče za otroke, katerih starši čez dan delajo, poučujejo na slovenski šoli, pomagajo pri upravi 'Božje Besede' in izvršujejo obilico drugih dobrih del, del krščanskega usmiljenja.

7. avgusta 1959 sta prišla v Toronto g. Andrej Prebil CM in g. Anton Zrnc CM. 22. marca 1960 pa je zapustil mesto slovenskega župnika v Torontu g. Jakob Kolarič. Na njegovo mesto so predstojniki imenovali g. Prebila CM. S 1. septembrom 1960 se je preselil na svoj župnijski sedež novi župnik g. Janez Kopač CM. Njegov pomočnik na novi župniji Brezmadežne s čudodelno svetinjo je g. F. Sodja CM.

Misijonski obiski po slovenskih naselbinah

Velikega pomena za versko ohranitev in povezavo našega življa v Kanadi so obiski misijonarjev po slovenskih naselbinah ob priliki misijonov in duhovnih obnov. V letu 1959 in 1960 so misijonarji obiskali sledeče kraje: Batawo, Windsor, Port Arthur, St. Catharines, London in Otawo v mesecu marcu in aprilu. V aprilu in maju pa: Hamilton, (ki je v zadnjem času dobil svojega dušnega pastirja za Slovence v osebi g. dr. Tomca SDB) Jamestown, Sudbury, Timmins, Kirkland Lake, Val d'Or, Noranda. Za Vel. noč 1960 je imel misijon v Montrealu, kjer pastiruje g. I. Časl CM, g. F. Sodja CM. Leto poprej pa je bil v Montrealu na misijonu pok. škof. dr. Gregorij Rožman.

„Sv. Tarcizij“ na odru v slovenski dvorani.
Igrajo učenci slovenske šole.

V Torontu delujeta dve slovenski šoli. Vsaka župnija ima svojo. Šola "Marije Pomagaj" je petrazredna. V šolskem letu 1959-60 je bilo vpisanih 112 otrok. Redno je obiskovalo pouk in dobilo spričevala 89 gojencev. Poučevali so: slovenščino, verouk in petje slovenskih pesmi v vseh razredih. Od drugega do petega razreda pa še zemljepis in zgodovino Slovenije. Posebej so imeli gojenci še zborovo petje.

Slovenska šola „Brezmadežne“ je bila ustanovljena leta 1959 in je imela 3 razrede in 33 gojencev.

Obe šoli sta pripravili „Materinsko proslavo“ 8. maja 1960 z igro „Sv. Tarcizij“, „Majniška prireditev“ na dan farnega žegnanja in „Prireditev ob zaključku šolskega leta“ 12. junija 1960. Slovenska šola Marije Pomagaj pa je sodelovala pri „Slomškovi proslavi“ (ob 100 letnici prenosa sedeža lavantinske škofije iz št. Andraža v Maribor) in pri „Baragovi proslavi“ v januarju 1960 z igro „Za velikim vzorom“.

Tudi v Sudburyju se je sestavil odbor, ki vodi slovensko šolo. Poučevati je že začela ga. Francka Stopar.

Dramatska dejavnost

Slovinci radi nastopamo na odru in radi uživamo dramatsko umetnost. Vendar se zdi, da je dramatska dejavnost zadnji dve leti nekoliko popustila. Tovrstno udejstvovanje namreč zahteva največ žrtev in složnega sodelovanja mnogih. V Torontu je gojilo dramatsko umetnost SKPD „Baraga“ in njegov mladinski krožek „Mladi dom“; nekaj pa tudi „Slovensko gledališče“. Od časa do časa so tudi druge organizacije stopale pred občinstvo z dramatskimi nastopi.

Zadnje nedeljo v adventu 1958 je SKPD „Baraga“ postavilo na oder v cerkveni dvorani „Henrika gobavega viteza“ z lepim uspehom. 1. februarja je igral „Mladi dom“ „V Ljubljano jo dajmo“. 21. februarja 1959 je Slov. gledališče uprizorilo „Hotel pri dobrem počitku“. 25. aprila 1959 je zopet „Mladi dom“ nastopil z igro „Boštjan s predmestja“, ki jo je režiral g. F. Pavlin. 8. marca istega leta smo vi-

Šolska mladina tabori na slovenski pristani.

deli „Počeni prstan“ v priredbi SKPD „Baraga“, v jeseni 25. oktobra pa „Gospodovuro“ v misijonske namene. 29. novembra 1959 je g. H. Erčulj režiral za SKPD „Baraga“ „Našo kri“. 13. decembra je Marijina družba igrala „Goslarico Naše ljube Gospe“, ki jo je režiral g. O. Mauser. 20. decembra 1959 so igralci iz nove župnije v režiji g. V. Straha igrali „Grče“, z namenom podpreti gradbeni fond za novo cerkev. 6. februarja 1960 pa se je cerkveni pevski zbor postavil z opereto „Planinska roža“, ki je dvakrat napolnila slovensko dvorano. Režiral je g. Brunšek, dirigiral pa g. F. Sodja CM. 28. februarja je SKPD „Baraga“ postavilo na oder Nušičevo veseloigro „Navaden človek“. Lep uspeh je tudi doživela igra „Stric v Toplicah“, ki so jo igrali člani SKPD „Baraga“ za sklad nove cerkve. Režiral in igral je glavno vlogo g. Tone Ponikvar.

Sistematična gojitev dramatike se ne more prav uveljaviti, ker manjka primernega doma, in ker je preveč organizacij, ki se poskušajo v igranju.

Prireditve in proslave

Nekatere prireditve oz. proslave se ponavljajo leto za letom; postale so nam že notranja potreba. V januarju vsakega leta se zberemo in v mislih romamo po potih našega svetniškega škofa-misijonarja in svetniškega kandidata Baraga. V maju naši malčki proslavljajo praznik slovenskih

Pevski zbor slovenske šole v župniji Marije Pomagaj poje mamicam na materinski proslavi 8. maja 1960.

mater. V juniju častimo spomin naših narodnih mučencev, ki so padli v borbi z brezbožnim komunizmom. To proslavo prireja Zveza protikom. borcev. Okrog 29. oktobra slov. krščanska demokracija prireja proslavo narodnega praznika osvobojenja. Leta 1959 je bil slavnostni govornik predsednik NO za Slovenijo g. dr. M. Krek. Svoje proslave ob tej priliki ima tudi SNZ.

15. nov. 1959 smo imeli posebno proslavo na čast škofu A. M. Slomšku. Za to priliko je pripravil temeljito predavanje g. župnik J. Kolarič CM pod naslovom „Slomšek, Slovenec - duhovnih - svetnik“. 22. novembra 1959 pa je bila žalna komeemoracija za pok. ljubljanskim škofom dr. Gr. Rožmanom. V slovo sta mu govorila župnik g. J. Kolarič in g. P. Markeš.

Pod gornjim naslovom je treba še omeniti koncert slovenske pesmi, ki ga je 19. aprila pripravil cerkveni pevski zbor pod vodstvom g. F. Sodja CM. Koncert je nudil poslušalcem veliko užitka, saj je ob pesmi zaživela slovenska zemlja in nas je čar slovenske lepote zajel z najbolj pristno močjo.

I. Slovenski dan v Kanadi

Ta vsenarodna kulturna prireditev zasluzi poseben naslov. Za to so tehtni razlogi. Prireditev te vrste je bila prva v zgodovini slovenstva v Kanadi. Po svoji udeležbi je bila največja, saj je pritegnila blizu tisoč odraslih in množico otrok vseh starosti in to kljub kratki pripravi in nezadostnemu oglaševanju. Prav ta udeležba je pokazala potrebo po širši narodni povezavi našega življa in željo, da bi se se-

šli vsaj enkrat na leto, da se poživijo skupni ideali, da se dvigne narodna zavest.

I. Slovenski dan v Kanadi je pripravil pripravljalni odbor „Slovenskega sveta“ v nedeljo 28. avgusta 1960 na Slovenski pristani, ki je oddaljena od Toronta kakih 40 milj. Pristava ima umetno jezerce, lepe prostore za sončenje, za športno udeleževanje, za piknike in veliko pokrito lopo, kjer je v poletnem času vsako nedeljo sveta maša.

Program je obsegal: slovenske pesmi, narodne plesne, govor predsednika pripravljalnega odbora „Slovenskega sveta“ g. ing. B. Goloba, pozdrave zastopnikov krajevnih skupin in telovadne nastope „Slov. telovadne zveze“, pod vodstvom g. ing. F. Grmeka. Za konec se je razvila prosta zabava, pri kateri je igral slovenski kvartet „Sunshine“.

I. Slovenski dan v Kanadi se je zaključil v prijetnem vzdušju in s trdnim sklepom, da mora prvemu slediti drugi po vsebini še boljši, po pripravah razsežnejši in po udeležbi še bolj mogočen.

Zadružništvo

Na področju denarstva delujeta v Torontu dva denarna zavoda. Prvi je bil ustanovljen kot J. E. Krek Credit Union, ki ga vodi Slovenska narodna zveza. Za seboj ima že sedem in pol letno delovanje.

Druga je bilo ustanovljena Hranilnica in Posojilnica za člane slovenske narodne župnije Marije Pomagaj, ki je pa že raztegnila svoje delovanje tudi na drugo slovensko župnijo. Ta druga je 25. avgusta 1960 praznovala tretjo obletnico ustanovnega občnega zbora. Za dokaz hitrega razvoja in rasti naj navedem samo nekaj števil.

Ob triletnici se je članstvo naglo bližalo številu 500. V treh letih je bilo vložnih dol. 326.681 na hranilne vloge in dol. 172.108 na osebne čekovne račune. Osebnih posojil pa je bilo izdanih za 220.776 dol. in dol. 62.500 na prvo zastavo (hipoteko). Celotni kapital je presegel število dol. 200.000. Denarni promet triletni dobe je znašal dol. 1.370.644; od tega odpade na dohodke dol. 698.770 in na izdatke dol. 671.874.

Slovenske naselbine

Da bi to poročilo nudilo samo približno sliko dela in življenja Slovencev v Kanadi, bi moralo vsebovati podatke iz drugih slovenskih naselbin. Za Torontom je gotovo največ Slovencev naseljenih v Montrealu, ki imajo zraven svoje duhovnije tudi kulturno društvo „Baraga“, ki mu predseduje g. Zdenko Osana. Društvo izdaja tudi lasten listič „Čolnič“.

Tretja največja slovenska naselbina je pa v Hamiltonu, Ont. V tem velikem industrijskem kraju je začel zbirati slovenske rojake g. A. Prebil CM. Že so začeli

misliti na ustanovitev svoje župnije, ko je g. A. Prebil bil poklican za novega župnika v Toronto v Mariji Pomagaj. Trenutno pa pase slovenske ovce v Hamiltonu g. dr. Tomc, salezijanec.

Svoje društvo so ustanovili tudi Slovenci v Londonu; imajo že svoj društveni dom. Predseduje jim ing. S. Bah.

Svetovati bi bilo, da bi za naslednji Zbornik poslali društveni delavci iz vseh slovenskih naselbin svoja poročila, na podlagi katerih bi se mogla sestaviti bolj popolna, ali vsaj približna slika življenja in dela Slovencev v Kanadi.

Prvoobhajanci iz župnije Brezmadežne s čudodelno svetinjo s svojim župnikom Rev. J. Kopačem CM in učiteljstvom slovenske šole.

MED SLOVENCMI V VENEZUELI

Doslej je bilo v Letopisu Zbornika-Koledarja Svobodne Slovenije o Slovencih v Venezueli bolj malo poročil. S tem seveda ni rečeno, da Slovencev v Venezueli ne bi bilo. Zato te vrstice, da bodo rojaki po svetu vedeli, da je tudi v Venezueli v Južni Ameriki precejšnja slovenska naselbina, ki se je začela v zadnjem času tudi organizacijsko povezovati ter tudi prosvetno udejevtvovati.

Koliko Slovencev je v Venezueli?

Teško je točno ugotoviti, vendar bo držalo, da je v vsej Venezueli okoli 280 slovenskih družin, samskih je pa 60. Skupaj bi torej bilo z otroci kakih 500 Slovencev. Od tega števila jih je približno polovica v glavnem mestu Caracas in v okoliških krajih.

Prosvetno in družabno udejevtvovanje med Slovenci

O prosvetnem, kulturnem ali organizacijskem življenju, kot je n. pr. med Slovenci v Argentini, Severni Ameriki, Kanadi in drugod, kjer jih je več skupaj, tu ni mogoče govoriti. Premalo nas je in inteligence je premalo in vsega dela ne zmorejo. Pa tudi pri rojakih ni takega smisla, kakor bi bilo želeti, kajti pri nekaterih je narodna zavednost že močno popustila.

Zato je treba tembolj pohvaliti napore in požrtvovalnost tistih, ki se v takem okolju in vzdušju trudijo, da pride tudi pri nas do kakega prosvetnega sestanka ali družabne prireditve. Za prosvetno delo skrbi zlasti Rudi Kolbič s svojim odrom. Pripravil je že več nastopov. Tako zlasti v

počastitev škofa Rožmana. Prireditve je bila namenjena škofu v pozdrav ob njegovem prihodu v Venezuelo, kamor je nameraval priti, pa mu je smrt preprečila ta načrt. Pozneje je bila ta prireditve v počastitev spomina na umrlega nadpastirja. Dvakrat smo imeli že Miklavžovo prireditve in tudi materinsko proslavo. Omeniti je treba še petje. V cerkvi pojemo vsako nedeljo. Za ljudsko petje skrbi ga. Nuška Ilija, na odru pa so enkrat nastopili tudi pevci pod vodstvom Maksa Sodje.

Družabnost pa gojimo na ta način, da se med družinami obiskujemo. Skupen izlet napravimo h kakemu rojaku izven Caracasa. Ta način prirejanja družabnih sestankov se je obnesel in se nas ob takih priložnostih nabere do 80. Najprej imamo mašo, nato pa je pogostitev. Izletne točke k rojakom so kraji Güigüe, kjer živi prijazni Anton Ilija, Valencia in Maracay.

O kulturnem delu ni mogoče govoriti. Če ga smemo tako imenovati, bi bil to mesečnik dušnega pastirja „Življenje“, ki ga vsi rojaki dobivajo po pošti. Je to morda še najtrdnjša vez, ki prodre tudi tja, kamor kaplan osebno skoraj nikoli ne more.

Skrb za versko življenje

Slovenci v Venezueli do pred tremi leti svojega dušnega pastirja sploh nismo imeli. Zato je razumljivo, da je v tem pogledu precej izgubljenega. Pred leti je pa le prišel med nas pastirovat slovenski dušni pastir č. g. Janez Grilc. Odkar je med nami, imamo vsako nedeljo ob petih popoldne v predmestju venezuelske prestolnice v Campo Claro slovensko mašo. K njej prihaja okoli 40 rojakov. Vedno skoraj isti ljudje.

Teh štirideset rojakov tudi tvori jedro slovenske skupnosti v Caracasu.

Slovenski dušni pastir po možnosti tudi obiskuje raztresene slovenske rojake po drugih krajih. Da jih doseže božja beseda, jim pošilja, kot omenjeno, verski list Življenje.

Skrb za mladino

Ni nikogar, ki bi se ji mogel posvetiti. Kako bi bili veseli, če bi imeli koga, kako požrtvovalno učiteljico. Pa nimamo nikogar. Verouk poučuje naš -dušni pastir, ki je za mladino uvedel v verskem listu življenje, tudi posebno mladinsko prilogo. Slovenski otroci sodelujejo pri vseh slovenskih prireditvah.

Socialno skrbstvo

Čeprav nas je malo, nismo pozabili na reveže med nami. Tudi teh je, ki so dosti-krat, zlasti med boleznijo, navezani na pomoč rojakov. Za podpiranje potrebnih med boleznijo smo ustanovili Bolniški sklad. Dosedaj smo za podpiranje bolnikov nabrali 1148 bolivarjev (1 dol. je 3.32 bol.)

Ob zbiranju prispevkov za nas bolniški sklad, pa tudi nismo pozabili na dolžnosti, ki jo imamo tudi pri ohranitvi slovenskega semenišča v Argentini. To potrjuje dejstvo, da smo v dveh letih nabrali za semenišče v Adroguéju v Argentini 300 dolarjev, za škofovsko mitro sedanjemu ljubljanskemu škofu Vovku pa 100 dol.

To bi bilo najvažnejše, kar bi bilo povedati o slovenskih rojaki v Venezueli. Ne moremo se ponášati s takimi prosvetnimi in kulturnimi prireditvami kot n, pr, Slovenci v Argentini, toda za razmere, v katerih živimo v Venezueli, je veliko že to, kar smo doslej ustvarili. Upoštevati je treba, da je bilo treba tu v tem pogledu dobesedno orati ledino. Dosedanje delo slo-

Cerkev v kolegiju „Francia“ v Campo Claro (Caracas), kjer imajo Slovenci vsako nedeljo sv. mašo ob petih popoldne.

Miklavževanje Slovencev v Caracasu leta 1959.

venskih rojakov v Venezueli pa pričra prav tako, kakor udejstvovanje rojakov v drugih državah, da se vsi trudijo, da bi slovenske izseljence v Venezueli narodno in versko ohranili, da bi ostali še naprej živi udje slovenskega narodnega telesa.

OB ROŽMANOVEM GROBU NA LEMONTSKEM GRIČU

Škof dr. Gregorij Rožman je v svojem izseljenskem življenju občutil največjo notranjo srečo in zadovoljstvo tedaj, če je lahko prinesel dušno tolažbo po svetu razkropljenim slovenskim rojakom. Zato jih je tako rad obiskoval leto za letom. Kljub visoki starosti in bolezni, kljub ogromnim razdaljam, je vesel in zadovoljen odhajal na potovanja v razne dežele, ki so sprejele slovenske ljudi. Četudi so bile te poti združene z osebnim škofovim trpljenjem, jih je opravljal nad vse rad, ker je vedel, da bo s svojim prihodom prinesel veselje, upanje in vero med slovenske izseljence.

Zato pa je bil tudi tista duhovna sila, ki nas je med seboj tako močno povezovala in družila. Vsi smo ga imeli ne samo za svojega ljubečega nadpastirja, ampak tudi za svojega najboljšega očeta, ki je neprestano molil za nas in za trpeči narod doma, ter skrbel za naš dušni in telesni blagor. Zato pa je tudi novica o njegovi smrti tako bolešno zadela sleherno slovensko srce.

In kakor je bil škof Rožman slovenskim izseljencem duhovni vodnik v sedanji duhovni zmedi v svetu ter tolažnik v vseh bridkostih in težavah izseljenstva v življenju, je to ostal tudi še po svoji smrti. Kajti tisto mesto, ki so ga na Lemontskem griču odstopili slovenski frančiškani, da je v neposredni bližini Marije Pomagaj na ameriških Brezjah sprejelo k zadnjemu počitku njegovo izmučeno telo, je postalo sveto vsem Slovincem. Zato neprestano romajo tja rojaki in molijo za pokoj njegove duše.

Ob škofovem grobu molijo za pokoj njegove duše. Vsi s tega svetega mesta odhajajo potolaženi, kajti ob grobu se živo spomnijo besed in nauk, ki nam jih je škof dajal v svojih pridigah in govorih, da bi svoje življenje in delovanje uravnavali

vedno tako, da bi nas bila vesela Bog s svojo nebeško Materjo, kakor tudi domovina.

Tako nas pokojni škof dr. Rožman po smrti družiti s svojega zadnjega zemeljskega bivališča na Lemontskem griču v Severni Ameriki. Zato pa tudi ni nobenega romarja v Lemontu pri Mariji Pomagaj, ki ne bi tudi stopil na lemontski grič ter tam obiskal škofovega groba, in na njem pomolil za njegov dušni mir.

Kakor v drugih letih je imela Marija Pomagaj v Lemontu polno obiskovalcev tudi v letu 1960. K njej so prihajali rojaki iz raznih krajev v Severni Ameriki in tudi iz Kanade. Glavno romanje pa je bilo dne 2. in 3. julija 1960. Imelo je vsenarodni značaj. Kajti bilo je združeno z obletnico kronanja lemontske milostne podobe Marije Pomagaj, s proslavo 25 letnice euharističnega kongresa v Ljubljani in s skupnim prvim obiskom vseh Slovencev groba škofa dr. Rožmana.

Glavne romarske pobožnosti so bile dne 3. julija. Pri njih so bili zastopani vsi Slovenci in vse njihove organizacije ter društva iz Severne Amerike in Kanade.

Narodni odbor za Slovenijo je zastopal predsednik dr. Miha Krek, Klub slov. kat. akad. starešinstva iz Čikaga: Stanko Masič in Alfred Fišinger, Glavni odbor Lige kat. Amerikancev Rev. Msgr. Oman in dr. Miha Krek, njeno podružnico v Čikagu Alfred Fišinger in Anton Gaber, podružnico iz Jolietta pa Frank Čepon in Ivan Rems, Zvezo slovenskih protikomunističnih borcev Rev. Štefan Kraljič, Frank Mejač in Ivan Hočevar, starše pobitih slovenskih protikomunističnih borcev Franc in Marija Kastelic iz Višnje gore, ki sta izgubila štiri sinove in Jože Selan iz Dobrunj, ki je prav tako izgubil 4 sinove, pevsko društvo Korotan v Clevelandu Emi in Edi Veider, Dramatsko društvo Lilija Cleveland Mira Adamič in

Marijan Kosem, Dramatsko in pevsko društvo Prešern, New York, Anton Osovnik in Marjeta Saksida, Slovensko društvo Triglav, Milwaukee, Frank Rozina in Lojze Gallič, Akademsko društvo Sava Milena Dolenc in Tone Arko, Slovenski mladinski zbor Slavček, Cleveland, Miodrag in Silvo Savernik, Slov. Radio klub in slov. radijsko plesno skupino, Čikago, Frank Mikek in Marta Krašovec, Slovensko radijsko uro, Čikago, Otmar Tašner in Štefan Čander, Glavni odbor slovenske ženske zveze Josephine Livek, William Livek in Mrs. John Železnikar, podružnica ženske zveze, Indianapolis, Antonija in Marijana Bajt, Društvo sv. Alojzija, Indianapolis, Silvester Bajt in Marija Lambert, Društvo sv. Jožefa iz Clevelanda, Lojze in Štefka Jarem, Društvo kraljica Majnika, Poeria, Franc Virant, Glavni odbor Kranjskoslov. kat. Jednote Robert Košmerlj in Frank Banič, Slovensko šolo pri Sv. Štefanu v Čikagu, učiteljica Pavla Mušič, Slovensko šolo pri sv. Vidu, Cleveland, učiteljica Angela Bolha in Viktor Blatnik, član šolskega odbora, slovensko šolo v župniji Marije vnebovzete, Cleveland, John Hočevar in Jožica Pavli, kanadske Slovence iz Toronta, Ulcar ter Marija in Janez Ambrožič, kanadske Slovence iz Winnipega, dr. Frank in Renata Kozina, prekmurske Slovence Gizela Hozijan in Veronika Kolenko, primorske Slovence Anton Kaluža in Ivan Bajt, štajerske Slovence Vilko Kuntara in Ivan Amon, koroške Slovence ga. Gabriel in Jožef Resman ter Ivan Mlečnik, Baragovo zvezo Joseph Gregorič, Zvezo oltarnih društev ali Materina društva Marija Kokalj in Eleonora Gross, obe iz Clevelanda, Zvezo društev najsvetejšega imena za može in fante Franc Lončar in Alojzij Petelin, oba iz Clevelanda, Marijino legijo iz Clevelanda Anton Jeglič in Anton Košir, Skupščino Tretjega reda sv. Frančiška fare sv. Štefana v Čikagu, Leo Mladič z gospo, fare sv. Lovrenca v Clevelandu Franče Kamin in Slemc, fare Marije Pomagaj v Lemontu Lojzka Verbič in Jennie Bebar, slovenske šolske sestre iz Mt. Assisi, Lemont, voditeljica novink s. Cecilija in provincialka s. Sibila, slovenske frančiškane p. Pelagij Majhenič, p. Krištof Sedlak in p. Odilo Hajnšek, slovenske ameriške duhovnike Msgr. John J. Oman iz Clevelanda in Rev. Štefan Kraljič iz Underwooda, Društvo slovenskih duhovnikov „Rožmanov sklad“ pa p. Fortunat Zorman, OFM.

Romarska pobožnost se je začela z jutranjo mašo za padle slovenske protikomunistične žrtve. Imel jo je Rev. Štefan Kraljič, med mašo pa je pridigal p. Odilo Hajnšek. Po maši so se vsi romarji zbrali pri Prekmurskem križu, odkoder se je razvila slovesna procesija na pokopa-

Nagrobni spomenik škofu Rožmanu

lišče s skupno poklonitvijo Slovencev na grobu škofa dr. Rožmana. Pri poklonitvi so sodelovali vsi navedeni zastopniki slovenskih ustanov. Med sprevedom na pokopališče so vsi molili žalostni del rožnega venca.

Ob škofovem grobu je mešani zbor lemontskih romarjev zapel žalostinko „Jaz sem vstajenje in življenje. Kdor v me veruje, bo živel vekomaj; četudi bo mrtev, bo živel na vekomaj“. Spominski govor je imel Rev. p. Odilo Hajnšek. Za njim je msgr. John J. Oman, kot škofov gostitelj v Severni Ameriki in častni kanonik ljubljanskega kapitlja dvignil spominski venec in ga položil na škofov grob. Venec je bil narejen iz slovenskih nageljčkov, iz rožmarina in roženkravta ter so ga v sprevedu nosile tri deklice: venec Margareta Schoener, slovenski trak Magdalena Jeretina in trak ameriških barv Marija Purkart. Cvetje z groba nadškofa dr. Jegliča v Ljubljani je v sprevedu nosila Olga Smogliano, na grob škofa dr. Rožmana ga je položil kanonik ljubljanskega kapitlja Rev. dr. Janko Kraljič, cvetje z groba staršev pok. škofa dr. Rožmana s pokopališča v Šmihelu pri Pliberku na Koroškem je pa v sprevedu nosila Ana Marija Brsan, na škofov grob pa ga je položila koroška rojakinja ga. Frank Gabrielova, ki je bila rojena v domačiji Miklove Zale.

Ginljivo poklonitev je zaključila močna pesem „O križ na smrtni postelji“, ki jo je pela več tisočglava množica, ki se je nato začela pomikati zopet v sprevedu proti lurški votlini, kjer je Msgr. Rev. Oman opravil slovesno mašo za pokoj duše

škofa dr. Rožmana. Med mašo je pel zbor več kot sto pevk in pevcev najlepše slovenske cerkvene pesmi pod vodstvom Vilka Kuntare, petje je pa spremljal na harmoniju dr. Alfred Fišinger. Med mašo je pridigal Rev. p. Odilo Hajnšek, po maši je pa številne romarje nagovoril Msgr. Oman, prijatelj in dobrotnik pok. škofa, ki se je pred 25. peti udeležil tudi evharističnega kongresa, na katerem je tedaj zastopal jugoslovansko vlado voditelj slovenskega naroda dr. Anton Korošec.

Številni so bili tudi romarji v Lemontu dne 14. avgusta 1960. So bile to clevelandске žene, članice Zveze oltarnih društev. Tudi te so se poklonile pok. škofu ob njegovem grobu, ker je pok. škof vedno z njimi romal na ameriške Brezje ter jim je tam tudi pridigal. Romanje je bilo 14. avgusta 1960 zato, ker je na ta

dan minilo ravno 12 let, kar je bil pok. škof dr. Rožman prvič v Lemontu, odkar je po drugi svetovni vojni prišel v Severno Ameriko. Tedaj je bil tam z romaricami Zveze oltarnih društev. Po romanju je tedaj zapisal v svoj dnevnik:

„Zahvala za molitve in za darila. Dobre žene in matere so lani leta 1947 napravile romanje k Mariji Pomagaj v Lemont in so določile svojemu romanju poseben namen, da bi bil jaz rešen ujetništva. Bile so uslišane. Marija je pomagala. Letos sem s temi dobrimi ženami priromal tudi jaz v Lemont, da se Mariji Pomagaj zahvalimo za rešitev.

Slovenski duhovniki v Severni Ameriki so pa imeli svoj spominski sestanek v Lemontu ob obletnici škofove smrti dne 16. novembra 1960, ter so tedaj počastili njegov spomin tudi z obiskom njegovega groba na Lemontskem griču.

SLOVENC V ČILU

si prav tako kot po drugih državah prizadevajo, da bi se tudi organizacijsko povezali med seboj ter si ustvarili tudi skupen slovenski dom. Za izvedbo teh načrtov se zlasti močno zavzema č. s. prednica Vincencija Kaplja. Slovenci v čilski prestolnici Santiago se večkrat snidejo in se prijateljsko pomenijo o vseh domačih in skupnih slovenskih stvareh.

Slika prikazuje slovensko skupino v Santiagu dne 16. aprila 1960 ob blagoslovitvi velikonočnih pirhov in potic.

SLOVENSKI NASELJENCI V FRANCIJI

Francija je Slovincem znana dežela. Z njo smo imeli vedno prijateljske stike. Že pesnik Valentin Vodnik v svoji Iliriji oživljeni nam o tem govori. Pozneje se ti kulturni stiki niso nikdar prekinili in marsikateri od slovenske študirajoče mladine si je znanje spopolnjeval na francoskih visokih šolah. Pariz je bila in je še vedno privlačna točka za slovenske umetnike.

Francija je bila znana Slovincem tudi že v predvojnih letih po tem, da je tja vedno odhajalo veliko slovenskih ljudi, ki jim domači kraj ni mogel dati zadosti kruha. S trdim delom so si ga nato služili po francoskih rudnikih in po kmetijah. S tem našim življenjem v prejšnjih časih francoski delodajalci niso vedno tako nastopali, kakor bi bilo prav v duhu krščanskega socialnega nauka in modernih socialnih predpisov. Ponekod so jih nečloveško izrabljali, zlasti v tistem času, ko je med njimi deloval kot izseljenski komisar pok. dr. Lojze Kuhar, ki se je za slovenske ljudi zelo brigal in skrbel za njihov dušni in telesni blagor.

Tako je iz leta v leto prihajalo v Francijo vedno več ljudi. Nastajala so večja in manjša slovenska naselja odnosno skupine, začela so delovati razna društva, zlasti društva sv. Barbare in pevski zbori, ki so neumorno prepevali pri cerkvenih opravilih slovenskih dušnih pastirjev, pa tudi v veselje rojakov na raznih prosvetnih prireditvah. Tudi izseljenski učitelji so delovali pred vojno med našimi rojaki. Po drugi svetovni vojni so komunistični oblastniki nekomunistične izseljenske učitelje odpravili, ker istovetijo svojo partijo z državo.

V povojnih letih so Francijo spoznali tudi protikomunistični slovenski begunci, ki so že v taboriščih, če so kdaj naleteli na Francoze, občutili, da imajo v njih prave prijatelje. Zato je tudi v Francijo odšlo

več slovenskih beguncev, zlasti takih, ki se niso hoteli izseliti v prekomorske države, ker so hoteli ostati bliže domovini. Med tem, ko je bila v nekaterih drugih državah delitev med stare in nove slovenske naseljenke v začetku močno vidna in je ponekod še danes, za Francijo nikakor ne velja delitev med nove in stare naseljenke, kajti razlik med obema skoro ni čutiti. Večina slovenskih naseljencev v Franciji se namreč za sedanji komunistični režim doma ne navdušuje in ga tudi ne odobrava. Zato slovenski naseljenci radi obiskujejo slovenske prireditve, ki jih v glavnem prirejajo slovenska izseljenska društva, na katera komunistični eksponenti sploh nimajo vpliva, komunisti sami pa kaj več kot kak ples ali podobno ne spravijo skupaj. Poleg tega se slovenski izseljenci udeležujejo verskega življenja in radi sprejemajo med sebe slovenske izseljenske duhovnike.

Francija je v zadnjih letih imela odprte roke tudi za najnovejše slovenske izseljenke, t. j. takšne, ki so jih n. pr. v Italiji in Avstriji označevali za 'gospodarske' in ne politične begunce. Vsi ti begunci so v Franciji dobivali potrebno zaščito in možnost, da so zopet lahko postali svobodni ljudje. V glavnem so to mladi ljudje. Teh prihaja mnogo še sedaj. Tudi v poletnih mesecih leto 1960 jih je prišlo precej. Toda priznati je treba, da je že povsem drug svet, ob katerem človek ne more biti vesel. Kajti te mladine ne briga ne kaj se dogaja v Kongu, ne kaj počenja Hruščev, ne kaj je z De Gaullem in dr. Adenauerjem, temveč vsi ti ljudje imajo samo en cilj: priti do avtomobila, ki je zanje postal simbol zapadnega sveta. Je to žalostno. Saj je avto res dobra in koristna stvar, za marsikoga resnično nujno potrebna, toda če postane avto cilj zaradi avtomobila samega, da ga ima, je to res skrajni materializem

Poroka slov. javnega delavca Marijana Strune z gđc. Maryvonne Lehingrat, hčerko francoskega generala.

Glede postopanja francoskih oblasti z najnovejšimi begunci iz Slovenije je v zadnjem času prišlo do spremembe v tem smislu, da sedaj tistih, ki so bili že v enem ali drugem taborišču v Italiji ali Avstriji, v Franciji več ne sprejemajo, pač pa še vedno tiste, ki prihajajo v Francijo naravnost iz Jugoslavije ali na črno ali pa s potnim listom.

Veliko teh prebežnikov iz Jugoslavije emigrira zatem dalje v druge države. Zlasti Avstralija jih veliko sprejme. V zadnjem času jih je začela vabiti tudi Kanada.

Če pomislimo, da gredo vsi ti ljudje preko pisarne, ki jo vodi Rev. Nace Čretnik, bo vsak lahko uvidel, kako veliko dela in koliko poti je treba še vedno opravljati za naše ljudi v Parizu.

Prosvetno delo

Zanj skrbe razna društva med slovenskimi izseljenci po vseh krajih, kjer jih je le kaj več skupaj. V rudarskih področjih so to društva sv. Barbare, zatem pa razna pevska društva. Ta skrbe zlasti za petje pri slovenskih mašah in tudi pri drugih slovenskih prireditvah.

Povsod je še vedno zadosti idealnih slovenskih ljudi, ki pripravijo slovenskim rojakom tudi gledališke predstave, Miklavževanje in božičnice. Tako so imeli lani v Parizu predstavo igre Občinski tepček. Pripravili so jo slovenski fantje. Uprizoritev igre so ponovili v mestu Lisieux. Slovenska dekleta so v Parizu igrale 'Nestvo iz Amerike'. Otroci slovenskega šolskega tečaja v Salaumines-Mericourtu so nastopili z mladinsko igro 'Rdeča kapica'. Med slovenskimi pevskega zbori uživa velik sloves zlasti pevski zbor Slomšek v Merlebachu.

Slovenci, zaposleni pri poljskih delih v okolici Orleansa — Foto N. Čretnik

Slovenski naseljenci v Franciji so imeli v vseh večjih naseljih tudi spominske svečanosti za umrlim škofom dr. Rožmanom. Bile so zlasti v Parizu, Pas-du-Calaisu, Merlebachu in Nici. V Parizu je spominsko proslavo za škofa dr. Rožmana pripravilo tudi Društvo prijateljev Jugoslavije. Na tej proslavi, ki so se je udeležile vidne francoske osebnosti, je imel spominski govor direktor slovenskih dušnih pastirjev v Franciji Rev. Nace Čretnik.

Svojega lista slovenski izseljenci v Franciji nimajo. Med nje prihaja mesečnik Naša luč, ki ga izdaja Mohorjeva družba v Celovcu. Med Slovenci imajo več naročnikov tudi slovenski demokratski listi s Koroškega in Primorskega, iz prekomorskih držav pa Svobodna Slovenija iz Argentine in Ameriška domovina iz Severne Amerike. S knjigami jih pa zalagata Mohorjevi družbi v Celovcu in Gorici, iz Argentine Svobodna Slovenija s svojim Zbornikom-Koledarjem, Slovenska kulturna akcija pa s svojimi knjižnimi izdajami.

Nova maša slovenskega rojaka lazarista Franceta Rodeta. Ob njegovi strani novomašni govornik Rev. N. Čretnik

Slovenska skupina iz La Machine

Versko življenje

Za versko življenje Slovencev v Franciji je dobro poskrbljeno. Pok. škof dr. Gregorij Rožman si je namreč močno prizadeval, da slovenski izseljenci v zahodnih evropskih državah ne bi nikjer pogrešali slovenskega duhovnika. Dušno pastirstvo za slovenske rojake v Franciji vodi direktor slovenskih duhovnikov v tej deželi Rev. Nace Čretnik, v dušnem pastirstvu pa sodelujejo: Msgr. Valentin Župančič, Stanko Kavalar, Tone Dejak, msgr. Stanko Grims, Ciril Lavrič, msgr. Jože Kerec in p. Jakob Vučina.

Med verskimi prireditvami je bila zlasti lepa proslava 25 letnice slovenske božje poti Marije Pomagaj v Habsterdicku (Moselle), v Parizu pa nova maša lazarista Franceta Rodeta.

25-letnica slovenske božje poti Marije Pomagaj v Habsterdicku

ZA NARODNE PRAVICE KOROŠKIH SLOVENCEV

Tudi v preteklem letu so si koroški Slovenci mnogo prizadevali, da bi si priborili svoje pravice, ki jih jim zagotavljata avstrijska ustava in člen 7. državne pogodbe.

Kakšen je bil potek dogodkov v političnem življenju slovenske manjšine na Koroškem?

4. januarja 1960 so se zbrali zaupniki Narodnega sveta na rednem občnem zboru v Celovcu. Predsednik dr. Joško Tischler je podal obširen pregled o delu slovenske osrednje katoliške politične organizacije. Iz poročila je bilo razvideti, koliko korakov je bilo od zadnjega občnega zbora sem storjenih pri oblasteh na Dunaju, v Celovcu, koliko spomenic, vlog in prošenj je bilo odposlanih na razna mesta in kako je bil vsestransko obveščen tisk o narodnih prilikah koroških Slovencev.

Občni zbor je soglasno odobril delo odbora Narodnega sveta ter se še prav posebno zahvalil ravnatelju dr. Jošku Tischlerju za njegova prizadevanja. Spričo preobremenitve je nato dr. Tischler prosil občni zbor, da poveri pri volitvah novega odbora drugi osebi vodstvo politične organizacije. Ker so zaupniki uvideli, da je dr. Tischler kot ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu več kot zaposlen in zahteva šola, ki je šele v razvoju, res čelga človeka, je občni zbor pri volitvah novega odbora izvolil za predstavnika Narodnega sveta koroških Slovencev prof. dr. Valentina Inzka.

Novoizvoljeni predsednik se je zahvalil za zaupnico, ki mu jo je izrekel z izvolitvijo občni zbor, nato pa je orisal narodno delo dr. Tischlerja.

Že kot visokošolec stoji dr. Tischler v prvih vrstah narodnih delavcev, pred drugo svetovno vojno vodi kot predsednik Slovensko prosvetno zvezo, med vojno je kot izseljenec v stalni zvezi s svojimi rojaki, ki so jih nacistični veljaki porinili v razna taborišča. L. 1945 prevzame po vrnitvi politično vodstvo koroških Slovencev, je nekaj časa član koroške deželne vlade, organizira kot iniciator dvojezično šolstvo, pomaga vsestransko utrjevati položaj manjšine in ustanovi leta 1949 Na-

rodni svet koroških Slovencev kot politično organizacijo katoliških Slovencev, ki se odslej strogo ločijo od slovenskega levičarskega tabora. Neumorno je dr. Tischlerjevo prizadevanje po letu 1955 za realizacijo člena 7. državne pogodbe in razvoj slovenske gimnazije v Celovcu. Njegovo vzorno šolsko delo prizna prosvetno ministrstvo z imenovanjem dr. Tischlerja za ravnatelja slovenske gimnazije in višjega študijskega svetnika.

Na občnem zboru je dr. Tischler obljubil prizadevanja Narodnega sveta podpreti tudi v bodoče, nakar ga je zbor zaupnikov izvolil za častnega predsednika.

Odločitve, ki so jih terjali od novega odbora naslednji meseci, so bile velike in težavne. Takoj po občnem zboru Narodnega sveta je bilo treba vsestransko preudariti, kako se bomo zadržali koroški Slovenci meseca marca pri deželnozbornih volitvah. Po mnogih krajevnih zaupniških sestankih, razgovorih in sejah, je sklenil širši odbor Narodnega sveta, da pri volitvah ne bo podprl nobene stranke. Za kaos, ki so ga povzročile avstrijske stranke na šolskem področju, brezdvomno koroški Slovenci nismo mogli izreči zaupnice z veljavno glasovnico. Zato je dal Narodni svet zaupnikom in volilcem navodilo, da naj volijo neveljavno ali pa naj se volitev sploh ne udeležijo. Izid volitev je pokazal, da je bilo navodilo, ki ga je izdal širši odbor Narodnega sveta koroških Slovencev na svoji seji dne 24. februarja 1960 pravilno ter je popolnoma odgovarjalo časovnim prilikam in volji ljudstva. Po naših občinah je bilo oddanih pri volitvah za deželni zbor toliko neveljavnih glasov kot še nikoli po letu 1945. V primerjavi z ostalimi okraji dežele pa je bila vrhu tega še na dvojezičnem ozemlju najslabša volilna udeležba. Večina naših volilcev je ostala na dan volitev doma ter s tem protestirala proti raznarodovalni politiki večinskih strank.

Volitvam je sledil nato drug važen dogodek v manjšinski politiki; sprejem predstavnikov koroških Slovencev med 8. in 10. marcem pri zveznem kanclerju, podkanclerju, prosvetnem

ministru, ministru za pravosodje in na zunanjem ministrstvu. Omenjenim predstavnikom vlade so bili izročeni konkretni predlogi za ureditev manjšinskega vprašanja. Hkrati pa so bili vladni predstavniki opozorjeni na nevdržno stanje, ki je nastalo po sprejemu zakonov o uradnem jeziku na sodiščih ter manjšinskem šolstvu. Oba manjšinska zakona sta bila 19. marca 1959 v avstrijskem parlamentu sprejeta. Po njunih določilih večina slovenskih otrok ni deležna slovenskega pouka, kot uradni jezik pa je slovenščina priznana le na sodiščih v Borovljah, Železni Kapli in Pliberku, na več drugih sodiščih dvojezičnega ozemlja pa slovenski jezik ni upoštevan.

Spomenica, ki so jo predstavniki koroških Slovencev izročili na Dunaju, obsega uvodoma načelno stališče manjšine v zvezi z urešnitvijo člena 7. državne pogodbe. V njej predstavniki koroških Slovencev zavračajo trditve vladnih krogov, da se južnotirolsko vprašanje ne da primerjati s položajem narodne manjšine na Koroškem, kajti Južni Tirolci živijo kompaktno na določenem teritoriju, koroški Slovenci pa ne.

Predstavniki koroških Slovencev pa niso zavrnilo le takih trditve, temveč tudi reševanje manjšinskega vprašanja po subjektivnih kriterijih. Ker je znano, na katerem teritoriju živijo koroški Slovenci, se mora zaščititi manjšine zagotoviti po teritorialnem principu.

Drugi del spomenice obsega nato konkretne predloge za rešitev manjšinskega vprašanja, ki jo je možno doseči le v sodelovanju s prizadeto manjšino.

V zvezi s šolskim vprašanjem je izpovedana zahteva po spremembi sedanjega šolskega zakona, ki bi moral določati obvezen slovenski pouk za vse otroke s slovenskim občevelnim jezikom, glede slovenske gimnazije, na kateri je pouk vedno popoldan, pa zahteva po samostojnem poslopju, da se tako odstranijo za učence kot za učitelje težave, ki so povezane s popoldanskim poukom.

Za celotno manjšinsko šolstvo pa je potrebna in po členu 7. državne pogodbe predvidena posebna nadzorna oblast. Zato je v spomenici izpovedana tudi zahteva po vpostavitvi posebnega slovenskega šolskega oddelka, v katerega kompetenco bi spadala vsa administrativna, personalna in pedagoška vprašanja manjšinskih šol in učiteljstva, ki je na njih zaposleno.

Zagotoviti se mora pri sprejemih na državno učiteljske po obveznih določilih tudi zadostno število slovenskih kandidatov in kandi-

Iz razstave gospodinske šole v št. Jakobu. Zibelka in skrinja, simbol dediščine prednikov in zvestobe narodu — Foto V. Zaletel

datinj kot učiteljski naraščaj za dvojezične šole. Enako je treba polagati vso skrb strokovnemu šolanju učiteljstva dvojezičnih šol na posebnih tečajih.

Slovenske gospodinske in kmetijske šole morajo biti deležne enake podpore kot nemške, posebno kar se tiče priznanja pravice javnosti, nastavitve potrebnih učnih moči, dotacij, šolskih internatov in podpor gojencem in gojenkam.

Za šolskim področjem so obdelana nato v spomenici prosvetna vprašanja. Za nadaljno izobrazbo odraslih je iznešena po ustanovitvi samostojnega slovenskega zveznega referata za prosveto ter državna podpora slovenskim vzgojnim, kulturnim in športnim organizacijam.

K točki o jezikovni enakopravnosti koroških Slovencev je rečeno, da mora biti na slovenskem, oziroma dvojezičnem ozemlju, nastavljeno v javnih službah primerno število pripadnikov slovenske narodne skupine. Pri razpisovanju nezasedenih mest se mora za dvojezično ozemlje zahtevati od prosilcev znanje slovenskega jezika. Pri vseh uradih dvojezičnega ozemlja mora biti kot uradni jezik priznana tudi slovenščina.

Zakon o uradnem jeziku na sodiščih koroški Slovenci v spomenici ponovno odklanjamo, ker je po njem slovenščina le v treh sodnih okrajih in še to le v omejeni meri kot uradni jezik priznana.

Za celotno dvojezično ozemlje zahtevamo koroški Slovenci nadalje dvojezične napise, gospodarsko in socialno enakopravnost, predvsem pa popravo škode, ki so jo utrpeli koroški Slovenci med drugo svetovno vojno, in

sicer tako posamezniki kot slovenske politične, kulturne, verske in gospodarske organizacije in društva.

Koroški Slovenci odklanjamo tudi cepljenje manjšine pri uradnem štetju in zahtevamo prepoved nemško-nacionalnih organizacij, ki zastrupljajo ozračje med obema narodnostnima skupinama.

Obširni spomenici koroških Slovencev, ki obsega nad 40 strani, sledi nato oris problematike manjšinskega sodnega zakona ter opis sedanjih šolskih razmer na Južnem Koroškem.

Po sprejemu predstavnikov koroških Slovencev na raznih ministrstvih, kjer so zagotovili študij spomenic, odklonili pa sleherno spremembo že sprejetih manjšinskih zakonov, so pridedali koroški Slovenci na Dunaju tiskovno konferenco, na kateri so se mogli številni novinarji prepričati, da so odprta skoraj vsa vprašanja člena 7. državne pogodbe.

O tiskovni konferenci in izvajanjih slovenskih predstavnikov je poročala vrsta uglednih inozemskih listov in deloma tudi avstrijsko časopisje. Javnost je bila tako dobro obveščena o raznarodovalni politiki avstrijskih oblasti, neurejena narodnostna vprašanja so kričala po rešitvi.

Veliki ofenzivi predstavnikov koroških Slovencev na Dunaju je sledila nepričakovana defenziva v Beogradu.

Znano je, da sta bila med 16. in 19. marcem 1960 avstrijski zunanji minister dr. Kreisky in državni sekretar v zunanjem ministrstvu dr. Gschnitzer na državnem obisku v Beogradu, kjer so se avstrijski in jugoslovanski predstavniki razgovarjali tudi o koroški slovenski manjšini. Po uradnem obisku je bil v Beogradu izdan skupen komunike, v katerem sta zavzeli Avstrija in Jugoslavija do slovenskega manjšinskega vprašanja ločeno stališče, ki se glasi:

„Na razgovorih je Jugoslavija poudarila poseben namen, ki ga prisoja pravični ureditvi problemov, tičočih se položaja slovenske in hrvatske manjšine v Avstriji z namenom, da nacionalni razvoj vskladi z obveznostmi, izvirajočim iz državne pogodbe in z mednarodnimi merili.

V tej zvezi so avstrijski predstavniki izjavili, da si avstrijska vlada prizadeva v duhu načel ustave in v smislu člena 7. državne pogodbe konsolidirati položaj omenjenih manjšin v Avstriji.“

Že v Beogradu je avstrijski zunanji minister to uradno, to dogovorjeno besedilo med obema vladama tako tolmačil, da je s tem

Jugoslavija priznala, da je ureditev manjšinskega vprašanja avstrijsko notranje vprašanje in da ta zadeva ne more biti predmet meddržavnih pogajanj. Kreiskyjeve izjave na tiskovni konferenci v Beogradu uradni krogi v Jugoslaviji niso demantirali.

13. maja 1960 so bili na zunanjem ministrstvu na Dunaju razgovori med zunanjim ministrom dr. Kreiskym in predstavniki koroških Slovencev, katerega so se udeležili tudi koroški deželni glavar Ferdinand Wedenig kot predstavnik socialistične stranke v deželi, deželni svetnik dr. Schleinzler za avstrijsko ljudsko stranko in deželni svetnik Rader za svobodnjaško stranko, v kateri so zajeti nekdanji nacionalsocialisti. Podobni sestanki med zunanjim ministrom in predstavniki manjšine so za bodoče večkrat predvideni. Do kakšnih rezultatov bodo končno privedli, pa je danes preuranjeno spregovoriti.

Če presodimo sedaj naš narodno-politični položaj, potem bi morali priti na prvi pogled do zaključka, da so bili vsi koraki predstavnikov koroških Slovencev v preteklih mesecih zaman. To seveda nikakor ne drži, ampak je treba pozitivno beležiti:

1. da so koroški Slovenci predložili vladi konkretne predloge za reševanje člena 7. državne pogodbe,
2. da je bila svetovna javnost obveščena o dejanskem stanju, v katerem se nahaja slovenska manjšina na Koroškem,
3. da so se v Beogradu o manjšini razgovarjali,
4. da se nadaljujejo razgovori med avstrijskim zunanjim ministrom in predstavniki koroških Slovencev. Tudi to je dokaz, da manjšinsko vprašanje ni rešeno.

Že najbližja bodočnost bo jasno pokazala, ali je Avstrija sploh voljna upoštevati upravičene zahteve koroških Slovencev ali ne.

Jasno poudarjamo, da smo pripravljeni pri reševanju manjšinskega vprašanja lojalno sodelovati. To pomeni, da mora pri dokončnih rešitvah biti mnenje koroških Slovencev tudi upoštevano.

Ponovno izpovemo, da enostranske reševanja manjšinskega vprašanja ne bomo nikoli priznali. Obveznosti, ki izvirajo iz člena 7. državne pogodbe bodo izpolnjene le, če bo člen 7. realiziran tako po duhu kot po besedi. Taka rešitev bo dignila ugled Avstrije v svetu, v južnem delu Koroške pa za mirno sožitje obeh narodnosti ustvarila potrebne pogoje.

KULTURNO ŽIVLJENJE KOROŠKIH SLOVENCEV

Koroški Slovenci smemo hvala Bogu beležiti tudi nekaj razveseljivih pojavov v našem narodnem življenju. Slovenska gimnazija je prva izmed svetlih točk. V Zborniku-Koledarju ji je posvečen poseben članek pod naslovom „Peto zrno je dozorelo“.

Ob koncu šolskega leta je slovenska gimnazija priredila slovesno akademijo pod naslovom „Pesem povezuje“, katere se je udeležila vrsta uglednih gostov. Spored pevskega koncerta, dne 19. julija 1960, je obsegal v prvem delu pesmi evropskih narodov, v drugem pa slovenske narodne in umetne pesmi. Koncert je vodil prof. dr. Franc Cigan, kot solist pa je sodeloval tudi prof. dr. Anton Feinig.

Številni listi, med njimi tudi vrsta nemških, so prinesli o koncertu laskava poročila. Velika dvorana glasbenega doma v Celovcu je bila nabito polna, to se pravi, da se je koncerta udeležilo skoraj tisoč ljudi.

Slovenska gimnazija si je s to prireditvijo utrdila svoj položaj. Obeta se ji lepa bodočnost.

Literarno življenje

Pred mano leži vabilo na sestanek koroških literatov v Dobri vasi, z dne 17. oktobra 1956. V njem je rečeno:

„Žalostno je, da se Koroška do danes še ni mogla v zadostni meri vključiti v literarno rast slovenskega naroda. Kar je v preteklosti izšlo, dela sicer Koroški čast, vendar so naši literatji kljub temu do sedaj skromno nasejani ter z leposlovnim delom šibko zastopani.“

Polnosni smo na povest koroškega rojaka Krista Srienca „Pastir Ciril“, „Moje grede“ Milke Hartmanove so prikazale slovenskemu kulturnemu svetu nežnočuteče srce Korošca. Tudi druga imena so se pojavila v slovenskih revijah, listih in koledarjih. Vendar je čutiti, da nam manjka smotrnega literarnega pokreta in mogoče tudi zadostnega kritičnega presojanja literarnih stvaritev. Zato je

nujno potreben skupen posvet koroških literatov, ki naj ob medsebojni pomoči razmahnejo leposlovno delo med koroškimi Slovenci.

Ob sistematičnem šolanju in pisanju uspeh ne bo izostal. Žal bi nam pa moralo biti, če bi po naši lastni krivdi koroška narečja vedno bolj in bolj izgubljala slovenski značaj. Bolj kot kdajkoli je danes potrebno domačih glasnikov, ki bi pomagali naša domača slovenska narečja oplemenititi ter našim ljudem odpreti zopet srce za skrivnosti materine govornice...“

Iz vabila je razvidna skrb za literarni naraščaj med koroškimi Slovenci, kateremu so posvečali Korošci v preteklih letih še prav posebno važnost. Krog domačih sotrudnikov kulturnega mesečnika „Vera in dom“, ki je hkrati literarno glasilo koroških Slovencev, se iz leta v leto veča. V njem so bili objavljeni v zadnjih letih številni daljši ali krajši literarni prispevki v vezanem in nevezanem govoru. Revije ureja sedaj Lovro Kaselj, ki je pripravil za počitniški sestanek slovenskih izobražencev preteklo poletje posebno literarno uro, v okviru katere so brali koroški pesniki in pisatelji odlomke iz svojih del. Vse kaže, da se nam obeta pod mentorstvom Lovra Kaslja na naših tleh razgibano literarno življenje, ki ga gojijo že osem let v svojem „Kresu“ tudi slovenski srednješolci v Marijanišču na Plešivcu, celovski učiteljiščniki pa sedem let v literarnem glasilu „Setev“.

Najvidnejši predstavniki slovenskega literarnega življenja na Koroškem so: dr. Janko Polanc, Valentin Polanšek, Milka Hartman, dr. Metod Turnšek, Florijan Lipuš, Etik Prun in Lovro Kaselj.

Prosveta

Tudi prosvetno življenje je med koroškimi Slovenci zelo razgibano. Mnogo iger je bilo uprizorjenih na naših odrih. Pripravili

Nabito polna dvorana Doma glasbe ob koncertu Pevske zveze. Spredaj na levi sedi ravnatelj slovenske gimnazije prof. dr. Joško Tischler — Foto V. Zaletel

so jih marljivi Globašani, Selani, šmihelčani, mladina v Železni Kapli, Pliberku, v Vogrčah, v Dobrli vesi, v št. Lipšu, v Gorenčah, v št. Rupertu pri Velikovcu, v št. Petru, v Tinjah, v Škocijanu, v Kotmari vesi, v št. Janžu v Rožu, v Svečah, v št. Jakobu, v št. Primožu in v Celovcu.

V preteklem prosvetnem letu so bile uprizorjene na koroških tleh sledeče igre: Prisegam, Marija v ognju, misterij Skrivnost svete maše, Večna mladost in večna lepota, Pri kapelici, opereta Miklavž prihaja, Madona v gozdu, Immaculata, Vrnitev, Domen, Mlinar in njegova hči, Cvrček za pečjo, Počeni prstan, Prisega o polnoči, Dve nevesti, Gašpar gre na božjo pot, Moč uniforme, Lumpacij vagabund, Nevesta iz Amerike, Ubogi samci, Laži zdravnik in Scapinove zvijače. Naši najmlajši pa so še pripravili vrsto lepih materinskih proslav, katoliška mladina pa še kulturne nastope ob svojih vsakoletnih srečanjih.

Poleg iger, s katerimi so igralci hodili tudi gostovat, pa moramo naštet še 60 predavanj, ki jih je imel preč. g. Vinko Zaletel po naših vaseh. Predaval je ob barvnih slikah o Lurdu, misijonih, švici, Južni Tirolski, Koroški, o škofu Gregoriju Rožmanu, Holandiji, božičnih običajih, o samostanih, o verskem in kulturnem življenju po naših farah, o življenju mučenice Ane Wang, o običajih, šegah in navadah na podeželju, o romarskih poteh ter o komunizmu in krščanstvu. Poleg tega so drugi referenti obdelali še vprašanja mladinske vzgoje in probleme doraščajoče mladine.

Višek prosvetnega dela v preteklem letu pa pomeni brezdvomno pevski koncert, ki ga je priredila Zveza pevskih društev v veliki koncertni dvorani glasbenega doma v Ce-

lovcu. Tisočglava množica je z navdušenjem sledila od pesmi do pesmi. Koncertno prireditelj so pripravili sledeči zbori: „Korotan“ iz Šmihela, pod vodstvom Mihe Sadjaka, Fantje iz okolice Baškega jezera, pod vodstvom Šimeja Triesniga, pevski zbor Katoliškega prosvetnega društva iz Globasnice pod vodstvom Hermana Kariša, pevski zbor iz Dholice, pod vodstvom Janeza Sajovica, pliberški in selski zbor, oba pod vodstvom prof. Silva Miheliča, Fantje iz Roža, pod vodstvom dr. Toneja Feiniga, združeni pevski društvi Obirsko in Želinje, pod vodstvom č. g. Tomaža Holmarja, pevsko društvo „Gallus“ pod vodstvom dr. Franceta Cigana in združeni zbori, pod vodstvom osrednjega pevovodje dr. Cigana.

Vsega skupaj je nastopilo 180 pevcev in pevk. Kronist pa je zapisal: „Bil je praznik naše pesmi, iz nje je zvenelo naše slovensko življenje v Rožu, Zilji in Podjuni, ki je vse prestalo, a nikdar obstalo. Življenje, ki se iz lastne moči vselej obnavlja iz roda v rod.“

Izobraženstvo

Število slovenske inteligence na Koroškem iz leta v leto raste. Razumljivo, da se je pojavila ravno zato med slovenskimi izobraženci želja po tesnejši medsebojni povezavi. Tako je bil za 21. maj 1959 sklican občni zbor, na katerem se je ustanovila Zveza slovenskih absolventov visokih, srednjih in višjih strokovnih šol.

Zvezin odbor je prirejal med letom za člane redne sestanke s predavanji o gospodarskem življenju koroških Slovencev, o političnem, kulturnem in gospodarskem življenju v Ameriki, o položaju manjšin v Italiji in o pomenu mednarodnih organizacij za manjšine. Zveza je priredila tudi izlet na Goriško in v Kamniško Bistrico, organizirala je obisk opere Seviljski brivec ter Golarjeve veseloigre „Vdova Rošlinka“ v ljubljanskem mestnem gledališču.

Na počitniškem sestanku v Selah julija 1960 pa se je zbralo nad 90 slovenskih izobražencev: duhovnikov, profesorjev, zdravnikov, pravnikov, inženirjev, učiteljev itd. Program je obsegal predavanje o narodno-obrambnem delu na Goriškem in Tržaškem, referat o razvoju slovenskega šolstva na Koroškem, literarno uro in družabni večer, na katerem so nastopili selski pevci.

Zveza pa je povabila svoje člane tudi na duhovno obnovo za može in posebej za gospe.

Ko je izdal celovski škofijski ordinariat krivični dekret o poučevanju veronauka za šole južne Koroške, kateri določa, da se morajo tudi slovenski otroci učiti obvezno krščanski nauk dvojezično, torej tudi nemško, je Zveza odposlala krškemu škofu obširno spomenico. V njej zavračajo slovenski izobraženci škofov dekret ter zahtevajo za slo-

venske otroke učenje krščanskega nauka v materinščini.

Obširno je torej polje, kjer je možno delovati za narod. Čim več bo v nas idealizma, tem več bo tudi javnih delavcev, ki se bodo potrudili skrbeti za to, da se bodo prebivalci ob Zili in Dravi še dolgo posluževali slovenske govornice in da se bo tudi v prihodnjih desetletjih in stoletjih še razlegala po naših dolinah slovenska melodija.

Koncert Pevske zveze (Krščanske kulturne zveze) v Celovcu v Domu glasbe 29. maja 1960. Dirigent osrednjega zbora prof dr. France Cigan — Foto V. Zaletel

PETO ZRNO JE DOZORELO

Pred seboj imam letno poročilo Državne realne gimnazije za Slovence v Celovcu. Na naslovni strani je pet zrelih zrn, torej je šola v šolskem letu 1959-60 imela že prv. razred višje gimnazije in smemo upravičeno za leto 1963 pričakovati prvo maturo na tej šoli. Zdi se mi nekam zagonetno, da bodo koroški Slovenci ravno petdeset let potem, ko je slovenski narod v škofovi gimnaziji praznoval prvo maturo polne slovenske gimnazije, slavili isti praznik.

Z dekretom prosvetnega min. dr. Drimmla z dne 9.5.1957 je bila šola ustanovljena in vodstvo ter vse priprave poverjene višjemu študijskemu svetniku dr. Jošku Tischlerju. Če gledamo na tedanje in današnje narodnostne razmere na Koroškem, se nam zdi, da ta slovenska srednja šola ni le sad pridnega dela vseh, ki so neposredno pomagali, marveč v veliki meri sad molitve slovenskih žena. Mož, s katerim se je naš dopisnik o tej zadevi podrobno razgovarjal in kateri ves potek zadnjih let do podrobnosti pozna, je to dejstvo podčrtal in dostavil, da je imelo to delo zares 'srečo z neba', kakor poje Potočnik v Zvonikarjevi.

Leto 1957-58 so pričeli na šoli s prvimi tremi razredi. Prvošolci so prišli neposredno iz ljudske šole, večinoma desetletni fantje in dekleta. Drugošolci pa so prišli iz raznih nemških srednjih šol, iz glavnih (preje meščanskih in deloma celo na podlagi zasebnega izpita iz ljudskih šol s primerno starostjo. Tretješolci pa so bili po številu (28) najslabši, iz raznih srednjih, glavnih in ljudskih šol. Brez zadostne jezikovne predizobrazbe so pričeli 'mlatiti' latinščino in še to brez učbenika. Ogromno delo in nalogo si je nadel učiteljski zbor. Kjer je zadosti volje — železne —, zadosti ljubezni do mladine, kjer je tudi potrebno znanje, tam se dajo premostiti tudi največje težave. Če po treh letih listamo po letnem poročilu, najdemo, da je od tedanjih 28 učencev ostalo v petem razredu 21 fantov in de-

klet in da je od teh 7 odličnjakov, tedaj smemo ugotoviti, da so bili ti talenti 'najdeni na cesti'. Profesor, ki sam poučuje v razredu, zatrjuje, da je užitek poučevati to mladino. V tem razredu je tudi fant, ki je dobil državno odlikovanje za risbo 'Slovansko kolo'.

Še eno posebnost razvidimo iz letnega poročila, v kolikor se nanaša na peti razred. Šola je bila ustanovljena kot realna gimnazija. Od 21 učencev pa se je javilo za grščino 9 in 12 za angleščino in tako je moralo ministrstvo za prosveto dovoliti tudi humanistično gimnazijo v smislu manjšinskega šolskega zakona z dne 19.3.1959, ki pravi, da se vodi srednja šola za Slovence v Celovcu kot realna gimnazija in po potrebi tudi kot gimnazija in taka potreba je v šolskem letu 1959-60 nastala.

Pregled ostalih razredov je normalen. Številčno prednjači tretji razred, ki je štel ob začetku šolskega leta 42 dijakov, ob koncu pa 41. Da zavod od spodaj raste, se nam zdi normalno. Za prvi razred se je namreč prijavilo 60 fantov in deklet, 52 od teh je predpisane izpite iz slovenščine, nemščine in računstva zadovoljivo opravilo in tako je bilo mogoče prj danih predpisih deliti razred na dva dela. Tudi že v teh dveh prvih razredih izkazuje letno poročilo 7 oziroma 8 odličnjakov. V drugem razredu smo našli 37 učencev in 11 odličnjakov. O tem razredu pravijo, da 'obeta'.

V četrtem razredu pa je bilo 31 dijakov in le pet odličnjakov. Sicer pa je na avstrijskih srednjih šolah ta posebnost, da dijaki, po končanem četrtem razredu deloma prestopijo v strokovne šole, to so učiteljske, trgovska šola, trgovska akademija, obrtna šola in podobno. Prav gotovo bo tudi iz slovenske gimnazije nekaj fantov in deklet odšlo na take strokovne šole in se bo število dijakov v prihodnjem petem razredu gibalo na isti višini kakor lani.

V šolskem letu 1959-60 je obiskovalo Državno realno gimnazijo in gimnazijo za Slovence v Celovcu 183 učencev, 125 fantov in 58 deklet. Gimnazija je imela 5 razredov.

Ravnatelj gimnazije je prof. dr. Joško Tischler, ki poučuje matematiko in fiziko. Na šoli učijo še: prof. dr. Janko Polanc, veouk, prof. dr. Pavle Zablatnik, grščino in slovenščino, prof. dr. Joško Hutter, slovenščino, zgodovino in zemljepis, prof. dr. Anton Feinig, nemščino in slovenščino, prof. Franc Inzko, slovenščino, zgodovino in angleščino, prof. Štefan Močilnik, matematiko in fiziko, prof. dr. Ana Petek, prirodopis in kemijo, prof. Milan Kupper, zemljepis in telovadbo, prof. Franc Cigan, glasbo, dipl. inž. Janez Oswald, risanje in ročno delo, učiteljci Marija Mak in Janja Zikulnik pa telovadbo in ročno delo za dekleta.

Kakor je razvidno iz naslova šole, obsega ta tip realne gimnazije in gimnazije. Do petega razreda se uče vsi učenci iste jezike, in sicer v prvem razredu slovenščino in nemščino, od tretjega dalje pa še latinščino. Kdor polaga posebno važnost na učenje klasičnih jezikov, ima možnost, se učiti od petega razreda dalje grščino, ostali učenci pa se prijavijo za angleščino.

V smislu odlčka prosvetnega ministrstva pa se bo v kratkem poučevala od šestega razreda dalje ruščina kot neobvezni predmet.

Šola je obiskal v preteklem letu tudi deželni glavar Wedenig, kateremu sta tolačila ravnatelj dr. Joško Tischler in prof. Franc Inzko vrsto zadev, da bi se ustvarili čimprej vsi pogoji za normalen potek pouka. Veliko obremenitev pa je šola nosila tri polna leta in tudi za bodoče ni boljših izgledov. Pouk je namreč izključno popoldne v prostorih, v katerih imajo dopoldne nemški dijaki svoj pouk. V zimskih mesecih to še nekam gre, majnika, junija, septembra pa je pri strašni vročini celovškega kotla dostikrat pri 30 stopinjah Celzija pouk zelo oviran.

Združenje staršev, profesorski zbor in ravnatelj so ponovno posredovali pri pristojnem ministru, pri dunajski vladi, pri koroškem deželnem glavarju za možnosti dopoldanskega pouka ter za zgraditev poslopja za Slovensko gimnazijo. Zadovoljili bi se celo z barako.

Baraka je iz političnega vidika nemogoča, za drugo poslopje pa menda država nima denarja, da pa bi zaradi Slovencev Nemci imeli izmenično dopoldne in popoldne pouk,

Celovski škof dr. J. Koestner na birmi v Smihelu, rejstni fari škofa Rožmana. Na škofovi levici šmihelski župnik in dekan Kristo Srienec
Foto V. Zaletel

tega pa menda ja ne morejo Slovenci zahtevati.

Deželni glavar je 14. 10. 1959 osebno obiskal šolo in vse razrede, da se tudi prepriča o težavah, ki so zvezane s popoldanskim poukom.

Neka posebnost Državne realne gimnazije za Slovence v Celovcu je vsakoletna kulturna prireditve ob koncu šolskega leta. Letos smo slišali 19. junija 1960 v veliki koncertni dvorani v Celovcu vse zbere imenovane šole. V devetih jezikih je mladina pela pod geslom „Pesem povezuje“. Skoraj 1000 ljudi se je udeležilo te prireditve, deželni glavar Wedenig je sam osebno prišel in bil poln navdušenja nad višino prireditve. Teža tega dela je ležala na ramenih neumornega profesorja petja g. dr. F. Cigana. Ves tisk na Koroškem je poročal o tej kulturni prireditvi jako laskavo in pohvalno. Druge srednje šole na Koroškem takih prireditev nimajo.

Dne 27. junija je šola priredila mladinski športni dan. Tudi to je posebnost šole. Vsi dijaki imajo možnost in dolžnost medsebojne tekme v lahki atletiki (tek, skok in met) in sicer v skupinah po starosti. Bili so prav povoljni rezultati kakor razberemo iz letnega poročila. Za vse srednje šole na Koroškem in v Avstriji pa je za vsaj 20% vsake šole obvezna tekma v lahki atletiki. Fantje slovenske srednje šole so se na Koroškem porinili na drugo mesto med koroškimi srednjimi šolami.

Na šoli je v minulem letu tudi pričela delovati dijaška knjižnica. Letno poročilo poroča, da so nekateri razredi in imensko imenovani dijaki pridno brali. Na žalost je knjižnica zelo majhna, saj šteje le kakih 900 knjig. Manjka pa dobrih mladinskih knjig.

Glede stanovanja naše mladine bi bila tudi potrebna beseda. Iz poročila je razvidno, da je stanovalo 146 dijakov v domovih. Nad 130 od teh v domovih Mohorjeve družbe v Celovcu. Kakor je to na sebi velika kulturna misija družbe, tako je gospodarsko gledano ogromna obremenitev. Prav gotovo bi družba temu bremenu ne bila kos, če ne bi naroč, predvsem pa slovenska duhovščina, ne dajala veliko gospodarsko pomoč v obliki jesenskih in zimskih zbirk. Krompir, sadje, žito, zelje, in v zimskih mesecih v času koline tudi mast, to pa je doprinos koroških Slovencev in s tem raste tudi povezanost med zavodom in narodom. Del učencev se pa redno vozi v šolo z vlakom ali avtobusom.

Težave pa se predvsem pojavljajo v tem, da se dijaki gmotno sicer pririnejo v 4. razred, oziroma da starši zmorejo toliko denarno žrtev, po četrtem razredu pa gledajo, da bi prišli otroci po najkrajši poti do zaslužka. V kolikor to zadene manj nadarjeno mladino, je to pravilna pot, če pa je pot študija zaradi šilingov odrezana nadarjenim učencem, pa je to nad mladino strašna krivica. Morda se najde med bralci kdo, kjer koli na

svetu, ki bi bil voljan in pripravljen in v stanju temu ali drugemu dijaku pomagati do nadaljnega študija in do mature. Vemo, da se gospod ravnatelj dr. Tischler zelo trudi, da bi talente mladine odkrival in ne zakopal, pomoč pa je potrebna.

Kakor je bil Anton Janežič pred več kakor sto leti prisiljen poleg svojega šolskega dela pripravljati učbenike za pouk slovenščine in Jakob Sket pred več kakor 50 leti, tako so profesorji na slovenski srednji šoli v Celovcu prisiljeni, da ves svoj prosti čas posvetijo pripravi učbenikov. V treh letih so nastali naslednji učbeniki:

- 1, Pripravite pot Gospodu za 3. r. (dr. Janez Polanc)
2. Blagovest odrešenja za 4. r. (dr. Janez Polanc)
3. Fundamentalka I. za 5. r. (dr. Janez Polanc)
4. Latinska vadnica 1. del za 3. r. (dr. Pavel Zablatnik)
5. Latinska vadnica 2. del za 4. r. (dr. Pavel Zablatnik)
6. Slov. čitanka 1. del za 1. r. (prof. Franc Inzko)
7. Slov. čitanka 2. del za 2. r. (prof. Franc Inzko)

USPEH SLOVENSKEGA ARHITEKTA V ABESINJI

Med slovenskimi izseljenci v svetu je tudi dr. ing. arhitekt Stane Konjedic. Živi v abesinski prestolnici Adis Abeba, kjer je v službi v ministrstvu za javna dela, obenem je pa šef-arhitekt na cesarskem dvoru. V svetu je postal znan s svojimi načrti za nebotičnike. V Egiptu je napravil načrt za 40-nadstropni nebotičnik v obliki faraonske piramide, v Adis Abebi pa načrt za 35 nadstropni nebotičnik v obliki Salomonove zvezde (glej sliko). Značilnost načrta je ta, da predvideva zgraditev dveh avtomobilskih cest v sredini velikega poslopja, v vsakem nadstropju pa garaž in prostorov za parkiranje avtomobilov.

IN MEMORIAM...

14. julija 1960 je umrl v Trstu prvak tržaških Slovencev, odvetnik, občinski svetovalec, predsednik Slovenske demokratske zveze itd.

DR. JOSIP AGNELETTO.

Rodil se je 8. novembra 1884 v občini Marezige na Koprskem. Je bil torej sin slovenske Istre.

(Svobodna Slovenija, avgusta 1960).

Julija 1943 je Benito Mussolini podal ostavko. Maršal Pietro Badoglio je dobil mandat za sestavo nove italijanske vlade; kralj Viktor Emanuel je prevzel vrhovno poveljstvo nad vojsko. Nova vlada je uradno objavila razpust fašistične stranke.

Neki človek se dviga po lestvi na pročelje občinskega doma ter s kladivom odbija glavo s kamenitega doprsja do včeraj vsemogočnega „Duceja“. Mladina, žene in otroci razbijajo liktorske snope, hodijo po dovčerajšnjih simbolih, slačijo črne srajce in kričijo: „Eviva la pace...“

V veliki, napol podrti zgradbi z rešetkami na oknih in vratih priporniki napeto poslušajo. Od zunaj prihaja nedoločen šum, podoben šumu valov, ki udarjajo na obalo ter se razbijajo ob njej. Čujejo se zmedeni glasovi in vzkliki, mešanica joka, stokanja, zmede, strahu; kriki dolgo zatajevanega sovraštva, osvete, vznemirjenja in vzkliki veselja; vsi ti zvoki se zlivajo v strahoten in prodoren šum množice, ki se je vznemirila kot razburkano morje. Na velikem človeškem stroju, katerega kotli so bili dolgo pod pritiskom, so popokali vsi ventili, iz katerih je brizgala piskajoča kipeča para ter parila in pekla na vse strani...

A..b...b...a...s...s...o...

E..v...v...i...v...a...

Visoko v zraku so letele jate velikih jeklenih ptic, iz katerih so padale razdralne bombe. S peklenskim hruščem in truščem so rušile mestece Isernia ter dva njegova visoka kamenita viadukta, stari

rimski vodovod in dve življenjski železniški liniji, ki sta se križali prav v samem mestu.

V pritličju velikega in napol podrtega, bivšega srednjeveškega samostana so se močno zaloputnila velika trikrilna lesena vrata in po popločanem dvorišču je bilo čuti hitre, bežeče korake.

Skozi široko odprta vrata, izpred katerih so bili pobegnili oboroženi stražarji, je pritiskalo kot narasla reka okoli sto ljudi, obloženih s kovčki, zaboji, paketi, torbami, s kuhinjsko posodo, posteljnino. V begu so zapuščali zlokobno podrtijo, v kateri so

Dr. Josip Agneletto

životarili kot zaporniki ter iskali zaklonišča na okoliških gričih.

Ena stran knjige življenja je bila popisana ter s silo obrnjena; čas, dogodki in življenje so šli naprej s svojim tekom.

Mednarodno koncentracijsko taborišče v mestecu Isernia v srednji Italiji je ostalo prazno. Iz njega so pobegnili zadnji vojni interniranci Poljaki, Grki, Italijani, in mi, večja skupina iz stare Jugoslavije.

Angeletto Josip, odvetnik iz Trsta; Bilać Marko, ladjedelniški delavec iz Splita; Bonjala Tone, novinar iz Zagreba; Gjermanović Rajko, odvetnik iz Beograda; Glavan Baldo, industrijalec iz Sušaka; Jerice; Jenko Tihomil, industrijalec iz Ljubljane; Jurković Vladimir, trgovski pomočnik z Reke; Majcen Gabrijel, ladjedelniški inženir iz Splita; Mercina Janez, učitelj s Starega vrha; Milić Drago, konzularni zvaničnik iz Trsta; Penko, notar z Bleda; Ražem Joahim, odvetnik iz Ljubljane; Smodlaka Božidar, generalni sekretar Jadranske plovitbe s Sušaka; Ster-Anton, ladjedelniški delavec z Reke; Stergar Vlado, dijak iz Ljubljane; Šuperina Vilko, bančni uradnik iz Zagreba; Svalba Velimir, lekarnar s Sušaka; Šverljuga Milan, komercialni ravnatelj Jadranske plovitbe in mnogi, mnogi drugi. Ne vem, če so še živi in na katero pot so se usmerili na križiščih povojnih križajočih se poti in idej.

Dr. Josip Agneletto je umrl v svojem Trstu...

On našega slovesa je preteklo sedemnajst let...

Spominjam se, Josip, najinih dolgih razgovorov, ko sva skozi odprtine razbitih opek na taboriščni strehi gledala zvezde, mesec ali oblake ter se z mislimi in besedami sprehajala po zgodovini in zemeljski obli ter s strahom in upanjem spremljala vojne dogodke na bojiščih, katere nam je sporočala stara Poljakinja, bivša operna pevka, lastnica hiše na koncu našega sprehajališča. Poslušala je italijanske in zavezniške radijske postaje ter nama pošiljala zbrane novice na majhnih in zmečkanih papirčkih, izkoriščajoč nepozornost brigadirjev in policijskih agentov.

Mesta so padala, bojišča so se premikala; dobre in slabe novice so se vrstile.

Spominjam se, kako smo se oddahnili,

ko sta Severna Amerika in Anglija napovedali vojno Japonski in ko je ameriški kongres enoglasno sklenil napovedati vojno Italiji in Nemčiji.

Iz Afrike so prihajale slabe novice vse do polovice leta 1942. Tedaj pa je prišlo do El Aalameina, kjer se je pravzaprav začelo ponovno zavzetje Afrike ter vdor na evropsko celino skozi Italijo.

In Stalingrad in London? Ali nismo bili navdušeni nad odporom in borbenostjo Rusov in Angležev ter ostalih zaveznikov?

Dr. Agneletto v konfinaciji. Karikatura je narisana na igralni karti

Od polovice julija 1943, ko so se zavezniške čete izkrcale na Siciliji, smo se že čutili kot svobodni. Od tedaj naprej so nas skoro dan za dnem preletavale eskadrile letelih trdnjav, ki so rušile Taranto, Catanzaro, Neapelj, Bari in mesta srednje ter severne Italije. Z letališč, zgrajenih v Lecce, so sledili zavezniški množični poleti in napadi na Madžarsko, Romunijo, Bolgarsko in ostale države, ki so bodisi prisiljeno ali svojevoljno služile brezobzirnemu napadalcu.

In tako dalje in tako dalje, po vrsti polnih šest let, vse do maja 1945. leta.

Josip, spominjam se tvojih idealov, trdne vere in trajnega nekompromisnega stališča: TRST, GORICA, KOROSKA, ZADAR.

Čakali smo in upali. Delno so se naša pričakovanja uresničila; delno pa ne; še vedno ne...

V najbolj črnih dneh vojnih nadlog smo se tolažili z medsebojnim prepričevanjem, da vojna še ni zaključena; da še ni bila izpregovorjena zadnja beseda. Potr-

pežljivo smo čakali, da bi se kolo sreče obrnilo na našo stran; čakali smo in delno dočakali; delno...

daj v koncentracijskem taborišču v Iser-

Zbogom, Josip. Danes, kakor tudi te-
niji, se ob spominu na tvoje in naše nade
ter ideale poslavljam od Tebe. „Sur-
sum corda"... Zadnja beseda še ni izgo-
vorjena; še vedno ne...

Eden bivših internirancev v Iserniji

ZIVLJENJSKA POT DR. AGNELETTA

Dr. Agneletto se je rodil 8. nov. v Trseku, obična Marezige, Koprščina. Gimnazijo je študiral v Ljubljani, na Dunaju pa pravne vede, gospodarske pa na Eksportni akademiji. L. 1906 je bil tajnik Slovenskega akademskega društva „Slovenija“, v letih 1907-1908 predsednik slovensko-hrvatskega počitniškega društva „Istra“, v letih 1908-1909 pa predsednik Kluba hrvatskih in slovenskih akademikov na Dunaju.

Odvetniški poklic je začel izvajati v Pazinu, kjer je bil tudi tajnik „Kluba za prosveto“ in podpredsednik pozinske „Čitalnice“. L. 1911 je kot tajnik „Hrvatsko-slovenskega političnega društva za Istro“ organiziral in vodil borbo na državnozborskih volitvah v Istri za dunajski parlament. L. 1915 se je preselil v Trst, kjer se je poročil z Nino Zidarjevo. Vstopil je v odvetniško pisarno dr. Slavika. L. 1914 je bil izvoljen za predsednika „Narodne delavske organizacije“. Vodil jo je do vpoklica v vojaško službo l. 1915. Vojna leta je preživel v Beogradu kot vojaški sodnik. Mnogim zavednim Srbom je tedaj rešil življenje.

Po prvi svetovni vojni je postal predsednik „Slovenskega dramatičnega društva“ (Slovenskega gledališča) v Trstu, ki je delovalo vse do požiga Narodnega doma l. 1920. Leta 1921 je ustanovil v Trstu Zadružno zvezo ter ji načeloval vse do razpusta pod fašističnim režimom l. 1929. Od l. 1923 do 1940 je bil podpredsednik „Tržaške posojilnice in hranilnice“. Vodil jo je vse do njene likvidacije pod fašisti.

Po vstopu Italije v vojno so ga fašisti 12. junija 1940 aretirali in poslali v interna-

cijo v Iserni. Na svobodo je prišel po zlomu fašizma 8. septembra 1943. Zavezniki so ga po prihodu v ta kraj prepeljali v Egipt, od koder se je vrnil v Trst l. 1945.

V času zmede duhov je pravilno spoznal nevarnost, ki jo komunizem, zakrinkan pod masko Osvobodilne fronte, pripravlja slovenskemu narodu. Zato je odločno nastopil proti njemu. L. 1947 je slovenske demokrate v Trstu povezal v novo politično stranko Slovensko demokratsko zvezo. Ustanovil je tudi list „Demokracija“, tiskarno „Adrija“, „Slovensko prosvetno matico“ in „Slovensko dobrodelno društvo“.

Z razpravami o raznih gospodarskih problemih je sodeloval v raznih socialnih, gospodarskih in strokovnih revijah. Pred prvo svetovno vojno pri „Naših zapiskih“, „Socialni Matici“, „Prosvijeti“ (Pazin), v času fašizma pri „Jadranskem almanahu“ ter pri reviji „Luč“. V internaciji je napisal študijo „Denarno-finančna politika od prve do druge svetovne vojne“. Objavljena je bila v Kairu izhajajočem listu „Bazovica“. V prejšnjih letih je mnogo pisal tudi za „Edinost“, po ustanovitvi „Demokracije“ pa za ta list.

Na pokopališču so se od njega poslovili: v imenu Slovenske demokratske zveze v Trstu prof. Ivan Rudolf, Slov. demokratske zveze v Gorici dr. Avgust Sfiligoj, Slovenske katoliške skupnosti v Trstu dr. T. Simčič, Društva Pravnika pa odvetnik dr. Karel Ferluga. Žalostinke je pel pevski zbor iz Nabrežine, pogrebne obrede pa je opravil pokojnikov prijatelj Msgr. Škrabar od asistenci dr. Prešerna in dr. Žerjava.

Dr. IVAN AHČIN

Dr. Ivan Ahčin se je rodil 9. marca 1897 v Domžalah pri Ljubljani. Med študijami ga je zajela prva svetovna vojna, ki jo je prebil na raznih frontah; pustila v njem težke posledice. Po vojni je vstopil v bogoslovje in pel novo mašo v letu 1921, postal doktor bogoslovja leta 1925. Prošt Kalan mu je v letu 1928 omogočil daljše študijsko potovanje v Parizu, Belgiji, Nemčiji in Angliji, nakar je leta 1930 prevzel glavno uredništvo Slovenca in ostal na tem mestu do 1. januarja 1942, nakar je šel v Rim. Že v letu 1929 je postal profesor za socialno filozofijo na ljubljanski teološki fakulteti, v letu 1930 je postal sourednik revije Čas.

Njegovi uvodni članki v Slovencu so usmerjali slovensko katoliško javno delavnost, razprave v revijah v domovini (in pozneje v zamejstvu) so obravnavale najbolj pereče zadeve našega in svetovnega dogajanja zlasti v njenih socialnih osnovah, njegovo politično delovanje v domovini (kjer je bil član vodstva stranke SLS) in v zamejstvu so bili dragocen delež v gradnji Slovenije v Jugoslaviji in v svetu.

Njegovo znanstveno delo je zajeto v treh knjigah Sociologija, ki jih je izdala Družabna pravda v letih od 1953—1958 in v Socialni ekonomiji, ki je izšla l. 1958. Izdal je publikacije za jubileje socialnih okrožnic Leona XIII. in Pija XI., razprave teol. in pedagoške vsebine pa so tudi v raznih letnikih Duhovnega življenja, Zbornikih - Koledarjih Svobodne Slovenije, Vrednotah in Meddobju in v duhovniški stanovski reviji Omnes unum. Bil je tudi pisec nabožnih knjig (šmarnice), s knjigama Mladina v Sovjetski Rusiji (1936) in Komunizem, največja nevarnost naše dobe (1939) pa je postal najmočnejši glasnik nevarnosti, ki je Slovenijo zajela v dobi komunistične revolucije. Umrl je 14. februarja 1960.

Pokojni dr. Ivan Ahčin se je rodil v tistem delu Slovenije, ki je znan po tem, da so njega sinovi čvrsti v svoji odločnosti, skoraj radi trmasti v svojih nazorih, nepopustljivi v obrambi svojih spoznanj. Ko so vile — rojenice spletale dr. Ahčinu njegovo življensko nit, jim delo ni moglo iti kaj prida izpod rok. Okolica kraja in dom, na katerem so opravljale svoje delo, so jim vrivale med prste kar sproti težave in pomisleke. Kako naj bi bil odločen, trd in nepopustljiv mož, ki se je rodil družini s številnimi otroki, kjer je že gospodarila beda, bolezen in trda borba za obstanek. Otroci so umirali, očeta va obrt je le malo nosila, mati je bila še povrh slabotnega zdravja in je morala podleči boleznim v mladih letih. Če je bil svet oko-

li doma še miren, tih in vdan v svojo usodo, pa se je svet pripravil na stoletje, ki bo odmevalo vsaj v bobnenju dveh, če ne treh svetovnih vojska. Kako se naj torej ne tresejo roke tistim, ki so merili življenje možem, nosilcem novih dob in tragedij slovenskega naroda in vsega sveta. Kako bo prenašal pezo življenja mož, ki je bil poln mehko-be, miline in razumevanja vsega do vseh, pa je bil že v svojih osnovah obsojen, kakor da bi moral breme nositi na trhljih, negotovih nogah. In s to dedščino je moral skozi dve vojski, v prvi je bil na fronti, med drugo je moral izven domovine, ker je upal, da bo od tam mogel zavreti in preprečiti največjo nesrečo slovenskega naroda, pa se je zgodilo, da je le bil prehodna postaja za

ново trpljenje svojega ljudstva, ki se je odpravljalo v emigracijo, kjer je v besedah in spisih mogel risati samo osnove novega veka, ki bo verjetno še trši, kot pa so bili dose-danji.

I.

Ahčinova življenjska pot pada v dobo, ko so se Slovincem odpirala nova obzorja v idejnem, političnem in socialnem okviru. Koncem 19. stoletja se je s prodorom katoliških načel o oblikovanju slovenskega občestva začela doba preporoda vsega slovenstva, ki je bilo do tedaj razdeljeno na več dežel in podvrženo raznim tokovom in strujam. Okoli Ljubljane se je ustvarjala skupina ljudi, ki je slovenskemu narodu dala novo vodstvo, sposobno za oblikovanje njegove usode na idejnem in političnem polju. Če je petdeset let pred tem Evropa doživljala pomlad narodov, potem je Slovincem na pragu 20. stoletja zavel dih pravega prebujenja. Med prvimi vrstami smo imeli može, ki so s Krekom, Jegličem, Ušeničnikom in Korošcem na čelu prevzeli nalogo izvajanja slovenskega programa, ki je bil, da se v Zedinjeni Slo-veniji zedinijo ves slovenski narod na enotnih smernicah idejnega in narodnega osvobo-jenja.

Doba Ahčinove mladosti je bila doba velikih pobud, močnih gesel in vztrajnega, pridnega dela. Šlo je po slovenski zemlji kot vihar in mladi rod takratne dobe je mogel biti ponosen, da jo je doživljal, v njej sodeloval in jo oblikoval.

Komaj je študent tistih let stopil v ljubljanske srednje šole, je bil vključen v dijaške organizacije, v demonstracije idejnega in političnega značaja. Bila so leta ptujskih dogodkov (1908), ki so se končala s streli na ljubljanskih ulicah, slovenskim narodnim bojem so kmalu začele odgovarjati puške v bor-bah slovanskih narodov na Balkanu, ki so se otresali suženjstva, na Dunaju pa so se s krizo ob okupaciji Bosne in Hercegovine v letu 1908 začele spletke združenega nemštva proti načrtom slovanskih narodov v avstrijski monarhiji in v vsej Evropi. Taka doba je zahtevala od slovenskega dijaka podvoje-nih sil in sredstev. Dijak iz Ahčinovih vrst vsega tega ni imel: z doma je imel samo be-sede blagoslova in oblube ljubezni, s težava-mi dnevnega življenja se je moral boriti po kuhinjah za dijake ali pa šteti na prste dne-ve, ko bo mogel res zadostiti potrebam svo-

jega želodca vsaj enkrat na dan do sita. Ne-kaj zasluzka je bilo z inštrukcijami dijakom bogatejših družin, toda komaj je pri teh kaj ostajalo za knjige ali študijske potrebe. Med-tem pa je že vrelo: v Evropi se je priprav-ljal spopad, ki bo tudi mladega Ahčina stal vsaj zdravje, če ne celo življenje, ker se je bolezen, pridobljena na fronti, zakoreninila v šibko telo, da so njene klice verjetno pri-nesle tudi bolezen, ki ga je 40 let pozneje pokosila. Trebušni legar s fronte ni nikdar bil popolnoma ozdravljen.

Ko je po mašniškem posvečenju nastopil svoja prva službena mesta, je v veliki meri prevladovala širina in globina njegove du-hovnosti nad fizičnimi silami, ki bi morale njegovu delo podpirati. Kdor ga je videl ti-sta leta po farah na Dolenjskem, v Marija-nišču v Ljubljani, ali pri sv. Petru v Ljub-ljani, pa pozneje pri prvih korakih v Parizu, Nemčiji in drugod, se je mogel kmalu osve-sti, da je bil pri dr. Ahčinu predvsem po-udarek na delu, ki je slonelo v harmoniji notranjega sveta, za zunanje nastope ali de-lovanje pa njegova narava ne bo mogla nu-diti tistih pogojev, ki so bili neizogibni pri prednikih, ko so morali z vso silo orati braz-de slovenskega javnega dela. Tako je pri svojih prvih službah dr. Ahčin nabiral vse, kar bi naj še bolj obogatilo njegovo delo v bodočnosti.

Ko je po Kreku prevzemal stolico za so-cialno filozofijo na ljubljanski teološki fakul-teti, je bil že s tem poudarjen razloček med obema. Dr. Krek je mogel imeti le malo časa za socialno filozofske analize časa, bil je pre-globoko zasidran v praktično socialno in pro-svetno-izobraževalno delo svojega naroda, pri dr. Ahčinu je bila razlaga sodobne so-cialne filozofije prenesena na učni zavod, ki je bil del univerze. Profesuri na univerzi se je priključilo sodelovanje pri urejanju glavne slovenske katoliške ideološke revije. „Čas“ je prav pod Ahčinovim vodstvom raz-širil obzorje razpravljanja o slovenskih in svetovnih socialnih problemih. Poglobljena znanstvena globina je terjala posebno raven, s katero je vplival na podrobno socialno stro-kovno delovanje, hkrati pa terjal, da se je v javnem delovanju uveljavljala potreba po novih silah s kvalificirano kvalitetno sposob-nostjo. Predno je prevzel glavno uredništvo vodilnega slovenskega dnevnika, je odšel na daljše študijsko bivanje v Pariz, za tem v Nemčijo, kjer je sodeloval na raznih katoli-

ških socialnih centralah in zaključil bivanje v inozemstvu z daljšim obiskom Londona.

S prevzemom glavnega uredništva Slo-Slovenca se njegov poseg v slovenski žurnalizem nikakor ne more primerjati s podobnimi dogodki v preteklosti (na pr. z nastopom Iz. Cankarja ali še prej dr. Ign. Žitnika). List je krenil v modernizacijo, ne da bi bilo vidnejših sprememb; le v globino je krenil, se v rubrikah okrepil s sodelavci iz vrst priznanih javnih delavcev in postal tribuna, ki je skoraj na akademski način obravnaval najtežje probleme našega narodnega uveljavljanja in po svojih uvodnikih in mednarodnih komentarjih postal vođen med listi prve Jugoslavije.

II.

Leta diktature kralja Aleksandra nikakor niso bila leta miru in spokojnosti, ko bi bilo dovolj, da se o vsem obravnava samo na akademski višini. V mednarodno politiko je po prodoru fašizma začel vdirati njegov spaček — komunizem, ki je zlasti v letih 1936 (ljudske fronte po raznih državah Evrope) zaslovel kot zaveznik demokracije v borbi proti totalitarizmu. Borbenost je na vseh poljih naraščala, v pravih stiskalnicah z obeh strani so se nahajali tisti, ki so hoteli svariti Evropo pred pajdašenjem s komunizmom. Toda sredi tridesetih let našega stoletja je bil proglašen vsaj za reakcionarja tisti, ki je skušal tako razlagati tokove novega čaa.

Domovina je bila skoraj pol desetletja pod diktaturo, ki ni tlačila samo slovenstva v idejnih in gospodarskih osnovah, ampak je povečavala zablodo. Verjetno prav nobena doba v evropski zgodovini ni bila tako zelo politična, kakor je bila prav ta. Saj je vso Evropo zajel val tistega, kar se je nazivalo „Aufstand der Massen — Dvig množic“, Slovence pa bi naj bilo usojeno priključiti se temu množičnemu niveliranju vsega, kar je stremelo le navzdol in rušilo temelje vsemu, kar je bilo v človeku plemenito in sveto. Pol desetletja je bilo v Sloveniji politično življenje ustavljeno, pozneje pa si je moglo pomagati samo z obliži, ki so obljubljali, da bodo samo prehodni in začasni.

Slovenska ljudska stranka je imela v novi državi za seboj bleščečo tradicijo. Povedla je Slovence po letu 1907 v svet demokracije, se naslonila na zaupanje in vzgojenost svojega tabora — v novi državi je bila večinska predstavnica Slovencev in je to tudi ostala

do izbruha druge svetovne vojne. Toda več ko polovica te dobe je bilo njeno delo potisnjeno ali v ilegalo ali pa v oblike, ki so naše temelje ohranjale, pa manj krepile.

Delo dr. Ahčina na političnem polju pada v tej dobi predvsem v okvir velikega prijateljstva ter sodelovanja, ki ga je vezalo na pok. dr. Antona Korošca. Kakor velja za idejno in socialno delo dr. Ahčina, da je stremel predvsem za tem, da bi slovensko katoliško aktualnost dvignil na višjo, svetovno raven, tako je možno tudi v delovanju dr. Korošca opaziti nekaj podobnega. Če je bil v dobi dunajskega parlamenta slovenski politični problem predvsem problem našega zedinjevanja in svobode, potem je bilo treba prenesti težišče moderne politične stranke v novi dobi na širši raven: slovenski politični delež v novi državi je postal problem izgrajevanja moderne, sodobne ljudske države — slovenstvo ni bilo več samo problem „farnega“ utrjevanja, kazno je bilo, da se moramo poleg drugih narodov v Jugoslaviji znati uveljaviti tudi kot državo oblikujoč narod, pa naj bo to ali s sodelovanjem, ali pa z zbiranjem duhovnih in organizacijskih sil za pravo pojmovanje sloge in sožitja med vsemi narodi.

Dr. Korošec je bil v svojih koncepcijah podoben „orjaku“, ki mu je bilo dano, da izredno dobro ve, kam gre pot. Seveda je bilo to delo naloženo samo na ramena, ki so bila edina sposobna nositi to ogromno nalogo in ji slediti korak za korakom. Kdor je opazoval dr. Ahčina ob vsem tem razvoju, mora danes samo obžalovati, da mu ni bilo dano izdati monografijo, ki jo je imel takorekoč že končano in ki bi morala iziti pri Mohorjevi družbi pod naslovom: Dr. Anton Korošec. V tej knjigi ne bi bil podan samo lik za naš čas tako modernega slovenstva in evropskega državnika, kakor je bil dr. Korošec, ampak bi se v podrobni analizi Koroščeve osebnosti izpod Ahčinovega peresa rešilo tisto, kar bi nam bilo za našo dobo in naš mladi rođ najbolj potrebno.

III.

Srečanje s sodobno svetovno problematiko državnega in mednarodnega življenja se za Slovence začena tam, kjer se navadno življenje končuje: prihaja na prag Kalvarije. Ko smo doživljali tragične dneve v marcu 1941 se je rušilo vse, kar so zgradila desetletja. Najhujše je bilo pač to, da smo se zavedali,

kam gre pot in da so ravno med nami bili mnogi, ki so na bližajoči se križev pot narod opozarjali in pripravljali. Nadškof Jeglič je v svojem zadnjem govoru v Celju kot oporoko pustil svarilo pred zlom, ki ga je približno sto let pred njim vedel odkriti v komunizmu tudi škof Anton Martin Slomšek. Dr. Ahčin je bil pisec dveh pomembnih del o komunizmu, prosvetna in strokovna izobraževalna zaskrbljenost je bila v veliki meri usmerjena v priprave, ki bodo poleg drugih narodov zajela v katastrofi tudi Slovence.

Druga svetovna vojna je dr. Ahčina predstavila v delokrog, ki je mogel prav v njem najti pravega služabnika. Po 1. januarju 1942 je odšel v Rim, kjer je moral organizirati zvezo s slovenskim vodstvom v inozemstvu, poskrbeti za obrambo žrtev okupatorjev in ohranjati zvezo z Ljubljano, kamor je bila pot še kolikor toliko odprta. Bivanje v Rimu nikakor ni bilo brez nevarnosti, italijanska policija je pazno zasledovala njegove korake — spet je bil sposoben za to nalogo ravno zaradi svoje izredne diskretnosti, previdnosti in mirnosti, ki jo omogoča samo popolnoma izgrajena osebnost. Pravega političnega dela je bilo manj, zato pa je bilo treba od časa do časa iskati solucije, ki so bile polne usodnosti. Ker je bil o poteku komunistične revolucije pravilno informiran, je zagovarjal dosledno pravilno stališče, toda prav tja do prago Vatikana se je pogosto moral boriti proti vplivom ljudi, ki so iz Slovenije prinašali drugačne razlage in skušali vplivati na odločitve ali izjave Cerkve. Bil je pripadnik malega naroda, spet kot že toliki pred njim, obsojen na skromna sredstva ali omejeno število prijateljev, pri vsem tem je moral biti še poln strahu pred zgodovinsko resnico, da se v spopadu velikih končnj račun plačuje na škodo majhnih in šibkih narodov — a vse to ga ni zlomilo: ko je še po koncu vojne prišlo do vabil in prošenj, da naj se odločitev slovenske politike v emigraciji drugače zaobrne, je bil dr. Ahčin med tistimi, ki je vabe razkrinkal in ponudbe odklonil.

Vojna se je zaključila z zmago komunizma v Sloveniji. V njegovem osebnem življenju je poraz pomenil konec javnega in političnega delovanja moža, ki je bil na višku svojih sil in poln izkušenj, ki si jih je nabral pri svojih učiteljih ali jih tudi sam odkril. Narod je bil obsojen doma v dolgo dobo trpljenja in zorenja za lepšo bodočnost, ob dr. Ahčinu pa se je v emigracijo podajala mno-

žica beguncev, ki je hotela rešiti ne samo svoje življenje, ampak tudi program, ki so ga začeli Slovenci pred desetletji in kateremu pomeni komunizem samo presledek, odmor na njegovi poti v bodočnost slovenstva.

Kakor drugi rojaki, tako je moral tudi sam pri reševanju žrtev vojske in pri preganjanju, ki se niti v emigraciji ni ustavilo. Pridružil se je pok. prelatu dr. Odarju in verjetno najbolj odločilno posegel, da se je rešila ljubljanska teološka fakulteta v emigraciji.

Kdor ga je srečaval ob raznih prilikah, se je mogel pri teh obiskih navžiti velike vere v zmago ideje in si nabrati sil za delo, ki nas edino more reševati. Če je zunanji videz pri njem navdajal z zaupanjem prepričanje, da je čvrst in poln zdravja, je v zaskrbljenosti, s katero se je hotel poučiti o zdravju obiskovalca, bilo opaziti, kakor da ga preveva notranji strah pred silamj lastnega zdravja. Toda tega nikdar nikomur ni zaupal, le sam se je ves predal delavnosti, ki je vse več ko presenečala. V nekaj letih so izšle tri knjige Sociologije in Socialna ekonomija — dela, ki bi konstitucije mož — velikanov do temelja izčrpala. Poleg tega pa vse njegovo sodelovanje pri vseh naših publikacijah: Zborniki Koledarji Svobodne Slovenije, Vrednote, Duhovno življenje, Meddobje, Omnes unum — pa še priložnostne knjige programatične ideološke vsebine. Vsemu temu je kritika priznala veliko razgledanost, bogastvo misli in odkritij. Kadar je bil naprošen za članek ali predavanje, ni odklonil in polne zborovalnice ali predavalnice so pričale, kaj so poslušalci iskali in prejeli. Dasi so njegova sociološka dela pisana z drugega vidika, jim priznavajo kvaliteto tudi oni v domovini, ki vse do danes še nimajo učbenika o sociologiji, ki bi mogel vsaj malo priti blizu prednostim Ahčinovih spisov. Ko so pregledovali njegove rokopise iz časov tik pred smrtjo, so mogli ugotoviti, da je pisal in zbiral gradivo za nadaljnje znanstveno delo o socialni ekonomiji.

V emigraciji je bilo pri dr. Ahčinu še v povečani meri opazno tisto, kar je bilo na njem ves čas vidno, privlačno in bogato: bila je zakladnica notranje uravnovesenosti, prežete s harmonijo. Oboje je omogočalo tisto povečano delovanje in ustvarjanje, ki nas je vse presenečalo. Bil je med tistimi, ki je veroval v bodočnost slovenstva z vsem optimizmom, dasi je moral ustvarjati s pogoji, ki takega optimizma nikdar ne bi dovoljevali.

UMETNOSTNA ŠOLA V BUENOS AIRESU

Bilo je že nekaj prerekanja o tem, kdo je pravzaprav prvi sprožil idejo o ustanovitvi slovenske umetniške šole v Buenos Airesu. Na nekem sestanku pa je povedal bližnji svojec g. Bare Remec, da se je umetnica

Ivan Bukovec: Tihožitna kompozicija

že več let pečala s to mislijo. In ko sva prve dni ustanavljanja SKA obiskala z rev. L. Lenčkom Baro, da jo povabiva k sodelovanju, je ona takoj spet sprožila misel na šolo, če je ne bi bilo mogoče ustanoviti baš v okviru SKA.

Tudi na prvem sestanku umetniškega odseka SKA, ki smo mu takrat pripadali ga. Bara, g. Ahčin in jaz, 18. maja 1954 v Barinem ateljeju, je prišla nameravana šola spet na razgovor. Vsi trije smo bili mnenja, da si je potrebno najprej zagotoviti prostor, nato učence in šele potem bo mogoče govoriti o sporedu, poduku, času itd.

Dne 23. 10. 1954, po razstavi v galeriji Comte, je bil na Ahčinov predlog sprejet za člana umetniškega odseka tudi slikar Milan Volovšek. S tem je bila dana večja možnost za pričetek šole, ker je kazal baš veselje za gotove predmete, za nameravano šolo pa mnogo zanimanja. Šola je obenem prišla v posvet širšega kroga v akciji, ki je pooblastila g. Ahčina in mene, naj izdelava pro-

gram. G. L. Lenček je bil mnenja, naj bi se šola vršila kar v tedanjem akcijskem pisarniškem prostoru v ulici Granaderos, kar so pa bodoči učitelji odklonili, češ da je prostor prelep, pa tudi premajhen. Spet se je sestel, zdaj že povečani umetniški odsek (novembra 1954) in bili so vsi za čimprejšnji začetek. Sestavil je program za trikrat tedenski pouk in bili so že določeni predmeti: anatomija, modeliranje, kiparstvo (Ahčin), umetnostna zgodovina (Marolt), risanje, slikanje in grafika (Remec, Volovšek), perspektiva in deskriptiva (Volovšek).

Ker na Granaderos ni bilo več misliti, se je začel g. Lenček zanimati za drug prostor, najprej v tiskarni Grotte, a preden je tamožnja uprava najem odklonila, je postala aktualna Ilirija. Takrat je stal tam tzv. Žitnikov galpon, ki je postal 1. julija 1955 prost in pričele so se adaptacije v njem, ki sta jih izvedla v glavnem Ahčin in Volovšek. Kmalu nato se je umetniški odsek zbral k novemu sestanku in sklenil, naj se k preurejenemu galponu postavi še poseben prostor za kiparstvo. Toda slikarski in tedaj splošni učni

Anton Kržišnik: Pristanišče, Olje

prostor je bil že pripravljen, tako da se je 8. oktobra 1955 z malo slovesnostjo lahko šola pričela. Prvi semester sicer ni trajal niti polne tri mesece, vendar je pokazal prav lep

Metka Žirovnik: Motiv iz Bariloč

rezultat in je bila ga. Bara celo zato, naj bi dijaki napravili že prvo razstavo, do česar sicer takrat ni prišlo.

Le najhujša vročina je dala malo počitnic in spet se je pričel poduk, katerega je posečalo vseh 7 dijakov, ki so končali 1. semester. Ugotovljeno je bilo, da dobiva šola akademski značaj, kajti znanje in pridnost dijakov sta daleč nadkrilili pričakovanje. Koncem 3. semestra se je potem vršila vendar tudi že prva razstava. S 330 obiskovalci je bila to ena najbolje obiskanih prireditelj SKA. Manj dovoljen je bil nakup umetnin, ki so ga dijaki namenili skupni ekskurziji v Bariloče. Iz izkupička prodanih umetnin so pa krilj komaj stroške razstave. V drugih počitnicah, kmalu po tej razstavi, so tuji ljudje stavbo podrli, pri tem pa ravnali tako neprimerno, da je postalo dosti gradiva za prestavitev neporabnega. Že takrat je pri nekaterih malodušnežih vzklikala misel, naj bi se nadaljevanje šole opustilo, vendar je slednjič prevladalo stališče, naj se stavba prestavi in poveča. Ponovno je bilo rečeno tudi, naj se poleg slikarskega paviljona postavi tudi kiparska delavnica. Bile so težkoče zaradi stroškov, zlasti ker lastnica zemljišča ni hotela ničesar prispevati. V sili smo torej sprejeli njene pogoje, da nosimo stroške sami, zato pa smo za to lastno stavbo za tri leta oproščeni najemnine. S svojimi prispevki in s prodajanjem srečk umetniške loterije je šlo delo pri postavljanju novega paviljona naprej. Ker učitelj za kiparstvo ni kazal več zanimanja za kiparski oddelek, je bil potem postavljen samo slikarski paviljon, g. Ahčin pa je podučeval poleg anatomije tudi risanje. Pri novi stavbi so delali zlasti gg. Bukovec, Kržlšnik, Makek in Vombergar pod vodstvom

in s pridnim sodelovanjem M. Volovška. Prišlo je sicer do novih konfliktov, vendar je rev. Lenček profesorje in dijake spet potolažil.

Začela so se gotova nasprotovanja, tudi spor med profesorji, a tudi to se je potlačilo, če že ne pomirilo. Bara je z isto vztrajnostjo, s katero je šola zasnovala in pričela, delo nadaljevala. Ugled šole in posameznih dijakov je pri dobro mislečih ljudeh stalno rasel, zlasti s tem, da so od 4. semestra naprej imeli ob sredah sistematičen poduk v vseh vrstah grafike, čigar posledica je bila, da jih je precej zaposlilo pri opremi knjig. Pa je vendar kmalu spet padel predlog, naj jim SKA ne dovoli več opremljati knjig.

Dne 7.1.1928 je bila druga razstava šole, to pot že v novem paviljonu. Bila je izmed vseh razstav najbolj zgovorna, se pravi, da je kazala ves obseg in način dela, zlasti je bilo predstavljeno tudi risanje in grafično ustvarjanje. Ker ni bilo mogoče razstave združiti z drugimi prireditvami, je tokrat znašal obisk samo 150 ljudi, toda ti so prišli res samo zaradi razstave.

Zanimiva je bila tokrat iniciativa g. Petrička, da bi bilo potrebno boljša dela dijakov reproducirati. Toda pri odločujočih faktorjih je ta predlog naletel ne samo na gluha ušesa, ampak na odločno nasprotovanje. Ponovno je zavladala malodušnost, toda rev. Lenček je pokazal toliko dobre volje, da so bili ljudje

France Papež: Drnule. Olje

Andrej Makek: Krajina. Olje

spet potolaženi, najsi se je pozneje pokazalo, da bo obveljalo stališče nasprotnikov.

Po razstavi so šli posamezni dijaki na svoje stroške v notranjost dežele, kjer je res nekaj pokrajine, in rezultat je bil, da sta I. Bukovec in M. Žirovnikova razstavila koncem marca in v začetku aprila v šolskem paviljonu in na Slovenskem dnevu v Moronu seriji svojih slik iz Bariloč odn. Mar del Plate. Udeležba je bila zelo povoljna, še večja kot pri prvi razstavi. V naslednjem semestru je g. Ahčin prenehal s podukom in tudi g. Volovšek je pričel napovedovati, da se bo preselil v Córdoba. Toda ga. Bara je poduk vztrajno nadaljevala še štiri semestre in razen umetnostne zgodovine je postala tako akademija nekaka specijalka ge. Bare Remec. Naslednja razstava se zaradi vročine ni vršila koncem 7. semestra, ampak ob pričetku 8. semestra. Obisk je bil kar dober. V tem času je prišla še posebno do veljave velika navezanost profesorice Bare Remec, ki niti ni hotela več sodelovati tam, kjer so bili njeni dijaki odklonjeni.

V predzadnjem semestru je bila med pomembnimi dogodki važna razstava šole v Clevelandu, ki se je je udeležil tudi zdaj že pokojni škof dr. Rožman. Po končanem zadnjem, to je 9. semestru so se pa zbrali dijaki na poslovilnem večeru pri svoji profesorici in voditeljici. Ni bilo tam nobenih tožba o prestanih težkočah, ampak samo lep obračun o dobro opravljenem delu.

Na gluha ušesa je naletela spet zadnja iniciativa ge. Bare, naj bi ljudje, ki imajo zveze, oskrbeli za brezplačna bivanja absolvi-

ranih dijakov v Parizu in Rimu. V aprilu l. 1960 se je slednjič vršila zaključna razstava. V razliko od prvih dveh razstav sta se tudi zadnji dve kot že vmesna delna, vršili tako, da so umetnine izbrali in uredili ter vso razstavo opremili dijaki sami.

— — —

Kakor je bilo med početniki te šole večkrat poudarjeno, je bil njen splošen namen, nadaljevati izročila slovenske umetnosti, posebno pa z vzgojo novih umetnikov prepričati, da bi slovenske umetnostne zahtevke zadovoljevali mazači in diletantje. Novi absolventi šole so se že doslej dobro uveljavili. Njihova dela krasijo stanovanja slovenskih ljudi, pa tudi že cerkve in javne prostore. Velik je zlasti tudi njihov delež pri opremljenosti in ilustraciji knjig.

Prav iz njihovih vrst je izšla tudi misel, da bi bilo dobro začet drugo petletje šole, v kateri bi podučevali že dosedanji absolventi pod vodstvom in nadzorstvom ge. Bare Remec. Zaenkrat zaradi pomanjkanja prostora še ni do tega prišlo, dasi se je javilo lepo število dijakov.

Z veliko požrtvovalnostjo sodelavcev se je posrečilo na tujem osnovati in izpeljati šolo, ki vzdrži primero z mnogimi visokošolskimi ustanovami. Bile so v mislih tudi druge podobne šole (igralska, glasbena, pisateljska), pa do njih izvedb ni prišlo. Požrtvovalno brezplačno delo učiteljev je rodilo lep uspeh, a izgleda, da idealizem počasi umira.

Darko Šušteršič v slikarski šoli

OB DESETLETNICI SLOVENSKEGA PLANINSKEGA DRUŠTVA V ARGENTINI

Gotovo je desetletnica SPD v Argentini tak slovenski zamejski dogodek, da bi morali o njem naši „anali“, letopisi, obširnejše pisati, kakor pa sem se namenil jaz. Hotel bi namreč s temi par odstavki samo opozoriti — kot diletantski alpinist in še bolj diletantski andinist — na ta jubilej, katerega važnost čutim in bi rad, da bi ga občutil čim širši krog Slovencev tu pod Andi in kjerkoli na drugih celinah, pa tudi oni tam pod Triglavom.

Zakaj planinsko društvo v tujini? In celo slovensko?...

O tem je svoj čas predaval in pisal v Gorah predsednik SPD Robert Petriček. Tehtne misli, ki jih jaz ne znam posneti tako, ampak jih ob njem podoživljam po svoje. In po svoje jih povem. Vem, da je nam Slovencem planinstvo kot šport in turistika več kot pol stoletna tradicija. Vedno, kadar mi kdo omenja naše planinstvo, se spomnim dovškega župnika Aljaža pa kleparja in trgovca Belca iz št. Vida, katera oba sem še poznal, ki sta postavila Aljažev stolp vrh Triglava. Pa svojih študentskih izletov na Golico, na Stol in na Triglav. Na Sv. Višarjah sem prvič občudoval sončni zahod na gorah in doživel planinsko občutje, ki sem ga potem opisal v prvem svojem pisateljskem poskusu. Planine te navdahnejo s poezijo! In če skušamo v tujini oživljati to slovensko tradicijo planinske poezije, obnovljamo nekaj, v čemer nam zapolje srčna kri z napetostjo, ki nam poganja roke v cvet. In če pogledaš na to cvetočo dlan, vidiš v njej — triglavsko rožo, planiko. Tisto planiko, ki smo jo doma zatikalj za križ nad družinsko mizo in ki je tukaj ni. In zato, ker je ni, si jo hočemo ustvariti iz srčne potrebe. Taka planika v tujini je nam planinsko društvo. Poveže te z domovino, z mladostjo, z gorami v Julijskih Alpah, Karavankah, celo z dolenskim Gorjancem in štajerskim Pohorjem. Z njihovim zelenjem, njihovimi skalnimi stenami, pa z njihovimi smučišči. In v Argentini, „domovini ravnin“, smo

našli tak kos domovine pod Andi, 1700 km vstran od Buenos Airesa, velemesta, ki ti s svojo vročo vlago žre pljuča in dušo. S planinstvom odtujujemo tujini tujino. in se sklanjamo na srčno stran domovine. Nam se spovrača mladost, sinovom našim pa kažemo v njem kot v ogledalu Domovino, da se jim prikaže njen obraz kot lice Vile, ki te vabi domov. Nam: hladilo slovesu; njim: mik svidenja! To je planinstvo Slovencev v tujini. Eden vzrokov: ohranjati stik z domovino in gojiti naprej ta del naše tradicije, ki je del naše slovenske duše.

In drugi je: peljati sebe in svoje iz mrakot in močvar velemest v gorski zrak, iz Buenos Airesa v res „Dobri zrak“, v planine, da čisto oko vidi čisto nebo in se srce odpre poeziji. Oživi ti moč v nogah, če si hodec, in napne ti mišice v rokah, če si plezalec. Prešine ti telo in dušo, da se spet „ves nov“ povračaš v zatočnost pisarn in v prah tovarn.

Če ti je „bog“ narava in veselje že samo po sebi, ti bo tudi to dalo krila, da se boš vzdignil nad zemsko težo in se sprostil v lahkotnost duše. Če pa veruješ v Boga, boš čutil, da ti On sam postavlja gore pod noge kot pručico, da mu stopiš bliže. „Vsa narava poje z vsemi barvami glorio Njemu, kj nikjer drugod bolj ne zasluži imena, kakor ga nosi: Najvišji!“ pravi lepo francoski akademik Bordeaux v svojih Gorskih avanturah. In ta Najvišji te na gorah napolnjuje z lučjo in zrakom. S soncem in

vetrom. Vso temo in vse pleve ti razsvetli in prepriha iz telesa in duše in zdiš se novorojeni otrok božji pred Njim, ki je Stvarnik Tvoj in vsega Vesoljstva.

Tudj to občutiš na gorah. In da se omo- goči čim več Slovencem v tujini občutiti to duhovno lahkost, to lepoto, poezijo, dobroto in povezavo z Domovino in Bogom — zato planinsko društvo tu, v deželi ravnin in vla- ge. Zato Slovensko društvo, ki vabi „na gore, na gore na strme vrhé...“ slednje slo- vensko srce...

Ustanovitev društev

Pred desetimi leti se je ustanovilo v Ar- gentini Slovensko planinsko društvo. Ne eno, dve, kj pa sta eno samo. V Bariločah in v Buenos Airesu. Duša slovenskega planinstva med nami dr. Vojko Arko je pisal o tem že v Gorah, kar je dozdej najboljša „zgodovina“ te organizacije in nje „podvigov“. Nastalo je spontano, iz srčne potrebe. Po prvih ple- zalnih uspehih slovenskih fantov, ki so po Jagrovem odkritju Bariloč šli za dr. Arko- vim zgledom v ta „planinski raj“, so kmalu stopili na vrh Tronadorja, nato pa se v ne- deljskih izletih vzpenjali na bližnje gorske vršace. In ob takih izletih sta predvsem Pangerc in Jerman pritiskala na ustanovitev organizirane skupine, kj bi planinstvo gojila načrtno kot gornišтво in šport, kjer bi se ob starejših, že v domovini izvežbanih močeh, vzgajali mlajši za skupne zmage naravnih ovir. Štirinajst fantov se je 22. febr. 1951 zbralo — po nekem takem nedeljskem izletu — v krčmi „Veneti“ in ustanovilo Slovensko planinsko društvo v Bariločah s Frenkom Jermanom kot predsednikom. To je datum ustanovitve — enega društva, bariloškega. Čez teden dni — 1. 3. — se je udeležila dru- gega sestanka v Bariločah edina ženska, gost iz Buenos Airesa, slikarica Bara Rem- čeva, ki je s tem postala ustanovna članica bariloškega društva. Iz Bariloč pa je odšla z idejo, da tudj Buenos Aires poveže z An- di. 11. maja je že sklicala prvi sestanek in 24. maja se je vršil ustanovni zbor, o kate- rem je zapisnikar dr. Mikolič takoj poročal „centrali“ v Bariloče — kot stoji v tamkajš- njem arhivu: „Ob 10 zvečer se je na povabilo gdč. Bare Remčeve zbralo 19 Slovencev in Slo- vencev v baru 'Dekleva' na ulici Jorge New- bery 3568 v Buenos Airesu.. in ustanovilo buenosaireški krožek SPD v Bariločah ali naravnost Slovensko planinsko društvo v

Buenos Airesu.“ Kdo je centrala in kdo je podružnica? Tonček Pangerc in Frenk Jer- man sta se udeležila tega sestanka kot po- vezava iz Bariloč. In tu je bil izvoljen za predsednika Robert Petriček, kar je še danes. Dve društvi, dva predsednika. Še danes je tako, pa je vendar oboje le eno samo telo, katerega juridična osebnost nosi ime: Slo- vensko planinsko društvo v Argentini. Ču- dežna planinska ptica z dvema kljunčkoma, ki poje z enim samim glasom: Na planinceh luštno je!...

— — —

Dve glavi, pa eno srce. Bariloče. Buenos Aires. V gorah in v barju! Obe pa se dopol- nujeta na svoj način za isti cilj: za raz- širitev slovenskega planinstva, pa za gojitev vseh panog, ki spadajo v to območje. Kot tu- rizem in kot šport. Kot oddih duše in kre- pitev telesa. Volja in moč. Ljubezem in teh- nika. Zmagovanje strmin s hojo in čeri s ple- zanjem, pa snežnih begov s pršečim smukom.

Lahko rečemo: na terenu dela bariloško, v zaledju pa buenosaireško, ki naj pošilja vedno nove ljudi na teren... med „aktiviste“.

Delo bariloškega društva

Najbolj pomembno je pač bariloško, ki mu je duša dr. Arko, predsednik pa dolga leta Jerman, potem pa dr. Grzetič in zdaj Dink^o Bertoncelej. To so alpinisti „skalaši“, ki so se spremenili v andiniste, ali kot sami pra- vijo v „šumo“. O njih statističnih uspehih podaja obračune slednje leto dr. Arko tako v Svobodni Sloveinji pa njenem Zborniku-Koledarju in v Gorah, pa tudi v tujejezič- nih planinskih revijah, kot so argentinski Anuario de CAB ali švicarski Schweizerische Stiftung für alpine Forschung, katerima je dopisnik. Na to literaturo opozarjam vsa- kega, ki ga zanima. Nam pa gre tu samo za splošni vtis tega dela in njega pomen.

— — —

Imel sem na vpogled zapisnike barilo- škega društva in videl sem, kako se je raz- vijalo. Od posameznih začetnih plež na Ló- pez, na stene catedralskih stolpov, do ture na vrh Tronadorja, ki sta ga odnesla prva Flere in Bertoncelej (4. 4. 50), pa do skupin- skega izleta Slovencev na Capillo je bilo vse spontana turistika, poizkusi starih in mladih moči na novem terenu, volja posameznikov na svoj račun. Šele od februarja 1951 se lah-

ko govori o organizirani volji in uspehu slovenske skupine v Bariločah, ki se je doslej uveljavila kot najagilnejša skupina plezalcev v andinskem področju. Člani, ki so jim dali vulgo ime „jugoti“ so vzbudili pozornost in dosegli ugled, spoštovanje in priznanje. Najprej so začeli s prakso iz Slovenije: na najvažnejše težko pristopne točke kamor je nov plezalec lahko vpisal svoje ime in svoj napor in pozdrav za tistega, ki so s plezanjem polagali spominske knjige, bo priplezal za njim. Take knjige so položili v zavetja Glavnega stolpa na Katedralu (Torre Principal), na vrh Capille (Kapele), Cerro negro (Črnega vrha), Pico Sur (Južnega vrha) itd. Postavili so po zgledu križa na slovenski škrlatici par centov težak križ na Capillo (Kapel) s posvetilom v latinščini: „Slovenskim gornikom, ki so dalj življenja goram in vsem, ki še zdaj trpe v domovini“, ter geslo „In hoc signo vinces“ (1962). Res je, da so ta križ že dvakrat popravili, ker so ga nevihte in gromi že dvakrat upognili do tal. Za desetletnico bodo postavili novega, kot pravijo: „aerodinamičnega“, ki naj bi potem stal „za večno“ kot spomenik slovenske vere in upanja. Nato so s svojimi močmi in stroški začeli graditi pot skozi zagoščeno strmén katedralskega brega, ki naj bi vodila do katedralskih jezerc, kjer bi potem pomagali zidati andinskemu društvu koč, ki naj bi jo pa oskrbovali Slovenci. Pot je bila zgrajena, je markirana in nosi oficialni naslov Picado esloveno — Slovenska steza. Ob njej je odkrila redovnica-turistka sestra M. Gerzetič nenadoma velik skalni previs, ki so ga nato Slovenci pripravili za zavetišče Pod skalco (Piedritas), kjer je nekaj ležišče na ognjišče in kjer je na velikanske skalnate stene poslikala Bara Remec nadnaravne kompozicije v slogu „jamskih“ umetnikov. Ob njih se ustavljajo tudi tuji turisti.

Najpomembnejše delo te bariloške plezalne ekipe (Pangerc, Jerman, Bertoncclj, Arko, Razinger, Flere, Duhovnik (Far), Adamič itd. itd. slednji „jugo“ iz te slavne „šume“...) pa je osvajanje doslej še deviških vrhov in njih krščenje s slovenskimi imeni. Prvi tak uspeh je bil, ko sta Jerman in Bertoncclj kot prva človeka (febr. 1952) stopila na Campanile Invencible (Nepremagljiv zvonik), ter mu tako dala slovensko ime Slovenski zvonik, ki je odslej v kartah zaznamovan kot Campanile Esloveno. Ta je dozdej

najdrznejši granitni spomenik slovenski plezalni tehniki, moči in vztrajnosti, zmagi napore, v stene katerega je vzdana spominska plošča dr. Klementu Jugu ob priliki tridesetletnice njegove planinske smrti v slovenskih Alpah. Tako ta zvonik veže Ande z Alpami in s slovensko gorniško tradicijo. Kot da je v njem obešeno nevidno slovensko srce: zvon, ki naj oznanjuje tuji poluti našo ljubezen do Domovine.

In potem so stopali slovenski plezalci še na druge vrhove in jih krščevali po svoji volji. Tako strmi iz skupine Tres Picos Tumov vrh (Torre Tuma), v spomin velikega slovenskega alpinista dr. H. Tume, pa Freyev vrh (Torre Frey), darilo Slovencev predsedniku argentinskega andinskega društva v Bariločah za osemdesetletnico, pa Pico Bara (Barin vrh), ki so ga poklonili Remčevi za ustanovitev buenosaireskega društva, okrasitev Pod skalce in za njeno bariloško umetnost... Po izgubi slovenskih vrhov ustvarjajo tј Slovenci slovenski svet v Andih. Tako so dajali nekoč Poljaki imena vrhovom na Madagaskarju, v Čilu in še kje, ter razširjali tako „krog Domovine“ skoraj bi rekel teritorialno... Poleg teh priznanih slovenskih imen pa je še vse polno plezalnih smeri, ki so jih utirali slovenski plezalci in so v uporabi v znanstveni gorniški literaturi, tako Arkov lok (Arco de Arco), Bertonccljeve, Jerebove, Arnškovih bratov smeri itd.

Toda SPDruštvu ni zadostoval samo ozki svet ogromnega andskega pogorja, temveč so se članom krila razmahnila še bolj na široko. Vključili so se v argentinske odprave, ki so šle osvajat čilske vrhove, tako na goro Sv. Valentina, pa v gorski kot Payne v čilski Patagoniji. V obeh je bil Tonček Pangerc, ki se je s Sv. Valentina vrnil kot zmagovalec, na Payne pa je našel z vodjom svoje ekspedicije Schmollom pod padajočim plazom tragično smrt. Odslej dva vrhova nad njunim ledenim grobom nosita njuni imeni Pico Schmoll in Pico Tonček (Tončekov vrh). Z novo odpravo mu je Jerman ponel kmalu nato venec in križ na sneženi grob... Nova odprava pa je hotela maščevati njegovo smrt z novim naskokom na Payne, pa so mu to zmago preprečile čilske oblasti z negorniškimi protežiranjem italijanske ekspedicije. Udeležil se je te ekspedicije dr. Arko, ki je samo deloma uspela z dosego drugega vrha te gorske skupine, v katerega naročju sanja vedno sveži „netrohlljivi sen“ eden najideal-

nejših slovenskih planincev. S svojo smrtjo je krstil tudi jezerce nad katedralsko Slovensko stezo v Laguno Tonček.

S Tončkovo smrtjo se je nekako zaključilo osvajanje andskih vrhov. Nadaljevalo pa se je z osvajanjem najvišjih zemskih višin. Bertoncelej je bil namreč izbran, da se udeleži argentinske odprave na „streho sveta“, na Himalaje, na vrh Dhaulagiri. Prišel je 300 metrov pod vrh, pa se je od tam moral umakniti zaradi ozeb in volje vodjeve, ki je našel nato svojo smrt in tako zaključil po lastni napaki neuspelo odpravo. Po vrnitvi s Himalaje je Bertoncelej postal član argentinske ekipe, ki za geološko leto raziskuje južnotečajni večni led Antartike, kamor tudi še ni stopila dotedaj slovenska noga.

— — —

Prav take uspehe kot v gorništvu so dosegali bariloški članj SPD tudi v smučarskem športu. Dobili so najboljši sloves kot smučarji v skoku pa v dolgem smuku. V obeh panogah so dobili državno argentinsko prvenstvo, tako v skokih Bertoncelej, v smukih pa Flere in Jerman. Ta zadnji je zgradil tudi prvo skakalnico v Argentini, ki je prva tudi v vsej Južni Ameriki, ter je že deset let argentinski in čilski prvak na dolgo progo. To panogo je zastopal tudi na Olimpijadi v USA. Prav zato, ker vzdržuje že deset let nepremagljivo svojo pozicijo, je bil letos predlagan od argentinske športne zveze za naslov „najboljšega argentinskega športnika leta 1960“. Tako Bertoncelej in Jerman stopata iz ozkega kroga bariloškega slovenskega planinstva v mednarodno velikost in pomembnost.

Smučarski šport je zdaj torišče največjih uspehov bariloške sekcije tako na mednarodnih tekmah kakor na društvenih internih, kjer pridno tekmujejo mlajši člani — moški in ženski — s svojimi že renomiranimi predniki. Ta panoga dobiva že svojo tradicijo in svojo novo rast. Slovenci so tako v Argentini ustanovili svojo Planico (dobili so tudi svojega Bloudka) in zvesto nadaljujejo doma začeto smučarsko ljubezen.

Delo buenosaireškega društva

SPD v Buenos Airesu pa je zaledje tega dela na borbenem terenu v Bariločah. Tako vabj predvsem turiste za ta planinski svet, ki jim nato bariloški gorniki nudijo lep sprejem in vso pomoč, spremstvo in tudi navezavo, kajti tudi ti planinci niso samo gorski

hodci v smislu nedeljskih tur, ampak že sami izvajajo pomembne plezalske podvige in se priznavajo kot obetajoči naraščaj bariloških prvakov. Tako dr. Truden, Miha Smersu, Martelanc, Heller, Tinček Debeljak itd. itd... Z njimi stopa Buenos Aires tudi na ta teren. Sicer pa je društvo oskrbelo najprej plezalcem gorsko opremo, potem pa je takoj prešlo na ustanovitev stana za naše turiste, zlasti mladino, ki naj ji omogoči izlet v gorski svet. Z nakupom in priredbo hišice v Barrio Lera je zgradilo skromne prostore za bivanje v Bariločah. Dva prostora — za moške in ženske — z vso posteljno opremo, pa kuhinjo z vsemi potrebščinami: vsekakor dragocena pomoč tistim, ki si ne morejo privoščiti dragih hotelov... Mladina se tudi tega Stana poslužuje. Zdaj misli SPD že na Počitniški dom, da omogoči cenejše bivanje v gorskem zraku družinam... Da pa lahko snuje take načrte, mora skrbeti za dohodke, ki jih ne izvablja s prosjačenjem, temveč s predavanji, filmi, kulturnimi večeri in zabavami, kar spada že v tradicionalne slovenske prireditve. Izdalo je tudi planinsko revijo Gore (1 zv. l. 1955), ki je gotovo ena najlepše opremljenih slovenskih revij (dvajset izvernih linorezov — exlibrisov Bare Remčeve v prilogi!) ter zelo tehtna po člankih. Tu je poudarjeno poleg slovenstva in planinskega športa tudi gojenje slovenske in poznanje druge folklore (članek gospe Petričkove o „matu“). In v smislu tega daje SPD svojim prireditvam močan narodopisni poudarek, zato je prodajalo za cvetno nedeljo butarice, pa izdajalo umetniške razglednice za božič in novo leto, pa tudi sicer za vstopni znak izdelalo domače pomembne motive. Predvaja tudi filme, ki so jih izdelali bariloški planinci (Jerman) na pr. postavitev križa na Capilli, slike iz Bariloč itd. Pa tudi v pravem argentinskem filmu nastopajo slovenski igralci: tako Dinko Bertoncelej v eni vodilnih vlog v celovečernem filmu *Canción de la Nieve* — Pesem Snega.

Kaj naj bi še omenil za značilnost buenos aireškega SPD? Morda to, da tudi na „svoj način“ bogati poimenovanje bariloških krajev s svojskimi imeni, kakor se je to „posrečilo“ umetnostnemu zgodovinarju Marjanu Maroltu, ki je nekoč zdrknil po neki drči tako nerodno, da si je zlomil nogo; ni pa vedel, da je s tem storil veliko „domoljubno dejanje“, kajti tisti razpoki je dal od-

slej svoje ime; prijel se je je namreč naziv: **Maroltov žleb** — Cañadón de Marolt. Na podobne načine so se prijela gotovih skal tudi taka imena kakor Pico Blaž (po Razingerju) ali pa Kraljeva glava (Cabeza de Kralj — po Tomažu Kralju) itd. Ne stojte ta imena sicer na zemljevidih, kakor prejšnja, so pa živa v ustnem izročilu, kar ima tudi svojo vrednost.

Gotovo pa je zelo važno to: po zaslugi SPD je ta argentinski svet pomembno oplojnil ustvarjalce in s tem vstopil v slovensko umetnost, knjigo in publicistiko. Prva je odkrila v likovni umetnosti ta svet **Bara Remčeva**, kar je v posebnem eseju v Gorah opisal Marijan Marolt in ga opremil z reprodukcijami. Za njo sta prišla še absolventa slikarske šole Slovenske kulturne akcije **Metka Žirovnikova** in **Ivan Bukovec**, ki sta razstavila precej motivov s te jezerske gorske pokrajine. V literaturo je Bariloče in njen plezalski svet vnesel **Vojko Arko** ne samo z opisi športnih uspehov, temveč tudi že z leposlov-

nimi zgodbicami. V pravo leposlovje pa sta ta svet vpeljala **Zorko Simčič** (poznani še ne tiskano črtico iz teka okolja Tako se je začelo, sicer pa nosijo planinski priidih njegovi eseji) ter **Ruda Jurčec** (v zadnjih Meddobjih, kjer nakazuje, da se bo nadaljevanje Ljubljanskega triptiha godilo v Bariločah). Dotaknil pa se je bariloških jezer in gora tudi **Mirko Kunčič** v svoji mladinski folklorni pustolovski povesti **Gorjančev Pavlek** (SK akcija). Pa tudi kakšna pesem ima to gorsko obiležje (na pr. Tonklijeva pesem o Kastelčevi smrti na Aconcagui, ali **Debeljakov Requiem za Tončka Pangerca**, Bariloška planinska himna, katero je napisal **Vojko Arko** in uglašil **Jože Osana**) itd. Edina knjiga, ki je nastala iz tega kroga, pa je knjiga o odpravi na **Dhaulagiri**, kjer je Arko priredil **Bertoncljeve** zapiske o nji ter ji še napisal pregled planinskih naporov za osvajanje Himalaje, uvod pa predsednik **Robert Petriček**.

Tako ima SPD tudi na področju umetnosti in publicistike svoj pomen in uspeh.

Nastop združenih slovenskih pevskih zborov iz Buenos Airesa, Ramos Mejie, San Justa, Lanusa, San Martina in Mendoze z dirigentom ravnateljem **Markom Bajukom** v sredini na koncertu dne 22. maja 1960 v proslavo 150-letnice argentinske svobode je bila ena najpomembnejših kulturnih manifestacij Slovencev v Bs. Airesu v tem letu

JANEZ BENIGAR

Med starimi naseljenci raznih narodnosti v Argentini, ki so pomagali ustvarjati pogoje za gospodarski in kulturni dvig južnih argentinskih provinc — zlasti Patagonije — zavzema brez dvoma eno najbolj častnih mest Slovenec Janez Benigar.

Po poklicu je bil gradbeni tehnik ter je po Patagoniji gradil prve prekope za namakanje zemlje. Tam je bil tudi začetnik tekstilne industrije. Poleg svojega trdega dela za preživljanje številne družine je kot mož izredne naobrazbe — saj je govoril 14 jezikov — napisal tudi celo vrsto znanstvenih del, med temi zlasti slovar araukanskega jezika.

Postati bi moral celo poglavar indijanskega plemena, a je prišel prepozno.

Za desetletnico smrti tega zanimivega slovenskega človeka, ki je sloves slovenskega imena ponešal daleč na argentinski jug in v širni svet, smo naprosili za članek o njem č. g. Jožeta Peterlina, ki kot salezijanec deluje v teh krajih, v katerih je živel pokojni Benigar. Ustregel je naši prošnji in nam napisal pričujoči članek. V njem sicer ni prikazano vse delo pok. Benigarja, vendar zadosti, da si bodo bralci Zbornika-Koledarja mogli ustvariti pravo podobo o veličini pokojnega Janeza Benigarja.

Uredništvo.

NEKAJ POTEZ BENIGARJEVE OSEBNOSTI

V skrajnem jugozahodnem kotu Argentine, kakih 40 km od čilske meje, v kotlini reke Aluminé, je 14. januarja 1950 umrl izobražen mož, sin slovenskih staršev, Janez Benigar.

Veliko se je govorilo in tudi pisalo v argentinskih časopisih o tem izrednem človeku. V zapalskih in kordiljerskih predelih, od Junina do Chos-Malala, ga poznajo pod imenom „Don Juan“, „Sabio Europeo“, evropski učenjak, kot sem slišal od premnogih, ki so ga osebno poznali.

O njegovih izrednih sposobnostih kot jezikoslovcu, zgodovinarju in sociologu pričajo njegovi rokopisi, shranjeni v muzeju Gatico v Neuquenu. Najvažnejše delo „Slovar araukanskega jezika“ je bilo že pripravljeno za tisk, a se zaradi njegove trme ni tiskalo; hotel ga je namreč tiskati v Čilu, odkoder so prišla tukajšnja indijanska plemena, toda argentinska državna oblast, ki bi prevzela vse stroške, tega ni dovolila.

Kot hidrauličnega inženirja, mojstra v keramiki in tekstilni industriji ga nam kažejo njegova dela: prvi vodni kanali v Catriela (R. Negro), most v Aluminé itd. Volneno blago, ki je izšlo izpod njegovega lastnoročnega

narejenega pletilnega stroja, so zelo cenili in povpraševali za njim.

Ideološko je bil pristaš versko zmotne teozofske šole. Živel je kot asket. Škoda le, da resnice ni iskal pri pravem viru. Teozofične zmote so mu zastrupljale miselnost. Sam zelo skromen, ni silil v ospredje, ni hlepel po slavi. Ponižen in samozavesten, odločen in pogumen je bil, mož železne volje.

Vedno je pa ostal zvest svojemu narodu, katerega je ljubil z vso dušo. Takole piše v svoji skromnosti svojemu prijatelju:

„Vedno kadar koli sem bil naprošen za podatke iz mojega življenja z namenom, da se objavijo, sem odklonil, ker nisem častihlepen in ne delam, da bi bil slaven. Spominjam se, da se je za rojstni kraj Homerja pričakalo kar sedmero mest. Rad bi veljal toliko kot on po 3000 letih, četudi v tej brezpomembni točki ni človek tisti, ki kaj velja, ampak njegova dela. Kar sem dosedaj storil, je tako malenkostno, da nisem vreden, da bi natisnili moje ime, razen če bi moja čast in odgovornost, ki iz nje izvira, to zahtevala. Za objavo življenjepisa je čas po smrti, ko morebitne pohvale ne vzbudijo več v nas častihlepja in nižjih teženj, kar sem skušal vedno že v kali zatreti.

Sem čisto navadno človeško bitje, ki, ka-

kor vsi ostali, pada in vstaja v borbi za medosegljivo popolnost. Iz doslednosti bi moral zamolčati kakršnokoli novico iz mojega življenja. Krožijo pa tako različne in netočne vesti, ki so sad časnikarske fantazije in potvarjajo resnico. Vem, da bodo, hočeš nočeš, v moji domovini pisali o meni in me smatrali za ne vem kakšno slavo slovenskega naroda, čeprav nisem pripomogel še prav nič, da tako mislijo o meni. Vem, da je pot do te slave še dolga in če hrepenim po njej, je to ne zaradi mene ampak zaradi slave naroda, iz katerega sem izšel.

Slovenci so bili moji starši, Janez in Roza Lukež. Na Hrvaškem sem se rodil in vzgajal. Rojen sem v Zagrebu 23. dec. 1883, kjer sem študiral in maturiral na klasični gimnaziji l. 1902. V Gradcu in Pragi sem pa dovršil gradbeno tehniko.

Leta 1908 sem prišel v Argentino. Čez dve leti sem se poročil z Indijanko Eufemio Sheypukiñ Barazza, ki mi je dala 11 otrok, 6 fantov in pet deklic (pri zadnjem je junaško žrtvovala svoje življenje). Umrla je leta 1932. V Río Negro sem živel do leta 1925, nato ob čilski meji v Neuquenskem teritoriju.

Priobčil sem v hrvaškem jeziku bolgarsko slovnico, leta 1904 in 1905 nekaj člankov o moji domovini in več mladinskih del. V letih 1924 do 1929 sem priobčil sledeča dela: v zborniku "Junta de Historia y Numismática Argentina", ki se danes imenuje „Narodna akademija zgodovine“: Pojmovanje o času med Araukanci - Pojem o prostoru in vzročnosti med Araukanci. — Napisal sem kritično študijo o delu, ki ga je spisal Tomaž Falkner, Opis Patagonije. V publikaciji Biblos v mestu Azul je izšla „Kalvarija ene rase“ (študija socialnega značaja).

V časopisu "La Voz del Territorio", ki je izhajal v Zapali (Nq): Kitajci in Japonci v Ameriki. Posebej sem dal natisniti: Problem ameriškega človeka. Četudi tega nisem zaslužil, sem redni član Odpora za zgodovino in numizmatiko Amerike od leta 1924. To odlikovanje smatram kot vzpodbudo od strani učenih mož tega plemenitega naroda. Imam v pripravi več jezikoslovnih, zgodovinskih in socialnih del. Nekaj jih je že skoro dokončanih. Izredno težka borba za obstanek mi ni dopustila, da bi jih dokončal. Dovoljujem in pooblašчам, da se kedaj objavi v celoti to pismo, kar bi moglo koristiti naši mladini...

V tej kratki sintezi nam Benigar podaja samega sebe. Argentinci, izobraženi krogi, priznavajo Benigarjeve zasluge, vendar do danes še niso ničesar storili, da bi objavili njegovo glavno, skoraj življenjsko delo, ki je Slovar araukanskega jezika. Neuquen, ča-

Janez Benigar

sopis neuquenske province, poudarja ob komemoraciji Benigarjeve smrti neizmerni dolg, ki ga imajo do tega moža, kateri je bil, četudi tujec, prvi v obrambi narodnih argentinskih problemov, na socialnem, kulturnem in zgodovinskem področju v teh oddaljenih južnoargentinskih predelih.

*

Vemo, kako se je kot socialno silno čuteč človek boril za pravice indijanskega plemena, kateremu je pripadala njegova žena. Malo pa jih je, ki bi vedeli, koliko je ta izreden mož pretrpel in prestal v borbi za kruh in v blagor trpečim. Podrobno mi je pripovedoval o tem njegov najstarejši sin Nankú (= orel), ko sem ga obiskal v Aluminé. Sam Benigar o svojem življenju prav malo ali nič ne govori. Nankú, ki živi v razpadajoči očetovi hiši v skrajni revščini v Aluminé, mi je v glavnih obrisih prikazoval njegovo življenje in borbo za kruh petnajsterim otrokom. Zapisal sem, kakor sem zvedel od njega in od tistih, ki so ga osebno poznali. Marsikaj razodevajo pisma, ki so razmetana med raznovrstnimi knjigami, časopisi in revijami. Kastelčevo Duhovno življenje, rakovniške knjižice, celo Bogoljuba sem našel poleg celih kupov Presse in Nacióna. Prve mu je gotovo prinašal rajni g. Pernišek, ko je tam okoli misijonaril. Ta mu je tudi krstil že odrasle otroke. Strokovne knjige in rokopisi so shranjeni v Narodnem muzeju Gatica v Neuquenu.

Starši so živeli v Radečah pri Zidanem mostu, kjer še živijo njegovi sorodniki. Petero otrok se jim je rodilo, trije bratje in dve sestri. Najstarejši brat Socrates je duhovnik, frančiškan p. Aleksij. Leta 1950, nekaj mesecev pred smrtjo, je Janez dobil od njega v kitajščini pisano pismo z otoka Formoze, kjer misijonari pod Čangkajškovo vladjo kot odločen protikomunist. Bila sta si ideološko in krajevno silno daleč. Zato je dejal najstarejšemu sinu: „Ne vem, če mu bom odpisal.“ In res mu ni. Smrt ga je prehitela. (Pisma kljub iskanju nisem našel.)

Drugi brat je imel alj morda še ima visok položaj v Titovi mornarici. Sestri Ivanka in Roza sta pa profesorici (v pismih se podpisujeta Martja in Radomila).

Naš Janez se je rodil v Zagrebu 23. decembra 1888. Osebna izkaznica priča, da je bil 175 cm visok. Očeta je izgubil leta 1925. Nič točnega ne vemo o glavnem nagibu njegovega prihoda v Argentino. Petindvajset let mu je bilo, ko je prišel čez lužo. Dve leti po svojem prihodu se je poročil, kot sam piše v monografiji, z odlično ženo pristne indijanske krvi, z Eufemijo Sheypukiñ (po kateri je pozneje imenoval svojo tekstilno industrijo v Aluminé). Ta mu je dala 11 otrok, katerim je dal sama indijanska imena: Namkú (orel), Marta Ayerupay (ki živi veselo), Laura Dungaltrayent (brzica), Llancá (beli kamen), Quinturupay (ki gleda nazaj), Mañqué (končor), Kallvuray (modra roža), Millañamkú (zlati orel), Huenumanké (ki leti v nebo), Mariñamkú (10 orlov), Gumaray (biserni cvet). Po 23 letih srečnega zakona je izgubil svojo zvesto družico, ki ga je uvedla v šege in navade araukanske rase, ga podpirala v trdi borbi za vsakdanji kruh in obstanek. V Catrjelu je živel do leta 1925 in nato v Aluminé do 1932, kjer se mu je žena kot junaška mati žrtvovala, da je dala življenje dvanajstemu otroku. Nedoraslim otrokom je poskrbel drugo mater: Risario Peña iz Rucachoroy, iz indijanskega rodu Aigo. Ta mu je dala štiri sinove: Pitagoras Huenull (nebesni kamen), Magdalena Ayatallen (smehljajoči se cvet), Socrates Quintullancá (ki išče zlato) in Leucearia Millarayan (zlati cvet), Hanibal in Ivan sta pa umrla. Bila je vsem skrbna mati. Umrla je leta 1949. Eno leto za tem ji je sledil mož.

Veliko so trpeli in še trpijo nekateri slovenski emigranti v borbi za vsakdanji kruh, a malo jih je, ki bi jih življenje tako hudo bičalo kot Benigarja. Ko je leta 1908 prišel iz Evrope, sta ga njegova potna tovariša, neki Ferruccio Bersignaci in Bogumil Sarčič izvabila v notranjost dežele. Sprva je ob sotočju Črne reke (Río negro) ribaril, nato delal v Cipollettiju z Jurjem de la Rosa, enim prvih naseljencev, kjer je z lopato in bistroumnostjo postavil temelje sedaj tako bogati pokrajini. — Za majhen denar je opravil kakršno koli delo, m.j. je dejal Namkú, njegov najstarejši sin, ki se je rodil v Cipollettiju. — Podeželski sodnik, juez de paz Ernesto Gary, ga je zvižajčno pridobil, da je šel v Catriel (ob Río Colorado), kjer ga je na vse načine izkoriščal.

Napravil mu je načrt za prvi kanal za vodno namakanje. Poštenjak kot je bil, je Benigar smatral, da so tudi drugi taki.

Ko mu je po več letih dogradil kanal, posejal in zasadil polja, ga je z raznimi intrigami spodil. Benigar se ni hotel prepirati. Za sodbo je treba denarja, ki ga pa ni imel. Živel je v taki revščini, da so jedli večkrat le kuhan riž. Ponoči si je pral edine hlače bombaže.

Sprejela ga je francoska družina Javier Dehais. Ko je Río Colorado vse poplaval in delno razrušil, so začeli obnavljati estancijo kakih 30 km proč. Napravil je načrte za nov kanal. Bil je neke vrste oskrbnik, a je zaslužil le nekaj več kot navaden hlapec. Bil je silno občutljive narave. Ko je nekega dne žena dala nekaj zavržene detelje živalim, jo je gospodar okregal. To je tako pogrelo Benigarja, da je takoj prosil za račun in šel kljub prigovarjanju, naj ostane. Kam sedaj?

Juan Sanque de San Juan je hotel ustanoviti novo naselje kakih 15 km proč. Benigar mu je napravil načrt za nov kanal, dolg 15 km, ponekod 3 m globok in 2 metra širok. Prejšnji gospodar Gary je nahujskal delavce, ki so delali pri Francozih. Začeli so stavkati. Francozi so zato vse odpustili, tudi Benigarja. Navaden peon je zaslužil 45 pesov, on pa 80 mesečno. Pogosto je prečul cele noči pri načrtih in računih. Še po polnoči mu je žena pripravljala mate, da ni utrujen zaspal.

Gary mu je nato ponudil velik kos še neobdelane zemlje za 10 let z vsem, kar bi pridelal. Obljubil mu je, da bo po 10 letih dobil v last tudi drugi del posestva. Voda bi

bilo treba izpeljati od posestva Sanque. Ker ni maral preprirov, se je vrgel na delo in vačel nov kanal 5 km dolg in ponekod do 4 m globok brez strojev, ker jih tedaj tod še niso poznali. Toliko trudov in naporov ga je stalo, da je resno onemogel in zbolel. Dve leti ga je priklenil na posteljo revmatizem, ki si ga je nakopal, ko je ure in ure prestal z lopato v vodi. Nedočelan kanal je dokončal svak Curimil. Lakote so ga rešile koze, ki jih je imel okoli 400. Naslednje leto so prišle kobilice, ki so požrle vse, kar je bilo zelena. Petletno delo, žrtve in napor, vse je šlo. Nič mu ni ostalo. Ker ni imel pisane pogodbe niti odškodnine za zboljšavo zemlje, ni mogel zahtevati ničesar. „Poštenjak, ki drži besedo, ne potrebuje papirjev in pisanih pogodb,“ je dejal.

Drevesa, ki jih je posadil pok. Benigar. Spredaj njegov najstarejši sin.

V tem žalostnem položaju se je seznanil z argent. pisateljem Feliksom San Martín-om. V njegovi knjigi, kjer opisuje indijanske šege in navade, obravnava njih jezik, je odkril Benigar velike napake in zmote. Pisal mu je in jasno ter odločno zavrgel pisateljeve trditve. Dopisovanje se je nadaljevalo. V ta leta njegove bolezni, 1922—23 moramo postaviti pravi temelj in začetek pisateljskega ustvarjanja Benigarja.

Pri zemljiškem uradu je nato zaprosil za 5 kv. kilometrov zemlje. Urad mu je ni dal, ker je sebični Gary nastopil proti njemu. Benigar je nato iskal na Garyjevem ozemlju vodo, da bi si napravil rancho, kolibo iz blata. Kopal je 7 m globoko, ko pa je dosegel vodo, je bila na žalost slana. Otroci so moral hoditi po pitno vodo 3 km daleč z majhnim sodčkom, ki so ga valili po peščenih tleh. Bili so dolgo časa brez vozila in brez vprežne živali.

Družba Sarquis SRL. ga je povabila, naj se vrne na čakro ali pa vsaj pride bližje h kanalu, kjer je pitna voda in bivališče indijanskega rodu Catriel. Na prigovarjanje žene in otrok je to storil. Dobil je hektar zemlje, kjer si je napravil iz blata hišico in majhen vrt. Toda ni vztrajal niti eno leto. Družba Dehais mu je dala v oskrbo 200 ovac. Naslednje leto mu je suša vse uničila. Zagrejen in obupan je sprejel ponudbo že omenjenega argentinskega pisatelja Feliksa San Martina, s katerim je bil v pismenih stikih že od svoje prve bolezni. Vabil ga je v Aluminé in mu obljubil polovico vsega, kar bi priredil od 500 ovac, ne vema koliko koz in

konjev. Benigar je končno aprila 1925 prišel v Aluminé.

Aluminé, daleč za božjim hrbtom, je pozimi nedostopna kotlina, obrobljena s stoletnimi araukarijami. Sredi nje se lesketa prekrasno jezero Quillen in reka Aluminé s svojimi dotoki namaka nižje ležeče predele. Toda zaradi mrzlega podnebja uspevajo le oves, ječmen, nekatere zelenjave, grah, čebula, medtem ko pa krompir pogosto pozebe.

Tu je imel pisatelj Feliks San Martín svojo „estancijo“. Vendar je bil zaradi slabe administracije že blizu poloma. V resnici je Benigar našel le polovico tega, kar mu je obljubljal: kakih 250 ovac in približno ravno toliko koz, zemlje pa samo 8 hektarjev. Iz kozjega mleka je izdeloval sir. Sejal je ječmen, oves, grah...

Nočne ure je posvečal knjigam in literarnemu študiju. Govorilo se je, da je pisatelj Feliks marsikak Benigarjev članek ali vsaj idejo priobčil pod svojim imenom.

Krajevni zemljepisni slovar neuquenske province daje prednost Benigarjevi razlagi krajevnih imen, čeprav citira tudi Harritona in San Martina.

Pisatelj San Martín gospodarskega poloma ni mogel ustaviti. Prodati je moral. Novi gospodar Domingo Cantar je izročil polje Angležem Miles. Pod Angležji je živel Beni-

gar 3 leta kot neke vrste najemnik „arrendatario“.

Tu je pričel svojevrstno tekstilno industrijo. Sinovi so doraščali in ga zapuščali. Kot spreten inženir je preuredil svoj tkalni stroj, ki je ves domalega njegovo lastnoročno delo, skoro ves iz lesa. Vretena in mehanizem je poganjal z nogo. Dovrčil si je hišico iz blata, pomešanega z zdrobljeno slamo.

A njegovega križevega pota še ni bilo konec. Komaj 10 dni je mogel uživati v trudu in znoju zgrajen dom. Angleži so prodali posestvo Rambo Gastonu.

Nekega dne je novi gospodar odkril, da so mu hlapci ukradli kozo. Zato je spodil vse prejšnje hlapce in najemnike. Ničesar kriv Benigar bi lahko prosil, da bi ostal, a ni hotel. „V življenju nisem nikogar poniževal in tudi sam se nočem poniževati,“ je izjavil.

Odšel je z Angleži v Púlmari, kjer je ostal dve leti, do leta 1939. Njegove vedno delavne roke so zopet zgradile rancho iz blata, ki je tam glavni in najcenejši gradbeni material. Tudi tekstilni stroj je prenesel na novo postojanko.

Borba za pravice Indijancev

Benigar se je v dveh letih pri Angležih kar udomačil. Leta 1939 je prišla od državne oblasti odredba, da se morajo vse družine indijanskega pokoljenja — kakih 500 — preseliti. Direkcija državnih parkov jih je obtožila, da delajo škodo v državnih gozdovih, v resnici pa se je skrival za odločbo le pohlep nekaj sebičnežev po državni zemlji.

Benigar je posvetil ves svoj talent in zmožnosti v obrambo indijanskih družin proti državnim oblastem. Šlo je za skupnost, ne samo za njegovo osebo. Skupno z Martinom Etcheluzom, časnikarjem iz Zapalle, je dosegel pri tedanjem notranjem ministru dr. Merlu, kljub vsem nasprotovanjem državnih funkcionarjev, da so indijanske družine ostale. Gmotne razmere mu niso dopuščale, da bi potoval. Leta 1941 je prišel v Neuquén, da bi dobil argentinsko državljanstvo. Neuquénski časopis je objavil ob njegovem prihodu zelo lep članek „Un sabio europeo llegó a Neuquén“ (evropski modrijan je prišel v Neuquen).

Prvega maja je prišla naredba, da se mora Benigar izseliti iz Púlmari. Dobil je 14 dni časa. Tedaj še ni bilo zakonov, ki bi branile delavske pravice. Prevladovala je sila

močnejšega in intrige ter izkoriščevanje funkcionarjev.

Da bi bil končno že enkrat na svoji zemlji in da ga ne bi podilj kot vrinjenca, je zaprosil za kos državne zemlje. „Mislite na otroke,“ ga je nagovarjal Šankú. Kljub temu da se je prej tako ostro in uspešno boril za obstanek 500 družin, so mu le ustregli. A tudi tu se je pokazal v vsej lepoti njegov socialni čut pravičnosti.

„Elija donde quiere“ (izberi si, koder hočeš), mu je dejal uradnik. Ponudili so mu 60 kv. km zemlje v „Branča“, kjer je bila zelo dobra zemlja, ne samo za pašnike, ampak tudi za pridelke, ki tam uspevajo. A na tej zemlji so bile že druge indijanske družine. „In kaj boste napravili z družinami, ki so na tem ozemlju?“ je vprašal Benigar.

„I, preselili jih bomo drugam, saj je to državna zemlja,“ je odgovoril uradnik.

„Ne! Nočem! Da bi drugi trpeli na moj račun, nikoli, na noben način. Dajte mi tam, kjer ne oškodujem nikogar.“

Dali so mu začasno 30 ha, chacro številka 14, za katero je plačeval 60 pesov letne najemnine. Toda zemlja je bila slaba. Ko bi bila v dolini Rio Negra, bi predstavljala zaradi umetnega namakanja ogromno vrednost! Tu pa niti kože niso imele kaj obirati. Ob potočku je bila le tu in tam kaka zaplata zemlje, kjer je raslo malo zelenjave, graha in krompirja, kadar ni pozebel. V desetih letih so dobili samo eno leto 6000 kg ovsa.

Misel na revno zapuščeno ljudstvo mu je bila silno pri sre. Tudi na svojo družino je mislil. Zato se je z novimi močmi vrgel na delo. Sezidal je nov rancho, kolibo iz blata, zraven pa še drugo s slamo krito „tovarno za volneno blago“. Pozneje je napravil še tretjo, delavno sobo, pisarno, kjer je sprejemal redke goste, ki so prihajali iz Buenos Airesa v poletnem času na znanstvene pomenke in študije. Vse upanje je stavil v

„Industria Textil Sheypukiñ“

Njegov glavni vidni uspeh in ponos je bilo izdelovanje volnenega blaga, „sprva dva metra na dan,“ mi je pripovedoval najstarejši sin Šankú. Po 10 pesov so prodajali sprva en meter, leta 1948 pa po 40. Toliko je bilo povpraševanja po njegovem trpežnem blagu, da nikoli ni mogel vseh zadovoljiti. Volnene 40 metrov dolge in 90 cm široke kose je razpošiljal po pošti v 6 različnih barvah. Barvanja volne se je naučil od Indijan-

cev. Rastlina chilca, ki raste po Kordiljeri, je izvrstno barvilno sredstvo. Sprva je uporabljal posušeno listje te rastline in je moral blago namakati do 20 krat; ko je pa začel delati s svežim listjem, je zadostovalo le trikratno namakanje v tej raztopini za črno in dvakratno za rjavo barvo. Z dvetretjinskim delom anilina in brez mešanja raztopine pa je dosegel lepo enakomerno barvano volno. Ko sem januarja 1957 srečal indijanskega fantiča iz Rucachuroya z raztrganim suknjičem, sem ga vprašal: „Kje si dobil volneno blago.“ „Don Juan ga je naredil,“ mi je odgovoril. Sedem let je tedaj minilo od Benigarjeve smrti in so domačini še nosili obleke iz Benigarjevega trpežnega blaga. Imel je načrt za „družinsko zadrugo“, ki naj bi počasi privabila kakih 100 družin. General Solari se je tako navdušil za to zadrugo, da je že del državnega posestva v Pulmari določil za ovčjerejo in živinorejo. Primerne stroje bi naj postavili na državne stroške, ko bi pa produkcija dopuščala, bi jih odplačevali državi in se osamosvojili. Alvear mu je že odobril načrt in naročil novo moderno turbino „Banqui“, ki pa nj prišla v Aluminé.

Parque Araucano

je njegova zamisel. „Nikoli bi ne smel spadati pod področje državnih parkov. Ti so,“ je govoril Benigar, „največji sovražniki Indijancev, ker se na vse načine trudijo, da bi izselili indijanske domačine. Indijanski domačin je najplemenitejši sestavni del državnega bogastva. Indijancem je treba dati obvezno dostojno stanovanje in jih k temu prisiliti. In to ne kot neke vrste miloščino, ki jih demoralizira, ampak kot posojilo, ki ga bodo vestno vrnili. Nekaj parcel mora biti rezerviranih za drva. Prebivalci domačini bi na ta način omejili več kot polovico požarov, ki povzročajo vsako leto milijonske škode.“

Benigar je izdeloval tudi keramične izdelke. V njegovi razpadajoči „pisarni“ sem

Hišica Benigarjevega sina Manique, stavbenika in trgovca v Aluminé.

videl lončene izdelke. Niso bili na višini naših Ribničanov, a vendar lično izdelani: vrči, posode, mate itd. Po indijanskem načinu je popravljaval razpoke z jetri, zmešanimi s pepelom.

Omenjeno je bilo koliko vodnih kanalov je napravil v Río Negro. Most, ki vodi čez reko Aluminé pri Quillenu, je njegovo delo. Načrte zanj je dovršil leta 1938. Nevoščljivih nasprotnikov nikjer ni manjkalo. Nekateri iz komisije „pro fomento“ so mu nasprotovali. Benigar jim je napisal ostro pismo, pripravljen zagovarjati in braniti svoj načrt pred strokovnjaki, zavedajoč se, da je dobro preštudiran in vestno napravljen. „Ne bom dopustil, da bi me kdo blatil, pa četudi je še tako visokega socialnega položaja,“ je zapisal.

„Izvolite sprejeti moj zasluženi honorar, ki se mu odpovedujem. Če to ni možno, ga pa uporabite za vrnitev Čilencev, ki prihajajo v vedno večjem številu sem in odjedajo že itak skromne zaslužke tukajšnjim domačinom...“

BENIGAR ZNANSTVENIK

Problem ameriškega človeka

Ni lahko priti do pisanih vjrov, iz katerih bi se dalo izčrpno opisati Benigarja učenjaka. Knjižnic tedaj tod še ni bilo. Tudi v arhivih tiskarn ni dobiti, kar bi človek želel. Po dolgem stikanju sem našel „Problem ame-

riškega človeka“ (El problema del hombre americano), tiskano v Bahía Blanca leta 1928. Na strani 8. piše o sebi:

„Ne vprašuj me, bralec, kdo sem; to ni bistveno. Navaden, nepoznan človek, ki že 19 let ni videl (glavnega) mesta. Niti zrakoplova še nisem videl. Samo enkrat sem

se vozil v avtomobilu. V američanskih zadevah sem samouk, ker ni sposobnih učiteljev. Vendar nisem diletant. Ne študiram za zabavo. Nasprotno: veliko truda in naporov me stane. A se žrtvujem iz ljubezni do stvari... Maloštevilne slike in skice naj pomagajo bralcu razumeti kritiko. Naalikal sem jih, kakor sem pač mogel s svojo težko roko, ki je bolj navajena na lopato in plug kot na risalno pero. Niso umetniško delo, toda jamčim za njih točnost."

Delo je razprava etnološkega in arheološkega značaja in je istočasno ostra kritika dr. Imbellonija, univ. profesorja, ki je leta 1928 v Buenos Airesu objavil „Esfinge Americana“. „Argentinci“, piše Benigar na str. 16, „kdaj boste razumeli, da se resnice ne doseže s kopiranjem, s posnemanjem. Treba si jo je priboriti z naporim delom lastnega uma.“

Knjiga je razdeljena na 5 poglavij na 130 straneh, ki razodevajo temeljito izobrazbo in široko načitanost. V poglavju o Jezikovni sorodnosti trdi, da je sorodnost dveh jezikov nedvomna, kadar soglašata v besednih deblih več kot 1/000%. Kar vemo gotovega od predzgodovinskega človeka, vemo na podlagi jezikovne sorodnosti. Tako n. pr. so si jezikovno sorodni Novozelandci in Peruanci, čeprav jih loči največje morje na svetu.

Jeziki so anali narodov, kj vse podrobno zapišejo. Le naučiti se jih je treba. (Benigar je perfektno govoril 14 jezikov.) Kakšna sorodnost bi mogla biti med balkanskim srbohrvatskim jezikom in araukanskim? Nobene, bi kdo dejal. Ni res. Obstojta, toda preko številnih narodov čez celine in morja. Četudi so razni narodi že izginili, so ostali njih zapiski in bodoči jezikoslovci bodo znali določiti to medsebojno odvisnost. „Edino skupno besedo, ki sem jo doslej našel, je srbohrvatski sapun in araukanski zapun. Srbohrvatski „sapun“ je grškega izvora. Koren, deblo besede je sap. Araukanski „zapun“ je španskega izvora, izhaja iz španske besede „jabón“. Obe pa pomenita milo. Španci so dobili to besedo z vzhoda, enako kot araukanci...“

V tretjem poglavju govori o totemih, o peruanskih in araukanskih bogovih. Araukanski Olimp po Benigarju obstaja iz četvorice: oče, mati, sin in hči, ki jih kličejo tudi z drugimi imeni. Po svojem bistvu sega v predkolumbove čase. Najvišje božanstvo se predstavlja v dvojni obliki kot oče in mati. K temu božanstvu se pridružuje nešteto drugih bogov, ki so v službi najvišjega božanstva.

Benigar se zadržj podrobno pri kronologiji peruanske kulture, ki jo lastnoročno ilustrira na podlagi izkopanin.

V poglavju o simbolih prikazuje stare peruanske in melanesijske risbe ptičev. Benigar kot samouk kritično obravnava arheološko najdbo paleolitske sekire „toqui“. To besedo rabijo z istim pomenom v Peruju, Čilu, Patagoniji, Oceaniji in Novi Zelandiji.

Patagonia piensa

je globoko, premišljeno, doživeto delo, polno življenjske izkušnje, ki ima še danes, po 15 letih, kar je bilo natisnjeno v Neuquenu, svoj pomen. Kot napreden domoljub Benigar izraža svoje mnenje in narodove zahteve o različnih problemih Patagonije, o kateri se toliko govori in tako malo stori zanjo. V borbi za skupen blagor ostro obsoja centralistični, birokratični državni sistem.

Delo je izhajalo kot podlistek v tedniku „Neuquén“ od oktobra 1945 do februarja 1947. V uvodu sam pravi takole: „Že leta 1936 sem začel pripravljati to obširno delo. Moj namen je bil proučiti naše potrebe in najti način in sredstva za njih rešitev. Leta 1938 in 1939 je zapalski list objavil nekaj poglavij v obrambo malih kmetov proti novim, škodljivim odredbam Direkcije državne zemlje. Nadaljeval sem, kakor sem pač mogel, dokler nisem leta 1941 dokončal dve tretjini nameravanega dela. Tedaj sem pa sprejel ponudbo oživiljenega časopisa „Neuquén“, naj priobčim svoje delo. Pozneje bi naj izšlo kot samostojna knjiga. A prišlo je obsedno stanje. Četudi moji spisi niso bili revolucionarnega značaja, vendar resnica boče v oči, trda je, kadar komu ne ugaja... Kar se bo zdelo najzahtevnejšemu sodniku nedolžna in pravična zadeva, se lahko zgodi, da je gotovi gospodje smatrajo kot zločin. Zato sem smatral za neupravičeno, da bi spraval v nevarnost kruh številnij družini, ne da bi s tem komu kaj koristil. Zato sem rajši prekinil publikacijo in čakal boljših časov. Spravil sem jo v arhiv z namenom, da se ne mešam več v javne zadeve in se posvetim samo svojim študijem. Grenko mi je bilo zaradi izgube dragocenega časa in ker nisem mogel pomagati svojim patagonskim rojakom...“

Star sem že... Edino kar morem nuditi so ideje... in nič drugega. Sejati ideje je delo sanjačev, včasih nevarno za nje same.

Vendar ideja ne rodi sadu, če ji nasprotuje sebičnost in nima zaslombe močnejše skupine. In ubogi patagonski paričji, kaj zmoremo mi?"

Nato nadaljuje:

„Že kakih 20 let vlada v Argentini pretranz nacionalizem, ki zanika tujcem in ne tu rojenim Argentincem gotove pravice, ki nam jih daje državna zakonodaja... Pozabljajo, da jim je narod, ko jih je sprejel za svoje državljane, priznal enake pravice in s tem pripomogel k procvitu in blagostanju, ki ga uživa... Nisem prišel sem, da bi živel na državne stroške, niti ne, da bi kradel drugemu mesto. Ne morejo mi pa ti fanatikji zabraniti pravice, da dvignem svoj glas, ko gre za naše skupne javne zadeve..."

V knjigi nadalje razpravlja o nujnosti za proglasitev za provincije državnih področij Río Negro, Neuquén, Santa Cruz in Chubut.

„Ko so postavljali meje južnim teritorijem, so vedeli manj o njih, kot mi danes o luni. Nekaj vzporednikov in rek in že je bila razdelitev končana.“

V naslednjem poglavju obširno razpravlja o izvoru in razvoju argentinskega federalizma. V poglavju o „Minimalnih naših zahtevah“ ostro obsoja nastopanje državnih organov in to na podlagi dokazov, ki bi jih bilo, kakor trdi, za celo knjigo. „Vse je zaman, ko prosí indijansko naselje s skoro 100 šolo-obveznimi otroki, naj znova odpro šolo, ki je zgorela pred 11 leti. Indijanci si jo končno sami postavijo, skromno kolibo sicer, rancho. A se je zgodilo, da ni odgovarjala idejam finih uradniških gospodov, ki niso našli v 11 letih 6 ali 10 tisoč pesov, da bi boljše postavili... Zastonj prosí domačin za 20 kolv, da bi si postavil kolibo. Prošnjo mu zavrnejo, potem ga pa smešijo, zakaj živi v takj luknji. — Medtem pa so dovolili lastniku obširnih planjav, ki si jih je krivično pridobil, posekati v svojo korist eno največjih državnih parcel in prodati tisoče ton lesa z mastnim dobičkom.“

V naslednjem poglavju „Centralna direk-

cija in decentralizirana administracija“ Benigar predlaga, kakšno oblast naj prepusti centralna vlada krajevnim oblastem. „Če bo administracija v rokah krajevnih uradnikov, se ne bo zgodilo, da bi se nagromadilo 15.000 nerešenih prošenj, kot se je zgodilo pred kratkim v enem samem teritoriju v uradu zemljiškega katastra... Danes smo izročeni na milost in nemilost uradni brezbriznosti, ki se zadovolji s svojim osebnim položajem in državno plačo, nobene pobude pa ne čuti za naš dobrobit. Edino delo, s katerim se naveličano ukvarjajo, je to, da kopiči cele gore brezkoristnih aktov..."

Demokraciji posveča Benigar poseben študij od grških državnih oblik do današnjih dni. Nastopa proti obveznosti volilne pravice. „Kdor ne gre volit,“ pravi, „s tem izraža svojo voljo in nikogar ne oškoduje. Demokracija bi morala to voljo upoštevati. Resnica je, da ljudstvo samo nikjer ne vlada, niti zmožno ni tega. Ljudstvo vlada po svojih predstavnikih. Ti pa ne predstavljajo ljudske volje, ampak koristi politične stranke, za katero se skrivajo nepriznani interesi. Končno vladajo le manjšine, ki se skrivajo za strankarsko propagando in imajo zaslombo v ljudskem glasovanju... Če je to prava demokracija, se ji odpovem.“

Zaradi zlorabe demokracije se ljudstva oprijemljejo diktatorjev, ki so jim znali ponuditi vsaj nekaj trenutnih koristi, četudi so pozneje usodno škodljive. Ljudje ne mislijo na negotovo bodočnost, hočejo takojšnjih dejanj in koristi..."

Sledi Benigarjeva demokratična rešitev tega vprašanja za patagonske redkonaseljene kraje, ko dodaja: „Naše geslo mora biti: Nočemo diktature proletariata, niti diktature kapitalizma, ampak ravnotežje med obema silama, z odločno voljo končati čimprej s sramotnim položajem brezpravnih ljudi..."

In zaključuje: „Če vse to udejstvimo, napravimo velikansko delo: demokratsko in aristokratsko vladno obnovo; vladali bi nam najboljše možje, ki jih je samostojno ljudstvo izbralo..."

SLOVENSKI GROBOVI

Kjerkoli slovenski človek živi, je slovenska domačija: Povsod nastajajo slovenski družinski in skupni domovi, društva, organizacije, pevski zbori, gledališke družine. Listi in knjige pričajo, da živi tod narodno zdrav in klen rod, kj se hoče ohraniti, rasti, se razvijati še naprej ob toplini matrne besede, ter tako ostati vedno vključen v veliko slovensko narodno skupnost.

To je slovensko življenje. Kjer pa je življenje, je tudi smrt. Tudi pri Slovencih se ustavlja in odbira tiste, katerim so se iztekle ure življenja.

Vseh teh se spominjamo z vso toplino svojih src. Na vse mislimo, čeprav tu niso posebej navedeni, pa naj so našli svoje zadnje bivališče na zemlji ali na skrajnem severu v Kanadi in Severni Ameriki, ali v Evropi, Afriki, Aziji in Avstraliji.

Naj počivajo v miru v zavesti, da so po svojih močeh in sposobnostih izpolnili svoje poslanstvo: Ostali so zvesti resnici in pravici, bili ves čas pričevalci in glasniki svojega naroda v svetu, da bi mu znova priborili to, kar so mu komunisti vzeli: svobodo in demokracijo.

PAVLE MASIČ

Bil je med nami mož s tistimi lepimi lastnostmi, ki jih je vedno manj: Mož beseda, človek vestnosti in točnosti. Mož zvestobe načelom in idealom.

Rodil se je 29. VI. 1893 v Ljubljani. Po končanem učiteljišču si je izbral službo pri železnici, kjer je bil nazadnje inšpektor na ravnateljstvu v Ljubljani. Je med pionirji železničarske strokovne organizacije Prometna zveza. Delo v politični organizaciji SLS ga je privedlo v občinski svet ljubljanski pod županovanjem dr. Adlešiča, leta 1938 je bil izvoljen tudi za narodnega poslanca. Med komunistično revolucijo je bil odločno na protikomunistični strani ter dne 3. maja 1945 tajnik zgodovinskega zborovanja slovenskega parlamenta na Taboru v Ljubljani. Begunska leta je preživel v Avstriji in Italiji, odkoder je prišel leta 1950

v Argentino, kjer je bil tri leta zaposlen v tovarni, od leta 1953 do svoje smrti 21. januarja 1960 je pa bil v službi Dušnopastirske pisarne v Buenos Airesu.

Pokopan je na buenosaireškem pokopališču Chacarita.

FRANC LAKNER

Plemenit in do skrajnosti srčno dober slovenski mož izmed starejših slovenskih naseljencev v Buenos Airesu, kj je vse svoje življenje kot zastopnik Mohorjeve družbe širil slovenske knjige med rojake, pomagal slovenskim dušnim pastirjem pred vojno pri organiziranju slovenskih

maš ter romanj, pomagal držati skupaj slovenski živelj, v tujem svetu, ko pa so po drugi svetovni vojni začeli prihajati v Argentino protikomunistični slovenski begunci,

jim je z vsemi močmi pomagal premagovati začetne težave.

Rodil se je 22. X. 1897 v Mali Lahinji pri Dragatušu. V Argentino je prišel leta 1925. V službi je bil v Nemški banki, pozneje pa v Argentinski Narodni banki do upokojitve leta 1958. Vsa leta je gojil vročo željo, da bi še enkrat videl domače kraje. Ta želja se mu je izpolnila leta 1960. Toda tudi ta, da ga je domovina sprejela za vedno nazaj ter mu dala tudi zadnji dom. Kajti Lakner je po prihodu v Ljubljano nevarno zbolel ter tam 5. junija 1960 tudi umrl. Pokopali so ga na ljubljanskem pokopališču pri Sv. Križu dne 9. junija 1960.

BOLESLAV CVETKO

Revščine in polmanjkanja je povsod na svetu. Tudi mel slovenski rojaki je precej takih, ki so več ali manj navezani na pomoč drugih. Za te reveže je imel pok. Cvetko vedno odprto srce. Delokrog njegovega največjega delovanja je bila zato Vin-

cencijeva konferenca. Pa še to je bil Cvetko: Odločen in načelen slovenski mož, ki je ob vsaki priložnosti pomagal utrjevati organizirano slovensko skupnost ter je povsod širil slovenske knjige in slovenski tisk.

Rodil se je 30. VII. 1898 v Kamni gorici. Pred vojno je živel doma s svojo družino v Rovtah nad Logatcem, begunska leta preživel v Italiji, po prihodu v Argentino si pa ustvaril lasten dom v mestu Berazategui na

področju Vel. Buenos Airesa. Umrl je 23. VII. 1960. Pokopan je na pokopališču v mestu Ezpeleta.

FRANC JEMEC

Kdor ga je poznal, je vedel, da je bil to globoko veren in zaveden slovenski mož, še eden tistih, ki so se učili pri pok. Janezu Ev. Kreku ter mu pomagali izvajati krščansko socialni program.

Rodil se je 16. X. 1894 v Dolskem pri Domžalah. Že kot otrok je izgubil očeta in mater. Kot štiriletno siroto ga je vzel k sebi stric na Rudnik pri Ljubljani. Služboval je najprej pri cestni železnici v Ljubljani, nato pa v Tobačni tovarni. Bil je soustanovitelj in večkratni predsednik gasilskega društva na Barju in organizator ter dobrotnik nove cerkve v istem kraju. Leta 1938 je prišel v ljubljanski občinski svet na listi SLS. Vsa leta je neumorno deloval v krščanskem strokovnem gibanju. Ko je komunizem začel razkrajati Jugoslovansko strokovno zvezo, je bil med pionirji nove organizacije Zveze združenih delavcev, v organizaciji je podtalno deloval tudi med okupacijo. Po prihodu v Argentino je svoje moči in sposobnosti posvetil Družabni pravdi. V Ljubljani je bil član tudi plenuma Delavske zbornice in tudi član njenega upravnega odbora. Umrl je 1. junija 1960 v Slovenski vasi v Lanusu, pokopali so ga 2. junija 1960 v mesu Lomas de Zamora.

KNJIŽNE IZDAJE ZAMEJSKIH SLOVENCEV

od 1. 7. 1959 do 30. 6. 1960.

I. ZALOZBE SLOVENSKE POLITIČNE EMIGRACIJE

LIGA KAT. SLOV. AMERIKANČEV,
New York, USA:

Pravila Lige kat. slov. Amerikancev (v slov. in angl.) Tisk: „Ozare“ v Clevelandu. Izšlo zač. septembra 1959. Strani 58; vel. 11 x 16 cm.

Aloysius L. Kuhar: *The Conversion of the Slovenes and the German — Slav ethnic boundary in the eastern Alps.* Tiskano na Japonskem. Podrobnejši podatki tiskarne niso navedeni. Izdala Studia Slovenica v Washingtonu D. C. Strani 231; vel. 23 x 15 cm.

JUŽNOAMERIŠKA BARAGOVA ZVEZA,
Buenos Aires, Argentina:

Dr. Filip Žakelj: *Barago na oltar.* II. izdaja. Baragova knjižnica 1. zvezek. Tisk: Federico Grote, Buenos Aires, Argentina. Strani 212, vel. 11 x 17 cm.

SAVA O SLOVENSKI AKADEMIKI
V AMERIKI

Erik A. Kovačič: *Kulturno poslanstvo slovenskih Amerikancev.* Razmnoženo. Izšlo marca 1960. Strani 8; vel. 21 x 28 cm.

SLOVENSKA FANTOVSKA ZVEZA
Buenos Aires, Argentina:

Slovenija. Uredili: Ašič, Debeljak, Peršuh. Besedilo v angleščini, španščini in francoščini. Izdano ob priliki Mednarodnega mladinskega kongresa v Buenos Airesu v Argentini od 6. — 13. decembra 1959. Strani 21; vel. 18 x 25 cm. Opremljeno z mnogimi slikami.

SLOVENSKA IZSELJENSKA ZVEZA:

Ignacij Kunstelj: *Slovenci na Angleškem.* Tisk Mohorjeve tiskarne v Celovcu. Strani 46; vel. 14 x 20 cm.

Stenski koledar za leto 1960 opremljen s sli-

kami Slovenije. Kraj izdaje in tiskarna nista navedena.

SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA
V ARGENTINI:

Glas Slovenske kulturne akcije, informativen list o kulturnih dogodkih med nami, v domovini in po svetu. Izhaja štirinajstredno. V tem razdobju je zaključil VI. leto s 24. številko izdano 31. 12. 1959. Kot prva izdaja VII. letnika je izšla dvojna številka 1—2 31. 1. 1960.

Meddobje — kulturna revija. IV. letnik je izšel v treh zvezkih: 1. in 2. skupaj, 8. in 4. vsak zase. Letnik je bil zaključen 30. 8. 1959. Vsebuje 328 strani v velikosti 15 x 23 cm. Ovitek izdelal arh. Marijan Eiletz. Urejujeta Zorko Simčič in Ruda Jurčec. Tisk tiskarne „Federico Grote“, Buenos Aires.

V. letnik *Meddobja* je izšel v dveh zvezkih, 1. in 2. skupaj in 3. in 4. skupaj na 187 straneh v velikosti 15 x 23 cm. Letnik zaključen 15. 4. 1960. Urejujeta Zorko Simčič in Ruda Jurčec. Ovitek izrisal arh. Marijan Eiletz. Tisk tiskarne „Federico Grote“, Buenos Aires.

KNJIGE:

Zgodovinski zbornik. Uredil Marijan Marolt. Izšlo kot 33. izdanje založbe SKA. Tisk tiskarne „Federico Grote“, Buenos Aires, Argentina. Izšlo 1. 7. 1959. Strani 212 v velikosti 15 x 23 cm.

Dante Alighieri: *Božanska komedija — Pekel.* Poslovenil Dr. Tine Debeljak. Oprema in ilustr. Bara Remec. Izšlo kot 35. izdanje založbe SKA. Izšlo 31. 1. 1960. Uvod VII — LXII. Pekel od 1. — 171. strani. Razlaga LXIII — CXIII strani. Velikost 13 x 20 cm. Tisk in vezava: „Federico Grote“, Buenos Aires, Argentina.

Dnevni smrtnikov. Uredil Alojzij Gerzink. Emigrantsko pripovedništvo (1945-1960) v izboru. Izšlo kot 37. izdanje založbe SKA 31. marca 1960. Tisk „Federico Grote“. Strani 253 v velikosti 14 x 20 cm.

SVOBODNA SLOVENIJA:

Zbornik — Koledar Svobodna Slovenija za leto 1960. Uredili: Miloš Stare, Joško Krošelj, Janko Hafner, Pavle Fajdiga, Slavimir Bagatelj. Ilustracije zaglavij risala Gorše France in Ivan Bukovec. Ovitke: Marijan Eiletz. Tisk „Dorrego“, Buenos Aires, Argentina. Izšlo je v mesecu novembru 1959. Strani 284, v velikosti 18 x 26 cm.

Svobodna Slovenija informativni tednik; od-

govorni izdajatelj Miloš Stare, urednik Joško Krošelj.

ZLATOMAŠNIŠKI SKLAD, CLEVELAND:

Anton Merkun: Mali molitvenik. Vsakdanje molitve v slovenščini in angleščini. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Izšlo marca 1960 na 15 straneh v velikosti 12 x 16 cm.

Anton Merkun: Obljube presv. Srca Jezusovega in sporočilo Fatimske Marije. Tisk: Budin v Gorici. Strani 13, v velikosti 12 x 17 cm.

Fran Erjavec, Pariz: Anton Merkun, življenjepis. Ponatis iz koledarja Družbe sv. Mohorja v Celovcu za leto 1951. Strani 8, vel. 16 x 24 cm.

II. ZALOŽBE SLOVENSkih NARODNIH MANJSIN

KOROŠKA

DRUŽBA SV. MOHORJA V CELOVCU:

Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu za leto 1960. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Izšlo 1. 11. 1960. Strani 160, vel. 17 x 24 cm.

Karel Mauser: Ura s kukavico. Družinske večernice 13. zvezek. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 170 v velikosti 15 x 20 cm.

Josefine Stegbauer: Zvesta srca. Prevedel J. P. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 152, v velikosti 15 x 20 cm.

Fran Erjavec: Koroški Slovenci. 5. zvezek. Naslovno stran narisala Marijanca Savinšek, Pariz. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 218, vel. 12 x 16 cm.

Nová družinska pratika za leto 1960. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 144, v velikosti 10 x 15 cm.

Hoja za Kristusom Tomaža Kempčana. II. izdaja v priredbi dr. Aleša Ušeničnika. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 368. Velikost 10 x 14 cm. Vezano.

France Turk: Ljubo doma. Povest o veselju in bridkosti v družini. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 152, v velikosti 13 x 18 cm.

Franc Ksaver Lukman: Himne rimskega brevirja. Iz zakladnice latinske cerkvene himnodije. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu leta 1958. Knjigo je hotel zalo-

žiti avtor sam, pa ga je prehitela smrt, zato jo je založila Mohorjeva v Celovcu. Kraljestvo božje. XVIII. letnik. Uredila dr. Janez Vodopivec in Stanko Janežič. Oprema: Rafko Vodeb. Tisk Mohorjeve tiskarne v Celovcu. Izdalo Apostolstvo sv. Cirila in Metoda. Strani 162, velikost 14 x 21 cm.

Mohorjeva družba v Celovcu je izdala v zadnjem času še sledeče knjige: Ricciotti: Kristusovo življenje; Mojca bere in Marija - naša mati! šmarnice za leto 1960. Natančnejših podatkov še ni na razpolago.

NEDELJA, slovenski verski tednik v Celovcu je izdal:

Dr. Gregorij Pečjak: Večno življenje. Molitvenik. Penajsta izdaja. Tisk: Brepols, Turnhout, Belgija. 1957. Strani 656, v velikosti 8 x 13 cm.

DRŽAVNA GIMNAZIJA ZA SLOVENCE V CELOVCU:

Letno poročilo I. za šolsko leto 1957/58. Oprema: dipl. inž. arh. Janez Oswald. Založilo ravnateljstvo gimnazije. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 20, v velikosti 17 x 23 cm.

Letno poročilo II. za šolsko leto 1958/59. Založilo ravnateljstvo. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 28, v velikosti 17 x 24 cm.

GORIŠKA

DRUŽBA SV. MOHORJA V GORICI:

- Koledar družbe sv. Mohorja v Gorici za leto 1960. Tiskala Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Strani 160, v velikosti 17 x 24 cm.
- Matija Malešič: Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu. Tiskarna Budin v Gorici. Strani 113, v velikosti 15 x 21 cm.
- Sveti Janez Marija Vianney. Župnik čudodelnik. Ob obletnici njegove smrti. Strani 113, v velikosti 15 x 21 cm.

ZALOŽBA IN IZDAJATELJ NISTA OZNAČENA:

- Misijonska nedelja 1959. Zbornik. Tisk: Tiskarna Budin v Gorici. Strani 24, v velikosti 17 x 24 cm.

TRST

ZALOŽBA „SETEV“ V TRSTU:

- Dr. Metod Turnšek: Kralj Samo in naš prvi vek. Drama v 5. dejanjih. Tretja knjiga „Slovenske knjižnice“ v Trstu. Tisk Mohorjeva tiskarna v Celovcu. Posvečeno dušji velikega rodoljuba in mecena Antona Grdine. Strani 125, vel. 14 x 20 cm.

SLOVENSKO NARODNO GLEDALIŠČE V TRSTU:

- Gledališki list ob vprizoritvi drame Josipa Tavčarja: Pekel je vendar pekeli. Uredil Adrijan Rustja. Ilustracije Mario Magajna. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu. Strani 28, v velikosti 15 x 21 cm.
- Zbornik XIV. sezone Slov. narodnega gledališča v Trstu. Uredil Marijan Rustja; foto M. Magajna. Oprema — ovitek: inž. arh. N. Mutal; tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu. Strani 30, v velikosti 20 x 27 cm.

III. ZALOŽBE SLOVENSkih IZSELJENCEV

ZALOŽBA „AVE MARIA“ V LEMONTU, ILLINOIS, USA:

- Koledar „Ave Maria“ za leto 1960. Uredil p. Fortunat Zorman, OFM. Ovitek in simbolične okraske risal Vilko Čekuta, Kanada. Tisk tiskarne frančiškanskega samostana v Lemontu. Strani 152, v velikosti 19 x 25 cm.

PAPIRNICA „FORTUNATO“ V TRSTU

- Poročna knjižica. Opremil Vilko Čekuta. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu. Strani 40, vel. 10 x 15 cm.

MARIJANIŠČE, OPČINE PRI TRSTU

- Dr. Jože Prešern: Ples. Knjižice šte. 9. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu. Uprava Dolina pri Trstu. Strani 40, v velikosti 10 x 15 cm.
- Tržaška sinoda. Radijski govori dr. Jakoba Ukmarja v Trstu. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu. Knjižice šte. 10. Strani 31, v velikosti 8 x 12 cm.
- Miranda Zafred: Film. Knjižice šte. 11. Tisk tiskarna „Graphis“ v Trstu. Strani 36, v velikosti 10 x 15 cm.
- Naši mladini. Pastirsko pismo kat. škofov Jugoslavije za leto 1960. Knjižice šte. 12. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu. Strani 36, v velikosti 10 x 15 cm.

ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA:

- Jadranski koledar za leto 1960 Uredil Jože Koren. Zunanja oprema Ivo Kuferzin. Strani 256, v velikosti 17 x 23 cm. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu.

SAMOZALOŽNIKI:

- Dr. Ivan Vrečar: Mašna knjiga. 4. izdaja molitvenika Kristus Kralj. Ilustracije Milko Bambič. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu. Strani 1452, v velikosti 9 x 12 cm. V različnih vezavah.
- Franc Jeza: Nova tlaka slovenskega naroda. Studija o gospodarskem položaju Slovencev v Jugoslaviji. Tisk tiskarne „Tipografia Adriatica“, Trst. Strani 116, v velikosti 12 x 20 cm.
- Martin Jevnikar: Vsebina slov. leposlovnih del, II. del. Naturalizem in romantika. Zunanja oprema lesorez ak. slikarja M. Bombača. Strani 238, v velikosti 12 x 17 cm. Tisk tiskarne „Graphis“ v Trstu.

DELAVCI BENEŠKE SLOVENIJE V BELGIJI:

- Trinkov koledar za leto 1960. Uredil rev. Valentin Reven. Tisk tiskarne Budin v Gorici. Strani 122, v vel. 10 x 15 cm.

CLOVEK SE ODPRAVLJA V VSEMIR

„Začetek vsemirskih poletov je najbolj mogočen zgodovinski dogodek v pol milijona let stari zgodovini človeštva. Imamo neverjetno srečo, da morda kot dvajsettisoči rod to doživljamo: Človek se odpravlja iz malenkostne zemeljske ožine v razsežnost in daljo vsemira.“ (Eugen Sänger)*

Komaj tri leta so minila, odkar je poletel okrog zemlje prvi umetni satelit. Kaj so tri leta v dolgi zgodovini človeštva? Bežen trenotek, nič več! Kaj so tri leta v delu izumiteljev v prejšnjem in tudi dvajsetem stoletju — le droben spomin na nekaj težav iz kopice naporov za doseg zastavljenega si cilja, pa naj se ta imenuje elektromotor, avtomobil, letalo ali radio. Kaj so tri leta danes? Ogromen korak naprej v nepoznano in neraziskano. Pravi skok, napravljen ob naporu dveh tehnično in materialno najmočnejših velesil sveta s pomočjo skupinskega dela najboljših glav in znanstvenikov.

Tekma, kdo bo preje segel v vsemir, je na višku. V olimpijskem letu 1960 doživljamo maratonski tek znanstvenikov in tehnikov USA in ZSSR. Vsemirski maraton traja že tri leta in bo trajal še dolgo potem, ko tudi nas in naših zanamcev ne bo več.

Zakaj samo malenkosten delček vesolja, obsegajoč prostor našega osončja, torej naš planetni sistem, bo zastavil zanamcem tako velikanske naloge, da bodo premnogji rodovi imeli dela čez glavo. Ogromnost in veličastnost teh nalog bo morda privedla v prihodnosti človeštvo do tega, da bo prenehalo tekmovanje dveh velesil. Verjetno se bo to zgodilo tako, da bodo zastavljene naloge enostavno zahtevale skupen napor vsega človeštva.

Že danes satelitska programa USA in ZSSR

* Eugen Sänger: „Raumfahrt — technische Überwindung des Krieges“. Rowohlt Verlag, Hamburg 1958. Na strani 103.

občutno obremenjujeta proračuna obeh velesil. Na eni in drugi strani grede izdatki za te namene v milijarde. Za sedaj oba tekmece te izdatke še lahko utemeljujeta z varnostnimi razlogi, z vojaško pripravljenostjo. Malo predelana vojaška raketa je pognala na pot prvega Sputnika, isto velja za prvega ameriškega Explorerja. Letos so zaradi vojnih potreb zgrajene vojaške rakete obeh tekmecev mogočile, da sta oba streljala na daljavo 14.000 kilometrov. To je več, kakor tretjina zemeljskega ekvatorja. Več za medsebojno uničevanje na zemlji ni potrebno.

Za uspešno doseg lune pa so potrebne še večje, še močnejše rakete. Še mogočnejše in še dražje za obisk najbližjih planetov, Marsa in Venere. Z večjimi nalogami bodo še bolj naraščalji proračuni in prišel bo nujno dan, ko ne prvi in ne drugi ne bo več zmožni v doglednem času izpeljati zastavljene si naloge.

Danes še ni tako in tudi v bližnji prihodnosti še ne bo. Pa je kljub temu pogled na dosežene uspehe minule vsemirske triletke res lep. V popolno tajnost zaviti sovjetski program pokaže vedno le uspehe in je zato manj zanimiv, čeprav danes z uspehi še prednjači. Pravo sliko, kako je človek začel segati v vsemir, dajejo ameriški poskusi, uspehi in neuspehi. Človek v borbi z naravo marsikdaj podleže, šele po mnogih razočaranjih morda končno zmaga. Pri vseh velikih uspehih človeškega napredka je bilo tako in tako je tudi pri poskusu, seči v vsemir. Strnjena preglednica sovjetskih in ameriških satelitov ter ameriških neuspešnih poskusov nam najlepše označuje satelitsko triletko.

V lanskem Zborniku Svobodne Slovenije je bilo v članku „Planetni vek se začinja“ objavljeno, da luna nima magnetnega polja, kar so Sovjeti objavili na osnovi podatkov, ki so jih sporočili instrumenti v Luniku II. Tri tedne kasneje izstreljeni Lunik III je obkrožil luno in fotografiral njeno nevidno stran. Imel je izboljšane naprave za merjenje luninega magnetizma in je ugotovil, da ima tudi luna magnetno polje, čeprav mnogo bolj neznatno kot zemlja. To so sovjeti sporočili kasneje, trdeč, da so bili instrumenti za ugotavljanje luninega magnetizma v Luniku II preslabotni.

Ameriški Discoverer program

Vsemirska tekma v zadnjih dvanajst mesecih je bila v znamenju ameriških naporov, da vsaj približno dohite Sovjete. Američani so sistematično izvajali več vzporednih načrtov, med katerimi je bil po svoje dokaj zanimiv takozvani Discoverer program. Zasno-

van je bil z nalogo, da naj raketa požene na krožno pot satelita, ki naj ob določenem trenutku izstrelji kapsulo z instrumenti. To na zemljo padajočo kapsulo naj bi prestregla letala. Ta program je bil deloma zamišljen kot predhodnica Mercury projekta: ustvariti in preizkusiti kabinico, v kateri bi se zape-ljal človek na satelitsko pot okrog zemlje in nato srečno pristal.

Vsakega Discoverer satelita izstrele tako, da kroži približno okrog obeh zemeljskih tečajev, torej v smeri sever — jug. Ko je Discoverer satelit letel okrog 26 ur in že sedemnajstič kroži okrog zemlje, mora izstreliti nekatere nad Alasko, leteč v smeri proti Tihe-mu morju, kapsulo z instrumenti. Ta kapsula mora pasti nekam v bližino Havajskega otočja in zato določena letala naj bi jo prestregla. Bolj težke naloge si pač ne moremo misliti. S hitrostjo okrog 7.900 metrov na sekundo brzi satelit okrog zemlje v bolj ali manj elipsni poti. In sedaj naj v pravem tre-

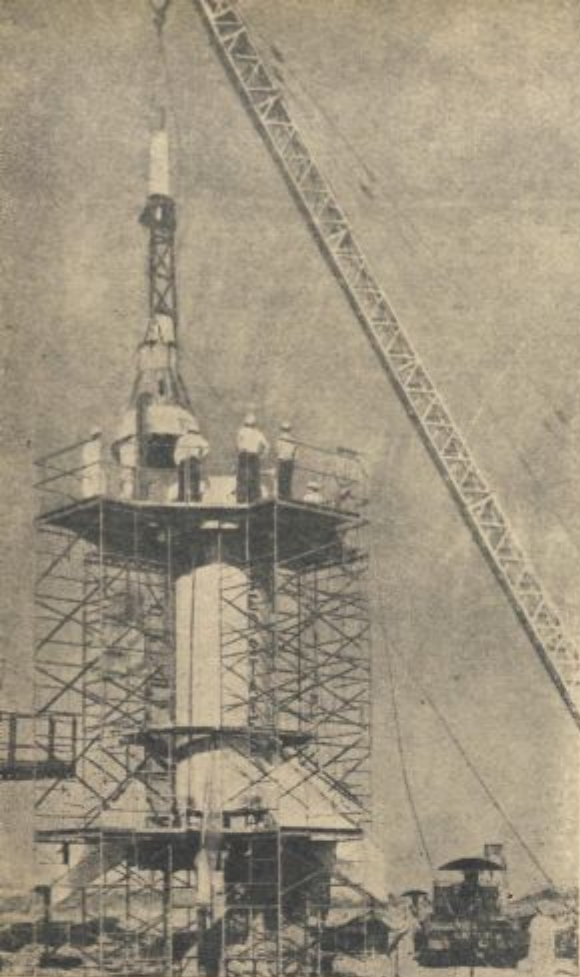
PREGLEDNICA

Ime	Država	Dan starta	Obkroževalni čas	Usoda satelita ali rakete
Sputnik I	ZSSR	4. 10. 57	96,77 m	Zgorel v januarju 1958.
Sputnik II	ZSSR	3. 11. 57	103,70 m	Zgorel 14. aprila 1958.
Vanguard TV-3	USA	6. 12. 57	—	Eksplodiral po dveh sekundah.
Explorer I	USA	31. 1. 58	114,8 m	Bo krožil 3—5 let.
Vanguard TV-3	USA	5. 2. 58	—	Naprava za krmarjenje ni delovala
Explorer II	USA	5. 3. 58	—	Letel le 800 sek., 4. stopnja se ni vžgala.
Vanguard I	USA	17. 3. 58	135 m	Bo krožil vsaj 200 let.
Explorer III	USA	26. 3. 58	115,9 m	Zgorel 28. junija 1958.
Vanguard TV-5	USA	28. 4. 58	—	Zadnja, 3. stopnja se ni vžgala.
Sputnik III	ZSSR	15. 5. 58	106 m	Zgorel 6. aprila 1960.
Vanguard SLV-1	USA	27. 5. 58	—	Zadnja stopnja je spremenila smer — zgorel.
Vanguard SLV-2	USA	26. 6. 58	—	Druga stopnja ni v redu delovala — treščil.
Explorer IV	USA	26. 7. 58	100,7 m	Zgorel 28. oktobra 1959.
Raketa na luno	USA	17. 8. 58	—	Po 77 sek. je eksplodirala.
Explorer V	USA	24. 8. 58	—	Spremenila smer in zgorela.
Vanguard SLV-3	USA	26. 9. 58	—	Premajhen odgon in padla.
Pioneer I	USA	11. 10. 58	*43 h 17,5 m	Dosegla višino 114.000 km.
Beacon	USA	23. 10. 58	—	Letela le 7 minut.
Pioneer II	USA	8. 11. 58	—	Letela le 42 minut. 3. stop. se ni vžgala.
Pioneer III	USA	6. 12. 58	*38 h 6 m	Dosegla višino 102.300 km.

* Čas celotnega poleta.

Ime	Država	Dan starta	Obkrože- valni čas	Usoda satelita ali rakete
Atlas — Score	USA	18. 12. 58	101,46 m	Zgorela 21. januarja 1959.
Lunik I	ZSSR	2. 1. 59	456 dni	Kroži okrog sonca.
Vanguard II (SLV-4)	USA	17. 2. 59	125,85 m	Krožil bo okrog 20 let.
Discoverer I	USA	28. 2. 59	95,9 m	Je zgorel po 6 dnevih.
Pioneer IV	USA	3. 3. 59	382 dni	Kroži okrog sonca.
Discoverer II	USA	13. 4. 59	90,5 m	Zgorel po 14 dnevih.
Vanguard SLV-5	USA	13. 4. 59	—	Druga stopnja se ni vžgala.
Discoverer III	USA	3. 6. 59	—	Druga stopnja je spremenila smer
Vanguard SLV-6	USA	23. 6. 59	—	Druga stopnja ni v redu delovala.
Discoverer IV	USA	25. 6. 59.	—	Druga stopnja ni v redu delovala.
Explorer VI (Army)	USA	16. 7. 59	—	4. stopnja je spremenila smer.
Explorer VI (AirF)	USA	7. 8. 59	12 h 48 m	Kroži do 42.000 km visoko.
Discoverer V	USA	13. 8. 59	94 m	Zgorel 28. septembra 1959.
Kapsula Disc. V	USA	13. 8. 59	102,4 m	Še kroži, naprave ne delujejo.
Discoverer VI	USA	19. 8. 58	95,3 m	Zgorel 22. oktobra 1959.
Lunik II	ZSSR	12. 9. 59	—	Zadel luno po 35 urah.
Transit I	USA	17. 9. 59	—	Druga stopnja ni vžgala.
Vanguard III	USA	18. 9. 59	129,9 m	Bo krožil 30—40 let.
Lunik III	ZSSR	4. 10. 59	15,76 dni	Še kroži.
Explorer VII	USA	13. 10. 59	101,2 m	Bo krožil 20 let.
Discoverer VII	USA	7. 11. 59	95 m	Treščil na tla 20. novembra 1959.
Discoverer VIII	USA	20. 11. 59	—	Treščil na tla 8. marca 1960.
Pioneer (V)	USA	26. 11. 59	—	Po 45 sek. eksplodiral.
Discoverer IX	USA	4. 2. 60	—	Ni dosegel potrebne hitrosti.
Discoverer X	USA	18. 2. 60	—	Razstreljen par sekund po odletu, ker je spremenil smer.
Midas	USA	25. 2. 60	—	Ni dosegel krožne poti, zgorel.
Pioneer V	USA	11. 3. 60	311 dni	Kroži okrog sonca.
Explorer VIII	USA	22. 3. 60	—	Zgorel, ker 4. stopnja ni delovala.
Tiros I	USA	1. 4. 60	99,2 m	Še kroži. Je prenašal fotografije
Transit I B	USA	13. 4. 60	95,8 m	Bo krožil 50 let.
Discoverer XI	USA	15. 4. 60	89,3 m	Zgorel 26. aprila 1960.
Echo	USA	13. 5. 60	—	Satelit ni dosegel krožne poti.
Sputnik IV	ZSSR	15. 5. 60	94,25 m	Še kroži, kapsula tudi.
Midas II	USA	24. 5. 60	94 m	Še kroži.
Transit II A	USA	22. 6. 60	101,5 m	Bo krožil 50 let.
Discoverer XII	USA	29. 6. 60	—	Ni dosegel krožne poti, treščil.
Discoverer XIII	USA	10. 8. 60	—	Še kroži. Kapsula ujeta v morju.
Echo I	USA	12. 8. 60	2 h 8 m	Kroži 1600 km visoko.
Discoverer XIV	USA	18. 8. 60	—	Še kroži, letalo je ujelo kapsulo.
Courier	USA	18. 8. 60	—	Eksplodirala po 2½ minutah.
Sputnik V	ZSSR	19. 8. 60	—	Sputnik V in kapsula s psicama pristala.
Discoverer XV	USA	13. 9. 60	90,6 m	Še kroži, kapsula potopljena.
Raketa na luno	USA	25. 9. 60	—	Padla nazaj, ker 2. stopnja ni de- lovala.
Courier I B	USA	4. 10. 60	115 m	Še kroži. Centrala za radio pre- nose.

Z debelimi črkami tiskani sateliti so uspeli, s svetlimi črkami tiskani sateliti pa označujejo vse ameriške ponesrečene poskuse.

Stožcu podobno Mercury-kabino, v kateri naj bi poletel prvi ameriški pilot na kratko pot v vesmir, spušča žerjav na montažni stolp. V stolpu že stoji takoimenovana Little Joe raketa, s katero so kabino že večkrat streljali v višino. Kabina sama ima na vrhu železno konstrukcijo, ki nosi okrogel valj. V njem je padalo in majhna raketa, ki se vžge avtomatično, če bi iz kakršnega koli razloga začela nepravilno delovati glavna raketa Little Joe. Ta varnostna naprava deluje tako, da odnese mala raketa kabino vedno par odlomkov sekunde preje toliko proč od glavne rakete, da njena eksplozija kabini ne more škodovati. Takoj nato se odpre padalo in kabina začne varno padati proti zemlji. To je nujno potrebno zato, da se reši z vso sigurnostjo potnika v kabini. Jasno je, da je treba kabino kakor tudi vse njene avtomatične varovalne naprave pred pravim poletom večkrat preizkusiti. Verjetno je, da bomo polete kabine s pilotom doživeli že v l. 1961.

notku in v pravi smeri ustrelji kapsulo proti Havajskemu otočju. Ustreliti ne sme niti premočno, niti preslabotno, kajti tudi v tem primeru bo zgrešil cilj, kakor kamen, ki ga vržemo predaleč ali preblizu.

Nazorno sliko, kako Discoverer strelja kapsulo, nam bi dala puška, ki bi kot satelit krožila nad tečaji. Ko puška sedemnajstič leti od severnega tečaja proti jugu, meri proti severnemu tečaju in ne proti jugu. Ko je priletela nad določeno točko nad Alasko, ustrelji kroglo (Discoverer ustrelji pač kapsulo) v smerj proti severnemu tečaju recimo s hitrostjo 800 metrov na sekundo. Dokler je bila krogla v puški, je letela s puško vred okrog zemlje s hitrostjo 7.900 metrov na sekundo. Puška jo sedaj ustrelji nazaj, proti smeri poleta. Strel je zmanjšal hitrost krogle v smeri poleta za 800 m na sekundo, torej leti krogla sedaj v smeri satelita le še s hitrostjo 7.100 metrov na sekundo. Ta hitrost je pa znatno premajhna, da bi krogla še mogla krožiti okrog zemlje. Začne torej, medtem ko leti naprej, zastajajoč za satelitom, padati proti zemlji. In če je šlo čisto vse v redu, bo padla v bližino v naprej izračunane točke nekje pri Havajskem otočju.

Elektronski stroji vodijo

In kako je to mogoče doseči? Ko izstrele satelita Discoverer, zasledujejo z radarjem in telemetričnimi postajami njegov polet. Z elektronskimi stroji, ki izkoriščajo podatke radarja in telemetrije, določajo vedno bolj natančno njegovo pot. Ko je ta do skrajnosti natančno določena, računajo elektronski možgani pot v naprej in jo nato primerjajo z resnično potjo; tako izločajo še manjše in neznatnejše napake. Nato dobe elektronski računski stroji nalogo, da določijo točko in trenotek, ko naj izstrelji satelit kapsulo. Prav tako izračunajo mesto, kam bo padla. Med tem računanjem je minilo približno 26 ur in Discoverer leti že sedemnajstič okrog zemlje. Trenotek izstrelitve se je približal. Nujno je, da tudi izstrelitev povzroči elektronski stroj z brežičnim signalom, ki ga da Discovererju. Če bi namreč človek hotel pritisniti na gumb, bi kvečjemu ujel pravo sekundo. Če bi se zmotil le za pol sekunde, bi pomenilo to, da bi kapsula letela že 3.500 metrov proč od cilja. Elektronski možgani pa znajo pritisniti na gumb vsaj do stotinke sekunde natančno! To pomeni, da zgreše cilj le za 70 metrov.

Od trenutka, ko je kapsula zapustila satelita, oddaja brežične radijske znake. Telemeterske postaje jih love in z elektronskimi

možgani določajo pot padajoče kapsule. Tako je mogoče deloma še ugotoviti, kako pada kapsula in v koliko jo bo zaneslo od teoretično v naprej izračunanega cilja. Kapsula pada po približno kakih 7.000 km dolgi poti proti zemlji. Ker leti 7.100 metrov na sekundo, bi torej trajal padec skoraj tisoč sekund. To je bore malo, le okrog dobre četrte ure. To bi veljalo, če bi padala ves čas le po takorekoč brezračnem prostoru. Proti koncu svojega padca pa pride najprej v redko in nato v vedno bolj gosto ozračje. Tam se iz kapsule sproži padalo. Ker meri kar deset metrov v premeru, zelo hitro zavre hitrost padanja. Več kot tri četrtine poti je preletela kapsula v pičle četrte ure, padec s padalom skozi ozračje pa traja sedaj še dobre četrte ure. Od trenutka, ko se odpre padalo, začne dajati kapsula posebne svetlobne in brezžične signale. Ti znaki so namenjeni letalom, ki naj prestrežejo kapsulo, medtem ko pada proti zemlji.

Letala naj prestrežejo kapsule

Za lov kapsule v zraku so Američani preuredili 10 velikih tovornih letal C—119. Posadke teh letal so se že pol leta v naprej vadile, kako bi v zraku prestregle na padalu padajočo kapsulo. Take kapsule so s padalom vred odvrгла druga, zelo visoko leteča letala. Pri vajah so se posadke izredno izvežbale, tako da so z lahkoto prestregle kapsulo v zraku. Tovorniku C—119 so namreč sneli zadnja vrata v trupu in skozi odprtino spustili trikotno mrežo iz nylona. Ta naj prestregla padalo kapsule. Po osem tovornikov je tvorilo lovsko skupino. Kakor hitro so zagledali visoko nad seboj svetlobne znake in padalo padajoče kapsule, so tovorniki poleteli v smeri sever jug drug za drugim. Prvi tovornik je letel najvišje, vsak naslednji pa nekoliko nižje. Če se prvemu ni posrečilo prestreči padala, so poskušali naslednji. Kakor hitro je padalo zadelo v prečko mreže, se je tam zataknilo v posebne kavelje, nakar so z vretenom v letalu začeli vleči mrežo s kapsulo nazaj v trup letala.

Pri vajah se je izkazalo, da bo to mogoče izpeljati, čeprav so tovorniki leteli s hitrostjo 400 km na uro. Na žalost pa v letu 1959 ti lovci na kapsulo niti enkrat niso zagledali padala s pravo kapsulo nad seboj, čeprav so Američani startali v tem letu osem Discovererjev. Samo pet od teh je doseglo krožno

pot. Štirikrat so tudi izstrelili kapsulo, ki je pa nikdar niso mogli ugotoviti. V letu 1960 se je serija s starti Discovererjev nadaljevala. Razne ugotovljene in domnevane napake so počasi odpravljali in tako je prišel avgust 1960., ko sta bila izstreljena Discoverer XIII in XIV. Padajočo kapsulo Discovererja XIII so letala sicer ugotovila v zraku, niso je pa mogla prestreči in je padla v morje. Z ladje ameriške mornarice se je dvignil nato helikopter in odletel proti mestu, ki so ga ugotovili tovorniki-lovci kot kraj, kjer je kapsula padla v morju. Helikopter se je spustil nad morsko gladino in mirno stal nad njo, medtem ko je spustil s svojega krova lestvico. Po tej je splezal do morja žlovek-žaba in priklenil plavajočo kapsulo na vrv. Helikopter je nato odnesel kapsulo na svojo ladjo.

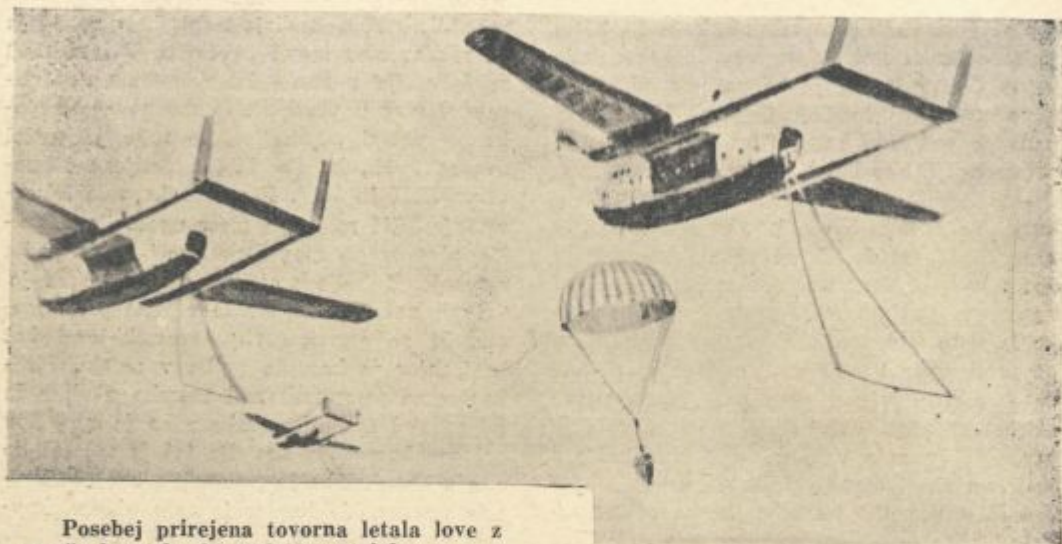
Dva lepa uspeha

Kapsula Discovererja XIII je zgrešila za 104 km točko svojega cilja. Tovorniki lovci, so bili še med njenim padcem brezžično oporjeni in so zato leteli na novi cilj, da bi jo prestregli. Ko je padala mimo njih, je bila le 5 km oddaljena od najbližjega tovornika.

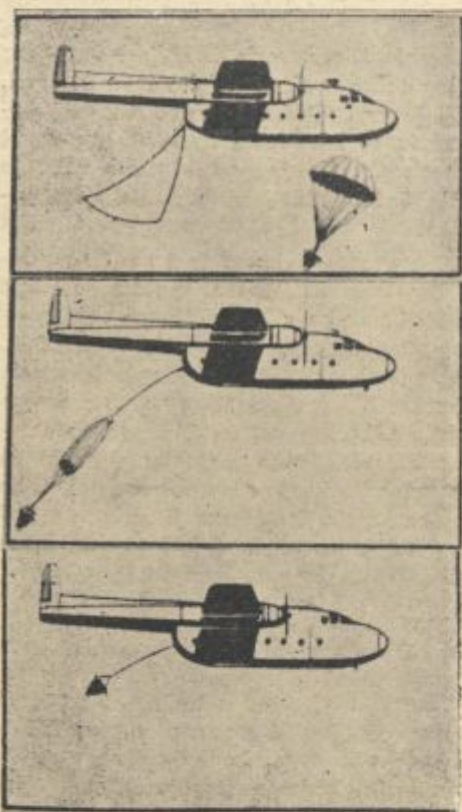
18. avgusta so izstrelili Američan; satelita Discoverer XIV in 19. avgusta so letala v resnici v zraku v bližini Havajskega otočja prestregla padajočo kapsulo, kar je bil doslej v Discoverer programu največji uspeh. Discoverer XV je sicer 13. septembra srečno prispel na krožno pot in 14. septembra izstrelil kapsulo. Padla je toliko v stran, da so jo šele zelo kasno ugotovili iz letal, kako plava na morju. Preden se ji je mogla približati ladja, je nehala dajati signale in se je zaradi viharja nato potopila.

Discoverer raketa in kapsula

Raketa, s katero streljajo Američani Discovererje, je 24 metrov visoka Thor-Agena raketa, sestojča le iz dveh stopenj. Ko dogorj tudi druga stopnja rakete (Agena), je ta že dosegla tolikšno hitrost, da kroži kot satelit približno v višini 300 km ali nekaj več okrog zemlje. V krožeči drugi stopnji, težki 770 kg, je vstavljena kapsula, težka 158 kg. Ta kapsula z instrumenti nosi v sebi pravzaprav tretjo raketno stopnjo, ki naj ji zavre hitrost, da bo začela padati pro-

Posebej prirejena tovorna letala love z mrežo kapsulo, ki pada na padalu.

Tako ujame letalo kapsulo. Letalo skuša preleteti počasi padajoče padalo (1). Padalo se je ujelo v mrežo, visečo z letala (2). S pomočjo vretena so potegnili v letalo že mrežo in večji del padala. V kratkem bo tudi kapsula v letalu (3).

ti zemlji. Ko zgornja tretja raketa, napolnjena s posebnim gorivom, tehta kapsula le še 110 kg in pada proti zemlji v položnem loku. Ugotovili so pri obeh rešenih kapsulah, da se je površina kapsule tedaj, ko je v svojem padcu dosegla zgornje plasti redkega ozračja, segrela zaradi velikanske hitrosti ob trenju z zrakom na 930 stopinj Celzija. Poseben oklep, obdajajoč kapsulo, je to vročino prenesel, ne da bi se instrumenti v notranjosti pokvarili.

Avgusta 1960 je krožilo 36 predmetov

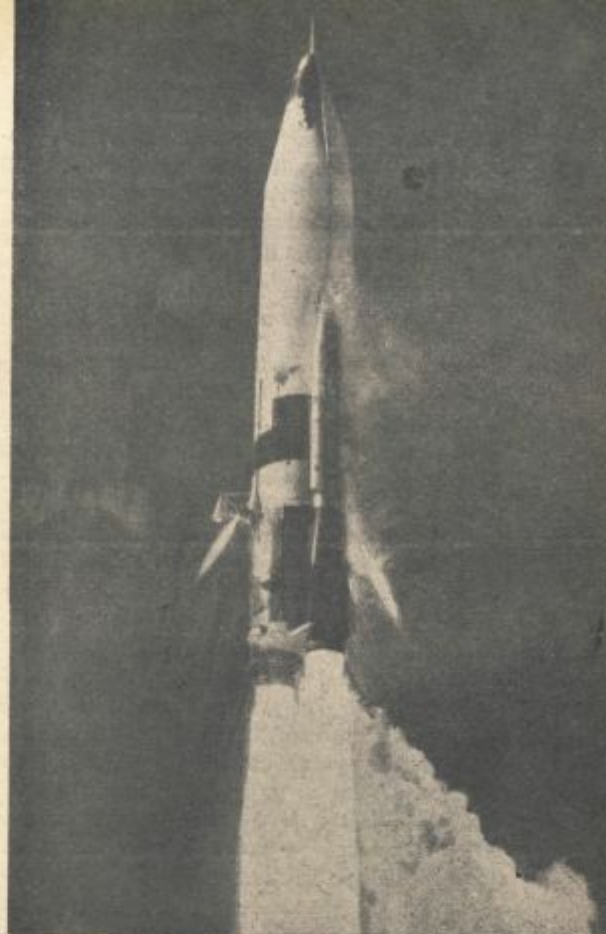
Sploh je bil mesec avgust 1960 mesec lepih uspehov. Zato je poseben urad v Bedfordu (Massachusetts) izdal 21. avgusta zanimivo statistiko. Urad nadzira vse izdelke človeških rok, leteče okrog zemlje. 21. avgusta je letalo okrog zemlje 36 različnih izdelkov človeške tehnike. 26 od teh so jih izstrelili Američani, 10 pa Sovjeti, pri čemer je še všteta kapsula Sputnika V, ki je že 20. avgusta pristala. Samo 16 od teh 36 je mogoče označiti kot prave satelite. 14 je ameriških, dva sta sovjetaka. Ostalih 20 predmetov, ki krožijo okrog zemlje pa so razni ostanki raket, urad jih imenuje „detritus“, posamezni deli nosilnih naprav za satelite, pokrovi satelitov in podobno. Poleg teh 36 predmetov, krožečih okrog zemlje, so še trije sateliti na poti okrog sonca: dva ameriška in en sovjetski. Najstarejši še krožeči satelit je prvi ameriški satelit, izstreljen v januarju 1958 — Explorer I.

Sončni izvidnik Pioneer V

Poleg programa Discoverer so Američani v letu 1960 izstrelili še celo vrsto drugih satelitov. 11. marca je bil poslan na pot okrog sonca Pioneer V. 27 metrov visoka tridelna Thor Able 2 raketa mu je dala potrebno hitrost 40.000 km na uro, tako da je premagal privlačnost zemlje in krenil v isti smeri, kakor potuje zemlja, na pot okrog sonca. Za to pot, ki bo v celoti merila 824 milijonov kilometrov, bo potreboval 311 dni. Ko se bo soncu najbolj približal, bo od nje oddaljen 119 milijonov kilometrov, dosegel bo torej skoraj pot, po kateri se vozi Venera okrog sonca. Meril je jakost sončnega izžarevanja, jakost magnetnega polja in je štel mikrometeorite. Z dvema brezžičnima oddajnikoma naj bi ugotovitve sporočal na zemljo. Tehta 42,9 kilogramov in ima obliko krogle s štirimi loputami, na katerih so celice za spreminjanje sončne svetlobe v električni tok. Tako se oskrbuje z električnim tokom, potrebnim za delovanje njegovih radioaparatur. Z njim je bil dosežen rekord v prenosu znakov na doslej največje razdalje, saj so sprejeli njegove signale iz razdalje 38 milijonov km. 24. aprila je bil od zemlje oddaljen že 8.850.000 kilometrov. Njegov oddajnik je tedaj začel oddajati spremenjene signale, ki jih avtomati niso mogli več dešifrirati. Robert Gottfried, ki je zgradil oddajnik, je z laboratorijskimi poskusi ugotovil, da je v aparatu začela napak delovati dioda, velika kakor glava od bučike. Ko je ugotovil napako, je zamogel tudi rešiti problem, kako je treba dešifrirati spremenjene brezžične signale Pioneerja, da jih je mogoče pravilno razbrati. — 9. avgusta je bil pioneer že 288 milijonov kilometrov od zemlje in je že napravil tretjino pota okrog sonca. — Računajo, da bo leta 1965 spet prišel tako blizu zemlje, da bo mogoče ujeti njegove signale, če bo tedaj aparatura še v redu delovala, kar je malo verjetno.

Tiros I

1. aprila 1960 so Američani izstrelili s Thor-Able raketo posebnega satelita za opazovanje vremena. Njegovo ime Tiros I je kratica iz: Television and Infra-Red Observation Satellite. Dosegel je doslej še najbolj popolno krožno pot s perigejem 696,8 km in apogejem 759,2 km. To je bilo tudi potrebno, saj naj bi fotografiral površino zem-

Raketa Atlas v prvih sekundah poleta. Trideset metrov dolgi orjak je, kakor kaže slika, silno komplicirana naprava.

lje in razdelitev oblačnosti nad njo. Kroži do 50 stopinj severne in južne širine okrog zemlje, torej v pasu od Montreala v Kanadi do mesta Santa Cruz v Argentini. Za eno obkrožitev potrebuje 99 minut. Tehta 122,4 kg in ima obliko velikanske torte v premeru 105 cm, visok pa je 47,5 cm. Vsa njegova površina je pokrita z 9.000 silicijevimi celicami, ki spreminjajo sončno svetlobo v električni tok, s katerim se polnijo njegovi akumulatorji. Dve tretjini njegove notranjosti sta prazni, ker ni smel biti pretežak, moral pa je imeti veliko površino, potrebno za namestitev tako velikega števila silicijevih celic. Najvažnejši napravi v njem sta dve televizijski kameri, vsaka komaj tako velika kot kozarec za limonado. Prvi televizijski aparat snema pogled na zemeljsko površino, ki meri 1.300 km v kvadrat, drugi pa le površino zemlje, ki meri 40 km v kvadrat. Že prvi teden poleta je nehala delovati televizijska kamera, ki je slikala površino 40 km

x 40 km, medtem ko je druga redno delovala in posnela v treh mesecih nad 22.000 slik zemeljske površine. Pa Tiros ni fotografiral! Njegove naprave so pravo elektronsko čudo. Deloval je tako:

Elektronsko čudo

Na svoji poti okrog zemlje se je gugal in vrtel okrog svoje osi. V njegovem dnu nameščeni televizijski kameri sta gledali zdaj proti zemlji, zdaj proti soncu, zdaj zopet kam drugam v prazno nebo. Računsko je bilo mogoče v naprej določiti, kdaj bosta kameri gledali proti zemeljski površini. In v prav teh v naprej izračunanih trenutkih je dobival Tiros z zemlje brezžična povelja, naj kameri snemata. Kakor znano, sestojte televizijske slike iz točk. Na žalost pa Tiros ni mogel vedno sproti prenašati brezžično slik, ki jih je snemal. Za prenos njegovih slik sta bili namreč na zemlji urejeni le dve postaji, prva na Havajskem otočju, druga pa v New Jerseyu. Le kadar ga je pot zanesla nad ti dve postaji, je največ kakih 7 do 12 minut mogel brezžično prenašati televizijske slike. Zato je dobil poleg drugih aparatov še posebno napravo, ki je na magnetni trak, podobno kakor snemamo zvok, snemala točke njegovih televizijskih slik, ki jih je posnel kjerkoli na zemlji. Imel je kar dva po 120 m dolga magnetna traka in je na vsakem mogel „shraniti“ nad sto slik. Ko je letel nad eno izmed sprejemnih postaj, je dobil povelje, da naj preko brezžičnega oddajnika „zaigra“ slike s trakov. Na sprejemnih postajah so se v velikih televizijskih oknih z izredno naglico kazale slike in posebne fotografske kamere so te televizijske slike fotografirale. Ko je Tiros tako prenesel vse slike, je dobil brezžično povelje, naj zbrise vse, kar je imel sa trakovih, da bo mogel zopet hraniti nove slike.

Za pravilno delovanje satelita je bilo potrebno, da se ta suče okrog svoje osi s hitrostjo 12 obratov na minuto. To njegovo vrtenje pa je pojemale zaradi vpliva zemeljskega magnetnega polja in po dvajsetih dnevih se je vrtel le še z 9 obrati na minuto. Zato je imel na svojem obodu 9 parov zelmajhnih raket in na vsakih 20 dnj so z brezžičnim poveljem zažgali dve nasproti si ležeči raketici, ki sta zvišali njegove obrate zopet na 12 na minuto. To čudo tehnike je delovalo tri mesece, potem pa ni moglo več,

pa ne zato, ker bi se kaj v napravah pokvarilo. Pač pa se je zaradi pota naše zemlje okrog sonca zgodilo, da televizijske kamere gledajo sedaj proti zemlji le v času, ko je tam noč in zato nič ne vidi.

Slike zemeljske oblačnosti in slike nastajajočih viharjev nad morji so prinesle vremenoslovcem izredna nova odkritja in zato je Tiros I eden izmed najvažnejših satelitov, kar so jih doslej izstrelili Američani. Jasno je, da bodo izstrelili še več izboljšanih takih satelitov.

Ostali ameriški sateliti

Transit I B je bil izstreljen 13. aprila in kroži v višini 650 km. Ima obliko krogle s premerom 91 cm ter tehta 122 kg. S sateliti njegove vrste bi se dal izdelati sistem, po katerem bi letala ali ladje na zemlji lahko vedno točno ugotavljala svojo pozicijo. Krožil bo okrog 50 let.

Midas II so izstrelili Američani 24. maja iz Capa Cañaverl z raketo Atlas-Agena. Ta satelit je bil prvi poskus, kako bi se dalo ugotavljati izstrelitve raket na tujih ozemljih. Da ne bi prišlo do diplomatskih nesporazumov, je bil izstreljen ta satelit tako, da ni preletaval sovjetskega ozemlja. Njegovi oddajni aparti so delovali samo dva dni, nato je utihnil. Kroži v višini 450 km in tehta 2500 kg in nosi v sebi naprave, ki tehtajo 1.300 kg. Ima infrardeče detektorje, ki so sposobni da sporoče vsako izstrelitev katerekoli medkontinentalne rakete.

Transit II A je 22. junija dosegel krožno pot. Perigej 615 km, apogej 1.056 km, obkroževalni čas 101 in pol minute. Ko je začel krožiti, se je razdelil v dva kroglam podobna satelita. Prva krogla s premerom 91 cm je podobna Transitu I B, druga, s premerom 63,5 cm pa ima nalogo, meriti alfa žarke in rentgensko žarenje v teh višinah. Skupaj tehtata 122 kg in bosta krožila okrog 50 let.

Echo I. 12. avgusta dosegel krožno pot v višini 1600 km, kjer se je napihnil kot gumijast balon s premerom 30 metrov. Služi kot poskusno „zrcalo“ za kratkovalovne brezžične prenose z enega kontinenta na drugega. Njegova površina je iz plastičnega materiala, ki je prevlečen z aluminijem. Zaradi njegove velikosti ga je mogoče videti tudi podnevi s prostim očesom. Mikrometeoriti so ga kmalu preluknjali in zato je plin, ki ga je napihnil, že ušel iz njega. Kljub temu je v brezrač-

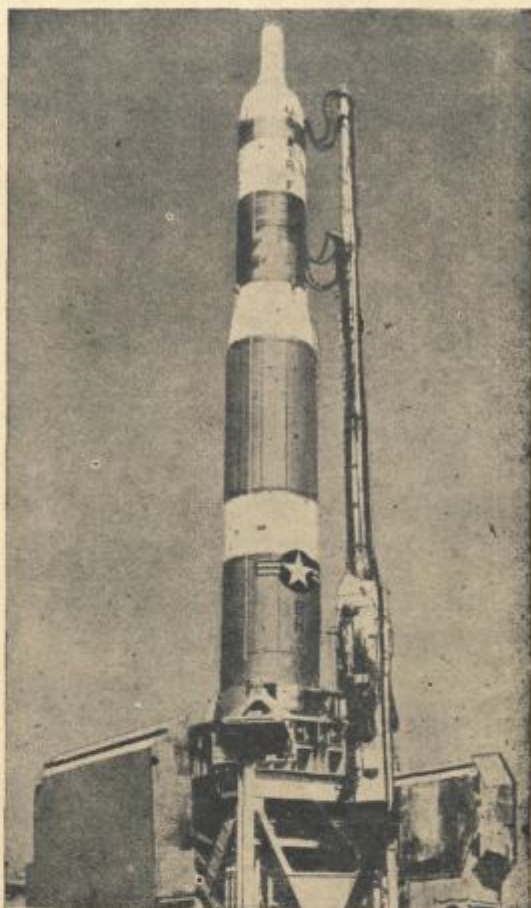
nem prostoru obdržal svojo obliko. Pač pa so ugotovili, da ga pritisk sončne svetlobe počasi deformira in tudi znatno zanaša na njegovi krožni poti. Na vso njegovo veliko površino pritiska sončna svetloba s pritiskom $\frac{1}{2}$ grama. Krožil bo kakih 450 dni.

Z raketo na luno, ki so jo izstrelili Američani 25. septembra, so imeli zopet smolo. Druga stopnja rakete se ni vžgala in poskus se je ponesrečil. S to raketo so nameravali dati luni umeten satelit, ki bi vsaj parkrat krožil okrog nje in prenašal televizijske slike njene površine. Tako stalnih satelitov kakor zemlja pa luna ne more dobiti, ker vsak lunin satelit sončna in zemeljska težnost v kratkem spravita s krožne poti okrog lune.

Courier I B je poletel okrog zemlje na tretjo obletnico prvega satelita. Američani so z njim pognali okrog zemlje „magnetne“ možgane, pravilneje magnetni spomin, sposoben v eni minuti sprejeti in zopet oddati 68.000 besed. Služil bo kot brezžična posredovalna centrala ameriški vojski za najrazličnejše poskuse. Tehta 225 kg in obkroža zemljo med 925 in 1200 km višine v 115 minutah. Najrazličnejši miniaturni elektronski aparati tehtajo v njem 135 kg. Ima obliko krogle s premerom 155 cm.

Sovjetski sateliti

Sputnik IV je bil izstreljen z močno sovjetsko raketo 15. maja in je dosegel krožno pot v višini med 300 in 360 km. Obkrožal je v 94,2 minutah zemljo in nosil kabino, v kateri je bila človeku podobna lutka. Tehtal je 4500 kilogramov in oddajal šifrirane znake. Ob zori in mraku ga je mogoče videti brez pomožnih sredstev. Na brezžično povelje naj bi izstrelil kabino, ki naj bi padala nazaj proti zemlji in v ozračju zgorela. 19. maja so mu Sovjeti brezžično dali to povelje, vendar izstrelitev kabine ni delovala v redu. Kabina se je sicer ločila od satelita, vendar kroži v njegovi bližini naprej. Poleg tega je krožila na podobni poti tudi zadnja stopnja rakete, ki je pognala Sputnika okrog zemlje. Po izstrelitvi kabine je Sputnik spremenil svojo pot in podaljšal obkroževalni čas na 94 minut in 25 sekund, pri čemer dosega apogej 690 kilometrov in perigej 306,5 km. Zadnja stopnja rakete Sputnik IV je zgorela v ozračju sredj. julija.

Trideset metrov visoka raketa Titan se da pripraviti za strel v podzemskem bunkerju, varnem pred napadi z atomskimi bombami. Spodnja slika kaže, kako se začne dvigati raketa na dvigalu, potem ko so se odprla dvokrilna železobetonska vrata na stropu bunkerja. Vsako krilo vrat tehta 200.000 kg. Zgornja slika kaže raketo Titan že pripravljeno za strel in v pravi višini, stoječo na startni mizi. Neko ameriško gradbeno podjetje je prevzelo junija 1960 zgraditev nadaljnjih 36 bunkerjev za rakete Titan za skupni znesek 82 milijonov dolarjev.

Prevoz prve stopnje ameriške velerakete Saturn iz tovarne na raketno preizkuševališče. Prevoz 17 m dolgih tankov, zvezanih skupaj v nekakšen snop, ni bil enostavna zadeva.

Črtež rakete Saturn, ki bo visoka 51 m. Prva stopnja bo imela v premeru 6,7 m in bo visoka 22,8 m, druga in tretja stopnja bosta imeli premer 3 m, druga bo dolga 17 m, tretja pa 11 m. Četrta stopnja bo stožčasta.

Sputnik V je bil izstreljen 19. avgusta in je dosegel skoraj krožno pot v višini 320 km. 4.500 kg težki satelit je obkrožal zemljo v 90,6 minutah in imel v posebni kabini psički „Strelka“ (puščica) in „Belka“ (veverica), dalje miši, podgane, netopirje, muhe in še druge žive organizme. Večdelna sovjetska raketa, ki je pognala satelita na krožno pot, je imela po mnenju zahodnih strokovnjakov v prvi stopnji vsaj 350.000 kg odгона. To se pravi, da je plamen, ki je bruhal iz te rakete, ko se je začela dvigati od tal, bil sposoben dvigniti od zemlje 350.000 kg. Bila je torej približno trikrat močnejša kot so trenutno najmočnejše ameriške. V primeri z razliko med prvimi Sputniki in ameriškimi sateliti bi to pomenilo, da so Američani v treh letih že napravili več kot polovico pota, potrebnega, da dohite Sovjete.

Satelit s kabino je 18-krat obkrožil zemljo, tako da so bile živali 24 ur v višini 320 km. S pomočjo televizije so jih opazovali, kako se vedejo v breztežnostnem stanju. S posebnimi napravami so registrirali pri psih dihanje in bitje žile. Nato, so dali satelitu brez-

žično povelje, da z raketo zmanjša svojo hitrost in začne padati proti zemlji. V določenem trenutku je izstrelil kabino, ki je s padalom padla skozi gostejše zračne plasti in 10 km od vnaprej izračunanega cilja dosegla zemljo. Tudi satelit sam je zaviran s posebnim padalom, dosegel zemljo.

Tako so znantstveniki prvič dobili nekaj živali, ki so bile izpostavljene 24 ur vsem vplivom žarkov v višini 320 km nad zemljo. Posebne vrste črne miši so osivele v 24 urah, ne zaradi strahu, ampak pod vplivom žarkov. Podgane in še posebej muhe bodo zato, ker se zelo hitro množe, v kratkem omogočile kontrolo, če so žarki povzročili kako škodo, ki bi se pokazala pri naslednjih rodovih.

Vrnitev kabine in satelita na zemljo je bila predhodnica in vaja za izstrelitev satelita s kabino, v kateri bi bil človek. Zahodni znantstveniki so bili prepričani, da bodo za časa zasedanja Združenih narodov Sovjetj gotovo napravili ta poskus, že zaradi političnih in prestižnih razlogov. Zdi se, da se jim to ni posrečilo, saj je moskovski radio objavil, da bo za drugi „dan miru“, 27. septembra 1960 Sovjetska zveza napisala nov list v zgodovini človeštva. Pa je ostal ta list nepopisan.

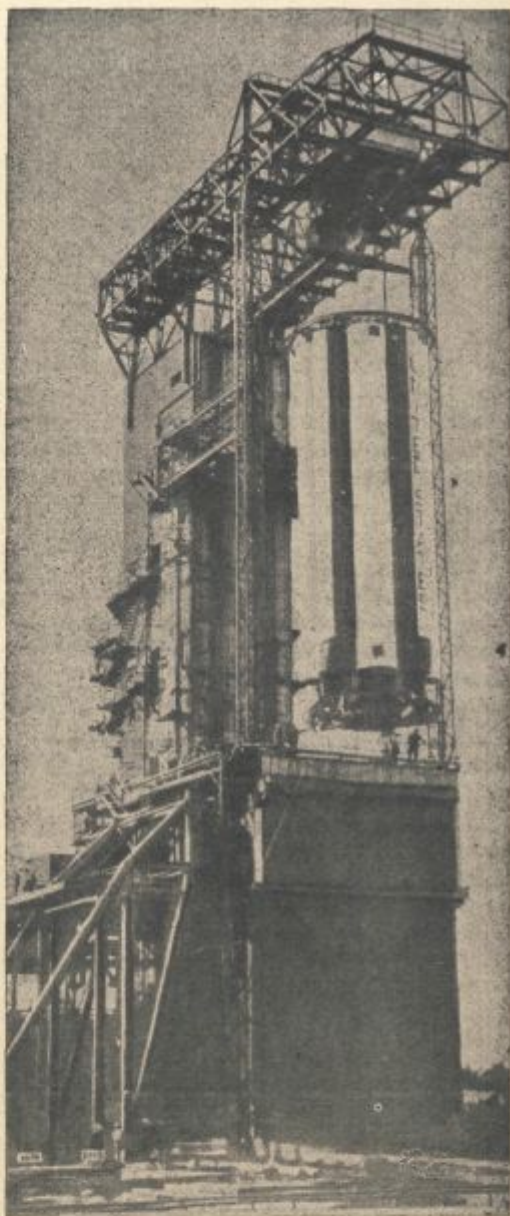
Prvo stopnjo rakete Saturn dvigata dva ogromna žerjava na preizkuševalni stolp.

Kaj lahko pričakujemo v letu 1961

Do konca leta 1960, prav gotovo pa v letu 1961 lahko računamo, da bo kak Sputnik VI ali VII ali VIII ponesel človeka na kakih 700.000 kilometrov dolgo potovanje 18-krat okrog zemlje. Po 24 urah poleta bo pristal, upajmo, da zdrav in srečno. Kaj podobnega utegnejo izpeljati tudi Američani s svojim Mercury projektom v tem času. Vendarle je vse to le skromen začetek.

Ne vemo, kaj pripravljajo za naslednja leta Sovjeti. O svojih pripravah molče pravtako, kakor molče o svojih neuspehih. Američani pa pišejo mnogo o svojih raziskavanjih, poskusih in neuspehih. Vse to koristi tudi Sovjetom, ki ne ponavljajo napak, ki so jih Američani napravili. Sovjeti imajo namreč velikansko prevajalno ustanovo, v kateri dela 19.000 prevajalcev. Ta ogromna organizacija prevaja z vseh jezikov sveta in iz vseh strokovnih časopisov sproti vse najnovejše objave in izsledke ter jih dostavlja tistim znanstvenim zavodom v ZSSR, ki se jih to tiče. To pomenja za sovjetske znanstvenike ogromen prihranek na času in izdatkih. Američani skušajo sedaj ustvariti nekaj podobnega s pomočjo prevajalnih elektronskih strojev, vendar bo minilo še nekaj let, preden bodo imeli vse organizirano.

Še močnejše rakete! To geslo velja za ameriške napore, da bi si pridobili prvenstvo v vesmírski tehniki. Tako so si zastavili za cilj, da zgrade čimprej raketo, ki bo imela 680.000 kg odgona v eni sami zgorevalni komori. Sedanji najmočnejši ameriški raketi sta Atlas in Titan. Atlas je prvenstveno vojaška raketa z dometom na daljavo do 9000 km. Poleti leta 1960 pa je preletela že razdaljo 14.000 km, torej prav toliko, kot ruska preizkusna raketa, izstreljena januarja v Pacifiku. Raketo Atlas je mogoče izstreliti le s posebne startne mize, nad katero stoji ogromen montažni žerjav. Ko je Atlas raketa pripravljena za strel, zapelje montažni žerjav v stran, tako da ne moti izstrelitve rakete. Obe raketi sta kot vojaški raketi sestavljeni iz dveh stopenj. Prva Atlasova stopnja ima 110.000 kg odgona, druga pa 64.000 kg odgona. Prva stopnja Titana ima odgon 136.000 kg, druga stopnja pa odgon 27.000 kg. Atlas in Titan sta dolgi po 30 m in tehtata po 100.000 kg. Maksimalna hitrost, ki jo lahko dosežeta, je 24.000 km na uro, največji domet 9.000, odnosno 14.000 km, največja višina pa

Prva stopnja rakete Saturn na preizkuševalnem stolpu. Železobetonski stolp, ki nosi železno konstrukcijo z žerjavom, je visok 54 m, je torej višji, kot ljubljanski nebotičnik. Na rtiču Cañaverall pa že grade startno mizo za raketo Saturn s pripadajočim montažnim stolpom, ki bo visok — 94 m!

1500 km. Titan ima to prednost, da je raketo mogoče pripraviti za strel v podzemeljskem bunkerju, nakar se z dvigalom pripelje na površino.

Raketa Saturn

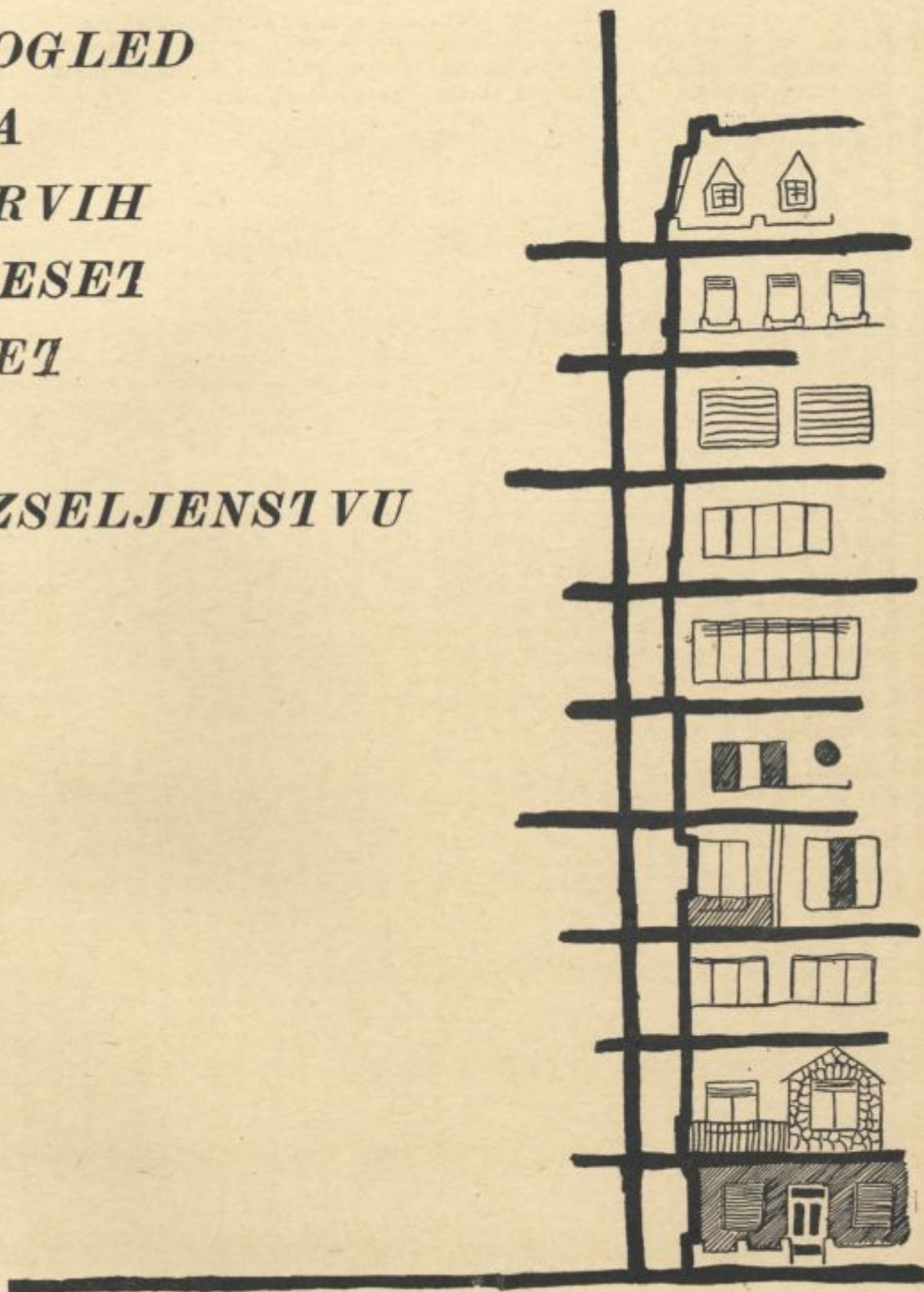
Nova ameriška raketa s 680.000 kg odgona v eni sami izgorevalni komori bo zahtevala mnogo časa in preizkusov. Šele leta 1963 bo zgrajena prva taka zgorevalna komora in minilo bo že nekaj let, preden bodo letele rakete s takimi komorami. Ker se Američanom mudi, so se odločili za projekt z imenom Saturn. Ta predvideva v prvi stopnji rakete kar 8 zgorevalnih komor, od katerih bo vsaka dala 85.000 kg odgona. Ker bodo ob startu gorele vse komore, bo skupni odgon 8×85 ton, torej 680.000 kilogramov. Prva stopnja Saturna je bila letos že večkrat preizkušena z uspehom. Višina Saturnove prve stopnje znaša 23 metrov in ima premer 6,7 metra. Sestoji iz devetih valjastih in dolgih tankov. Srednji tank ima premer 2,65 metra in okrog njega je v vencu osem tankov s premerom po 1,80 metra. Tanki so dolgi okrog 17 metrov, pod njimi bodo nameščene črpalke in zgorevalne komore in tako doseže celotna stopnja višino 24 m. Srednji tank in štiri zunanje bodo napolnili s tekočim kisikom, ostale štiri zunanje tanke pa z bencinu sorodnim gorivom. Kot drugo stopnjo za to raketo bodo porabili prvo stopnjo Titan rakete, tretja stopnja bo posebna raketa, v kateri bosta zgorevala tekoči vodik(!) in tekoč kisik, četrta stopnja pa bo imela obstojna goriva. Druga in tretja stopnja bosta merili v premeru 3 metre.

Vsa štiridelna raketa bo visoka 51 metrov in bo tehtala ob startu 530 ton, torej nad

pol milijona kilogramov! Saturn bo zamogel ponesti 8500 kg težkega satelita na krožno pot v višino 500 km ali pa 1500 kg težkega satelita na krožno pot v višino 36.000 km. Prav tako bo zamogel zanesti na luno 800 kg težko avtomatično postajo, ki bo na lunini površini mehko pristala, ne da bi se poškodovala. Prve poskusne poletne rakete Saturn lahko pričakujemo v letu 1961. Težke satelite bo mogoče streljati z njo šele leta 1963, leta 1964 pa bodo s Saturnom poslali avtomatično postajo na luno in verjetno raketne izvidnice proti Marsu in Veneri. Vsega skupaj nameravajo Američani v prihodnjih letih zgraditi 30 prvih stopenj za raketo Saturn. Pri tovarni Douglas je naročenih tudi že 9 drugih stopenj za Saturne. Samo to naročilo ima proračun 65 milijonov dolarjev.

Program ameriške velerakete Saturn ima najbrž dvojčka v ZSSR, čeprav o njem nič ne vemo. Obe velesili hitita kar se da, da zgradita čimprej raketo na atomski pogon. Američani računajo, da jo bodo imeli vsaj že leta 1970. Z atomskim pogonom bodo rakete mnogo pridobile. Recimo, da navadna 450.000 kilogramov tehtajoča veleraketa zamore pogonati 13.500 kg težak tovor na krožno pot v višini 3.600 km, potem bi raketa na atomski pogon, ki bi zamogla doseči isto, tehtala le 90.000 kg. Pri tako hitrem razvoju tehnike je prav verjetno, da bodo rakete na atomski pogon zgrajene mnogo prej, nakar bo odprta pot za obisk lune, ne da bi bilo treba zgraditi vmesno vsemirsko postajo.

*POGLED
NA
PRVIH
DESET
LET
V
IZSELJENSTVU*

DRAMATSKO DRUŠTVO „LILIJA“ V CLEVELANDU

Ko smo kot novonaseljenci prihajali v Združene države Amerike, smo tu našli poleg slovenskih cerkva tudi slovenske narodne domove in veliko število slovenskih društev in organizacij. Najbolj smo bili veseli slovenskih cerkva in slovenske duhovščine. Organizacij se nismo oklepali tako hitro, kot cerkve. Najprej smo pristopali v društva podporne organizacije Kranjsko Slovenske Katoliške Jednote, ne toliko z namenom, da bi tam kot člani delovali, ampak smo se tam zavarovali za slučaj bolezni in smrti. Priporočeno nam je bilo, da bi pristopali tudi v druga društva, kar je pa šlo zelo počasi. Ker je bilo pa novonaselencev vedno več in bi jih bilo težko vse spraviti v že obstoječe organizacije, smo raje ustanovili z ljudmi, ki so bili pripravljeni sodelovati, lastne novonaseljske organizacije. Vzrokov za samostojne organizacije je bilo več, pa jih v tem članku ne bomo obravnavali.

Edino društvo staronaseljencev v Clevelandu, ki so ga novonaseljenci obnovili je dramsko društvo „Lilija“.

Ustanovitev

Dramatsko društvo „Lilija“ je bilo pravzaprav naslednik društva „Planine“, ki je bilo ustanovljeno deset let prej kot „Lilija“ in bi leta 1959 obhajalo svojo 50 letnico. „Planina“ ni imela svojih lastnih prostorov, ne za seje, ki so bile po salonih (gostilnah), ne za svoje dramske nastope, ki so jih uprizarjali v Staničičevi dvorani na Calcuta Avenue. To hišo so jeseni 1959 podrli, ker bodo tam gradili novo avtocesto.

Leta 1919 so dogradili v Collinwoodu na Holmes Avenue nov Slovenski narodni dom, ki ima dve veliki dvorani. Igralci „Planine“ bi radi prišli do večjih in lastnih prostorov, zato so se priključili novemu domu in ustanovili 18. avgusta 1919 novo dramsko društvo in ga imenovali „Lilija“. Tako je v S.N.D. v Collinwoodu na Holmes Avenue dramsko društvo „Lilija“ priredilo večino svojih prireditev.

Ime cvetice je kar malo nenavadno za ime kulturnega društva. Od kod to ime? Malo

pred ustanovitvijo „Lilije“ sta prišla iz Milwaukee-ja, države Wisconsin, v Cleveland Jože in France Matoh. Ko je na ustanovnem sestanku bilo treba določiti ime novemu dramskemu društvu je Franc Matoh predlagal ime „Lilija“, to pa zato, ker je obstajalo v Milwaukee-ju podporno društvo istega imena. Bilo je tudi več drugih predlogov. Pri glasovanju pa je bilo največ glasov za ime „Lilija“ in pri tem je ostalo. Naj omenimo še to, da kljub temu, da je bila večina ustanoviteljev „Lilije“ članov dramskega društva „Planine“, vendar niso enostavno preselili „Planine“ v novi dom. Morda zato, ker se je večini članstva „Planine“ zdelo neumestno seliti „Planino“ ali jo morda celo razpuščati. Vendar po ustanovitvi „Lilije“, dramsko društvo „Planina“ ni moglo več obstojati — bilo je prešibko.

Prvi javni nastop „Lilije“ je bil 8.11.1919; uprizorili so dve burki „Kaj je kdo, ali vsi v megli“ in pa „Kako je Janez naročil kosilo“. Obe igri sta bili prevedeni iz angleščine. Tudi takrat, kot danes, je bila vstopnina dolar. Prve predstave se je udeležilo 210 gledalcev.

Prvi predsednik „Lilije“ je bil Alojzij Jerkič. Za prvo predstavo si je „Lilija“ izposodila kulise pri dramskem društvu „Triglav“, ki je obstajalo na St. Clairju v Clevelandu. Pozneje je pa „Lilija“ kupila obleke in rekvizite od potujoče igralske družine Hrvata Lučiča. Za vse, kar so dobili od Lučiča, so plačali 300 dolarjev. Ko se je dramsko društvo „Triglav“ razšlo je „Lilija“ kupila kulise tega društva tudi za 300 dolarjev.

Pri „Liliji“ je bilo veliko mladih igralcev rojenih že v Ameriki; ti so imeli težave s slovenščino. Pravilne izgovorjave jih je učila znana igralka Augusta Cerar-Danilova, ki je bila kaki dve leti v Collinwoodu.

Čez leta se je pojavila pri „Liliji“ kriza. Take krize radi nastanejo med pevci in igralci: drug v drugega so se zagledali in se pomohli. S priseljenci iz drugih krajev Amerike pa se je društvo krepilo in vzdržalo kakih dvajset let. Počivalo pa je kakšnih deset let.

Obnovitev

Leta 1949 so prišli v Ameriko prvi Slovenci iz evropskih taborišč. Naselili so se tudi v Clevelandu v Collinwoodu. Tu so našli slovensko cerkev, slovensko duhovščino in slovenski narodni dom. Kulturno življenje je že skoro popolnoma zamrlo. Edino pevski zbor „Ilirija“ je še gojil cerkveno in narodno petje. Potreba po kulturnem društvu je bila velika.

Sredi naselbine pa je stal velik dom in prazen oder, ki je čakal novih in mladih moči. Začeli so se razgovori in leta 1952 so novonaseljenci obnovili dramsko društvo „Lilija“. Od prejšnjih članov imajo za obnovitev največ zaslug: Frank Walter, Martin Nagode in gotovo še kdo. Od novonaseljencev pa naj omenim Miho Vrenka, Rudija Kneza, Franceta Hrena in Ivana Jakomina. Gotovo pa je bil še kdo.

Prvi predsednik oživiljene „Lilije“ je bil Miha Vrenko; nato so sledili: Tone Nemeč, Franc Hren, Janez Hauptman in Franc Zorman. Kot režiserje pa naj omenimo Rudija Kneza, Marijana Jakopiča in Ivana Varška.

Prva sezona:

Prva prireditev poživljena „Lilija“ je bilo „Veselo pustovanje“ 24.2.1952. Na sporedu je bilo petje zbora „Ilirije“ pod vodstvom pevodje Martina Rakarja. Sledila je veseloigra v 4 dejanjih „Repoštev“ in pa šaljivi prizor „Slikar“. Po sporedu je bila zabava s plesom. Režiser: Rudi Knez.

Materinska proslava je bila naslednja prireditev in sicer 11.5.1952. Režiser ni označen. Verjetno pa je bil Rudi Knez.

Sezona 1952/53

„Pri kapelici“ je bila prva prireditev v novi sezoni. Igra v 3. dejanjih. Uprizorjena 5. 10. 1952. Režiser: Rudi Knez. Po igri zabava s plesom.

„Stari in mladi“, ljudska igra v 5 dejanjih. Spisal Anton Medved. Uprizorilo dram. društvo „Lilija“ ob priliki praznovanja desetletnice skupnih Oltarnih društev v Clevelandu, 26. 10. 1952. Režiser: Rudi Knez.

„Učiteljica“, spisal D. Nicodemi. Uprizorilo dram. društvo „Lilija“ 16. 11. 1952 v Ameriško-jugoslovanskem Centru na Recher Avenue v Euclidu ob priliki 25.letnice Slovenske ženske zveze št. 14. Režiser: Marijan Jakopič.

„Miklavž prihaja“ — opereta. Uprizorjeno 7. 12. 1952 ob 3 popoldne in ob 7 zvečer. Režija: Rudi Knez.

„Slovenski družabni večer“ v SND na St. Clair Avenue 28. 12. 1952 priredili „Korotan“, „Krog“ in dram. društvo „Lilija“. Prireditev pod pokroviteljstvom Antona Grdine st. Režiser: dr. Milan Pavlovčič.

„Veselo pustovanje“ je priredilo 15. 2. 1953 v SND na H. a. dram. društvo „Lilija“ z 20. točkami šaljivega sporeda. Po sporedu je bila zabava s plesom.

„Podrti križ“, žaloigra v 4 dejanjih. Uprizorjena 29. 3. 1953 v SND na H.a. Režiser ni naveden.

„Pričarani ženin“, napisal Vlado Novak. Komedija v treh dejanjih. Uprizorjena 26. 4. 1953 v SND na H. a.

Sezona 1953/54

„Revček Andrejček“, igra v 4 dejanjih. Uprizorjena 22. 11. 1953 v SND na H. a. Režiser ni označen. Oceno igre je napisal Karel Mauser v „Ameriški Domovini“ št. 235 dne 30. 11. 1953.

„Predpustna zabava“ 28. 2. 1954 v SND na H. a. To je vse, kar je bilo mogoče ugotoviti za to sezono.

Sezona 1954/55

„Navaden človek“, veseloigra v treh dejanjih; uprizorjena 31. 10. 1954 v SND na H. a. Režiser: Rudi Knez. Po igri zabava s plesom.

„Marijanska akademija“, 5. 12. 1954 v SND na H. a. Spored je obsegal dva dela in zaključek. V prvem delu je zapel pevski zbor Korotan dve pesmi: Je mrak končan in pa Korzarja zlati nam gore. Sledila sta dva prizorčka in pa simbolična vaja „Immaculata“. V drugem delu so člani „Lilije“ igrali duhovno igro „Theophilus“; pri zaključku pa je vsa dvorana zapela: Zmagala sj Devica slavna... Celoten program je bil v režiji Rudija Kneza.

Sezona 1955/56

„Babilon“, veseloigra v 4 dejanjih je bila prva predstava v tej sezoni. Igra je bila predvajana 12. 2. 1956. Režija: Marijan Jakopič. Po igri zabava s plesom.

Poslovilni večer je priredila „Lilija“ 19. 2. 1956 v šolski dvorani v Collinwoodu v slovo č. g. Janku Merniku, ki se je mudil dalj časa v ZDA, pa se je zopet vračal v Argentino.

„Zmešnjava“ je bila druga igra v tej sezoni. Režijo je vodil Marijan Jakopič. Predstava je bila 22. 4. 1956 na H. a.

„Materinska proslava“ pod naslovom „Iz življenja moje matere“ je bila prirejena 6. 5. 1956. Režija: Rudj Knez. Sodelovali so tudi učenci Slovenske šole v Colinwoodu in pa Slovenski oktet. Dobiček je bil namenjen za Kulturni dom v Šmihelu na Koroškem. Obe igri in materinska proslava so bile v SND na Holmes Ave.

Sezona 1956/57

Občni zbor je otvoril novo sezono. Bil je 28. 7. 1956. V odbor so bili izvoljeni: Janez Hauptman, predsednik; Jakob Mejač, pod-

predsednik; Franc Hren, tajnik; Miro Boh, blagajnik; Franc Hren, gospodar; Marijan Jakopič, režiser; Tone Nemeč, knjižničar; Ivan Jakomin, šport.

Literarni in družabni večer je priredila „Lilija“ 13. 10. 1956 v šolski dvorani v Collinwoodu. Govoril je Karel Mauser „O poslanstvu besede“ in pesniku Ivanu Zormanu. Recitirali so: Miro Odar, Metka Hrenova, dr. Milan Pavlovčič. Pevski zbor Korotan je zapel „Na lipici zeleni“ in Zormanovo „Oj, večer je že“. Recitirala sta še: Jože Likozar in Pavle Borštnik. Slovenski oktet pa je zapel štiri pesmi.

„Stric v Toplicah“, veseloigra v 4 dejanjih je bila vprizorjena 25. 11. 1956 v SND na H. a. Režija: Marijan Jakopič. Po igri zabava s plesom. Oceno igre je napisal Karel Mauser v „Ameriški Domovini“ 29. 11. 1956.

„Vrnitev“ Jože Vombregarja so igrali 6. 1. 1957 v SND na H. a. v režiji Marijana Jakopiča. Oceno je napisal Karel Mauser v „Ameriški Domovini“ 10. 1. 1957.

Sezona 1957/58

Občni zbor 24. 6. 1957 je pričel novo sezono. V novi odbor so bili izvoljeni: predsednik: Janez Hauptman; podpredsednik: Srečo Gaser; tajnik: Ivan Jakomin; blagajnik: Viktor Derling; oderski mojster: France Hren; garderoberka: Elka Pretner; športni referent: Anton Peternel; mojster za bar: Ferdo Gospodarič; oskrbnica, kuhinje: Anica Hočevnar; predsednik Mladinskega odseka: Marijan Kosem; knjižničar: Srečo Gaser; režiser: Marijan Jakopič; zapisničarica: Andreja Stanonik; duhovni vođa: Jožef Varga. V nadzornem odboru so bili: Avgust Dragar, Jože Smolič, Franc Zorman.

„Svojejavček“, veseloigro kot prvo predstavo v novi sezoni so igrali 4. 11. 1957 v režiji Sreča Gaserja, ki je tudi sam v igri nastopil.

„Henrik, gobavi vitez“, božični misterij v 4. dejanjih. Napisal Ksaver Meško. Ta misterij so igrali 29. 12. 1957. Režija: Marijan Jakopič. Novo scenerijo je pripravil Srečo Gaser. Šepetalka: Anica Knez. Maske: dr. Milan Pavlovčič in dr. Stane Sušteršič. Novo garderobo sta pripravili: Vida Jakomin in Pavla Dolinar. Glasbeni vložki: Rado Menart. Ponovitev je bila 2. 2. 1958.

„Gospoška kmetija“, burka v treh dejanjih. Igrali so jo 16. 2. 1958 v režiji Staneta Gerdina. Po igri zabava s plesom.

Družabni večer je društvo priredilo za članstvo in za člane pevskega zbora Korotan v torek 18. 2. 1958. Igral je orkester Marijana Tonklija.

Začarana soba pri „Belj vrani“ je naslov enodejanki, ki jo je ob priliki rednega članskega sestanka pripravil Mladinski odsek „Lilije“ 7. 4. 1958. Nastopili so samo fantje,

nekateri prvič. Pokazalo se je, da bo to dober material, ki ga bo mogoče s pridom rabiti pri rednih predstavah društva.

„Prvi slov. dan“ je priredilo dram. društvo „Lilija“ s sodelovanjem drugih slovenskih društev in obeh slovenskih šol 15. 6. 1958. Udeležilo se ga je veliko število občinstva iz Clevelanda in okolice. Program je vodil Srečo Gaser. Zbor „Korotan“ je zapel: Škrjanček poje; nato je spregovoril škof dr. Gregorij Rožman. Učenci slovenske šole v Collinwoodu so zapeli: Kukavica; sledilo je rajanje: slovenska šola v Collinwoodu. Zatem je nastopil harmonikar Tone Koritnik od sv. Vida. Justina Zorman in Zdenka Mejačeva sta zapeli: Tam, kjer murke cveto; „Korotan“ pa je zapel: Luna sije in Baba vidi muho.

Sezona 1958/59

Občni zbor ob začetku sezone je bil 27. junija 1958. V novi odbor so bili izvoljeni: predsednik: Franc Hren; podpredsednik: Franc Zorman; tajnik: Mira Adamič; blagajnik: Marinka Derling; zapisničar: Andreja Stanonik.

Poslovilni večer je priredil Mladinski odsek „Lilije“ 2. 9. 1958 svoji članici Steli Zorman, ki je odhajala v samostan k uršulinkam.

Članski sestanek 8. 9. 1958 je bil posvečen Turjaku. Govoril je ob 15-letnici takratne tragedije pisatelj Mauser. Predvajali so tudi zvočni film o izkopavanju jelendolskih žrtev.

„Beneške trojčke“ v režiji Marijana Jakopiča je „Lilija“ postavila na oder v nedeljo 10. 10. 1958, kot svojo prvo predstavo v sezoni.

Film o Sloveniji so zavrtili na rednem mesečnem sestanku 3. 11. 1958.

„Grče“, dramatizacija v 5. dejanjih po istoimenski povesti Slavka Savinška. To je bila krstna predstava v režiji Marijana Jakopiča. Prireditve je bila v nedeljo, 4. 1. 1959 v SND na H. a. Grče je dramatiziral Zdravko Novak.

Nastop na televiziji. Plesna skupina Mladinskega odseka „Lilije“ je 18. 1. 1959 nastopila v narodnih nošah z narodnimi plesi na televizijskem programu.

Predavanje na Lurdu, Fátimi in Rimu. Na članskem sestanku 2. 2. 1959 je imel filmsko predavanje duh. vođa č. g. Jožef Varga, ki se je mudil v poletju 1958 dalj časa v Evropi. Predavanje je bilo zelo zanimivo.

Veselo pustovanje je priredila „Lilija“ v nedeljo, 8. 2. 1959.

Pustni torek za članstvo „Lilije“ in „Korotana“ 10. 2. 1959, obkraj v SND na H. a.

Filmsko predavanje o kronanju papeža Janeza XXIII. je imel č. g. J. Varga na članskem sestanku 2. 3. 1959.

Sezona 1959/60

Občni zbor, s katerim se je začela nova sezona, je bil 31. maja 1959. Izvoljen je bil isti odbor, kot za prejšnje leto.

„Drugi slov. dan“ je organizirala „Lilija“ s sodelovanjem kulturnih društev v Clevelandu v nedeljo, 2. 8. 1959. Pokrovitelj: škof dr. Gregorij Rožman. Prireditelj je bila na farmi sv. Jožefa na White Road. Spored je bil sledeč: 1. Ameriška in slovenska himna; 2. Pozdrav; 3. Venček narodnih: pel mladinski zbor „Slavček“ pod vodstvom Miodraga Savernika; 4. Poskočni valček: mladinsko društvo „Kres“, pod vodstvom ge. Ede Novak; 5. Navzgor se širi rožmarin, simbolična vaja učenk slov. šole v Collinwoodu; 6. Povodni mož. Zborna deklamacija, člani dram. društva „Lilije“; 7. Nekaj narodnih: izvajali učenci slovenske šole v Collinwoodu; 8. Govor škofa dr. Gregorija Rožmana; 9. Mladi harmonikarji pod vodstvom Rudija Kneza; 10. Dvošpev: Justina Zorman in Zdenka Mejač; 11. Ciciban, deklamirali učenci slovenske šole sv. Vida; 12. Planšarska idila, plesal Mladinski odsek „Lilije“ pod vodstvom Janeza Varška; 13. Zbor „Korotan“ zapel pod vodstvom Metoda Milača „Naše gore“ in pa „Bodi zdrava domovina“. Vodja programa Marijan Jakopič.

Piknik za člane. Skoro vsako leto organizira „Lilija“ za svoje članstvo piknik, ki ima družaben značaj. V tej sezoni je bil piknik 16. 8. v Metropolitan parku.

Film o zimskem športu je bil predvajan za članstvo na sestanku 2. 11. 1960.

Komemoracija za pok. škofom Rožmanom. Slovenski oder je organiziral komemoracijo za pokojnim škofom dr. Gregorijem Rožmanom s sodelovanjem slovenskih kulturnih društev v Clevelandu. Vabilu se je odzvala tudi „Lilija“: Milka Novakova je deklamirala pesnitev Marijana Jakopiča pod naslovom „Veliko slovensko srce“; pevki Justina Zorman in Zdenka Mejač sta pa zapeli v duetu „Ave Marijo“.

Miklavževanje je priredila „Lilija“ skupno s slovensko šolo v nedeljo, 5. 12. 1959 v SND na H. a. Posebnost priseditve je bila v tem, da so bili vsi otroci obdarovani po Miklavžu, da starši niso imeli dvojnih stroškov, ker je tu navada, da so otroci obdarovani o božiču.

Članski sestanek posvečen spomenu pok. škofa dr. Gregorija Rožmana. Redni članski sestanek 7. 12. 1959 je bil posvečen spomenu pok. škofa dr. Gregorija Rožmana. Justina Zormanova in Zdenka Mejačeva sta v duetu ponovili „Ave Marijo“; Milka Novakova pa deklamirala; mesto zadržanega č. g. Jožefa Varge je govoril Zdravko Novak in orisal posebna poslanstva ljubljanskih škofov zadnjih sto let.

Mladinski odsek „Lilije“ je nastopil s svojo lastno prireditvijo 26. 12. 1959 v SND na H. a. V režiji Jakoba Mejača so postavili na oder dve enodejanki in sicer: „Kakor gospod, tako sluga“ in pa „Čitalnica pri branjevki“. Po programu je bila zabava s plesom.

Pogrebne svečanosti pok. škofa dr. g. Rožmana so bile predvajane v filmu na rednem članskem sestanku 4. 1. 1960.

Srenja. V nedeljo 10. 1. 1960 je priredila „Lilija“ Jalnovo Srenjo v režiji Janeza Varška. Po igri zabava s plesom.

Cvetko Golar: Dve nevesti. V nedeljo, 28. 2. 1960 je „Lilija“ postavila na oder v režiji Sreča Gaserja igro „Dve nevesti“. Oceno je napisal Karel Mauser v „Ameriški Domovini“ štev. 55 z dne 3. 3. 1960.

Maškerada za članstvo. Dram. društvo „Lilija“ in pevski zbor „Korotan“ sta priredila na pustni torek maškerado za članstvo obeh društev. Prireditelj je bila v SND na H. a. 1. marca 1960.

Olimpijski tekmovalc Franc Jerman je na povratku v Argentino obiskal tudi svoje prijatelje v Clevelandu. „Lilija“ je izrabila to priliko in povabila Jermana na redni članski sestanek, kjer je govoril o svojih vtisih in doživetjih na zimski olimpijadi, kjer je zastopal Argentino v tekih na dolge proge.

Proslava 40-letnice

Jeseni leta 1959 sta tako Slovenski narodni dom na Holmes avenue kot dram. društvo „Lilija“ praznovala svojo 40-letnico.

„Lilija“ je proslavila svoj jubilej v nedeljo, 18. 10. 1959. Sedanji odbor „Lilije“ je povabil k proslavi še živeče ustanovne člane in igralce. Vabilu so se odzvali: Lojze Jerkič, ustanovni član in igralec, prvi predsednik; nadalje pa še sledeči ustanovni člani in igralci: Franc Matoh z gospo Marijo; Josipina Saso, poročena Cigoj s soprogom; Franc Suban; Kristjan Stokel z gospo; Janez Trček in Sebastijan Trampuš. Gotovo je, da živi v Clevelandu še več članov in ustanoviteljev „Lilija“, pa se vabilu društva niso odzvali.

V prvem delu proslave si bili vsi navzoči ustanovni člani povabljeni na oder, kjer jim je bilo sporočeno, da jih je sedanji odbor dram. društva „Lilije“ imenoval za častne člane društva. Izrečene so jim bile čestitke in zahvala za njihovo tedanje kulturno delo. V drugem delu je Miro Odar recitiral Simona Gregorčiča: Naš narodni dom. Sledil je prizor iz „Grč“, II. dejanja 1. prizor: nastopili so Ivan Jakomin kot Vršan, Janez Hauptman kot Klemen in Mira Adamičeva kot Mana. Pri naslednji točki sta zapeli v duetu Justina Zormanova in Zdenka Mejačeva: Na zapravljivčku in pa Reci le zakaj. Sledili so trije prizori iz drugega dejanja „Preščani ženin“. Nastopili so: Anica Hočevarjeva kot Lenka;

Andreja Stanonik kot Urška; Stane Gerdin kot čevljar Urh; Ivan Hočevnar kot poštar in Božo Pust kot zdravnik. Po prizoru je recitiral Jože Likozar Aškerčev Mejnik. Duet iz veseloigre „Svojeglavček“ sta peli Zdenka Mejačeva in Ivan Jakomin. Nato je Božo Pust recitiral Krilovo basen Volk in jagnje. Sledil je prizor iz „Gosposke kmetije“. Nastopila sta Jakob Mejač in Srečo Gaser. Za zaključek so fantje na vasi zapeli štiri posmi: Vinski brat, Moj deklíč, V hribih se dela dan in Zabe. Program je vodil Zdravko Novak.

S tem je zaključenih deset sezon kulturnega dela dram. društva „Lilije“. V tem poročilu nismo omenili vseh piknikov vsakega posebej v letnih sezonah. Prav tako tudi ne vseh članskih sestankov, ki so bili mesečno, ampak samo tiste, na katerih je bil kak važnejši program.

Društvo ima kakih sto članov, ki pa niso vsi igralci, pa kljub temu delajo v prospah društva.

SLOVENSKI PRIZOR V INDONEZIJU

Slovenski dečvi: ga. Dixon in ga. Hargraves

Narodnostne skupine Shellove družbe v Pladju pri Palembangu v Indoneziji so pripravile kratke prizore za „Potovanje okoli sveta“. Svoje točke so imeli: Indonezija, Avstralija, USA, Južna Amerika, Portugalska, Švica, Anglija, Holandska, Nemčija, Norveška, Francija in Slovenija. Slovenski prizor je pripravil ing. Albin Mozetič. Ker drugih Slovencev tam ni bilo, je naprosil za sodelovanje svoje stanovske tovariše. Naučil jih je več slovenskih pesmi, kar ni bilo lahko, ker angleški fonetični pravopis nima pravih vokalov za slovenščino. N. pr. besedilo pesmi „Pozimi pa rožice ne cveto“ je bilo treba

napisati takole: Pohzeemei pah rawzheetshae h nae tsvaetoh. Narodne noše je za silo spravil „iz flik“, zbranih iz vseh koncev Indonezije. Slovenski folklorist bi se morda za glavo prijemal, toda ing. Mozetič je dosegel namen: V daljnji Indoneziji je postavil na oder slovenski prizor, čeprav je bil on edini Slovenec, ki je v njem nastopal, vsi ostali pa drugih narodnosti. Uspeh je bil izreden. Kajti to je bil edini prizor, v katerem so nastopajoči res peli, in sicer večglasno kot pravi fantje na vasi.

Pod oknom: Od leve proti desni: Ing. Dixon (Avstralec), ing. Mozetič, ing. Leyte (Holandec), g. Casson (Anglež) in ga. Dixon

DRUŠTVO SLOVENCEV OB DESETLETNICI

V Zborniku-Koledarju Sv. Slov. za 1960 smo začeli objavljati pregled delovanja DS v Buenos Airesu. Doslej je bilo prikazano delo osrednjega slovenskega društva v Argentini za leta 1947, 1948 in 1949. Nadaljevanje in zaključek poročila naj bi bilo objavljeno v Zborniku-Koledarju Sv. Slov. za 1961. Pa je zopet tako narastlo, da je od pripravljenega gradiva mogoče objaviti samo poročila o občnih zborih ter informativnih sestankih DS v letih 1947, 1948 in 1949, ki bi bili morali biti objavljeni že v Zb.-Kol. za leto 1960 ter poročilo o prizadevanju odbora DS za izvedbo socialnega zavarovanja za svoje članstvo. Z objavo ostalega zbranega gradiva bomo nadaljevali prihodnje leto.

Uredništvo

OBCNI ZBORI IN INFORMATIVNI SESTANKI DRUŠTVA SLOVENCEV

I. — ustanovni — občni zbor DS

Bil je 25. I. 1948 v dvorani pri Sv. Juliji v Buenos Airesu. Na njem je bil izvoljen naslednji odbor: Predsednik Miloš Stare, I. podpredsednik ing. Albin Mozetič, II. podpredsednik Jože Albreht, tajnik Tone Skubic, blagajnik Rev. Lado Lenček CM, gospodar ing. Avgust Vivoč ter odborniki: dr. Bojan Ribnikar, ing. Jože Brodnik, gđc. Marija Petelin ter Stanko Škrabec. Nadzorni odbor: Dr. Vinko Zorec, dr. Milan Komar in dr. Janez Janež. Razsodišče dr. Franc Mihelič.

Spremembe v odboru med letom: Ing. Vivoč je odšel na službeno mesto v Comodoro Rivadavia. Za gospodarja je bil pritegnjen v odbor Joško Krošelj. V nadzorni odbor je prišel še Ruda Jurčec, po odhodu dr. Janeža na Kitajsko pa Anton Nose. V društveni odbor je bil pritegnjen tudi Rev. Anton Orehar. Ostalo glej Zbornik-Koledar Sv. Slov. 1960, str. 231.

Informativni sestanek

je bil 9. VII. 1948 pri Sv. Juliji. Udeležba: nad 400 članov. Odborniki so podrobno poročali o delu za slovensko skupnost. Jože

Albreht je imel predavanje o dolžnostih slovenskega emigranta. Tajnik Tone Skubic je v poročilu o polletnem delu društva za naselitev slovenskih beguncev v Argentini omenjal težave, na katere je odbor zadeval. Poročilo je zaključil z ugotovitvijo:

„Ko po šestih mesecih obstoja društva gledamo na izvršeno delo, ne smemo pozabiti, da je to delo bilo pionirsko. Najtežji so povsod začetki in težave. V dokajšnji meri se je posrežilo društvu te težave odstraniti. V večji meri bi pa društvo imelo uspeh, če bi ga podpirali resnično pri delu vsi člani. Po vsaj skoraj končanem pionirskem delu, ko bo v kratkem dosežen prvi namen društva t. j. pomagati slovenskim beguncem pri vselitvi v Argentino, pa bo moglo društvo stopiti k sistematičnemu zasledovanju drugih bistvenih namenov, med katerimi zavzema vedno vidnejše mesto potreba po gospodarski organizaciji in na ta način osamosvojitve društvenih članov“.

Blagajnik Rev. Lenček je navajal, da je imelo društvo 27.436,30 pesov dohodkov, izdatkov pa 27.403,10; gospodar Joško Krošelj je poročal o hiši na R. Falcónu, ki jo je najelo društvo, da ob prihodu v Argentino pomaga tistim družinam z otroki, ki si same takoj ne morejo najti stanovanja, da morejo oditi iz emigrantskega hotela. Za hišo je društvo moralo položiti kavcijo 7.000 pe-

sov (Po vrednosti pesa predstavlja to danes več kot 100.000 pesov. Op. ur.), najemnina za vso hišo znaša mesečno \$ 1.200.— stranke pa plačajo mesečno od 30 do 120 pesov. Ženski referat je imela gdč. Marija Petelin. Govorila je o velikih težavah, ki so bile združene z zaposlevanjem žena in deklet.

Po poročilih odbornikov je povzel besedo društveni predsednik Miloš Stare. Vsem se je zahvalil za veliko delo, ki so ga v društvu opravili za skupnost in vsem, ki so „v svesti si svoje dolžnosti materialno in moralno podprli delo društva in razumeli njegovo poslanstvo.“ V nadaljnjih izvajanjih je zlasti naglašal:

„Ne smemo opustiti zahvale tistim Argentincem, ki so prispevali materialno, da smo mogli vršiti delo za Slovence, ki se nahajajo v Evropi in delo za došle v Argentino. Da smo mogli opraviti to delo v pol leta, smo morali zaradi nerazumevanja mnogih novonaseljencev v Argentini beračiti pri Argentincih za podporo. Da, dejansko smo beračili, da smo dobili sredstev za delo.“ (Tu je mislil g. Stare na nabirko, ki jo je organiziralo DS s pomočjo slovenskih duhovnikov po cerkvah ob nedeljskih mašah. Op. ur.)

Na ugovore in izjave tistih, ki pravijo, da društvo ni več potrebno, je dejal:

„Tistim, ki pravijo, da ni treba društev in organizacij, odgovorjam z vprašanjem: Zakaj nisi tega tedaj govoril, ko si prosil organizacije, da bi prišel semkaj? Zakaj si se tedaj obračal na Slovenski socialni odbor v Rimu? Zakaj nisi tedaj protestiral proti nabirkam, ki so se vršile v USA pri Ligi slov. kat. Amerikancev za pomoč slovenskim beguncem? Dokler je en sam Slovenec še, ki želi priti v Argentino, pa ne more, toliko časa je naša sveta dolžnost, da z delom ne prenehamo. In ne bomo prenehali. Naše nadaljnje delo se bo potem, ko bo izvršena naša prva naloga usmerilo na gospodarsko in kulturno področje. Vse mogoče poklice imamo. Imamo kapital, t. j. pridne in delovne roke, kar pomeni v Argentini več kot denarna sredstva. Morali bomo to organizirati in sistematično pripraviti slovenski emigraciji gospodarsko podlago. Slovenski novonaseljenci v Argentini se moramo zavedati, da delamo življenjski izpit. Delamo preizkušnjo ali se znamo živeti v novo življenje, v katerem smo se znašli, ali se bomo pa utopili. Ni dovolj, da se reši posameznik. Rešiti se moramo kot celota. Uspehi so nam zagotovljeni, če bomo svoje življenje in delo uravnavali po načelu, ki je močnejše kot vse socialne teorije: Ljubi svojega bližnjega kot samega sebe“.

II. občni zbor DS

Dne 23. I. 1949 se ga je pri Sv. Juliji udeležilo 400 članov. Tajniško poročilo je prebral J. Albreht, ker je tajnik Tone Skubic iz zdravstvenih razlogov med letom odstopil. Delo prvega leta obstoja DS se je nanašalo na prvi namen društva, t. j. pomagati slovenskim beguncem ob njihovi vselitvi v Argentino. Dobljenih je bilo 12.656 vselitvenih dovoljenj. V začetku je DS smatralo za svtega člana vsakogar, ki je prišel v Argentino na podlagi vselitvenega dovoljenja, ki mu ga je preskrbel Slov. soc. odbor v Rimu. Izkazalo se je pa, da to stališče ni pravilno, kajti društvo je imelo na papirju veliko članov, naročnino jih je plačevalo pa mnogo manj. Zato je 27. VI. 1948 sklenilo, da bo odbor sprejemal za člane samo tiste, ki bodo izpolnili pristopno izjavo. Blagajnik Rev. Lenček je navajal, da je v letu 1948 613 članov plačalo \$ 22.630,50 članarine. Za kritje izdatkov je omenjal javne nabirke med Argentinci, ki so dale samo 385 pesov, mnogo bolj pa je uspela akcija cerkvenih nabirk, ki je dala društvu \$ 3.391. Najeto je bilo tudi posojilo v višini 10.030 pesov. V glavnem za položitev kavcije za hišo na R. Falcónu. Vseh dohodkov je imelo društvo v prvi poslovni dobi \$ 53.169,35. Društveni gospodar Joško Krošelj je navajal, da je društvo spravilo v hišo na R. Falcón 69 oseb, od katerih je 7 samcev. Podrobno je poročal tudi o prihajanju posameznih transportov v Argentino ter o položaju slov. izseljencev v emigrantskem hotelu. V ženskem referatu je gdč. Marija Petelinova navajala, da je DS, da bi olajšalo položaj žena in deklet, ki so bile zaposlene kot hišne pomočnice, stopilo v stik s kat. sindikatом za hišne pomočnice, kjer pa ni bilo pravega razumevanja. Zato je DS samo začelo zbirati ponudbe za zaposlitev žena in deklet. Težave so bile tudi z 42 mladoletniki, ki so prišli v Argentino brez svojcev. Zanje je morala pred sodnikom za mladoletne prevzeti vso odgovornost za varuštvo nad njimi ter mu o njih sporočiti vse podatke, ki jih je glede mladoletnikov zahteval. Rev. Anton Orehar je poročal o delu odbora za pomoč „sivim“, t. j. tistih, za katere mednarodna begunska organizacija ni hotela prevzeti stroškov za prevoz. V tem odboru je bil Rev. Orehar predsednik, tajnik Rudolf Smersu, odborniki pa Marijan Marolt, Jože Albreht in Janko Aršek. Od-

bor je med rojaki nabral \$ 4.306.— podpor v obliki „Blitzgutscheinov“, je pa poslal na razne naslove v Nemčijo v vrednosti 2.644,90 pesov. Glede prevoza sivih je odbor pozval sorodnike takih beguncev, da bo trela zbrati sredstva za plačilo prevoznih sredstev. Iz poročila je tudi razvidno, da je preiskovalna komisija IRO že končala delo v taborišču Eschwege. Od 90 slovenskih beguncev je 85 priznala položaj DP. Da je komisija pospešila delo, je precej pripomogla gladovna stavka. Dr. Tine Debeljak je poročal o delovanju „Kulturnega sveta“. Podrobno je tudi prikazal dotedanje delovanje Igralske družine Narte Velikonja, Pisateljske družine France Balantič ter Slovenskega pevskega zbora.

Društveni predsednik Miloš Stare se je nato zahvalil vsem članom, ki so društvo podpirali pri delu z rednim plačevanjem članarine, zatem častnemu predsedniku Janezu Hladniku, ki je vedno stal društvu ob strani in mu ni nikdar odrekal svoje pomoči. Omenjal je dalje, da je vseljevanje uradno za nekaj časa ustavljeno, toda odbor DS bo kljub temu storil vse, kar mu bo mogoče, da bodo prišli v Argentino vsi, ki to žele. V nadaljnjih izvajanjih je poudarjal:

„Pri tem velikem delu pa morajo sodelovati vsi člani in članice; tudi tisti, ki danes stoje zunaj društva, naj se spomnijo, kako težko in s hrepenenjem so čakali dneva, ko bodo mogli oditi v Argentino in so tukaj začeli novo življenje. Brez požrtvovalnega dela odbora in tistih par sto zvestih članov DS, ki so redno plačevali naročnino, se tudi ti danes ne bi nahajali v Argentini. Novi odbor čakajo nove skrbi in mnogo dela. Marsikaj pa se bo doseglo v složenem delu in ob sodelovanju in s podporo vseh članov, vseh slovenskih protikomunističnih beguncev. Nikogar društvo ne izključuje iz svoje srede, vsem odpira vrata ne oziraje se na politično opredeljenost, saj vsem pušča v tem oziru popolno svobodo. Vsi slovenski antikomunistični begunci, pa naj so v preteklosti pripadali katerikoli politični stranki, morajo tukaj biti ena sama velika družina. Prizadevajmo si biti drug drugemu dobri. Vsi bodimo dobri in lahko bomo živeli. Živelo bo naše društvo, živela bo naša slovenska skupnost. Vsi bomo lepo živeli v slogi in ljubezni“.

V debato o poročilu odbornikov je posegel tudi Rev. Glavač. Najbolj ga je zanimalo „kdo izdaja list Svobodna Slovenija“. Ali ga izdaja društvo, ali kdo? Če ga društvo ne izdaja, kdo se torej skriva za „anonimnim konzorcijem“. Po njegovem mne-

nju bi bilo dobro, da bi list izdajalo društvo. Rev. Glavaču je Miloš Stare pojasnil, da Svobodne Slovenije „ne izdaja društvo, pač pa konzorcij“. Poudarja, „da list hoče delati z društvom in povsod ter vedno braniti interese društva“. Rev. Glavač z odgovorom ni bil zadovoljen ter je vpraševal „kako je mogoče, da se list poslužuje društvenega osebja“. Izjavil je tudi, „da so časi, ko ni bilo kontrole, minili,“ kajti „Svobodna Slovenija pobira za tiskovni sklač po 50 pesov, kar ni malo, pa še sedaj ne ve, koliko je vplačanega“.

Na izpač Rev. Glavača je odgovoril društveni blagajnik Rev. Lenček. Naglasil je, da trditve Rev. Glavača niso točne, kajti g. Pavle Rant, ki je pri listu, je na škodo lista pomagal tudi v društveni pisarni, ker DS nima vodje pisarne. Prav tako tudi g. Joško Krošelj, ki je bil do 15. jan. 1949 tudi referent za emigrantski hotel, je že 1. decembra hotel odložiti to mesto, pa je vendar še naprej delal pri društvu in na škodo lista. V debato je za tem poseglo več članov, nakar je Rev. Glavač znova zatrjeval, „da hoče vedeti, kdo se skriva za brezimnim konzorcijem in čemu nekateri hočejo kapitalistični red, ko so pač marsikje izvedli reformo“.

Očitke in napade Rev. Glavača je odločno zavrnil tudi dr. Tine Debeljak, nakar je v debato posegel Rev. Janez Hladnik. Med drugim je odgovoril Rev. Glavaču takole:

„Predgovornikovo stališče bi bilo pravilno, če bi društvo imelo svoje glasilo. Vendar pa je po mojem mnenju to le sen, ali bolje povedano, žalostno dejstvo, da je od 5000 slovenskih beguncev, ki se nahajajo v Argentini, tako malo članov in še ti redno ne plačujejo članarine. Zato je vsaka debata o tem zaenkrat brezpredmetna in naj si drugi belijo glave, kako bodo list vzdrževali.“

Pri tem je tudi ostalo. Pred volitvami novega odbora je častni predsednik DS Rev. Hladnik znova povzel besedo ter je med drugim naglasil tole:

„Edini naš skupen interes je, da ohranimo, kar imamo dobrega slovenskega. In to bo mogoče le z dobrim sporazumevanjem. Treba je z jasno besedo na dan takrat, kadar je ura za to. Pripravite se dobro za občni zbor, da boste pomogli do zmage najbolj pravi smeri, potem pa, če smo res vredni poštenega imena, je treba mirno sprejeti sklep večine in delati za skupnost po meri kot jo je večina določila. Kdor dela drugače, je škodljivec skupnosti. Nekateri imajo mnogo kritike in graje. Na žalost se skoraj vse-

lej izkaže, da prav tisti ničesar ne naredi in ničesar tudi ne žrtvujejo. S kakšno pravico govore? Prav njihovo ravnanje je v preteklem letu zelo veliko škodilo, ker zaradi takih govoric so se utrudili nekateri izvrstni rojaki, ki so s svojim delom zaslužili le vsestransko priznanje, pa so je dobil človek, ki jih je zlohotno obdolžil tatvin, poneverb, zlorab. Zato je prevažno, da bi rojaki tehtali besede, da ne bi z nepremišljeno ovirali dela za skupno korist. DS je premnogo storilo in nikogar ni, ki bi mogel reči, da ni imel nikake koristi od njega. Res je pa to, da je nekaj ljudi takih, da potem pozabi na vse, če mu 99-krat kaj narediš, enkrat pa ne moreš ugoditi in noče videti in doumeti, da imajo tudi drugi kako pravico. Sicer vemo, da je plačilo tega sveta nehvaležnost in zato seveda ne bomo nehali v našem delu za blagor rojakov, toda žalostno pa je, da taki nevedneži morejo napraviti naši skupnosti veliko škodo, nesebičnim delavcem pa bridkost. Še eno je zelo važno: Po enem ljudje sodijo vse. Zato škoduje vsej naši skupnosti, kdor je nevr eden v svojem delu, poštenju in obnašanju. Konstruktivna kritika je potrebna in hvaležni smo zanjo, toda tisti, kaerega vodi zlohotnost ali stvari presoja le tja v en dan, ne da bi bil tudi sam pripravljen kaj storiti in tudi sebe sodbi drugih izpostaviti, naredi bolje, če molči“.

Hladnikove besede so vsi sprejeli z odobravanjem. Pri volitvah je bila nato izvoljena naslednja lista:

Predsednik Miloš Stare, I. podpredsednik Janez Majeršič, II. podpredsednik Mr. Bojan Ribnikar, tajnik Jože Albreht, blagajnik Rev. Lado Lenček CM, gospodar Albin Petelin, kot odborniki pa: ing. Albin Mozetič, Jože Lesar, dr. Vojko Arko, Janez Kranjc, Ivan Žnidar. Nadzorni odbor: Ravnatelj Marko Bajuk, prof. Gorazd Vladimir in Anton Nose. Razsodišče Marijan Marolt.

Sprejete spremembe pravil predvidevajo ustanovitev kulturnega in organizacijskega referata. Za kult. referenta je bil določen dr. Tine Debeljak, za organizacijskega Rudolf Smersu. Po spremembi pravil je član odbora tudi vsakokratni slovenski dušni pastir.

Informativni sestanek DS

dne 16. IV. 1949 je bil v dvorani Sal. kolegija v ulici Belgrano. Navzočih 60 članov. Predsednik Miloš Stare je omenjal, „da potajajo naša zborovanja, vedno težja, ker oblast ne dovoli, da bi se vršila v slovenskem jeziku. Tako se morajo vsi občni zbori izvršiti v kasteljansčini, prav tako tudi vsi

članski sestanki. Le strogo umetniške, kulturne in verske prireditve bi se mogle vršiti v slovenščini“. Zato društveni odbor tudi ni sklical članstva na pravi informativni sestanek, ampak samo na razgovor.

Odborniki DS so zatem poročali o delu društva: O pripravah za proslavo 100-letnice smrti argent. osvoboditelja gen. San Martina, o spominski proslavi za slovenske žrtve, o ustavitvi množične emigracije v Argentino ter o želji Lige v USA, naj bi tudi DS prispevalo za vzdrževanje tistih slovenskih beguncev, ki še niso mogli emigrirati ter so še v raznih evropskih taboriščih. Podano je bilo tudi poročilo o delu za ustanovitev Vzajemne pomoči (Rudolf Smersu). Sporočeno je bilo dalje, da je bilo v Mendози ustanovljeno tudi Društvo Slovencev. Stališče DS v Buenos Airesu do istoimenskega društva v Mendози je bilo na sestanku označeno takole:

„DS v Bs. Airesu tej ustanovitvi ni bilo in ni nasprotno, želi pa, da se na zunaj ohranja popolna enotnost in edinstvo med slovenskimi novonaseljenci. DS v Mendози more imeti na zunaj vso avtonomijo, interno pa je podružnica DS v Buenos Airesu in so člani DS v Mendози istočasno tudi člani DS v Bs. Airesu“.

Odbor DS v Buenos Airesu jim je predlagal, da si v Mendози pridrže 90 odstotkov članarine, posmrtninski prispevek in prispevek za Vzajemno pomoč pa morajo plačevati v Buenos Airesu.

III. občni zbor DS

je bil 11. XII. 1949 v dvorani pri Sv. Juliji. Zaradi prisotnosti predstavnika zvezne policije se je moral vršiti v kasteljanskem jeziku. Zato je občni zbor vodil in na njem podal zgoščen pregled dela društvenega odbora častni predsednik DS Rev. Janez Hladnik. Tajništvo poročilo je navajalo, da je v letih 1947 in 1948 prišlo v Argentino 5182 rojakov. Ker jih je nekaj prišlo zasebno, je lahko reči, da je v tem času prišlo v Argentino 5.300 Slovencev. DS je imelo članov 1250. Med letom je bila ustanovljena društvena knjižnica, ki ima 630 knjig. Slovenske šolske tečaje je obiskovalo 140 otrok. Verouk so poučevali Anton Orehar, Karol Škulj, Janko Mernik in Albin Avguštin, druge predmete pa Martin Mizerit, Anica Šemrov, Cveta Germek, Marija Fink in ga Nerina Zupancič. Blagajništvo poročilo je na-

vajalo 52.933.— pesov dohodkov in izdatkov. Poročilo organizacijskega referenta Rudolfa Smersuja napore društvenega odbora za pridobivanje novih članov, kult. referenta dr. Debeljaka pa naslednjo ugotovitev:

„Kolikor bolj izgublja DS pomen kot emigracijska pisarna, toliko bolj dobiva na pomenu kot predstavnik in organizator gospodarskega, vzgojnega in kulturnega dela Slovencev v Buenos Airesu in Argentini sploh.“ Navajal je, da so v tej poslovni dobi delovala naslednja kult. društva: Slov. pevski zbor Gallus, Igralska družina Narte, Velikonje-IDNAVE, Slovenski izseljenski odbor SIO in Pisateljska družina France Balantič.

Na občnem zboru je bilo tudi povedano, da je med letom začela delovati Komisija za zbiranje zgodovinskega gradiva. Sprejeti so bili naslednji sklepi:

1. Ukine se emigracijski prispevek, članarina ostane \$ 5.—; 2. Vsi člani se obvežejo plačevati ob smrti člana DS po 1

peso; 3. Pri odboru DS se ustanovi referat za Vzajemno pomoč; 4. Izglasovano je bilo pooblastilo odboru za morebitno spremembo pravil v zvezi z ustanavljanjem Vzajemne pomoči.

Pri volitvah je bil izvoljen naslednji odbor:

Predsednik Miloš Stare, podpredsednika: dr. Bojan Ribnikar in Stane Bitenc, tajnik France Pernišek, blagajnik Valentin Markež, gospodar Janez Kralj kot odborniki pa: Jože Albreht, Herman Kralj, Jože Lesar, ing. Albin Mozetič in Maks Osojnik. Kulturni referent dr. Tine Debeljak, organizacijski referent Pavle Rant, referent za Vzajemno pomoč Rudolf Smersu. Nadzorni odbor Franc Kogovšek, Tone Skubic in Vladimir Gorazd. Razsodišče Marjan Marolt.

Upravni odbor Vzajemne pomoči: Alojzij Erjavec, Franc Dolenc, Janko Hafner in dr. Anton Komotar.

VZAJEMNA POMOČ

Iz poročila o ustanovitvi slovenske ustanove za bolezensko, starostno in posmrtninsko zavarovanje Vzajemna pomoč v Zb. Kol. Sv. Slovenije za 1960 je razvidno delo, ki ga je DS v Buenos Airesu za izvedbo tega načrta opravilo v letu 1949. Zaključeno je bilo z ugotovitvijo, da je odbor na seji 9. XII. 1949 za občni zbor pripravil naslednji predlog:

1. Odobri se Pravilnik Vzajemne pomoči; 2. Ustanovi se upravni svet Vzajemne pomoči, ki ima namen pripraviti vse, kar je potrebno za notranje poslovanje. Dalje mora oskrbeti odobrenje nadzornih oblasti in sestaviti poročilo za aprobativno skupščino, ki mora biti najmanj v času 6 mesecev. Upravni svet šteje 4 člane. Predsednik društva vabi po potrebi člane upravnega sveta k sejam odbora DS. Upravni svet se izvoli ob volitvah društvenega odbora“.

Predlog odbora je bil sprejet na občnem zboru DS 11. XII. 1949. V upravni svet Vzajemne pomoči so bili izvoljeni: Alojzij Erjavec, Franc Dolenc, Janko Hafner in dr. Anton Komotar. Referent za Vzajemno pomoč pri odboru DS je postal Rudolf Smersu.

Odbor DS je na prvi seji (17. XII. 1949) pozval člane upravnega sveta Vzajemne pomoči naj začno takoj z delom in naj prekrbe prevod Pravilnika Vzajemne pomoči v kasteljansčino. Takoj naj stopijo tudi v stik z Direkcijo za vzajemno pomoč (Dirección

de Socorro mutuo), kjer naj se dogovore glede priredbe pravil.

Upravni svet Vzajemne pomoči se je takoj lotil dela. Preskrbel je prevod Pravilnika v kasteljansčino in napravil veliko poti na Direkcijo za vzajemno pomoč glede priredbe pravil in ureditve ostalih vprašanj, ki so bila v zvezi z Vzajemno pomočjo. Na društvene člane so razposlal tudi okrožnico. Obvestili so jih, da bo Vzajemna pomoč za člane DS obvezna, ustanovljena bo pa samo v primeru, če se bo zanjo izrekla večina članov.

O pripravah za ustanovitev Vzajemne pomoči je obširno poročal referent za to vprašanje Rudolf Smersu na seji 2. sept. 1950. Med drugim je povedal, da je bil ponovno na Direkciji za vzajemno pomoč, kjer je pristojne oblasti obvestil, da DS ne more izpolniti zahtev omenjenega ravnateljstva, ker vzajemno pomoč. Pojasnil jim je tudi da DS vložilo njena pravila samo zaradi tega, da bi nanja dobilo pripombe Direkcije za vzajemno pomoč. Pojasnil jim je tudi delokrog DS in delokrog, ki naj bi ga imela slovenska Vzajemna pomoč.

Isti dan je imel sejo tudi upravni svet Vzajemne pomoči. Razprava je bila zlasti o višini posmrtnine ob smrti zavarovanca. Sklenjeno je bilo naj bo za zavarovanca v

starosti do 18. leta 250 pesov, ob smrti starejšega zavarovanca pa 500 pesov.

Odbor DS je 14. X. 1950 sklenil sklicati članski sestanek dne 29. okt. s poročilom o dotedaj izvršenem delu za ustanovitev Vzajemne pomoči. Referent Smersu je predlagal naj bi Sv. Slovenija znova s člankom pozval rojake, naj pohite z odgovorom glede ustanovitve Vzajemne pomoči. Dalje, naj bi DS Vzajemno pomoč ustanovilo, če bo prišlo 3/4 pozitivnih odgovorov in prijav članov. V tem primeru naj bi bila Vz. pomoč obvezna za vse člane. Če bi pa prišlo samo 500 pozitivnih odgovorov in prijav za okoli 100 otrok, potem naj bi DS ustanovilo Vzajemno pomoč kot svoj odsek in naj bi bilo članstvo pri njej obvezno samo za tiste, ki se bodo priglasili.

Poročilo o delu za ustanovitev Vz. pomoči je bilo na dnevnem redu tako inf. sestanka dne 29. X. 1950, kakor tudi na občnem zboru 12. XI. 1950, na katerem so bili izvoljeni v upravni svet Vzajemne pomoči: Franc Dolenc, Rudolf Smersu, Janke Hafner, dr. Anton Komotar in Pavle Masič. Referent za Vzajemno pomoč pri odboru DS je postal Al. Erjavec.

Medtem so prihajali odgovori članov na okrožnico in pismeno vprašalno polo. Iz poročila referenta Erjavca na seji DS dne 25. XI. 1950 izhaja še precejšen optimizem, pozneje je zanimanje med rojaki za to potrebno ustanovo začelo popuščati. Na podlagi mnenj strokovnjakov za zavarovalna vprašanja in po verjetnostnem računu je postalo jasno, da s prijavljenim številom članov Vz. pomoči ni mogoče ustanoviti v taki zamisli, kakor je to hotelo DS. Zato je referent L. Erjavec na seji 9. VI. 1951 poročal, da med člani „ni zanimanja za Vzajemno pomoč“. Sporočil je tudi ugotovitev, da Vz. pomoči v obliki, kakor je bilo predlagano na občnem zboru, ni mogoče ustanoviti. Je pa bil mnenja, da bi jo bilo treba postaviti na novo osnovo.

Isti referent je odbornikom DS na seji 19. VII. 1951 dal pregled vsega dela, ki sta ga tako odbor DS, kakor tudi upravni svet Vz. pomoči izvršila za ustanovitev te koristne socialne ustanove za slovenske rojake. Po tem poročilu je odbor DS sprejel naslednji sklep:

„Ugotovi se, da je odbor vse storil, kar je bilo v njegovi moči, da svoje članstvo

zainteresira za Vzajemno pomoč. Objavil je mnogo člankov, razposlal dve okrožnici, sklical več članskih in zaupniških sestankov. Članstvo pa kljub temu za to vprašanje ni pokazalo dovolj zanimanja in tudi ni upanja, da bi se to spremenilo. Zato se sklene prenehati z delom za Vzajemno pomoč in o tem poročati na prihodnjem občnem zboru. Odboru za Vzajemno pomoč pa se naroča, naj vprašanje medsebojnega podpiranja članov še nadalje študira“.

Odbor DS je gornji predlog odobril.

Za občni zbor DS dne 21. X. 1951 je odbor DS pripravil glede prizadevanj za ustanovitev Vz. pomoči obširno poročilo, ki med drugim navaja:

„Odbor DS je v letu 1949 sklenil ustanoviti poseben podporni organ za svoje člane, ki naj bi skrbel zanje in za njihove svojce v raznih materialnih potrebah. Za vršitev take naloge je bila imenovana posebna komisija, ki je pripravila pravila, skladna s tukajšnjo zakonodajo. Na občnem zboru DS dne 11. XII. 1949 so bila skladno s tem tudi spremenjena društvena pravila in sprejet sklep, da se ustanovi poseben odbor pod imenom „Vzajemna pomoč Društva Slovencev“ in da se izvoli že tudi prvi odbor Vzajemne pomoči. Ta odbor je imel nalogo pripraviti pravila in vse potrebno za formalno ustanovitev Vzajemne pomoči DS, v ta namen stopiti v stik z Dirección de Mutualidades in pripraviti pravila, skladna z argentinsko zakonodajo, da bi jih prihodnji občni zbor DS že lahko sprejel. Odbor je razpravljal tudi o tem, kakšno naj bo članstvo: ali samostojno, ali vezano na članstvo pri DS. O svojem delu je komisija poročala odboru DS, ki je to delo odobril in sklenil, da bodi članstvo v Vzajemni pomoči vezano na članstvo pri DS, vendar naj se pa v tem pogledu izjavijo še člani.

Odbor za Vzajemno pomoč je po verjetnostnem računu prišel do zaključka, da je potrebnih vsaj 600 članov, če hoče društvo uspešno delovati. DS je razposlalo okrožnice svojim članom s pozivom, da se izjavi za ali proti ustanovitvi Vzajemne pomoči do 12. novembra 1950. Do občnega zbora dne 12. XI. 1950 je prišlo samo 310 odgovorov: 267 za ustanovitev in 43 proti. Občni zbor je sklenil, naj odbor za Vzajemno pomoč z delom nadaljuje, dokler ne bo dobil okrog 600 poveljnih izjav, nakar naj se skliče izredni občni zbor in izvede ustanovitev. DS je razposlalo novo okrožnico, a nanjo ni prišel noben odgovor. Zato je odbor za Vzajemno pomoč na seji 9. VI. stavil že znani predlog društvenemu odboru, naj opusti misel na ustanovitev Vzajemne pomoči“.

Iz gornjega poročila DS je torej razvidno, da je DS storilo vse, kar je bilo v danih razmerah mogoče, da bi do ustanovitve Vzajemne pomoči prišlo. Če se to ni zgodilo in slovenski naseljenci v Argentini niso dobili svoje lastne samopomoči, je krivda samo na strani članstva DS, ki je za to važno vprašanje pokazalo premalo zanimanja.

Končno je tudi argentinska oblast, t. j. Dirección de Mutualidades poslala DS dopis,

v katerem mu sporoča, „da je po preučitvi društvenega dopisa in zapisnika občnega zboru DS prišlo do zaključka, da DS glede ustanovitve Vzajemne pomoči ne izpolnjuje zakonitih pogojev in je zato zadeva položena ad acta“.

Na socialno akcijo pa DS tudi potem ni pozabilo, kar potrjuje dejstvo, da je 30. avgusta 1952 uvedlo plačevanje socialnega prispevka.

POSMRTNINSKI SKLAD

Ker akcija za Vzajemno pomoč ni uspela je odbor DS začel na predlog g. Lesarja, akcijo za izvajanje takojšnje posmrtninske pomoči. Tako je bil na občnem zboru DS 11. XII. 1949 sprejet naslednji sklep:

„Vsi člani DS se zavežejo plačati ob smrti člana DS, ki ima članarino urejeno, po en pes. Tako nabrana vsota se izroči rodbini (mož, žena, oče, mati, otroci, bratje, sestre) umrlega člana. Ako pa teh nima, se iz te vsote prispeva h kritju pogrebnih stroškov. Zaradi lažjega poslovanja bo s 1. januarjem DS pobralo pri članih še prispevek za tri primere naprej“.

Pravilnik o posmrtninskem skladu DS je bil do prve društvene seje že narejen, kakor

je razvidno iz poročila društvenega referenta R. Smersuja na seji (28. I. 1950).

Poleg izplačila posmrtnine je pa DS v počastitev spomina umrlega člana napravilo še sklep, da bo za vsakega umrlega člana objavilo osmrtnico v Svobodni Sloveniji.

V izkazovanju pietetu umrlim rojakom je pa DS šlo še dalje ter je 10. X. 1951 sklenilo, „da se DS zanima za grobove umrlih samcev, ki so brez sorodnikov tukaj in v kolikor ti grobovi niso oskrbovani, da skrbi za ureditev grobov.“ Tako je DS hotelo poskrbeti za grobove tistih svojih članov in rojakov, ki nimajo nikogar od svojih v izseljenstvu, ker je stalo na stališču, da bi bila sramota za vse Slovence, če bi grob kakega zapuščenega Slovenca bil v osatu in levelu.

Vsi, ki so že postali naročniki naše najboljše versko-prosvetne revije v izseljenstvu

^v DUHOVNO ŽIVLJENJE

so soglasni v mnenju, da je revija res na višku in da je mogočna opora slovenskemu človeku v tujini, če se hoče ohraniti versko in moralno trdnega ter narodno zavednega

Ali ste na revijo že naročeni?

Ce je temu tako, jo priporočite tudi drugim.

Ce je pa še nimate, pa ne pomišljajte več: takoj se nanjo naročite na naslov:

Ramón Falcón 4158, Buenos Aires

Dobili boste v njej zvestega prijatelja, ki vas bo ohranil trdnega v idealih mladosti in v zvestobi do načel, zaradi katerih smo šli po svetu.

PROMET S. R. L.

25 DE MAYO 533 3°

BUENOS AIRES

T. E. 31-6435, 32-7712

EDINI SLOVENSKI
ZAVOD ZA NALOŽBE
(Inversiones — investment)

VARNOST — LIKVIDNOST — LEPE OBRESTI

D O B R A K N J I G A — N A J L E P Š I D A R

Berite in učite brati slovensko svoje otroke!

PAVLOVČIČ: ZGODOVINSKI ATLAS SLOVENIJE
95 večbarvnih zemljevidov (40x25 cm) slovenskih pokrajin od najstarejših časov. Grbi cerkvenih in svetnih oblasti (Naslovi zemljevidov tudi v angleščini in španščini).

Geržinič: DNEVI SMRTNIKOV - Antologija slovenskega emigracijskega pripovedništva. 17 avtorjev objavlja 24 črtic

Dante - Debeljak: PEKEL (Božanska komedija) Svetovni genij v slovenskem prevodu

Pišite po brezplačni ilustriran seznam vseh izdanih knjig

KNJIŽNA ZALOŽBA SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE
ALVARADO 350, RAMOS MEJIA, BUENOS AIRES, ARGENTINA

"RECREO EUROPA"

na Río Carapachay

Najlepša izletna točka za nedeljske izlete v Tigre. Krasna okolica. Prevoz s postaje Tigre do recrea in nazaj je lep in hiter.

Lastnik: ROVTAR

Tigre (FNGBM) T. E. 749-0589

SLOVENSKA GOSTILNA ILIRIJA

BAR — RESTAURANT — PENSION
nuđi vsem Slovencem

svoje prostorne sobe, dvorane, velik senčnat vrt za tradicionalne „ohceti“ za poslovilne večere, za proslave, itd.

Rezervirajte si prostore že naprej!
Odlična kuhinja — Dobra postrežba
Zmerne cene

Alvarado 350, T. E. 658-0827 R. Mejía

GRADBENA TEHNIKA

Franc Lobnik in Janez Jereb

SAN MARTIN
Güemes 175 (Km 9)

SAN JUSTO
Rep. de Chile 3070

FABRICA DE MOSAICOS

Janez Sabec y Cía.

Almeyra 571, V. Libertad, San Martín

Dr. LOJZE BERCE

K I R U R G

(Instituto de Gastroenterología)

ORDINIRA: TOREK,

ČETRTEK in SOBOTA

V nujnih primerih klicati po
telefonu

GRANADEROS 61

Capital

T. E. 66 - 0818

SLOVENSKO KERAMIČNO

PODJETJE

V MENDOZI

CACES

ŽELI USPEHOV

IN BLAGOSLOVA

VSEM ROJAKOM

FOTO MAYO

LOJZE ERJAVEC

Avda. de Mayo 2482 Don Bosco

San Justo

se priporoča slovenskim rojakom

BODITE PREVIDNI!

Zaupajte svoje prihranke

Slovenski hranilnici in posojilnici

ki vaš denar

dobro obrestuje in
varno hrani,
gotovo vrača.

Uradne ure vsako soboto od 16-20
Alvarado 350 Ramos Mejía

KOKOŠJEREJA

GRIADERO CARNIOLA

V. MARKEŽ & SINOVI

Av. Uruburu 2600 Libertad F.N.G.B.

DELIKATESA

VESTER & MAČEK

Mercado
SAN ESTEBAN

Rivadavia 11576 Pto. 33-34-35
Liniers
T. E. 64-1063

LOJZENOVAK

izključno zastopstvo

BUMAR S.R.L.

Hladilniki, pralni in šivalni stroji,
plinski štedilniki, radio in T. V.
aparati, itd, itd. — vseh znamk
DOLGOROČNO ODPLAČEVANJE!

Poslušajte naše slovenske oddaje
ob sobotah ob 22 na
LS 6 Radio del Pueblo

Avda. de Mayo 302
Ramos Mejía T. E. 658-7083

MAKS BORŠTNIK

TRONADOR 4710

Buenos Aires

VINKO LOGAR

ASESORAMIENTO
CONTABLE E IMPOSITIVO
Leyes sociales

L. de la Torre 3731
ITUZAINGO
(V. León) F.N.D.F.S.

ZA VSA ELEKTRIČNA DELA SE PRIPOROČA

FRAN ELECTRIC

ELECTRICAL CONTRACTOR

35 Dodding Dr.

Toronto 18, Ont.

Tel. CL 1-0586

ZLATARNA IN URARNA

SILVO LIPUŠČEK

kronometrist

Vsakovrstne ure in darila v srebru in
zlatu za vsako priliko vedno v zalogi

Popravila ur in zlatnine
— točno in solidno

Za rojake poseben popust

Provincias Unidas 3616
San Justo, prov. Buenos Aires

MERCADO BIZOVIK

Pavlina L. Korošec

Calle 1 No. 510 Villa Espana
BERAZATEGUI F.N.G.R.

TISKARSKO PODJETJE

HERMAN ZUPAN

Avda. Juan B. Alberdi 3055

T. E. 611-4317

Buenos Aires

SLOVENSKA PISARNA

SLO-CAN CENTRE

ima naslednja zastopstva:

LIGE K. S. A.

AMERIŠKE DOMOVINE

SVOBODNE SLOVENIJE

SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

DRUŽABNE PRAVDE

Rojaki:

Z zaupanjem prihajajte

v to slovensko središče

V slovenski hiši

618 Manning Ave, Toronto 4, Ont.

Phone LE 2-6190

DESET SLOVENSКИH GOSPODARJEV JE L. 1954 USTANOVILO

TRIGLAV

CONSTRUCTION Co. Ltd.

KI GRADI

NAPREDNIM RAZMERAM ODGOVARJAJOČE ENODRUŽINSKE
— BUNGALOW — IN VEČDRUŽINSKE — APARTMENTS —
V TORONTU IN OKOLICI

*Družba zaposluje slovenske podjetnike in delavne moči in tudi gmotno
podpira slovenske kulturno-narodne ter verske in dobrotelne ustanove*

30 VICTOR AVE

TORONTO 14, ONT.

Tel. CL 5-2071

JOŽE KASTELIC

GRADI
NAPREDNIM RAZMERAM
ODGOVARJAJOČE
MODERNE DOMOVE

Priznani gradbenik in predsednik
„TRIGLAV“ Constr. Co. Ltd.

30 Victor Ave
Toronto 14, Ont. Tel. C. 5-2071

SLOVENC V TORONTU!

Vaš denarni zavod je

HRANILNICA IN POSOJILNICA

Our Lady Help of Christians

Parish (Toronto)

CREDIT UNION Ltd.

Ustanovljena 30. julija 1957

V tretjem letu:

500 članov, \$ 220.000 kapitala

IVAN KAVČIČ

CONSTRUCTION Co. Ltd.

●
PO NAJMODERNEJSIH NAČRTIH
SOLIDNE DOMOVE PO
ZMERNIH CENAH

786 Euclid Ave
Toronto 2, Ontario
Phone LE 2-8161

JOHN BRICK AND BLOCK WORK

Zidarsko podjetje

Janez Tratnik

176 Delta Ave
Toronto 14, Ont.
Phone CL 5-4553

JANUAR

- 1 N NOVO LETO *Božična osmina*
2 P Presveto Ime Jezusovo
3 T Genovefa
4 S Angela
5 Č Telesfor
6 P SV. TRIJE KRALJI
7 S Valentin
- 8 N PO RAZGL. — SV. DRUŽINA
12-letni Jezus v templju (Lk 2, 42-52)
9 P Julijan
10 T Viljem
11 S Higin, Pavlin
12 Č Arkadij
13 P Verónika
14 S Feliks, Hilarij
- 15 N 2. PO RAZGL. — Pavel
Ženitnina v Kani Galilejski (Jan 2, 16-11)
16 P Marcel
17 T Anton
18 S Priska
19 Č Marij in tovariši
20 P Fabijan in Sebastijan
21 S Neža
- 22 N 3. PO RAZGL. — Vincencij
23 P Rajmund
24 T Timotej
25 S Spreobrnjenje sv. Pavla
26 Č Polikarp
27 P Janez Zlatoust
28 S Peter Nolask
- 29 N 1. PREDPOSTNA, Franc Saleški
Delavci v vinogradu (Mt 20,1-16)
30 P Martina
31 T Janez Bosco

Ščip 2. jan. ob 0.6; zadnji krajec 10. jan. ob 4.3; mlaj 16. jan. ob 22.30; prvi krajec 23. jan. ob 17.14; ščip 31. jan. ob 19.47.

FEBRUAR

- 1 S Ignacij
2 Č Svečnica
3 P Blaž
4 S Andrej Korsini
- 5 N 2. PREDPOSTNA — Agata
O sejalcu (Lk 9, 4-15)
6 P Tit
7 T Romuald
8 S Janez iz Mathe
9 Č Ciril Aleksandrijski
10 P Skolastika
11 S Lurška Mati božja
- 12 N 3. PREDPOSTNA — Evlalija
Jezus ozdravi slepca (Lk 31-43)
13 P Katarina
14 T Valentin, Pust
15 S Favstina in Jovita — pepelnica
16 Č Julijana
17 P Donat
18 S Simon
- 19 N 1. POSTNA, PEPELNIČNA —
Leon — *Jezus trikrat skušan (Mt 4, 1-11)*
20 P Suzana
21 T Irena
22 S Stol sv. Petra
23 Č Peter Damijan
24 P Matija
25 S Srečko
- 26 N 2. POSTNA, KVATRNA Matilda
Jezus se na gori spremeni (Mt 17, 1-9)
27 P Gabrijel ž. M. b.
28 T Roman

Zadnji krajec 8. febr. ob 17.50; mlaj 15. febr. ob 9.11; prvi krajec 22. febr. ob 9.35.

M A R E C

- 1 S Albin
 2 Č Lucija
 3 P Kunigunda
 4 S Kazimir
- 5 N 3. POSTNA, BREZIMNA — Hadrijan — *Jezus izžene hudobnega duha (Lk 11, 14-28)*
- 6 P Perpetua in Felicita
 7 T Tomaž Akvinski
 8 S Janez od Boga
 9 Č Frančiška Rimska
 10 P 40 mučencev
 11 S Heraklej
- 12 N 4. POSTNA, SREDPOSTNA — Gregor — *Jezus nasiti 5000 mož (Jan 6, 11-15)*
- 13 P Rozalija
 14 T Matilda
 15 S Klemen Dvoržak
 16 Č Hilarij
 17 P Patrik
 18 S Ciril Jeruzalemski
- 19 N 5. POSTNA, TIHA — SV. JOŽEF — *Judje hočejo Jezusa kamenjati (Jan 8, 46-54)*
- 20 P Feliks, Larg in Dionizij
 21 T Benedikt
 22 S Katarina Genovska
 23 Č Jožef Oriol
 24 P Gabrijel
 25 S Marijino oznanjenje
- 26 N 6. POSTNA, CVETNA - Manuel — *Jezus jezdi v Jeruzalem (Mt 21, 1-9)*
- 27 P Janez Damaščan
 28 T Janez Kapistran
 29 S Velika sreda — Ciril
 30 Č Veliki četrtek — Modest
 31 P Veliki petek — Janez Klimak

Ščip 2. marca ob 14.35; zadnji krajec 10. marca ob 3.58; mlaj ob 19.51; zadnji krajec 24. marca ob 3.59.

A P R I L

- 1 S Velika sobota — Hugo
- 2 N VELIKA NOČ — *Jezus vstane od mrtvih (Mt 16, 1-7)*
- 3 P Velikonočni ponedeljek
 4 T Izidor
 5 S Vincencij
 6 Č Krescencija
 7 P Herman
 8 S Albert
- 9 N BELA NEDELJA — Marija Kl. — *Jezus se prikaže (Jan 20, 19-31)*
- 10 P Ezehiel
 11 T Leon Veliki
 12 S Lazar
 13 Č Hermenegild
 14 P Justin
 15 S Anastazija
- 16 N 2. POVEL. — Lambert — *Jezus dobri pastir (Jan 10, 11-16)*
- 17 P Rudolf
 18 T Apolonij
 19 S Leon IX
 20 Č Viktor
 21 P Anzelm
 22 S Soter in Gaj
- 23 N 3. POVEL. — Vojteh — *Jezus napoveduje svoj odhod (Jan 16, 16-22)*
- 24 P Jurij
 25 T Marko — prošnji dan
 26 S Klet in Marcellin
 27 Č Peter Kanizij
 28 P Pavel od Križa
 29 S Robert
- 30 N 4. POVEL. — Katarina Sienska — *Jezus obeta sv. Duha (Jan 16, 5-14)*

Ščip 1. aprila ob 6.48; zadnji krajec 8. aprila ob 11.16; mlaj 15. aprila ob 6.38; prvi krajec 22. aprila ob 22.50; ščip 30. aprila ob 19.41.

M A J

- 1 P Sv. Jožef Delavec
 2 T Atanazij
 3 S Aleksander
 4 Č Monika
 5 P Pij V.
 6 S Judita
 7 N 5. POVEL. — Stanislav
Jezus o moči molitve (Jan 16, 23-37)
 8 P Petek
 9 T Gregor Nacianški
 10 S Antonín
 11 Č VNEBOHOD — Filip in Jakob
 12 P Pankracij
 13 S Servacij
 14 N 6. POVEL. — Bonifacij
O pričevanju sv. Duha (Jan 15, 26-16)
 15 P Zofija
 16 T Janez Nepomuk
 17 S Pashal Bajlonski
 18 Č Erik
 19 P Peter Celestin
 20 S Bernard Sienski
 21 N BINKOŠTI
Jezus govori o sv. Duhu (Jan 14, 23-30)
 22 P Binkoštni ponedeljek
 23 P Janez Rossi
 24 S Marija Pomočnica kristjanov, kv.
 25 Č Gregor VII., Urban
 26 P Filip Neri
 27 S Beda
 28 N 1. POBINK., SV. TROJICA
Jezus govori o sv. Duhu (Jan 14, 23-30)
 29 P Maksim
 30 T Ivana Orleanska
 31 S Marija Kraljica svea

Zadnji krajec 7. maja ob 16.58; mlaj 14. maja ob 17.55; prvi krajec 22. maja ob 17.19; ščip 30. maja ob 5.38.

J U N I J

- 1 Č TELOVO — Angela
 2 P Erazem
 3 S Klotilda
 4 N 2. POBINK. — Kvirin
Prilika o veliki večerji (Lk 14, 16-24)
 5 P Bonifacij
 6 T Norbert
 7 S Robert
 8 Č Medard
 9 P Primož — Presv. Srce Jezusovo
 10 S Marjeta
 11 N 3. POBINK. — Barnaba
Prilika o izgubljeni ovci (Lk 15, 1-10)
 12 P Janez Fakundski
 13 T Anton Padovanski
 14 S Bazilij Veliki
 15 Č Vid
 16 P Feliks in Fortunat
 17 S Adolf
 18 N 4. POBINK. — Marko in Marcel
Čudežni ribji lov (Lk 5, 1-11)
 19 P Julijana
 20 T Silverij
 21 S Alojzij
 22 Č Ahacij
 23 P Agripina
 24 S Rojstvo Janeza Krstnika
 25 N 5. POBINK. — Viljem
O grehu v misli in besedi (Mt 5, 20-24)
 26 P Janez in Pavel
 27 T Ema Krška
 28 S Vigilija sv. Petra in Pavla
 29 Č PETER IN PAVEL
 30 P Spomin sv. Pavla

Zadnji krajec 5. junija ob 22.19; mlaj 13. junija ob 6.17; prvi krajec 21. junija ob 10.2; ščip 28. junija ob 13.38.

J U L I J

- 1 S Dragocena Kri N. G. J. K.
- 2 N 6. POBINK. — Obisk. Marijino
Jezus nasiti 4000 mož (Mt 8, 1-9)
- 3 P Irenej
- 4 T Urh
- 5 S Ciril in Metod
- 6 Č Marija Goretti, Izaija
- 7 P Vilibald
- 8 S Elizabeta
- 9 N 7. POBINK. — Tomaž Moore
Lažnivi preroki (Mt 7, 15-21)
- 10 P Amalija
- 11 T Pij I.
- 12 S Mohor in Fortunat
- 13 Č Anaklet
- 14 P Bonaventura
- 15 S Vladimir
- 16 N 8. POBINK. — D. Marija Karm.
Krivični hišnik (Lk 16,1-9)
- 17 P Aleš
- 18 T Kamil
- 19 S Vincencij Pavelski
- 20 Č Marjeta
- 21 P Daniel
- 22 S Marija Magdalena
- 23 N 9. POBINK. — Apolinarij
Jezus joka nad Jeruzalemom (Lk 19, 41-47)
- 24 P Kristina
- 25 T Jakob st.
- 26 S Ana
- 27 Č Pantaleon
- 28 P Nazarij
- 29 S Marta
- 30 N 10. POBINK. — Abdon in Senen
Farizej in cestinar (Lk 18, 9-14)
- 31 P Ignacij Loyola

Zadnji krajec 5. julija ob 4.33; mlaj 12. julija ob 20.12; prvi krajec 21. julija ob 0.14; ščip 27. julija ob 20.51.

A V G U S T

- 1 T Makabejski bratje
- 2 S Porcijunkula — Alfonz Ligvorij
- 3 Č Lidija
- 4 P Dominik
- 5 S Marija Snežna
- 6 N 11. POBINK. - Sprem. Gospodovo
Jezus ozdravi gluhoemega (Mt 7, 31-37)
- 7 P Kajetan
- 8 T Janez Vianney
- 9 S Vigilija sv. Lovrenca, Roman
- 10 Č Lavrencij
- 11 P Tiburcij
- 12 S Klara
- 13 N 12. POBINK. — Janez Berhmans
Usmiljeni Samarijan (Lk 10, 23-37)
- 14 P Evzebij
- 15 T VELIKI ŠMAREN Vnebovzetje
blažene Device Marije
- 16 S Rok
- 17 Č Hijacint
- 18 P Helena
- 19 S Janez Eudes
- 20 N 13. POBINK. — Bernard
Jezus ozdravi deset gobavih (Lk 17, 11-19)
- 21 P Ivana Šantalska
- 22 T Brezmadežno Srce Marijino
- 23 S Filip
- 24 Č Jernej
- 25 P Ludvik
- 26 S Zeferin
- 27 N 14. POBINK. — Jožef Kal.
O božji previdnosti (Mt 6, 24-33)
- 28 P Avguštin
- 29 T Obglavljenje Janeza Krstnika
- 30 S Roza Limanska
- 31 Č Rajmund

Zadnji krajec 3. avgusta ob 12.48; mlaj 10. avgusta ob 11.36; prvi krajec 19. avgusta ob 11.52; ščip 26. avgusta ob 4.14.

SEPTEMBER

- 1 P Egidij
2 S Štefan
- 3 N 15. POBINK. — Pij X.
Jezus obudi mladeniča (Lk 7, 11-16)
- 4 P Rozalija
5 T Lavrencij Just.
6 S Caharija
7 Č Marko
8 P Mali šmaren — Rojstvo d. M.
9 S Peter Klaver
- 10 N 16. POBINK. — Nikola Tol.
Jezus ozdravi vodeničnega (Lk 14, 1-11)
- 11 P Hiacint
192 T Ime Marijino
13 S Notburga
14 Č Povišanje sv. Križa
15 P Marija sedem žalosti
16 S Ljudmila
- 17 N 17. POBINK. — Rane Franč. As.
O največji zapovedi (Mt 22, 34-36)
- 18 P Irena
19 T Januarj
20 S Agapit
21 Č Matej ap.
22 P Tomaž
23 S Tekla, Lin
- 24 N POBINK. — Marija reš. jetnikov
Jezus ozdravi mrtvoudnega (Mt 9, 1-8)
- 25 P Kamila
26 T Ciprijan
27 S Kozma in Damijan
28 Č Venceslav
29 P Nadangel Mihael
30 S Hieronim

Zadnji krajec 2. septembra ob 0.6; mlaj
10. sept. ob 3.50; prvi krajec 17. sept. ob
21.24; ščip 24. sept. ob 12.34.

OKTOBER

- 1 N 19. POBINK. — Remigij
Kraljeva ženitnina (Mt 22, 1-14)
- 2 P Angéli varuhi
3 T Terezija Deteta Jezusa
4 S Frančišek Asiški
5 Č Placid
6 P Bruno
7 S Bl. D. M., kraljica rožnega venca
- 8 N 20. POBINK. — Brigita
*Jezus ozdravi sina kraljevega
uradnika (Jan 7, 46-53)*
- 9 P Dionizij
10 T Frančišek Borgia
11 S Materinstvo bl. D. Marije
12 Č Maksimilijan
13 P Edvard
14 S Kalist
- 15 N 21. POBINK. — Terezija
O hudobnem hlapcu (Mt 18, 23-35)
- 16 P Gal
17 T Marjeta M. Alacoque
18 S Luka
19 Č Peter Alkantara
20 P Janez Kancij
21 S Uršula
- 22 N 22. POBINK. — Kordula
O davku cesarju (Mt 22, 15-21)
- 23 P Roman
24 T Pafael
25 S Krizant in Darija
26 Č Evarist
27 P Frumencij
28 S Simon in Juda
- 29 N 23. POBINK. — Kristus Kralj
O božjem kraljestvu (Jan 18, 32-37)
- 30 P Alfred
31 T Volbenk

!Zadnji krajec 1. oktobra ob 15.10; mlaj
9. oktobra ob 19.53; prvi krajec 17. okto-
bra ob 5.35; ščip 23. oktobra ob 22.31;
zadnji krajec 31. oktobra ob 9.59.

NOVEMBER

- 1 S VSI SVETI
2 Č Verne duše
3 P Viktorin
4 S Karel Boromejski
- 5 N 24. POBINK. - Cah. in Elizabeta
Jezus pomiri vihar (Mt 8, 23-27)
- 6 P Lenart
7 T Engelbert
8 S Bogomir
9 Č Božidar
10 P Andrej
11 S Martin Tourski
- 12 N 25. POBINK. — Martin I.
Prilika o dobrem semenu in ljulki. (Mt 31, 24-30)
- 13 P Stanislav Kostka
14 T Jozafat
15 S Leopold
16 Č Otmar, Jedert
17 P Gregor Čudodelnik
18 S Odon
- 19 N 26. POBINK. — Elizabeta
Prilika o gorčičnem zrnu (Mt 13, 31-35)
- 20 P Feliks
21 T Darovanje D. Marije
22 S Cecilija
23 Č Klemen
24 P Janez od Križa
25 S Katarina
- 26 N 27. POBINK., ZADNJA - Silves.
O razdejanju Jeruzalema in o poslednji sodbi (Mt 24, 15-25)
- 27 P Virgilij
28 T Gregor III.
29 S Saturnin
30 Č Andrej apostol

Mlaj 8. novembra ob 10.59; prvi krajec 15. novembra ob 13.13; ščip 22. novembra ob 10.44; zadnji krajec 30. novembra ob 7.19.

DECEMBER

- 1 P Edmund
2 S Bibijana
- 3 N 1. ADVENTNA — Franc Ka.
O poslednji sodbi (Lk 21, 25)
- 4 P Barbara
5 T Saba
6 S Nikolaj
7 Č Ambrozij
8 P BREZM. SPOČETJE MARIJINO
9 S Peter
- 10 N 2. ADVENTNA — Melkijad
Janez pošlje učenca do Jezusa (Mt 11, 2-10)
- 11 P Damaz
12 T Aleksander
13 S Lucija
14 Č Dušan
15 P Kristina
16 S Evzebij
- 17 N 3. ADVENTNA — Lazar
Janez pričuje o Kristusu (Lk 1, 19-28)
- 18 P Pričakovanje Marijinega poroda
19 T Urban
20 S Evgenij in Makarij
21 Č Tomaž ap.
22 P Demetrij
23 S Viktorija
- 24 N 4. ADVENTNA — Adam in Eva
Janez Jezusov predhodnik (Lk 3, 1-6)
- 25 P ROJSTVO GOSPODOVO - Božič
26 T Štefan
27 S Janez Evangelist
28 Č Nedolžni otroci
29 P Tomaž Kanterberijski
30 S David
- 31 N V BOŽ. OSMINI — Silvester

Mlaj 8. decembra 0.52; prvi krajec 14. decembra ob 21.6; ščip 22. decembra ob 1.42; zadnji krajec 30. decembra ob 4.57.

v
V ZALOŽBI „SVOBODNE SLOVENIJE“

SO IZŠLE DOSLEJ NASLEDNJE KNJIGE:

1. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1949** — 192 strani, 99 ilustracij.
2. **Velika črna maša za pobite Slovence.** — Pesnitev Jeremije Kalina — 220 strani 22 celostranskih lesorezov akad. slikarice Bare Remec. (Zaključna beseda tudi v španščini in angleščini.)
3. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1950** — 256 strani, 188 ilustracij. Opremil Vladimir Mazi.
4. **Koledar Svobodne Slovenije za leto 1951** — 288 strani, 90 ilustracij, 4 celostranske priloge umetniških reprodukcij del Franceta Goršeta, Franceta Ahčina, Božidarja Kramolca, Bare Remčeve, Marijana Koritnika in Franca Laha. Opremil Marijan Koritnik.
5. **Ppljub** — Pesniška zbirka dr. Tineta Debeljaka. Ilustracije akad. slikarice Bare Remec. — Bibliofilska izdaja — 250 izvodov.
6. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952** — 256 strani, 166 ilustracij. Opremil Božidar Kramole - Kanada.
7. **Naša beseda. Mladinska knjiga** — 128 strani, 48 ilustracij Stanka Snoja.
8. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1953** — 256 strani, 85 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
9. **Koledar in Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1954** — 288 strani, 95 ilustracij. Opremil ing. Marko Bajuk.
10. **Mariji. Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954.** Pesniška zbirka Jeremije Kalina. Oprema in linorezi akad. slikarice Bare Remec.
- 11. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1955** — 272 strani, 140 ilustracij. Opremila Bara Remec.
12. **Čas pod streli, zbirka črtic, posvečena spomину padlih borcev ob deseti obletnici Vetrinjske žaloigre.** Napisal Ivan Korošec. 200 strani. Uvodno besedo napisal Karel Mauser. Opremil in ilustriral Ciril Skebe.
13. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1956** — 304 strani, 91 ilustracij. Opremil Božidar M. Kramole, Toronto — Kanada.
14. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1957** — 256 strani, 101 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše. Cleveland — USA.
15. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1958. Jubilejni ob desetletnici** — 288 strani. 91 ilustracij. Opremil akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland USA.
16. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1959** — 288 strani. 73 ilustracij. Oprema: Ovitek: Akad. slikar in kipar France Gorše, Cleveland, Ohio, USA.
17. **Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije za leto 1960** — 296 strani. 75 ilustracij. Za posamezna poglavja so napravili ilustracije učenci umetniške šole Slov. kulturne akcije v Buenos Airesu: Jurij Vombergar — Dokumenti in razprave; Ivan Bukovec — Naša beseda in pesem; Metka Žirovnik — Našim malim; France Papež — novi kraji — novi ljudje; Tone Kržišnik — Izselski letopis. Oprema: Ovitek: arh. Marijan Eiletz, posamezna zaglavja: akad. slikar in kipar France Gorše, Ivan Bukovec, Jurij Vombergar, Meta Žirovnik, Franc Papež in Tone Kržišnik.

NAR. IN UNIV. KNJIŽNICA
LJUBLJANA

II 131974

